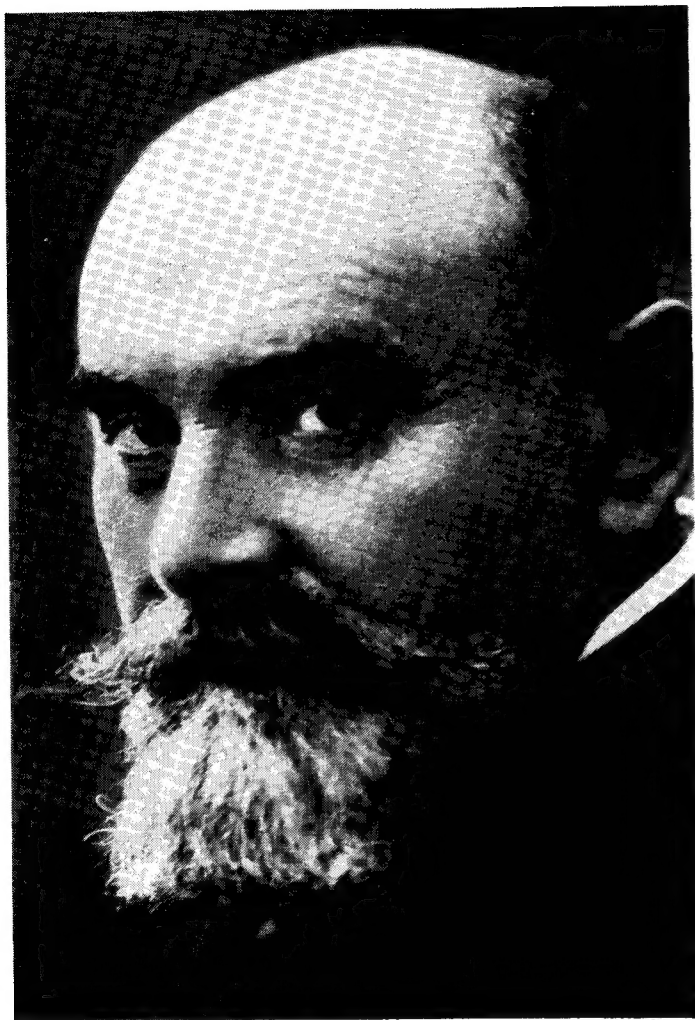

INSTITUTUL DE STUDII ISTORICE ȘI SOCIAL-POLITICE
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

CONSTANTIN DOBROGEANU GHEREA

OPERE
COMPLETE

N. 6423

vol.
3

EDITURA POLITICĂ

BUCUREȘTI, 1977

Ediție îngrijită
de un colectiv format din:

ION POPESCU-PUȚURI, ȘTEFAN VOITEC
(coordonatori)

AUGUSTIN DEAC, ION IACOȘ, ION MAMINA

Coperta:
CONSTANTIN NIȚULESCU

PREFAȚĂ

Volumul al 3-lea din Opere complete ale lui Constantin Dobrogeanu-Gherea cuprinde studiile și articolele sale social-politice publicate în intervalul martie 1892—noiembrie 1909, sub formă de broșuri sau în ziarele *Munca*, *Democrația socială*, *Lumea nouă*, *România muncitoare*, *Adevărul*, *Dimineața*, în revistele *Critica socială*, *Noua revistă română*, *Lumea nouă științifică și literară*, *Viitorul social*, *Calendarul muncii*. Totodată, au fost incluse în volum interviurile acordate cu diferite prilejuri, textele conferințelor publice ținute la sediul organizațiilor muncitorești, luările de cuvânt în cadrul Congreselor și Conferințelor muncitorești, sau rezumatele acestora, apărute în publicațiile vremii.

În această perioadă de amplă și fructuoasă activitate politică, ideologică și organizatorică a mișcării muncitorești și socialiste din România, opera lui C. Dobrogeanu-Gherea a contribuit nemijlocit și într-o măsură însemnată la crearea, în 1893, a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România. Studiile și articolele social-politice ale lui Gherea cuprinse în prezentul volum vădesc preocuparea sa pentru organizarea politică și profesională a muncitorilor, pentru înarmarea cu ideile socialismului științific a organizațiilor muncitorești, pentru afirmarea proletariatului român și a partidului său în viața politică a țării. Ele îmbogățesc formele și metodele de acțiune ale partidului în funcție de condițiile concret istorice din societatea românească, avînd, totodată, un rol

însemnat în întărirea capacității de luptă a acestuia împotriva exploatării capitaliste, în dezvoltarea unitară a mișcării muncitorești și socialiste din România pe baza principiilor fundamentale ale socialismului științific.

Gînditor revoluționar profund, C. Dobrogeanu-Gherea își manifestă capacitatea de creație într-o manieră de neîntrecut în adîncirea și popularizarea unor laturi esențiale ale teoriei marxiste despre lume și societate, căutînd într-un limbaj accesibil și atrăgător să le prezinte publicului românesc. Nu este întîmplător faptul că studiul său Concepția materialistă a istoriei, în care tratează primul după întemeietorii marxismului, la un înalt nivel științific, această problemă, a fost nu numai larg răspîndit în toate provinciile românești, dar și tradus la scurtă vreme de socialiștii francezi, bulgari, sirbi ș.a.

Luînd poziție împotriva elementelor care s-au retras, în 1899, din rîndurile partidului muncitoresc, elemente depășite de evenimente, C. Dobrogeanu-Gherea a întreprins o studiere atentă și profundă a factorilor dezvoltării mișcării muncitorești și socialiste în România, subliniind faptul că socialismul are în România, condiții obiective de dezvoltare. În sprijinul afirmațiilor sale el evidențiază o seamă de elemente care contribuiau la dezvoltarea tot mai vertiginoasă a proletariatului, la prezența și atitudinea sa înaintată în viața societății românești.

Căutînd răspunsuri la chestiunile stringente ce se ridicau în fața gîndirii și practicii social-politice românești, C. Dobrogeanu-Gherea a analizat în spirit marxist o largă gamă problematică referitoare la dezvoltarea țării pe calea progresului social: industrializarea ca bază a creșterii potențialului economic al României, dar și a capacității de luptă revoluționară a proletariatului; soluționarea problemei agrare și organizarea țărănimii în spiritul ideilor socialiste; democratizarea vieții politice, introducerea votului universal, instaurarea republicii.

Scerile din acest volum ilustrează contribuția lui C. Dobrogeanu-Gherea în confruntările ideologice ale concepției socialiste cu diferite curente de idei care contestau cu ostentație existența condițiilor reale pentru manifestarea socialismului în România. Astfel se conturează pregnant rolul jucat de Gherea în combaterea științifică a tezelor poporaniste, care, după cum se știe, înfățișau deformat coordonatele evoluției generale a societății ro-

mânești, pentru a acredita ideea preținsei inaplicabilități a „programului social-democrat”. În studii: Un mic răspuns la o mică recenzie, Post-scriptum sau cuvinte uitate, C. Dobrogeanu-Gherea, bazîndu-se pe analiza amplă a realităților social-economice și politice din țara noastră, a relevat inconsistența unor atare idei, caracterul lor profund eronat, afirmînd necesitatea imperioasă a dezvoltării industriale a României.

Articolele incluse în volum reflectă internaționalismul consecvent al mișcării noastre muncitorești și socialiste, aportul prețios al lui C. Dobrogeanu-Gherea în această direcție, nu numai în ce privește popularizarea marilor lupte revoluționare proletare mondiale (Comuna din Paris, Revoluția rusă din 1905 etc.), dar și contribuția activă ca participant la unele congrese socialiste internaționale, precum și legăturile pe care le-a avut cu Friedrich Engels și cu alți militanți de seamă ai mișcării muncitorești și socialiste internaționale.

Prin toate acestea, C. Dobrogeanu-Gherea se înscrie printre marile personalități ale mișcării muncitorești internaționale, care au adus o contribuție deosebită la dezvoltarea acesteia, la îmbogățirea marxismului, la combaterea deopotrivă a reformismului, cît și a anarhismului, anarhosindicalismului, concepții care au creat greutăți în activitatea și dezvoltarea unora din partidele muncitorești din acea vreme.

Volumul cuprinde un aparat științific alcătuit din adnotări, indici de nume, denumiri geografice, de organizații, congrese, instituții, de ziare și reviste.

În ediția de față, studiile sînt ordonate după criteriul cronologic. Notele editorilor sînt date între paranteze drepte. În transcrierea textului s-au menținut formele de limbă specifice epocii, aplicîndu-se, totodată, normele ortografice în vigoare.

Institutul de studii istorice
și social-politice de pe lîngă
C.C. al P.C.R.

CONCEPȚIA MATERIALISTĂ A ISTORIEI

Conferință ținută la „Cercul studiilor sociale”
din București¹

Titlul conferinței mele este, precum s-a anunțat, despre „Concepția materialistă a istoriei”. Titlul însă, ca toate titlurile de altminterlea, nu corespunde în totul cu conferința ce voi dezvolta înaintea dumneavoastră. Ar fi fost mai bine, poate, s-o intitulez „Concepția materialistă-economică a istoriei” ori și mai bine „Momentele hotărâtoare în istorie după concepția materialistă a istoriei”. Dar în acest caz titlul ar fi fost, precum vedeți, prea lung și de aceea am preferat pe cel dintâi.

Acum, înainte de a aborda subiectul ce mi-am propus, înainte de a vorbi despre concepția *materialistă* a istoriei, sînt nevoit să spun cîteva cuvinte despre alte concepții care au precedat-o ori care acum chiar îi dispută dominarea în filozofia istoriei.

Prima concepție istorică e, desigur, concepția teologică. După această concepție, acela care guvernează într-un mod arbitrar și absolut istoria omenirii e Dumnezeu. Orice întimplare istorică, orice schimbare în mersul omenirii își găsea explicația în voința dumnezeiască.

Să-mi dați voie să nu mă ocup deloc de această concepție : ea și-a trăit traiul ; a o combate ar fi, cum zice francezul, *enfoncer des portes ouvertes*. *

A doua concepție, care a domnit multă vreme în filozofia istoriei, e concepția idealistă, metafizică, spiritualistă. Aceasta vedea cauza întregii istorii, momentul hotărâ-

* [A forța uși deschise.]

rîtor în mișcarea istorică a omenirii, în *idee* ori în *spirit*, un spirit mai mult sau mai puțin transcendental, absolutamente liber, nesupus legilor universale, nesupus determinismului universal, ci mai curînd guvernînd el, spiritul, aceste legi.

În parte, greșeala acestei teorii se explică prin următoarea iluziune psihică.

Cine e chemat să ne dea explicare tuturor fenomenelor naturale și sociale? Cine e chemat să explice, să judece care e factorul hotărîtor în istoria omenirii? Evident că intelectul, spiritul omului. Spiritul trebuie să chibzuiască, să judece, să hotărască. Și românul, cum știți, are o vorbă: „cine-mparte, parte-și face“. Așa a făcut și intelectul. Chemat să judece care e factorul hotărîtor în mersul omenirii, el s-a erijat pe sine în acest factor, ba, mai mult, prin aceeași iluziune psihică s-a erijat în factorul suprem al universului întreg, nesupus legilor universale, ci cîrmuînd *el* aceste legi.

Despre această concepție iarăși nu voi vorbi, căci și dînsa și-a trăit traiul, e, cum ar zice germanul, „*ein überwundener Standpunkt*“.*

Nu mă voi ocupa deci decît de concepțiile științifice, științifice cel puțin în metoda lor.

Care este caracteristica acestor din urmă concepții? Ceea ce caracterizează concepțiile științifice ale istoriei și le deosebește de concepțiile teologice și metafizice e că cele științifice admit determinismul universal. Ele admit că tot universul e supus unor legi imuabile, nestrămutate și că omenirea, intelectul ei, istoria, totul nu face excepție, fenomenele sociale ca și cele naturale sînt deopotrivă supuse legilor universale, determinismului universal.

Dar determinismul universal nu ne dă încă răspunsul la cele ce ne interesează acum în special. Căci determinate sînt toate fenomenele, fie fizice, chimice, biologice, fiziologice ori psihologice; determinate sînt și fenomenele istorice. Ceea ce însă ne interesează acum în special este *cum* și *de cine* sînt determinate fenomenele acestea istorice. Sau, cu alte cuvinte, care sînt cauzele sau care e cauza prefacerilor sociale, schimbărilor istorice; care e esența procesului istoric, care e resortul istoriei, dacă mă

* [Un punct de vedere depășit.]

pot exprima astfel? Ei bine, răspunsurile date acestor întrebări se cheamă tocmai *concepții istorice*.

Dar concepțiile istorice științifice sînt și ele felurite. Să trecem în revistă cîteva din ele înainte de a ajunge la aceea care ne interesează în special.

După unii, cauza principală și determinantă a întregii mișcări a omenirii sînt factorii istorici ei înșiși; prin acțiunea și prin influența lor reciprocă, ei dau direcția, ei hotărîsc mersul istoric al omenirii. De exemplu: Morala e un factor istoric, intelectul și cunoștințele științifice sînt și ele un factor, politica, instituțiunile politice asemenea și așa mai departe. Toți acești factori influențează unul asupra altuia; morala influențează asupra intelectului, intelectul asupra moralei, amîndouă asupra politicii, politica asupra lor și așa mai departe.

Precum vedeți, această concepție cuprinde un adevăr netăgăduit, aproape banal; dar nu ne dă nici un răspuns la întrebarea noastră, ci numai o tautologie banală. În adevăr, ce căutăm noi? Căutăm factorul hotărîtor al istoriei. Or, mișcarea istorică constă tocmai din suma factorilor istorici și din reciproca lor influență. Astfel dar, cînd la întrebarea: „Care e factorul hotărîtor al istoriei?“ ni se răspunde: „Factorii istorici și influența lor reciprocă“ e totuna ca și cum ni s-ar răspunde: „Factorul hotărîtor al istoriei e istoria!“.

Dar, dacă această concepție ne dă un răspuns fals, metoda întrebîntat de ea, căutînd răspunsul chiar în istorie, e foarte adevărat. Pentru că, în adevăr, în ierarhia științelor, istoria și filozofia ei e știința cea mai superioară. O știință mai înaltă în care am putea căuta răspunsul nu există, deci tot în ea trebuie să-l căutăm. Concepția teologică și idealistă nu face tot astfel, ci, negăsind o știință superioară care să dea explicația fenomenelor istorice, ea a inventat *ceva* superior, pe Dumnezeu. Dar noi, care nu mai credem în iluzii, sîntem nevoiți să căutăm explicația în înșiși factorii istorici. Și, dacă, *cu toți factorii*, ajungem la o tautologie banală, trebuie să căutăm un factor ori o grupă din ei, nu suma tuturor.

Cam așa au și făcut într-un mod conștient ori inconștient mai toți istoricii, filozofii istoriei, sociologii ori simplii diletanți. Toți au căutat acel factor care ar putea da explicația întregii istorii a omenirii. Așa, spre pildă, pentru unii *factorul politic* e momentul hotărîtor; insti-

tuțiunile politice, pentru aceștia, dominează și hotărăsc întregul mers al omenirii. Pentru un Comte, Mill ori Buckle e dezvoltarea intelectului, spiritului, cunoștințelor. Buckle, afară de factorul intelectual, mai adaugă și un alt factor, mediul climatic, pozițiunea geografică.

După Spencer, factorul hotărîtor e nu intelectul, ci pornirile, sentimentele, pasiunile; după Fustel de Coulanges, credințele religioase sînt acelea care în Roma veche au hotărît felul familiei, relațiile economice între stăpîn și rob, instituțiunile politice etc.

După Taine, principalul e mediul, rasa, caracterul fiziologic și psihologic al oamenilor dintr-o anumită societate. Acest caracter hotărăște forma instituțiilor, credințelor, moralei, dreptului, literaturii etc.

Pentru Cumplowicz, factorul hotărîtor care determină mișcarea istorică a omenirii e lupta între grupele sociale (grupe etnice, de rasă, clase sociale etc.).

Pentru Bastiat, cugetarea e factorul primar și esențial, însă nu cugetarea individuală, ci cugetarea socială, cugetările popoarelor (Völkergedanken, Gedanken, der Gesellschaft).

Pentru darviști, care au introdus darvinismul în sociologie *tale-qual*e, factorul de căpetenie e lupta pentru trai, selecțiunea naturală.

Încît, precum vedeți, concepțiile istorice care tind a ne lămuri factorul principal, cauza întrucîtva a întregului mers al omenirii, sînt multe, și nici nu le-am enumerat pe toate.

Una din aceste concepții, cea mai adîncă și cea mai vastă, după părerea mea, e concepția materialistă, care va face subiectul acestei conferințe.

Acum 40 de ani, concepția aceasta a fost formulată de Karl Marx, genialul fondator al socialismului științific, împreună cu Friedrich Engels, colaboratorul său; iar peste 20 de ani marele savant antropolog american Lewis Morgan a descoperit aceeași teorie — fără să cunoască pe Marx — și i-a dat o bază de fapte, o bază inbranlabilă în marea-i lucrare „*Ancient Society*“... (Societatea veche).²

*

După concepția materialistă, factorul hotărîtor în mersul istoric al omenirii n-a fost nici intelectul, nici

pornirile și pasiunile omenesti, ci bazele materiale ale societății, modul de producere și de împărțire a produselor trebuincioase traiului. După cum psihologul caută și găsește explicarea vieții psihice în organizația fiziologică a individului, tot astfel un sociolog poate găsi explicația vieții sociale în economia socială, care e fiziologia societății. Și, după cum toată viața sufletească a unui individ e condiționată de organizația lui fiziologică, tot astfel întreaga viață a societății (morală, gîndirea, instituțiile ei juridice și politice etc.) sînt condiționate și hotărîte de organizația economică a societății, de modul cum se produc și se distribuie bogățiile în societate. Într-un cuvînt, mersul economic, procesul economic hotărăște întreg procesul istoric al omenirii.

La o anumită treaptă de dezvoltare economică, atunci cînd munca devine mai rodnică, atunci cînd bogățiile ajung mai îmbelșugate, se creează clasele sociale cu interese potrivnice și intrînd în luptă între ele.

Lupta acestor clase dă conținutul istoriei. Dar clasele ele însele și lupta aceasta a lor la fiecare epocă sînt hotărîte de modul cum la epoca aceea se produc și se distribuie bunurile materiale.

Astfel dar, procesul economic hotărăște viața socială de-a lungul istoriei întregi și o parte din vremea preistorică.

Iar întrucît privește începuturile cele mai depărtate ale omenirii, vremea cînd nici nu exista un proces economic propriu-zis, pentru această depărtată preistorie momentul hotărîtor, factorul principal al dezvoltării a fost însăși producerea oamenilor, felul relațiunilor sexuale, forma organizației familiale.

Iată, în cîteva cuvinte, concepția materialistă. Ea poate părea la prima vedere foarte stranie, după cum foarte stranie a părut și teoria darvinistă.

*

Înainte de a urma cu dezvoltarea acestei concepții, să vă citez în cîteva rînduri cum unul din creatorii ei chiar, Friedrich Engels, o formulează:

„După concepția materialistă, momentul hotărîtor în istorie este de două feluri: pe de o parte, producerea de lucruri trebuincioase pentru trai: lucruri de hrană,

îmbrăcăminte, locuit și uneltele trebuitoare pentru îndeplinirea altor scopuri, pe de altă parte, producerea oamenilor înșiși, reproducerea speciei. Instituțiile sociale sub care trăiesc oamenii dintr-o perioadă istorică anumită și dintr-o țară anumită sînt hotărîte prin amîndouă felurile de producere : prin treapta de dezvoltare a muncii, pe de o parte, și pe de alta prin familie. Cu cît munca este mai puțin dezvoltată, cu cît este mai mărginită cîțimea producătorilor ei, cu atît organizația socială se arată mai predominată de legătura sexuală³.

Iar cu cît se dezvoltă forțele economice, instrumentele de muncă, productivitatea muncii, cu atît factorul acesta rămîne esențialul care condiționează întregul mers istoric al omenirii. Acesta e, după concepția materialistă a istoriei, factorul hotărîtor, ori — cum zice Engels — momentul hotărîtor în istorie. Acest moment e deci de la început : mai ales organizarea relațiilor sexuale, organizarea familiei ; pe urmă : mai ales viața economică, felul de producere și distribuire a bogățiilor.

Să spunem cîteva cuvinte despre cel dintîi :

De la începutul omenirii, un început care se pierde în întunericul trecutului și asupra căruia nu putem avea decît indicațiuni indirecte, relațiunile sexuale între sălbaticii ce se strîngeau într-un fel de trib n-au fost supuse la nici o regulă. Toți bărbații trăiau cu toate femeile, părinții cu copiii, fără nici o regulă, ca la animale. Cîte puțin însă a-nceput să se organizeze familia.

Prima formă a familiei organizate a fost familia între rude de sînge. Toți membrii tribului dintr-o generație constituiau o familie. Toți bărbații acestei generații aparțineau tuturor femeilor aceleiași generații și femeile aparțineau bărbaților. Copiii acestei familii mixte erau socotiți de frați și surori între ei, și aceasta mai mult sau mai puțin pe drept cuvînt, deoarece copiii puteau să știe cine le e mamă, dar nu și cine le e tată. Acești frați și aceste surori formau între ei o a doua familie : iarăși toți bărbații și toate femeile din această generație aparțineau unii altora. Copiii lor, iarăși frați și surori între ei, formau a treia familie și așa mai departe. Așa că, dacă luăm trei generații, toți buncii și toate buncile în trib formează o familie, toți tații și toate mamele altă familie, toți copiii o alta. Astfel dar, în această primă familie

organizată, părinții sînt excluși deja din relațiile sexuale cu copiii lor.

Această excludere merge mai departe și încep să fie excluși din conviețuirea sexuală frații cu surorile din aceeași mamă, pentru că, precum am zis, în această familie primitivă nu se putea ști cine cu cine e frate ori soră după tată. Această a doua excludere, puțin cîte puțin, a produs familia *punalua*, pe care o găsim în Hawai.

Familia aceasta e următoarea :

Un număr de femei surori, vere primare, secundare etc. sînt femeile comune unei grupe de bărbați, care sînt bărbații comuni ai lor. Între acești bărbați însă nu poate figura nici un frate de sînge al vreunei femei ; pe de altă parte, un grup de bărbați frați, veri primari, secundari etc. sînt bărbații comuni unui grup de femei, dar între aceste femei nu este nici o soră a vreunui bărbat. Astfel, în familia *punalua* sînt excluși din relațiile sexuale frații și surorile.

Această excludere a mers mai departe și, spre pildă, la irochezi și alte triburi conviețuirea sexuală e interzisă între toate rudele, oricît de depărtată ar fi fost înrudirea. Așa la barbari excluderea conviețuirii între rude a ajuns mult mai departe decît chiar la noi, unde e permisă căsătoria nu numai între veri mai depărtați, dar chiar între veri primari.

Care a fost acea forță oarbă care a hotărît începuturile organizării familiei ? A fost o lege naturală din domeniul biologiei, *selecțiunea naturală*, lege formulată de Darwin. Triburile în care a-nceput să se organizeze familia și să excludă de la relații sexuale mai întîi pe părinți, apoi pe frați, produceau membri de ai tribului mai puternici, mai înarmați în lupta pentru existență decît triburile în care nu se organizase familia, în care nu se făcuse excluderea aceasta.

Așadar, organizația familiei și evoluția ei au fost factorul hotărîtor în dezvoltarea vieții societăților omenești de la începutul dezvoltării lor. Mulțumită acestui factor, specia omenească a ajuns mai puternică fizicește și intelectualicește, a-nceput să aibă influență asupra naturii înconjurătoare, de care era stăpînită într-un mod absolut, a-nceput o serie de victorii asupra naturii, o serie de invenții de instrumente de muncă : arcul și săgeata, olăria, domesticirea animalelor etc. Și cu cît crește

productivitatea muncii, cu cât cresc bogățiile, cu atât acest factor economic devine într-un mod hotărîtor factorul principal, momentul hotărîtor al istoriei, iar familia — deși fiind, bineînțeles, un factor de o mare importanță — începe totuși să joace deja un rol mai supus. Factorul hotărîtor însă devine, încă o dată, baza materială-economică a vieții sociale, modul de producere și de distribuire a bogățiilor, relațiunile economice. Și, pentru a fi mai scurt, am să numesc această viață economică *procesul economic* al societății.

Pentru a dovedi înriurirea și forța acestui factor în dezvoltarea istorică, ar trebui să facem împreună analiza întregii istorii a omenirii, aplicînd la această analiză concepția materialistă. Bineînțeles, aceasta n-o putem face într-o singură conferință. De aceea ne vom mulțumi cu câteva exemple și încă dezvoltate cît se poate de scurt.

Să luăm ca prim exemplu pozițiunea femeii în familie și societate.

Timp foarte îndelungat, toți istoricii au crezut că pozițiunea femeii în familie și societate a fost cu atât mai rea, cu cît ne adîncim mai mult în trecut; că familia s-a început prin aservirea, prin sclavia femeii. Bachofen a fost cel dintîi care a demonstrat falsitatea acestei credințe, descoperind așa-numitul de el „Mutterrecht“ (gynai-kokratie). Bachofen a descoperit o stare a familiei în care capul familiei nu era bărbatul, ci femeia.

Marea cantitate de fapte strînse de Bachofen pentru sprijinirea tezei sale, lucrările de mare însemnătate făcute în urma lui au întărit această descoperire, au arătat că precăderea femeii în familia primitivă nu e un fapt exclusiv, găsit la vreun trib și datorit unor împrejurări excepționale, ci e o stare anumită prin care a trecut omenirea în general, au arătat că la un anumit grad de dezvoltare în familii primitive stăpîna e femeia, și nu bărbatul.

Să vedem cum s-ar putea explica faptul acesta atât de straniu la prima vedere. Cum s-ar explica faptul că la un trib sălbatic, în vechime, pozițiunea femeii în familie și societate a fost mai bună decît pozițiunea ei în cea mai mare eflorescență a civilizațiunii grece; cum s-ar explica faptul că pozițiunea femeii în familie și societate la irediezii de azi e superioară pozițiunii femeii în unele națiuni civilizate tot de azi?

Evident că faptul acesta, straniu la prima vedere, nu poate fi explicat prin teoriile lui Buckle ori Spencer; evident că, dacă progresul cunoștințelor ori al simțămîntelor ar fi factorul hotărîtor în dezvoltarea omenirii, atunci pozițiunea familială și socială a femeii ar trebui să fie mult mai bună la popoarele civilizate decît la cele barbare, pe cînd de fapt, în parte cel puțin, se întîmplă contrariul.

Explicarea însă ne-o dă concepția materialistă a istoriei.

După cum ați văzut, în familia primitivă: promiscuă, punalua etc., prin felul organizării familiale, se putea ști cu siguranță numai cine e mama copiilor din trib, nu însă și cine e tatăl. Evident dar că femeile trebuiau să aibă o pozițiune superioară în familie față cu bărbații. De altă parte, factorul material, economic, viața materială a triburilor primitive, nu se opunea, ci chiar lucra în aceeași direcție; cîtă vreme munca a fost foarte puțin productivă, cîtă vreme n-au existat încă instrumente mai puternice, atîta vreme munca bărbatului în afară de casă n-a fost mai rodnică, mai importantă decît munca femeii din casă; vînătoarea foarte puțin sigură cu arcul și cu săgeata era tot așa de puțin roditoare ca și munca femeii acasă; astfel dar, femeia în gospodăria triburilor era un factor economic tot așa de important — dacă nu și mai important — ca și bărbatul.

Dar oamenii au progresat economic și cu cît se îmbunătățeau instrumentele de muncă, instrumentele de vînătoare, domesticirea animalelor, instrumentele de agricultură etc. etc., cu cît deci munca făcută de bărbat ajungea mai importantă față cu cea făcută de femeie, cu cît bărbatul se făcea un factor economic mai însemnat decît femeia și cu cît creșteau bogățiile economice, cu atât scădea înriurirea femeii în familie și societate (trib), pînă ce, la un anumit grad de dezvoltare economică, precumpănirea femeiască face loc precumpănirii bărbătești, moștenirea în linia femeiască se preface în moștenire în linie bărbătească, spița neamului (*Abstammung*), în loc să se socotească după femeie, începe să se socotească după bărbat; într-un cuvînt, „das Mutterrecht“ se schimbă în „das Vaterrecht“, „Gynaiokratie“ în „Androkratie“ — și astfel se săvîrșesc robirea și aservirea sexului femeiesc prin sexul bărbătesc, aservire care durează de

mii de ani. Distrugerea dreptului femeii a fost ruina istorică a sexului femeiesc: „Der Umsturz des Mutterrechts war die weltgeschichtliche Niederlage des weiblichen Geschlechts“⁴ zice cu drept cuvânt Engels.

Iar pornirea către emanciparea femeii, către egalizarea socială a sexurilor, care după mii de ani de robie începe să se agite în vremea noastră, se datorește tot dezvoltării economice.

Marea industrie modernă distruge familia patriarhală, scoate pe față și pe femeie din casă și le aruncă în fabrici, unde le face factori economici tot așa de importanți ca și bărbații; aceasta se întâmplă în proletariatul muncitor. În proletariatul intelectual se petrece același proces: proletare intelectuale devin profesoare, funcționare, doctori etc., etc., deci ajung iarăși factori economici tot așa de însemnați ca și bărbații. Astfel dar, prin dezvoltarea economică modernă în proletariatul modern fie muncitor, fie intelectual, femeia devine un factor economic tot așa de important ca și bărbatul; de aci deci principalmente pornește mișcarea de emancipare a femeii, o mișcare ce, desigur, se va încorona cu un deplin succes, însă într-o altă organizare socială.

Astfel dar, concepția materialistă a istoriei ne arată cauzele care au determinat preponderența sexului femeiesc la triburile primitive (gynaikokratie); cauzele care au determinat distrugerea preponderenței femeiești și înlocuirea ei prin preponderența bărbătească (androkratie) și, în sfârșit, cauzele care, în societatea contemporană nouă, determină mișcarea spre egalizarea sexelor.

Să luăm acum un alt exemplu, și anume dezvoltarea Americii, ori mai ales a Statelor Unite din America.

Dezvoltarea socială a Americii e mai ușor de studiat, pentru că s-a făcut într-o vreme mult mai scurtă, s-a făcut dinaintea ochilor citorva generații.

Primii coloni debarcați în America au găsit pământ întins, roditor, nestăpinit de nimeni. Fiecare a luat atita pământ cît putea lucra cu familia lui. S-ar părea că nici nu se poate mai mare fericire. Însă după cinci, șase generații acești coloni se lasă de proprietățile individuale, se asociază în comune semicolectiviste, asemănătoare cu

C. DOBROGEANU—GHEREA

CONCEPȚIA MATERIALISTA A ISTORIEI

CONFERINȚĂ

ȚINUTA LA «CERCUL STUDIILOR SOCIALE» DIN BUCURESCI

EDIȚIUNEA I.

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECĂ

59 Strada Bernel 59

1892

Marca germană. După cîteva generații, aceste comune se desfac iarăși în folosul proprietății individuale și, totodată, ia o colosală întindere robia negrilor, care — după alte cîteva generații — sint liberați după un război sîngeros al unei părți din America împotriva celeilalte.

Încercați acum dacă puteți să explicați acest proces istoric prin concepția lui Buckle, Spencer etc., etc. O proprietate individuală, care în curînd trece în proprietate colectivă care iarăși trece în individuală, și urmașii colonilor puritani — care fugiseră de apăsare politică și religioasă —, oameni care cei dintîi au declarat drepturile omului, libertate, fraternitate etc., introduc și organizează o robie și un comerț de robi pe care l-ar fi învidiat și barbarii vechi. Ce explicație ar putea să ne dea Buckle, care crede că factorul hotărîtor în istorie e progresul cunoștințelor, ori Spencer, pentru care același factor e progresul sentimentelor?

Explicarea o găsim numai studiînd acest proces istoric, numai socotînd ca factor hotărîtor procesul material, economic.

Într-adevăr.

Primii coloni debarcați, cu toate că aveau la dispoziție atîta pămînt cît puteau lucra, nu puteau trăi decît în mizerie, din cauza izolării, din cauza lipsei de diviziune a muncii. Lupta cu natura înconjurătoare, ca și lupta cu indienii (Pieile Roșii), trebuia deopotrivă să-i silească a se grupa în comune semicolectiviste, în felul *Mărcii* germane, care s-a alcătuit cam în aceleași condițiuni.

Odată alcătuite, aceste comune au început să prospere, s-au îmbogățit, s-a mărit diviziunea muncii, s-a împuternicit schimbul, deci comerțul, și totodată s-a născut o neegalitate de averi chiar în sinul comunei, ceea ce era cu puțință pînă la un punct, din cauză că comuna era numai pe jumătate colectivistă.

Dar tot acești factori economici (îmbunătățirea instrumentelor de muncă, creșterea populației, a diviziunii muncii, a schimbului, neegalitatea relativă a averilor) au fost principalii factori care au dizolvat *Marca* germană; tot ei au dizolvat și comuna americană. La distrugerea comunei au lucrat acei membri ai comunei americane colectiviste care erau mai puternici, mai bogați, pentru că proprietatea individuală le servea numai lor.

Însă, după dizolvarea comunei, acești privilegiați s-au găsit într-o pozițiune mult mai dezavantajoasă decît cei din Europa de altădată.

În Germania, spre pildă, după ce s-a dizolvat *Marca* (comuna), cei mai privilegiați, mai bogați, mai puternici — aceia care aveau instrumente de muncă, ateliere, pămînt acaparat — au găsit imediat forțe exploatabile în membrii mai săraci ai fostei comune, care ajungeau cu atîta mai mlădioși cu cît nu mai era comuna cu instituțiile comunale pentru a-i ocroti. În America însă, după dizolvarea comunei se găseau încă atîtea întinderi colosale de pămînt liber încît cei săraci puteau lucra și preferau chiar să lucreze pentru dinșii, nu pentru stăpîni. Încît cei ce acaparaseră moșii întinse, cei ce aveau planștații de trestii de zahăr, ateliere etc., etc. aveau acum instrumente de muncă, dar n-aveau brațe, pentru că n-aveau de unde să le ia. Față cu această colosală lipsă de brațe, față cu această nevoie economică, strănepoții puritanilor, republicani *pur sang*, au ajuns cei mai aprigi sclavagiști și au organizat robia cu o cruzime și pe o scară atît de întinsă încît au lăsat în urmă pe sălbatici și pe barbari.

Sub regimul sclavagist au început iarăși să crească enorm bogățiile americanilor (de astă dată numai ale unei minorități, stăpînii de robi), populația a prins a crește foarte tare și cu atît mai tare, cu cît o ajuta la creștere și imigrația din Europa, industria a luat un avînt foarte mare. Dar cu cît creștea populația, cu cît producția se făcea mai sistematică și mai științifică, cu atît sclavagiul negrilor ajungea mai puțin folositor, ajungea mai de prisos: un sclav și mai ales un sclav negru e un lucrător prost, cu atît mai mult într-o producție mai înaintată, mai științifică. Afară de aceasta, pentru sclavi trebuie o mulțime de supraveghetori la lucru, de paznici, să nu fugă etc.; apoi pieirea unui sclav e o pierdere mare pentru stăpîni. În toate aceste privințe, un lucrător salariat e mai convenabil. Cînd deci înmulțirea populației prin nașteri și imigrare a creat un stoc mare de proletari liberi de rasă albă, sclavajul a trebuit să cadă, nemai-fiind economic. Și cu cît ajungea sclavajul mai de prisos — și chiar vătămător economicește —, cu atîta creștea

și mișcarea aboliționistă, care s-a sfârșit prin desființarea robiei.

Savantul și mult talentatul economist italian *Achille Loria*, care a făcut această analiză a dezvoltării Americii, cu drept cuvânt găsește că această dezvoltare americană distruge teoria lui Buckle după care evoluția economică a societății e determinată de evoluția cunoștințelor, a științei, a inteligenței. Un fervent aderent însă al lui Buckle, un tânăr învățat, Guglielmo Ferrero, răspunde lui Loria că chiar faptele expuse de acesta arată că Buckle a avut dreptate, pentru că, zice Ferrero, „dacă englezii care s-au dus în America ar fi avut toți geniul unui Spencer, ei ar fi avut cu totul altă istorie... Greșeli făcute sînt inevitabile pentru omenirea prezentă, dar o omenire de zece ori mai inteligentă nu le-ar fi săvîrșit“. De aici urmează, după Ferrero, că Buckle a avut dreptate crezînd că inteligența și progresul cunoștințelor sînt factorul hotărîtor al întregii vieți istorice, în general, și al vieții economice, în special.

De multe ori și slăbiciunea argumentelor potrivnicilor unei teorii arată, într-un mod indirect, puterea și veracitatea teoriei.

În adevăr.

Loria, examinînd dezvoltarea istorico-socială a Americii, arată că dezvoltarea aceasta a fost condiționată de procesul economic, și nicidecum de inteligența oamenilor ori de dezvoltarea cunoștințelor omenesti. „Da, zice Ferrero, dar dacă oamenii ar fi fost de zece ori mai inteligenți ori dacă ar fi fost toți genii, atunci ar fi fost altfel“. „Foarte bine, ar putea să-i răspundă Loria, se înțelege că dacă toți oamenii ar fi genii ori semizeii, atunci ar fi altă socoteală, dar noi nu observăm și nu studiem procesul istoric al unei omeniri imaginare, ci al omenirii reale, așa cum a fost ea, așa cum a trăit ea în realitate. Și în această omenire reală procesul economic hotărăște mersul istoric al omenirii“.

Cum vedem, argumentele lui Ferrero sînt nu slabe, ci naive și copilărești. Și, dacă un om cult nu găsește alte argumente, apoi și aceasta vorbește în folosul teoriei pe care o combate.

Să trecem acum la un exemplu de altă natură.

Să luăm societatea medievală la un timp anumit al dezvoltării sale, cu comunele ei rurale, în care se păstraseră încă rămășițe din comunismul primitiv.

În aceste comune rurale se produceau mai toate cele necesare comunei. Ceea ce se producea se consuma în mare parte în comună; cu alte cuvinte, în comună se produceau valori de întrebuințare, și nu valori de schimb. nu mărfuri. Aceste comune rurale erau foarte izolate unele de altele din cauza lipsei de căi de comunicație. Meseriașii și micile stabilimente manufacturale existau în orașe. Patronii acestor stabilimente și comercianții formau începuturile clasei burgheze, menită să ajungă în viitor clasa precumpănitoare. Clasa dominantă de atunci sînt feudalii.

Ce a hotărît prefacerea acestei societăți feudale în societatea burgheză modernă? Să vedem. În această societate feudală începe ori, mai bine zis, urmează a se dezvolta producțiunea economică; producțiunea agricolă se îmbunătățește, tot astfel se îmbunătățesc puțin cîte puțin instrumentele de muncă în meserii. Ca rezultat: creșterea populației, îmbunătățirea căilor de comunicație, creșterea diviziunii muncii și, împreună cu aceasta, creșterea bogățiilor, creșterea producerii de mărfuri și deci creșterea schimbului lor.

Prin acest proces economic se produc două fenomene importante: mai întîi se sfarmă puțin cîte puțin instituțiile semicomuniste rurale, care nu se pot împăca deloc cu noua stare economică — cu producerea de mărfuri —, se sfarmă relațiunile patriarhale de la sate și populația crescîndă se concentrează mai ales în orașe. Pe de altă parte, cu cît crește producțiunea, mai ales în orașe, în manufactură, și cu cît crește schimbul mărfurilor — comerțul —, cu atîta crește și puterea burgheziei, care reprezintă și stăpînește ea această producțiune orășenească manufacturieră și acest comerț. Și, de aci-nainte, orice descoperire, orice înaintare a procesului economic slujește la întărirea clasei burgheze contra clasei feudale.

Așa, spre pildă, cînd progresul producțiunii a permis să se construiască vase de mare puternice, corăbii mari, cînd s-a inventat compasul, atunci, prin acest progres al producțiunii, s-au făcut posibile călătoriile depărtate și descoperirea Americii; iar această din urmă descoperire,

acest nou continent, consumînd atîtea mărfuri și mai ales vîrșînd atîta aur în Europa, a avut o influență colosală asupra mersului economic al societății europene, mărînd diviziunea muncii, producerea de mărfuri, comerțul și deci puterea burghezimii. Marile invențiuni economice, cum e *Jenny Mill*, mașina de tors, au făcut o întreagă revoluție în producțiune, au distrus pe producătorii mici, pe torcători și țesătorii-meseriași, au concentrat ramura aceasta de producțiune în orașe în mîna bogătașilor manufacturiști, au deplasat populația de la sate la orașe, și acestea toate au fost, negreșit, în folosul burghezimii orășenești, care devenea din ce în ce mai puternică.

Pe de altă parte, cu cît se dezvolta, cu cît creștea această nouă stare economică, cu atîta ea se împăca tot mai puțin cu instituțiunile politice-sociale feudale. De aceea, cînd burghezimea, reprezentanta acestei stări economice, s-a simțit destul de tare, ea a intrat în luptă cu feudalismul și l-a distrus, zidind pe ruinele lui o altă stare socială — societatea burgheză modernă. Schimbarea dar a societății feudale, a instituțiilor feudale în instituțiuni burgheze moderne se explică prin procesul economic, prin dezvoltarea economică a societății.

Aici mă aștept la obiecțiunea următoare :

„Bine, vor zice unii, e incontestabil că dezvoltarea producțiunii, perfecțiunea instrumentelor de muncă, care merge de la perfecțiunea unui simplu instrument din meserie pînă la *Jenny Mill* ori pînă la mașina cu abur, schimbă întreaga alcătuire socială ; dar chiar aceste perfecțiuni de instrumente, chiar invențiunile și progresul procesului economic, condiționat de aceste perfecțiuni de instrumente, e datorit intelectului ; doar intelectul, spiritul omenesc e acela care face aceste îmbunătățiri și perfecțiuni în producerea economică ; este el deci factorul principal, resortul, dacă vreți, al omenirii“.

Cum vedeți, obiecțiunea e foarte serioasă. Cu toate acestea, nu-i mai puțin greșită. Și iată de ce :

Numai atunci intelectul ar putea fi socotit ca resortul istoriei cînd el ar fi ajuns din factor individual un factor social, adică intelectul social, și, ca atare, ar fi hotărît într-un mod conștient mersul istoric al omenirii. Cu alte cuvinte, cînd societatea s-ar fi înțeles asupra mersului economic ; cînd, prevăzînd toate rezultatele ul-

terioare ce ar da orice schimbare economică, orice îmbunătățire sau perfecționare de instrumente, ar fi dirijat în armonie cu această prevedere mersul ei economic, atunci, bineînțeles, intelectul social ar fi fost numaidecît resortul, factorul determinant al istoriei omenirii.

Dar oare așa a fost ? Oare meșteșugarul care a perfecționat instrumentul pricepea el, prevedea el toate schimbările sociale ce vor reieși din această perfecționare ? Oare acela care a inventat mașina *Jenny Mill* pricepea el revoluția ce va face invenția lui ? Oare pricepea aceasta societatea ? Și, mai ales, dacă ar fi priceput-o întrucîtva, *condus-a societatea în concordanță cu aceasta mersul ei istoric* ? Nimic din toate acestea !

Meșteșugarii care au perfecționat instrumentele de muncă, creînd și prefăcînd manufactura, nu s-au condus în aceste perfecționări decît de propriul și imediatul lor interes : habar n-aveau nu numai ei, dar chiar cei mai geniali din contemporanii lor de rezultatele sociale îndepărtate ce vor produce perfecțiunile acestea, cu atît mai mult habar n-avea de toate acestea societatea contemporană lor, astfel încît societatea *suferea* rezultatele procesului economic, dar *nu-l dirija*.

Se-nțelege că intelectul, că spiritul, a fost un factor absolut necesar pentru producerea unui instrument, unei invențiuni economice ; dar tot așa de necesar factor pentru producerea acestei invențiuni au fost și ochiul omului, și musculatura lui, și circulația sîngelui, în sfîrșit, tot organismul lui fiziologic și psihologic. Oare nu cumva din cauză că vederea omului a fost un factor absolut trebuincios pentru producerea perfecțiunilor economice trebuie să socotim vederea ca resortul vieții istorice a omenirii, ca principalul factor istoric ? Evident că nu. Și același lucru trebuie să-l spunem și despre intelectul individual din evul mediu.

Dar faptul acesta îl voi lămuri mai bine mai la urmă.

Acum, dați-mi voie, după această întrerupere pe care am crezut-o foarte necesară, să urmez mai departe cu aplicarea concepției materialiste la exemple reale istorice.

*

Am văzut în cîteva cuvinte cum materialismul economic explică trecerea societății feudale în societate bur-

gheză modernă. Să vedem acum cum, după aceeași concepție, se lămurește trecerea societății moderne burghize într-o altă formă socială, superioară celei moderne. Nici timpul, nici cadrul acestei conferințe nu mă iartă să mă-ntind pe larg, cum aș fi dorit, asupra acestei părți ; de aceea îmi veți da voie să explic totul în câteva cuvinte.

Procesul economic început și urmat în epoca medievală își continuă mersul în veacul nostru *cu iușeala aburului*. Aceasta nu-i o expresie figurată. Prefacerea aburului în motor a accelerat într-un mod colosal procesul economic al societății. Manufactura mare din veacul trecut, unde lucrau sute de lucrători, s-a prefăcut în fabrici colosale, unde lucrează mii și, câteodată, zeci de mii de oameni ; drumurile și șoselele de odinioară s-au prefăcut în drumuri de fier ; telegraful transmite cu iușeala fulgerului gândurile noastre la distanțe nemăsurate ; diviziunea muncii, din națională, a ajuns internațională ; producțiunea mărfurilor a crescut enorm ; debușeul național a devenit și el, din național, internațional ; productivitatea muncii s-a mărit enorm și enorm s-a mărit populațiunea și mai ales enorm s-au mărit orașele. Astfel dar, precum vedeți, societatea contemporană nouă e aproape altă societate decât cea din veacul trecut, de pildă.

În societatea aceasta se dezvoltă contrazicerea următoare, care o sapă din temelii : cu cât societatea se dezvoltă economic, cu cât crește populația, cu atîta viața se socializează, se colectivizează, ca să zic așa, tot mai mult și mai mult cu atît, prin urmare, și organismul social devine tot mai concret, tot mai agregat — din dezagregat, cum era altădată.

Ca să pricepem adevărul acesta mare, să comparăm societatea contemporană nouă cu o societate din urmă, s-o comparăm, de pildă, cu veacul de mijloc, în care populația era puțină, în care și acei puțini locuitori n-aveau cum să comunice între ei din cauza căilor de comunicație rudimentare. Un locuitor dintr-un sat — din pricina unor asemenea căi de comunicație — n-avea idee și nu-și avea viața legată nu numai de concetățenii lui mai depărtați, dar de multe ori nu cunoștea nici chiar pe locuitorii unui sat mai apropiat, nu avea idee de ei. Într-o asemenea societate, viața era în adevăr foarte individualizată, foarte dezagregată. În ziua de azi însă,

viața unui om e legată de viața societății întregi. În unele țări, populația a ajuns așa de deasă încît am putea zice că — în Belgia, de exemplu — locuitorii se ating cu cotul unul de altul ; căile de comunicație, telegraful, gazetele, colosala împărțire a muncii pun în legătură nu numai pe locuitorii aceleiași țări, dar pe locuitorii continentelor întregi. În același timp, interdependența, ca să zic așa, a cetățenilor unei țări între ei ajunge cît se poate de mare. Așa, spre pildă, un om care ar aduce o boală epidemică, precum e ciuma, în Londra ar pune în primejdie viața a cinci milioane de suflete ; o mie de oameni care călătoresc cu un tren își încredințează viața lor unui om pe care nici nu l-au văzut vreodată, mecanicul, și care, printr-o simplă mișcare din mînă, poate distruge trenul întreg. Mai departe, dacă se va inventa un explozibil mai puternic decât nitroglicerina, atunci un om rău va putea face să sară în aer, din odaia lui, străzi întregi, dacă nu un întreg oraș.

Așadar, încă o dată viața se socializează, se colectivizează așa de mult, legătura socială devine așa de intimă, interdependența membrilor societății devine așa de mare încît cu drept cuvînt putem zice că acuma viața unei societăți atîrnă de fiecare individ și viața fiecărui individ atîrnă de societate. Cu drept cuvînt putem zice iarăși că societatea poate fi numită acum un organism ale cărui părți sînt intim legate între ele.

Și, totdeauna, în acest organism socializat se socializează, se colectivizează și producțiunea economică. În industrie, în fabrici, sînt mii, sînt zeci de mii de oameni care lucrează colectiv în aceeași fabrică, după același plan, pentru facerea unui product economic. În agricultura mare sînt iarăși mii de oameni care, tot după același plan, lucrează colectiv pe o moșie întinsă pentru a scoate un product agricol.

Ei bine — pe cînd întreaga viață socială se colectivizează, pe cînd producția economică se colectivizează și ea din ce în ce mai mult —, *aproprierea productelor, apropierea instrumentelor de muncă nu e socializată, nu e colectivă, ci rămîne individualistă*. Fabrici, mine, moșii, producția întreagă nu aparține întregului organism social, societății, ci... aparține la indivizi deosebiți.

Aceasta e marea, e colosala contradicție ce se dezvoltă prin procesul, prin progresul economic în societățile moderne.

Această contradicție și anomalie e cauza marilor anomalii sociale de astăzi. De aci, proletarizarea maselor muncitoare, concentrarea de bogății imense în mâinile unora și înfiorătoarea sărăcie la alții ; de aci, acest egoism strîmt, această luptă de clase, acea luptă între indivizi în societatea modernă etc. etc.

Toate aceste crude anomalii vor dispărea împreună cu marea anomalie ce le slujește de obîrșie.

Căci cu cît se va dezvolta mai mult socializarea, colectivizarea vieții sociale și a producției, cu atît mai imperioasă va deveni și colectivizarea aproprierii.

Precum la un anumit grad de presiune aburul sfarmă în bucăți cazanul, astfel, sub presiunea socializării vieții și producției (ajunsă la un anumit grad de dezvoltare), se va sfărîma-n bucăți aproprierea individualistă, cu întregul ei edificiu politic și juridic. Și acea societate unde vor fi colectivizate nu numai producția, ci și instrumentele de muncă și toată gospodăria națională, socială, acea societate se numește societatea socialistă.

Iată pentru ce, domnilor, societatea socialistă este nu o dorință deșartă, nu un vis, ci o *necesitate neînlăturabilă*, provocată de procesul economic al societății înseși, provocată de absoluta nevoie de a se armoniza socializarea întregii vieți, socializarea producției, care există deja, cu socializarea aproprierii.

Spun aceste cîteva cuvinte la adresa acelor care vād în socialiști niște utopiști, niște vizionari. Dealtfel, despre societatea socialistă nu voi vorbi acum, pentru că nu mă iartă cadrul ce voi să dau acestei conferințe. Voi insista totuși asupra unei singure deosebiri dintre societatea actuală și societatea socialistă, deosebire care intră perfect în subiectul acestei conferințe. Această deosebire e următoarea :

Pe cînd în societatea de astăzi procesul economic stăpînește societatea, pe cînd producătorii nu stăpînesc produsele lor, ci sînt stăpîniți de ele, în societatea socialistă, dimpotrivă, societatea va stăpîni procesul economic, producătorii vor stăpîni produsele.

Dați-mi voie să insist mai mult asupra acestui punct, asupra acestui mare adevăr, căci el e de o mare însemnătate pentru subiectul conferinței mele.

În orice societate producătoare de mărfuri, marfa, odată produsă, scapă de sub stăpînirea producătorului. Productul, nefiind creat pentru întrebuințarea producătorului, ci pentru vînzare, pentru schimb, pleacă de la producătorul său în lumea largă a mărfurilor. În aceste călătorii, adeseori el face multe șotii creatorului său. Iată cîteva exemple.

Presupuneți o fabrică de tunuri. Tunurile, odată produse, sînt vîndute și poate revîndute. Ei bine, într-un caz de rezel se poate întîmpla foarte ușor ca aceste tunuri să se întoarcă tocmai împotriva acelor care le-au produs, să omoare tocmai pe producătorii lor.

Alt exemplu : o fabrică de mașini. Lucrătorii produc o mașină perfecționată. Această mașină, introdusă în industrie, poate arunca pe drumuri, făcînd de prisos, pe o mulțime de lucrători care mai înainte înlocuiau cu brațele lor mașina. Ei bine, printre acești lucrători rămași pe drumuri pot fi chiar aceia care au produs-o, în tot cazul frați de-ai lor, frați de suferință și de muncă.

Altă pildă. Cunoașteți cu toții greva generală a minerilor din Anglia. 500 000 de lucrători au rămas pe drumuri. Dacă socotim și copiii lor, avem un număr de 1 000 000 de suflete aruncate în valurile sărăciei. Cauza acestei nenorociri e supraproducția de cărbuni. Și aci trebuie să explic în două cuvinte ce este această supraproducție.

În societatea actuală se produce fără nici o socoteală ; societatea nu știe nici cît, nici cum trebuie să se producă. Ci singura putere care hotărăște modul și cantumul producției e o putere oarbă care se numește concurența, *starea pieței*. În cazul nostru, minerii au produs, să zicem, la un moment dat, o cantitate de x milioane de tone de cărbuni. Acești cărbuni se prezintă-n piață pentru vînzare ; însă piața este, după expresia economiștilor, saturată de cărbuni, așa că aceste x milioane de tone sînt de prisos și, fiind de prisos, vor scobori, prin prezența lor netrebuincioasă, prețul cărbunilor în general. Atunci... patronii minieri vor fi siliți să coboare salariul muncitorilor ori să înceteze producția și deci să concedieze pentru o vreme oarecare pe producătorii

acelor x milioane de tone de cărbuni, care vor rămâne muritori de foame. Productul contra producătorilor.

Alt exemplu.

Să presupunem, domnilor, un agricultor mare, cu o mare energie, cu o mare știință, cu foarte mare talent. Acest agricultor genial, să presupunem, a pus tot : energia, cunoștințele, geniul său, într-o moșie oarecare, nu tocmai favorabilă agriculturii, dar, prin calitățile intelectuale extraordinare, a învins toate greutățile, a învins natura, a făcut natura să producă bine. Agricultorul nostru strânge recolta și o scoate în vânzare. Dar iată că în vremea aceasta s-a întâmplat că recolta din America și India a fost mare. Din această cauză, prețurile cad enorm, produsele agriculturii noastre, apărute în piață, nu pot fi vândute sau vor fi vândute cu preț scăzut, și genialul nostru agricultor, fără cea mai mică vină din partea lui, e ruinat, rămâne pe drumuri. Și astfel un om care a învins natura e învins, la rîndul lui, de propriul său product ori, mai bine zis, de *modul social* cum se produc și se distribuie bogățiile în societatea modernă.

Aș putea înmulți exemplele de asemenea natură, dar cred că și acestea sînt de ajuns pentru a arăta cum în societatea modernă producțiunea stăpînește pe producători.

Nu tot astfel se va întîmpla în societatea socialistă. Într-o societate în care instrumentele de muncă aparțin societății întregi, nu la indivizi deosebiți, această societate înfățișează un fel de gospodărie unitară, o mare familie. O societate ca aceasta nu mai produce mărfuri de vânzare, valori de schimb, ci valori de întrebuințare pentru ea. Și, ca urmare logică, o asemenea societate hotărăște prin anumite organe (comitete de statistică, delegațiuni etc.) ce trebuie de produs, *cum și după care plan*; ea hotărăște ce mașini trebuie introduse, ea hotărăște toată gospodăria socială. Cu alte cuvinte, *într-o așa organizație, societatea începe să dirijeze mersul economic, și începe să-l dirijeze într-un mod conștient și chibzuit*.

Este dar clar că-n societatea socialistă momentul hotărîtor al vieții sociale este nu procesul economic, ci intelectul, spiritul omenesc, dar nu spiritul supranatural al metafizicienilor, ci spiritul natural, productul natural

al evoluției. Da, aceea ce un Buckle credea adevărat pentru întreaga istorie a omenirii, de la începutul dezvoltării ei, va fi adevărat... însă numai pentru societatea socialistă.

Și tocmai aci este deosebirea, măsura deosebire între era socialistă și toate celelalte epoci pe care le-a suferit omenirea. După mii de ani de robie, după mii de ani în care societatea a fost stăpînită și condusă de niște puteri oarbe, pentru întîia oară atunci ea va deveni cu desăvîrșire conștientă, adevărat liberă, perfect stăpîină conștientă peste destinele ei. Faptul acesta e de o însemnătate colosală.

Dar concepția materialistă a istoriei a fost învinuită de imoralitate, i s-a imputat că e fatalistă, că subordonează întreaga mișcare a omenirii condițiunilor materiale, procesului economic, *stomacului*, că ea reduce intelectul, morala la un rol supus.

E stranie învinuirea, cum vedeți.

Dar ce vină poate avea concepția materialistă a istoriei de faptul că *pînă astăzi* intelectul ori morala omenescă nu a putut avea un rol preponderent în mișcarea istorică a lumii ?

De cînd o concepție, o teorie, poate fi învinuită de faptele pe care ea *le constată numai* ?

Este o altă teorie, domnilor, care a fost tot în modul acesta criticată. Această teorie este *darwinismul*. I s-a imputat că e imorală, pentru că găsea originea omului în maimuță. Dar la acestea cu drept cuvînt ar putea răspunde un darvinist :

„Da, e foarte umilă originea omului ; dar cu cît mai umilă este ea, cu atît mai multă cinste face omenirii faptul că a ajuns acolo unde o vedem azi ; da, omul a fost maimuță, dar în lungul șir al veacurilor el ne-a dat un Shakespeare, un Newton, un Laplace, un Darwin, un Marx ; ce viitor sublim așteaptă deci pe om !”

Și aceea ce darvinismul zice despre om poate să zică, de bună seamă, concepția materialistă a istoriei despre societate :

„Da, sînt umile începuturile societăților omenești ; factorul hotărîtor în dezvoltarea societății de la început a fost organizarea relațiilor sexuale, un fel de selecțiune animalicească ; da, mii de ani, de la barbarie pînă la civilizație și în toată perioada civilizației, momentul ho-

tăritor în istorie a fost procesul economic — o forță inconștientă și oarbă — ...și cu toate acestea societatea a ajuns acolo unde o vedem astăzi, devenind, de la un trib sălbatic, o Franță ori o Engliteră modernă! Ce va fi dar atunci când momentul hotărîtor în dezvoltarea istorică a omenirii va fi nu o forță oarbă, nu o forță inconștientă, ci intelectul omenesc, conștiința socială!? În cazul acesta, viitorul luminos ce așteaptă societatea e așa de mare și așa de strălucit cît cea mai genială fantezie nu-l poate concepe“.

Precum vedeți, concepția materialistă a istoriei nu numai că nu e o concepție pesimistă, descurajatoare, ci, dimpotrivă, dătătoare de curaj în cel mai mare grad.

Aci mi s-ar putea face o întrebare :

„Începînd de la forma socialistă pe care o va îmbrăca societatea, cînd intelectul omenesc, intelectul social și conștiința socială vor ajunge momentul hotărîtor în istoria omenirii, va rămîne oare esențial veșnic acest factor? Va hotărî el oare definitiv, totdeauna, istoria omenirii?“

A căuta răspuns la această întrebare ar fi să ne afundăm cu mintea în lumea ipotezelor îndrăznețe, a fanteziei, a utopiei! Căci ce putem noi ști astăzi despre un viitor atît de îndepărtat? Dar, dacă mi-ar fi permis mie să fac o asemenea ipoteză îndrăzneată, aș zice următoarele :

Spencer, în admirabila lui carte *Evoluția moralei*, face o profeție pentru care, de altmîntrelea, are multe argumente și date științifice. Spencer prevede o vreme cînd omenirea întreagă va forma o singură societate, un mare, un colosal organism social. Și acest organism va fi așa de armonic, interesele și sentimentele tuturor vor fi atît de armonizate, acest organism va fi atît de simțitor încît fiecare bucurie a unora va găsi un răsunset fericit în inima tuturor, după cum o bucurie ori o durere ce ne lovește acum individual e resimțită viu de întregul nostru organism.

Ei bine, cînd omenirea va ajunge la gradul acesta de dezvoltare, atunci momentul hotărîtor în societate, afară de intelect, vor fi sentimentele sociale și altruiste, momentul hotărîtor în dezvoltarea acelei societăți vor fi iubirea și simpatia universală.

Dar — cum am zis — a specula asupra viitorului îndepărtat este a te afunda cu mintea în lumea vagă a utopiei. Și cred că noi, cei de astăzi, ne putem mulțumi cu acele înălțimi ametoitoare la care *științificește* ne ridică analiza economică a societăților și concepția materialistă a istoriei cînd ne arată că momentul hotărîtor în societatea viitoare vor fi intelectul și conștiința socială.

Și aceasta nu într-o societate grozav de depărtată, ci într-o societate foarte apropiată de noi, care bate la porțile societăților moderne și nu așteaptă decît ca popoarele muncitoare conștiente și luminate să-i strige : „Intră!“.

C. DOBROGEANU-GHEREA, CONCEPȚIA MATERIALISTĂ A ISTORIEI, CONFERINȚĂ ȚINUTĂ LA CERCUL STUDIILOR SOCIALE DIN BUCUREȘTI, ED. I, BUCUREȘTI, 1892, STABILIMENTUL GRAFIC „I. V. SOCEC“

În numărul-i de la 1 aprilie, *L'indépendance Roumaine* tipărește o farsă, o păcăleală obișnuită de data aceea. Și trebuie să recunoaștem că farsa e spirituală, deși răutăcioasă. În termeni umflați, care seamănă perfect cu stilul romanelor și știrilor de senzație ale gazetelor franceze, *L'indépendance* povestește un interviu ce ar fi avut cu misteriosul anarhist Mathieu, pe care poliția din București l-ar fi arestat la hotel „Regal“. Toate acestea le povestește organul francez în termeni așa de gravi și înfricoșăți încât probabil multora din obișnuiții săi cititori le-au trecut fiori prin spate, mulți și-au făcut cruce și se pregăteau deja să fugă din București.

Repet, farsa e făcută cu spirit, dar e un lucru de care, desigur, nu se îndoiește cronicarul gazetei franțuzești, și anume că întreaga reprezentatie dinamitardă ce se dă acum în Europa e de asemenea o farsă, nu o farsă inocentă, ci o farsă mare, sinistă, lugubră. Și această farsă sinistă e făcută nu în vederea zilei de 1 aprilie, ci mai ales în vederea zilei de 1 Mai. Și, dacă cronicarul a păcălit pe unii cititori lesne credincioși și naivi, în schimb el singur e păcălit de farsa dramatică ce se joacă în Europa și pe care o crede adevărată împreună cu marele public lesne credincios și naiv.

E cunoscută maxima de guvernământ, de care s-au slujit toți tiranii și aventurierii, *divide et impera* — dez-

bină și domnește. Deși această maximă e și acum foarte întrebuintată, dar — fie că s-a învechit, fie că ea nu mai e de ajuns spre a. cîrmui neascultătoarele turme populare — s-a găsit în vremea noastră o altă maximă de guvernământ, care-i dispută supremația, și anume: sperie și domnește! Un om speriat e mai ușor de supus, o națiune îngrozită de pericole, oricît de imagine ar fi ele, e mai ușor de înghenuncheat. Aceasta o știu bine aventurierii și reacționarii singeroși de orice fel și se folosesc perfect de învățămînt. Se știe folosul ce trăgea Napoleon al III-lea din „bluzele albastre“, din comploturile imagine ori reale făurite de agenții provocatori. Atentatul săvîrșit de doi fanatici exaltați asupra lui Wilhelm dă prilej lui Bismarck să ia măsuri excepționale, să introducă legi reacționare și, agitînd spectrul socialismului înaintea ochilor Germaniei, să-și prelungească domnia nefastă cu 12 ani. Și același spectru socialist slujește de prilej pentru măsuri reacționare în Italia și Spania.

Acum în urmă însă, cu socialismul nu mai poți speria pe nimeni. Socialismul s-a arătat nu numai ca o formă neînlăturabilă de viațuire a viitorului apropiat, socialismul s-a arătat nu numai ca o putere mare și invincibilă, dar partidele socialiste au dezvoltat un tact, o disciplină și o moderațiune în tactică încît au uimit și pe potrivnicii lor; socialismul deci nu mai putea fi bun de spereietoare. Și poliția a descoperit repede una parcă înadins făcută pentru scopurile ei, *anarhismul*!

Cîțiva indivizi, desperați de mizeriile existente, buni la inimă, dar slabi la cap, nepricepînd că prin tactica lor fac jocul reacțiunii și spionajului internațional, în loc de a sluji cauza celor umiliți și apăsați, acești indivizi foarte puțini la număr, anarhiștii, au fost în adevăr *une troupes* pentru reacțiunea europeană.

Anarhiștii, foarte puțin numeroși și fără nici o însemnătate intelectuală, făceau însă un zgomot infernal și azvîrleau în aer cuvinte sunătoare, violente — și mai ales violente —, în care era vorba numai de revoluție, singe, dinamită etc. Poliția a văzut imediat ce folos poate să tragă din acești exaltați, și în curînd rîndurile anarhiș-

tilor au început să se umple cu spioni polițienești. Poliția a îndrăgît așa de mult anarhismul încît Andrieux, celebrul prefect din Paris, pentru ca să nu piară sămînța anarhismului, a fondat el singur ziare anarhiste pentru a propaga teoriile dinamitei. De aci încolo, la orice întîmplare cînd poliția avea nevoie de vreun atentat, el era imediat efectuat, fie de poliție, ea însăși pe socoteala anarhismului, fie de naivii exaltați conduși de agenții provocatori.

După Andrieux, Bismarck trimite agenți de poliție să facă atentate de dinamită în Elveția și Londra cu scop de a implica în ele pe emigranții social-democrați germani; guvernul belgian însărcinează pe cunoscutul agent de poliție Pourbaix cu facerea atentatelor.

Dar toate acestea au fost făcute răzleț, fără nici o sistemă. Și în curînd poliția și spionajul internațional au introdus sistemă în toată lucrarea asta. Aveau și nevoie. În Rusia se clatină grozav domnia țarului; în Franța se tem grozav de manifestațiile pașnice, dar impunătoare, pentru 1 Mai, afară de asta agenții lui Constans vor să arate că fără el republica e pierdută; în Spania populația e disperată, mai ales după atrocitățile săvîrșite de guvern la Xeres; în Italia mizeria e nemăsurată și nemulțumirea e la culme; în Belgia sufragiul universal care bate la porțile vieții politice belgiene amenință să deplaseze puterea politică din mîna claselor dominante; în Germania socialismul devine tot mai mult și mai mult o putere precumpănitoare.

Față cu o pozițiune atît de critică, spionajul internațional, minat de reacțiunea internațională, s-a pus pe lucru, și era atentatelor și a dinamitei a început. În Paris, Madrid, Bruxelles, Roma, peste tot dinamită. Pe străzi e împrăștiată dinamită, în locuințele magistraților dinamită, la granița Germaniei 12 lăzi cu dinamită, cutii cu dinamită, scrisori cu dinamită, baloane în aer cu dinamită, pe uscat, pe apă, în aer dinamită, dinamită, dinamită!

Poliția, care o împrăștie prin anarhiști ori prin ea însăși, găsește, bineînțeles, toată dinamita înainte ca ea să facă vreun rău; cîteodată numai spre a salva aparențele lasă să pocnească vreun cartuș la vreo fereastră, și într-un singur caz, Rue de Clichy, a făcut chiar cîțiva răniți, ceea ce arată că nu trebuie să te joci cu focul.

Și pe cînd spionii internaționali, prin ei singuri ori prin instrumentele lor inconștiente, înscenează toată dinamitările acestea, din zgomotul pocnetelor de cartușe și din zgomotul și mai mare al știrilor senzaționale, se aude oîte o știre mică, mică, spusă cu un glas care de abia se aude și care zice: Regele Umberto propune o alianță internațională contra anarhismului; guvernul francez are de gînd să oprească manifestația pentru 1 Mai; guvernul austriac a dat ordin s-o oprească; guvernul spaniol propune măsuri internaționale contra anarhismului; țarul Rusiei propune un tratat internațional de extrădare a anarhiștilor. Și, cum anarhismul e un cuvînt foarte elastic, aceste măsuri pot fi întinse nu numai asupra socialiștilor, dar chiar și asupra radicalilor și democraților în general. Și aicea tocmai e explicația adevărată a acelei farse mizerabile și lugubre ce se joacă acum în Europa cu dinamita.

Înapoia spectrului anarhist ce se agită înaintea ochilor popoarelor stă ascuns un alt spectru hidos, spectrul scîrbos al reacțiunii europene, care crede prin toată această dinamitărie să întoarcă societățile moderne înapoi.

Dar degeaba! Și socoteala reacțiunii poate să iasă foarte rea pentru ea chiar, căci cine seamănă vînt culege furtună!

C.D.G.

DEMOCRAȚIA SOCIALĂ (PLOIEȘTI), ANUL I, NR. 14 DIN 5 APRILIE 1892

Contemporanilor unui eveniment mare le e foarte greu să judece importanța acestui eveniment. Ei sînt prea aproape de dînsul, trebuie să treacă ani și ani pentru ca marele eveniment să apară tuturor în toată uriașa lui însemnătate. Aceasta e adevărat pentru orice eveniment mare, aceasta e adevărat și pentru marele eveniment care se cheamă *serbarea zilei de 1 Mai*. Ar fi foarte greu de arătat toată importanța acestei zile, măcar atîta cît ea se arată chiar astăzi, cu atît mai greu într-un articol de ziar. De aceea, în aceste rînduri voi atrage atenția asupra a două aspecte ale acestui eveniment, cele mai însemnate, după opinia mea.

Acum trei ani, la congresul socialist din Paris⁵ s-a hotărît ziua de 1 Mai ca sărbătoare a Muncii, pentru toți muncitorii conștienți de interesul și de idealul lor. Toată importanța acestei hotărîri a scăpat chiar unora din membrii congresului, iar potrivnicii socialismului au rîs chiar cu poftă de această „nouă pozna a utopiștilor”. Glumele și rîsul au dispărut însă la cea dintîi serbare a lui 1 Mai. Zeci de mii, sute de mii de muncitori au răspuns la hotărîrea congresului și, în rînduri dese, au făcut uriașe defileuri pașnice, dar nu mai puțin impunătoare, dar nu mai puțin semnificative. Și în al doilea an numărul manifestanților a crescut și, neîndo-

ielnic, va crește din an în an, astfel că sutele de mii se vor preface în milioane și milioane.

Și astfel s-a arătat că după o hotărîre luată de un modest congres al muncitorilor socialiști pot fi puse în mișcare în aceeași zi, în același ceas chiar, pentru același scop, milioane și milioane de muncitori din toate țările civilizate, și aceasta nu cu forța, nu cu legi coercitive — congresul din Paris n-a avut nici o putere executorie —, ci numai și numai prin puterea ideii, a idealului. Și tocmai aceea e marea însemnătate a serbării de 1 Mai, mai ales din punctul de vedere al relațiunilor de forțe dintre clasele muncitoare și clasele stăpînitore.

A doua mare însemnătate a acestei zile e mai ales de ordine morală. Sînt multe zile de sărbătoare care au tendința de a solidariza întrucîtva pe oameni. Așa sînt sărbătorile religioase și sărbătorile naționale. Este însă o mare deosebire între sărbătorile acestea și serbarea lui 1 Mai. Dintru-ntîi, chiar cele mai mari sărbători religioase au tendința de a lega numai popoarele de aceeași religie și exclud cu totul popoarele de alte religii, ca vrăjmașe, necurate etc. Zilele de sărbători religioase au fost de multe ori zile de persecuțiuni și de măceluri religioase, pe cînd serbarea de 1 Mai tinde la înfrățirea tuturor muncitorilor de orice naționalitate și religie ar fi ei. Aceasta e cea dintîi deosebire mare.

A doua deosebire e și mai mare. Cum am zis, sărbătorile au tendința de a lega unele grupuri de oameni; dar chiar în mijlocul acelor grupuri sînt departe de a reuși. Ura, invidia, lupta de interese nu încetează nici un moment între membrii aceleiași religii. Și stînd în biserică creștinul se gîndește cum să înșele pe coreligionarul lui, și de cîte ori, dezbrăcînd haina de sărbătoare, o națiune n-a încins sabia pentru a se război cu altă națiune de aceeași religie! Cele mai oribile masacre între națiuni, chiar de aceeași religie, au fost sfințite de popi, de religie.

Cu totul altceva e sărbătoarea de 1 Mai. În această zi, muncitorii de pe diferite continente, din Australia, America, Europa, muncitorii din toate țările civilizate, din Franța, Germania, Engliera, Belgia, Italia, Spania,

România etc. etc., întind miinile peste granițe unii spre alții, pentru o strângere frățească.

Serbarea de 1 Mai e prima și adevărata manifestare a păcii, iubirii și frăției între popoare.

Aceasta e a doua mare însemnătate a zilei de 1 Mai.

•

Vor trece și ani, și — când peste evenimente care acum par multora peste măsură de importante se va așterne valul veșnicei uitări — hotărîrea modestului și sărăcăciosului congres din Paris de a serba internaționalicește ziua de 1 Mai va fi socotită ca una din cele mai strălucite date ale dezvoltării istorice a omenirii spre progres și lumină.

C.D.G.

DEMOCRAȚIA SOCIALĂ (PLOIEȘTI), ANUL I, NR. 16 DIN 19 APRILIE 1892

INTERNAȚIONALISMUL⁶

Una din cele mai obișnuite învinuiri aduse partidului muncitorilor, mai cu seamă cu ocazia serbării de Întîi Mai, e că partidul muncitorilor e internaționalist, nu e naționalist, patriot. Această învinuire arată o mare doză de sfruntare ori de nepricepere din partea burghezimii, boierimii, din partea claselor dominante. Mai întîi, internaționalismul și patriotismul în sensul cel bun și adevărat al cuvîntului nu numai că nu se exclud, dar sînt legate necesarmente unul de altul. Și, afară de aceasta, cine ne acuză de internaționalism, de cosmopolitism? Burghezimea, boierimea! Dar cine e mai cosmopolit decît ea? Burghezul bogat sau boierul, de la naștere pînă ce închide ochii, trăiește o viață eminamente cosmopolită. Burghezul poartă haine străine, se plimbă în trăsură făcută în străinătate, cu cai aduși tot de acolo, voiajează în vagon adus din străinătate, pe șine aduse de acolo, mănîncă mîncări străine, bea vinuri străine, învață după cărți străine dacă nu chiar în străinătate, citește cărți străine, gazete străine, își formează învățătura după cea străină, se plimbă în străinătate, se curarisește la băi străine, și pentru toate ce le are din străinătate exportează din țară grîne, exportează hrana națională pe piața cosmopolită, pe cînd țăranul, producătorul național, moare de foame.

De cînd burghezul bogat se naște și se leagănă într-un leagăn străin, sugînd de multe ori lapte de la o doică străină, o unguroaică oarecare, și pînă ce moare în vreun

loc de curarisit din străinătate, burghezul, boierul trăiește o viață eminentemente cosmopolită. Dar se vede că cosmopolitismul e permis numai boierilor, nu și muncitorilor. De altminterlea e și o deosebire esențială între internaționalismul muncitorilor și [cel] al claselor dominante. Cosmopolitismul claselor dominante nu numai nu exclude lupta și ura între națiuni, ci chiar o cere cu tot dinadinsul. Ura, invidia, lupta de interese, războiul vamal, care se sfârșește prin războiul sîngeros prin arme, sînt fenomene absolut necesare întocmirii burgheze moderne, fenomene caracteristice cosmopolitismului burghez. Internaționalismul, cosmopolitismul muncitorilor, însă e bazat pe înfrățirea popoarelor și va fi realizat completamente de muncitori într-o altă întocmire socială, întocmirea socialistă. Astfel dar, era burgheză, burgheziimea, creează condițiunile materiale necesare pentru internaționalism, pentru înfrățirea popoarelor; de realizat însă, această înfrățire o va realiza poporul muncitor. Iată de ce serbarea tuturor muncitorilor la 1 Mai, ca o manifestație de înfrățire a tuturor muncitorilor din lumea întreagă, e unul din cele mai mari evenimente ale secolului nostru.

C.D.G.

MUNCA (BUCUREȘTI), NUMĂR FESTIV, ANUL III, NR. 9 DIN 19 APRILIE
(1 MAI) 1892

PUTEREA LEGENDELOR

În opiniunea publică burgheză s-a format o legendă cu privire la socialiști, și anume „că socialiștii, fiind contra alcătuirii societății de azi, în contra instituțiilor burgheze și feudale, sînt gata a lua parte la orice manifestație, a lupta împotriva oricărei instituții în orice timp și cu oricine“.

Cînd e vorba de o manifestație, de vreun scandal de stradă pe care ar vroi să-l facă vr-un partid burghez, sînt siguri că vor fi sprijiniți de socialiști, aceasta nici nu voiesc s-o mai discute.

„Haideți, veniți grabnic, v-am procurat o mică plăcere, vom avea manifestație, scandal, nițică scărmănătură, o mică răscoală de stradă, veniți, căci aveți prilejul de a fi nițel în elementul vostru“, pare a ne zice burghezia, cînd micile ei combinații cer aceste lucruri de ordine.

Și, cînd noi, socialiștii, rămînem nepăsători și le întorcem spatele, ei rămîn cu gura oască și zăpăciți se întreabă. „Ce fel de socialiști sînt aceștia? A! aceștia nu mai sînt socialiști dacă au prilejul să facă scandal și nu-l fac“. Astfel încep a ne denunța opiniei publice că nu mai sîntem socialiști, că sîntem niște renegați, niște transfugi. Fără îndoială că nu sîntem socialiști și nici n-am fost, nici nu vom fi așa precum creierul burghez își plămăuiește tipul unui socialist.

Această legendă, adînc săpată în creierii burghezilor, pe lîngă partea ei caraghioasă de care rîzi cu hohote și care a jucat cîteva feste partidelor burgheze și care va

mai juca încă, are și o parte dăunătoare pentru socialism, căci noi, socialiștii din pătura cultă, burghezi prin naștere și prin educație, trăim aproape numai la mediul burghez, fără voia noastră și fără să ne dăm seama, căpătăm o mulțime de credințe burgheze și începem a lua în serios diferite legende născocite și a lucra în consecință.

Astfel e cu chestiunea regelui și a regalității.

Socialiștii sînt în contra instituției regalității; fiind așa, toți se așteaptă ca oricine va ataca pe rege ne vom uni cu acela, orice scandal, orice insulte s-ar aduce regelui, socialiștii să fie în frunte, deoarece sînt contra regalității.

Cînd însă s-a văzut contrariul, uimirea tuturor a fost fără seamăn, ba chiar unii din prietenii noștri au început a privi cu întristare la noi și au început a ne bănuî că noi sîntem prea fricoși ori am ajuns oportuniști din cale afară.

Aceasta nu-i numai o părere, iată un fapt concret, un tovarăș de idei, un colaborator al ziarului *Munca*, prietenul E. Dioghenide, ne aduce această învinuire prin *Adevărul* d-lui Beldiman, la care prietenul nostru e unul dintre redactori.

De aceea, chestiunea aceasta trebuie dezbătută și lămurită deoarece chiar tovarășii de-ai noștri sînt încă nedumiriți în privința tacticii pe care o urmează socialiștii români, care e aceeași în toată lumea muncitoare.

D-l Dioghenide, după ce arată superioritatea formei republicane, zice: „Cînd fostul director al ziarului *Lupta*, d-l G. Panu, și directorul *Adevărului*, d-l A. V. Beldiman, au arborat, între altele, *pentru prima oară* drapelul republican în România (aici trebuie să aducem aminte tovarășului nostru că drapelul republican fi arborat mult mai înainte, încă de la '48 de Rosetti și de liberalii democrați), s-au găsit unele spirite democratice să combată ideea republicană, speriați de unele pericole imaginare, astfel susținînd indirect monarhia.

Știți ce obiecție făceau formei de guvernămînt republicane. Ascultați! Pentru moment noi, democrații, nu putem lua parte și la o agitație republicană, voim să organizăm mai întii poporul. Monarhia nu ne împiedică în lucrarea noastră democratică, dovadă Germania, unde este monarhie și ideile democratice sînt mai tari decît

în Franța republicană. Și totuși în Germania nu se gîndește nimeni la Republică.

Această obiecțiune cuprinde neexactități și erori de fapte — adaugă d-sa.

D-l Dioghenide aici vorbește de democrații-socialiști, deoarece ceilalți democrați, după d-sa, fac agitație republicană, numai ne mirăm de ce nu ne numește cu adevăratul nostru nume de socialiști-democrați și ne confundă cu numele generic de democrați, căci d-sa știe că nu-i tot una.

În ceea ce privește că obiecția de mai sus „cuprinde neexactități și erori de fapte“, ne unim cu d-sa, căci nu-mi închipui ca vreun socialist să fi formulat obiecțiunea de mai sus în chipul arătat de d-sa, dar, în fond, afară de cîteva neexactități ce cuprinde și pe care socialiștii nu le-au enunțat, corespunde unei realități, corespunde tacticii socialiste. De aceea trebuie să o discutăm cu toată liniștea, precum se cuvine între tovarăși.

Să facem presupunerea că socialiștii ar urma sfatul tovarășului Dioghenide și al democraților în general și ar începe o luptă înverșunată împotriva regelui și *chiar a regalității*, să mai presupunem că printr-un complex de împrejurări am putea, împreună cu toți democrații, răsturna pe rege și am proclama republica. Crede cineva că cîrma republicii o va avea vreun democrat? Cred că chiar cel mai entuziast republican, fiind date starea claselor sociale și slăbiciunea democraților în total, nu-și va închipui un asemenea lucru.

Președinția republicii și cîrma țării vor cădea ori în mîna conservatorilor, ori în mîna liberalilor, și atunci președintele, fiind al unui partid, va favoriza mult mai tare interesele partidului său decît însuși un rege, căci de acel partid e legată existența sa.

Nu trebuie să uiți, prietene Dioghenide, că sub republica franceză, sub președinția generalului Mac-Mahon, nu numai socialiștii, dar nici democrații nu puteau măcar să sufle de democratism și chiar actualul președinte al Franței, blîndul Carnot, a intervenit aproape pe față în favoarea clericalismului și papalității ca oricare rege.

Cum dar vă puteți închipui că un președinte de republică român, care nu poate fi decît un șef de partid ca d-l Catargiu ori d-l Vernescu, ori d-l Sturdza, ar lucra

mai puțin în interesul partidului său? Încît formula că un președinte de republică ar favoriza mai puțin interesele unei clase cade la cea dintîi analiză.

Dar ni se poate răspunde : noi trebuie să „organizăm poporul, să facem agitație pe chestia republicană și în această privință vom fi ajutați și de democrații burghezi și atunci, fiind organizat poporul, cîrma țării va cădea în mina democraților“.

Tocmai aici este greșeala cea mare și nu fi iertat unui om care cunoaște puțin materialismul economic și istoria să cadă în asemenea greșeală decît doar ținînd seama că, „fie prin atavism, fie prin ereditate directă sau prin influența mediului, nu se poate dezbăra de multe prejudecăți, de multe prevențiuni“.

A organiza poporul fi o frumoasă utopie democratică, dar rămîne utopie. Înțelegem că se pot organiza muncitorii ori mica burghezie, ori marea burghezie, ori nobilimea feudală, dar a organiza poporul, care se alcătuieste din clase deosebite, cu interese vrăjmașe, nu avem încă nici un exemplu în istoria omenirii.

În Franța încă s-a făcut revoluție în contra monarhiei, pe tema poporului și monarhia răsturnată și republica întemeiată, această republică s-a întors tocmai împotriva acelui „popor“ care luptase la întemeierea ei, căci poporul era neorganizat și nu putea fi, pe cînd burghezia era organizată.

Iată motive destul de temeinice pentru care partidul muncitorilor, socialiștii, nu se pot pasiona pentru republică în înțelesul burghez și nu pot să-și cheltuiască prea multă putere pentru un lucru care nu le-ar aduce mare folos.

De aceea, socialiștii stau în rezervă față cu agitațiile pentru republica burgheză, dar privesc cu multă simpatie la toți aceia din tabăra burgheză care lovesc în instituțiile existente și caută să le slăbească, căci prin aceasta se aduce un serviciu și muncitorilor, și totdeauna am avut cea mai mare simpatie și chiar admirație pentru d-l Beldiman și ceilalți democrați care au luptat cu atîta curaj. Dar oricum republica cum se înțelege de democrați este o instituție burgheză, și noi nu putem să ne cheltuim puterea pentru republică.

„Monarhia dacă e vorba să se transforme în republică burgheză, atunci tot burghezii trebuie să facă această transformare“. „Ale tale dintru ale tale“.

Legenda că „socialiștii trebuie oricînd și în orice împrejurare să lucreze împotriva monarhiei“ nu trebuie să aibă putere asupra noastră. Acestea pot fi bune pentru anarhiști, pentru socialiștii democrați nu.

Dar ne zice tovarășul Dioghenide : „Nu vedeți că prin o asemenea tactică ajutați indirect monarhia ?“. Nu, prietene, căci și noi sîntem republicani, dar înțelegem altfel a face agitația pentru republică și tocmai aici e miezul chestiunii, dar pe care vom trata-o într-un număr viitor.

I. Vasiliu

MUNCA (BUCUREȘTI), ANUL III, NR. 12 DIN 10 MAI 1892

Dacă un grădinar voind să-și curețe grădina sa de buruienile rele s-ar apuca să taie cu foarfecele vîrfurile acelor buruiene cu gîndul de a le stîrpi, toată lumea ar rîde de chipul cum își cunoaște meseria, căci știut e că acele buruieni vor da vlăstari mai puternici și *pentru a le stîrpi ar trebui să scoată rădăcinile cu cazmaua și atunci și vîrful se va usca de la sine, fără a se fi ocupat de acest vîrf cîtuși de puțin.*

Ei bine, ceea ce în toate lucrurile pare atît de elementar în politică cei mai mulți nu voiesc sau nu pot ține seamă de fapte și cred că dacă au observat unul din relele ce bîntuie societatea noastră e de ajuns să lovești în acel rău pentru ca el să dispară fără a te uita că acel rău are rădăcini mai adînci, că acel rău nu e decît un rezultat, o urmare a altor rele.

Așa e chestia cu regalitatea. Regalitatea face mult rău *poporului*, deci hai să răsturnăm regalitatea și toate relele, toate nenorocirile ca prin vrajă vor dispărea.

De aceea ești iubitor de *popor*, vrei dezrobirea și emanciparea lui și, fiindcă ești socialist, firește că vrei dezrobirea muncitorilor; atunci trebuie să te năpustești cu toată furia asupra regelui.

Ca socialist ești republican ori nu? Firește că socialiștii nu primesc ființa unei monarhii.

Atunci, dacă ești republican, trebuie să te arunci asupra regelui, să faci agitație împotriva lui etc. etc.

Dacă nu faci așa, ești „un îngust la minte, ești doctrinar, ești oportunist, poate chiar trădător“, și învinuirea prinde, căci *nu poate fi ceva mai simplu de închipuit decît că dacă ești împotriva regalității să ataci pe rege.*

Chipul simplist de a judeca în chestiile politice și sociale a dat naștere unei secte, de altminterlea foarte înrudită cu poliția, a dat naștere sectei anarhiste, care e cea mai înaltă expresie a cuetării burgheze.

Un anarhist observă că poliția aduce o mulțime de rele, deci lucru foarte simplu după el să pună o bombă în palatul poliției și să-l arunce în aer, să ucidă [pe] prefectul de poliție și cîțiva comisari și-și închipuie că a făcut mare treabă, că a nimicit poliția, și așa mai departe.

Cu toate acestea, faptele dovedesc că poliția a rămas în picioare și încă mai tare și mai viguroasă în urma fiecărui atentat, în urma distrugerii unui palat sau a uciderei unui polițai.

Noi, socialiștii democrați, însă observăm că poliția și regalitatea și o mulțime de alte instituții sînt rele și pricinuiesc o mulțime de alte neajunsuri *poporului* și prin urmare sîntem contra lor și luptăm împotriva lor, dar mai observăm că și poliția și regalitatea și președinția republicii (între rege și președintele de republică burghez noi nu vedem mare deosebire, după cum am arătat în articolul precedent, și nu e o deosebire decît de grad și de formă, nu însă și de fond) *sînt instituții fatale și necesare ale alcătuirii societății de azi.*

Pe cîtă vreme vor fi clase deosebite, vrăjmașe unele altora, pe cîtă vreme unele clase vor stăpîni prin silnicie pe altele, pe atîta vreme vor fi și poliție și regalitate sau o președinție de republică apropiată de regalitate.

Cum vă puteți închipui societatea burgheză, care trăiește din produsul muncii lucrătorilor, care ține în stăpînire pe muncitori prin mijloace silnice, *prin intervenția statului în favoarea clasei burgheze*, să poată trăi fără armată, fără poliție, fără regalitate sau ceva asemănător regalității?

Cum ar mai putea atunci burghezia ține în stăpînire și a se folosi de roadele muncii lucrătorilor fără aceste instituții? Fără îndoială că atunci puterea ei ar fi spulberată în o singură zi.

Dar aceasta-i o utopie pe cită vreme va trăi societatea burgheză și statul burghez, aceste instituții vor cădea odată cu burghezimea.

De aceea, burghezii, cînd văd nemulțumirile muncitorilor crescînd împotriva stăpînirii și jafurilor burgheze, caută să întoarcă privirile muncitorilor asupra unor chestii care nici într-un chip nu-i pot duce la dezrobirea lor.

Acele chestii la care vor să întoarcă privirile muncitorilor pot fi, după țări, ori regalitatea, ori biserica, ori altceva.

Bine, le zice burghezul, sînteți nemulțumiți, aveți dreptate, o mulțime de rele bîntuie societatea, dar știți de unde vin relele? De la regalitate, răsturnată regalitatea, înlocuiți regele cu un președinte de republică, și toate relele de care suferiți vor dispărea. Dar cînd monarhia e răsturnată atunci vine burghezul, legiuiește cum îi place, face ca statul și președintele republicii să fie în mîna lui și, dacă te uiți să vezi ce schimbare s-a făcut, vezi că *în fond nimic nu s-a schimbat*, ci numai puterea burgheziei a mai crescut.

Burghezul *n-are nimic sfînt*, el nu ține la formă, nu-i pasă de regalitate, el nu caută decît să adune capital, să exploateze pe muncitori și dacă aceasta o poate face tot așa de bine sau poate chiar mai bine sub republică e cel dintîi care să dea cu piciorul în regalitate.

La un lucru însă ține: *oricare ar fi forma de guvernămînt, el să poată exploata și stăpîni pe muncitori, forma poate să se schimbe, fondul însă nu.*

Așa s-au petrecut lucrurile în Franța și oriunde avem o republică burgheză.

Ne mirăm cum un socialist, un tovarăș poate să-și închipuiască că putem noi împinge pe muncitori într-o luptă atît de stearpă, care nu poate da nici un rezultat practic, nici o îmbunătățire pentru muncitori?

Noi, socialiștii-democrați, dacă *voim sincer* dezrobirea muncitorilor, dacă *voim* desființarea monarhiei, fie în capul ei un rege sau un președinte, atunci trebuie să căutăm să distrugem rădăcinile, temeliile acestor instituții.

Dacă noi vom putea organiza pe muncitori și a-i face să capete stăpînirea politică, dacă prin această stăpînire politică vom putea reuși ca mijloacele de producere, unelte și pămînt, să nu fie în mîna unei singure clase,

ci în mîna națiunii întregi, dacă prin aceste mijloace am pus în neputință de a se exploata și jefui om pe om și prin urmare atunci nici o clasă nu mai atîrnă de alta, nici o clasă nu mai poate stăpîni prin silnicie pe alta, atunci domnia burgheziei va dispărea, domnia silniciei și a jafului nu vor mai fi, alcătuirea societății de azi va pieri cu toate instituțiile ei: cu armată, regalitate, poliție etc.

Iată, tovarășe Dioghenide, cum se poate realiza idealul d-tale de republică, care e și al nostru, dar o republică care să folosească întregii națiuni, nu o republică care să folosească unei clase, ca republica burgheză.

Nimicește temeliile și stîlpul edificiului, și întreg edificiul va cădea împreună cu vîrfurile lui oricît ar fi de înalt el.

Noi am mai spus-o: avem toate simpatiile pentru burghezii republicani și ne-am bucura mult dacă i-am vedea înmulțindu-se, ceea ce însă ne pare curios și nu pricepem e că unii socialiști care sînt siliți să scrie la alte gazete, în loc de a căuta să facă aderenți și propagandă pentru o idee, care nu privește socialismul decît foarte de departe, printre burghezi și să mărească armata pentru acea idee cu recruți burghezi, își dau toată osteneala să întoarcă pe socialiști din calea lor și să-i facă campioni exclusiv ai acelei idei.

Aceasta nu-i nici corect, nici practic. Nu-i corect fiindcă știi că înturnînd pe muncitori din calea lor și făcîndu-i să lupte pentru chestii lăaturalnice nu le aduci nici un folos, ba prelungești robia.

Nu-i practic fiindcă n-ai cîștigat nimic, nu ți-ai mărit armata, căci în cazul cu republica, de exemplu, socialiștii sînt pentru republică și totdeauna vor da sprijinul unei republici. De ce dar să nu-ți întorci privirile în cîmpul opus ca să-ți mărești oastea?

Lasă socialiștii să lucreze pentru nimicirea temeliei, împinge pe alții care nu vor această lucrare să lucreze asupra vîrfului clădirii, și mai degrabă vom ajunge la rezultat.

Dar nu vedeți, ne zice tovarășul Dioghenide, că regalitatea vă împiedică de a organiza poporul și că nu puteți face nimic din pricina regalității?

Te înșeli, prietene, sub o republică burgheză organizarea muncitorilor se face mai greu decât în Germania, cu monarhie de drept divin.

Dar dacă organizarea muncitorilor în Germania se face mai ușor, aceasta se datorește altor pricini, iar nu monarhiei, ne spune tovarășul Dioghenide.

A! altor cauze! Firește că nimic nu se face fără o cauză, firește că nu sîntem așa de naivi să credem că monarhiei i se datorește mersul măreț și amenințător al social-democrației germane, dar tocmai aceasta ne face să vedem că organizarea muncitorilor nu e datorită nici monarhiei, nici republicii, ci „altor cauze“.

Dar de ce, prietene Dioghenide, nu vrei să arăți tocmai aceste cauze? Desigur că știi că ți-ai zdrobi toată argumentarea. Dar aceasta o vom face noi într-un număr viitor.

I. Vasiliu

MUNCA (BUCUREȘTI), ANUL III, NR. 12 DIN 10 MAI 1892

Popor și democrație! cît farmec în aceste 2 cuvinte! Care politician, care gazetă nu s-a servit de mii de ori cu aceste 2 cuvinte? Dacă ai cerceta rînd pe rînd pe toate partidele politice, pe toți oamenii politici, ai afla că nici o partidă, nici un om politic, dar nici unul care să nu fie cu poporul, care să nu fi fost democrat cel puțin în opoziție. Nu mai vorbesc de liberali, care de la '48 și pînă astăzi n-au încetat de a fi cu „poporul“, n-au încetat de a fi „democrați“, dar chiar partidele reacționare, ca conservatorii și junimiștii, ne-au împuiat urechile cu democrația și cu poporul. Cine nu-și aduce aminte de „elita socială“ de la *Epoca*; cîte lacrimi a vărsat pentru popor și democrație cînd era la opoziție?

Pe vremea guvernului liberal⁸, conservatorii, cu d-l Lascăr Catargiu în frunte, erau democrați, tinerii conservatori, așa-zisa *elită socială*, cei mai vajnici democrați, liberalii, radicalii, republicanii și socialiștii tot democrați, încît nu găseai în țara aceasta un singur om politic care să nu fie democrat.

Deci urmare firească că țară mai democratică ca Țara Românească nu se mai pomeneste! Și din acest democratism ne-am trezit cu un guvern conservator-reacționar⁹, a cărui ședere la cîrmă ne va costa foarte mult. Aceasta din pricină că ne-am lăsat amăgiți de farmecul cuvintelor *popor* și *democrație* fără a căuta să cercetăm care puncte și cereri din programul celor ce aspirau la putere sînt în adevăr democratice și sînt folositoare po-

poporului său, mai drept să cercetăm *cărei părți din popor avea să folosească* acel democratism al boierilor vechi.

Această școală nenorocită de a face politică numai pe tema poporului și a democrației am împrumutat-o din Franța, cu toate că acolo această politică a avut urmări foarte dăunătoare pentru poporul muncitor și chiar pentru mica burghezie, singurele elemente adevărate ale democrației.

Prietenul Dioghenide, în zelul său aprins pentru republică, ne spune că trebuie să facem agitație pentru răsturnarea monarhiei căci numai așa vom putea *organiza poporul*. Și pentru a preîntîmpina o obiecție foarte serioasă spune că, deși în Germania monarhică s-au organizat muncitorii mai bine decît în Franța, care-i republicană, aceasta se datorește altor pricini.

Dar tocmai aceste pricini ar fi fost interesante de cunoscut, și de aceea sîntem siliți a arunca o privire asupra lor.

Fără îndoială că pricinile pentru care muncitorii din Germania cu monarhie de drept divin s-au putut organiza mai bine decît muncitorii din Franța republicană sînt: economice, istorice și politice. Nu voi stărui decît asupra pricinilor politice fiindcă ar fi prea lung a ne ocupa de cele dintîi și fiindcă acestea sînt interesante în chestia ce o dezvoltăm.

În Franța proletariatul a intrat în lupta politică de o sută de ani, cu toate aceste pînă în timpul din urmă n-a avut *nici o organizare și prin urmare nici o putere în stat*. Pentru ce? Pentru că au luptat pentru *popor și democrație*.

A fost regalitate, a fost imperiu, în numele democrației și a poporului, proletariatul trebuia să se ridice să alcătuiască grosul armatei și să întemeieze republica. Republica odată întemeiată, „poporul” și „democrația” erau ajunse la putere. Dar cui folosea această democrație? N-am nevoie să spun, căci toată lumea știe că folosea *poporului capitalist*, burgheziei, iar nicidecum poporului muncitor. Cînd proletariatul francez a căutat să explice că prin popor se înțelege poporul muncitor și că prin democrație se înțelege precumpănirea în stat a muncitorilor, atunci burghezia a scos tunurile și a convins ~~pe muncitori~~ *că ei nu sînt popor decît atunci cînd e nevoie de luptă*, iar la cîrma statului numai burghezia e

poporul. Așa a fost în Iunie 1848¹⁰, așa a fost în timpul Comunei din Paris la 1870 [1871]¹¹, cînd proletariatul a fost măcelărit și strivit pentru că înțelesese că el e poporul, cu toate că cîteva luni înainte fusese chemat ca popor la luptă în numele democrației.

Mai mult, Napoleon al III-lea¹², tot în numele poporului și al democrației, a sugrumat republica și a întemeiat imperiul, și în anii din urmă Boulanger¹³, tot în numele democrației, era să sugrume din nou republica și să întemeieze monarhia, precum și la noi tot în numele democrației s-a răsturnat guvernul liberal și s-a înlocuit prin un guvern conservator-reacționar.

Muncitorii din Franța au făcut această greșală, care i-a costat atît de mult, că au crezut că cuvintele popor și democrație au o putere magică și s-au lăsat duși de oel întîi demagog care le spunea aceste magice cuvinte. Era de ajuns să creadă că democrația va ajunge la putere, și toate fericirile vor cădea asupra poporului. Această credință în mare parte a împiedicat pe muncitorii francezi de a se organiza în partid de clasă deosebit. Apoi sub monarhie, știindu-se că proletariatul e democrat și republican, era firesc ca monarhia să caute să înlăture pe toți cei mai deștepți și mai energici dintre proletari. În timpul revoluțiilor pentru răsturnarea monarhiei, proletariatul forma grosul armatei, firesc lucru că mulți, foarte mulți piereau în această luptă, și tocmai cei mai energici. Răsturnînd monarhia și întemeind republica, proletariatul căuta să ia parte și el la cîrma statului, atunci președintele de republică cu guvernul burghez măcelărea o altă parte a proletariatului, și apoi începea era prigonirilor asupra acelor care ridică glasul pentru muncitori.

Muncitorii împruținați, zdrobiți, lipsiți de tovarășii cei mai deștepți și mai energici, speriați nu mai ridicau capul, și trebuia să se ridice o generație nouă ca să înceapă lupta pentru interesele lor.

Iată ce însemnează a merge orbește numai la cuvintele popor și democrație! Aceste au fost pricini însemnate pentru care muncitorii în Franța au rămas în urmă cu organizarea lor.

S-au agitat pentru „popor” și „democrație” și n-au înțeles că trebuie să se organizeze în partid de clasă, în partid deosebit, cu interese deosebite și de aceea n-au

putut avea nici o acțiune comună și nici o înfrîurire asupra afacerilor statului.

Muncitorii germani însă s-au folosit de experiența făcută de muncitorii francezi și n-au urmat aceeași cale. Ei au înțeles că *interesele lor de clasă sînt cu desăvîrșire deosebite de ale celorlalte clase, chiar ale celor mai democratice și mai iubitoare de „popor”*. Prin urmare, înțelegînd aceasta și din pricină că au avut norocul să aibă teoretici[eni] însemnați care să le arate calea, nu s-au lăsat a fi unealtă în miinile burgheziei și a scoate din foc castanele pentru burghezi și ținta lor n-a fost nici monarhia, nici biserica, nici alte instituții la care-i momeau burghezii, ci *au fost și sînt* ajungerea la putere a proletariatului și schimbarea alcătuirii societății de azi, cu care vor dispărea și monarhia, și armata, și poliția etc.

Urmînd această cale, proletariatul german firește că n-a putut fi zdrobit, cum a fost zdrobit de atîtea ori în Franța, muncitorii cei mai deștepți și mai energici n-au putut fi exterminați, teoreticienii muncitorilor s-au putut dezvolta și au putut urma opera de organizare cu toate legile și persecuțiile împotriva social-democrației. E mare deosebire între a persecuta și a face neajunsuri conducătorilor unei mișcări și între a-i nimici de pe fața pămîntului.

Ba mai mult, a fost o vreme cînd monarhia de drept divin a favorizat pînă la un punct dezvoltarea proletariatului în partid de clasă.

Monarhia germană nu putea să vadă cu ochi buni puterea prea mare a burgheziei și scăderea influenței nobililor feudali și de aceea a căutat să asmută pe lucrători împotriva burghezilor ca să le mai slăbească puterea. Aceasta a folosit foarte mult muncitorilor și le-a făcut mai ușoară organizarea, îngăduind a alcătui simburile partidei social-democrației, cu care apoi a putut ține piept și burgheziei, și nobililor. Că muncitorii au lucrat pentru dinșii și nu pentru nobilii feudali, aceea-i treaba nobililor că au fost așa de proști să creadă una ca aceasta. Faptul e că o monarhie de drept divin a favorizat organizarea proletariatului, ceea ce niciodată un președinte de republică burgheză n-ar fi făcut-o.

A! d-apoi ești apărătorul monarhiei în toată regula, ne va răspunde prietenul Dioghenide!

Nu, prietene, nu sînt deloc monarhist, sînt mai puțin poate decît d-ta, dar voiesc să-ți arăt că pentru poporul muncitor, a cărui cel mai mare interes e de a se organiza în partid de clasă deosebită, ținta lui nu poate fi nici monarhia, nici republica burgheză!

Că această organizare după împrejurări se poate face uneori mai bine sub republică, alteori mai bine sub monarhie, *în tot cazul că republica nu-l scapă deloc din robia economică*.

În România burghezii s-au folosit de experiența pe care au făcut-o burghezii în Europa și ei, ajunși stăpîni în țară fără mare muncă, au luat d-a gata tot ce le-a convenit fără să fi avut nevoie să facă o mulțime de experiențe dureroase pe socoteala lor.

Dacă burghezilor le e îngăduit să se servească de experiența semenilor lor din Europa, pentru ce muncitorii români să nu se folosească de experiențele fraților lor din Europa?

Acolo muncitorii au făcut experiențe triste cu agitațiile pentru republică și democratism vag și au ieșit la rău capăt; în urma acestor experiențe au învățat minte și au ajuns la alte încheieri care le folosesc și pe care le urmează acum. De ce dar să nu ne folosim și noi de aceste învățături și să ne împingă d-l Dioghenide pe o cale prea mult bătută aiurea fără folos, să ne împingă să începem pe pielea noastră toate experiențele deja făcute.

Aceasta nu numai n-ar aduce nici un folos clasei muncitoare, ci numai pagube însemnate.

Dar am în sprijinul părerii mele și pe un înfocat republican, iată ce spune el: „Republica care constă *numai în schimbarea unui om* se consideră ca un fel de catastrofă a Țării Românești. Țara nu se va schimba, toate instituțiile și legile ei vor rămîne neatînse, toate clasele sociale nu vor fi schimbate, parlamentul, autoritățile vor funcționa ca și înainte și totuși schimbîndu-se numai șeful statului adversarii republicii văd țara într-o criză, într-un abis de unde nu se știe cum 'ar ieși”.

Sîntem cu desăvîrșire de acord că în republica burgheză nimic nu se va schimba în starea societății, că clasele vor rămîne aceleași, clase apăsătoare și clase apăsate și toate celelalte rele de azi, sîntem de aceeași părere cu acest republican, care nu e altul decît d-l Dio-

ghenide. Dacă e așa, atunci cum vii, d-le Dioghenide, și îndemni pe muncitori la o muncă, la o luptă atât de grea pentru ca să rămână robi ca și azi? Încă o dată, cum poți îndemna pe muncitori la o luptă așa de stearpă?

Dar fii sigur, d-le Dioghenide, că oricare ar fi îndemnurile interesate, muncitorii nu vor urma această cale.

Muncitorii se vor alcătui în partid și vor lucra nu pentru republica burgheză, unde nimic nu se va schimba, ci pentru republica socială, în care nu va fi rege, dar nici clase apăsătoare și exploatare.

I. Vasiliu

MUNCA (BUCUREȘTI), ANUL III, NR. 13 DIN 17 MAI 1892

APĂRĂTORII LIBERTĂȚILOR PUBLICE

Drepturile politice și sociale cîștigate de o clasă fără efortări, fără luptă, fără sacrificii nu vor fi apărute de această clasă, nu-i vor fi scumpe, ele se vor pierde, fără ca clasa să se miște puternic pentru a le apăra. Acesta e un mare adevăr istoric și care găsește o dovadă puternică în țară la noi.

★

Burghezimea noastră națională n-a cîștigat drepturile politice — libertățile burgheze de care se bucură — prin luptă îndelungată, prin sacrificii mari, cum a făcut burghezimea occidentală. Libertățile publice din țara noastră, mulțumită unor anumite condițiuni istorice, au fost căpătate de burghezimea noastră, am putea zice, gratis, i-au căzut din cer, n-au costat-o nici o picătură de sînge. Unicii oameni care au făcut în adevăr oarecare sacrificii reale au fost tinerimea cultă, educată în ideile occidentale și care în mare parte aparținea boierimii, nu burghezimii noastre. Așa fiind, e foarte natural ca libertățile noastre publice să nu-și găsească apărători în burghezimea noastră, ca desființarea acestor libertăți să n-o doară decît doar atunci cînd această desființare ar atinge într-un mod direct ori indirect punga ei. Ceea ce se petrece de vreo zece ani, din nenorocire, ne dă cu prisos dreptate. În timpul lui Brătianu, cînd burghezimea era stăpînă absolută pe destinele țării, ea călca în picioare toate li-

bertățile publice, toate legile făcute de ea. Această călcare sistematică a legilor și libertăților a trebuit, bine-înțeles, să aducă o mare desconsiderare pentru aceste legi și libertăți. Toți s-au învățat a nu le mai lua în serios, a le zeflemisi. A aplica constituția, după mai mulți ani de domnie burgheză, înseamnă azi a bate, a schingiui. Se înțelege că, față cu această desconsiderare în care au căzut libertățile publice și legile liberale, e foarte ușor a le schimba, a le distruge, și tocmai acest fapt de o gravitate excepțională începe să se petreacă înaintea ochilor noștri. Violările sistematice de legi în timpul regimului liberal încep să devină ele înseși legi în regimul conservator, călcările de legi de altădată se codifică acum și devin obligatorii, legale. Așa, spre pildă, cine nu știe ce a fost și ce este de fapt un prefect la noi în țară? El a fost și este stăpîn absolut în județul său; el dispune de forța armată, de magistratură, mută pe funcționari, pe magistrați, dispune prin poliție de viața și averea cetățenilor mai puțin influenți. Cine nu știe ce a fost și ce este un subprefect la țară? Acesta barim e un stăpîn absolut, care bate, fură, schingiuește fără teamă de oameni și dumnezeu, care prefăce într-o caricatură autoritatea comunală sătească și autoritatea primarului. Toate acestea însă printr-o călcare a legilor scrise și a libertăților înscrise în constituție. Ei bine, ceea ce a fost pînă acum o călcare sistematică și neîntreruptă de lege se codifică acum, devine lege; primul pas e făcut prin legea administrativă votată de Camera și prin legile administrative ce-i vor urma la toamnă.

Cine nu știe ce pozițiune oribilă au slugile la noi în țară, cu toate că, după legile scrise, sînt egali cu stăpînii? Cine nu știe că a bate, a schingiui, a nu plăti, deci a jefui, o slugă e un lucru mai mult decît obișnuit la noi? Cine nu știe mai ales acea putere excepțională ce are poliția asupra slugilor, cum le exploatează, cum le torturează, cum le omoară în beciurile întunecoase ale poliției? Cine nu știe că stăpînii, boierii mici, nu se mai înjosesc să bată o slugă, cum nu se înjosesc să bată o vîită, ci cheamă un ipistat ori comisar și poruncesc: „Ia-l ori ia-o și dă-i o bătaie la poliție să pomenească cît o trăi!”. Cine nu știe cum poliția trata pe slugi mai rău decît pe tîlhari și vagabonzi? Acestea au fost în-

grozitoare, infame, dar sistematice călcări de legi și libertăți constituționale. Acuma legea care s-a votat la senat asupra slugilor codifică, prefăce în lege aceste foste călcări de legi. De altminterlea, în definitiv, pentru cel bătut e totuna dacă îl bat după lege ori împotriva legii.

În regimul trecut s-a zis că opoziția n-are dreptul la protecția legii. Regimul de azi prefăce această teorie în practică și exclude din școli, de la Botoșani, copii, fete de 11 ani, pentru că sînt socialiste, iar *Timpul*, fără cea mai mică jenă, zice că e și drept: dacă socialistii nu recunosc statul modern, ei trebuie să fie excluși din școli, n-au dreptul să se bucure de protecția legilor țării, de școlile țării, de instrucția obligatorie; și astfel opoziția socialistă e pusă în afară de legi.

Ei bine, ce face burghezimea liberală față cu această masacrare a carierei copiilor ei — pentru că copiii excluși din școlile de la Botoșani sînt de-ai burghezimii? — Ce face burghezimea față cu distrugerea liberalismului burghez prin legile ce s-au votat și ce se vor mai vota? — Ce să facă? Tace! Ba vorbește cînd combate o lege care poate să aducă un folos mic țărănimii, și vorbește, cum a făcut d-l Porumbaru, pentru a cere legi reacționare, contra imigrațiunii politice străine. Burghezimea tace și va tăcea, oricît s-ar micșora și știrbi libertățile, pentru că pe ea ele nu o costă nimic și pentru că ceea ce-i trebuie acum sînt nu libertățile întinse, ci facultatea de a se îmbogăți, de a se îmbogăți cu orice preț, și contra acestei facultăți nici un guvern reacționar nu va lua măsuri, ba o va încuraja chiar.

★

Dar, dacă burghezimea e incapabilă să apere libertățile noastre constituționale, cine le va apăra? Acesta nu poate fi altul decît partidul muncitorilor. Muncitorii, proletarii manuali și intelectuali, organizați într-un puternic partid al muncitorilor, într-un puternic partid socialist, numai ei vor fi în stare să opună o stavilă hotărîtoare mișcării reacționare a semifeudalilor noștri boieri.

C.D.G.

I.

D-l Maiorescu a ținut în orașul nostru o conferință despre „Condițiile progresului omenirii”¹⁵. Această conferință, avînd în vedere persoana conferențiarului, a fost un adevărat eveniment pentru Ploiești. Dar tocmai însemnătatea ce se dă acestei conferințe ne silește să spunem cîteva cuvinte despre ea, pentru că multe din cele zise de d-l Maiorescu ne par greșite și pentru că greșelile spuse de oameni mai însemnați sînt vătămătoare în proporție directă cu însemnătatea lor.

Cititorii *Democrației sociale* vor găsi o dare de seamă mai amănunțită a acestei conferințe chiar în acest număr; eu mă voi mulțumi cu rezumarea ideii principale, a esenței dacă mă pot exprima astfel, a conferinței. Esența conferinței e următoarea: „Progresul e realizarea mulțumirii sufletești a omului, tinderea spre progres, va să zică tocmai tinderea spre căpătarea acestei mulțumiri sufletești, iar condiția principală și primordială a realizării acestui progres e mișcarea consecutivă, pas cu pas, picătură cu picătură, dar nu graba și salturile”. Toată conferința a fost consacrată dovedirii acestei teze. Spre a o dovedi, d-l Maiorescu a făcut mai multe analogii, a adus exemple, a făcut mai multe deducții etc. Și tocmai multele deducții și modul întrebuintării analogiilor pentru dovedirea tezei ne par greșite. Așa, spre pildă, principala dovadă pentru teza d-sale a luat-o din psihologie. O jumătate din conferință a întrebuintat d-sa pentru a dovedi că spiritul nostru, intelectul nostru nu

poate primi ideile decît una cîte una, că în centrul atenției la un moment dat nu pot fi decît o singură idee și cîteva în umbră, că în memorie iarăși nu putem evoca ideile și imaginile decît treptat, una cîte una. „Sufletul nostru — zicea d-l Maiorescu întrebuintînd un exemplu comercial — nu e o ladă unde poți trînti saci cu aur așa deodată, ci sufletul nostru e gaura unei pușculițe mici, unde putem introduce una cîte una cîte o monedă”; de aici deducția că tot așa e cu conștiința societății, cu progresul societății, cu reformele sociale; ele nu pot fi introduse deodată în salturi, ci lent și una cîte una.

Nu putem discuta aici principii psihologice cu d-l Maiorescu, pentru aceasta ne lipsește spațiul; să presupunem însă că cele zise de d-sa în privința sufletului nostru sînt perfect exacte; ar urma oare că putem trage de aci concluzii asupra vieții sociale? E oare identică viața socială cu viața psihică a unui ins? Legile ce cîrmuiesc fenomenele sociale și fenomenele psihice individuale sînt ele oare identice? Se poate oare dovedi prin simple analogii? Să presupunem un moment că noi, pentru dovedirea unei teze a noastre, și anume că cercul conștiinței noastre e larg — d-l Maiorescu a repetat de mai multe ori că cercul conștiinței noastre e foarte strîmt —, am face o analogie între cîmpul conștiinței noastre și un cîmp real întins, larg, ale căruia contururi se pierd în depărtare... Am dovedi oare marea lărgime, imensa întindere a conștiinței noastre dacă ne-am pierde în dovezi despre imensa lărgime a cîmpului real? Toate dovezile despre lărgimea cîmpului ar dovedi numai că cîmpul e larg, nu însă și conștiința, a cărei lungime ori îngustime ar rămîne tot așa de nedovedită după ce am făcut analogia ca și înainte de a o face. Același lucru și cu analogiile d-lui Maiorescu. Așa, să luăm încă o analogie făcută de d-sa, o analogie veche-străveche și pentru care s-a consumat atîta spirit, analogia între societate și organismul individual, între dezvoltarea unei societăți și [cea] a unui individ, între trecerea organismului individual prin vîrsta de copilărie, tinerețe, adolescență și bătrînețe și între trecerea societății prin aceleași vîrste. Cu această analogie d-l Maiorescu a cercat să demonstreze că radicalismul și socialismul nu sînt bune deloc pentru societatea românească, și iată cum: societatea românească e, față cu societățile europene, în

sistemului nostru solar de la nebuloase, să ne gândim la prima apariție a vieții organice în mări și oceane și la dezvoltarea acestei vieți prin trepte nenumărate pînă la om etc. etc. etc.; imagini precise noi nu putem să ne reprezentăm, așa de imens, de multe și varii, dar totuși putem să ne reprezentăm colosal de multe. În cinci minute. noi putem să evocăm în cercul luminos al conștiinței noastre cerul albastru cu stelele, pădurea verde cu iacurile, podul Mogoșoaiei cu casele ei, peisaje văzute din Italia și o intrunire publică văzută la Paris etc. etc. etc. Cum poate dar activitatea imens de largă și vertiginos de iute a acestei conștiințe luminoase să ne evoce ideea de lent, de găurica unei pușculițe, de mișcare pas cu pas, picătură cu picătură, de cercuri strimte etc. ?...

E evident că analogia cu organizarea, mișcarea și viața conștiinței noastre conștiente poate să fie luată ca analogie, nu ca dovadă bineînțeles, de aceia care cred într-un progres foarte accelerat, utopic, vertiginos, dar nicidecum de d-l Maiorescu, care vrea să ne dea progresul în doze homeopatice — cite o picătură pe an. Dar chestia și analogia cu cercul strîmt ori larg al conștiinței sînt o chestie mai grea, mai incilcită, de aceea ea a putut sluji d-lui Maiorescu ca analogie, ca exemplu, ca dovadă atîta vreme, fără ca să se fi băgat de seamă că ea însemnează cu totul altceva. Să trecem acum la exemplele și analogiile între viața fiziologică a unui individ și [cea] a unei societăți și analogiile între fazele vieții individuale : copilăria, junetea, bătrînețea, și fazele similare la societate. Această analogie, fiind mai clară și mai plastică, arată și mai bine că ea nu numai că poate să fie întoarsă, dar se întoarce necesarmente contra d-lui Maiorescu. Așa, spre pildă, să luăm un popor care se găsește în faza copilăriei, spre pildă Bulgaria, mai ales pînă la liberarea ei. Să luăm deci un copil mic, inteligent al unui țaran bulgar și să-l dăm la învățătură europeană. Acest copil aparține unui popor care mai ales în clasa țărănească n-a gustat din cultura europeană, care stă cu cinci sute de ani spre pildă îndărătul Europei occidentale. Cum vom învăța pe acest copil ? Vom începe oare învățătura cu știința așa cum a fost ea acum 500 de ani, cînd Europa a fost în starea culturală a Bulgariei de azi ? Vom învăța oare pe tînărul bulgar alchimia, în loc de chimia științifică modernă, pentru că în

Europa occidentală cînd ea a fost în starea Bulgariei de azi nici nu se pomenea de vreo chimie științifică ?

Se înțelege că nu. Și turcii, bulgarii, japonezii care învață în Universitatea din Paris învață știința modernă europeană, învață cele mai din urmă descoperiri științifice, după cele mai din urmă metode, și după 15 ani de învățătură ies oameni învățați ca și francezii fără ca să-și strice stomacul.

Ce urmează dar de aici ? Urmează, dacă urmăăm analogia între viața unui individ și [cea] a unei societăți, că, după cum un individ ce aparține unui popor-copil, pentru a deveni om cult modern, n-are trebuință să treacă peste toate fazele științei cum e copilăria, junetea, bătrînețea etc., ci deodată începe să învețe știința cea mai modernă ca și oricare copil ce aparține poporului-matur, și fără ca să-și strice stomacul, tot așa și un popor-copil, ca să devină un popor cult, modern, matur, cu toate instituțiunile sociale moderne, n-are nevoie să treacă prin toate fazele, ci trebuie să le sară și să introducă toate instituțiunile cele mai moderne deodată. Din analogia dar între individ și societate reiese că progresul cultural și social al Bulgariei trebuie să se facă nu lent, pas cu pas, ci sărind mai multe trepte ale dezvoltării sociale.

Iată dar cum din analogiile d-lui Maiorescu între viața unui individ și [cea] a unei societăți ies necesarmente cu totul alte concluzii decît cele pe care ar vrea d-sa să le soată.

Rog pe cititorii mei să noteze că aceasta nu e și credința mea. Ce cred eu în privința mersului progresiv al societăților omenеști, despre progresul lent ori accelerat, cu salturi ori fără salturi, aceasta se va vedea la numărul viitor ; deducția din urmă însă că un popor poate și în unele cazuri *trebuie* să progreseze prin salturi se impune necesarmente ca o deducție firească din argumentarea d-lui Maiorescu. Pentru că, încă o dată, d-l Maiorescu vrea să demonstreze că un popor nu trebuie să progreseze prin salturi, ci lent, pas cu pas. Pentru a dovedi aceasta dumnealui face analogia între societate și individ, între organismul social și [cel] individual, între societate și viața psihică și fiziologică a individului. Făcînd însă și noi această analogie, am văzut că un individ ce aparține unui popor-copil bulgar, turc, japonez, ca să se cultive, să progreseze și să ajungă un om cult, trebuie

să fie tratat tot ca un european ce aparține poporului-matur, să învețe știința cea mai nouă, sărind toate treptele culturale-științifice între poporul său, care e în stadiul copilăriei, și poporul francez, de pildă, care e în stare de maturitate. Conservînd deci analogia între societate și individ făcută de d-l Maiorescu, ajungem la concluzia : după cum un individ ce aparține unui popor-copil, ca să progreseze și să se cultive, trebuie să sară toate treptele culturale și științifice pînă la cele mai noi, tot astfel și o societate-copil, ca să ajungă cultă, civilizată în sensul european, trebuie să sară toate treptele culturale mijlocii și să accepte toate instituțiunile sociale ca și toate ideile sociale cele mai noi. Aceasta e o deducție logică din analogiile d-lui Maiorescu. Dumnezeu-i făurește deci arme în contra d-sale.

II.

Am arătat în articolul trecut că modul de a dovedi întrebuițat de d-l Maiorescu e foarte contestabil, că dumnezeului ne-a dat o definiție a progresului omenesc, ne-a enunțat condițiunea principală a progresului și pe urmă, în loc să ne dovedească veracitatea concepției d-sale despre progres și condițiile progresului, s-a ocupat numai de analogii și exemple, trăgînd concluziuni din acestea, nu din concepția progresului. Am văzut că acest mod de a demonstra nu dovedește nimic și că, chiar acceptîndu-l, putem cu analogiile și exemplele date să ajungem cu totul la alte concluzii.

Dar, dacă această concepție și definiție a progresului a rămas nedovedită, ea a fost totuși enunțată, a fost pusă la baza conferinței, și poate că d-l Maiorescu numai avînd în vedere nepregătirea publicului ascultător, a apucat drumul cu cotituri, în loc să ia drumul oel adevărat ; ar fi dar o nedreptate față cu conferențiarul de n-am căuta să ne luminăm dacă concluziile trase de d-sa, aplicațiunile imediate ce a făcut relativ la țara noastră etc... nu reies în adevăr din formula progresului și dacă formula însăși e adevărată. Acesta e cu atît mai interesant, cu cît formula enunțată de d-l Maiorescu asupra progresului face parte din cele cîteva formule teoretice întrebuițate de grupul junimist în critica dezvoltării noastre sociale de vreo treizeci de ani încoace. Analiza dar a acestor for-

mule e foarte interesantă, mai ales acum, cînd junimismul nu are numai o însemnătate culturală, ci și o însemnătate politică. Să vedem deci care e concepția d-lui Maiorescu despre progresul omenesc.

Progresul omenesc — zice d-sa — e tendința spre mai bine, „să se afle mai bine ;“ și în această tendință spre mai bine nu poate fi vorba de condițiile materiale externe, ci de mulțumirea *internă* a omului, pentru că orice modificări externe n-au însemnătate decît dacă e vorba de fericirea internă a omului.

Înainte de a analiza această formulă a progresului omenirii, să dăm un mic exemplu de aplicație practică ce comportă această formulă.

Să presupunem că un grup de oameni ar începe o agitație pentru darea de drepturi politice femeilor ori pentru darea sufragiului universal țăranilor. Un domn care se ține de formula de mai sus a progresului va răspunde acestor agitatori :

„Domnilor, femeile nu simt nevoie de drepturi politice și nu le cer ; deci darea de drepturi nu ar aduce femeilor mulțumirea sufletească pentru că au să capete un lucru pe care nu l-au cerut, un lucru deci de care n-au avut trebuință. Afară de asta, am răpi pe femei de la zilnicele lor ocupațiuni pacinice și le-am arunca în vîlmășagul luptelor noastre politice, ceea ce n-ar face decît să le răpească o parte din mulțumirea lor sufletească.

Același lucru și cu țăranii. Țăranul nu cere votul universal și n-are nevoie de el, ci de o bucată de piine mai bună : dați-i deci un trai ceva mai bun, dar nu sufragiul universal, care, desigur, nu-i va da nici o mulțumire ; zgîndărindu-i țăranului prin propaganda voastră tot felul de pofte, nu faceți decît să-i răpiți o parte din liniștea și mulțumirea lui sufletească și deci îl faceți mai nenorocit.

Astfel dar dv., domnilor, care vă credeți grozav de înaintați și de progresiști pentru că voiți să dați societății noastre o haină prea largă, pentru că voiți să creați condițiuni *exterioare* mai strălucitoare, pentru că alergați după strălucirea deșartă — sinteți în realitate regresiști pentru că — ademeniți de condițiunile *exterioare* — uitați că progresul consistă numai în realizarea mulțumirii *interioare*, sufletești, a omului, că condițiunile *exterioare* n-au preț decît întru cît e vorba de această mulțumire internă ;

dv. deci, care răpiți liniștea și mulțumirea sufletească, sințeti regresiști, iar noi, care voim să realizăm mulțumirea internă a oamenilor pas cu pas, picătură cu picătură, sințem adevărații progresiști (de aceea ne și numim conservatori-progresiști !). Voi sințeti progresiști în aparență și regresiști în realitate — noi sințem reacționari în aparență iar în realitate adevărați progresiști, pentru că progresul nostru e în acord cu formula științifică a progresului omenirii...“.

Cine n-a auzit aceste vorbe stereotipe ? Firește, noi nu discutăm acum cine are dreptate între aceia care cer sufragiul universal și cei ce-l combat ; ceea ce voim să arătăm numai este că-i foarte important de a discuta o formulă teoretică ce slujește de bază unor atât de importante aplicațiuni practice.

S-o analizăm dar.

Va să zică, progresul omenesc e tendința omului spre realizarea treptată a mulțumirii interne, condițiunile materiale externe neavînd valoare decît întru cît ele ajută la realizarea acestei mulțumiri interne ; iar mersul acestui progres nu poate fi decît lent, pas cu pas.

Să vedem. Mai întîi, să facem o întrebare : dacă tendința acestei mulțumiri constituie progresul, care e forța care ne-ar face să tindem spre această mulțumire ?

Răspunsul firesc la întrebarea aceasta e că forța asta psihică, sufletească e *nemulțumirea*. Dar, pentru ca aserțiunea noastră să fie mai clară, să luăm chiar una din pildele d-lui Maiorescu :

„Chiar dv. — a zis d-sa — cînd vă mutați acum de pe un scaun pe altul voiți să faceți un progres, să căpătați un loc mai bun...“.

Foarte bine ; dar ce mă face să caut un loc mai bun ? Evident, faptul că *nu sînt mulțumit* de locul pe care-l am ; căci, dacă-aș fi mulțumit, atunci nu m-aș mai muta. Și același lucru trebuie spus de orice mulțumire sufletească, de orice tendință spre o mai înaltă mulțumire. Un om perfect mulțumit cu poziția lui încetează de a mai tinde spre bine, deci încetează de a progresa. Un om care și-a făcut o stare oarecare și e perfect mulțumit de ea nu va mai tinde spre îmbogățire, deci nu va mai progresa

în bogăție. În schimb, de e nemulțumit cu starea lui, va tinde mereu spre îmbogățire, și cu cît va fi mai nemulțumit, cu atît va tinde mai mult, cu atît va avea mai multe șanse de a progresa...

Dacă noi progresăm pas cu pas, cum zice d-l Maiorescu, atunci făcînd un pas spre progres, deci și un pas spre bine și mulțumire sufletească, noi ne oprim la pasul acela, mulțumiți de rezultatele dobîndite, pînă ce nemulțumirea crescîndă de noile condiții dobîndite ne va îndemna să facem al doilea pas, și așa mai departe. Nemulțumirea sufletească este deci un factor tot așa de necesar al progresului ca și mulțumirea.

Și dacă, urmînd chiar raționamentul d-lui Maiorescu, vom admite că ținta progresului e mulțumirea sufletească, atunci nemulțumirea și revolta sufletească vor fi resortul care pune în mișcare întreg progresul. Grecii, poporul cel mai iubitor de progres din antichitate, au știut ori au simțit asta foarte bine. De aceea, cînd ei au voit să simbolizeze cel mai mare pas spre progres făcînd de omenire — descoperirea și întrebuițarea focului — n-au simbolizat acest colosal progres prin vreun Zeu tîhnit, mulțumit de sine, care stă lîngă foc și se uită plin de mulțumire sufletească la minunata sa invenție, ci prin marele revoltat Prometeu, care, plin de nemulțumire sufletească din pricina nedreptăților lui Zeus, se revoltă contra lui și fură focul din cer spre a-l da oamenilor, plătînd apoi revolta aceasta, progresul acesta prin groaznice chinuri. Prin simbolul acesta genial, grecii au arătat acum mai bine de două mii de ani că au înțeles mai bine caracterul adevărat al progresului decît mulți învățați din ziua de azi.

Dar, chiar dacă nu vom exagera rolul nemulțumirii și al revoltei sufletești, oricum acest rol nu va fi mai mic decît al mulțumirii sufletești.

Și acum încercați să introduceți corectivul acesta în definițiunea dată de d-l Maiorescu progresului și veți vedea că toate concluziile se schimbă radical.

Dacă mai înainte era regresiv, reacționar, de a stîrni nemulțumirea sufletească și de a arunca în invălmășeala politicii pe femei și pe țărani, acum, cînd nemulțumirea ea însăși e un factor hotărîtor al progresului, această provocare de nemulțumire între oameni în general este obligatorie din partea progresiștilor cu condiția de a provoca nemulțumirea cu scop de a ajunge la un țel mai progre-

sist. Și aceasta nu urmează din concepția mea despre progres (eu îmi înfățișez progresul altminteri decât d-l Maiorescu), ci urmează din definiția progresului dată chiar de d-l Maiorescu, numai cu corectivul care necesar și logic se cere a fi introdus în această definiție. Dar cea mai contestabilă parte a definiției și concepției d-lui Maiorescu despre progres e aceea unde d-sa zice că condițiile materiale externe n-au nici o însemnătate în progresul omenesc decât numai întru cât slujesc pentru mulțumirea internă sufletească.

Cît de contestabile sînt partea întâia și partea a doua a definiției progresului dată de d-l Maiorescu se va vedea în numărul nostru viitor, unde vom face expunerea felului cum ne înfățișăm noi progresul omenirii.

III.

Greșeala d-lui Maiorescu în concepția și definirea progresului provine mai ales din metoda ce întrebuintează în căutarea acestei definiții, în găsirea acestei concepții, metodă de altminteri foarte comună celor mai mulți filozofi și moraliști metafizici. Așa, spre pildă, pentru a găsi în ce consistă și prin ce e pus în mișcare progresul omenirii, d-sa ia pentru speculațiile d-sale un om, nu un om real care aparține cutărei nații, cutărei clase, ci un om în general, un om abstract de societate, și pe urmă se întreabă : care e mobilul care pune-n mișcare acțiunile acestui om și, deci, și acțiunea lui spre progres ? Desigur, e dorința egoistă de mai bine, de fericire, de mulțumire sufletească.

Aceasta e deci esențialul progresului unui individ ; societatea însă, omenirea, consistînd din indivizi, n-avem, prin urmare, decât să înmulțim acest factor psihic găsit de cîteva sute de milioane de ori (cîți oameni sînt în omenire) și vom avea factorul care hotărăște și care constituie progresul omenirii întregi.

Greșeala acestei metode stă mai întîi în aceea că se ia ca punct de plecare nu un om real, care face parte din cutare națiune, clasă etc., ci un om în general, deci un om care nu există în realitate, o abstracție. A doua greșeală e că societatea e considerată ca un multiplu alcătuit din acești *oameni în general*, din aceste abstracții, așa că societatea, consistînd din abstracții, devine și ea ceva

abstract. A treia greșeală e că, chiar luînd ca obiect de speculații un om real, încă nu se pot socoti ca adevărate pentru societate toate cîte vor fi adevărate pentru acest individ, pentru că, mai întîi, societatea e compusă din indivizi diferiți și, afară, de asta, societatea nu poate fi considerată ca un multiplu de indivizi puși mecanicește unul lingă altul, ci ea singură e un fel de organism, un organism social, un supraorganism organizat, căruia nu i se potrivesc legile unui organism individual, dar care are legile lui proprii de dezvoltare.

Îmi pare rău că nu pot da acum o dezvoltare mai mare acestui șir de adevăruri importante ; cred însă că cele ce vor urma vor lumina întrucîtva, măcar cît de puțin, cele de mai sus.

Așadar, pentru a evita greșelile de care am vorbit, să luăm și noi ca exemplu un om, dar un om care aparține, de pildă, societății noastre românești și clasei arendașilor. Să presupunem că acest arendaș a luat o moșie și, tinzînd la mulțumirea și fericirea lui sufletească, a făcut o avere mare, ruinînd însă un întreg sat de țărani. Arendașul a făcut un progres, a căpătat o mulțumire sufletească, dar... sătenii au făcut un regres, s-au ruinat, s-au nenorocit. Și băgați de seamă că progresul și mulțumirea sufletească a arendașului sînt strîns legate, sînt condiționate de regresul și de nefericirea sufletească a țărănimii, pentru că dacă arendașul n-ar fi exploatat așa pe țărani n-ar fi putut ajunge la atîta cîștig, la așa progres, la așa mulțumire sufletească.

Precum vedem, îndată ce am intrat în societate, chestiunea începe să se încurce rău.

Dar se va zice că am luat un exemplu individual, că aci progresul realizat e numai pentru un individ, nu pentru societate. Da, dar d-l Maiorescu a operat tot astfel, numai cu indivizii.

Cu toate astea, să luăm alt exemplu. Un fabricant inventează o mașină mai perfecționată, o invenție care prin sine e un progres pentru omenirea întreagă ; dar pînă una-alta, introducînd mașina asta în fabrica lui, pe de o parte el lasă pe drumuri o mulțime de lucrători — invenția economisind o mulțime de brațe —, iar pe de altă parte ruinează pe mai mulți concurenți. Pentru fabricantul nostru e progres, e mulțumire sufletească ; pentru concurenți și pentru lucrători — regres și nenorocire. Dar

iată că invenția e aflată și în curînd introdusă în toate fabricile. Din cauza asta, pînă una-alta, rămîn pe drumuri zeci de mii de lucrători ale căror brațe sînt de prisos din pricina invenției; iată dar un progres social care se realizează prin suferința și ruina a zeci de mii de oameni.

Să trecem de la exemple mici la unul mare, care privește națiuni întregi. Barbarii năvălesc în Imperiul roman, găsesc o cultură superioară lor, trec imperiul prin foc și sabie, îl biruiesc, stabilesc o cultură proprie lor pe ruina Imperiului roman. Pentru barbari progres și mulțumire sufletească, pentru romani regres, ruină, nenorocire, moarte. Și progresul barbarilor e condiționat de nenorocirea romanilor.

Și cînd de la exemple disparate trecem la istoria omenirii întregi, cînd deschidem paginile triste și crude ale istoriei omenirii, atunci aceea ce a părut un exemplu excepțional, individual apare ca o sistemă, apare ca o regulă în dezvoltarea, în progresul omenirii. Foc și sabie, sînge și lacrimi, siluire și crimă slujesc de bază acestui progres. Cum s-au fundat și cum s-au dezvoltat cultura și civilizația Babilonului, ale Asiriei; cum s-a dezvoltat bogata cultură a Persiei, a Egiptului dacă nu de la început prin cucerire, pe urmă prin organizarea unor clase dominante neproducătoare, [a] unei mici minorități neproductive și unei colosale majorități de producători ale căror suferințe n-ar putea fi descrise? Și oare altminterile s-au dezvoltat cultura și civilizația romană? Și oare altminteri splendida cultură și civilizație greacă, în care robii erau de douăzeci de ori mai numeroși decît cetățenii liberi? Și oare istoria modernă e mai frumoasă decît istoria veche? Atunci citiți paginile îngrozitoare ale dezvoltării civilizației burgheze; citiți istoria imensului progres industrial săvîrșit în Anglia începînd de la secolul trecut, de pildă; cum s-a săvîrșit el prin exproprierea silită și hoțască a țărănimii, și legile singeroase și asasinarea țărănimii expropriate spre a o sili să intre în fabrici, și exploatarea ucigătoare a bărbaților, a femeilor și copiilor în aceste fabrici, în aceste ocne moderne; citiți cum prin aceste împilări, siluiri, crime, suferințe ale imensei mulțimi s-au ridicat civilizația și progresul puternic al Angliei de azi.

Și, ca să nu mergem așa departe, oare cultura și progresul nostru național de 40 de ani încoace, cu toate dru-

murile de fier, universitățile, orașele, luxul, nu s-au ridicat pe spinarea mulțimii muncitoare și în suferință? Nu s-au ridicat, în parte cel puțin, prin ruinarea țărănimii, a gospodăriei țărănești? În toată istoria scrisă — și noi vorbim aci de vremea istorică a omenirii, nu de preistorie — e același sistem, același proces: progresul se săvîrșește cu mari suferințe, cu colosale împilări ale mulțimii omenirii. Și această mulțime nu de bună-voie, bineînțeles, consimte să ducă civilizația și progresul pe spinarea ei încovoiată, ci e constrînsă fie direct, prin forța armelor cînd e vorba de cuceriri, fie mai ales indirect, prin o anume organizare economică și organizare a statului, mai ales prin organizarea economică. Și afară de această mare mulțime a suferinzilor fără voie sînt și aceia ce suferă cu voie pentru înaintarea omenirii. Aceștia sînt toți cei ce prin muncă, jertfe, suferințe de tot felul, prin geniul lor, care ajunge pentru ei un *martiriu*, duc omenirea înainte; aceștia sînt toți aceia care, persecutați, huiduiți, crucificați, propovăduiesc de pe cruce adevărul; aceștia sînt toți aceia care în beciurile îngrozitoare ale inchiziției, sub torturi, de pe eșafoduri, de pe ruguri, repetau: *E pur si muove!**

Și acum comparați acest progres adevărat făcut de omenire cu acel progres imaginar ce reiese din formula d-lui Maiorescu și veți vedea colosala diferență.

După formula d-lui Maiorescu, omenirea ar fi un fel de fluture care zboară — foarte încet, nu-i vorbă — de la o floare unde a căpătat mulțumirea sufletească la altă floare pentru a căpăta o mai adîncă mulțumire și așa mai departe. Ce diferență între acest progres *à l'eau de rose*,** între acest progres de salon și progresul măreț, dar crud ce s-a săvîrșit în lumea largă și atît de indiferentă pentru suferințele noastre! Nu prin mulțumirea sufletească și spre o mai mare mulțumire s-a săvîrșit progresul, ci, în mare parte cel puțin, prin suferințe și spre alte suferințe.

Nu sîntem dispuși a exagera și nu voim să identificăm progresul cu suferințele oamenilor, dar și mai puțin putem să-l identificăm — așa cum s-a săvîrșit el în istoria omenirii — cu fericirea omenească. E adevărat, de altminterea, că progresul a realizat totdeauna o mai mare mulțumire

* [Și totuși se mișcă]

** [apă de trandafiri]

sufletească a unei minorități privilegiate, în folosul căreia el se săvârșea...

Acest din urmă fapt e pricina de ce mai toți citi vorbesc ori citi scriu despre progres și care în general aparțin acestei minorități fericite văd progresul în culori așa de frumoase, fără ca să bage în seamă *le revers de la médaille* *.

Lasă că și aici am avea oarecare mici rezerve de făcut, dar, afară de asta, se poate oare, drept e, ca fericirea unei minorități să ne orbească pînă într-atîta încît să nu vedem nefericirea mării majorități? Iar rezultatul: fiindcă prin această ignorare a noastră nefericirea existentă nu va înceta de a exista, de aceea, din cauza acestei ignorări, toate deducțiile noastre asupra fericirii omenești vor fi viciate, ceea ce se întîmplă cu cei mai mulți care speculează asupra ei.

Se va zice însă că progresul a mărit totuși mulțumirea sufletească chiar și celei mai de jos mulțimi populare. Și, ca dovadă, ni se va spune să comparăm hoardele sălbatice de acum trei mii de ani cu populația muncitoare din Europa occidentală.

Așa e. Se înțelege, sînt mai fericiți proletarii occidentali decît sălbaticii; dar însăși comparația e greșită, pentru că, în cazul nostru, e vorba de văzut cum s-a săvîrșit progresul pas cu pas tocmai în aceste mii de ani, nu e vorba de două generații despărțite prin mii de ani, ci de acele multe generații care au săvîrșit real cultura și progresul omenirii. Faptul că peste o sută de ani urmașii noștri se vor folosi cu toții de toate binefacerile progresului, spre mai marea lor mulțumire sufletească, nu distruge faptul că acest progres s-a acumulat prin suferințe, împilări și siluiri ale majorității oamenilor în timp de multe și multe secole. Oricum deci ne vom învîrți, va rămîne neîndoielnic pentru oricine va studia obiectiv istoria dezvoltării omenirii că acest progres real, așa cum s-a săvîrșit el, n-are nimic a face cu formula progresului dată de d-l Maiorescu și că deci această formulă e neexactă. Și, dacă formula e neexactă, atunci cade de la sine acea parte a formulei care nu pune preț pe condițiunile externe și materiale ale existenței omenești decît întru cît ele slujesc la mulțumirea internă, sufletească.

* [Reversul medaliei.]

Se înțelege, dacă progresul ar fi identic cu această mulțumire internă a omenirii, atunci natural că toate condițiunile externe, cum sînt: industria, căile de comunicație, starea producțiunii economice în genere, n-ar avea preț decît întru cît ele ar sluji mulțumirii sufletești. După cum însă am văzut că progresul omenesc de pînă acum, departe de a fi identic cu mulțumirea sufletească a majorității oamenilor, că mulțumirea sufletească joacă ea însăși un rol îndoielnic, tot astfel și condițiunile externe materiale nu pot avea în progres acest rol condiționat. Adevărul e că condițiunile externe materiale și nemateriale ale progresului au fost socotite pînă acum — și cu drept cuvînt — ca semnul și esența progresului; ele sînt acelea care caracterizează progresul unei societăți.

Istoricii societății omenești, cînd au de caracterizat înălțimea relativă a progresului la care au ajuns două societăți din vechime, caută să se lumineze asupra relației înălțimi culturale materiale și nemateriale după ră-mășițele culturii lor, dar nu caută să afle care din cele două națiuni au fost mai mulțumite sufletește. Barbarii irochezi din America, care au instituțiile primitive comuniste egalitare, sînt, probabil, mai mulțumiți sufletește decît rușii de astăzi. Dar poate fi oare măcar comparație între înălțimea progresului la care au ajuns irochezii, care se îmbracă în piei și vinează cu arcul și cu săgeata, și între ruși, care au drumuri de fier, tramvaie electrice, orașe imense și luxoase? Dacă ne-am lua după semnul interior al mulțumirii sufletești, am putea ajunge la concluzia că, în scara progresului, irochezii stau mai sus decît rușii ori decît românii.

E evident deci că mulțumirea internă sufletească nu poate sluji de criteriu, și mai ales de criteriu unic al progresului de pînă acuma, și că condițiunile materiale externe și în genere condițiunile sociale externe, cum sînt: industria, căile de comunicație, înălțimea producțiunii, artel, cunoștințele etc., au prin ele însele valoare, fără să fie nevoite să capete valoarea aceasta de la mulțumirea internă sufletească.

Să ne rezumăm.

D-l Maiorescu, luînd ca punct de plecare pentru speculațiunile d-sale asupra progresului omenesc un om în general, abstract de societate; avînd pe de altă parte în vedere numai clasa din care face parte, formulează pro-

gresul : „tendința spre mulțumirea sufletească internă și realizarea treptată a acestei mulțumiri sufletești, condițiunile materiale externe, neavînd nici o valoare decît într-atîta întru cît ele realizează această mulțumire internă“.

Dar cînd, în locul unui om abstract, luăm ca punct de plecare oameni reali, cum sînt ei, atît de diferiți, aparținînd la clase diferite și în luptă între ele ; cînd luăm societățile omenesci așa cum sînt ele în dezvoltarea lor istorică, atunci ni se arată că progresul s-a realizat prin *lupte*, siluiri, împilări, jertfe, suferințe de tot felul, că el a adus în locul unor suferințe altele tot așa de mari uneori, cîteodată mai mici, cîteodată mai mari ; că dacă el realiza o mulțumire sufletească, apoi asta era numai pentru o mică minoritate a societății, o mulțumire adeseori contestabilă și ea, și că condițiunile materiale externe își au valoarea lor din punctul de vedere al progresului, în afară de mulțumirea ori nemulțumirea sufletească.

Așadar, toată formula progresului aplicată la dezvoltarea societăților istorice se arată și necompletă, și în mare parte neexactă.

Deci, dacă d-l Maiorescu, în loc să tragă concluziunile ce a tras din analogii și din exemple, le-ar fi scos direct din formula enunțată de d-sa asupra progresului, rezultatul încă n-ar fi fost mai fericit, pentru că însăși formula e în mare parte neexactă.

„Dar — ne vor zice cititorii — dacă progresul s-a realizat prin atîtea suferințe ale mulțimii, atunci concluzia ar fi că trebuie să fiți contra progresului, ori că noi trebuie să fim contra progresului, pentru că, în definitiv, ce folos avem de la progres dacă nu ne mărește mulțumirea sufletească ?“.

Răspunsul nostru este : sînt departe de a fi contra progresului, nu trebuie să fim contra lui ; dar... despre aceasta în articolul viitor.

IV.

Adevărul crud dar adevărat că progresul omenirii s-a săvîrșit cu prețul unor imense suferințe ale mării majorități a omenirii nu ne face să fim contra progresului, ci dimpotrivă : cu cît mai mult ne costă progresul, cu cît

mai mari au fost jertfele prin care l-am dobîndit, cu atît mai mult trebuie să ținem la el, cu atîta mai scump ne este.

Deducția ce ar urma din cele zise de noi în privința progresului ar fi dar următoarea : dacă pînă acuma și chiar acuma progresul omenirii e plătit cu suferințele marii mulțimi și nu folosește decît unei minorități, să înțelegem toate puterile ca să facem ca el să slujească deopotrivă tuturor oamenilor, să fie un izvor de perfecționare și de fericire *pentru toți oamenii*. Dacă pînă acum progresul se săvîrșea prin lupte crude, lupte de națiuni, de clase, de om cu om, să lucrăm din răputeri ca de acum înainte, în viitor cel puțin, el să se săvîrșască prin solidaritatea frățească.

Iată concluzia care trebuie scoasă și care a fost scoasă de socialiști.

Și toți potrivnicii socialismului răspundeau și răspund într-un glas : „Foarte bine, această dorință recomandă bunătatea inimii dv., onorează sentimentele dv. umanitare, dar e utopistă, e himerică, pentru că cum voiți ca progresul, care a mers mii de ani într-un fel, să-și schimbe caracterul lui numai pentru că așa doriți dv. ? Dacă progresul s-a săvîrșit prin lupte crude și sîngeroase, prin împilări, siluiri și suferințele majorității oamenilor, apoi aceasta e, desigur, o nenorocire, dar o nenorocire fatală ; însăși legea progresului cere aceasta, și cine dorește progresul n-are ce să facă, trebuie să primească toate consecințele acestui progres dacă nu vrea ca omenirea să înceapă a regresa“.

Și la această obiecție socialismul utopic nu prea avea ce să răspundă decît doar atîta, că, progresul omenesc fiind, în parte cel puțin, rezultatul activității conștiente, omenirea poate să-i schimbe cursul ori caracterul.

Dar onoarea de a fi răspuns și de a fi răspuns într-un mod victorios revine socialismului științific. Socialismul științific a arătat, și aceasta e un mare, un imens merit al lui, că progresul în cursul vremurilor a pregătit el însuși acele condiții externe și interne care sînt necesare pentru o schimbare în sensul dorit de socialiști, astfel că această așa-numită schimbare de caracter a progresului nu e altceva decît o fază a progresului, o fază necesară, fatală, prin care omenirea trebuie să treacă negreșit dacă progresul va rămîne o lege a dezvoltării omenirii.

Se înțelege, aici nu pot să intru în amănunte.

Pentru aceasta, îndreptăm pe cititorii noștri la studierea socialismului științific. Aici nu putem da decât rezultatele la care ajunge socialismul științific, și anume că progresul, din punctul de vedere omenesc, își schimbă necesarmente în viitor caracterul în sensul acesta, că binefacerile lui vor folosi deopotrivă tuturor oamenilor și că la baza lui nu vor mai fi lupte crude, animalice și suferința majorității, ci solidaritatea frățească. Dar progresul nu va căpăta acest caracter deosebit, deosebit din punctul de vedere omenesc, decât într-o altă organizație socială, deosebită de cea de azi, *societatea socialistă*.

Atunci, în adevăr, în parte cel puțin, va fi adevărată formula d-lui Maiorescu, că progresul e tinderea și realizarea treptată, tot mai înaltă, a mulțumirii sufletești; atunci va fi adevărat că orice pas spre progres e un pas spre fericirea omenească și că condițiile externe materiale vor avea însemnătate mai cu seamă în proporția în care vor realiza fericirea oamenilor în general; atunci, în adevăr, înălțimea progresului se va judeca după fericirea omenească și tocmai prin aceasta vremea aceea se deosebește așa de mult de vremea de azi și de vremea trecută. Pe cînd acum și în trecut înălțimea progresului e caracterizată mai ales prin condițiile externe ale traiului omenesc în primul rînd, în societatea viitorului înălțimea progresului va fi caracterizată mai ales prin realizarea fericirii interne omenești.

Și, dacă am adăugat peste tot cuvîntul „în parte“, „mai ales“ și n-am afirmat nicăieri necondiționat, e pentru că și în viitor formula d-lui Maiorescu nu va caracteriza pe deplin progresul omenesc și condițiile lui.

Deci, dacă d-l Maiorescu ține cu tot dinadinsul la formula d-sale, care exprimă o stare de lucruri mult mai frumoasă și mai morală decât *realitatea*, atunci locul d-sale ar fi între socialiști, țelul d-sale ar trebui să fie lupta pentru realizarea unei întocmiri sociale socialiste, în care formula dată de d-sa progresului va deveni în mare parte un adevăr...

V.

Să spunem acum cîteva cuvinte despre condițiunea principală a mișcării progresive a omenirii, care după

d-l Maiorescu e mișcarea lentă, pas cu pas, picătură cu picătură.

Dacă d-l Maiorescu n-ar fi insistat asupra acestei fraze și nu i-ar fi dat o însemnătate așa de deosebită, n-am avea nimic de zis, cu atît mai mult cu cît în ea se ascunde incontestabil o parte de adevăr. Și e evident că mișcarea societății înainte nu se poate face așa de repede pe cît e dorința noastră de a o vedea înaintată; o societate barbară nu se poate culca azi barbară și să se scoale a doua zi civilizată. În parte deci nu putem decât să fim de acord cu d-l Maiorescu.

Dar d-sa a dat acestei fraze o însemnătate cu totul nepotrivită cu sensul ei figurat, a tras concluziuni foarte importante, a sfîrșit chiar conferința cu cuvintele: „Așadar, progres, dar progres repetat, pas cu pas, picătură cu picătură“, astfel că această frază pare a rezuma sensul conferinței întregi.

De altminterea se știe că fraza aceasta și altele de soiul acesta sînt acelea care au slujit tinerilor conservatori pentru critica întregii mișcări liberale în timp de trei decenii. La fiecare pas mai îndrăzneț al liberalilor, tinerii conservatori începeau să țipe: „Stați, nu vă grăbiți așa, nu faceți salturi că vă rupeți gîtul, progresul nu se poate face decât lent, pas cu pas; aceasta e legea progresului“.

Noi n-avem nici gîndul, nici nevoia de a apăra pe liberali, voim numai să amintim cititorilor ce însemnătate dau mulți, și dintre oamenii foarte inteligenți, acestor fraze figurate. Să vedem dar mai de aproape fraza în chestie.

*

Unul din marile neajunsuri ale sociologiei este că, fiind o știință mai nouă, a împrumutat o mulțime de termeni, de comparații etc. de la științele inferioare ei; de aci se nasc foarte multe confuziuni și greșeli. Așa, spre pildă, cu toții vorbim de „înaintare“, „mișcare înainte a societăților“ etc. Odată admis că societățile se mișcă, vorbim de „mișcare lentă, iute, fugă, salturi“ și... uitînd că aceste expresiuni sînt figurate, începem a trage concluziuni din ele parcă în adevăr ar fi chestia de mișcare în sensul schimbării de loc. Adevărul însă e că societățile — afară doar de cele nomade — nu se mișcă nici pas cu

pas, nici cu salturi, ci se dezvoltă, ceea ce e cu totul altceva.

Dar, luînd această mişcare înainte, pas cu pas, în sens figurat, ne întrebăm : care va fi criteriul pentru lămurirea noastră ? Ce anume mişcare trebuie să numim „pas cu pas“, „lentă“ şi pe care „iute“, „cu salturi“ ? etc...

Evident că toate acestea sînt relative. O broască ţestoasă, mişcîndu-se pas cu pas, face cîtiva stînji pe zi, un om face cîtiva kilometri pe ceas, iar lumina parcurge depărtarea amănunţoasă de la soare pînă la pămînt în cîteva minute, şi, într-un sens, putem zice că şi lumina merge pas cu pas, pentru că la fiecare fracţiune de timp parcurge o fracţiune de spaţiu. Care va fi deci criteriul pentru mişcarea societăţii, a omului, a broaştei ori a luminii ?

Aşa pusă chestiunea, răspunsul se impune de la sine. E evident că nici una din mişcările acestea nu poate sluji de criteriu mişcării societăţii, ci societatea trebuie să aibă propriile ei legi, propriul ei mod de mişcare, sau, mai bine zis, propriile ei legi de dezvoltare, aşa că după cum un om, spre pildă, parcurge într-o anumită vreme un anumit spaţiu, tot aşa o societate într-o anumită vreme parcurge o anumită fază de dezvoltare. Cu alte cuvinte, unei societăţi îi trebuie un anumit timp spre a parcurge o anumită fază a dezvoltării sale şi a ajunge la una mai superioară.

Aci dăm însă peste o altă greutate, şi anume :

E oare egală mişcarea pentru toate societăţile ? Şi dacă nu, şi e evident că nu, atunci care e criteriul ori care sînt condiţiunile hotărîtoare ale mersului, ale dezvoltării mai lente sau mai accelerate a societăţilor omeneşti ?

La această întrebare, un sociolog n-ar putea răspunde decît în mod general : că mişcarea, ca şi traiul în general al unei societăţi, depinde de condiţiunile vieţii interne şi externe ale acestei societăţi, că modul dezvoltării (în care modul intră şi noţiunea de „mai lent“ ori „mai accelerat“) depinde de condiţiunile cosmice, de organizaţiunea socială, mai ales economico-socială a acelei societăţi şi de poziţia ei în mijlocul altora, de relaţiunile ei cu alte societăţi.

Fiindcă condiţiunile cosmice (clima, poziţiunea geografică etc.) sînt relativ puţin diferite, cel puţin pentru popoarele civilizate, de aceea principale rămîn condiţiunile

care privesc organizaţiunea internă şi relaţiunile externe, mai scurt : dezvoltarea societăţilor, modul şi iuţeala dezvoltării depind în primul rînd de mediul social intern şi extern. Şi fiindcă mediul social intern (organizaţiunea economică a societăţii, organizaţiunea ei juridico-politică, mărimea ei etc. etc. etc.) e diferit, şi fiindcă şi mediul extern pentru felurite societăţi e diferit, de aceea şi modul lor de dezvoltare e diferit şi iuţeala mersului pe calea progresului asemenea.

Şi, dacă vom trece la exemple istorice, atunci vom vedea că ele abundă atît de mult, încît nu ştii pe care să alegi. Unele societăţi se dezvoltă mai iute, altele mai lent, unele în drumul dezvoltării lor pier, altele urmează a se dezvolta. China urmează a se dezvolta foarte încet, astfel că după o dezvoltare de mai multe mii de ani o vedem acolo unde e, iar alături de ea Japonia în cîteva zecimi de ani a făcut mari, enorme progrese pe drumul spre civilizaţie.

D-l Maiorescu, pentru a arăta că dezvoltarea lentă, pas cu pas, e o necesitate, a adus de exemplu pe sălbatici cafri din Africa. Să luăm şi noi ca exemplu pe sălbatici negri tot din Africa. Se ştie că din felurite localităţi ale Africii un popor întreg de negri sălbatici a fost importat în Statele Unite, unde se făcea negoţ de robi negri. Aceşti sălbatici se deosebesc de societăţile noastre civilizate nu numai prin organizaţiunea lor socială, care a rămas cu cîteva mii de ani în urma noastră, dar organizaţiunea lor fiziologică e mult, foarte mult inferioară în comparaţie cu a noastră. Ei bine, aceşti sălbatici, care au rămas cu mii de ani în urma noastră în dezvoltarea lor fiziologică şi socială, după două sute de ani de convieţuire în mijlocul poporului american, în mijlocul civilizaţiunii americane, au început să se civilizeze, au început să ajungă pe americani, şi acuma avem în America doctori, avocaţi, profesori negri.

Şi băgaţi de seamă că poziţiunea negrilor în mijlocul americanilor a fost departe de a fi favorabilă dezvoltării lor ; afară de trei decenii din urmă, ei au fost în desăvîrşită robie, trataţi mai rău decît animalele, purtaţi în fiare, vînduţi, revînduţi, omorîţi ca vitele, şi cu toate acestea, după două secole, sălbatici din Africa dau doctori şi avocaţi civilizaţi.

Acest fapt istoric e de o imensă importanţă şi nu i s-a dat destulă însemnătate. El arată ce înînrîire colosală are

mediul internațional. Dar despre aceasta vom vorbi mai jos. Acuma întrebăm numai : ce însemnătate are această condițiune a progresului pe care a enunțat-o d-l Maiorescu, adică că progresul se face și trebuie să se facă pas cu pas, picătură cu picătură ? Care pași ne vor sluji de criteriu pentru mișcarea și dezvoltarea societăților omenesti, aceia pe care îi fac chinezii, japonezii ori negrii din America ?

E evident că recunoașterea acestei așa-numite condițiuni a progresului nu ne avansează deloc în cunoașterea mersului progresiv al omenirii, această formulă nu precizează nimic, și tocmai de aceea fiecare om, fiecare partid poate s-o întrebuințeze în aceeași vreme pentru operarea unei acțiuni sociale diametralmente opuse. E o frază ca toate frazele, și atita tot.

Cu totul altceva e dacă vom zice că mersul progresiv al societății omenesti depinde de organizarea internă a societății și de relațiunile ei externe, că mersul progresiv al unei societăți depinde de mediul social intern și extern. Această frază e și ea foarte generală, dar conține în ea un adevăr mare, e plină pînă în vîrf de un înțeles însemnat. E drept că aplicarea ei practică la cutare ori outare societate, la cutare ori outare chestie socială e grea, foarte grea ; dar pe cît e de grea pe atît e de rodnică.

Așa, spre pildă, să presupunem că junimiștii, plecînd de la acest punct de vedere, ar face critica mișcării noastre sociale contemporane, critica liberalismului nostru național. Atunci ei ar fi nevoiți să facă analiza întregii noastre organizații economico-sociale interne și relațiunilor economico-sociale externe înaintea introducerii reformelor europene burgheze ; pe urmă ar face analiza comparativă a organizației interne așa cum trebuie ea să se stabilească după introducerea reformelor, ar arăta necesitatea unora, avînd în vedere neînlăturabila influență a mediului internațional, zădărnicirea altora.

Atunci s-ar fi arătat care interese slujeau fiecare reformă în parte, avînd în vedere deosebirea intereselor de clasă, s-ar fi arătat de ce unele reforme au rămas numai pe hîrtie, și *trebuiau* să rămînă numai pe hîrtie, și la cîte și mai cîte concluziuni rodnice ar putea în felul acesta să ajungă junimismul. Unele concluzii s-ar asemana poate cu acelea junimiste de azi, cele mai multe ar fi deosebite, dar, oricum ar fi ele, chiar dacă concluziile ar fi greșite,

totuși ar fi un imens folos, pentru că chestiunea mersului social al țării noastre ar fi pusă pe adevăratul teren și din discuții ar ieși lumina. Și, dacă tinerii conservatori ar fi tras concluziuni greșite, ar fi putut alții să tragă concluziunile adevărate.

Dar așa ce rezultate rodnice poate să dea o critică socială bazată pe fraze ce trebuie să slujească de definiții ale progresului, condițiilor progresului etc., fraze ca „progresul e realizarea fericirii interne, condiția principală a progresului e pas cu pas, picătură cu picătură, treptat, treptat, nu putem sări“ ? Ce rezultate rodnice poate să dea o critică a unei reforme dacă această critică se bazează pe comparația între vîrsta omului și [cea a] societății și care nu admite o reformă oarecare pentru că sîntem în stadiul copilăriei ?

Apoi, spre pildă, dacă e în discuție chestia sufragiului universal, junimiștii, tinerii conservatori, vor fi contra pentru că nu se potrivește cu vîrsta noastră de societate-copil, pentru că progresul trebuie de realizat fără salturi, pas cu pas ; iar partizanii sufragiului universal, dacă vor pleca de la același punct de vedere, vor zice că tocmai de aceea trebuie să introducem sufragiul universal, ca să facem un pas înainte, nu să stăm locului ; iar vîrsta societății noastre ar fi un argument în favoarea sufragiului universal, pentru că în societățile-copil, în societățile primitive, la un anumit stadiu de dezvoltare a domnit sufragiul universal. Cît pentru bătrînii conservatori, prin graiul d-lui N. Filipescu într-un articol din *Timpul*, vor fi contra sufragiului universal tocmai pentru că sufragiul universal a fost, a domnit la popoarele primitive, deci e un semn al inferiorității, nu al superiorității culturale etc.

Fiecare va întinde fraza în partea sa și rezultatul va fi că vom avea încă vreo cîteva fraze de prisos, fraze și formule aducătoare de confuzii, în loc de lumină.

VI.

Pentru a sfîrși darea de seamă a conferinței d-lui Maiorescu, îmi rămîne să spun cîteva cuvinte în privința unei singure deducțiuni, ori unei singure aplicațiuni a teoriilor d-sale la viața practică, la viața noastră socială, și anume deducțiunea ce face d-sa că în țara noastră socialismul n-are ce căuta. „În Europa occidentală — zicea d-l Ma-

iorescu —, socialismul are menirea lui ; ca produs al unor societăți culte, înaintate, [al] unor societăți ce se găsesc în starea de bărbăție, socialismul e de înțeles acolo, dar n-are ce căuta la noi, care ne găsim încă în stare de copilărie. La noi, în sfârșit, socialismul ar fi o plantă exotică“.

Cînd aud repetindu-se așa de des acest argument contra socialismului, îmi aduc totdeauna aminte de o convorbire ce am avut cu un francez, un burghez foarte inteligent, care a stat multă vreme în țară la noi. Indignat peste măsură de mișcarea socialistă din Franța, acest burghez îmi spunea : „Înțeleg socialismul în țara românească, unde e o sărăcie îngrozitoare, unde administrația ori nu există, ori e venală și coruptă pînă la măduva oaselor, unde un om sărac nu poate să-și găsească nicăieri dreptate, unde mai toată clasa muncitoare, țărănimea sînt într-o situație atît de mizerabilă încît n-are pereche în Europa ; aicea înțeleg socialismul și stîmez pe socialiști... ; dar ce caută el și în Franța, țară cultă, bogată, unde cel mai din urmă proletar trăiește încă de o sută de ori mai bine decît țaranul român ?“.

Ar fi de strîns o literatură întreagă, și o literatură foarte curioasă, dacă s-ar aduna tot ce s-a scris în felurite țări pe tema aceasta : socialismul e bun pentru orice țară afară de țara celuiia care scrie ori vorbește.

De altminteră, d-l Maiorescu are mai multă dreptate decît francezul despre care am vorbit mai sus. Se înțelege, socialismul nu e o doctorie ori un leac contra mizeriei sociale în general și un leac care trebuie mai ales de întrebuițat acolo unde mizeria e mai mare, nu. Mizerie îngrozitoare a fost mii și mii de ani, iar socialismul nici nu s-a ivit ori, dacă s-a ivit într-o formă confuză și utopică în unele capete geniale și în unele inimi generoase, el n-a putut să devină o putere pentru că în adevăr nu corespundea cu condițiile de trai ale societăților din trecut. Socialismul modern însă e un product necesar al întregii vieți sociale moderne, e un product în primul rînd al progresului producției economice și al măririi populației, densității ei, factorul al doilea fiind de altminteră deja rezultatul celui dintîi. Socialismul deci e o formă de conviețuire socială, o formă absolut necesară, o formă pe care într-un mod inevitabil o vor îmbrăca societățile moderne, în drumul lor evolutiv.

Și dacă e așa, dacă socialismul e o formă de conviețuire socială necesară, atunci el se va impune necesarmente și în țara românească, pentru că țara românească nu e despărțită printr-un zid chinezesc de Europa occidentală ; ci în vremea telegrafului, drumului de fier și intinelor legături comerciale Europa întreagă reprezintă *întreaga* o singură țară, din care fiecare în parte e o provincie a acestei mari țări, iar România, ca o țară mică, e o provincie mică a Europei întregi și ca atare, deși rămasă în urmă, va fi nevoită să urmeze mișcarea socială a Europei occidentale, după cum provincia Bretagne a fost nevoită să urmeze mișcarea socială a Franței întregi, deși condițiunile interioare sociale ale Bretagnei nu erau încă prielnice pentru ca ea să îmbrace formele republicanismului burghez și în general ale burghezismului liberal modern.

Și oare n-a fost același lucru cu noi cînd am îmbrăcat, după desființarea iobăgiei, o altă haină socială, burghezo-modernă ? Acum vreo zece ani, cînd pentru întîia dată s-a ivit obiecțiunea că socialismul e la noi o plantă exotică, că e bun pentru Europa occidentală, dar nu pentru noi, fiindcă n-avem condițiuni sociale prielnice dezvoltării lui, atunci acela care scrie aceste rînduri, într-o lucrare a lui ¹⁶, a făcut un răspuns în care, între altele, arăta că nici România la 1848 n-a avut condițiunile necesare pentru întemeierea formei sociale liberalo-burgheze. Forța principală a burghezimii în țările occidentale, care i-a dat victoria în lupta ei cu feudalismul, au fost o industrie puternică, un comerț mare, capitalurile imobiliare și, mai ales, cele mobiliare concentrate în mîinile ei, ea era o putere precumpănitoare de fapt și de aceea trebuia să devină și a devenit stăpînitoare de drept ; pe cînd la noi nu numai că au lipsit toate aceste condițiuni, dar însăși burghezimea ca clasă aproape n-a existat, și cu toate acestea țara noastră a devenit o țară liberalo-burgheză.

Prin ce minune ? Prin nici o minune, ci prin influența Europei occidentale, prin influența mediului extern internațional, un mediu enorm de puternic, astfel că necesarmente trebuia să modifice viața noastră socială internă.

Și același lucru se va întîmpla și cu socialismul. Se înțelege, în țara noastră nu există toate condițiunile care ar putea da naștere socialismului și teoretic, și practic.

Și, dacă țara noastră ar fi situată în centrul Africii, socialismul ar fi pentru ea și o plantă exotică, și o utopie; dar așa, în mijlocul Europei, în legătură intimă cu Europa occidentală, ea necesarmente va îmbrăca forma socialistă.

Dacă voiți, apoi socialismul în țara românească e în adevăr o plantă exotică, dar o plantă care prinde și va prinde tot mai mult pentru că sînt condițiunile sociale interne și externe care îi pregătesc terenul.

Socialismul se va impune în țara noastră ca și burghezismul, ori chiar mai ușor, pentru că, deși n-are absolut aceleași condițiuni favorabile pentru dezvoltarea lui ca în Europa occidentală, el are totuși condițiuni mai prielnice relativ de cum a avut burghezismul liberal la noi cînd cu introducerea lui, pentru că toată viața noastră socială modernă, chiar în interiorul țării noastre, lucrează pentru a curăți terenul socialismului și potrivnicii socialismului lucrează în aceeași direcție ca și prietenii.

Cînd clasele noastre dominante europenizează țara noastră, cînd ele lucrează pentru introducerea industriei, cînd introduc mașini în țară, cînd formează bănci de credit, cînd proletarizează țărănimea noastră etc., ele lucrează pentru a pregăti terenul socialismului; iar socialiștii convinși introduc numai factorul conștiinței, luminează și explică ceea ce se petrece în viață și organizează acele forțe pe care însăși viața contemporană le formează, înșiși potrivnicii socialismului le pregătesc.

Așadar, potrivnicii socialismului, chiar pornind de la interesele lor egoiste, lucrează pentru socialism, ca și socialiștii, pornind de la simțăminte generoase și de la priceperea clară a evoluțiunii sociale moderne. Deci condițiunile sociale pentru socialismul român sînt mai prielnice chiar de cum au fost pentru burghezismul român, și, în orice caz, nu mai puțin prielnice.

Prin urmare, potrivnicii socialismului român cad într-o dilemă: ori să dovedească că socialismul european în general e o utopie și un *nonsense* — și atunci bineînțeles e o utopie și pentru țara noastră —, ori socialismul e o formă de conviețuire socială către care necesarmente ne duce evoluția — și atunci această formă socială, acest socialism se impune la noi ca și aiurea. A repeta însă mereu că socialismul e o utopie și un *nonsense* la noi pen-

tru că e o plantă exotică, pe cînd nu sînt decît patru decenii de cînd am introdus o plantă așa de exotică ca burghezismul liberal, a repeta acest lucru va să zică a arăta puțină perspicacitate în chestiile sociale și a nu pricepe propria istorie — și nu istoria depărtată, ci istoria celor patru decenii din urmă.

Aceasta în rezumat am scris eu acuma zece ani, și de atunci în literatura socialistă română s-a tratat de nenumărate ori aceeași chestie din felurite puncte de vedere, s-a adus aceeași argumentație; iar potrivnicii socialismului, fără a răspunde la argumentarea noastră, se fac că n-aud și repetă același refren: „Socialismul e un product străin, o plantă exotică, bună pentru țările europene, dar pentru noi — ba“.

Și, dacă alții îl repetă mereu, fie că nu știu ce să răspundă, fie că nu le vine la socoteală altă polemică, noi îl pricepem; dar din partea unui om de valoare intelectuală a d-lui Maiorescu e, desigur, regretabil.

De altminteră, modul acesta de a combate socialismul face parte dintr-o sistemă întreagă de argumentare pe care a întrebuițat-o d-l Maiorescu în toată conferința, și anume, în loc de a-și face un punct de plecare din analiza fenomenelor sociale pe care le trata dumnealui, își făcea punctul de plecare de la niște fraze generale, de la definițiuni vagi și contestabile, care pot fi întinse în toate direcțiile, de la care poți să tragi toate încheierile, lucru pe care l-am arătat în șirul acestor cîteva articole.

C.D.G.

DEMOCRAȚIA SOCIALĂ (PLOIEȘTI), ANUL I, NR. 23, 24, 25, 26, 27 ȘI
28 DIN 7, 14, 21 ȘI 28 Iunie, 5 ȘI 12 Iulie 1892

În chestiunile sociale și politice, a ceda ușor față cu niște propuneri ademenitoare e în cele mai bune cazuri a renunța la bazele partidului din care faci parte, și atunci acel partid nu mai are rațiunea de a exista, ci trebuie totalmente a se confunda cu altul ale cărui baze le-ai admis. Dar iarăși a nu ținea seamă de împrejurări, a nu conlucra cu alte partide, cu nici un preț, sub cuvânt că acele partide sînt întemeiate pe alte baze e în mai multe cazuri a se condamna la nelucrare, a nu putea face un pas înainte spre a-și propaga ideile și a-și mări partidul.

Să ilustrăm aceste zise prin cîte un exemplu.

În Serbia nuanța socialistă a renunțat și la titlul, și la bazele programului spre a putea face împreună cu nuanța radicală un partid de guvernămînt *alcătuiind un singur partid* — partidul radical —, spre a putea realiza acele puncte din program ce le erau comune.

Rezultatul a fost că nuanța socialistă a pierdut o mulțime de timp prețios făcînd agitație radicală și, ajungînd la guvern, n-a putut realiza nici punctele comune, căci unii tindeau spre dreapta, alții spre stînga, și astfel fatal au urmat desidența și lupta înăuntrul partidei.

În Germania partidul muncitorilor era divizat în 2 tabere deosebite, nu pentru că urma 2 șefi deosebiți, dar fiindcă bazele pe care era întemeiat erau diferite: partida lassalleeană, în foarte multe privințe asemănătoare radicalismului român, și partida social-democratică mar-

xistă, ale cărei baze le admite azi partidul muncitorilor din toată Europa și America. Aceste 2 nuanțe față cu niște grele împrejurări s-au unit și chiar s-au contopit într-un singur partid, și de atunci și pînă astăzi socialiștii din Germania au făcut progrese enorme, au ajuns cel mai tare partid din imperiul german. E drept că nuanța social-democratică și-a asimilat pe lassalleeni și lassalleanismul a dispărut primind marxismul, dar tocmai acesta e marele merit al social-democrației germane: *de a fi știut cînd trebuie să cedeze și cît anume trebuie să cedeze, de a fi știut în această unire a-și păstra bazele și fondul său neatîns.*

Evoluția societății omenesti se face în virtutea unor legi, și tocmai cercetarea și aflarea acestor legi și conducerea societății conform cu aceste legi alcătuiesc esența socialismului științific. De aceea, bazele socialismului sînt aceleași în toată lumea, și programele și chiar tactica în mod general a partidului muncitor din diferitele țări sînt aceleași.

Cu toate acestea, partidul muncitorilor din diferite țări introduce diferite modificațiuni locale în programe și în tactică după împrejurările și condițiunile locale numai cît bazele și tactica generală, precum și ținta către care tindem să nu fie atinse.

Numai un spirit doctrinar și îngust poate să nu țină socoteală de condițiile locale și sub pretext că, de exemplu, în Franța partidul muncitorilor nu face sau face cutare lucru trebuie să nu facem sau să facem și noi același lucru.

Așa, pentru ca să ilustrăm cele zise prin cîte un exemplu, se știe că socialismul nu admite în organizația viitoare existența armatei și e împotriva războiului.

Un socialist doctrinar va zice: „Orice socialist să nu se supună legii de recrutare, să fie împotriva oricărui lucru care ar mări puterea armatei și în caz de război să nu ia armele și să nu meargă la luptă deoarece sîntem împotriva războiului“, ceea ce a și făcut Domella la congresul din Bruxelles¹⁷.

Dar un asemenea socialist doctrinar nu vrea să țină seamă de împrejurări, nu vrea să țină seamă dacă o asemenea măsură e cu putință astăzi, nu vrea să țină seamă în ce anumite condițiuni asemenea măsură ar fi folositoare și în ce condițiuni ar fi vătămătoare.

Aşa, dacă în Rusia partidul muncitorilor ar fi tare şi bine organizat în cazul unui război, aceasta ar fi o măsură care ar folosi şi partidului muncitor din toată Europa, într-un cuvânt ar folosi democraţiei în general.

Dar dacă în cazul unui asemenea război, fără ca ruşii să poată depune armele, socialiştii germani le-ar depune şi ar sta cu mâinile încrucişate privind cum ruşii cuceresc Germania ar fi o măsură proastă, care ar fi vătămătoare şi chiar omoritoare partidei muncitorilor, căci ţarul, cucerind Germania, cel întâi lucru ce l-ar căuta ar fi de a nimici social-democraţia germană şi a introduce reacţiunea în toată Europa. De aceea, socialiştii germani în cazul unui război, cu toată ura şi groaza ce au de război, în interesul partidului lor, în interesul Europei democratice, în interesul chiar al poporului rus, se vor vedea siliţi a se bate, şi încă a se bate astfel ca să învingă cu orice preţ.

Tot asemenea un socialist român doctrinar va zice: deoarece toate partidele burgheze formează o masă reacţionară (formulă nu tocmai exactă), apoi noi nu trebuie nici să ne unim, nici să facem alianţă chiar electorală cu nici una din fracţiunile burgheze, fie ei liberali, radicali ori republicani, şi spre a-şi sprijini părerea ne va arăta pe Franţa, unde social-democraţia duce război de moarte şi nu face alianţe nici cu republicanii, nici cu radicalii (deşi aceasta e exact numai pînă la un oarecare punct).

Dar acest doctrinar uită că condiţiile din Franţa sînt diferite de cele din România, că în Franţa republicanii sînt la guvern sprijiniţi de radicali, uită că republicanii şi radicalii din România diferă pînă acum foarte mult de cei din Franţa, deosebire care, spre marea noastră satisfacţie, e înspire bine pentru cei din România, dar uită mai ales că în Franţa e votul universal şi la noi cu totul restrîns şi că muncitorii sînt mai cu totul lipsiţi de drepturile politice.

De aceea, social-democraţia română de la intrarea ei în lupta politică n-a fost contra conlucrării împreună şi a facerii alianţelor cu alte partide şi chiar a făcut de cîte ori a putut a le face în condiţiuni aşa ca să nu fie vătămătoare existenţei partidului şi a nu pune în primejdie putinţa de a merge înainte.

Această tactică fiind admisă, de multe ori şi în multe rînduri s-a agitat atît în sinul partidului muncitor oîr şi

în sinul fracţiunilor burgheze înaintate, republicanii şi radicalii, chestiunea unei uniri şi a unei conlucrări împreună a acestor 3 partide noi.

Astăzi această chestiune revine iar la ordinea zilei.

Am crezut de datoria mea, ca unul ce am scris în diferite rînduri asupra acestei chestiuni şi ca unul ce am negociat chiar în diferite rînduri alianţe electorale ce am avut cu alte partide, a-mi da şi eu părerea cu toată rezerva ce-mi impusesem de a nu mai vorbi asupra acestor chestiuni.

Dar, deşi aceste rînduri vor fi scrise în *Munca*, gazeta oficială a partidului muncitor din întreaga ţară, rog ca părerile mele să nu fie considerate ca oficiale, ci ca nişte păreri personale, căci cred eu că în o chestiune aşa de însemnată ca aceea a conlucrării cu alte partide prin care se poate creşte sau distruge partidul muncitorilor, cum voi dovedi mai în urmă, nu trebuie să se treacă cu atîta uşurinţă şi nimeni, oricît de autorizat ar fi, nu are dreptul de a vorbi în numele partidei. Această chestiune trebuie hotărîtă într-un congres naţional, după ce mai întâi va fi dezbătută şi luminată.

Mie mi se pare că chestiunea aceasta a fost rău pusă şi că se bate apa în piuă, căci a discuta foloasele ce ar urma din o conlucrare împreună a partidului muncitor cu fracţiunile burgheze, republicană şi radicală, lucru admis de toţi, cînd nimeni nu se îndoieşte că în starea actuală a ţării votul universal e o necesitate, cred de prisos asemenea discuţie.

Ceea ce, după mine, trebuie discutat şi de lămurit e *punctul de plecare* de la care pornim spre a lucra împreună şi nu sînt deloc de aceeaşi părere cu tovarăşul Mille, care spune că alianţa nu s-a putut face pînă acum din pricina micilor mizerii dintre deosebitele persoane ale acestor grupuri. A fost ceva mai fundamental, a fost *punctul de plecare* de la care nu ne-am putut înţelege.

Aşa radicalii, făcîndu-ne propuneri de a agita cu puteri unite chestiile comune din programele noastre, ne cereau ca condiţii, prin pana d-lui C. Bacalbaşa, să *renunţăm şi la titlul nostru şi la punctul fundamental din programul nostru, la proprietatea colectivă*.

Fără îndoială că admitînd această propunere partidul muncitor n-ar mai fi avut raţiunea de a exista şi ar fi primit de bunăvoie moartea sa. Atunci am răspuns *Lup-*

tei și radicalilor că o asemenea condiție de conlucrare e vătămătoare nouă și în același timp nu ar aduce nici un folos radicalilor și democrației în genere. Se vede că dovezile date de mine atunci au fost convingătoare, căci nu mi s-a obiectat nimic.

De atunci și pînă acum, chestiunea aceasta pare a fi făcut o evoluție înspre bine, căci d-l Alex. Beldiman, cunoscutul republican, directorele *Adevărului*, prin un articol-apel, ne cheamă la o lucrare comună, recunoscînd că sînt deosebiri între noi, precum sînt și asemănări, și nu ne cere condiții de a lepăda cutare sau cutare punct al programului nostru. Aceasta e un bun semn că vom putea ajunge la o înțelegere, spre marea mulțumire a tuturor. Numai trebuie să discutăm punctul de plecare de la care să pornim spre a putea face ca înțelegerea să fie trainică, ceea ce vom încerca în numerele viitoare.

I. Vasiliu

1892, august 24

MUNCA (BUCUREȘTI), ANUL III, NR. 31 DIN 20 SEPTEMBRIE 1892

TACTICA LIBERALĂ

Conferință ținută la „Cercul studiilor sociale”
din Iași

Înainte de a începe tratarea acestui subiect, cer iertare de prea multele citate ce voi fi silit a întrebuința.

Tratarea acestei părți din istoria noastră contemporană vi se va prezenta dintr-un punct de vedere oarecum nou, cam opusă chipului cum au tratat-o istoricii noștri, și de aceea am nevoie de dovezi, de documente. În același timp, o parte dintre noi, ocupîndu-ne cu studierea chestiilor sociale și politice din România după metoda și pe bazele ce ni le-au pus la îndemîină cugetătorii social-democrației europene, am ajuns la multe concluzii noi, opuse celor de pînă acum; de aceea veți vedea și în tratarea acestui subiect unele concluzii care, fiind opuse celor vechi, ar avea nevoie de lămuriri mai întinse spre a fi justificate, dar cadrul meu e prea îngust pentru a intra în dezvoltări așa de mari.

Sperăm însă că aceste concluzii la care a ajuns acea parte dintre noi vor fi rînd pe rînd lămurite de fiecare, astfel că mai tirziu vom putea avea un tot, o concepție deplină și exactă despre mersul evolutiv al stării economice și politice a țării noastre.

Acestea zise, intru în materie.

Unul dintre evenimentele cele mai însemnate ale politicii interne e fără îndoială reorganizarea partidului liberal și gruparea elementelor liberale în jurul unui *program scris*¹⁸, zic scris căci și pînă acum elementele liberale erau grupate după interesele de clasă.

Un program cu care să se prezinte înaintea cetățenilor, un fel de haină nouă de sărbătoare care să lucească mai frumos, era necesar pentru partidul liberal, era fatal după cum am avut ocazia de a vă spune altă dată.*

Fiindcă partidul liberal reprezintă clasa burgheziei, care e clasa cirmuitoare în prezent în toate țările civilizate, fiindcă partidul liberal e un partid de guvernământ, chiar cel mai tare din câte avem, de aceea el e un factor însemnat, care intervine neconștient în toate actele care se produc în materie politică și economică, e un factor de care totdeauna ești silit a ține seamă. Nu numai atât, dar în țara românească există o altă clasă, rămasă la vechii clase privilegiate, cu privilegiu de drept divin, clasă burghezită de nevoie, dar cu tendințe de a păstra și căpăta măcar în parte vechile privilegii.

Această clasă reprezentată prin partida junimisto-concentrato-conservatoare își dispută și își împarte stăpânirea cu partida liberală. Partida liberală „pînă în prezent” are tot interesul de a scăpa de acest concurent supărăcios, și în această privință partidul social-democrat dorește din toată inima izbînda liberalilor ca să zdrobească rămășițele vechii clase.

Partida muncitorilor din România trebuie să primească de bună cea parte din considerațiunile puse în fruntea programului liberal care zice: ** „Țara cere să se închidă odată pentru totdeauna porțile reacțiunii, pentru ca națiunea să poată din nou, neîntărită și neîntărită de nimeni, să pășească mai departe pe calea ce ea însăși și-a tras *** și pe care i-o indică geniul său”.

Pentru noi realizarea acestui punct: *închiderea porților pentru totdeauna reacțiunii și punerea țării în stare de a-și urma calea pe care i-o indică geniul său*, ar fi foarte însemnat și nici nu cerem mai mult de la partidul liberal.

Cunoștința materialismului economic, lupta de clase ne pun în stare a recunoaște acest fapt: că ar fi absurd de a cere de la reprezentanții unei clase să lucreze împotriva clasei lor, favorizînd o altă clasă vrăjmașă, de

* Vezi *Rolul păturii culte*, în *Critica socială*. [C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 2, Editura politică, București, 1976, p. 426—446.]

** Vezi programul liberal.

*** „Și pe care va voi să și-o tragă” — zicem noi.

aceea nu putem avea pretenția absurdă să cerem partidului liberal să ridice clasa muncitoare decît dacă am fi idealisti, dar ceea ce trebuie să cerem partidului liberal e îndreptățirea muncitorilor de a se folosi, pentru a se ridica economic, de aceleași arme de care s-a folosit și se folosește burghezia pentru a înfringe reacțiunea; aceste arme sînt drepturile politice, și cu atît mai mult sîntem în drept a cere aceasta cu cît burghezia n-a putut dobîndi aceste arme decît cu ajutorul muncitorilor. Numai așa „țara își va urma calea pe care i-o indică geniul său”.

Chestiunea stă tocmai aici: mijloacele propuse de partidul liberal ne prezintă oare garanții că vom ajunge la realizarea acestui scop?

Chestia acestor garanții merită a fi serios luată în considerație, dezbătută și luminată din 2 puncte de vedere:

1) Pentru că liberalii n-au pierdut nădejdea de a se putea folosi de muncitori și de aici încolo, pentru a-și ajunge scopurile lor, n-au pierdut-o de a vedea pe muncitori formînd coada partidului liberal și

2) pentru că partidul social-democrat român, fiind tînăr, n-a putut face încă toate experiențele pentru a fi dezbărat cu desăvîrșire de ideea „că și partidul liberal ar putea îmbunătăți în parte soarta muncitorilor dacă ar fi ei oameni de inimă ca X sau Y”.

Această idee e drept că slăbește zi cu zi, dar încă există și, pe cît timp există, se poate într-o împrejurare anumită, într-un moment solemn sau critic, să se întărească și să ne facă să luăm hotărîri care ar fi dezastruoase social-democrației române.

În adevăr cine a fost la congresul liberalilor de la Iași cînd și-au sancționat programul a putut auzi pe d-l Gianni, „un discipol al lui C. A. Rosetti”, cum singur a declarat-o, cam aceste cuvinte: „Sîntem acuzați, domnilor, că sîntem divizați, că în sinul nostru sînt fracțiuni. Da, domnilor, în sinul nostru sînt oameni cu idei mai înaintate și alții cu idei mai moderate, dar tocmai în aceasta stă tăria partidului liberal, căci din ciocnirea acestor elemente va rezulta progresul treptat... Înaintații vor trage pe moderați să meargă mai departe decît ar merge dacă ar fi singuri, moderații vor opri pe înaintați a face salturi pripite care pot fi primejdioase uneori. Nu numai

atita, domnilor, dar sînt încă și alte grupuri mai înaintate care s-au dezlipit de tulpina liberală, care vor să realizeze programul mai repede, sînt mai grabnice; partidul liberal nu vede cu ochi răi aceste grupuri, partidul liberal poate coopera cu ele, *căci ele sînt ca un fel de sentinele care vor da alarma; cînd vrăjmașul care e reacțiunea se va apropia ele vor fi ca niște vedete care vor merge înaintea vrăjmașului, se vor hărțui cu el pînă ce va sosi grosul armatei care e partidul liberal* *.

Aceste grupuri înaintate, grabnice, despărțite din tulpina liberală, cum zice d-sa, nu pot fi decît radicalii, republicanii și socialiștii, al căror rol ar fi, după d-l Gianni, de a servi de vedete partidului liberal.

Pentru cel ce cunoaște puțin tactica militară, e un lucru știut că vedetele sînt un fel de „carne pentru tun“, sînt așezate în locurile cele mai nesigure și mai expuse atacului; în caz cînd inamicul ar veni, oricît de numeros ar fi el, vedetele trebuie să se lupte, să-l hărțuiască „pentru ca să dea timp grosului armatei să se pregătească“.

Aceste vedete sînt de cele mai deseori nimicite cu totul, dar nimicirea lor n-are nici o importanță în tactică, destul numai că și-au îndeplinit rolul de a da timp grosului armatei să fie în stare de a învinge sau a se împotrivi. Ei bine, această perspectivă de a pieri ca vedete pentru ca să învingă partidul liberal nu ne suride și n-o putem primi. Numai teama mea e mare să nu ne facem vedetele partidului liberal într-un chip inconștient, fără a ne da seamă.

Dacă e îngăduit celor mici să se folosească de aceleași arme ca și cei mari, îmi permit și eu de a mă servi de o analogie spre a răspunde d-lui Gianni și liberalilor: În războiul de la 1877 dv. guvern, știati că țara românească are doi vrăjmași, pe Turcia și pe Rusia; că unul din vrăjmași — Rusia — e mai puternic și mai periculos pentru țară, știati că țara nu se va putea ridica decît „scăpînd pentru totdeauna de unul din vrăjmași“ și căpătînd puțința de a se organiza spre a rezista celuilalt.

Atunci dv. guvern, ați făcut ca România să se alieze cu Rusia, cel mai îngrozitor vrăjmaș al țării, numai fiindcă țara prin ajutorul Rusiei putea să scape de Turcia

* Acestea sînt cuvintele d-lui Gianni în esență, n-am putut stenografia; dar în esență sînt așa.

pentru totdeauna și să capete dreptul — independența — de a se putea organiza și apoi a rezista în contra celui mai de temut vrăjmaș care e tocmai Rusia.

Analogia mi se pare mult mai exactă dacă am pune în loc de Turcia partida conservatoare, în loc de Rusia partida liberală și în loc de România partida muncitorilor.

Am fi dispuși a da tot concursul Rusiei spre a zdrobi pe Turcia numai dacă am căpăta independența, adică puterea de a ne ridica prin noi înșine pentru ca „țara noastră să poată fără amestec străin, a-și urma calea pe care i-o indică geniul său“.

De aceea, țara, adică muncitorii manuali și intelectuali și social-democrații, care sînt reprezentanții intereselor claselor muncitoare, trebuie să examineze care sînt garanțiile ce ni le dă partidul liberal că va realiza egalitatea de drepturi politice.

Liberalii ne dau ca garanție, în considerentele programului, trecutul lor, și în special revoluția de la 1848, și cîteva reforme ce alcătuiesc punctele programului și pe care le vor realiza în viitor. Să analizăm deci acest trecut și acest viitor.

Ca în orice mișcare, și în revoluția de la 1848, vorbesc de cea din Muntenia, căci în Moldova aproape n-a fost, oamenii care au condus revoluția se deosebeau în unele privințe unii de alții, dar toți erau grupați în jurul unei idei dominante, asupra căreia nu era nici o deosebire.

Un fapt remarcabil în mișcarea de la 1848 e că această mișcare e naționalistă în primul loc, iar chestiile sociale sînt subordonate chestiei naționale. Acest lucru pare curios: cum burghezimea și reprezentanții ei, care voiau să răstoarne o ordine socială stabilită, să învingă o clasă stăpînitore și să se ridice ea ca clasă stăpînitore, să se miște mai mult pentru naționalitate decît pentru scopul pe care-l urmăresc? Dar o analiză mai adîncită ne-ar arăta că chestia socială se confundă cu chestia națională, că nu era cu puțință ca clasa burgheză să devină stăpînitore înainte de recunoașterea naționalității române și scăparea ei de sub protectoratul rusesc, de aceea burghezimea noastră se făcu așa de patrioată și reprezentanții ei pe lîngă „liberali“ erau și „naționali“. Ar fi interesant de făcut această analiză, dar nu intră în cadrul acestei conferințe.

Prin urmare, toți revoluționarii de la 1848 erau de o părere în privința chestiei naționale sau mai bine zis în privința chestiei de a face burghezimea clasă domnitoare, numai cu mici variante. Revoluția reușește într-un timp și partida revoluționară e la putere, avînd un guvern al său.

Fiindcă acea mină de oameni conducători ai revoluției de la '48 consideră acea revoluție ca un produs al lor și nu ca o necesitate care se impunea și fiindcă majoritatea acelor bărbați au alcătuit partidul liberal și azi ne spun: „Priviți trecutul nostru și vedeți ce sîntem în stare să facem“, trebuie neapărat să vedem spiritul ce-i însușește în acea mișcare.

De la început chiar s-au arătat incapabili de a conduce o mișcare revoluționară, de la început s-a arătat tendința lor spre reacționarism, înclinația pentru vechii boieri. După proclamația revoluției și instalarea guvernului provizoriu, acest guvern pleacă de la Islaz „ridicînd satele și împlintînd stindardul tricolor pe biserici și pe casele publice“...

A doua zi, gloata mărită cu oamenii lui Magheru și orașenii din Caracal înaintază spre Craiova, „mărin-du-se neconținut pe drum pe unde trecea cu oamenii satelor“... Dar peste zi în primirea făcută notabililor de unii din membrii noului guvern proclamat aceștia au intrat în tratațiuni cu o comisie trimisă de lumea reacționară din Craiova, făgăduindu-le modificaliuni în unele articole ale noii constituții, *dînd chiar ordine ca țiganii robi, deși declarați liberi, să se întoarcă la slujba foștilor stăpîni și țărani clăcași, declarați ca afrancați de munca obligatorie, să iasă la munca cîmpului boieresc.*

Aceste măsuri, deși au îmbunătățit oarecum clasele avute, au răcit foarte mult zelul popular*.

Firește, numai la vederea feței reacționarilor li s-a muiat zelul revoluționar și nu s-au îndurat să le desființeze drăguțele de privilegii! Au doar nu erau ei tot din aceeași familie? Dar „zelul popular s-a răcit“, sătenui s-au împrăștiat în toate părțile, căci vedeau ei acum că toate vorbele nu prețuiesc nimic cînd e vorba de fapte și guvernul a rămas singur, însă prin aceasta au dovedit că pe lingă reacționari erau și incapabili, căci „reacțiu-

* Ion Ghica, *Amintiri din pribegie*, p. 26.

nea, luînd curaj, peste noapte casa ocupată de membrii guvernului a fost înconjurată și amenințată“*.

Se știu peripețiile acestui guvern revoluționar cum în mai multe rînduri și-a făcut spaimă din senin și a fugit din București și a trebuit ca negustorimea și poporul din București să-l aducă înapoi. Se știe cum unii membri ai guvernului voiau să pună mîna pe domnie și apoi să aducă iar vechea stare de lucruri. Oare apariția lui Eliade în manta albă, înconjurat de gardă și de soldați, vînd a apărarea ca un Cezar**, pentru care lucru [a] binemeritat de la posteritatea liberală și națională ridicarea de sta-tuie, poate fi un fapt de așa natură ca să ne încălzească entuziasmul și să cîntăm anul 1848?!

Ce fel de „legiune de eroi plini de suflet înalt, de entuziasm fără prihană, de devotament fără margini“*** erau acei revoluționari care îndată ce pun mîna pe putere nu fac nimic, trimit țiganii în robie și țărani la iobăgie?

Probabil că revoluția de la 1848 era să cadă din principina intervenției străine, dar pe cît a fost stăpînă dacă, cum zic ei, ar fi fost încălziți de dreptatea clasei muncitoare, ar fi luat măsuri și hotărîri care ar fi lăsat urme neșterse chiar după căderea revoluției. Atunci nu s-ar fi văzut rămași singuri numai cu negustorimea din București, care la drept vorbind a silit pe acești „eroi“ să se pună în fruntea ei. Dar voi da cuvîntul lui Nicolae Bălcescu, care după mine a fost cel mai energic, mai deștept și mai conștient din revoluționarii de la 1848; iată ce spune el într-un răvaș către A. Golescu:

„Revoluția din iunie n-a fost inventată, nici fabricată, nici de mine, nici de tine, nici de d-l Eliade, nici de nici unul din revoluționari...“

Acum să venim la 11 iunie al nostru. Comitetul revoluționar nu făcu revoluția, el puse mîna pe dînsa (il s-en empara) o dirijă, o regulă. El puse în program sentimentul popular, el îi împrumută ideea revoluționară****.

* Idem, loc. cit.

** Vezi *Apel la oamenii cei liberi* de C. A. Rosetti.

*** Vezi Programul liberal.

**** *Amintiri*, scrisoarea lui N. Bălcescu către A. Golescu, p. 474 și 477.

Prin urmare sînt neadevăruri cînd se laudă că ei și numai ei au făcut revoluția.

„Negustorimea e toată revoluționară” — spun și Rosetti și Bălcescu și toți în corespondența lor intimă, adică burghezimea voia să ajungă clasă domnitoare, și asta în speranța că va fi sprijinită de sora ei mai mare, burghezimea din apus, a făcut revoluția*; țărani sprijineau revoluția în speranța de a scăpa de asuprirea boierească, de clacă și a ajunge stăpîni pe pămîntul ce munceau. Acesta e sentimentul popular la care face aluzie Bălcescu. Să vedem acum cum au condus revoluția și voi da iarăși cuvîntul lui Bălcescu: „Noi făcurăm pe Nicolae (Golescu) ministru de interne, pe Eliade membru al guvernului și ministru, pe Tell membru al guvernului și ministru de război și general al armatei regulate, pe Magheru membru al guvernului, general al armatei neregulate și generalisim sau inspector al tuturor gardelor naționale ale țării, mai mult: o putere supremă dictatorială peste 7 județe ale țării. Ce înseamnă putere! Toate mijloacele țării în mîinile lor! Ce au făcut ei?!”

„Opiniile mele revoluționare le-am expus colegilor mei. Ne trebuie, le-am zis, un guvern energic și tare fără sentimentalism în politică, dar condus de principii de dreptate și de morală. Și, fără a ne înămoli în singe, trebuie ca revoluția să nu tranzigeze cu inamicii săi, ea trebuie a învinge sau a fi învinsă și dacă ea cade să cadă cel puțin cu măreție.

„Misiunea guvernului revoluționar este foarte simplă; a propaga și a arma revoluția, iată treaba lui. Adică a infiltra revoluția ca convingere în sufletul poporului și după aceea a-i pune arma în mînă și a-i zice: «Acum, cînd ai credință, fii gata a muri pentru ea!»”**

Făcut-au ceea ce susținea Bălcescu? Nu, căci C. A. Rosetti, ajutat de Voinescu, Nicolai (Golescu) și Brătianu, reuși a numi la Ministerul de Finanțe pe Herescu, membru al ministerului Bibescu, „contra căruia noi am făcut revoluțiunea. Astfel, a doua zi de revoluțiune, noi am

pus-o la picioarele unui boier stupid, care cu dispreț îi dă cu piciorul”*.

Apoi tot C. A. Rosetti și cu ai lui au stăruit de au ajuns în fruntea miliției colonei ca Odobescu și Solomon, adversari declarați ai revoluției și partizani ai reacțiunii, care imediat și răstoarnă guvernul revoluționar și instalează un guvern reacționar pe care poporul e silit să-l răstoarne din nou și să libereze din arest pe membrii guvernului. „Poporul cîștigă victoria, zice Bălcescu, și guvernul care fusese neprevăzătoriu dimineața fu stupid, pentru a nu zice infam și trădător, în timpul nopții de 19 spre 20. Patru acte a făcut atunci...”.

„Un decret al guvernului prin care art. 13 asupra proprietății era părăsit, șters și amînat pentru obșteasca adunare, asta însemna a da fructul victoriei în mîinile inamicilor noștri învinși... Înaintarea pe care Tell o face ofițerilor care ne legaseră dimineața și care comandaseră foc asupra poporului”**.

Iată eroii de la '48. Poporul îi scoate din mîinile reacționarilor, îi pune în fruntea bucatelor, ceea ce dovedește și mai mult că negustorimea făcea revoluția, numai [că] își alesese șefi incapabili, căci ei fac tot pe placul reacționarilor, aminînd la calendele grecești art. 13. Poporul cere pedepsirea trădătorilor și ei le dau recompense! „Fratele meu — zice Bălcescu — ne spune că negustorii cer legea marțială (pentru Odobescu și Solomon), eu sprijin această părere, dar se respinge. Dacă s-ar fi pedepsit aspru, atunci noi n-am fi fost constrînși de a părăsi Bucureștii la 29 și poporul silit de a refăce pentru a treia oară revoluția. Chestia socială era deci cu totul părăsită de guvern la 19 și de popor la 30. — Eliade, mai ales, nu voia să audă de țărani, fiindcă s-au răscolat împotriva-ne în timpul fugii noastre***.

Firește că nu mai puteau acum „țărani, avînd în fruntea lor pe preoții și dascălii satelor”****, să-i întîmpine și să-i primească ca întîiași dată, după ce-i dăduseră în mîinile reacționarilor.

* Idem, loc. cit.

** N. Bălcescu, p. 483 și 484, loc. cit.

*** Idem, p. 484.

**** Héliade. Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine, Paris, 1851, p. 89.

* Avem dovezi puternice că burghezimea din Muntenia era foarte revoluționară și că acest spirit revoluționar îl avea cu mult înainte de 1848, numai nu putem să ne întindem prea mult aici.

** Scrisoarea lui N. Bălcescu, p. 481, loc. cit.

În privința politică iarăși nu-i vedem însuflețiți de vederi mai largi, căci numai prin o luptă înversunată a lui Bălcescu și întrebuintând șiretlicuri a putut smulge votul universal. „Mai târziu, în timpul discuției pentru convocarea constituintei, am găsit mijlocul de a reveni la chestia socială. Tu știi că Eliade, sprijinit de Cîmpineanu, Rosetti, Voinescu, Nicolai, voia a compune adunarea din 100 de boieri, 100 de negustori și 100 de țărani. Eu am susținut votul universal și direct..., eu am cîștigat victoria. Și principalul argument al adversarilor noștri era că sistemul lor e necesar ca garanție de dat boierilor pentru discuția art. 13; am propus formarea unei comisii și au primit-o fără ca să prea știe ce va fi aceea“*.

Prin urmare, în orice chestie revoluționarii noștri nu se îndurau să facă nimic fără ca să dea garanții boierilor!

În toată revoluția de la 1848 am zis că ideea dominantă în jurul căreia se grupează revoluționarii e chestia națională, aceasta primează pe toate; însuși Bălcescu zice: „O revoluție de unitate națională și mai târziu independența națională... Revoluția democratică și socială „va servi mai curînd de mijloc decît de scop“.

Și în toată corespondența întinsă dintre revoluționari, unde se dau mai bine pe față aspirațiunile lor decît în celelalte scrieri, nu-i vorba decît de chestia națională, și chestia socială o pun numai ca să poată atrage mulțimea spre a fi ajutată în rezolvarea chestiei naționale. Iată ce zice și A. G. Golescu: „Înaintea chestiunii naționalității nu-i chestie de democrație“.

În ce consta „revoluția socială“ la revoluționarii de la '48? În art. 13 (pare că într-adins au pus această chestie la numărul fatal), care constă în a recunoaște dreptul țăranilor pe pămîntul ce munceau.

Burghezimea, „negustorimea“, dorea să ajungă clasă stăpînitoare, dar nu putea, pe cîtă vreme boierimea era susținută în privilegiile ei de Rusia, de aceea lupta împotriva privilegiilor boierești luă forma de luptă națională împotriva Rusiei. Deci trebuia să învingă pe boieri și să pună pe Rusia în neputința de a le da sprijin.

* N. Bălcescu către Golescu, p. 484 și 485, loc. cit.

Dar cum? Pe boieri putea să-i pună în respect căpătînd sprijinul țăranilor, scăpîndu-i de clacă și asigurîndu-le dreptul la pămîntul ce cultivau.

Pe Rusia sperau a o ține în friu prin revoluția învingătoare în Europa, și în special prin revoluția ungurească și o eventuală revoluție a polonilor, cu care s-ar fi aliat și românii, mai ales că ar fi putut avea o putere colosală în țărani, oare s-ar fi sculat să-și apere drepturile cîștigate.

De aceea și vedem că partea cea mai inteligentă din revoluție, ca Bălcescu și alții, își pune toate puterile de a stabili o înțelegere între români și unguri ca să se lupte alături împotriva Rusiei.

Această linie în care trebuia să urmeze revoluția fiind trasă, intervine alt factor care o deviază, intervine „acea legiune de eroi“ care se agață (s'en empara) de revoluție ca să o conducă, și care eroi erau mai toți fiii de privilegiați.

Cum trebuia dar condusă revoluția se gîndea fiecare „erou“ ca să nu jignească prea tare interesele babachii ori ale unchiului?

Dacă ar fi luat măsuri și hotărîri energice, propunînd reforme pentru ridicarea clasei țărănești, dacă ar fi insuflat revoluția ca o convicție în inima poporului și după aceea i-ar fi pus arma în mînă și i-ar fi zis: „Acuma, fiindcă tu ai o credință, fii gata a muri pentru ea“, cum îi sfătuia Bălcescu, atunci țăranii cine știe în ce chip ar fi înțeles revoluția! Și cred că Bălcescu se înșela crezînd că acest lucru ar fi fost pe placul chiar al „negustorimii“.

Să facă pentru țărani atîta cît cerea interesul burghezimii nu convenea nici asta clasei boierești.

Să nu facă nimic pentru țărani, nu căpătau ajutor și în caz cînd burghezii ar fi putut căpăta transformarea prin ajutorul burghezimii democratice triumfătoare în Europa, atunci și țăranii puteau lua exemplu și a-și ridica și ei pretențiile lor.

Atunci existența clasei boierești și chiar a negustorimii e pusă în primejdie.

E foarte interesantă discuția ce a avut loc în comitetul revoluționar înainte de începerea revoluției, pe care ne-o raportează Ion Ghica: „Eliad nu a făcut decît o singură obiecție, la partea privitoare la improprietărea

țăranilor, zicînd că aceasta va face pe boieri să nu fie cu noi ; obiecție la care i s-a răspuns că, ori cum s-ar face, cei mai mulți din boieri o să fie contra și că ei vor căuta în acțiunea Rusiei un sprijin pentru privilegiile lor și că singurul mijloc de a paraliza acțiunea, înăuntrul țării cel puțin, era de a interesa gloata la susținerea revoluției, ceea ce nu se putea face decît satisfacînd dorinței drepte a clăcașilor de a fi proprietari pe pămîntul ce-l muncesc, măsură care va pune capăt urii țăranilor către haina albastră și că din contră inamicii țării se vor servi ei de această cestiune ridicînd vreun Tzela ca la Tarnov în anul trecut“*.

Prin urmare, art. 13 e o simplă necesitate căreia trebuie să te supui de nevoie, de care însă ai voi să scapi dacă ai putea. Dar, ca nu cumva să alunece pe vreun povîrniș prea lunecos prin care s-ar jigni interesele clasei boierești, C. A. Rosetti, ca să nu mai vorbesc de Eliade, cere înlăturarea votului universal și alcătuirea obșteștii adunări din 100 de boieri, 100 de negustori și 100 de țăranii ca să aibă garanții în privința art. 13.

Astfel fiind cu simpatiile împărțite între boieri, din care și ei făceau parte, și între revoluție, s-au arătat de la început incapabili de a se folosi de ea, cu toate că izbînda le căzuse mură în gură, căci cînd voiau să ia o măsură bună în folosul revoluției îndată vedeau că jig-nesc pe boieri și atunci dădeau iarăși înapoi.

La fiecare pas făcut înapoi, entuziasmul celor care trebuiau să susție revoluția se răcea și reacțiunea devenea stăpîină.

De aceea, pentru ca să mai încălzească entuziasmul înăuntrul țării și pentru ca să poată spera un sprijin din afară în caz cînd burghezimea democratică din Europa ar fi biruitoare, toate măsurile ce se găsesc de cuviință să le ia sint întrebuiințarea frazelor vagi ca : popor, democrație, revoluție socială etc.

Și să nu se facă nedreptate revoluționarilor de la '48 că erau vizionari și de aceea se mărgineau la fraze, ei își dădeau seama perfect și făceau ce făceau din tactică, căci iată cum scrie A. Golescu lui I. Ghica :

* Ion Ghica. *Scrisori către V. Alecsandri*, despre Nicu Bălcescu, p. 713.

„Petițiunea mea îți va părea poate prea pe panta politicii de sentimente, cum o numești tu cu dreptate. Dar „cred că-i bine și convenabil de a nu o părăsi, căci ea ne cîștigă simpatia demagogilor — care mîine vor putea fi la putere —, noi însă alipindu-ne în totul la politica cea mai pozitivă de interese“*.

Astfel că acea „legiune de eroi“ ne apare nouă azi ca o legiune de comedianti și revoluția de la '48 făcută de negustorime au privit-o ca o simplă comedie care, bine exploatată, a adus folos prin exploatarea ei.

Singurul lucru al lui '48 e chestia națională, dar mult mai slab decît vor să o pretindă și au trebuit și pentru chestia națională baionetele lui Napoleon ca să o rezolve.

Astfel, revoluția din '48 nu-i decît o legendă care trebuie distrusă.

Acest lucru l-au recunoscut înșiși unii din actorii aceluia timp, căci iată cum se justifică C. A. Rosetti mai tîrziu în ziarul său *Republica română* :

„Partea [Partida] liberală se compunea din oamenii ieșiți dintr-o clasă privilegiată, crescuți și trăiți într-un fel de eclectism, cu mintea egoistă și leneșă...“

Partida republicană fiind tînără încă, n-avea nici influență, nici autoritatea trebuincioasă în asemenea lupte și nu voia să se abată din calea virtuții, cum putea să se abată partida liberală, care, pe lîngă influența poziției, avea și armele ipocriziei și ale diplomației. Ca și aiurea, în România revoluția căzu în mîinile liberalilor, care nu voiau, și nu puteau voi alta, decît a face cîteva prefaceri superficiale și a merge iarăși în fîgașele monarhice și constituționale ale legiuirilor celor vechi“.

Trebuie dar să ne oprim puțin asupra conducătorilor acestei partide republicane, C. A. Rosetti și Ioan Brătianu, care mai tîrziu ajung șefii partidei liberale, „care nu voia și nu putea a voi alta decît a face cîteva prefaceri superficiale“, și aceasta cu atît mai mult cu cît tot ce a fost mai înaintat a considerat în special pe C. A. Rosetti ca pe un ideolog, ca pe un visător, a cărui inimă ar fi fost plină de cele mai înalte idealuri și de ideile cele mai generoase și de aceea mulți l-au luat ca steag și s-au închinat lui.

* Amintiri, A. Golescu către Ioan Ghica, p. 105.

Și socialiștii n-au făcut excepții în această privință, le părea rău că Rosetti e ideolog, ideile lui de înfrățire a claselor sînt utopii, dar că Rosetti dorea cea mai mare înălțare cu puțință a clasei țărănești și că niciodată n-ar fi voit să favorizeze burghezia mai mult ca pe țărani. Și eu, care vă vorbesc, ca și cei mai mulți dintre noi, mărturisesc fără șovăire că am avut această credință. Această credință a noastră a fost de altmintrelea firească, noi am fost crescuți la școala „roșilor“, am fost îmbibați de ideile lor, oricărui spirit mai generos, mai entuziast nu i se prezenta în țara noastră niște idei mai înaintate decît ale lui Rosetti.

Cînd auzeam „democrație, popor, frăție, dreptate“, aceste cuvinte ne mergeau la inimă, și apoi cînd vedem chiar în testamentul său cuvintele „să vă îngrijiți de săteni“ e lucru ușor de înțeles cum făcurăm din el un cult cu atît mai mult cu cît toată convingerea noastră era făcută de presa lor, de istoricii lor, care ne prezentau trecutul acestor oameni într-o prea frumoasă epopee și noi nu putuserăm încă să controlăm acel trecut. Astăzi, cînd social-democrația română are un trecut și, orice s-ar zice, o istorie a ei, trebuie să supunem la o analiză amănunțită orice ni s-ar prezenta de burghezimea liberală și acum ni se prezintă acești bărbați ca niște moaște, îndemnînd pe poporul muncitor să creadă în ei și deci, ca urmașă dreaptă a lor, să o creadă și pe burghezia liberală.

Noi, am zis, am considerat pe C. A. Rosetti ca pe un ideolog, ca pe un vizionar generos și în adevăr așa-l considerau și contemporanii lui de la 1848. Iată ce zice Bălcescu despre dînsul în corespondența intimă: „Rosetti, ademenit prin inspirațiunile generoase ale inimii sale, voia să facă din revoluțiune o epopee sentimentală și credea că cu cîteva discursuri și proclamații patetice toată contrazicerea, opozițiunea, ura partidului învins se vor îneca într-o vastă sărutare frățească. El [nu] înțelegea revoluția decît ca o tranzacție și-i trebuia boieri pretutindeni“*.

Așa explică Bălcescu toate actele lui Rosetti de a introduce boieri în guvernul revoluționar, care au compromis revoluția, cum am arătat mai sus.

* Amintiri, N. Bălcescu către A. Goleșcu, p. 482.

Despre Ioan Brătianu zice: „Brătianu tînărul avea niște idei și mai revoluționare decît Rosetti; dar el nu era un om de guvernămînt. El era un om care iubește agitația pentru agitație“*.

Pentru 1848 și anii emigrației, trebuie să admitem vederile lui Bălcescu, căci toate actele, toate scrierile ne duc la această concluzie, dar iarăși trebuie să recunoaștem că ideile lui Rosetti erau puțin fixate și că ușor trecea de la unele la altele. Nu mai departe decît în 1849, în o scrisoare către Ghica, după ce vorbește de planuri de unitate națională, de înfrîngerea Rusiei și de *Republica română*, zice: „Dacă nici unul din aceste vise nu se va realiza, precum cred, n-ar fi oare cu puțință să ne înțelegem cu tine cel puțin și să lucrăm?“

„Nu ai tu ca și mine asigurarea că în curînd — mîine, poate peste un an, peste doi, peste trei — socialismul o să triumfe? Nu trebuie oare să ne pregătim ca să nu ne mai găsească învierea goi, cum am fost în anul trecut?“**.

În 1850 același lucru: „Sîmbăta trecută era discuția asupra proprietății. Rosetti m-a atacat ca reacționar și el și-a spus sistema lui care e aboliția de proprietate individuală asupra pămîntului, zicînd că așa vrea Proudhon. Ionescu i-a dovedit cu Proudhon în mîină că nu l-a înțeles și că acesta nu vrea aboliția proprietății. Rosetti a rămas singur de părerea lui și eu i-am dovedit, după mulțămirea tuturor, că el e reacționar cu asemenea idei“***.

Dar dacă trecem la o perioadă mai apropiată, la anul 1864, an care a făcut atîta zgomot și pe care l-am auzit de atîtea ori declamat, vom vedea pe C. A. Rosetti ca reprezentantul conștient al claselor domnitoare, cu toate că nu părăsește frazeologia de la 1848. El își dă foarte bine seama de interesele acestei clase, numai cît el voiește să ia toate precauțiunile ca nu cumva prin imprudență și lăcomia acestei clase să i se pericliteze existența. Asemenea și Ioan Brătianu nu se lasă mai pe jos, nu-i vorbă că el începuse a se cuminti chiar de pe la 1848, cum spun toți emigrații, cu bucurie, în corespondența intimă.

Să nu se uite un lucru, că „marea reformă de la 1864“¹⁹ nu e o împroprietărire în înțelesul mai nou al

* Idem, p. 485, loc. cit.

** Amintiri, C. A. Rosetti către Ioan Ghica, p. 80.

*** Idem, N. Bălcescu către Ioan Ghica, p. 605.

cuvintului, o împrăștiere în înțelesul în care s-a făcut în timpul din urmă sub guvernul conservator.

Țăranii înainte de 1864 erau proprietari de pământ nu și de „drept și de fapt“, încît nu putea fi vorba de împrăștiere, dar țăranii erau obligați a face clacă boierilor, rămășiță feudală, pentru ocrotirea țăranului de a-și lucra ogorul în liniște.

Proprietatea de drept și de fapt asupra pământului e recunoscută țăranilor și de toate legiurile țării și Regulamentul organic²⁰, cum și legiuirea din 1852²¹, vine să fixeze că acest drept al țăranilor nu se poate întinde mai mult decît la două treimi din pământul cultivabil.

Ce vor însă proprietarii? Vor să intervertească chestia, dîndu-i aerul unei împrăștiiri, fapt împotriva căruia, ce e drept, I. Brătianu protestează, și că clăcașii n-au fost stăpîni și nici nu au avut dreptul niciodată asupra pământului, că regulamentul organic chiar fixează pogoanele după numărul boierilor și deci „că boii erau împrăștiți, iar nu clăcașii“*.

Fericiți boi proprietari!

Chestiunea desființării clăcii nu-i prea supără pe proprietari, din contra, cu progresul dezvoltării agriculturii și a cererii produselor noastre pe piața universală, existența clăcii îi stingherea, și de aceea toți boierii care înțelegeau interesul lor cereau desființarea clăcii; și au făcut să se introducă chiar în Regulamentul organic — ca aste relații stabilite între proprietari și țărani să fie „pînă se vor putea face învoielii libere“ — tot acești boieri prevăzători**.

Apoi pe cît pămînturile proprietarilor nu erau libere de obligații creditul mergea prost. Iată ce zice însuși raportorul majorității Camerei, ostilă proiectului ministerului Kogălniceanu: „În adevăr, d-lor deputați, era timpul neapărat să se reguleze odată această însemnată chestie rurală. De ea depind, afară de alte interese politice, o sumă de interese sociale din care cele mai însemnate sînt: «creditul public», libertatea muncii, «libertatea chiar a unei părți din proprietate»“***.

* Vezi: Discuțiile Camerei din aprilie 1864.

** Vezi: *Chestiunea clăcașilor*, studiu de I. Brătianu, în *Românul* din 11, 12, 13 și 15 aprilie 1864.

*** B. Boerescu, raportul asupra proiectului guvernului în chestiunea rurală 1864.

Avînd aceste interese de „a-și elibera proprietatea și a ridica creditul“, voiau să o mărească și să capete în același timp de la clăcași sume mai mari de bani, cu atît mai mult trebuia să profite acum, cu cît această chestie era impusă din afară: „Se va proceda fără întîrziere la revizuirea legii rurale, care regulează raporturile dintre proprietarii de pământ și cultivatori, cu scop de a îmbunătăți soarta sătenilor, împrăștiindu-i pe pămîntul ce-l au azi în stăpînire“**.

Fiindcă aici le poruncește să împrăștierească pe țăranii pe pămîntul ce-l au în stăpînire și fiindcă țăranii n-aveau nici un pămînt în stăpînire, ci acel pămînt era în „stăpînirea boierilor“, de aceea proprietarii, cu drept cuvînt înțeleg că moșiile sînt ale lor și chiar de e necesitate să se dea puțin pămînt, acela să fie bine plătit și cantitatea care se va da să fie minimă.

Să vedem acum ce fac ideologii de la '48? Se revoltă ei împotriva nedreptății boierilor? Găsim și fraze de acestea, dar mobilul întregii lor activități e frica înspăimîntătoare că clasa proprietarilor se va ruina din pricina neghiobiei și lăcomiei ei cînd în toate țările și chiar în Rusia se căutase să se dea o soluție cel puțin în aparență mai dreaptă chestiei țărănești. „Cum nu vedem ce făcu țarul în Polonia și nu înțelegem că situația noastră din afară și dinăuntru ne ordonă imperios să fim bărbați inteligenți și în adevăr politici sau să ne așteptăm la cele mai multe și mai variate pericole“...

„Este timpul ca proprietarii să cunoască în fondul ei această chestiune, s-o dezbată în liniște și să o dezlege cu inteligență și iubire, și aceasta nu numai în interesul lor ca români, dar, chiar în interesul lor ca proprietari“... „Să nu uităm mai cu seamă că zece revoluții politice, fie cele mai rele, nu pot face nici a noua parte din zece răul ce desigur ar face o revoluție socială. Sperăm a fi înțeleși...“***.

* Pentru a vedea ce slab era creditul dat boierilor prin amanetarea moșiilor e că nu puteau găsi bani decît cu 30 și 40% pe ipotecă, pe cînd pe scule și juvaieruri procentele se reduceau la mai bine de jumătate. Vezi: I. Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri* — Băltărețul, p. 491.

** Protocolul XIV al Conferinței de [la] Paris, lămurind art. 46 din Convenția de [la] Paris.

*** C. A. Rosetti, *Românul*, 21 martie 1864.

Aș întreba [cum] poate ieși această ieremiadă din gura unui sentimentalist, căci aceste cuvinte-s semnate de însuși C. A. Rosetti. Spectrul unei revoluții sociale, care ar ridica masele țărănești, depose date de pământul ce-l stăpîneau, împotriva clasei proprietarilor și capitaliștilor, îl face să tremure.

Amîndoi însă propun cele mai *reale* despăgubiri proprietarilor și dacă susțin dreptul istoric de stăpînire al țăranilor asupra pămîntului, iată pe ce motiv îl susțin :

„Toată modificarea ce a făcut d-l Arsache, copiind regulamentul în legiuirea de la 1852, este că angajează, supune clăcii mai mult pămînt decît regulamentul și al doilea că regulamentul dă drept clăcașilor să ia lemne de foc din partea de pădure ce le va însemna proprietarul, cînd d-l Arsache le dă dreptul să ia din toată pădurea și le dă dreptul chiar să-și taie din crînguri“...

„Dacă pămîntul posedat de clăcaș este proprietate absolută, aloidală a stăpînului moșiei și numai pentru un rezon de stat, pentru siguranța publică, pentru un bine național îl luați astăzi de la proprietar și-l dați țăranilor, nu vedeți ce antecedente lăsați viitorului, nu vedeți că deschideți porțile tuturor rezbelurilor sociale? Cum d-voastră, care pretindeți că aveți monopolul prudenței, al bunului simț, al inteligenței omului de stat, al sentimentului conservator, cum n-ați înțeles, cum n-ați priceput că și chiar dacă dreptul clăcașului asupra pămîntului ar fi putut fi tăgăduit și merg pînă a zice că chiar dacă acest drept n-ar fi existat și că cedarea către țăran a acestui pămînt a devenit o nevoie politică și socială, cum n-ați văzut, zic, «că în lipsă de drept trebuia să nascociți unul», să scuturați praful de pe toate documentele istoriei noastre și acolo unde veți găsi o umbră numai de drept să vă agățați de dînsul, să-l afirmați, în modul cel mai absolut și, punîndu-l astfel în fruntea legii voastre, să-i dați consacrarea ce trebuie s-o aibă o legiuire, adică să dovediți că legiuiți un drept, aplicați un principiu conciliatoriu cu drepturile proprietății“*.

Ce aș mai avea eu de adăugat la acest elocvent discurs? De a falsifica chiar istoria! De a „nascoci“ chiar documente numai să nu se dea moji cimii nas pentru viitor.

* I. Brătianu, *Chestiunea clăcașilor*, loc. cit.

Pare că vezi pe omul care, după 20 și mai bine de ani, va striga de la înălțimea sa de prim-ministru : „S-a făcut improprietărirea o dată, nu mai e pămînt pentru vagabonzi“.

Dar credeți că colegul său se lasă mai prejos : „S-a întors lumea pe dos — vor zice cei mai mulți cînd vor afla că, în dezvoltările și propunerile ce a provocat chestiunea rurală, cei care vor să fie conservatori au propus soluțiuni ultra-socialiste și extrema stîngă singură propunea soluțiuni ultra-conservatoare și care susțin, asigură și consolidează proprietatea „... și, sîngele urcîndu-se la cap, se rătăcesc pînă a cădea chiar în cel mai periculos socialism și că stînga, fiind liberă de orice pasiune — căci ea n-a guvernat niciodată —, se silește, și pînă acum fără izbîndă, a scăpa și pe proprietari și țara din pericolul spre care o împing fără voia lor unii din proprietarii cei mari“...

Acest adevăr că partea stîngă, prin d-l I. Brătianu, a emis opiniile cele mai drepte, cele mai moderate, cele mai practice și cele mai asigurătoare și a propus un mod de despăgubire „care o face a fi reală și astfel încît creditul și al statului și al particularilor să crească“ a fost mărturisit de mai mulți bărbați din adunare, care nu pot fi bănuiti de amici ai d-lui Brătianu, nici ai stîngii adunării, între care însemnăm pe d-l M. C. Epureanu și pe d-l Ioan Ghica, care, spre a nu se depărta de majoritatea adunării, nu s-au unit încă cu propunerile stîngii, au declarat însă în fața ei că „au văzut în expunerea d-lui I. Brătianu principiile cele mai raționale și conservatoare, s-a adus chiar în proiectul majorității comisiunii și a prezentat multe idei și multe modificări care scăpaseră din vedere comisiunii și pentru care, zice d-l Ghica, îi fac omagiile mele... Și nu numai că admit această largă și singură temelie căci ea nu mai poate constitui proprietatea și opri pe viitor legiuitorii a face o nouă lege și a cere și alte pogoane“...*.

La care articol d-l Brătianu imediat răspunde prin o scrisoare : „Din revista *Românului* de la 2 aprilie ar putea a înțelege mulți... este însă de datoria mea să declar că în comisiune am fost cei din dreapta, din centru și

* C. A. Rosetti, *Românul*, 2 aprilie 1864.

din stînga, tot de aceleași principii în chestiunea proprietății*.

Prin urmare în chestiuni economice nu-i chestie nici de umanitarism, nici de ideologism; toată grija e să se oprească pe viitor noi pretenții, să se facă atît ca clasa domnitoare să nu fie în primejdie și ca astă clasă să capete cele mai mari foloase din aceste reforme.

Vodă Cuza și cu ministrul său Kogălniceanu, voind să fie și el un mic Napoleon la gurile Dunării, a voit să imite pe Napoleon al III-lea și poate că însuși împăratul Franței i-a sugerat ideea, el care a căutat în Franța să asmuțe puțin proletariatul ca să mai taie unghiile burgheziei, tot așa Vodă Cuza a voit să asmuțe pe țărani împotriva boierilor ca să-i umilească puțin. De aceea îl vedem făcînd un democratism cezarian. În adevăr, în proiectul guvernului despăgubirile ce se dau proprietarilor nu sînt de natură a-i mulțumi, apoi proiectul nici el nu prea vrea să țină seamă de dreptul istoric și pe clăcașii de pe moșiile răzeșești îi lasă tot clăcași, sub cuvînt că răzeșii sînt mai mulți decît boierii, așa spune cel puțin Brătianu că i-a șoptit Kogălniceanu... și pe răzeși voia micul Napoleon să-i aibă în partea sa. Împotriva acestor nedreptăți se ridică strașnic I. Brătianu și dă alarma de pericolul ce amenință proprietatea: „Articolul 8 (din proiectul guvernului) zice: «cîți din locuitorii prin sate supuse clăcii nu sînt clăcași și prin urmare nu au pămînturi de hrană, mărginiți fiind numai în locul caseilor și al îngrădirilor lor, aceștia devin proprietari numai pe acest loc»“?

„Aci sultanul (Kogălniceanu) se dă pe față nemaiputîndu-se servi de pretextul oboririi clăcii, scoate iataganul și taie fiecărui locuitor cîte o bucată de pămînt.

Proudhon a propus la 1848 răscumpărarea încăperilor apartamentelor ce fiecare chiriaș ocupa și ca plata să se facă pe anuități. D-l Kogălniceanu, care nu voiește să fie tratat de socialiști ca reacționar, cum a fost Proudhon, merge mai departe decît dînsul și le dă chiriașilor și îngrăditurile și cu un preț ce-l hotărăște d-lui.

Cine ar fi bănuît una ca aceasta? Cine ar fi crezut că și noi avem un om ca Burghezul de la Gand, un socialist, un ultrasocialist care, aci sub epoletele de pol-

* I. Brătianu, *Românul*, 3 aprilie 1864.

covnic, aci sub mantaua de curtezan, aci sub masca de boier, lucra la realizarea credinței sale socialiste!“*.

Aș putea să lungesc oricît aș vrea cu citate de acest fel, dar cred că-s destule pentru a dovedi că chiar stînga republicană nu era așa de utopică, generoasă, vizionară, că erau destul de conștienți în a-și apăra interesele clasei lor, ba chiar căutau să stoarcă cît mai multe foloase pentru clasa lor din un act care nu era opera lor, ci impus din afară.

Astfel că nici '48, nici '64 nu sînt opera acelei „legiuni de eroi“, ci acea legiune n-a făcut decît să schilodească și să înădușe puținele bunuri ce ne-au venit din afară.

Să se știe deci că atît unitatea națională, cît și desființarea clăcii n-au fost operă interioară, ci impusă în totul din afară și că în veacul nostru, la noi, n-a fost o revoluție de transformări sociale datorită unei clase sau unei partide.

De aceea, diferiții „eroi“ la cea mai mică legiuire se inspăimîntă și, rînd pe rînd, se califică cu epitele de socialiști și comunarzi.

Ni s-ar putea obiecta pentru a susține ideologismul cel puțin pentru C. A. Rosetti faptul că în timpul din urmă Rosetti iar își întoarse privirile spre țărani, pronunțînd acele cuvînte care au rămas memorabile: „Am luat Plevna externă, ne rămîne încă Plevna internă“. Aceasta ar fi în adevăr un argument puternic pentru a conchide că Rosetti voia înfrățirea claselor și, văzînd el că acum burghezia stă bine, proprietarii stau bine și numai țăranii rămăseseră în mizerie, își întoarce privirile asupra clasei țărănești să o ridice și pe aceasta. Ne-ar plăcea și nouă, cel puțin ca o mîngîiere, ca un lucru frumos și poetic, să admitem aceste vederi dacă faptele n-ar pleda în contra.

Să nu se uite un lucru foarte important: Atîta a iubit Rosetti burghezia, că el, boier mare, proprietar rural, s-a lepădat de boierie și a intrat în burghezie, și-a vîndut proprietățile și s-a făcut negustor, și negustoriimea recunoscătoare l-a ales de șeful ei, „l-a făcut stăroste de negustori“.

Deși în primii ani de luptă nu uitase că se trage din clasa boierească și avea înclinații, poate inconștient, pen-

* I. Brătianu, *Chestiunea clăcașilor*, loc. cit.

tru boierii privilegiați, tocmai de aceea și apare ca ideolog în acele timpuri, dar în toată cariera lui politică n-a uitat că „e șeful negustorimii” și e starostele ei.

Cînd a pronunțat acele faimoase cuvinte „Plevna internă” și a și început a lucra în consecință în favoarea țăranilor (legea tocmelilor agricole, împrumutarea în-surăteilor, agitația printre țărani pentru împrumutarea), se petrecea în partidul liberal un fenomen care nu era de loc îmbucurător pentru burghezime.

Partida vechilor privilegiați reușește să vîre în cetatea burgheză, chiar în guvernul liberal, tot ce avea mai strălucit, toată elita ei pentru ca apoi prin ajutorul acestora să poată intra în cetate. Primii care s-au coborît din calul lui Ulise în cetatea burgheziei și au intrat în guvernul liberal erau oamenii cei mai de valoare ai partidei reacționare, ca B. Boerescu, Mavrogheni etc. Odată aceștia introduși, dacă nu s-au putut deschide porțile cele mari deodată, dar s-au deschis toate porțile prin care au intrat junimiștii, apoi alții, și armata reacționară a umplut cetatea.

Poziția burghezimii devenise primejdioasă, și singura scăpare ar fi fost ridicînd elementul țărănesc spre a înfrînge puterea boierilor, care, alungați pe poarta cea mare, intrau pe toate porțile. Și Rosetti era un om inteligent, prevedea cum au să meargă lucrurile. În adevăr elementul burghez revoluționar, liberalii sinceri și înaintați pierd din ce în ce influența, guvernul evoluează treptat, treptat și ajunge aproape cu desăvîrșire în mîna conservatorilor de la retragerea lui Rosetti la 1884, de cînd și guvernul nu mai reprezintă partidul liberal, ci o „colectivitate”, încît trecerea guvernului de la firma liberală la cea conservatoare nu e decît un act de formă, căci de drept conservatorii aveau guvernul.

Unde dar trebuia să caute sprijin burghezimea revoluționară și reprezentanții ei pentru a nu-și pierde pozițiile cîștigate, pentru a nimici „Plevna internă”, pentru a înfrînge pe vechii privilegiați? Firește că acest sprijin trebuia să-l caute în elementul țărănesc și cu ajutorul lui să dărîme Plevna internă.

Oare nu tot țăranii luaseră și Plevna externă?

Prin urmare dragostea pentru țărani în acest timp are o explicație mult mai plauzibilă decît ideologismul.

Un fapt care va pune în deplină evidență spiritul de dreptate și de iubire pentru săteni e modul cum s-a rezolvat chestiunea pădurilor.

Am relatat mai sus o citație a lui I. Brătianu în care spune că Arsache în legiuirea de la 1852 dă mai întinse drepturi țăranilor asupra pădurilor decît Regulamentul organic și tot în aceea legiuire dă clăcașilor mai multe pogoane, pentru care Brătianu îi face o muștrare foarte aspră pe tema patriotică.

Acest Arsache e cel mai conservator și e dintre cei care susțineau că pămîntul e proprietatea absolută — aloidală — a boierilor și pentru ca în legiuirea ce face el și pentru ca regulamentul organic iar să fi recunoscut dreptul țăranilor, trebuie să fi avut țăranii drepturi asupra pădurilor și aceste drepturi să fi fost de fapt.

E lucru evident că pe cîtă vreme mijloacele de transport lipseau aproape cu totul pădurile nu prea aveau o valoare de schimb și au rămas proprietate colectivă; cînd boierii au încălcat drepturile țăranilor și au pus stăpînire asupra pămîntului, nu vedeau un folos real de la păduri, căci nu prea aveau mijloc de a le preface în marfă și de aceea nu s-au opus uzului vechi de a „se folosi toți pentru trebuință”.

Îndată însă ce încep lemnele a avea valoare de schimb, încep și stăvilirile [pe] care le vedem în regulament.

Tradiția însă puternică a silit pe legiuitorul de la 1852 să lărgească dreptul.

Ce fac iubitorii săteanului la 1864? Ei văzuseră în țările capitaliste că pădurile reprezintă capitaluri, care se pot schimba pe bani sunători, iată dar sute de milioane, acumulate care n-au decît să fie schimbate, făcînd drumuri de fier etc., și să ridice o sumă de capitaliști, oameni pe care stînga republicană nu știe cum să-i asigure mai bine că totul va merge bine pentru ei: „Comercianții, asemenea și capitaliștii reclamă și ei cu pasiune, tot cu pasiune contra art. 29 în privința creanțelor cu ipoteca” *.

* Multe din moșiile boierilor erau ipotecate la negustori și capitaliști cu procent de 18 și 20%. Ministerul de la '64 propune un proiect prin art. 29 ca creditorii să fie despăgubiți de capitalul împrumutat pe ipotecă de moșii care acum treceau în mare parte în mîna clăcașilor, prin bonuri de stat emise pentru răs-cumpărarea clăcii, și acele bonuri aveau dobîndă 5%, lucru ce nu convenea negustorimii.

Rugăm pe capitaliști să se liniștească și apoi dacă sînt în adevăr capitaliști și comercianți trebuie să știe că *nu este astăzi nici o putere omenească care să poată lovi și lovi pe nedrept capitalul. El este astăzi stăpînitorul lumii, și mîna care ar încerca să-l lovească s-ar usca îndată.*

Pentru ce dar, puternici capitaliști, pentru ce minie?... Dezbateți ca oameni liberi, luminați chestiunea, propuneți ce este bine și drept, numiți 3 delegați care să propage ideea voastră și s-o susțină și „vă chezășuim, vă asigurăm în fața lumii că tot ce veți cere, destul numai să fie drept, se va face“. Vă spuserăm cum trebuie să procedați, „luăm în fața tuturor răspunderea izbîndei pe calea ce vă arătăm“*.

Întreb încă o dată : arată aceste vorbe pe omul care visează armonia generală ori pe reprezentantul unei clase care-și dă perfect seamă de puterea și de interesele acelei clase ?

Astfel, pădurile care, ca și pămîntul cultivabil, nu erau libere sînt luate și date proprietarilor.

Dar cum ? În ce chip lăaturalnic ! Art. 9 din legea rurală de la '64 spune că de la promulgarea legii, pe baza drepturilor vechi, țărani vor avea încă 15 ani drept asupra pădurilor ca să-și ia lemne pentru trebuință și ca după acești 15 ani boierii să-și răscumpere de la țărani pădurile de această servitute.

Aceasta pentru toată Muntenia, iar pentru Moldova numai pentru județele de munte. Dar nu s-a făcut nici o lege cum se va face acea răscumpărare, statul nu intervine căci e vorba de țărani, cu toate că pentru boieri în chestia clăcii intervenise zdravăn.

Statul burghez tace, boierii opresc imediat pe țărani de a lua lemne din păduri, în acest timp șefii stingii ajung la putere și tac, la 1876 ajung iar la putere și tac, la 1879, fiind tot la putere, se împlinesc cei 15 ani ; boierii nu și-au răscumpărat pădurile. Rosetti și Brătianu, fiind la guvern, nu iau pădurile proprietarilor înapoi, nici nu fac o lege care să-i oblige la despăgubiri, ci tac, și tac și acum, căci au intrat în mormînt ! De ce au tăcut ? Fiindcă „capitalul e stăpînitorul lumii, și mîna care ar încerca a-l lovi s-ar usca“, cum ne spune Rosetti ?

* C. A. Rosetti, *Românul*, 23 martie 1864.

Dar noi nu vom tăcea căci aceasta e cea mai odioasă și mai nerușinată hoție din cîte a făptuit partida revoluționară : liberală și republicană, în înțelegere cu partidele cele mai reacționare. Aceasta trebuie să rămînă o chestie neconținut vie, căci există o lege neaplicată, care nu s-a prescris, nici nu s-a abrogat, și cărei legi nu i se poate contesta nici „dreptul istoric“.

Dacă trecem la programul actual în privința reformelor economice, nici nu trebuie să căutăm reforme serioase, căci, cum am zis, nici nu vor voi, nici nu vor putea să le facă, și în adevăr nici nu găsim nimic de seamă. Sînt alte chestii secundare, ca stabilitatea funcționarilor etc., care ar fi lucruri bune, dar, pe cît timp nu prezintă garanții serioase, rămîn simple făgăduieli, cum le-au făgăduit și înainte de 1876 și în timp de 11 ani de guvern nu le-au ținut ; cum au făgăduit și conservatorii în opoziție, dar care acum la guvern își bat joc de toate făgăduințele, exemplu apanajele²² etc.

În programul liberalilor e un punct care ar interesa tare de aproape pe muncitori, acela e „domnirea legilor“. În adevăr, cu toată proclamarea drepturilor omului, cu toată egalitatea înaintea legilor, pentru muncitori și, în special, pentru sătean nu există altă lege decît a bunului plac.

Oare putea-vor realiza liberalii armonia legilor ? De la început trebuie să spunem că nu.

Mai întii în o societate întemeiată pe neegalitate, pe domnia unei clase asupra alteia, nu poate să existe domnia legii, căci cine are să execute legea decît tot clasa stăpînitore ? Deși legile sînt făcute de clasa stăpînitore, și firește că-s făcute în folosul ei, dar cînd se întîmplă ca legea să fie nefavorabilă unui individ din clasa stăpînitore și favorabilă unui muncitor vine cel care execută legile și hotărăște în folosul celui din clasa lui.

„Alegerile să fie libere, neinfluențate etc.“ — hotărăște legiuitorul burghez.

Bine, libere, înțelegem și noi, dar pentru burghezime, îți va răspunde executorul, dar pentru muncitori și săteni trebuie să intervenim, să facem ingerințele și falsificările cele mai rușinoase, chiar crime de va fi nevoie, căci cum voiți să încredințăm noi cîrma statului pe miinile unei clase vrăjmașe ? Un individ sare într-o ogradă și fură o

găină, legiuitorul numește faptul delict, și executorul condamnă la 5 ani muncă silnică pentru furt cu escaladare.

Această pedeapsă trebuie dată cu toată mila ce și-ar inspira făptuitorul căci, e un atentat la proprietate, la averea burghezului și trebuie exemplu.

O bandă de financiari se asociază și zic că vor să taie istmul de Panama, fură economii aproape de 2 miliarde și lasă săraci 800 000 de familii. În această bandă sînt complici miniștri, înalți funcționari, deputați și senatori, și, cu toată această infamă hoție, bandiții sînt liberi și își văd de afaceri înainte. Va cădea păcatul pe cîțiva care-s cei mai puțin vinovați pentru a da satisfacție „principiului justiției eterne” și a astupa gura celor 800 000 de familii prădate și ruinate !

Cum voiți dar domnirea legilor în o asemenea societate ? Dar, întorcîndu-ne la liberalii noștri, nu știm noi în ce chip au domnit legile ?

Într-un singur caz s-ar putea întrucîtva, „dar numai întrucîtva”, ca legile să fie respectate, cînd clasa apăsată, muncitorii ar putea face o mare presiune asupra clasei domnitoare, și aceasta nu e cu putință „pe cale legală” decît atunci cînd și clasa apăsată va avea în mînă același instrument ca și clasa domnitoare, adică „dreptul politic sau dreptul de vot direct și deopotrivă”. Dar acest instrument, dreptul de vot, e necesar clasei muncitoare nu numai pentru aplicarea legilor burgheze, care legi în multe privințe sînt în antinomie cu organizația burgheză, dar chiar pentru îmbunătățirea stării sale economice.

Dar votul e un instrument, o armă pe care o poate întrebuința muncitorul pentru a-și ridica starea economică, și dîndu-i acest instrument nu se face altceva decît i se zice : „Iată unealta prin care poți fi rob sau liber, cu dînsul de vei voi te poți libera ; de nu vei voi și îți place să fii robul burgheziei, ești liber de a o face”. Prin vot numai lucrînd ca clasă aparte se poate libera din robie clasa muncitoare.

Să vedem acum dacă burghezia liberală pune la înde-mîna clasei muncitoare cel puțin acest instrument, pentru ca țara să se dezvolte cum îi va plăcea, după cum au aerul a o zice. Iată ce ne spune programul :

„În privința legilor electorale ale sistemului nostru reprezentativ, *sufragiul universal*, cu *reprezentățiunea proporțională*, este idealul Partidului național-liberal.

Către dînsul ne vom îndruma și vom tinde a-l realiza *prin reforme treptate, răspîndind tot mai mult în toate păturile sociale lumina unei instrucțiuni valide și sănătoase*” *.

Acest „punct” din programul liberal miroase urît și va pune în mare încurcătură pe cei care își făceau iluzii despre tendințele liberale. Aș da mult să știu ce gîndește d-l Filitis et compania ?

Bine, e îngăduit unui partid de guvernămînt, cum e cel liberal, care a fost de mai multe ori la cîrmă, care a stat în ultimul timp 12 ani la guvern, care mîine poate ajunge la guvern, să spună că votul universal *e un ideal al partidului* ?

Aceasta am califica-o de nepricepere, dacă n-am ști că e o viclenie. Un partid tare, partid de guvernămînt, nu se pronunță într-o chestie ca a votului universal cu : *tîndem spre acest ideal*, lucru care ar putea fi cel mult permis unei partide slabe, care n-are speranța de a guverna degrabă ; un partid de guvernămînt zice : „*da sau nu*” ; „*voi rezolva cutare chestie în cutare sens și de anumite chestii nu mă voi atinge*”.

Dar de cînd introducerea votului universal a ajuns o transformare socială așa de profundă ca să modifice bazele societății și să schimbe relațiile dintre clase, ca să vă facă așa de prudenți încît să-l aveți *numai ca ideal* către care să vă îndrumați prin reforme treptate ? Trebuie întîi să răspîndiți lumina treptat în păturile sociale și apoi treptat cu lumina veți da și dreptul de vot. Dar nu vedeți, stimabililor, că asta-i boscărie de iarmaroc, că nu mai merge cu '48, cu '64 etc., nu vedeți că în anul de grație 1892 nu merge cu *idealul către votul universal treptat, cu răspîndirea luminii* ? Cum se va răspîndi lumina iluștrilor prestidigitatori, căci muncitorii n-au mijloace de a se lumina ? Și nu vor avea mijloace pînă nu vor putea face presiune asupra clasei stăpînitoare și nu vor putea face această presiune pînă nu vor avea înrîurire în statul burghez, și nu vor avea înrîurire în acest stat pînă nu vor avea drepturi politice, adică dreptul de vot.

Prin urmare voiți să țineți societatea într-un cerc vîtos care se împacă cu interesele clasei voastre. De aceea,

* Vezi Programul Partidului liberal-național.

marele merit al lui C. A. Rosetti în timpurile din urmă a fost că a luptat și a voit să întindă drepturile politice și la muncitori, și această faptă e singura îndreptățire a clasei muncitoare și a social-democrației române că a venerat și venerează pe C. A. Rosetti.

De ce nu-l urmați pe această cale, domnilor liberali, ci numai ni-l scoateți ca pe niște moaște? Căci numai pe această cale veți putea închide pentru totdeauna porțile reacțiunii? Altmintrelea iar va intra cel puțin pe portiță.

Dar oare să fiți așa de iubitori de lumină ca să-i dați așa de mare însemnătate ca să precumpănească în stat? Dacă ne vom coborî puțin mai afund în culisele partidului liberal, vom vedea că ceea ce ziceți e un neadevăr patent.

Iată ce citesc în proiectul de program, proiect care a fost făcut de înaintații partidei:

1) „Vor fi alegători cu vot direct pentru Senat toți românii majori, neizbiți de vreo incapacitate legală și care vor îndeplini îndoita condiție: să fi terminat studiile în vreo școală primară a statului sau comună și să plătească o contribuțiune anuală de 150 de lei.

Vor fi scutiți de a proba îndeplinirea condiții de capacitate aceia care, prin funcțiunea ce ocupă sau au ocupat, vor fi legalmente prezumați că au această capacitate.

2) Vor fi alegători cu vot direct pentru Cameră toți românii majori, neizbiți de vreo incapacitate legală și care, pe lângă aceeași condiție de capacitate, vor plăti o contribuțiune anuală de 25 de lei.

Scutirile pentru proba capacității vor fi aceleași ca pentru Senat.

Aceia care nu vor întruni condițiunile de mai sus vor vota prin delegațiune.

Delegații nu vor fi decât aceia care știu a citi.

Numărul delegaților nu va fi niciodată mai mare de o treime din numărul votanților direcți.

Vor fi alegători pentru consiliile județene și comunale toți românii majori din acel județ sau comună, neizbiți de vreo incapacitate legală și care plătesc o dare către stat și vor ști să citească și să scrie“.

În perioada formării burgheziei române, aceasta avea nevoie de oameni cu carte, care să-i facă afacerile și s-o

apere, avea nevoie de doctori, magistrați, avocați, financieri, ingineri, gazetari, profesori etc.

Acest element fiind puțin numeros, burghezia avea nevoie să-l favorizeze: 1) fiindcă îi era trebuincios pentru creșterea bogăției sale și al 2) că burghezia fiind însăși slabă și acest element cult simțind că prosperitatea lui atîrnă de la prosperitatea burgheză, cum am avut ocazia a arăta altădată, suplinea oarecum lipsurile burgheziei în lupta cu celelalte clase și se considera ca făcînd parte din burghezime. De aceea, acest element cult a lucrat în țară la noi pînă acum pentru preponderența burghezimii în stat. Astfel fiind lucrurile, și burgheziimea i-a dat toate drepturile politice. Ce se întîmplă însă? Acest element cult favorizat de burghezie se dezvoltă, se înmulțește, burghezia are de unde să-și recruteze pentru trebuințele sale și încă mai rămîn; o armată de rezervă începe a se forma, concurența începe a deveni îngrozitoare și, ca orice lucru la început, toate armele concurenței, chiar cele mai hidoase, nu rămîn neîntrebuțate. Burghezimea astfel poate face alegere, nu se mai simte atîrnată de elementul cult, căci în piață e ofertă mare de brațe cu condeiele în mîini gata a intra în serviciul ei cu orice condițiuni. Puterea burgheziei crescută prin ea însăși, elementul cult prin concurența ce și-o face gata a o servi fără condiție, burghezimea nu se mai simte în atîrnare de elementul cult.

În același timp, elementul cult începe, „dar numai începe“, a simți că nu mai face parte din burghezie, că e aruncat în rîndurile proletarilor, că suferințele lui sînt identice cu ale proletariatului și de multe ori chiar mai mari, căci, pe lângă mizeriile materiale, suferă și alte morale mult mai mari care-i ucid spiritul cu mult înainte de a-i ucide corpul. În mod fatal deci „începe“ a simți înclinațiuni către proletariat, începe a se agita, deși în cele mai multe cazuri nu pe calea adevărată, dar se agită.

Burghezimea, la rîndul ei, nemaiavînd interes a favoriza acest element, ba încă văzînd în el un element primejdios clasei sale ca și proletariatul agricol și industrial, începe a lua măsuri împotriva lui. Aceasta caută să facă proiectul programului liberal.

Pe de o parte pentru a avea dreptul de vot vor trebui 4 clase primare, atît cît trebuie negustorului și capitalistului pentru a citi socotelile făcute de alții și a

putea face adunarea napoleonilor, și încă de aceea vor putea fi scutiți dacă vor fi „dovedit capacitate“ în vreo funcțiune, de exemplu dacă au fost senatori, dar cens trebuie să dovedească prin „contribuțiuni“ de cel puțin 25 fr. pe an pentru Cameră și cel puțin 150 fr. pentru Senat, căci trebuie să îndeplinească „îndoita condițiune“ de a avea cens și de a ști adunarea și înmulțirea! Ceilalți cărturari care vor ști pe lingă adunare și calculul diferențial să meargă și să voteze indirect și să-și aleagă delegații. Iar dacă numărul acestora împreună cu ticăloșii de muncitori ar da un număr prea mare de delegați? Las pe noi, hotărîm că numărul delegaților să nu fie mai mare decît o treime din numărul celor direcți.

Astfel, doctorii în medicină, științe, drept, profesori de universitate etc. vor vota indirect dacă nu au cens, dacă n-au avere! Unde ești, Rosetti, să mi te toarne la colegiul indirect?!

Dar se va obiecta: „Un doctor în medicină, un profesor universitar vor fi în stare totdeauna să aibă acest cens“. Nu contest, vor fi unii, dar nu toți, și cred chiar că majoritatea nu vor avea, căci să nu se uite că a trecut vremea cînd elementul cult făcea oarecum parte integrantă din burghezime și putea alătura cu ea să capitalizeze. Și în special dreptul de vot pentru Senat presupune un capital între 20 și 30 de mii de franci, care cu greu și tîrziu poate fi realizat chiar de un profesor universitar. Dar masa cea mai mare de funcționari, profesori secundari și primari, avocați etc., care n-au de multe ori casă de locuit, nu vor fi aruncați cu toții în colegiul indirect și pentru Cameră, și pentru Senat?!

Iată perspectiva ce vrea să creeze burghezia liberală elementului cult?! Înseamnă oare această dragoste pentru lumină! Oare frica că nu vor pricepe interesele Statului, că nu sînt de ajuns de luminați cetățenii acestei țări, și astfel nu-și pot cunoaște interesele și ar putea primejdui instituțiunile liberale oprește pe burghezia liberală de a da votul universal? Dar oare un funcționar cult, un profesor etc. va înțelege mai puțin aceste interese decît crîșmarul X care știe numai a aduna și are 100 mii de franci capital, de vor să facă un colegiu care l-am putea numi colegiul crîșmarilor? Astfel dar era mult mai cinstit pentru liberali dacă scriau: „Idealul nostru către care tindem e colegiul crîșmarilor“. Nu degeaba

făgăduiesc ei că vor merge pe urma marilor bărbați, și în special a lui I. Brătianu, care cu vreo 10 ani în urmă, cînd era prim-ministru, zicea în plină Cameră: „*Vom înfunda mănăstirile cu acești proletari în mănuși albe*“. Dar după ce și-au făcut proiectul de program, după ce l-au răspîndit așa-zis în secret, după ce au făcut să fie publicat sub formă secretă oarecum fără voia lor, și-au luat de seamă că sînt în opoziție și că acest element cult are acum o putere colosală și dacă va vedea și-și va da seamă de tendințele liberale nu se mai întîlnesc cu puterea. Atunci au găsit de cuviință să șteargă tot ce privește chestiunile politice și să ne pună acele fraze vagi și caraghioase în același timp pentru a ne „înșela“ că idealul partidului e votul universal și îl vom căpăta atunci cînd ne vom lumina.

Fată cu aceste tendințe, față cu dovezile ce avem că toate laudele lor atît despre trecut cît și despre cele ce au să facă în viitor sînt numai vorbe goale și viclene, față cu acestea, zic, atît muncitorii manuali, cît și cei intelectuali trebuie să-i privească cu neîncredere și să răspundă la toate ademenirile partidei liberale:

Frumoase-ți sînt vorbele, frumoase făgăduielile:

„Dar pe calea ce-ai deschis

N-oi merge niciodată!

Nu caut vorbe pe ales,

Nici știu cum aș începe,

Deși vorbești pe înțeles,

Eu nu te pot pricepe“.

I. Vasiliu

1892 noiembrie 22

CRITICA SOCIALĂ (IAȘI, ANUL I, NR. 9, SEPTEMBRIE-OCTOMBRIE
1892, P. 340—366

Sîmbătă seara prietenul Gherea a vorbit din nou, despre programul partidului nostru²⁴. Iată în rezumat cele spuse de d-sa :

După cum ar fi greșit de a nu se da nici o importanță programului sau prea puțină, tot așa nu trebuie să se dea nici prea mare importanță programului. Lassalle spune în *Despre Constituție* că nu Constituția scrisă are cea mai mare importanță, ci relațiile de fapt între clase, care se oglindesc în această Constituție scrisă. Și dacă am presupune, de pildă, că într-o zi ar arde toate Constituțiile scrise, desigur că s-ar scrie îndată o altă Constituție perfect identică cu cea trecută, avînd în vedere că raporturile între clase au rămas aceleași. Același lucru trebuie să spunem și despre programul nostru. Nu hîrtia scrisă are importanța cea mai mare, ci partidul organizat ale cărui cerințe le formulează. Un program fără partid organizat n-are nici cea mai mică însemnătate. *Românul* face tocmai greșeala de a da o excesivă importanță programului. El spune că-i pare bine că socialiștii și-au alcătuit un program, căci în acesta se vede că cererile acestora sînt identice cu ale democraților de la *Românul*; că nu există deci mai nici o deosebire între socialiști și aceștia din urmă, și prin urmare ar trebui să se contopească într-un singur partid. Aceasta însă e imposibil, căci, deși cererile noastre practice sînt aproape identice cu ale lor, cu toate acestea există între noi și

acea deosebire fundamentale. Noi organizăm pe muncitori ca clasă și ei nu fac deloc aceasta. Programul nostru nu reprezintă decît cererile imediate care vor servi ca punct de trecere către o societate cu totul altfel organizată ca cea de azi, pe cînd programul democraților reprezintă cererile lor finale. Și apoi, dacă cred că nu există nici o deosebire între noi și ei, de ce nu vin între socialiști să organizeze pe muncitori și să ne ajute în propaganda noastră? Aceasta însă ei nu o fac, căci, pe cînd ei reprezintă numai partea mai inteligentă și mai înaintată a burgheziei, noi reprezentăm clasa muncitoare. Unii au spus că programul nostru nu e destul de înaintat; că s-ar putea mult mai mult decît cerem noi. Dar ce nu s-ar putea cere? În privința asta, cel mai înaintat e conu Leonida din Caragiale, al cărui program republican e ca nimeni să nu plătească bir și ca toată lumea să aibă o pensie. Se naște deci întrebarea care e criteriul de la care trebuie să pornim în alcătuirea programului nostru. Să fie oare acela că noi nu trebuie să cerem decît ceea ce sperăm să obținem de la guvern? Desigur că nu. Căci ei nu ar voi să ne dea nimic. Care să fie deci? Acela că programul nostru trebuie să cuprindă numai cererile care se pot realiza chiar în societatea asta, așa cum este organizată. Un exemplu. Noi cerem un impozit asupra moștenirilor. Ei bine, s-ar putea cere confiscarea moștenirilor care trec peste o sumă oarecare. Dar oare în societatea noastră, așa cum este organizată, e posibil aceasta? Să presupunem — imposibilul — că s-ar vota o astfel de lege. Atunci un părinte înainte de moarte ar putea să dea averea fiilor lui. Deci ar trebui o altă lege că un părinte n-are voie să dea averea fiului lui. Dar atunci părintele ar putea să dea averea unui străin cu învoiala secretă ca acesta să dea o parte din ea fiilor lui și așa în colo. Se vede deci că cererea de mai sus e absurdă și cînd ai voi s-o pui în aplicare ai merge din absurditate în absurditate. Deci, încă o dată, noi nu putem și nu trebuie să cerem decît ceea ce în societatea de azi, așa cum este, se poate realiza

La sfârșitul banchetului, prietenul C. Dobrogeanu-Gherea ia cuvîntul :

Ne-am adunat aici să sărbătorim frățește trei mari date, spune d-sa. Prima dată este revoluția de la 1848.

Trecînd în cîteva cuvinte asupra acelei mișcări, prietenul nostru arată ce curente domneau în acea mișcare și ce au cîștigat dintr-însa muncitorii.

O altă dată pe care o sărbătorim astăzi este aniversarea Comunei din Paris²⁵. Era în timpul războiului franco-german. Armatele germane erau pe teritoriul Franței. Burghezia a înțeles că numai poporul ar putea scăpa Franța, dar în cazul acesta ar fi însemnat întărirea mișcării proletare. A căutat să dezarmeze garda națională. Parisul, în schimb, a declarat autonomia comunală. Guvernul lui Thiers s-a retras la Versailles și a pornit război contra Parisului. Comuna din Paris a fost prima bătălie între burghezie și proletariat.

Comuna era un guvern *legal*, un guvern al muncitorimii. Războiul contra Comunei și toate actele lui Thiers și compania au fost *ilegale*. Ei au luat armele să dărîme ordinea stabilită — Comuna.

Consiliul Comunal a afișat să nu se atingă averea și viața nimănui, și nimeni nu s-a atins. Ordinea cea mai perfectă a domnit în timpul Comunei în tot Parisul. Cru-

zimele ce în zadar caută să le arunce în socoteala Comunei au fost făcute de versaillezi. Valuri de sînge au inundat străzile Parisului. 40 000 de oameni măcelăriți, și cu toate aceste crime comise de burghezie pentru a răsturna un guvern absolut legal, cu toate aceste cruzimi tot Comuna este acuzată ! Ministrul Fabre și toată burghezia au făcut tot posibilul să calomnieze, să discrediteze Comuna, însă luminează tot s-a făcut și neștearsă va rămîne amintirea celor 40 000 de nevinovați morți pentru dreptate.

Muncitorimea din toate țările a înțeles că proletarii de la '71 s-au luptat pentru o cauză sfîntă. Burghezia a căutat să ucidă Internaționala, și nu după mult timp muncitorii din toată lumea au început să serbeze Comuna din Paris. În aceeași zi, muncitorii din toate țările serbează amintirea celor 40 000 de morți. Internaționala care părea moartă trăiește.

A treia dată ce serbăm este aniversarea *Muncii*²⁶, care, deși n-are însemnătatea celor două dintîi, dar, mai ales pentru noi, a însemnat faptul că muncitorii organizați pentru prima oară sprijină o gazetă a lor.

Arată activitatea și însemnătatea *Muncii*. Bea pentru izbînda cauzei sfînte a muncitorimii.

MUNCA (BUCUREȘTI), ANUL IV, NR. 4, 14 MARTIE 1893

Sărbătoarea de 1 Mai e un fapt social de cea mai mare importanță. Aceasta ne dovedesc deopotrivă și entuziasmul celor care o aclamă și frica celor care i se împotrivesc. Ca orice mare eveniment social, această serbare are și caractere trecătoare, și un caracter constant. Pentru priceperea însemnătății acestei zile solemne, trebuie să ne dăm bine seama de toate aceste caractere. La 1 Mai se face o manifestare pentru reducerea zilei de muncă la 8 ore, pentru votul universal acolo unde nu e încă dobândit, și pentru alte îmbunătățiri politico-sociale în starea muncitorilor.

Nu mai încapă îndoială că aceste cereri și realizarea lor sînt de o colosală însemnătate pentru poporul muncitor; dar nu e mai puțin adevărat că ele au numai o însemnătate trecătoare pentru serbare. Mîine-poimîine aceste cereri vor fi realizate, iar sărbătoarea de 1 Mai nu-și va pierde din însemnătate, din entuziasm. Cauza e că ea are un element comun cu marile sărbători religioase, care durează de veacuri întregi.

Ceea ce face trăinicia marilor sărbători religioase, în afară de dogme și simboluri, e caracterul lor economic și social-moral. Caracterul economic se manifestează prin odihnă, prin nemuncă, caracterul social-moral prin spiritul de solidaritate, de înfrățire între oamenii aceleiași religii. Cu cît dogmele și simbolurile cad și se prefac în formule goale și seci, cu atît mai mare însemnătate capătă acest element social-moral.

Simțămîntul social ce mai cu seamă însufletește pe un om care serbează o mare dată religioasă e simțămîntul conștient și inconștient că și vecinul și toți concetățenii lui și chiar cetățenii altor nații, dar de aceeași religie serbează aceeași zi. Sentimentul acesta social de înfrățire și de simpatie omenească se degajă din marile sărbători religioase. Dar pe cîtă vreme există între oameni lupta economică, lupta de clasă acest simțămînt și aceste tendințe sociale sînt întunecate, înăbușite. Claselor dominante, între care e și clerul, se înțelege, nu le venea deloc la socoteală acest spirit social de înfrățire și de aceea ele, care în parte chiar hotărau serbările, au stărui să-l înăbușească sub un morman de dogme seci, de simboluri absurde și de tradiții moarte.

Și de aceea cînd un popor, lepădînd hainele de sărbătoare, se pornea cu război împotriva altui popor de aceeași religie enorma majoritate a celor ce se măcelăreau nici nu-și dădeau seama de colosala contradicție dintre sărbătoarea și războiul lor. Nu mai vorbim de faptul că o sărbătoare religioasă, tinzînd întru totul spre înfrățirea oamenilor de aceeași religie, tinde de multe ori spre vrăjmășiile între oamenii feluritelor religii.

Sărbătoarea de 1 Mai are și ea acest element social de înfrățire între oameni; dar, hotărîtă de socialiști, de muncitori care vor să distrugă lupta de clasă și lupta economică dintre oameni, în sărbătoarea lor acest element de înfrățire apare limpede, curat, conștient, neîntunecat de nici o dogmă, de nici un simbol, de nici o tradiție.

În sărbătoarea de 1 Mai apare limpede și conștient elementul social de înfrățire între popoarele muncitoare ale tuturor națiunilor, tuturor religiunilor. La 1 Mai, popoarele muncitoare își întind mîna frățește peste granițe și peste religii. Acest caracter de universalitate nu l-a avut pînă acuma nici o serbare în lume. Iată elementul constant care dă în primul rînd însemnătatea serbării de la 1 Mai și care constituie trăinicia ei.

Și de aceea această zi va fi serbată acum ca zi de manifestare și de luptă pentru triumful înfrățirii; iar după izbînda muncitorimii socialiste ea va fi serbată ca o zi educatoare pentru infiltrarea mai adînc a simțămîntelor de frăție în sufletul oamenilor. Și în acel timp

fericit cînd toți oamenii vor fi cu adevărat frați această zi va fi sărbătorită, ca o zi de aducere aminte pentru aceia care au luptat și au pierit pentru înfrățirea oamenilor.

C. D. G.

MUNCA, (BUCUREȘTI), ANUL IV, NR. 8 DIN 18 APRILIE 1893

REFORME AGRARE

Lupta de clasă, antagonismul intereselor economice și pasiunile rele dezvoltate de această luptă și de acest antagonism au dat totdeauna loc la niște afirmațiuni ori la niște negațiuni de cea mai evidentă absurditate. Așa, spre pildă, oricît ar munci poporul muncitor, chiar dacă munca lui ar ajunge la 24 de ore pe zi, pentru clasele stăpînitore poporul muncitor tot e leneș și stricat. Oricît de sărac ar fi poporul muncitor, dacă ar ajunge la ultimul grad al sărăciei, pentru marea parte a claselor dominante „poporul muncitor al nostru trăiește mai bine decît alte popoare, nu e proletar etc...“, și chiar cînd sînt nevoiți să admită excesiva sărăcie a muncitorimii și atunci clasele dominante vor da vina tot pe poporul muncitor, care, după ele, e leneș, bețiv.

Aceste afirmațiuni absurde, criminale nu sînt speciale țării noastre și claselor noastre dominante, ci sînt comune tuturor claselor dominante, din toate țările civilizate. Și dacă e ceva special nouă, dacă și aici se poate zice *ca la noi la nimenea*, apoi doar în privința exagerării acestor afirmațiuni absurde.

I

Cîteodată munca exagerată și exploatarea neomenoasă, sărăcia și degenerarea poporului muncitor ajung la un grad așa de mare încît amenință însăși existența întregului edificiu social.

Atunci chiar din clasele dominante apar oameni mai prevăzători ori mai generoși — mai des prevăzători decît generoși, foarte rar și una și alta — care nu mai neagă evidența, ci dau alarma, cer reforme economice sociale. În general, aceste reforme sînt niște paliative menite nu să stîrpească răul, ci să îmbunătățească întru atîta starea muncitorimii întru cît e necesar pentru interesele, bineînțeles, ale claselor dominante.

Aceasta iarăși nu e ceva special nouă. Așa a fost la alții, așa e și la noi. Și dacă e ceva special nouă, apoi doar faptul că reformele noastre față cu imensitatea răului sînt în general mai meschine, mai ridicole decît oriunde.

*

În momentele de luptă cu elementele mai înapoiate și mai puțin prevăzătoare, reformatorii din clasele dominante sînt nevoiți să arate mizeria claselor apăsate, sînt nevoiți s-o arate pentru că acesta e doar principalul lor argument, însăși rațiunea de a fi a propunerilor lor de reforme.

E evident că dacă clasele muncitoare nu sînt într-o stare mizerabilă, atunci n-au ce căuta reforme și reformatori. Iată pentru ce, în aceste momente de agitare, iese la iveală adevărul chiar din gura oamenilor ce aparțin claselor dominante.

Așa a fost la alții, așa e și la noi, cu această deosebire însă, de astă dată favorabilă nouă, că adevărurile se spun la noi cu mai multă franchețe chiar decît în altă parte. Și aceasta e foarte explicabil. În țările mai înaintate în cultură, clasele muncitoare sînt mai culte, au mai multă putere politică, se interesează de afacerile politico-sociale ale țării, deci reformatorul care iese din clasele dominante și care, în definitiv, lucrează în interesul lor nu poate spune chiar tot adevărul „pentru a nu da nas muncitorimii“, pentru a nu-i da argumente justificative de revoltă. La noi însă, pînă acum, poporul muncitor, mai ales țărănimea, e o masă inertă — politicește vorbind —, de aceea boierii pot să discute chestiile sociale între ei ca în familie, fără cea mai mică jenă. Și de aceea în anchetele, în discursurile lor ei spun de multe ori mari adevăruri. N-avem decît să ne amintim anchetele

agrară ale marelui democrat burghez C. A. Rosetti²⁷, anchete care au dezvăluit fapte îngrozitoare, o exploatare nemaipomenită, munca țărănimii redusă în unele locuri la o răsplătine de 5 parale pe zi și altele. Ori citiți rapoartele ofițerilor din timpurile răscoalelor țărănești și veți întîlni fapte și mai îngrozitoare decît în anchetele lui Rosetti. Ori, în sfîrșit, citiți acum discursurile conservatorilor Carp și Păucescu, articolele din ziarele guvernamentale și atunci aveți să vă faceți o idee aproximativă despre starea îngrozitoare a țărănimii după o jumătate de secol de domnie burghezo-capitalistă. Ascultați numai :

„Tocmelile agricole sînt într-o mare parte a țării o odioasă exploatare a țăranului. Răposatul Rosetti văzuse niște contracte spăimîntătoare ale unor liberali de frunte. Noi am văzut mai multe, unde pentru un napoleon se stipula munca de 100 de lei, plus căratul la arie, transporturi la schelă, pui de găină, mușchi de porc, unt, ouă etc... O grămadă de speculanți circiumari, samsari, arendași și uneori chiar proprietari îl storc în mod barbar“.

Cine credeți că vorbește așa? Vreun revoluționar aprins? Nu, e gazeta guvernului conservator, *Constituționalul*, de la 5 mai anul curent.

Ori citiți discursurile d-lor Carp, Păucescu și alții, uitați-vă, în sfîrșit, singuri la ceea ce se petrece la țară și veți vedea în ce stare îngrozitoare a ajuns țărănimea, cum pămîntul se stoarce, cum se despădurează țara, veți înțelege în ce prăpastie o duce pe țară capitalismul nostru național.

În alergarea nebună după cîștig, toți acești „samsari, negustori, arendași și proprietari“, și mai ales proprietari, au distrus o mare parte din pădurile țării.

„Își dezbracă țara sînul,
Codrul — frate cu românul —
De secure se tot pleacă
Și izvoarele ei seacă,
Sărac în țară săracă!“

„Codrul — frate cu românul — de secure se tot pleacă“, lăsînd pe frate-său săracit și pe muma lui — țara — văduvă de podoaba ei cea mai mîndră și expusă la secete și inundații. Pentru că e de netăgăduit

MUNICA

ORGAN SOCIAL-DEMOCRAT

REDACȚIA ȘI ADMINISTRATIA
BUCUREȘTI, SALA SOTIR
50, PIATA ADRII, 50

LA SUO DIRECȚIA GENERALĂ
PUBLICAȚIA SOCIAL-DEMOCRATĂ AL BENTONISULUI DE ROMÂNIA

REPUBLICA ROMÂNIA
LA SUO DIRECȚIA GENERALĂ
PUBLICAȚIA SOCIAL-DEMOCRATĂ AL BENTONISULUI DE ROMÂNIA

REFORME AGRARE

Legile de clasă, reorganizarea rurală, reformele agrare, toate acestea sunt necesare și urgente în România. Dar ce înseamnă ele? Înseamnă că trebuie să se facă o reorganizare radicală a societății noastre, să se elimine privilegiile de clasă, să se asigure drepturile egale tuturor cetățenilor. Reformele agrare sunt esențiale pentru aceasta, deoarece agricultura este baza economiei noastre. Dacă nu se fac reforme agrare, nu se poate realiza o reorganizare socială adevărată.

Unul din cele mai importante aspecte ale reformei agrare este problema terenului. În prezent, terenurile sunt deținute în mod inegal, ceea ce duce la sărăcie și la lipsa de interes în munca pământului. Trebuie să se facă o repartizare echilibrată a terenurilor, să se asigure că fiecare cetățean are acces la pământ și să se elimine sistemul de închiriere care exploată țăranii.

Alte aspecte ale reformei agrare sunt legate de condițiile de muncă și de veniturile țăranilor. Trebuie să se stabilească norme care să protejeze munca țăranilor și să asigure că ei primesc un salariu echitabil pentru munca lor. De asemenea, trebuie să se facă eforturi pentru a îmbunătăți condițiile de viață ale țăranilor, să se construiască școli, spitale și alte facilități necesare.

Reformele agrare sunt necesare pentru a asigura dezvoltarea economică a țării. Agricultura este sectorul care poate genera cea mai mare parte din bogăția națională. Dacă agricultura este productivă și profitabilă, țara va avea resurse suficiente pentru a-și îmbunătăți nivelul de trai și pentru a investi în educație și sănătate.

Un alt aspect important al reformei agrare este rolul statului. Statul trebuie să intervină pentru a asigura că reformele sunt aplicate corect și pentru a proteja interesele țăranilor. Statul trebuie să facă eforturi pentru a elimina corupția și pentru a asigura că legea este aplicată la toată lumea.

În concluzie, reformele agrare sunt esențiale pentru viitorul României. Ele vor ajuta la creșterea producției agricole, la îmbunătățirea condițiilor de viață ale țăranilor și la creșterea nivelului de trai al întregii populații. Este urgent să se facă aceste reforme pentru a asigura o dezvoltare durabilă a țării.

Reformele agrare sunt necesare pentru a asigura dezvoltarea economică a țării. Agricultura este sectorul care poate genera cea mai mare parte din bogăția națională. Dacă agricultura este productivă și profitabilă, țara va avea resurse suficiente pentru a-și îmbunătăți nivelul de trai și pentru a investi în educație și sănătate.

Un alt aspect important al reformei agrare este rolul statului. Statul trebuie să intervină pentru a asigura că reformele sunt aplicate corect și pentru a proteja interesele țăranilor. Statul trebuie să facă eforturi pentru a elimina corupția și pentru a asigura că legea este aplicată la toată lumea.

În concluzie, reformele agrare sunt esențiale pentru viitorul României. Ele vor ajuta la creșterea producției agricole, la îmbunătățirea condițiilor de viață ale țăranilor și la creșterea nivelului de trai al întregii populații. Este urgent să se facă aceste reforme pentru a asigura o dezvoltare durabilă a țării.

Reformele agrare sunt necesare pentru a asigura dezvoltarea economică a țării. Agricultura este sectorul care poate genera cea mai mare parte din bogăția națională. Dacă agricultura este productivă și profitabilă, țara va avea resurse suficiente pentru a-și îmbunătăți nivelul de trai și pentru a investi în educație și sănătate.

Un alt aspect important al reformei agrare este rolul statului. Statul trebuie să intervină pentru a asigura că reformele sunt aplicate corect și pentru a proteja interesele țăranilor. Statul trebuie să facă eforturi pentru a elimina corupția și pentru a asigura că legea este aplicată la toată lumea.

În concluzie, reformele agrare sunt esențiale pentru viitorul României. Ele vor ajuta la creșterea producției agricole, la îmbunătățirea condițiilor de viață ale țăranilor și la creșterea nivelului de trai al întregii populații. Este urgent să se facă aceste reforme pentru a asigura o dezvoltare durabilă a țării.

Reformele agrare sunt necesare pentru a asigura dezvoltarea economică a țării. Agricultura este sectorul care poate genera cea mai mare parte din bogăția națională. Dacă agricultura este productivă și profitabilă, țara va avea resurse suficiente pentru a-și îmbunătăți nivelul de trai și pentru a investi în educație și sănătate.

Un alt aspect important al reformei agrare este rolul statului. Statul trebuie să intervină pentru a asigura că reformele sunt aplicate corect și pentru a proteja interesele țăranilor. Statul trebuie să facă eforturi pentru a elimina corupția și pentru a asigura că legea este aplicată la toată lumea.

În concluzie, reformele agrare sunt esențiale pentru viitorul României. Ele vor ajuta la creșterea producției agricole, la îmbunătățirea condițiilor de viață ale țăranilor și la creșterea nivelului de trai al întregii populații. Este urgent să se facă aceste reforme pentru a asigura o dezvoltare durabilă a țării.

Reformele agrare sunt necesare pentru a asigura dezvoltarea economică a țării. Agricultura este sectorul care poate genera cea mai mare parte din bogăția națională. Dacă agricultura este productivă și profitabilă, țara va avea resurse suficiente pentru a-și îmbunătăți nivelul de trai și pentru a investi în educație și sănătate.

Un alt aspect important al reformei agrare este rolul statului. Statul trebuie să intervină pentru a asigura că reformele sunt aplicate corect și pentru a proteja interesele țăranilor. Statul trebuie să facă eforturi pentru a elimina corupția și pentru a asigura că legea este aplicată la toată lumea.

În concluzie, reformele agrare sunt esențiale pentru viitorul României. Ele vor ajuta la creșterea producției agricole, la îmbunătățirea condițiilor de viață ale țăranilor și la creșterea nivelului de trai al întregii populații. Este urgent să se facă aceste reforme pentru a asigura o dezvoltare durabilă a țării.

Reformele agrare sunt necesare pentru a asigura dezvoltarea economică a țării. Agricultura este sectorul care poate genera cea mai mare parte din bogăția națională. Dacă agricultura este productivă și profitabilă, țara va avea resurse suficiente pentru a-și îmbunătăți nivelul de trai și pentru a investi în educație și sănătate.

Un alt aspect important al reformei agrare este rolul statului. Statul trebuie să intervină pentru a asigura că reformele sunt aplicate corect și pentru a proteja interesele țăranilor. Statul trebuie să facă eforturi pentru a elimina corupția și pentru a asigura că legea este aplicată la toată lumea.

În concluzie, reformele agrare sunt esențiale pentru viitorul României. Ele vor ajuta la creșterea producției agricole, la îmbunătățirea condițiilor de viață ale țăranilor și la creșterea nivelului de trai al întregii populații. Este urgent să se facă aceste reforme pentru a asigura o dezvoltare durabilă a țării.

Reformele agrare sunt necesare pentru a asigura dezvoltarea economică a țării. Agricultura este sectorul care poate genera cea mai mare parte din bogăția națională. Dacă agricultura este productivă și profitabilă, țara va avea resurse suficiente pentru a-și îmbunătăți nivelul de trai și pentru a investi în educație și sănătate.

Un alt aspect important al reformei agrare este rolul statului. Statul trebuie să intervină pentru a asigura că reformele sunt aplicate corect și pentru a proteja interesele țăranilor. Statul trebuie să facă eforturi pentru a elimina corupția și pentru a asigura că legea este aplicată la toată lumea.

În concluzie, reformele agrare sunt esențiale pentru viitorul României. Ele vor ajuta la creșterea producției agricole, la îmbunătățirea condițiilor de viață ale țăranilor și la creșterea nivelului de trai al întregii populații. Este urgent să se facă aceste reforme pentru a asigura o dezvoltare durabilă a țării.

Reformele agrare sunt necesare pentru a asigura dezvoltarea economică a țării. Agricultura este sectorul care poate genera cea mai mare parte din bogăția națională. Dacă agricultura este productivă și profitabilă, țara va avea resurse suficiente pentru a-și îmbunătăți nivelul de trai și pentru a investi în educație și sănătate.

Un alt aspect important al reformei agrare este rolul statului. Statul trebuie să intervină pentru a asigura că reformele sunt aplicate corect și pentru a proteja interesele țăranilor. Statul trebuie să facă eforturi pentru a elimina corupția și pentru a asigura că legea este aplicată la toată lumea.

În concluzie, reformele agrare sunt esențiale pentru viitorul României. Ele vor ajuta la creșterea producției agricole, la îmbunătățirea condițiilor de viață ale țăranilor și la creșterea nivelului de trai al întregii populații. Este urgent să se facă aceste reforme pentru a asigura o dezvoltare durabilă a țării.

că seceta din anii din urmă și inundațiile din anul acesta în mare parte se datoresc distrugerii pădurilor. Aceste păduri prefăcute în bancnote au dispărut în buzunarele tuturor acestor „samsari, arendași, proprietari“.

Și, după cum se distrug pădurile, tot așa se distruge rodnicia pământului.

Se înțelege, și mai înainte de 1848 și în vremea iobăgiei, cultura pământului a fost și extensivă și absolut antiștiințifică; dar atunci numai o mică parte din pământul arabil al țării era cultivat, astfel că dintr-o parte rămânea o mare întindere de pământ virgin și cel arabil putea să se odihnească.

De când însă s-a înlesnit exportul prin construcția drumului de fier, prin curățirea guriile Sulina etc... aproape tot pământul arabil al țării e pus sub cultură. Împreună însă cu această mare întindere a culturii, lacomii noștri arendași și proprietari n-au introdus o cultură mai sistematică, mai științifică, n-au introdus-o pentru că aceasta cere oarecare sacrificii.

Ei storc din pământ tot ce pot și nu-i dau nimic înapoi în formă de îmbunătățiri, îngrășăminte. Astfel, însăși rodnicia pământului e cu desăvârșire compromisă. Produsele astfel stoarse nu se consumă de muncitorii țării, ci în mare parte sînt exportate în străinătate. Am putea zice că rodnicia pământului nostru e exportată an cu an în străinătate, iar prețul acestei rodnicii în formă de bancnote dispare iarăși în buzunarele profunde ale arendașilor, proprietarilor, samsarilor. Așa e cu pădurile, cu pământul, iar cu muncitorul, cu țăranul stăm, dacă se poate [spune], și mai prost.

Țăranul român, ajuns în sapă de lemn — ne spune d-l Păucescu —, țăranul român naște într-o colibă în care un țăran din Franța ori din Germania n-ar ține vita lui, țăranul român degenerază, moare de sifilis, de pelagră, țăranul român nu mai e bun de armată, nu se mai găsesc flăcăi voinici prin sate, ne spun recrutorii.

Iată unde a ajuns românul verde, frate cu codrul. Codrul de secure se pleacă, iar românul de foame, de bolă, de groaznică, barbară, neomenoasă exploatare. Și sănătatea, voinicia țăranului, prefăcute în bancnote, au intrat iarăși în punga fără fund a acestor samsari, negustori, arendași și proprietari — mai ales arendași și

proprietari ! Ah ! Ce pungi fără fund și ce fatale sînt țărănimii române.

Iată dar unde am ajuns după o jumătate de secol de gospodărire a burgheziei noastre capitaliste naționale : *pădurile distruse, rodnicia pămîntului compromisă, muncitorii țărani aduși în sapă de lemn, degenerați*. Ce simistră gospodărire !

E deci natural ca față cu această stare de lucruri cei mai inteligenți și prevăzători din clasele dominante să fie îngrijați, să dea chiar ei singuri semnalul de alarmă. Dar ce vor să facă clasele dominante, partidele politice care reprezintă aceste clase ? Care sînt reformele ce propun, care sînt măsurile ce vor să ia pentru a opri acest mers al țării spre ruină ?

Acestea s-au văzut acum, cu ocazia discuției legii tocmelilor agricole. Conservatorii, împărțiți în două tabere, au prezentat două proiecte de lege pentru tocmelile agricole, liberalii și-au spus și ei cuvîntul, astfel că în privința aceasta avem vederile partidelor istorice. Le vom examina pe rînd în articolele viitoare.

II

Am văzut în articolul trecut cum înșiși reprezentanții mai inteligenți ai claselor dominante recunosc că țărănimea a ajuns la sapă de lemn, că e exploatată într-un mod crud și barbar. Să vedem acum care sînt reformele propuse pentru a veni în ajutorul țărănimii ruinate.

Începem cu marea reformă a marelui reformator P. P. Carp. Se știe prin ce peripeții a trecut această lege. În forma ei primitivă, ea în adevăr conținea oarecare îmbunătățiri pentru țărănime. Acest proiect de reformă al d-lui Carp a provocat o furtună din partea proprietarilor și arendașilor ca și cum ar fi venit ziua judecării de pe urmă pentru marea proprietate și, mai ales, pentru nemărginita exploatare a țărănimii.

Proiectul a fost modificat, știrbit, refăcut. Fiecare membru al guvernului, fiecare membru mai influent al partidului conservator tăia din acest proiect ca dintr-al lui. Astfel modificat, acest proiect, acum devenit legea tocmelilor agricole²⁸, reprezintă nu o lucrare a unui om, ci a unui partid, a unei clase întregi.

În Cameră și Senat, acest proiect a fost apărat de însuși proprietarul lui, P. P. Carp. Răspunzînd la nimicroarele critici aduse de adversarii legii, d-l Carp a explicat economia, esența legii, a explicat în ce și unde anume această lege îmbunătățește starea țărănimii, în ce ea constituie un pas înainte în protejarea claselor muncitoare. Astfel, sarcina noastră devine mult mai ușoară — în loc de a examina întreaga lege n-avem decît să cercetăm partea ei esențială, recunoscută ca atare de însuși reformatorul. Și nu era doar dumnealui însuși să reducă, să micșoreze importanța ei. Dacă se va arăta că reforma propusă și votată e un paliativ ridicol, chiar în modul în care o prezenta și o apăra d-l Carp, apoi putem să ne închipuim ce va fi în realitate, în rezultatele ei.

★

D-l Carp pretinde că legea d-sale intervine pentru protejarea țărănimii în trei momente importante ale gospodăriei țărănești, ale relațiilor țărănimii cu proprietarii și arendașii. Aceste trei momente sînt : 1) momentul stabilirii prețului între țărani și proprietari ori arendași, 2) momentul dijmuirii ori împărțirii produselor între țărani și proprietari și, în sfîrșit, 3) momentul stabilirii condiționale pentru imasă, păscutul vitelor. Aceste momente ale gospodăriei țărănești sînt în adevăr foarte importante ; să vedem deci în ce consistă îmbunătățirea adusă de lege. Pînă acum, după d-l Carp, contractele au fost foarte nelămurite, fiindcă prețul pămîntului închiriat de țărani a fost stabilit și în bani, și în produse (dijmă), și în muncă.

Acesta e în adevăr un neajuns mare. Mai întîi, prin acest amestec de obligațiuni se întuneacă în cît-va pentru țaran sensul și valoarea adevărată a contractului ; dar ce e mai important e faptul că toate aceste plăți în natură — muncă, rușfeturi, dijmă — sînt rămășițe ale relațiilor feudale, relațiilor de clacă.

Stabilind toate tocmelile în bani, d-l Carp ar fi modernizat relațiile între proprietari și țărani. Aceasta încă ar fi ceva fără a fi mult. Dar face oare aceasta legea d-lui Carp ? Nu.

D-l Carp permite tot felul de tocmeli numai nu o dată pentru aceeași bucată de pămînt, ci ori tocmeli în bani,

ori în muncă, ori în dijmă, nu toate deodată. Astfel dar, rămășițele de relațiuni feudale rămân neatinse, fără să dispară nici îndatoririle mixte. Pentru că e învederat că, dacă mai înainte un arendaș ori proprietar închiria o bucată de pământ cu plata în bani, în produse (dijme) și în muncă, azi, legea d-lui Carp oprindu-l de a face acest contract mixt, arendașul va despărți bucata de pământ în trei părți și pentru o parte va contracta în bani, pentru o alta în produse, pentru alta în muncă și astfel pe o altă cale ajunge absolut la același rezultat.

Pe cât e vorba de stabilirea prețului contractului, aici se oprește pretinsa îmbunătățire cu care se fălește d-l Carp.

Să vedem acum care e îmbunătățirea adusă țăranimii în cât privește imașul, pășunatul vitelor. Pină acum, zice d-l Carp, nu se închiria imașul, ci dreptul la imaș. De aceea, țăranul care a plătit, spre pildă, 20 de franci pentru păscutul unei vite nu știe dacă pe același hectar de imaș unde va paște vita lui proprietarul nu va învoi încă 10 vite și astfel scoate 200 de franci pentru hectar, iar vitele nu vor avea destulă hrană.

Pentru a stărpi aceste abuzuri revoltătoare, legea nu permite închirierea la imaș, ci chiar imașul, astfel că proprietarul va fi de acum înainte obligat să declare cât anume pământ dă cu chirie pentru imaș.

Dar legea nu fixează nici cât pământ e obligat proprietarul să dea pentru fiecare cap de vită, nici prețul pământului, ci legea îl obligă numai pe proprietar să declare cantitatea pământului dat oricât de mică ar fi această cantitate și oricât de scumpă ar fi ea. Astfel dar, proprietarul, care sub legea veche închiria dreptul la imaș, putea să introducă pe un hectar 10 vite și să scoată 200 de franci pentru un hectar; cu legea reformată va închiria hectarul tot pentru 10 vite, tot cu 20 de franci un cap de vită, va scoate tot 200 de franci, iar tot progresul constă numai în faptul că acum această spoliațiune va fi consemnată cu tot dinadinsul în contract.

Așadar, legea d-lui Carp admite perfect „trădarea“, dar vrea ca s-o știm și noi. Cam puțină mingiere pentru țărani, care știu că și așa sînt jefuiți — e grabnica și marea nevoie care îi împinge la aceste învoieli barbare, nu nepriceperea.

Acuma am sfîrșit și cu chestia imașului, pentru că la aceasta se reduce toată îmbunătățirea adusă prin legea d-lui Carp.

Rămîne acum încă de văzut ce îmbunătățire aduce legea în privința dijmuirii. O ! aici legea d-lui Carp e foarte radicală. Să vedeți : Pină acum primarul era obligat să dijmuiască îndată după stringerea recoltei, dar nu împlinea bine această îndatorire. Legea d-lui Carp dă o sancțiune acestei îndatoriri prevăzînd oarecare pedepse pentru un primar neglijent ori de rea-credință.

Pentru toți aceia care știu cât de puțin însemnează o lege pentru primarii noștri și cât de mult însemnează pentru ei un ordin administrativ, e evident că un ordin sever dat subprefecților și primarilor ar fi o sancțiune mai sigură decît o mie de legi. A socoti ca o reformă importantă ceea ce poți să faci printr-un ordin administrativ e cam straniu.

Și acum avem înaintea noastră întreagă reforma, iar cititorul care ar crede că glumim ori calomniem n-are decît să citească legea și discursul d-lui Carp de la 8 mai. Constatînd singur că țăranii sînt jefuiți de proprietari și arendași, d-l Carp nu opune nici o piedică, absolut nici una, acestei jefuirii, ci legiferează ca ea să fie înscrisă cu tot dinadinsul în contractele agricole pentru a fi mai vădită. Aceasta și încă pedepsirea primarilor pentru nedijmuirea la timp constituie întreaga lege reformatoare a d-lui Carp, o lege care a făcut atîta zgomot.

Iată dar că avem tot dreptul să zicem că un munte a născut un ridicol șoarece. Da, ar fi ridicol dacă n-ar fi așa trist. De altmintearea mai e în lege o dispozițiune care o face și mai ridicolă. Dar despre aceasta în articolul viitor.

III

Am arătat în articolul trecut la ce proporții infime se reduce legea întreagă a d-lui Carp și cum chiar în marginile infimei protecțiuni ce acordă țăranilor ea lasă posibilitatea de a o ocoli în mod legal.

În țara noastră, unde o lege realmente folositoare țăranimii poate rămîne o literă moartă din cauza proprietarilor și arendașilor care au puterea în mină, ce să mai spunem de o lege care lasă posibilitatea de a fi ocolită într-un mod legal ?

Dar se vede că chiar acest minim și infim folos ce ar putea să tragă țărănimea din lege a speriat pe clasele noastre conservatoare dominante și de aceea ele au stăruit de au introdus în lege un articol final care distruge cu desăvîrșire orice efect *posibil bun* și care o prefăce într-o lege ridicolă, arhiridicolă. În adevăr, în articolul final glăsuiește că părțile contractante care n-ar dori să contracteze sub legea protectoare a d-lui Carp *pot să contracteze după dreptul comun*.

Închipuiți-vă numai ce absurditate. Mai întâi d-l Carp recunoaște singur că o mare parte a țărănimii e redusă la sapă de lemn, e ruinată de rapacitatea proprietarilor și arendașilor, propune o lege protegitoare pentru țărănime contra rapacității arendașilor și boierilor, sfîrșește prin a lăsa această lege la aprecierea acelorasi arendași și boieri — dacă vor să i se supună bine, dacă nu, n-au decît să contracteze sub legea de drept comun !

Pentru că, să fim serioși, așa-numitele „părți contractante” sînt o ficție curată, aceasta o știe d-l Carp tot așa de bine ca și noi, aceasta chiar a susținut-o în atîtea rînduri. În realitate nu există decît o parte contractantă — proprietarul și arendașul. Țăranul e așa de sărac, are o așa imperioasă nevoie de pămînt încît primește orice condițiuni i se impun. Afară de aceasta, țăranul habar n-are de legea protectoare, de legea comună : pentru el acestea sînt cuvinte lipsite de înțeles. În realitate deci, se lasă la discreția numai a proprietarilor sau arendașilor de a contracta într-un fel sau într-un altul. Iată deci o lege protectoare contra arendașilor și proprietarilor și în care e specificat cu tot dinadinsul că această lege e lăsată la discreția lor : s-o primească sau nu. Închipuiți-vă numai că în străinătate s-ar prezenta o lege care ar opri pe fabricanți să întrebuițeze la lucru pe copiii mai mici de 12 ani și s-ar specifica, totodată, că legea se va aplica numai la fabricanții care vor voi a se supune ei. Se înțelege că un rîs homeric ar întîmpina o așa lege și legiuitorul nostru prea original s-ar compromite pe toată viața. La noi însă, toate se pot.

De altmîntrelea, dacă acest articol din lege distruge toată economia ei și o prefăce într-o creațiune ridicolă, apărarea acestui articol făcută de d-l Carp e de cea mai mare importanță.

D-l Carp a zis că acest articol a fost introdus după cererea altora, dar că d-sa nu s-a opus fiindcă e convins că nici un proprietar sau arendaș nu va contracta după dreptul comun pentru că în acest caz *n-ar mai putea beneficia de toate avantajele ce-i dă această lege*.

Aceste cuvinte sînt zise de însuși d-l Carp și ele constituie o condamnare solemnă nu numai a legii prezentate de d-l Carp, dar a tuturor legilor trecute de la 1864 pînă azi și a tuturor legilor viitoare ce vor fi ticluite de clasele dominante în cvasi folosul claselor muncitoare.

Închipuiți-vă numai ! Dreptul comun e apăsător pentru țărănime, care e exploatată neomeneste de proprietari și arendași — de aceea miloșii boieri fac legi protectoare pentru țărani, dar, vedeți minune, aceste legi făcute contra rapacității boierilor și arendașilor le sînt așa de avantajoase încît după d-l Carp nu se va găsi un singur proprietar și arendaș care s-ar lipsi de avantajele acestei legi.

!Da, aici e adevărul, aici e tot adevărul.

Legile tocmelilor agricole care s-au fabricat de la 1864 încoace n-au fost făcute pentru a remedia răul ce a rezultat pentru țărani din aplicarea legii comune, ci au fost votate pentru a remedia inconvenientele ce ar rezulta pentru proprietari și arendași din aplicarea legii comune. Micile avantaje care ar putea rezulta pentru țărani din legile speciale pentru tocmelile agricole rămîn o literă moartă, dar ceea ce se aplică cu rigoare sînt execuțiile și toată acea parte a legii care dă pe țărani legați de mîini și de picioare în mîinile boierilor și arendașilor.

După desființarea clăcii, proprietarii s-au trezit într-o stare de lucruri nouă, într-o organizare nouă a relațiunilor economice. Această stare de lucruri nouă dădea foarte bună *posibilitate de exploatare* a muncii țărănești, însă cerea multă bătaie de cap, cerea o adaptare la noile condiții ale vieții economice. În această privință, iobăgia a fost mult mai preferabilă pentru proprietarii noștri. De aici stăruința și strădania claselor noastre dominante agrare de a se întoarce pe cît e posibil la o iobăgie, mascată bine înțeles.

Legile tocmelilor agricole care s-au votat de la 1864 încoace n-au făcut altceva decît au introdus, sub o formă mascată, relațiuni obligatorii, feudale, iobăgiste și, mai ales, au introdus acea parte din relațiile iobăgiste care au fost cu deosebire folositoare proprietarilor.

Acesta e adevăratul caracter al tuturor legilor de toc-
meli agricole ce s-au votat de la 1864 încoace, același
caracter are și legea d-lui Carp. Mai pe larg o vom dovedi
altă dată.

C.D.G.

MUNCA (BUCUREȘTI), ANUL IV, NR. 13, 15 ȘI 17 DIN 23 MAI, 6 ȘI
20 Iunie 1893

CHESTIA AGRARĂ LA CONGRESUL INTERNAȚIONAL DE LA ZÜRICH²⁹

Sînt numeroase chestiunile de mare importanță ce au
fost tratate în Congresul internațional de la Zürich³⁰. E
de neîntîlnit însă că de o deosebită însemnătate a fost
chestia agrară. Încă de la Congresul din Bruxelles, delega-
ția română a pus-o în dezbateri. Din nefericire, Congresul
din Bruxelles n-a avut vreme să o ia în cercetare și pentru
ăst cuvînt a amînat-o pentru Congresul din Zürich. Co-
misia însărcinată cu organizarea Congresului din Zürich
a găsit de cuviință să înlăture chestia agrară de la ordinea
de discuție a congresului, astfel că i-a trebuit și de rîndul
acesta multă trudă delegației române pentru a obține o
discuție imediată.

Propunerea delegației române, susținută de 8 nații, a
fost, în fine, primită; astfel că de aci înainte chestia
agrară ori, mai bine zis, chestiuni agrare vor figura nu
numai la viitorul Congres din Londra, dar, sînt convins,
și la toate congresele internaționale viitoare. Cîntea ini-
țiativei revine, desigur, partidei social-democratice ro-
mâne și delegaților ei.

După ce a fost înscrisă la ordinea zilei, o comisie spe-
cială a fost însărcinată să aducă în dezbaterile congresului
un raport detaliat asupra socialismului agrar. În afară de
această comisie, delegații români au avut grijă de a con-
voca două întruniri speciale, la care au luat parte delegații
tuturor naționalităților reprezentate în congres. Ar fi de
un mare folos să pot raporta în întregime dezbaterile ur-
mate, fie în comisie, fie în întrunirile intime; mă voi măr-

dițiilor economice agrare din fiecare țară, studiind mai de aproape, găsim un alt ordin de asemănări fundamentale; așa, spre pildă, în foarte multe țări sînt aceleași categorii de lucrători agricoli ca: proletari, mici proprietari ce nu pot trăi din proprietatea lor, mici proprietari cărora le ajunge bucata lor de pămînt etc. Față de aceste categorii de lucrători, tactica de urmat poate să fie mai mult sau mai puțin asemănătoare, afară de aceasta însă, congresul internațional punînd în legătură toate partidele socialiste din lume, interesul cel mare al dezbaterilor stă tocmai în faptul că din schimbul de vederi tacticile diferitelor partide se pot pune de acord. Un argument și mai decisiv e acela pomenit în raportul prezentat de către delegații români, și anume că partidele socialiste și congresele lor internaționale s-au ocupat pînă aci de clasa muncitorilor industriali, care e cea mai importantă, e avangarda socialismului, dar că de aci înainte, cînd marea parte a proletariatului industrial e atrasă spre socialism, se impune tuturor partidelor socialiste, și deci congreselor lor, datoria de a se ocupa în mod special și de ariergarda socialismului, de muncitorii agricoli. Toate aceste argumente au convins și pe minoritate, și astfel comisia agrară a votat în unanimitate următoarea importantă rezoluție:

„Congresul afirmă dreptul comunității asupra solului și a subsolului;

congresul declară că una din datoriile cele mai de căpetenie pentru democrația-socialistă din toate țările este de a organiza pe muncitorii agricoli, ca și pe muncitorii industriali, și de a-i înrola în rîndurile marii armate a socialismului internațional;

congresul hotărăște ca toate naționalitățile să prezinte la viitorul congres un raport asupra progreselor propagandei la țară și în general asupra situației agrare în țările lor respective. Rapoartele vor arăta mai cu seamă ce atitudine, ce mijloace și ce metode de propagandă cred socialiștii ca cele mai potrivite situației agrare a țării lor, față de deosebitele categorii de muncitori agricoli: salariați, mici proprietari sau muncitori cu dijmă;

congresul decide ca chestiunea agrară, considerînd importanța ei capitală și puțină atenție ce i s-a dat aici în congresele internaționale, să fie nu numai la ordinea

zilei a viitorului congres, dar în fruntea acestei ordine de discuție“.

Această importantă rezoluție a fost prezentată congresului și primită prin unanime aclamații.

Hotărîrea congresului are, după noi, o uriașă însemnătate, de care nu și-au dat bine seama poate nici chiar unii membri ai congresului.

În adevăr, pentru întîia oară chestia agrară e pusă în discuția tuturor partidelor socialiste.

În cazul cel mai rău, chiar dacă această hotărîre a congresului n-ar avea alt rezultat decît acela că 19 națiuni care au fost reprezentate ar prezenta 19 rapoarte agrare studiate în sensul rezoluției votate de Congresul din Zürich, încă și aceasta ar fi de un mare, de un foarte mare folos. Prin acest prealabil studiu și prin aceste rapoarte se va pune o bază serioasă pentru o lucrare internațională socialistă între clasele agrare muncitoare, și noi credem că nu numai acesta va fi folosul cel mare pentru cauza socialismului internațional.

Viitorul va arăta.

C.D.G.

MUNCA (BUCUREȘTI), ANUL IV, NR. 26 DIN 22 AUGUST 1893

Socialismul nu e o utopie ori o dorință sentimentală-umanitară a unor visători generoși. Socialismul e o stare de lucruri socială către care într-un mod necesar merge societatea modernă, o stare de lucruri către care într-un mod neevitabil duce civilizația modernă. Nenumărate sînt acele puteri și acei factori care, în profunzimile vieții sociale moderne, lucrează pentru același scop — transformarea societății, și transformarea ei într-un sens socialist. Atîta vreme însă cît aceste puteri rămîn și lucrează în profunzimile vieții sociale — atît de complexe —, ele nu bat la ochi, de aceea nu se văd și nu sînt pricepute [percepute] de mulțime. Și trebuie o cultură aleasă și un ochi pătrunzător pentru a vedea și a pricepe acel drum pe care merge societatea și acel liman unde negreșit trebuie să ajungă. Oamenii însă cu o mare cultură și cu o mare pătrundere sînt puțini și, de aceea, de la început socialismul e întîmpinat cu neîncredere nu numai din partea naturalilor lui vrăjmași — stîlpii societății actuale burgheze —, dar și din partea naturalilor lui susținători și aliați. Frumos lucru e socialismul, zic aceștia, dar cine știe cînd se va realiza și dacă se va realiza, cine știe dacă nu e un vis frumos, ca atîtea alte visuri. Vine o vreme însă cînd puterile ce lucrează în profunzimile vieții sociale pentru transformarea societății cresc tot mai mult și mai mult în adîncime și întindere, iau tot mai mare consistență — din mici pîrîiașe ascunse, murmurătoare, încep să se prefacă într-un rîu puternic. În

vremea aceasta, nu mai trebuie nici cultură, nici pricepere deosebită pentru a vedea unde merge societatea ; și trebuie să fie cineva orb și surd ori să-și astupe singur urechile și să-și acopere ochii pentru a nu auzi și pentru a nu vedea. În astfel de vremuri, îndoiala, pesimismul nu sînt scuizabile, nu sînt permise. Așa o vreme e vremea noastră, și mai ales anul din urmă.

În acest an, socialismul s-a manifestat cu o putere așa de mare, covîrșitor de mare, încît trebuie să fii absolut orb și tîmpit pentru a nu vedea că ceasul transformării socialiste se apropie în adevăr cu pași gigantici, că e, poate, mai aproape decît își închipuie cei mai optimiști.

Recapitularea cîtorva fapte mari din viața și lupta socialistă din acest an ne va fi destul pentru a arăta cîtă dreptate avem. Să vedem și adevărul. Primul fapt sînt alegerile în Germania. Alegerile din urmă din Germania au avut mult mai mare însemnătate decît alegerile obișnuite ; ele au fost mai curînd un plebiscît, o judecată între împărat, care a propus o lege militară ce a fost respinsă de Reichstag, și între socialiști — cei mai hotărîți adversari ai împăratului și legii. Împăratul a dizolvat Reichstagul și a făcut apel la poporul alegător să judece. Și poporul a judecat. E adevărat că împăratul a căpătat majoritatea pentru legea lui, dar adevărații învingători au ieșit socialiștii. Aproape două milioane de voturi, două milioane de bărbați mai bătrîni de 25 de ani, s-au pronunțat pentru socialiști, somitățile partidelor opuse căzute față cu socialiștii și, mai mult decît atîta, Berlinul, capitala Germaniei, alege pe toți deputații, afară de unul, pe socialiști. Berlinul — capitala Germaniei — e socialist, și cine nu știe ce imensă importanță și influență asupra unei întregi țări are capitala ei în societatea modernă. De acum înainte, socialismul în Germania n-are de ce să se teamă — îl va persecuta, el va crește prin rezistența ce va opune persecuțiunilor, îl va lăsa în pace, el va crește în puterea expansivității proprii de care e dotat și de care a dat atîtea splendide dovezi. Deja acum e cel mai puternic partid în Germania, nu e depărtată vremea cînd el va fi stăpîn peste destinele ei.

În Franța, socialismul părea a fi foarte slab. Mulțumind unui șir întreg de condițiuni istorice, cum sînt atîtea revoluții făcute de burghezime prin jertfele și sin-

gele poporului muncitor înșelat, cum e masacrul din vremea Comunei³¹, când au fost masacrate elementele cele mai inteligente și energice ale muncitorilor; mulțumind în câteva poate și temperamentului propriu francezilor, socialiștii din Franța au fost și sînt încă dezbinați, neorganizați și în parte încă n-au ieșit din nebulozitățile socialismului utopic ori din naivitățile anarhismului.

Dar e evident că, dacă viața modernă ea însăși produce socialiști, ea trebuie să-i producă și în Franța, care e o țară și mai cultă și industrială decît Germania.

Și alegerile din urmă au dovedit că în Franța socialismul are puteri uriașe, nu în totul încă conștiente, nu organizate, dar uriașe în toată puterea cuvîntului.

Fără organizare, fără bani, dezbinați în nenumărate grupe, socialiștii francezi trimit în Cameră peste patruzeci de deputați, care au cel puțin șase sute de mii de voturi. Mai mult decît atîta. Politicienii, care au un simțămînt așa de fin cînd e vorba de alegeri, au simțit bine ce putere are socialismul, și radicalii, republicanii, oportuniștii chiar au aninat la coadă cuvîntul „socialist” pentru a fi aleși. Astfel, înseși partidele burgheze recunosc că socialismul are atîta putere încît nu poți să fii ales decît sub eticheta lui. Dar mai mult decît toate e faptul că șaptezeci și cinci la sută, trei sferturi din alegătorii din Paris au votat pentru socialiști. Astfel dar, Parisul — capitala Franței, capitala lumii — e al socialiștilor. Cînd dezbinările se vor uita, cînd socialiștii francezi se vor uni și se vor organiza, un lucru pentru care încep să lucreze căpeteniile diferitelor grupări socialiste, ca Guesde, Vaillant, Jaurès, Millerand, cînd se va introduce mai multă conștiință în masele socialiste, ceea ce, desigur, se va face după alegerile de acum, atunci Franța cu puterea socialistă va rivaliza cu Germania, dacă n-o va întrece. Alegerile victorioase de acum au arătat că acest moment e mai mult decît apropiat.

În Anglittera, asemenea pînă în anii din urmă, socialismul era slab, astfel că învățații burghezimii susțineau chiar că în Anglittera nu e teren pentru socialism. Brentano, cunoscutul învățat economist burghez, dădea Anglittera totdeauna ca exemplu cum prin cooperative, prin organizări de tovărășii lucrătoare (trades-unions), prin paliative filantropice se pune stavilă socialismului. De cîțiva ani însă, lucrătorii englezi, model pentru învățații

burghezi, încep tot mai mult și mai mult să nedreptățească așteptările brentanilor, fariseilor de tot felul. Socialismul se dezvoltă tot mai mult și mai mult în Anglittera. Și acum, în urmă, Congresul lucrătorilor din Belfast, spre marea uimire a lui Brentano și discipolilor lui, ia o hotărîre nu numai să lucreze pentru introducerea unei zile de opt ore de lucru, nu numai votează de a se supune hotărîrii Congresului internațional din Zürich pentru a serba ziua de Întîii Mai, dar, mult mai important, Congresul din Belfast hotărăște de a susține din casa lucrătorilor (trades-unions) numai pe acei deputați ai lucrătorilor care se vor declara că sînt pentru proprietatea colectivă a pămîntului și [a] tuturor instrumentelor de muncă. Englezii, ca oameni de bun-simț și practici, au luat din socialism nu nebulozități și sentimentalismuri, ci tocmai ceea ce e mai caracteristic, mai hotărîtor, mai tranșant, mai esențial în socialism, și anume: *proprietatea colectivă asupra tuturor instrumentelor de muncă*.

Și astfel colosalele organizații lucrătoare din Anglittera, cea mai puternică organizație lucrătoare din lume se pronunță hotărît și în modul cel mai tranșant pentru socialism. Se poate deci ca să se realizeze și aici prevederile genialului Marx, după cum s-au realizat în atîtea altele, că în fruntea socialismului lumii întregi va merge nu Franța ori Germania, ci Anglittera.

Astfel stau puterile socialiste în Franța, Anglittera, Germania, în acele trei țări care dau tonul, care conduc lumea modernă. Nu de mult încă, puterile socialiste au fost numai detașamente mici, răzlețite, acum sînt armate puternice, care cu steagurile desfășurate merg spre izbîndă. Cu anul acesta se începe marșul triumfal al socialismului.

C.D.G.

DISIDENȚELE ÎN PARTIDUL SOCIALIST

Țara noastră a rămas în urmă, foarte în urmă în dezvoltarea ei economico-socială; acest fapt atât de regretabil creează o poziție foarte grea și dezavantajoasă partidei social-democratice române. Oricare socialist conștient pricepe, spre pildă, cât de păgubitor pentru socialiștii români e lipsa unei puternice clase proletare industriale, o clasă care face mai ales puterea partidelor socialiste din occidentul european. Și acesta nu e unicul dezavantaj. În privința răspîndirii culturii, moravurilor mai omenești și în cîte altele sîntem într-o stare inferioară față cu occidentul european. Dar nu degeaba se zice că nu e un rău fără un bine, și din însuși faptul că am rămas în urmă în dezvoltarea noastră socială reiese un avantaj anume: fiindcă am rămas în urmă, va trebui să ajungem Europa occidentală, va trebui deci să parcurgem în mare parte nu în totul, același drum pe care l-a parcurs deja Europa occidentală. Fiind așa, noi avem deci în drumul ce l-a făcut occidentul Europei un exemplu de fapt și, deci putem, să ne folosim de el ca de o lecție evidentă pentru a evita pe cît e cu putință greșelile ce le-a făptuit occidentul european. Dacă zic pe cît e cu putință, e din cauză că sînt rele și greșeli care pot să fie evitate pentru că nu depind de noi, sînt însă rele pe care negreșit putem să le evităm dacă ne vom da bine seama de ele și de cauzele care le-au provocat și vom trage toate concluziunile și învățămintele necesare pentru activitatea noastră socială.

Partidele noastre burgheze s-au folosit și se folosesc foarte puțin de aceste învățăminte, cu atît mai rău pentru ele, de altminterlea, asta le privește. În schimb trebuie să constatăm cu mare mulțumire că partidul socialist român s-a folosit pe cît era cu putință de învățămintele ce le-au dat și dau partidele socialiste din Europa occidentală. Aceasta, bineînțeles, nu pentru a le mai maimuțări, ci, cum am zis, pentru a trage învățămintele cuvenite.

Credincios acestei tactici, voi aborda în acest articol și într-un articol viitor o chestiune căreia după opinia mea nu i s-a dat încă destulă importanță la noi, și anume chestia disidențelor în partidele socialiste europene. Aceia care cunosc dezvoltarea socialismului știu cît rău au făcut și fac aceste disidențe socialismului european. Cît de mult pierd partidele socialiste prin faptul că sînt împărțite în o multime de fracții, care nu numai nu se ajută, dar se combat cu cea din urmă violență, ca neîmpăcabilii inamici.

Să vedem în adevăr cîte grupe și disidențe există încă pînă acuma în acele țări unde socialismul e mai puternic. În Franța avem *Parti ouvrier*, *Blanquiști*, *Posibiliști*, care se împart în două grupe: *Brussiști* și *Alemanști*, și cîte încă alte grupe și grupulețe mici care se luptă între ele.

Se zice de unii că așa e caracterul francez, incapabil de disciplină și organizare. Dar, iată, în Anglia avem următoarele partide și grupe socialiste: *Independent labour party*, *Federația social-democratică a lui Hyndman*, *Grupul lui Champion*, *Partidul lui Burns*. Germania are nu numai cea mai puternică, dar și cea mai bine organizată și disciplinată partidă din lume, dar și socialiștii germani au o disidență, pe așa-numiți „*tineri*“ (*die Jungen*) și „*independenții*“, un grup de oameni nelipsiți de talent și energie, dar care întrebuițează talentul și energia lor nu în lupta contra burgheziei, ci în lupta violentă contra social-democrației germane, pe care o ponegrește și o calomniază în toate modurile. În Austria există acuma o puternică organizație socialistă, care și-a arătat devotamentul, puterea, inteligența și admirabila campanie ce o duce acuma pentru sufragiul universal. Dar socialiștii austrieci au și ei pe „*independenții*“ lor, au o disidență, care se luptă cu înverșunare contra social-democrației

austriece, neslăbind campania de calomnii nici măcar acuma, cînd social-democrația austriacă e angajată într-o luptă așa de grea. Și în alte țări, cum e Italia, Ungaria, pînă și în Bulgaria, vom constata același lucru, împărțiri în grupuri deosebite ori disidențe violente.

Care e cauza acestui fenomen așa de general? Cred că indicarea unora din cauzele principale a acestor disidențe va fi de folos. Mai întîi aceasta ne ajută pentru priceperea mai limpede a condițiunilor în care se face lupta socialistă în alte țări și al doilea aceasta are și un folos mai practic pentru noi, și iată care: în partidul socialist român au fost unele neînțelegeri, dar pînă acuma ne-a ferit norocul de pacostea diviziunilor și disidențelor. Ne va feri oare și mai departe? Aceasta e greu de știut; eu personal cred că cu greu ne vom putea feri de această năpastă a *disidenței*. În orice caz e bine de știut cauzele care provoacă disidențe, fie pentru a ne feri, ca ele să nu se producă, fie pentru a le micșora efectele rele dacă se vor produce. În articolul viitor³² voi indica unele din aceste cauze, rămînînd ca alți prieteni să le completeze.

C.D.G.

MUNCA (BUCUREȘTI), ANUL IV, NR. 35 DIN 24 OCTOMBRIE 1893

VOTUL UNIVERSAL

Mișcarea din Austria pentru sufragiul universal trebuie să atragă mai cu deosebire privirile și atenția social-democrației române. Sînt puține mișcări care ar putea să ne intereseze în același grad, pentru că sînt puține mișcări care ar putea să ne aducă atîta folos imediat. Sufragiul universal dobîndit în Austria va înlesni dobîndirea lui în țara românească. Sufragiul universal odată dobîndit în Austria se va întinde în curînd asupra Ungariei și în cazul acesta vor fi trei milioane de români în Austria, care vor avea dreptul de vot direct, vor fi două milioane de muncitori români care vor avea vot direct și egal. Ce va rămîne de făcut atuncea claselor noastre dominante. Se știe că principalul argument al burgheziei noastre în contra sufragiului universal e că poporul nostru nu e copt pentru o așa reformă, nu e destul de cult și deci sufragiul universal ar fi un pericol, și chiar un pericol național, și clasele noastre, fiind foarte patriotice, se înțelege ușor că sînt în contra tuturor pericolelor naționale. Dar, dacă muncitorii români din Transilvania vor dobîndi dreptul egal de vot, ce vor face atunci patrioții noștri din clasele privilegiate? Vor urma ei cu propaganda pentru alipirea Transilvaniei la România, pentru formarea unei Românii? Dar muncitorii din Transilvania alipiți la România liberă ar pierde dreptul egal de vot și deci alipirea Transilvaniei ar însemna despoierea celor alipiți de drepturile lor politice. Sau poate guvernânții

noștri vor susține că poporul din Transilvania e mai cult decât poporul nostru și merită să aibă vot egal.

Dar aceasta ar însemna a recunoaște că sălbaticii unguri sînt mai culti decât noi și ar însemna încă a recunoaște că sub stăpînirea ungarilor românii pot căpăta drepturile lor politice mai curînd decât sub stăpînirea românilor. Grea poziție pentru guvernării noștri și nu e singura care va fi creată prin introducerea sufragiului universal în toată Austria. Ei nu pot ieși din această încurcătură decât dînd drept de vot egal și românilor din România liberă.

Se vede dar din cîteva cuvinte ce interes mare are pentru social-democrația română lupta ce se face acum în Austria pentru dobîndirea sufragiului universal. Dar afară de acest interes practic e și un alt interes, teoretic.

E foarte interesant de a vedea și studia subterfugiile, sofismele, argumentele la care aleargă burghezimea austriacă pentru a combate sufragiul universal și a-și apăra privilegiile politice. S-ar putea tipări volume întregi, s-ar putea scrie un studiu foarte interesant asupra sofismelor de care e capabilă mintea omenească cînd sînt în joc interesele sale politico-sociale.

E ușor de înțeles că principalul argument e următorul: „Poporul muncitor din Austria nu e încă pregătit pentru o astfel de reformă, căci a-i da dreptul egal de vot înseamnă a pune în primejdie statul, cultura și civilizația” și, cum burghezii mor de dragostea statului, de aceea combat cu atîta înverșunare sufragiul universal.

Cînd însă li se zice că Germania, de pildă, are sufragiul universal și tot nu s-au prăpădit nici statul, nici civilizația, atunci onorabilii protivnici răspund, cum era și de așteptat, că în Germania poporul e mai cult. Iar cînd li se arată țări mai puțin culte și cu sufragiul universal, atunci... atunci sînt siliți să spună, cu mare neplăcere, de altminteri, că privilegiul de vot nu iese din piept sau din argumente, ci din relațiuni de putere; că e un privilegiu de fapt, nu de drept și că burghezimea nu va ceda acest drept decât tot puterii.

Foarte însemnate sînt în această privință discursurile ce s-au ținut în parlamentul austriac. La admirabilele discursuri ale lui Cramer, Penestorfer și, mai ales, ale lui Kronawetter, radicali cinstiți, aproape singurii care au susținut votul universal în parlament, deoarece social-

democrații nu au nici un reprezentant, la aceste discursuri a răspuns contele polonez Stadnicki într-un discurs care poate sluji ca model de obrăznicie și perversitate ciocoiască. Nobilul Sliachtici, polonez, e, se înțelege, contra sufragiului universal, dar nu fiindcă acesta i-ar știrbi privilegiile, ci numai din nobile simțăminte, căci nobilul conte se teme de viitorul statului și, mai ales, de viitorul sărmanei Polonii, atît de încercată, se teme pentru gloria și mărirea patriei lui. Cum se poate, zicea acest obraznic ciocoi polon, cum se poate să dați dreptul de vot acestor trîndavi, care nu caută decât să trăiască fără muncă, care vor piine fără muncă. Iată ce zicea contele de poporul muncitor.

Această obrăznicie nerușinată a înlemnit pînă și pe burghezi, care au dezaprobat discursul. Întru cît privește pe muncitori, acest discurs i-a scos din sărute. S-au organizat o mulțime de întruniri de protestare în Austria și, mai ales împotriva contelui Stadnicki, în Galiția. Obraznic și nerușinat erau epitetele ce se aruncau nobilului Sliachtici. În mari întruniri populare au votat proteste care s-au trimis președintelui, protestînd contra lui că a permis unui membru din parlament să insulte poporul muncitor într-un chip așa de nerușinat.

Văzînd că Stadnicki a pățit-o rău, potrivnicii au devenit mai modești și mai sinceri; astfel, un alt potrivnic al sufragiului universal, un liberal înaintat, un fel de ridicol Kopp, a zis că liberalii înaintați sînt în contra sufragiului universal, că printr-însul se reduc la nimic puterile burgheziei. Cunosco o circumscripție, a zis Kopp, în care ar fi 200 de votanți burghezi și 600 de lucrători, evident că burghezii vor rămîne în minoritate și votul nu le va folosi la nimica.

Aceste argumente sînt oel puțin sincere.

D-l Kopp ar pricepe și sufragiul universal numai cu condiția ca burghezii să aibă totdeauna majoritatea, căci se vede că așa e dat de la d-zeu să aibă totdeauna majoritate.

E sincer d-l Kopp cînd pune cele două clase dușmane față în față pe burghezi și pe muncitori; în sfîrșit, din acest argument se vede lămurit că nu e vorba de civilizație și de patrie, ci de privilegiile clasei burgheze pe care le apără d-l Kopp.

Între aceste două feluri extreme de a combate sufragiul universal, între felul întortocheat și obraznic al lui Stadnicki și felul mai sincer al lui Kopp se învârtesc toate celelalte argumente.

Și, în vremea aceasta, social-democrația austriacă ține întruniri peste întruniri, organizează forțele poporului muncitor, căci ea pricepe foarte bine că nu prin argumente, fie ele oricât de convingătoare, ci prin desfășurarea de forțe reale va căpăta poporul votul universal.

C.D.G.

MUNCA (BUCUREȘTI), ANUL IV, NR. 39 DIN 21 NOIEMBRIE 1893

ANARHIȘTII ȘI SOCIALIȘTII ³³

Exploziile dinamitarde din urmă au dat iarăși prilej adversarilor socialismului să confunde pe anarhiști cu socialiștii — cu toate energicele și repetatele proteste ale acestora din urmă. Această confundare din partea adversarilor socialismului e în mare parte interesată și făcută din rea-voință. Ei știu foarte bine ce mare deosebire e între tactica socialiștilor și [cea] a anarhiștilor, le vine însă foarte bine la socoteală să acuze pe cei dintii pentru faptele săvârșite de aceștia din urmă, spre a putea lua măsuri restrictive contra socialismului. Dar nu putem tăgădui că între adversarii socialiștilor sînt și unii care cred, de bunăseamă și sincer, că între anarhiști și socialiști nu e nici o deosebire. De unde provine această credință? Din două cauze: prima e ignoranța — acești adversari or fi ei de bună-credință, dar nu cunosc deloc teoriile socialiste, nici pe cele anarhiste. A doua cauză e că între socialiști și anarhiști sînt în adevăr unele puncte comune. Așa, spre pildă, anarhiștii sînt nemulțumiți de societatea de azi ca și socialiștii (vorbesc de anarhiștii sinceri); anarhiștii doresc altă organizație socială, și socialiștii o doresc; unii anarhiști sînt comuniști ca și socialiștii. Dar chiar în aceste asemănări sînt mari diferențe în modul de a gândi și de a pricepe al unora și al altora. Dar aceste asemănări teoretice și platonice nici nu interesează pe adversarii noștri, teoriile și dorințele nu-i înfricoșează, nu pot fi nici persecutate, nici pedepsite. Ceea ce interesează pe susținătorii ordinii actuale de lu-

cruri e lucrarea practică, e tactica : și în această privință, mai ales, e un abis așa de mare între socialiști și anarhiști încît trebuie să fii ori orb ori absolut ignorant pentru a confunda pe unii cu alții. Dar ce asemănare de tactică poate fi între oamenii care lucrează pe căile legale pentru reglementarea zilei de muncă la opt ore, pentru organizarea muncitorilor, pentru ușurarea impozitelor ce apasă asupra muncitorilor cu tactica oamenilor care se slujesc de bombe pentru a ucide oameni nevinoși ? Nu știu, zău, dacă am căuta cu tot dinadinsul două activități practice politico-sociale, două tactici deosebite, nu știu, zău dacă am putea găsi pe unele care să se deosebească mai mult decît tactica socialiștilor și a anarhiștilor.

★

Pentru a învedera printr-un exemplu enorma deosebire de tactică ce există între socialiști și anarhiști să dau următorul exemplu :

Să presupunem o țară prin mijlocul căreia trece un râu larg și iute. Acest râu se revarsă de multe ori pe neașteptate din matca lui și înecă cîmpiile și satele, producînd cele mai mari nenorociri. E limpede că oamenii din acea țară vor căuta să scape de acest râu. Dacă sînt oameni cu minte, ei vor începe să studieze cauzele, să studieze izvoarele mici din munții de unde pornește râul, vor studia terenul de-a lungul râului pînă la mare pînă se vor dumiri asupra cauzelor revărsărilor râului. Odată dumiriți, ei vor căuta sau să întărească malurile, dacă e posibil, iar dacă nu, vor începe să sape o altă albie, care, cu malurile întărite, s-o ducă prin munți și văi pînă la mare, și cînd toată lucrarea uriașă va fi gata ei vor da drumul prin albia nouă râului, care-și va rostogoli valurile între malurile înverzite, fiind de astă-dată un izvor de bine, în loc de a fi un izvor de nefericire...

Așa vor lucra oamenii cu minte.

Dar se poate ca în acea țară să fie și oameni impacien[ta]ți și zăpăciți.

Aceștia din urmă, văzînd, de o parte, nefericirile ce produce râul, de altă parte pe cei cuminți tot socotînd, studiînd și muncînd, vor striga : „Da' ce atîta studiu, ce tot săpați pămîntul, cărați pietre și alte bazaconii de

acest fel cînd râul ne înecă cîmpiile și ne ruinează satele ? Sinteți trădători și în adins distrageți atenția de la inamicul nostru“.

Și zăpăciții vor săpa sub râu o groapă și vor produce o explozie de dinamită, care va fi rezultatul ? Între malurile dărîmate de explozie, râul va produce și mai multe stricăciuni, iar în altele va urma ca înainte să se reverse și să înecă holdele și satele ori poate și mai rău.

★

Cînd valurile organizației sociale vor începe să se rostogolească prin albia nouă, pe care o pregătește social-democrația modernă, atunci se va arăta și mai bine cît de zăpăciți și nebuni au fost anarhiștii de azi dacă pentru aceasta mai e nevoie de o nouă dovadă.

C.D.G.

MUNCA (BUCUREȘTI), ANUL IV, NR. 52 DIN 20 FEBRUARIE 1894

E foarte greu de a prevedea rezultatul unui fapt, [al] unei întâmplări sociale. De multe ori, o întâmplare socială de la care contemporanii se așteaptă la rezultate imense trece în realitate fără nici o urmă însemnată, iar altă dată o întâmplare ori o acțiune socială a cărei influență pare a fi cu totul problematică în realitate produce urmări sociale importante, ce au o influență hotărâtoare asupra progresului omenirii.

Dovadă de acest adevăr este serbarea de 1 Mai. Când la Congresul din Paris³⁵, acum 4 ani, s-a luat hotărârea de a serba internaționalicește ziua de Întâi Mai, nici propunătorii acestei serbări, nici aceia care au votat-o, desigur, nu și-au închipuit ce însemnatate va căpăta această hotărâre a lor. După propunerea și hotărârea luată de Congresul din Paris, această zi a trebuit să fie o manifestare aproape exclusiv pentru reducerea zilei de muncă la 8 ore. Dar chiar de la început serbarea n-a putut să încapă în marginile strîmte ale manifestăției pentru opt ore de muncă, și muncitorii din feluritele țări manifestau și pentru alte reforme importante, cum e sufragiul universal, protecțiunea muncii, desființarea războiului și altele. La aceste cereri, de o realizare mai practică, mai apropiată, s-au adăugat și altele, de o însemnatate imensă, cum e înfrățirea între muncitorii tuturor națiunilor.

Se înțelege că cu cît serbarea câștiga în însemnatate conținutului ei, cu atît pierdea din precizie, cu atît schimba în cîtva sensul ei primitiv de a fi numai o ma-

nifestare pentru opt ore de muncă. Această împrejurare a făcut ca la toate congresele internaționale ce au urmat celui din Paris, inclusiv cel din Zürich, din anul trecut, să se ridice voci cerînd precizarea serbării în sensul hotărîrii Congresului de la Paris.

Noi credem că toate hotărârile luate de acum înainte ar fi degeaba și nu mai aparține nimănui dreptul, de azi înainte, de a circumscrie și de a preciza caracterul serbării de 1 Mai; aceasta s-a făcut în mod irevocabil de popoarele muncitoare, ele înseși. Și acum, pentru aceia care au un ochi destul de ascuțit pentru a vedea și prinde evenimentele sociale ce se desfășoară înaintea ochilor lor, e limpede caracterul ce ia serbarea de 1 Mai.

Serbarea de 1 Mai, după conținutul ei practic, e o manifestare de clasă a poporului muncitor contra claselor protivnice, contra întocmirii sociale actuale; iar după conținutul ei moral e o manifestare pentru pacea universală, pentru înfrățirea tuturor oamenilor pe pămîntul acesta.

Se vor realiza, și desigur în curînd, cererile practice ale muncitorilor, cum e reducerea zilei de muncă la opt ore, se va introduce peste tot sufragiul universal, se vor realiza și alte cereri practice ale muncitorilor, dar însemnatatea serbării de 1 Mai nu va trece. Mai mult decît atîta, se va realiza și va trece întocmirea socialistă ea însăși, dar însemnatatea acestei serbări nu va trece. Conținutul ei practic, cererile practice, desigur, se vor schimba, dar conținutul ei moral, de a fi o serbare de iubire și înfrățire a oamenilor de pe întregul pămînt, va rămîne și va străluci deasupra veacurilor.

C.D.G.

MUNCA (BUCUREȘTI), ANUL V, NR. 8 DIN 19 APRILIE (1 MAI ST.N.)
1894

**AL DOILEA CONGRES
AL PARTIDULUI SOCIAL-DEMOCRAT
AL MUNCITORILOR DIN
ROMÂNIA***

Ziua întâia (20 aprilie 1894) [...]

În privința ordinei de zi vorbesc prietenii : V. G. Morțun, Al. G. Radovici, C. Dobrogeanu-Gherea, Al. Ionescu, I. Nădejde și Al. Georgescu. Congresul hotărăște a se alege o comisiune de 7 membri care să stabilească șirul propunerilor de discutat în ordinea de zi. Se alege în această comisiune : V. G. Morțun, I. Nădejde, Al. G. Radovici, C. Dobrogeanu-Gherea, D. Voinov, C. Mille și C. D. Anghel [...]

În chestiune prealabilă :

C. Dobrogeanu-Gherea : Lucrările Congresului avînd pe lîngă importanța lor teoretică și o mare importanță practică, deoarece ele vor fi tipărite și pe baza lor se va face toată propaganda, propune, ca să se aleagă o comisiune care să revadă discuțiile [...]

Propunerea Gherea, punîndu-se la vot se primește.

Ziua a doua (21 aprilie) [...]

Prietenul Valentin Florescu cere să se oblige Consiliul general a se trimite delegați spre a ține conferințe în diferite orașe ale țării. Vorbesc, susținînd această propunere, prietenii : Al. Georgescu, Timuș (Galați) și Al. Constantinescu.

Anton Bacalbașa [...] cere să se lase Consiliului general facultatea de a face cum îi va sta în putință.

* [Intervenție.]

Prietenii Tache Georgescu, C. Dobrogeanu-Gherea și Al. Ionescu socotesc că nu e bine să dăm Consiliului general prea multe însărcinări, căci ar cere cheltuieli ce nu s-ar putea acoperi de casa partidului [...] Se votează moțiunea prietenului Bacalbașa [...]

Ziua a treia (22 aprilie) [...]

În urma discursurilor calde și emoționante ale prietenilor Morțun, Bacalbașa, Nădejde, Gherea, Diamandi, Al. Ionescu și Petrovici, subliniate de ovațiile entuziaste ale Congresului și ale tribunelor publice, al II-lea congres al social-democrației române se declară închis în strigătele repetate de : *Trăiască social-democrația română, Trăiască social-democrația internațională.*

MUNCA (BUCUREȘTI), ANUL V, NR. 9 DIN 24 APRILIE 1894

TEORIA SALARIILOR

Conferința prietenului C. Dobrogeanu-Gherea³⁶

Sîmbăta trecută prietenul Gherea și-a dezvoltat conferința-i anunțată asupra *Teoriei salariilor*. În timp de aproape două ceasuri, cu talentu-i cunoscut și cu o claritate admirabilă, a expus atît partea teoretică cît și partea practică a acestei grele și însemnate chestiuni. Vom rezuma aci cele spuse de prietenul Gherea :

Fiind însărcinat de comitetul executiv al Clubului să reîncep seria conferințelor, am ales ca subiect *teoria salariilor*, care trebuie să intereseze foarte mult pe muncitori. Mi-am dat seama de toate greutateile acestui subiect, care formează cel mai important capitol din economia politică și în același timp cel mai responsabil, căci deducerile ce se fac din el ating direct interesele poporului muncitor. Pe lîngă aceasta se mai adaugă greutatea că, mulți din auditori fiind muncitori, se poate întîmpla ca partea teoretică să nu fie tocmai bine înțeleasă ; desigur însă că muncitorii vor înțelege foarte bine partea practică a chestiunii.

Ce este salariatul ?. Salariatul e un muncitor care își vinde *puterea de muncă* ca pe o marfă, și, cum cea mai mare parte din producție se face de acest soi de muncitori salariați, mai toată puterea de muncă se vinde deci ca oricare marfă.

Existat-a însă această stare de lucruri chiar de la începutul organizării producției și va exista și în viitor ? Economisții burghezi credeau odinioară că a existat tot-

deauna, ceea ce e absolut greșit. Voi aminti de organizația gentilică — asupra căreia Nădejde a vorbit altă dată pe larg —, în care mici triburi rude de singe trăiau în comunism și consumau împreună hrana ce și-o agoniseau asemenea în comun. Cînd după mii de ani organizația gentilică se distruge și ajungem la perioada din dezvoltarea omenirii cunoscută sub numele de *robie*, aci nu avem salariatul căci sclavul este vîndut cu totul. Tocmai în *evul mediu*, în perioada zisă de *iobăgie*, trebuie să căutăm originea salariatului. Cum vedem dar, mii de ani oamenii au trăit fără salariat și nici în viitor, în societatea socialistă, salariatul nu va exista.

Salariatul e deci o stare care în dezvoltarea omenirii a durat relativ foarte puțin și nici acum el nu există pretutindeni. În *Anglia* el există atît în producerea industrială cît și [în cea] agricolă ; tot așa în *Belgia*. În *Franța*, *Germania* el e mai puțin întins. La noi salariatul încă nu s-a lășit ca în străinătate, căci mulți au încă o bucătică de pămînt și pe la orașe mai există încă mici ateliere de meșteșugari. E însă necesar să studiem această chestie pentru că și la noi se va întinde salariatul și va da naștere la aceleași lupte între salariați și patroni ca și în apus.

*

Am zis că salariatul își vinde forța de muncă ca pe o marfă. Ca să știm însă ce e *munca marfă* să vedem ce e *marfa* în genere. *Marfa* e un lucru produs spre *vînzare*. Ca să vedem și mai bine ce e marfa, să vedem cum se schimbă un lucru, adică legea după care se face *schimbul*, și pentru acest scop să cercetăm cum se hotărăște valoarea unui obiect *marfă*. Economisții au găsit că *valoarea unei mărfi e egală cu munca socialmente necesară pentru producerea ei*. Dacă spre a produce o pereche de cizme trebuie 3 zile, atunci ea s-ar putea schimba pe un alt lucru a cărei producție necesitează tot 3 zile și nu mai mult, pe un lucru deci cu o *valoare egală*.

Dar *prețul* va fi oare el egal totdeauna cu valoarea ? Nu. Căci același lucru uneori se vinde mai scump alteori mai ieftin. Legea care regulează și acest fapt e *legea cererii și a ofertei*. Pe piață vin și se cer o mulțime de mărfuri. Dacă sosesc mai multe mărfuri decît e nevoie,

prețul va scădea, se vor vinde mai ieftin; dacă se vor cere multe mărfuri și pe piață vor fi prea puține, prețul se va ridica, oscilînd oarecum în jurul *valoarei* ca centru de gravitate. Am ajuns deci a pricepe întrucîtva ce e *marfa*. Să trecem acum la *munca marfă*. Ea este o marfă cu rolul ei special, anume să slujească la *producerea* altora. Care va fi valoarea acestei mărfi? Va fi ca a oricărei mărfi, egală cu cheltuielile de producere a mărfii (ceea ce revine la legea de mai sus). Dar care sînt *cheltuielile necesare* pentru producerea *muncii marfă*? Ele sînt cheltuielile necesare pentru întreținerea vieții muncitorului și a familiei lui, adică ceea ce economiștii numesc *strictul necesar*. Dacă n-am ști acest lucru, în zadar ne-am trudi să înțelegem de ce se plătește atîta pe zi muncitorului, și nu atîta. Aceasta va fi adevărata valoare și a muncii marfă. Dar prețul ei, ca al oricărei mărfi, va depinde de *ofertă și cerere*.

Aceasta e în cîteva cuvinte teoria stabilită chiar de cei mai mari economiști burghezi, ca *Turgot*, *Smith* și, mai ales, *Ricardo*.

Rămîne de explicat cine aduce pe piață marfa. Pentru celelalte mărfuri știm că fabricantul își trimite produsele sale pe piață. Tot astfel pentru *munca marfă*, care e adusă pe piață de înșiși *lucrătorii*. Dacă ei sînt prea mulți pe piață ca să-și ofere forța de muncă, prețul ei va scădea sub strictul necesar; dacă numărul lor scade, prețul mărfii muncă, adică salariul se ridică peste strictul necesar. *Salariul oscilează deci în jurul strictului necesar*.

Marele agitator *Lassalle* a luat această lege ca bază pentru toată agitația lui contra societății capitaliste. Ce fel de societate este aceasta, zicea *Lassalle*, în care salariul lucrătorului nu trece peste ceea ce e absolut trebuincios pentru viață, încît muncitorul nu poate avea niciodată speranța unei îmbunătățiri durabile? Iată ce zice el într-unul din discursurile pronunțate în această chestie:

„Cu acest prilej, vă voi da atît dv. cît și clasei lucrătorilor un mijloc bun spre a vă putea feri de înșelători. Cînd vă va vorbi cineva despre îmbunătățirea soartei lucrătorilor, atunci mai înainte de toate trebuie să-i puneți următoarea întrebare: «Primești ori nu ca adevărată legea de fier a salariilor?»». Dacă n-o primește, atunci fiți

incredințați că a vrut să vă amăgească ori că n-are nici o idee de economie politică. Pentru că în această privință, cum v-am spus, chiar în școala liberalo-burgheză-economică nu se află nici un economist însemnat care să n-o primească. *Adam Smith*, ca *Say*, *Ricardo*, ca *Malthus*, *Bastiat*, ca *J. S. Mill*, toți se unesc în această privință. Iar dacă cel ce vă vorbește se unește cu legea salariilor să-l întrebați iarăși: cum vrea să nimicească această lege. Dacă nu va ști ce să răspundă, întoarceți-i spatele: flecărește și caută să vă înșele pe voi cu fraze goale ori să se amăgească pe sine însuși“.

Cu toate acestea, domnilor, deși *Lassalle* primea întocmai această lege, în același timp *Marx* dovedea că această lege în parte nu e adevărată, ceea ce *Lassalle* n-a observat în focul luptei. Pentru că, dacă primim legea așa cum o primesc și economiștii burghezi, atunci rămîne în picioare argumentul pe care ei îl opuneau încă de pe atunci lui *Lassalle*: să nu se înmulțească muncitorii și atunci, nemaifiind concurență între dinșii, salariile vor crește.

Unde e deci greșeala acestei legi? S-a zis că salariile depind de ofertă și de cerere, ceea ce e perfect adevărat. Dar se mai zicea că înmulțirea muncitorilor scade salariile, ceea ce e absolut fals. Să luăm drept exemplu o fabrică oarecare. Presupunem că, salariile ridicîndu-se, muncitorii se înmulțesc și cînd copiii vor fi mari vor face concurență părinților. Dar aceasta e absurd. În timp de o generație, salariile scad și se ridică de mai multe ori. În producția modernă există un ciclu care durează cam cîte 10 ani. În primii 2—3 ani, afacerile merg bine, atunci fabricile încep să producă mult, apoi din această cauză prețul mărfurilor începe să scadă, treburile merg prost, muncitorii nu mai găsesc de lucru, salariile scad. Vedem dar că nu poate fi vorba de o generație nouă de muncitori care să scadă salariile, cu alte cuvinte nu înmulțirea sau scăderea muncitorilor face să scadă sau să mărească salariile. Care e dar cauza acestui fenomen? Acest fapt l-a explicat *Marx*.

Prin împărțirea brațelor în diferite industrii, unde e salariul mai mare, în acea ramură se grămădesc muncitorii, prin venirea de la alte industrii; atunci, fiind aci mai multe brațe decît se simte nevoie, salariile vor scădea.

Altceva. În primii ani ai unui ciclu am văzut că, afacerea mergând bine, producția crește mereu și, simțindu-se nevoie de brațe, o mulțime de muncitori sînt atrași spre fabrici. Cînd afacerile încep să meargă prost, mulți muncitori rămîn fără lucru. Există deci un stoc de muncitori fără lucru pe care Marx i-a numit *armata de rezervă* și care, prin concurența lor, scoboară salariile. Avem deci acum întreaga teorie a salariului. Valoarea muncii e egală cu strictul necesar, iar prețul muncii oscilează pe lîngă strictul necesar. Însă strictul necesar e ceva relativ. El depinde, între altele, de obiceiuri, de *puterea de rezistență a muncitorilor față cu capitaliștii*, de mediu etc., așa că nu exclude o îmbunătățire relativă a soartei muncitorilor organizați.

Să începem acum a studia partea *practică* a lucrului și să vedem ce concluzii putem trage din cele spuse și ce rezultate importante reies din această lege.

De pildă, economiștii dădeau două sfaturi mai importante muncitorilor pentru îmbunătățirea soartei lor : 1) *Să nu se înmulțească*, sfat cît se poate de prost. 2) *Să economisească cît mai mult*.

Socialiștii au arătat însă că amîndouă aceste sfaturi sînt false. Să vedem cine are dreptate.

Să presupunem că muncitorii ar putea economisi (ceea ce nu e adevărat, căci nu vorbim de cîtiva indivizi, ci de masa muncitorilor și noi am văzut că salariul joacă pe lîngă strictul necesar și n-au deci de unde economisi) și că ar avea ceva procente de la capitalul economisit. Ce s-ar întîmpla atunci ? Salariile muncitorilor și cu acele procente s-ar ridica cîtva asupra strictului necesar. Dar noi știm (după legea primită chiar de economiștii burghezi) că nu se poate ridica pentru mult timp, căci capitaliștii vor căuta toate mijloacele să scadă salariile și armata de rezervă va contribui la aceasta, așa că la urmă salariul + venitul capitalului = cu strictul necesar. De pildă, dacă înainte un muncitor primea 3 lei care reprezentau strictul necesar și va avea venit 0,50, salariile vor scădea la 2,50 și cu 0,50 vor ajunge tot la 3 lei, așa că cine a tras folos ? Capitaliștii prin scăderea salariilor, iar muncitorii vor pierde, căci cîte privațiuni de la stric-

tul necesar nu și-au impus pînă să agonisească micul lor capital. Nu aci dar e leacul.

Cu munca femeilor și a copiilor același lucru. Lăsați și pe copii și pe femei să muncească, strigau economiștii burghezi, căci salariul lor va contribui la îmbunătățirea soartei. Așa e în aparență, adevărul însă e alt fel. Am spus chiar de la început că salariul e *strictul necesar* pentru susținerea lui și a familiei. Istoria dezvoltării capitaliste ne arată lămurit că deși la început, cînd s-a introdus munca femeilor și copiilor, salariul s-a mărit cu ceva, dar cu vremea a scăzut — patronii reducînd salariile din ce în ce —, ajungînd tot ca mai înainte, cînd lucrătorul muncea singur.

Mai toți ce s-au ocupat cu aceste chestii au propus și mijloacele de îmbunătățire pe care ei le credeau mai nimerite, și nu e economist burghez mai însemnat care să n-aibă soluțiile sale. Așa vom cita printre mijloacele propuse : *lucrul cu bucata, prime, asociații între patroni și lucrători cu împărțeala cîștigului* etc. Le voi analiza ca să vedem dacă în adevăr aceste mijloace ar putea aduce vreo îmbunătățire.

Sînt economiști ca *Maurice Block* care zic că muncitorii, dacă nu se mulțumesc cu salariul pe timp fixat (zi, săptămînă, lună etc.), n-au decît să lucreze cu bucata și astfel vor fi ca un fel de antreprenori. Dacă, de pildă, înainte primea 4 lei pe zi și făcea 100 de batiste, ceea ce vine 0,04 de bucată, lucrînd cu bucata va putea face 120, de pildă, primind astfel 4,80.

Aceasta e însă, cum vom arăta, o curată înșelătorie și are mare importanță pentru noi cu atît mai mult că s-a găsit între socialiștii olandezi *Domella Nieuwenhuis*, care a susținut la Congresul internațional din Bruxelles lucrul cu bucata.

Lucrînd cu bucata, se dă prilej patronului a face și-cane la primirea lucrului și, prin urmare, a rupe din prețul fixat pentru fiecare bucată sub pretext că nu îndeplinește condițiile impuse de el.

Dar e un alt defect și mai mare al *lucrului cu bucata*. Lucrătorul se va sili a lucra tot mai mult, însă aceasta echivalează cu înmulțirea numărului lucrătorilor.

Dacă înainte 120 de lucrători muncind cu ziua făceau o cantitate oarecare de batiste, de exemplu 12 000 (lucrînd cîte 100 pe zi de fiecare om), acum, în urma lu-

crului cu bucata, lucrînd fiecare cîte 120 de bucăți spre a face cele 12 000, nu va fi nevoie decît de 100 de lucrători, iar 20 vor merge să mărească armata de rezervă și, prin concurență, vor scădea salariile celorlalți, așa că lucrătorii rămași, ca să ciștige ca mai înainte, vor fi nevoiți să lucreze mai mult; trebuie să mai adăugăm pe samsarii mijlocitori la lucrul cu bucata, care mai exploatează și ei pe muncitori.

Să examinăm acum al doilea mijloc propus, adică tovrășia între patroni și lucrători pentru împărțea ciștigului; să vedem dacă el poate aduce vreun folos muncitorilor.

Iată cum îl prezintă cei ce susțin acest sistem.

Capitalistul să scadă din ciștigul realizat *procentul capitalului*, să scadă ce se cuvine pentru *cheltuielile de producție*, să mai scadă ce i se cuvine pentru rizicul capitalului, și ceea ce rămîne din ciștig să se împartă între capitaliști și muncitori.

Vom vedea îndată ce se ascunde în dosul acestei teorii.

Această tovrășie poate fi de două feluri: *voluntară* și *impusă de stat*.

Dară a presupune că e voluntară și în favorul muncitorilor ne vine prea greu, căci stăpînii nu primesc ei de bunăvoie așa ceva. Din istoria dezvoltării burgheziei se vede că stăpînii se opun din răspuneri la o îmbunătățire cît de mică, necum c-ar primi așa ceva, ceea ce se explică din cauza interesului lor de *clasă stăpînitoare*.

Să vedem ce s-ar întîmpla fiind impusă de stat. De la început spuneam că aceasta e imposibil de realizat din cauza nestabilității muncitorilor și a afacerilor. Căci un muncitor o să stea totdeauna un an în acea localitate să aștepte ciștigul și dacă se strămută nu-și pierde partea? Aceasta o face deci imposibil de pus în practică.

Dar și cu acest mijloc, la urma urmei, salariul ajunge tot la strictul necesar. Să presupunem că într-o fabrică tovrășia merge bine. În loc de 3 lei (strictul necesar), muncitorii primesc 4 lei pe zi, dar atunci o mulțime de muncitori din alte părți vor căta să intre în acea fabrică, și, prin concurență, patronul, văzînd că-i stau la dispoziție multe brațe, va scădea salariul la prima întîmplare favorabilă. Și apoi în economia politică e bine stabilit pentru orice economist nefățarnic că profitul se împarte (cum s-a spus mai sus) astfel: 1) *procent la*

capital 2) *partea pentru cheltuielile de producție* 3) *rizicul la capital*. Ce va mai rămîne deci de împărțit? Această tovrășie se reduce deci la nimic.

*

Să vedem acum ce propun socialiștii. Mai întii ei spun curat muncitorilor: În această societate nu vă veți putea niciodată îmbunătăți soarta în mod temeinic.

Ceea ce propun socialiștii sînt lucruri reale, iar nu utopii imposibil de aplicat: astfel sînt *case de retrageri* pentru muncitorii înaintați în vîrstă sau cei ce nu mai sînt în stare de a lucra, care, deși nu e mare lucru, dar tot aduc [o] îmbunătățire oarecare.

Mai importante sînt însă următoarele două cereri: *scurtarea zilei de muncă* și *mărirea salariului*.

Se pune întrebarea: de unde vor lua muncitorii aceste îmbunătățiri?

Sînt două izvoare la care se poate căpăta scurtarea zilei de muncă și mărirea salariului: I. Cu cît scad orele de muncă, cu atît muncitorii produc mai mult.

Există în economia politică o lege care zice că „cele mai scumpe salarii sînt cele mai ieftine“.

II. *Profitul capitalistului, plusvaloarea*. Toate bogățiile lumii provin din plusvaloare. Din plusvaloare se țin bancherii, armata și toate instituțiile care apără burghezia — deci de aici se vor lua și mărirea salariilor, pensiile etc.

Deducere. Lupta pe care trebuie s-o ducă muncitorii, clasa proletară este: pentru scăderea zilei de muncă și mărirea salariilor azi și, mai ales, pentru desființarea societății acesteia, în care ei nu pot avea tot rodul muncii lor.

NOTA: Importanta conferință a prietenului Gherea fiind prea lungă, nu s-a putut da un rezumat cu desăvîrșire exact.

MUNCA (BUCUREȘTI), ANUL V, NR. 13 DIN 29 MAI 1894

ZIARUL NOSTRU ZILNIC³⁷

(Rezumat al
conferinței prietenului C. Dobrogeanu-Gherea
ținută la Clubul muncitorilor în seara
de 1 octombrie)

S-a vorbit mult despre gazeta zilnică³⁸, încît o mare parte din cele ce voi spune azi vă sînt cu siguranță cunoscute. Astfel s-a vorbit că o gazetă zilnică socialistă e un admirabil mijloc de propagandă socialistă, e o armă de luptă practică, e un steag împrejurul căruia se vor stringe luptătorii. Vi s-a spus, desigur, că și mai însemnată e menirea gazetei zilnice prin faptul că ea va trata și limpezi toate chestiile sociale practice zilnice din punctul de vedere al socialismului științific, al intereselor muncitorimii. În sfîrșit, o gazetă zilnică, odată ce va reuși, va fi chiar o bază solidă financiară pentru partidă. Mai puțin însă s-a stăruit asupra gazetăriei noastre politice în general și asupra rolului gazetei zilnice socialiste față de această gazetărie. În special voi spune deci cîteva cuvinte în această chestie.

Ceea ce caracterizează gazetăria politică la noi e lipsa de seriozitate și de autoritate politică.

Gazetăria noastră n-are mai deloc influență asupra afacerilor statului, nu e deloc băgată în seamă de oamenii politici; gazetarii, cu cîteva excepții onorabile, sînt recrutați dintre băieții ce n-au putut să sfîrșească studiile, din tineri fără cultură, lipsiți de orice autoritate politică și socială. Cîțiva ziariști mai serioși se plîng ei înșiși de această lipsă de trecere și autoritate.

În străinătate însă, în țările civilizate, gazetăria e o mare putere politică, e în adevăr a patra putere în stat,

iar ziaristul e un om cu autoritate față cu oamenii statului, care ei înșiși foarte des sînt ziariști.

De unde vine această deosebire între gazetăria străină și a noastră? A da vina pe nepregătirea și necultura gazetărilor noștri ar fi a arăta puțină perspicacitate, pentru că chiar acest fapt cere explicare; elemente mai culte și mai cu autoritate cînd intră chiar în ziaristica politică nu rămîn în ea. Cauza e mai adîncă, e în însăși dezvoltarea deosebită economică-socială a țării noastre și a țărilor civilizate din occidentul Europei. În occidentul Europei, în Anglittera spre pildă, sînt clasele economico-sociale cu interese bine hotărîte și bine deosebite, și aceste clase sînt reprezentate prin anume partide politice ce se luptă între ele pentru interesele claselor respective pe care le reprezintă. Astfel, în Anglittera găsim două partide mari: „Tory“, care reprezintă interesele marilor proprietari de pămînt — lorzi, și „Whig“, care reprezintă interesele burghezimii propriu-zise.

Aceste clase au interese deosebite, de multe ori protivnice, iar fiecare clasă mare se împarte în subclase și grupări, iarăși cu interese deosebite și de multe ori protivnice. Astfel, burghezimea se împarte în financiară, în industrială, în burghezime mijlocie și mică; proprietarii de pămînt — în mari și mijlocii etc. Toate aceste grupuri avînd interese deosebite, această deosebire se manifestează în toate actele ceva mai însemnate ale politicii interne și externe. La încheierea alianțelor, convențiunilor, la votarea bugetelor, la punerea impozitelor etc.

Se înțelege că, în toate aceste cazuri, fiecare clasă și grupare de interese caută să-și apere interesele sale, să le facă să triumfe; pentru aceasta, una din armele puternice e gazetăria zilnică și gazetarul. Gazetarul politic, făcînd parte din o asemenea clasă și din un anumit partid politic, care reprezintă această clasă, trebuie să apere prin toate argumentele posibile și imposibile interesele clasei și partidei sale, trebuie să facă prozeliti pentru clasa sa, trebuie să caute astfel să facă să prevaleze interesele ei. Aceasta e foarte important, fiindcă publicul către care se adresează ziarul e foarte mare și întins și deci gazetarul are de unde să capete prozeliti; dar aceasta e și foarte greu avînd în vedere complexitatea fenomenelor sociale.

Vom lua un exemplu din organizarea impozitelor ca să arătăm cât de complexe sînt aceste chestii. Astfel, un impozit pus pe hainele lucrătorilor industriali, în virtutea legii economice — după care orice om și clasă caută să scape de impozit punîndu-l în spatele altui om și altei clase —, e plătit, trecînd prin o mulțime de miini, de țărănul care cumpără potcoave.

Avînd în vedere această complexitate a fenomenelor economico-sociale, e vederat că ziaristul trebuie să fie om cult, pentru ca să priceapă bine structura economică a societății, ca să știe cum să apere interesele clasei sale, trebuie să fie om isousit, pentru ca să aducă argumentele cele mai nimerite, deși foarte des false, în folosul clienților lui, în sfîrșit, trebuie să fie și om cu talent, pentru a prezenta interesele speciale clasei ori grupei lui ca interese ale națiunii întregi, pentru a da un aspect ideologic și moral unor interese meschine. Astfel dar, prin calitățile culturale, intelectuale, morale și foarte des imorale care se cer gazetarului în străinătate, prin rolul lui de păzitor neadormit al intereselor clasei în veșnica luptă cu alte clase, se explică perfect importanța și autoritatea ce o are gazetarul în străinătate și puterea ce are presa acolo. Dacă trecem de la gazetăria burgheză din occidentul Europei la cea socialistă, apoi deosebirile dintre ele vor veni din deosebirile de clasă ce ele reprezintă. Gazetarul socialist reprezintă și apără tot interesul unei clase, și acestea sînt interesele clasei sau claselor muncitoare. Deci el are un rol asemănător cu al gazetarului burghez, i se cer cultură, talent, plus însă moralitate multă. Clasele muncitoare, după cum voi dovedi în altă conferință, sînt singurele în al căror interes e descoperirea adevărului social nefalsificat. Ziaristul socialist trebuie deci să fie moral. Ziaristica socialistă reprezintă altă clasă, dar, cu toate deosebirile profunde care ies de aici, ea se aseamănă cu cealaltă prin importanța ei politico-socială pentru clasele respective, prin autoritatea ce o are și prin faptul important că *reprezintă, ca și celelalte, credincios, s-ar putea zice aproape adecvat, clasa și partida sa.*

Dacă trecem acum din străinătate în țară la noi, vom vedea pe dată cum deosebirile între presa de acolo și cea de aici depind de deosebirile stării noastre economico-sociale. La noi în țară, clase deosebite cu interese deosebite și bine hotărîte nu prea există. La noi, proprietatea funciară, industrială, financiară e foarte des amestecată în aceleași miini, de multe ori bancherul are și moșii, tot el are stabilimente industriale. Nediferențierea claselor, amestecarea lor de multe ori haotică, face ca o clasă să nu simtă și să n-aibă nevoie de o gazetă pentru apărarea intereselor, care, la urma urmei, nu sînt amenințate de altă clasă. Și dacă există chiar deosebire manifestă între interesele comerțului orășenesc, dintr-o parte, și proprietarii funciari și arendași, de altă parte, apoi aceste deosebiri n-au intrat încă în conștiința claselor respective.

Toate clasele stăpînitoare împreună ar putea fi amenințate în interesele lor de clasele muncitoare, însă acestea nu sînt organizate, nu reprezintă încă o putere serioasă, iar presa lor, presa socialistă, e slabă. Astfel dar, clasele stăpînitoare n-au nevoie numai decît de o presă apărătoare a intereselor lor. Dar mai e ceva și mai important. Cea mai puternică armă a unei clase în lupta ei e puterea politică, puterea organizată a statului; de aceea, principala preocupare a unei clase în luptă cu alte clase e cucerirea statului, punerea miinii pe guvern, pentru acest scop e un minunat mijloc gazeta, care face agitație în folosul clasei și partidei ei, recrutează partizani și voturi ș.a.m.d.

La noi însă în țară, din cauza unei legi electorale păcătoase³⁹ și a unor moravuri electorale și mai păcătoase, numărul alegătorilor în colegiile I și al II-lea e foarte neînsemnat, iar numărul acelor care, în calitate de oameni politici, conduc, fac și desfac afacerile statului fără exagerare poate să fie socotit la trei sau patru mii de oameni. Această mînă de oameni se împarte în partide, se luptă și din sinul ei scoate guverne. E evident însă că pentru această mînă de oameni nu e nevoie de gazete ca armă de luptă: ei se ceartă și se înțeleg între ei „en famille“, și un post de subprefect pentru un népot sau o catedră pentru o cumnată e,

desigur, un argument mai puternic pentru recrutarea voturilor decît articolele cele mai puternice de gazetă. În astfel de condiții, cel mult o gazetă politică poate să servească pentru calomnierea și insultarea protivnicilor, și aceasta nu atîta ca mijloc de distrugere a protivnicilor cît ca o răzbunare, ca o răsufare a urii pricinuite de invidie și de poftă neîndestulate. Cum vedem deci, în viața noastră politico-socială nu e nevoie de o puternică gazetărie politică; dar în organismul social, ca și într-un organism biologic, cînd nu e nevoie de un organ, el nu poate să se dezvolte și să existe. E deci explicabil acum de ce oamenii mai culți și mai de talent, cu mici excepții, chiar cînd intră în jurnalistică, în curînd simt că locul lor nu e acolo și pleacă. E deci acum perfect explicabil de ce nici publicul, nici oamenii de stat la noi nu dau nici o importanță gazetăriei. În privința aceasta citez următoarele două întîmplări. În Cameră la noi, un deputat atacă pe un ministru citind, între altele, o bucată dintr-o gazetă ministerială. Ministrul, foarte mirat, l-a întrerupt: „Dar ce-mi citești din gazete, nu știi cum se fac gazetele la noi?”. Alt fapt curios e luat din *Națiunea*, gazeta răposatului Dumitru Brătianu. În această gazetă era un colaborator socialist care polemiza din partea gazetei cu anarhiștii astfel: „Noi, social-democrații, noi, socialiștii, nu trebuie să fim amestecați cu anarhiștii“. Închipuiți-vă o gazetă liberală străină, *Times*, *Le Temps*, *Kölnische Zeitung* etc., scriind „noi, social-democrații, noi, socialiștii“, etc. Ar fi un scandal european; la noi însă se pot toate pentru că, în definitiv, gazetele nu reprezintă, politicește vorbind, nimic sau cel mult niște personalități sau coterii politice. În ce privește relația publicului cititor față cu gazetăria zilnică, apoi ea se caracterizează prin modul tipic cum publicul, în foarte multe cazuri, cumpără ziare și își exprimă opiniile sale. „Băiete, dă-mi gazeta *cutare*, să vedem ce mai minciuni spune“; iar după ce sfîrșește de citit exclamă cu satisfacție: „Bine i-a dat la cap“, acest „bine“ referindu-se la conservatori, liberali sau rege, după cum și cititorul e liberal, conservator sau antidinastic. Cum vedem deci, publicul degeaba acuză gazetăria noastră, el cere știri senzaționale, fie și mincinoase, cere violențe, și i se dă ceea ce cere; dar nici publicul nu e tocmai vinovat,

pentru că, după cum am văzut, alt rol politic nu prea are gazetăria la noi.

Se înțelege, gazetăria aduce și foloase însemnate, astfel, spre pildă, sint denunțările, făcute prin presa înaintată, călcărilor de lege, brutalităților și a fel de fel de nedreptăți; în privința aceasta, rolul presei e foarte binefăcător, dar aceasta privește rolul ei moral, și noi vorbim aici despre rolul ei politic, care, după cum am văzut, dacă nu e nul, apoi e foarte neînsemnat.

Gazeta zilnică socialistă la noi în țară însă trebuie să fie altminteri. Gazeta zilnică socialistă nu va trăi prin știri senzaționale și false, prin scandaluri sau violențe extreme. Pentru aceasta garantează nu numai onorabilitatea și corectitudinea celor care vor fi însărcinați să conducă gazeta, nu numai principiile socialiste, care se opun hotărît unei astfel de tactici, dar o garanție este chiar și aceea că conducătorii gazetei n-au nici un interes de a o preface într-o întreprindere comercială, fiindcă nu e proprietatea lor. În cît privește personalitățile și extremele violențe, care sint hrana predilectă a gazetăriei noastre, gazeta zilnică nu va alerga la ele, nici n-are interes să fie violentă, fiindcă violențele extreme se fac la noi mai ales în vederea venirii la guvern, pe cînd partidul socialist, pentru moment, nici n-are acest gînd, fiindcă venirea la guvern, a partidului socialist va fi posibilă numai după ce socialismul va învinge definitiv în occidentul Europei. Gazeta zilnică socialistă va trebui să fie o notă nouă în ziaristica noastră, fiind absolut corectă, adevărată și cuviincioasă. Dar gazeta zilnică socialistă se va deosebi de celelalte și prin faptul că va trebui să reprezinte cu adevărat partidul muncitorilor. Muncitorii organizîndu-se politicește ca o clasă deosebită, gazeta trebuie să reprezinte aspirațiile acestei clase, trebuie să fie un străjer neadormit al intereselor ei. Și gazeta zilnică trebuie să facă și mai mult, ajutînd organizarea unui partid puternic al muncitorilor, care e acum numai la începutul lui.

Dar, avînd o sarcină de împlinit atît de grea și de importantă, și responsabilitățile ce cad asupra gazetei sint foarte mari. Fiecare pas fals, fiecare greșeală care va face gazeta se va răsfrînge asupra partidului întreg. În privința aceasta avem exemplu un articol mic, dar injurios la adresa d-rului Lucaci și tipărit în *Munca*;

acest articol greșit, deși nici pe aproape nu reprezenta vederile și tactica partidului muncitorilor, a fost întrebuințat ca armă de luptă contra partidei întregi, și la alegerile din Ploiești a fost întrebuințat ca armă principală contra prietenului Radovici.

De aici se vede cât de păgubitoare pot să fie greșelile de tactică practică făcute de gazeta partidei. Sînt mult mai păgubitoare decît greșelile de doctrină, care pot să fie ușor îndreptate prin discuție. Se înțelege că aste pe-ricole nu sînt arătate pentru a stingheri apariția gazetei, ci pentru ca să fie înlăturate pe cît cu putință.

Se înțelege că de la început, mai ales, va fi imposibil de a nu face greșeli. Aceasta va fi cu putință numai cînd gazeta va fi bine organizată și va avea un personal îndestulător și bine plătit, pentru aceasta însă trebuie mijloace bănești. Avînd în vedere marea importanță ce trebuie să aibă o gazetă zilnică, toți membrii partidei socialiste trebuie să facă cele mai mari jertfe bănești pentru apariția ei. Dacă se vor face, sînt sigur că gazeta va îndeplini menirea ei de a fi cea mai sigură armă de luptă și cel mai bun mijloc de propagandă pentru Partidul socialist din România.

MUNCA (BUCUREȘTI), ANUL V, NR. 33 DIN 16 OCTOMBRIE 1894

LEGALISMUL SOCIALIȘTILOR⁴⁰

În țara noastră, unde judecata superficială și fraza goală joacă un rol așa de mare, legalismul social-democrației române a fost totdeauna un prilej de nedumerire pentru toți aceia care se ocupă de viața noastră politică. Pentru orice om care cunoaște socialismul din auzite, acest cuvînt înseamnă negreșit scandal, revoltă, călcare de lege etc. Și, cu toate acestea, socialiștii au dat lecție de legalism chiar partidelor noastre politice. Cînd socialiștii din Iași, cu ocazia manifestărilor violente ale opoziției unite contra regelui, au tipărit și au împrăștiat un manifest îndemnînd poporul muncitor la liniște și la neamestec în aceste manifestații⁴¹, lumea noastră politică credea că asta e un pas izolat, care se explică prin confuzie și nepriceperea adevăratei tactici socialiste. De atunci însă au trecut mai mulți ani, și partidul socialist a urmat cu stăruință aceeași tactică.

În timpul tulburărilor țărănești, al manifestărilor opoziției unite din Piața teatrului, al manifestărilor contra legii maximului, al manifestărilor studențești și altora, oricînd partidul socialist a avut prilej de a se manifesta, el s-a manifestat ca un partid legal și a îndemnat la respectul legalității pe potrivnicii săi. Aici deci avem a face nu cu un fapt întîmplător, ci cu o tactică studiată și bine ohibzuită. Și atunci se naște, bineînțeles, întrebarea: cum și de ce tocmai socialiștii formează la noi un partid legalist? E oare aceasta o tactică dictată de teoriile socialiste? Nu. Teoriile socialiste nu sînt o formulă

sau o dogmă și deci nu dictează nici o tactică hotărâtă și aceeași pentru toate țările, ci lasă în grija socialiștilor fiecărei țări să-și creeze o tactică potrivită cu condițiile reale de viață ale țării lor. Tocmai astfel de tactică e admisă de socialiștii români. În câteva cuvinte, iată explicarea.

Din pricina anumitei dezvoltări istorice economico-sociale a țării noastre a crescut în ea în treizeci de ani o mare nepotrivire între starea legală și între starea reală, între relațiile de drept și relațiile de fapt. Această nepotrivire mai mult sau mai puțin se observă și în alte țări cu instituții burgheze (afară doar de Belgia și Anglia), dar nicăieri ea nu e așa de mare ca la noi. Avem o constituție liberală (afară de legea electorală) și avem o stare reală de lucruri, care în unele privințe e mai rea decât în țările autocrate. Avem o constituție democratică, după care poporul întreg stăpânește, e suveran, în realitate însă avem o oligarhie de câteva mii de oameni care stăpinesc țara. Sînt mai bine de treizeci de ani de cînd am desființat o stare legală feudală, iobăgistă, înlocuind-o cu o stare burgheză, liberală — aceasta pe hîrtie; iar în realitate, mai ales în relațiile dintre administrație, proprietari și arendași, de o parte, și țărani, de altă parte, s-au consacrat o bună parte din relațiile feudale și uneori mai ales ceea ce a fost rău în acele relații. Ca să ne facem o idee clară de adîncă deosebire ce este între starea noastră legală și cea reală, să ne închipuim că într-o zi, printr-o minune oarecare, țara noastră s-a prefăcut într-o țară unde legile sînt cinstit și strict aplicate, unde deci starea legală și reală s-ar potrivi perfect.

În această țară utopică nu s-ar face legalmente nici o deosebire între mari și mici, bogați și săraci. Un proprietar sau un stăpîn care ar lovi pe un țaran sau slugă s-ar pedepsi tot așa de aspru după cum dacă aceștia din urmă s-ar face vinovați de aceeași faptă. Proprietarul sau arendașul care ar falsifica socotelile agricole ar intra în pușcărie. Un subprefect n-ar putea, nepedepsit, nu numai să lovească în țaran, dar [nici] măcar să-l înjure — că așa e legea. Un ofițer ar putea să dea în judecată pe un soldat, dar, prin propria putere, n-ar putea nu numai să-l bată, dar [nici] măcar să-l înjure — pentru că așa e legea. Alegerile în acea țară utopică ar fi absolut libere, după cum poruncește legea noastră neuto-

pică, iar libertatea cuvîntului și a întrunirilor ar fi respectată la țară pentru țărani, după cum este respectată în orașe pentru boieri. Țăranii ar putea să facă asociații și întruniri unde să fie propagate orice idei, ar putea să facă manifestații pașnice nu numai fără a fi împușcați, dar fără ca să aibă cineva dreptul să se amestece în treburile lor — după cum e legea. Să-și închipuie numai cititorul acestea și toate celelalte relații cetățenești regulate în același fel — numai după lege; nu e oare evident că această țară închipuită legală ar fi nemăsurat superioară celei reale în care trăim noi? Dar mai e ceva.

Călcarea legilor niciodată nu se face de fantezie sau de dorința de a le călca, ci de interes. Dar, legea fiind aceea care regulează relațiile între oameni, e evident că dacă e călcată din interes de cineva e totdeauna în paguba interesului cuiva.

Astfel, dacă clasele noastre superioare creează o stare de lucruri latentă ilegală, e pentru că le convine față de clasele stăpînite, între care în primul rînd e poporul muncitor. Stricta aplicare a legilor ar fi deci în primul rînd în folosul poporului muncitor, ale cărui interese sînt reprezentate prin social-democrație.

În sfîrșit, legile țării noastre, cinstit aplicate, legile care garantează libertatea cuvîntului, întrunirilor etc. permit o dezvoltare pașnică a social-democrației.

Iată deci pentru ce în țara noastră social-democrația e legalistă.

Ea e legalistă: *pentru că la noi starea legală, relațiile de drept sînt mult superioare stării reale relative de fapt, pentru că o aplicare cinstită a legilor existente ar fi în primul rînd folositoare poporului muncitor și pentru că legile țării, cinstit aplicate, permit o creștere și o dezvoltare a social-democrației însăși.*

C. Dobrogeanu-Gherea

LUMEA NOUĂ (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 10 DIN 12 NOIEMBRIE 1894

I.

Legea minelor ⁴³ a d-lui Carp a avut darul de a ridica interesante discuții teoretice, ca și practice. Eu nu mă voi ocupa de partea practică a chestiunii, ci numai de teoriile care s-au emis asupra *proprietății*. În această privință, pur teoretică, discuțiile și părerile emise sînt interesante și instructive numai prin faptul uriașei însemnătăți a subiectului în discuție, dar nu și prin felul cum acest subiect a fost tratat. În această din urmă privință, discuția a fost cît se poate de superficială, atît din partea protivnicilor cît și a apărătorilor acestei legi. Protivnicii legii minelor găsesc în ea un socialism ascuns, fără a arăta în ce anume consistă acest socialism și, mai ales, ei nu arată vreo pricepere cît de puțină asupra teoriilor socialismului modern, asupra proprietății.

Din altă parte, susținătorii legii aduc pentru susținerea ei niște teorii confuze și neexacte și, ce e mai straniu, niște teorii care se bat cap în cap cu expunerea de motive a legii.

Foarte caracteristic în această privință e articolul de fond din *Constituționalul* intitulat *Legea minelor*.

Autorul articolului vrea să dovedească că toate argumentele protivnicilor legii sînt absurde, dar pentru acest scop vrea să ne spună „cîteva cuvinte asupra proprietății în genere“.

După această promisiune, te aștepți ca autorul articolului să arate în adevăr în cîteva cuvinte vederile sale

generale asupra proprietății, menite să reducă la absurd argumentele protivnicilor.

În loc de aceasta, autorul nostru repetă de mai multe ori cu felurite sosuri că nu e stat fără proprietate, după cum nu e proprietate fără stat, o repetă ca să ajungă la concluzia că între stat și proprietate e o legătură intimă, indisolubilă. Nu e vorbă, e foarte adevărat, că între stat și *proprietatea individuală* e o legătură intimă și că unul condiționează pe altă; dar ce fel de argumentare e asta să repeți de mai multe ori o afirmație, pe urmă s-o dai tot pe ea ca încheiere și să crezi încă a fi dovedit ceva? Și, afară de asta, chiar dacă ai dovedi că între stat și proprietatea individuală există o legătură intimă, întru cît aceasta ne-ar da o idee asupra proprietății în genere? Și, în sfîrșit, întru cît acest adevăr stabilit ar putea să slujească ca un argument în favoarea legii?

Protivnicii legii pot să răspundă foarte bine: e adevărat că între stat și proprietatea individuală e o legătură intimă și, de aceea, legea în chestie, lovind în dreptul de proprietate, lovește și în stat și astfel argumentul menit să apere legea se întoarce contra ei.

De altă parte, protivnicii legii încălecă o mîrtoagă care de-abia se ține în picioare — a *dreptului natural*, între aceștia din urmă e d-l *Danieleanu*.

Dreptul natural al proprietății conține o contradicție în termeni. *Dreptul* în genere nu e o creare a naturii, ci se naște în societățile omenești din relațiile omenești, deci e o creație omenească. Fiziologia și psihologia, între facultățile innăscute ale omului, n-au descoperit și dreptul la proprietate, și încă la proprietatea individuală. Apărătorii legii susțin altă teorie bine cunoscută, și anume că proprietatea nu e un drept natural, ci un drept legal, că proprietatea are ca bază și izvor legea. De această părere e și d-l profesor *Dissescu* dacă cuvintele d-sale au fost reproduse exact de reporterul *Adevărului*. Această teorie are oarecare aparențe revoluționare prin faptul că din ea se poate face următoarea deducție: dacă proprietatea individuală e creată prin lege și se schimbă prin lege, atunci ea poate fi înlocuită prin altă formă a proprietății cînd vor face legi socialiștii. Deducția din teorie e spirituală și arată că se pot face deducții adevărate din teorii false. Pentru că teoria e falsă, istoricește vor-

bind, și deci nu poate fi o teorie socialistă, pentru că socialismul și neadevărul istoric se exclud ca lumina și întunericul.

Adevărul istoric e cu totul dimpotrivă acestei teorii : nu legea a creat proprietatea individuală și creează toate modificările și modalitățile proprietății, ci, din contra, necesitățile istorice, relațiile reale de putere și în primul rînd *modurile de producțiune* economică au creat proprietatea individuală și prezidă la toate modificările ei, iar legea sancționează proprietatea în general și felurile ei forme în special. În acest înțeles se poate zice mai curînd că nu legea creează proprietatea, ci aceasta din urmă creează legea. Pentru că, în general vorbind, nu legea creează relațiile reale de putere, ci acestea din urmă produc legea.

Legea sancționează relațiile reale care se produc în societate, după cum religia sancționează căsătoria.

Aceasta din urmă se pregătește cu desăvîrșire prin alți factori decît religia, cum sînt : înțelegerea între părinți, inclinațiuni fiziologice și psihice între tineri, zestrea și alte interese materiale etc... și numai cînd toate condițiunile reale ale căsătoriei s-au pregătit, atunci vine religia și o sancționează. Tot așa sancționează legea relațiile reale în societate, care sînt create fără ea, am putea zice fără știrea ei.

Pe baza proprietății individuale s-au ridicat și au pierit națiunile, pe această bază s-au ridicat și au pierit civilizații întregi : cum deci ar fi putut proprietatea individuală să reziste la atîte vicisitudini uriașe ale soartei, dacă ar fi avut o bază atît de șubredă și schimbăcioasă cum e legea.

În cîteva cuvinte, expunerea de motive a legii minelor arată mai multă pricepere asupra adevăratului caracter al evoluției proprietății decît toate discuțiile care au urmat.

Nu interesele, zice expunerea de motive, se supun teoriilor, ci teoria, după cum ne arată experiența tuturor popoarelor, se adaptează pururea și pretutindenea la felurile interese.

Și, dacă teoria cutare sau cutare a fost covîrșitoare în cutare epocă și în cutare țară, se poate cu înlesnire proba că ea nu a covîrșit unde era cea *justă*, ci doar unde *interesul pe care-l reprezenta era mai puternic*.

Perfect adevărat și ceea ce se zice de teoriile juridice trebuie de spus și în general despre legi.

Teoriile juridice și legile dominatoare în cutare epocă asupra proprietății nu dominează pentru că sînt *juste* după vreun principiu metafizic de dreptate și justiție, dar pentru că în lupta de clase și lupta de interese prezintă pe cele victorioase, reprezintă interesele cele mai puternice. *Cu alte cuvinte, teoriile juridice și legile dominatoare într-o epocă asupra proprietății nu dominează pentru că sînt juste, dar sînt juste pentru că dominează.* Acesta e un adevăr istoric foarte important și, ca atare, se înțelege că vine în ajutorul socialismului modern — ca orice adevăr istoric —, dar, oricît de adevărat ar fi, el nu ne dă deloc încă concepția socialismului modern asupra proprietății ; de la aceasta din urmă expunerea de motive e departe ca cerul de pămînt. În cîteva cuvinte vom expune concepția socialismului științific modern asupra proprietății în articolele viitoare. Această expunere va fi folositoare nu numai celor care n-o cunosc, dar și celor care ar vrea să știe cam ce relație poate fi între teoriile socialiste și legea minelor.

II.

Evoluția proprietății

În articolul trecut am promis a expune în cîteva cuvinte concepția socialistă asupra proprietății. E evident că într-un articol de gazetă pot să arăt această concepție numai foarte strîns, deci neapărat că puțin clar, voi avea însă prilej de a reveni asupra acestei chestiuni importante.

Socialismul științific modern nu dă nici o teorie juridică sau morală asupra proprietății, nu pleacă deci din punctul de vedere al unei dreptăți mai mult sau mai puțin metafizice și sentimentale, știind foarte bine că teoriile juridice, după cum o știe și expunerea de motive din legea minelor, consacră *stări* sociale reale, dar nu le creează.

Socialismul științific pleacă de la studiul realității vieții, de la studiul evoluției omenirii, societăților omenești în general și a vieții lor materiale, economice, în special. Acest studiu arată că proprietatea a trecut prin

nenumerate schimbări și forme. Aceste schimbări și formele ce a îmbrăcat proprietatea de-a lungul dezvoltării societăților omenești nu s-au produs la întâmplare; ele, la rîndul lor, atîrnă mai ales de modul de producție economică a societății și, fiindcă producția economică se dezvoltă, progresează, se schimbă mereu, apoi, în concordanță cu această schimbare a producerii produselor necesare vieții, se schimbă și modul de apropiere* a lor, adică formele proprietății. Cu toate că schimbările formelor proprietății prin care a trecut omenirea sînt nenumerate, ele pot însă să fie împărțite în două forme esențiale, care împart întreaga dezvoltare a omenirii în două epoci mari. Aceste două forme sînt: proprietatea comunistă, sau colectivă, și proprietatea individuală, sau individualistă.

În prima epocă a dezvoltării societăților omenești a domnit proprietatea comunistă.

Societățile primitive, pe la începutul dezvoltării lor trăind în grupe mici, cu instrumente de muncă și apărare neînsemnate, înconjurate de natura puternică și vrăjmașă și, de semeni vrăjmași, n-ar fi putut să reziste dacă n-ar fi trăit în comunități, dacă n-ar fi muncit în comun. Apropierea produselor muncii, trebuind să corespundă forme de producere în societate, a fost, de asemenea, comunistă. Comunismul primitiv a fost deci o necesitate de viață pentru societățile primitive, și acelea care nu s-ar fi supus acestei necesități ar fi trebuit să dispară: lupta pentru existență și selecția naturală se însărcinau cu măturarea de pe fața pămîntului a acelor din societăți care ar fi înfrînt comunismul primitiv.

Cu dezvoltarea acestui comunism primitiv s-a format o organizație socială (politică) corespunzătoare — organizația gentilică, organizația grupelor de rude de sînge sau presupuse ca atare. Pe baza acestui comunism primitiv, cu o organizație socială (politică) corespunzătoare, societățile omenești au trăit și s-au dezvoltat în timp de mii de ani. Pe aceste baze comuniste, omenirea a progresat enorm intelectualicește, psihicește; multe și nenumerate născociri a produs, a perfecționat enorm producția economică. Se înțelege, toate acestea ne par acum meschine, după cum meschină va părea cultura noastră după cîteva mii

* Punere în stăpînire.

de ani, dar pentru vremea lor ele au fost colosal de importante și marchează un pas enorm în dezvoltare, în progresul omenirii. Această organizație comunistă a adus omenirea în dezvoltarea ei progresivă pînă la poarta civilizației. Dar, oricît de importantă ar fi fost această organizație comunistă, ea nu putea să trăiască veșnic, mai întîi și mai în general pentru că nimic nu e veșnic pe lumea aceasta — nici omul, nici națiunile, nici pămîntul și nici sistemul nostru solar —, toate trebuie să piară odată. Mai în special însă, această organizație comunistă trebuia să dispară pentru că ea, în dezvoltarea progresivă a societăților, a ajuns în dezacord cu progresul producției, cu progresul economic-material al societății.

Producția economică, împărțirea muncii, relațiile economice prin comerț, înmulțirea populației etc. ... deși au înflorit în epoca comunistă, ajunseseră la un anumit grad de dezvoltare, n-au putut să progreseze mai departe pe bazele comuniste și, de aceea, acestea din urmă trebuiau să dispară și au dispărut, după mai multă vreme și luptă, lăsînd loc altor organizații, bazate pe proprietatea individuală.

Astfel, organizarea comunistă a produs ea însăși condițiunile propriei ei pieiri și condițiunile de trai pentru organizarea socială care a înlocuit-o.

Pe aceste noi baze au început să se dezvolte societățile civilizate. Nu-i vorbă, proprietatea individuală n-a predominat nicăieri exclusiv și foarte multă vreme s-au păstrat rămășițe importante din comunismul primitiv.

Chiar în societățile cele mai civilizate, mai încoace de tot, în vîrsta de mijloc, în proprietatea rurală, principiul comunist a jucat un rol foarte important.

Nu-i mai puțin adevărat însă că proprietatea individuală a caracterizat societățile civilizate și, ceea ce e mai important, proprietatea individuală era principiul progresiv, era ceea ce a permis o dezvoltare progresivă a societății.

Pe aceste baze individualiste, cum am zis și în articolul trecut, au trăit și au pierit societăți, s-au ridicat și au căzut civilizații întregi. Multe lacrimi, durere și sînge a costat pe omenire această dezvoltare pe baze individualiste și, desigur, nimeni n-ar putea să facă bilanțul civilizației punînd într-o cumpănă toate jertfele nenumerate cîte le-a

costat ea, iar în alta toate binefacerile ei, un lucru însă e sigur : că la un timp dat dezvoltarea progresivă a omenirii a putut să se facă numai pe baze individualiste, cu proprietate individuală și e iarăși sigur că progresul omenirii, din nenorocire, n-a călcat numai pe roze, dar și pe sînge și cadavre.

Omenirea civilizată pe aceste baze individualiste a făcut un mare pas înainte : ea a îmbunătățit enorm producția economică, a făcut un progres mare în știință, în arte, a făcut invențiuni minunate. Mai ales era modernă, cea cu deosebire individualistă, *era burgheză*, e aceea care a făcut să progreseze enorm omenirea. În mai puțin de două sute de ani, ea a făcut pe omenire să facă un pas mai mare în producția economică, invențiile tehnice, științe etc. decît în două mii de ani care i-au precedat. În această mișcare înainte și prin această mișcare înainte, bazele individualiste ale societății, între care cea mai importantă e proprietatea individuală, încep să se învechească — dacă putem să ne exprimăm așa —, devin tot mai șubrede, societatea începe să se încurce în cele mai mari și în cele mai indisolubile contradicții, ea ajunge în conflict cu progresul economic, devenind o piedică pentru el în loc de imbold. Prin dezvoltarea firească, societățile civilizate au ajuns la o stare asemănătoare cu a societăților comuniste primitive de altădată : cînd viața și dezvoltarea societății nu mai e posibilă pe baze vechi, cînd, sub pedeapsa de moarte, societățile trebuie să-și schimbe însăși baza pe care trăiesc și care în cazul de față e *proprietatea individuală asupra mijloacelor de producție*. Pentru a se reconstrui pe baze noi, după cum a făcut-o altădată societatea comunistă, societatea individualistă de azi trebuie să schimbe baza economică individualistă în colectivistă (comunistă), prefăcînd toate instrumentele de muncă — cum e sol, subsol, fabrici, ateliere etc. — în proprietatea comună a națiunii întregi. Și aceasta nu din cauză că o cer socialiștii, dar din cauza dezvoltării firești a omenirii, e evoluția firească însăși care face fatală dispariția proprietății individualiste asupra instrumentelor de muncă și prefacerea lor în *proprietatea comună a societății*. Dovedirii acestui adevăr îi va fi consacrat articolul viitor.

III.

Dispariția fatală a proprietății

Am zis în articolul trecut că în dezvoltarea evolutivă a societății civilizate am ajuns la un punct cînd dispariția proprietății individuale e tot mai necesară, e *fatală*. Dovedirii acestui adevăr, pe cît de important pe atît de netăgăduit, e consacrată întreaga parte critică a socialismului modern, și deci e peste putință s-o fac aici, într-un singur articol de ziar. Cu toate acestea, voi încerca s-o arăt, pe cît e posibil, în cîteva cuvinte.

Mai întii și întii, proprietatea individuală în dezvoltarea societății a ajuns la propria sa negare.

În adevăr, ce înseamnă că societatea e bazată economic pe proprietatea individuală ? Evident, înseamnă că membrii acelei societăți au proprietate individuală, mai ales înseamnă că producătorii în societate stăpînesc individual instrumentele lor de muncă, așa cum a fost în vîrsta de mijloc, cînd pămîntul era al țăranului și unelte ale meseriașului. Este oare acum așa ? Evident că nu, și cu atît mai puțin cu cît țara e mai civilizată. Astfel, în Anglia, în Belgia, mai toți producătorii sînt *expropriați* cu totul, sînt proletari. În alte țări civilizate, mai sînt producători care au o umbră de proprietate, dar care, prin însuși mecanismul economic al societății de azi, sînt expropriați tot mai mult și mai mult.

Este știut și de cei care nu cunosc economia politică cum că în societatea modernă, bazată pe concurență, capitalurile mari bat pe cele mici și deci fabricanții mari și comercianții mari înving pe meseriași și pe micii comercianți, care tot mai mulți și mai mulți trec în rîndul proletarilor. Astfel, în societatea de azi, prin dezvoltarea ei firească pe bazele individuale, se creează tot mai mult dintr-o parte un număr foarte mic de membri ai societății care au concentrată în mîinile lor mai întreaga bogăție a nației și din alta — imensa majoritate a nației, și toți producători manuali ca și intelectuali, proletari fără proprietate. Deci societatea modernă în dezvoltarea ei ajunge la următoarea contradicție, la următoarea arhiabsurditate : *e o societate bazată pe proprietatea individuală, dar în care enorma majoritate a membrilor acestei societăți și*

mai toți producătorii n-au proprietate. Proprietatea individuală deci a ajuns la propria sa negare.

Judece deci oricine dacă o societate poate să se dezvolte pe o bază atât de șubredă și absurdă și dacă, înainte chiar de a ajunge la proletarizarea tuturor producătorilor, nu va fi fatal nevoită să înceapă să se dezvolte pe alte baze decât proprietatea individuală, care, în definitiv, în societățile cele mai civilizate nu există pentru enorma majoritate a membrilor lor. Acum alt fapt tot așa de important.

Am zis în articolul trecut că formele proprietății atîrnă în primul rînd pe formele și modurile producției economice, și o formă de proprietate care ar veni în contradicție cu progresul producției economice e osîndită să piară, va fi măturată de acesta din urmă din drumul său victorios.

Ei bine, tocmai forma proprietății individuale moderne ajunge tot mai mult în contradicție cu progresul producției economice.

Pentru a dovedi în marginile restrînse ale acestui articol, am să iau o pildă, dar o pildă foarte clară și doveditoare — acesta e fenomenul economic atât de cunoscut acum sub numele de criză de supraproducție ; e acuma și la noi destul de cunoscut pentru că criza noastră în parte se datorește supraproducției. În ce consistă acest fenomen ? Iată în ce. În societatea noastră se produce mai mult decât poate fi vîndut, se produce prea mult, de aici criza de supraproducție cu toate nenumăratele nenorociri ale ei. Se poate oare o absurditate mai mare și mai dureroasă decât aceasta la care a ajuns societatea modernă în dezvoltarea ei ? Marea majoritate a membrilor societății moderne trăiește într-o mizerie cumplită, e lipsită de cele mai necesare vieții : hrană, îmbrăcăminte ș.a.m.d., și aceeași societate e zguduîță pînă la temelii ei nu de această lipsă dureroasă a majorității membrilor ei, ci de prea multă producere, prea multă hrană, îmbrăcăminte produse.

Se poate oare o absurditate mai nebună ? Nu e clar că o societate ajunsă la astfel de absurdități nu poate să se dezvolte pe temelii ei vechi ? Dar acest fapt are și o altă importanță, mai mare. E evident că, dacă societatea suferă de crize de supraproducție, tot ce va mări considera-

bil această producție va provoca și crize de supraproducție mai mari.

Astfel, dacă s-ar descoperi pămînturi mai roditoare decât cele din America sau un procedeu științific de a mări producția în general a pămîntului, s-ar mări grozav crizele agricole, iar dacă s-ar mări mult printr-o invenție producția de mărfuri industriale, în industrie ar izbucni și o criză mai înfricoșată de supraproducție, cu toate urmările ei nefericite. Astfel deci, progresul producției economice e menit să provoace crize și nenorociri enorme în societatea modernă, ceea ce înseamnă, cu alte cuvinte, că *această societate a ajuns într-o contradicție flagrantă cu progresul producției economice*, încît orice progres mare economic o zguduie din temelii ei, îi face rău, în loc să-i facă bine.

Mai e încă o pricină care face absolut de neînlăturat dispariția proprietății individuale : aceasta e *contrazicerea, dezarmonia care s-a dezvoltat între producerea și apropierea produselor*.

Ca o societate să poată trăi și să se dezvolte normal, trebuie negreșit să existe o legătură logică între producere și apropierea produselor. Astfel, în societățile primitive comuniste, produsele (pescărit, vinat, produse agricole) se căpătau în comun și ele aparțineau comunității. Dacă pe urmă produsele se consumau în comun sau dacă se împărțeau și se consumau individual, aceasta e de puțină importanță, pentru că important e acordul între felul producerii și apropiere, dar nu neapărat și cu consumarea produselor. Sub domnia producerii individuale, unde un țăran lucrează bucata lui de pămînt sau meseriașul cu uneltele lui de muncă, e natural ca produsele lor căpătate individual să fie apropiate individual, să le aparțină tot lor. Acum însă, în țările înaintate în civilizație, produsele industriale se produc în fabrici imense, unde lucrează împreună, colectiv, în comun, mii de lucrători, de asemenea, pe moșiile întinse ale marilor proprietari, lucrează iarăși sute sau mii de lucrători împreună, în comun, astfel încît cea mai mare parte a producției țării e făcută pe baze comuniste, pe cînd apropierea produselor e individuală, aparține fabricanților și moșierilor ; e deci o *contrazicere flagrantă între producerea colectivă și apropierea individuală*.

Această contradicție poate să înceteze numai în două cazuri : sau schimbând producerea, sau schimbând proprietatea. Sau întorcându-ne înapoi la producerea individuală, și deci distrugând toate fructele civilizației moderne, sau punând în concordanță cu producerea colectivă și apropierea, prefăcând toate instrumentele de muncă — cum e solul, subsolul, fabricile, atelierele etc... — în proprietate colectivă a națiunii întregi. Întoarcerea înapoi fiind imposibilă chiar dacă am vrea, rămîne un singur lucru de făcut : prefacerea tuturor instrumentelor de muncă în proprietatea comună a națiunii.

După mii de ani de dezvoltare pe baze comuniste, societatea a ajuns la un punct unde bazele economice vechi nu permiteau o dezvoltare mai departe și societatea trebuia să le schimbe pe altele, individualiste. După mii de ani de dezvoltare pe acestea din urmă, societățile civilizate au ajuns la un punct, și anume epoca noastră, unde mișcarea și viața progresivă nu mai sînt posibile pe bazele vechi, individualiste, și aceste societăți trebuie neapărat să se întoarcă la un fel de comunism, însă la un comunism cu mult superior celui primitiv. După cum societățile civilizate, trecînd prin monarhia absolută, constituțională, tînd să devină republici asemenea incîtva cu republicile societăților primitive, tot așa societățile civilizate de azi, trecînd prin mai multe forme individualiste, tînd să devină societăți comuniste asemănătoare, dar mult superioare la formă și fond celor primitive. Și aceasta nu din cauza vreunor idei subversive sau a unor revoluționari ce sapă bazele societății moderne, ci în virtutea însăși a evoluției omenesci aceste baze s-au învechit și se surpă mereu.

Ne mai rămîne acum să mai spunem cîteva cuvinte despre bazele cele noi pe care își va începe traiul societatea transformată.

Despre aceasta în articolul viitor.

IV.

Priceperea falsă a socialismului

Înainte de a se vorbi de apropierea colectivă, care e totodată esența socialismului, trebuie să spunem cîteva

cuvinte asupra priceperii false și a celei dinții și celei din urmă, pentru că ceea ce foarte adesea se pricepe sub *socialism* sînt niște avantaje și absurdități. Și trebuie să spunem adevărul că socialiștii chiar ei înșiși sînt, sau mai bine zis au fost în cîtva de vină că socialismul din formulă clară și adevărată a devenit o fantasmagorie în capul chiar [al] acelor care în adevăr ar fi dorit să-l priceapă.

Aceasta s-a întîmplat cam astfel.

Temeliile economice pe care trăiește o societate, mai ales felul de producere și de apropiere a produselor muncii, hotărăsc felul dezvoltării sociale și generale, felul instituțiilor politice, ale relațiilor sociale între membrii societății, pînă chiar și felul dezvoltării intelectuale și artistice. E evident deci că o organizare economică atît de diferită și atît de superioară celei de azi va avea de rezultat o viață socială neînchipuit mai frumoasă și din toate punctele de vedere superioară celei de acum din punctul de vedere material, ca și intelectual și moral. Orbiți de astă lumină intensă a traiului social viitor, unii din socialiști au început asupra organizației societății viitoare să construiască în imaginația lor o societate socialistă în toate amănuntele ei. Scopul, desigur, a fost lăudabil, socialiștii de care vorbim au vrut prin aceste construcții fantastice și atrăgătoare să-i entuziasmeze și pe ei, și pe alții pentru idealul luminos al socialismului. Toate aceste fantezii pot să aibă și o parte folositoare, iar produse de artiști pot să rămînă ca lucruri de artă, nu trebuie însă să li se dea o valoare *real-socialistă*, nu trebuie să se ia fanteziile drept realități și nu trebuie să se considere ca obligatorii nici pentru societatea viitoare, nici pentru lupta socialistă de azi.

În adevăr, ce putem ști noi despre toate amănunțimile organizației viitoare a societății cînd ele depind de mii și mii de factori pe care nici nu ni-i putem închipui în toate combinațiile lor ; cum putem hărăzi societăților viitoare anumite instituții și anumit mod de viață cînd o descoperire tehnică poate să se producă dintr-o zi într-alta și va reduce la absurd toate presupunerile noastre și, mai presus de toate, cum putem să construim o societate viitoare în toate detaliile ei cînd n-avem elemente pentru aceasta ?

Pentru că e evident că un geniu chiar nu poate să speculeze asupra unei alte societăți decît cu elementele ma-

teriale, intelectuale și sufletești pe care i le dă societatea în care trăiește. Greșeala tuturor acestor speculații fantastice poate fi pricepută prin următoarea pildă :

Doi călători se duc într-un oraș străin. Acești oameni trebuie, se înțelege, să știe drumul exact pe care trebuie să meargă. Cu cât ei se vor apropia de oraș, vor putea să vadă în câtva poziția lui, contururile și mărimea lui aproximativă ș.a.m.d. Închipuiți-vă că drumeții noștri, nemulțumiți cu aceste cunoștințe exacte, pe care pot să le capete din elementele reale, pe care le au înaintea simțurilor și a inteligenței lor, s-ar apuca să ghicească și să speculeze asupra stradelor, caselor, asupra împărțirii odăilor în case, asupra frumuseții femeilor și asupra moravurilor din acel oraș — toate niște lucruri pe care nu le-ar putea afla decât fiind în oraș. Se înțelege, dacă drumeții noștri consideră toate aceste presupuneri ca niște simple fantezii, atunci nu poate fi pentru ei nici o pagubă, ba poate [fi] chiar un folos. Dar ce ar fi dacă drumeții noștri ar lua fanteziile drept realități și prin aceste fantezii ar hotărî purtarea lor viitoare în oraș și condițiile călătoriei ? Din nenorocire, cam așa făceau socialiștii fantastici. De câte ori socialiștii se despărteau și se combăteau *din principiu* pentru că nu se învoiau asupra felului cum trebuie să fie organizate serviciile comunale în viitoarea societate socialistă !...

De această slăbiciune a unora din socialiști s-au folosit protivnicii socialismului. Aceștia din urmă au simțit, într-un mod conștient sau inconștient, că le vine foarte bine la socoteală această strămutare a discuției de pe terenul realității pe terenul fanteziei și îndată s-au amestecat și protivnicii ; discuțiile asupra a fel de fel de chestii de ordine materială sau morală care priveau viitorul depărtat al societății se făcuseră tot mai aprinse.

Protivnicii făceau (fac și acum) pe șireții și puneau fel de fel de întrebări socialiștilor asupra viitorului depărtat, și, deoarece chiar un prost poate să întrebe mai mult decât o sută de înțelepți ar fi în stare să răspundă, putem să ne închipuim ce s-a întâmplat când între cei care întrebau erau și oameni inteligenți și culti.

— Bine — zice d-l X —, societatea va hotărî cantitatea și felul producției, dar dacă între stofele produse nu se va găsi nici una care să placă nevastei mele ce te faci ?

— Așa e, — zice Y, dv. veți avea mijloace mecanice de comunicație excelente, dar eu vreau să mă plimb cu cupeu, cum o aranjezi ?

— Excelent — exclamă Z —, toți trebuie să lucreze într-un fel sau altul, dar dacă eu vreau să voiajiez câțiva ani ce faci cu mine ?

— Dar cu leneșii ce faci ? — repetă iar X.

Și socialistul utopist își bătea capul ca să găsească vreun mijloc ca în societatea lui imaginară m-me X să aibă o rochie după gust, d-l Y să poată să se plimbe în cupeu, Z să poată să voiajeze împrejurul lumii, chit că de nu va găsi nici un mijloc de a satisface pe protivnici să declare cererea lor de imorală.

Când aceste discuții copilărești se prefăcuseră în discuții adevărat serioase, unde socialiștii stăteau pe terenul real al faptelor exacte și unde socialiștii operau cu elemente reale și indiscutabile, atunci protivnicii socialismului, neavând încotro, alergau la *ultima ratio* a discuțiunii necinstite, la falsificarea nerușinată a vorbelor și tezelor protivnicilor lor. Și astfel egalitatea condițiilor economice pentru toți producătorii în societatea socialistă s-a prefăcut în capetele sau în vorbele protivnicilor socialismului în absurdissima egalitate fiziologică și psihologică, în *nivelarea inteligențelor*.

Egalitatea juridică și economică a femeii s-a prefăcut în surpare a tuturor bazelor familiale, iar afirmarea socialiștilor că societatea burgheză de azi singură pregătește în dezvoltarea ei toate condițiunile de trai pentru societatea socialistă s-a prefăcut de protivnicii socialismului în pornirea socialiștilor de a distruge toate temeliile societăților civilizate fără să știe ce vor pune la loc ș.a.m.d.

Din cauza tuturor discuțiilor fantaziste și falsificărilor rău-voitoare, priceperea socialismului adevărat a suferit enorm.

La imensa majoritate a publicului care vorbește despre socialism, priceperea acestuia din urmă consistă din câteva fraze luate din discuțiile fantastice asupra societății viitoare, amestecate cu câteva falsificări făcute de protivnicii socialismului, plus câteva afirmări adevărate dar dogmatice ale socialiștilor, și această mixtură indigestă ei o numesc *socialism*.

Și nicăieri poate această nepricepere nu e atât de mare ca la noi, și, ce e mai regretabil, nepriceperea e deopotrivă la micul băcan ca și la marele profesor universitar.

Și cu toate acestea, dacă socialismul e foarte greu de priceput în toată întinderea lui, cu toate domeniile științifice și practice pe care le atinge, dacă pentru această pricepere se cer ani de muncă și studiu și gândire, socialismul ca formulă, esența socialismului, dacă putem să ne explicăm așa, e ușor de priceput. A arăta ce e socialismul în sensul întii e absolut imposibil în articole de gazetă, a-l expune însă în al doilea sens e posibil și aceasta o vom face în articolul viitor.

V.

Ce e socialismul ?

Ce e socialismul, ce e apropierea colectivă, ce e societatea socialistă ? Iată acele întrebări cu care e întinpinat fiecare socialist din partea acelor care nu vor să studieze socialismul, dar care ar vrea să-l priceapă și să-l știe din câteva cuvinte :

La aceste întrebări vom răspunde și noi în scurt :

Societatea socialistă e aceea care se va dezvolta din societatea burgheză de azi și care o va înlocui, iar socialismul e acea doctrină care arată, bazată pe știința modernă, cum, de ce și prin ce societatea de azi se va transforma în cea socialistă.

O întrebare se impune imediat. Societatea evoluează continuu, zi cu zi, an cu an ; aceasta o știe fiecare. În acest sens însă, societatea din anul acesta e alta încitva, decît aceea din anul trecut și va fi alta după un an, dar această schimbare continuă nu implică numai decît o societate nouă ; în această evoluție continuă, care e punctul unde încetează o societate și începe să existe alta ? La această întrebare, din lipsă de spațiu, pot să răspund aici numai prin următoarele exemple :

Luați apa, începeți s-o încălziți cite puțin ; treptat cu încălzirea se vor face anumite modificări în ea, dar tot va rămîne apă pînă la anumitul punct de încălzire cînd se va preface prin această *cantitativă* schimbare de temperatură într-un corp *calitativ* altul — în abur ; începeți să răciți apa și iarăși cu toate schimbările va rămîne apă pînă la un anumit punct, cînd se va preface în alt corp : gheața.

Un alt exemplu, și mai plastic, e un ou pus la o anumită temperatură. În el încep să se producă anumite modificări pînă la un punct cînd se preface în pui.

Aici vedem manifestîndu-se o lege universală formulată de genialul filozof Hegel și care se cheamă trecerea cantității în calitate. Această lege e de cea mai mare importanță pentru priceperea evoluției în general și se aplică deopotrivă la lumea anorganică, organică, psihică și socială.

Și societatea se dezvoltă mereu, dar, cu toată *cantitatea* modificărilor care se produc în ea, rămîne tot societatea veche pînă ce prin acumularea *cantitativă* a modificărilor ea se preface în altă societate, *calitativ* deosebită.

Aici, bineînțeles, nu putem da o dezvoltare mai mare celor cuprinse mai sus, de altminteri e îndeobște cunoscut că a fost o societate antică, pe urmă cea feudală, acum e cea burgheză, și teoria evoluției s-a vulgarizat într-atît că mai fiecare pricepe încitva că și această societate burgheză de azi se va preface în alta.

Altă întrebare care se impune e următoarea : dacă o societate în dezvoltarea ei se transformă în alta, care e factorul principal, puterea care mai ales provoacă această schimbare și transformare ? În exemplul nostru din lumea neorganică (apa), această putere e aceea mecanică a căldurii, în exemplul din lumea organică (oul) sînt anumite schimbări fizice, chimice, biologice, iarăși provocate de o anumită temperatură ; care e aceea putere care provoacă schimbările în societate ?

Am arătat în altă parte * că această putere e progresul economic, mai ales dezvoltarea producției economice.

Dezvoltarea producției economice hotărăște în primul rînd dezvoltarea și schimbarea societății ; și iarăși temeliile economice ale unei societăți, adică forma ei de producere, apropiere și distribuire a produselor, și relațiile sociale provocate de ele sînt acelea care dau caracterul distinctiv unei societăți, deosebesc o societate de alta.

Dezvoltarea producției economice merge încet, pas cu pas, ea mai deloc nu atîrnă de voința socială : progresul producției nu poți să-l decretezi.

* Vezi *Concepția materialistă a istoriei*, [volumul de față, p. 9—33].

Felul apropierei și distribuirii produselor atîrnă în-cîtva mai mult de voința societății, dar și ele depind, la rîndul lor, de felul producerii — astfel deci temelile economice în general nu atîrnă de la capriciul și voința societății.

Aceste temelii economice însă sînt acelea care, mai ales, caracterizează și constituie o organizație socială și deci, dacă ele nu atîrnă de capriciul și voința societății, atunci nici o prefacere mare socială în general nu atîrnă de la capriciul și voința societății.

Aceasta înseamnă, ou alte cuvinte, că o organizație socială nouă, o societate nouă nu poate fi creată numai prin voința unui om, dar nici prin voința societății întregi pînă ce nu se vor dezvolta temelile economice necesare acelei societăți. Acestea sînt adevărate în general și deci adevărate și pentru societatea socialistă.

O societate socialistă a fost odată o dorință frumoasă, dar absolut utopică și nerealizabilă, acum însă această societate se va realiza cu siguranță, pentru că s-au dezvoltat condițiile economice necesare ei. Iată unele din cele mai principale :

Mai întîi, progresul producției economice a făcut munca omenească atît de productivă încît acum întîiași dată se face cu adevărat posibilă o societate unde membrii ei, muncind cu toții solidar, pot să fie cu toții asigurați foarte bine materialicește. Pe urmă, ceea ce de asemenea e foarte important și ce am pomenit într-un alt articol, în societatea modernă s-a dezvoltat producția colectivă, s-au strîns grupe mari de lucrători proletari, care lucrează colectiv în fabrici, mine, moșii întinse, astfel că de pe acum producția se face în mod colectiv, și în aceste grupe de lucrători societatea de azi ne dă organizate gata colectivitățile de producători pentru societatea socialistă. Afară de aceasta, cum iarăși am arătat, societatea de azi proletarizează o mare majoritate a locuitorilor unei țări, îi strînge în colectivități puternice, îi învață să lucreze productiv, îi disciplinează și, prin contact, le dezvoltă solidaritatea de clasă și conștiința de puterea lor, și astfel societatea, ea însăși, pregătește, disciplinează și solidarizează acea clasă de oameni, proletarii, căreia îi incumbă istoricește rolul de a prefăce societatea burgheză în cea socialistă, după cum burghezimea a avut rolul de a prefăce societatea feudală în burgheză. Astfel, societatea de azi

nu numai pregătește condițiunile economice necesare unei societăți socialiste, dar și aceea armată care trebuie s-o realizeze. S-ar putea aduce încă mai multe pilde cum societatea de azi pregătește condițiunile de trai pentru cea viitoare ; aceasta o vom face cînd vom expune socialismul mai pe larg, aici și aceste cîteva pilde importante ajung.

Afară de acest proces al creării condițiunilor economice necesare societății viitoare, alături merge un alt proces — procesul descompunerii societății burgheze de azi. Noi am văzut cum societatea de azi se incurcă în cele mai absurde, indisolubile și dureroase contradicții, cum ajunge în contradicție cu progresul economic, cum expropriează o imensă majoritate a nației în folosul unei mîini de oameni etc. Altă dată vom arăta mai pe larg acest proces de descompunere materială și morală a societății de azi. Așadar, în societatea de azi se dezvoltă un dublu proces — de compunere și descompunere, un proces social asemănător cu acel proces biologic care se petrece în oul din care iese puiul. Se înțelege că ăst proces nu e ceva special societății de azi, în toate societățile care evoluează se petrece același proces ; decît el e clar și bătător la ochi numai la sfîrșitul societății vechi, aproape de începutul societății nouă.

Ce fac deci socialiștii față cu această transformare care se operează în societatea modernă ?

Socialiștii dintr-o parte explică și aduc în conștiința poporului acest dublu proces care se petrece în societate, arată cum societatea de azi se descompune materialmente și moralmente și cum în ea se dezvoltă condițiile necesare vieții societății socialiste — aceasta e partea de doctrină și de propagandă. De altă parte, socialiștii organizează masele proletare, acelea care mai ales au interes și cărora le incumbă istoricește rolul transformării societății — aceasta e partea militantă a socialismului.

Organizînd proletariatul, dîndu-i conștiință de rolul lui istoric, socialiștii se luptă împreună cu proletariatul pentru cîpătarea puterii politice în stat, ceea ce nu poate să în-tîrzie, avînd în vedere că proletariatul devine o putere tot mai mult și mai mult precumpănitoare în societate.

Odată stăpîn pe puterea politică, proletariatul, socialiștii pășesc spre treptata naționalizare sau socializare a tuturor instrumentelor de muncă, ceea ce înseamnă începutul erei socialiste.

Dar ce înseamnă această socializare a tuturor instrumentelor de muncă? În câteva cuvinte înseamnă următoarele:

Stăpîni în stat, socialiștii expropriază prin răscumpărare (Marx și Engels vorbesc deopotrivă de răscumpărare, nu de confiscare) în folosul națiunii întregi toate proprietățile private asupra instrumentelor de muncă, ajungînd astfel națiunea stăpînă asupra întregului sol, subsol, asupra fabricilor, atelierelor, mijloacelor de comunicare etc. Odată ajunsă acolo, țara, ea însăși prin anumite organe ale ei, administrează întreaga producție a țării. Colectivitățile de lucrători care și acum lucrează la fabrici, mine, pe moșii întinse vor urma în mare parte să lucreze tot așa înainte (bineînțeles, în condițiuni morale și materiale mai bune), de astă dată însă pentru proprietarul cel nou al pămîntului, fabricilor, minelor etc. ...adică pentru societatea întreagă, ai cărei membri egalitari, economicește vorbind, sînt și ei; astfel, împreună cu producerea colectivă, apropierea produselor muncii va fi de asemenea colectivă.

Se înțelege că distribuirea produselor care atîrnă hotărît de felul producerii și apropierii se naționalizează, se socializează și ea, adică societatea, administrînd întreaga producție a țării, administrează și distribuirea produselor prin serviciile naționale speciale, cum sînt poșta sau drumurile de fier acum. Aceasta, de altminteri, se înțelege de la sine.

O societate care reprezintă o unică imensă gospodărie și care produce după un plan hotărît produsele necesare membrilor ei nu produce valori de schimb, mărfuri menite a fi schimbate și speculate, ci produce valori de întrebuințare pentru consumațiunea membrilor ei, după cum o gospodărie mică primitivă producea lucruri necesare consumațiunii, ci nu pentru vînzare, nu pentru speculă. Evident, comerțul n-are ce căuta în societatea socialistă, unde distribuirea produselor se administrează de societate, ca și producerea.

Această societate socialistă reprezintă deci o singură vastă gospodărie cu foarte multe ramuri.

Din produsul astfel produs în această mare gospodărie națională, o parte e destinată tuturor instituțiilor și așezămintelor sociale, cum sînt școlile, spitalele etc. ..., altă parte e destinată reproducerii economice (sămînța de

semănat, uzarea instrumentelor de muncă etc.), iar restul e fondul destinat consumației acestei societăți producătoare, unde toți, direct sau indirect, sînt producători manuali sau intelectuali și toți au drept la parte din acest fond de consumațiune.

Se poate face o idee mai clară asupra unei astfel de societăți micșorînd mult dimensiunile ei. Să luăm o pildă ipotetică. Să ne închipuim o mică societate consistînd din vreo mie de producători; această societate hotărăște ce și cit e de produs, avînd în vedere puterile producătoare de care dispune, și tot ea hotărăște cum trebuie de distribuit produsele între membrii societății. Această mică societate va fi deci o unică gospodărie, un fel de familie producătoare. Același lucru, în liniile generale, va fi și societatea socialistă. Se înțelege, o națiune mare nu e o mică societate-familie și deci toate fenomenele economice în ea sînt nemăsurat mai complexe, de aceea și transformarea societății e așa de grea și, desigur, nu într-o zi și nu într-un an se va organiza o societate socialistă.

O idee oarecare asupra unei societăți socialiste ar putea da societățile actuale pe acții. Se știe că în vremea noastră se formează puternice societăți pe acții, care au în exploatarea lor moșii, fabrici, mine etc. Societatea socialistă va fi un fel de vastă societate pe acții care cuprinde întreaga națiune și unde toți membrii națiunii sînt totodată și producători și acționari egalitari ai acestei mari societăți.

Iată dar ce e socialismul și care sînt scopurile socialiștilor: socializarea tuturor instrumentelor de muncă, cum e solul, subsolul, fabricile, atelierele, mijloacele de transport, iar ca rezultat al acestei socializări — o societate egalitară, economicește vorbind, reprezentînd o unică gospodărie cu o mulțime de ramuri, unde producția se face în contul societății, unde producția, ca și distribuirea, e administrată de societate.

Acesta e socialism și aici sînt scopurile lui, dar nu acele fantezii care circulă în privința lui, cum e împărțirea averilor și alte imbecilități de acest soi.

În cit privește amănuntele organizării acestei societăți, noi am zis că socialiștii nu-și bat capul cu asta! Mai mult decît atît, socialiștii nu discută chiar condițiunile unei epoci mai apropiate de noi, epoca de tranziție, cînd ei vor fi chemați să înceapă treptata naționalizare a tuturor in-

strumentelor de muncă; nu discută deoarece condițiile în care se va face această trecere sînt imposibil de prevăzut, ele pot să fie altele de la o vreme la alta, vor fi altele în fiecare țară, după condițiunile speciale ale țării.

În loc de aceste speculațiuni, socialismul modern se folosește de toate fenomenele economice, politice, intelectuale, morale pe care societatea le dezvoltă în mișcarea ei, le întrebuițează pentru a grăbi, pentru a face mai puțin dureroasă, pentru a face mai conștientă transformarea nelăturată a societății burgheze de azi în cea socialistă.

Ne rămîne acum să mai spunem cîteva cuvinte asupra urmărilor organizării societății socialiste, ceea ce vom face în articolul viitor.

VI.

Urmările organizației socialiste

Am zis în articolele trecute că nu se pot preciza urmările depărtate ale organizației socialiste: sînt însă unele, de cea mai mare importanță, care se pot prevedea cu cea mai mare siguranță, care într-un mod absolut evident trebuie să rezulte din organizația socialistă a societății. Și aceste urmări evidente arată cum organizația socialistă dizolvă toate contradicțiile absurde la care a ajuns societatea modernă și-i lecuiește toate rănilor profunde. Pentru a dovedi asta, să luăm numai contradicțiile și marile neajunsuri semnalate în articolele trecute și să vedem ce se face cu ele în societatea socialistă?

Am văzut cum societatea modernă, bazată pe proprietatea individuală, ajunge la negarea propriei ei baze prin faptul că prefăce în *neproprietari* imensa majoritate a națiunii. În societatea socialistă, unde toate instrumentele de muncă sînt ale nației întregi de producători, toți membrii națiunii devin coproprietari ai acestei imense averi naționalizate, sau, cum am zis, devin coacționari egalitari. În societatea socialistă deci, toți producătorii devin iarăși proprietari ai instrumentelor de muncă, numai pe altă bază, pe bază colectivă — unica posibilă, avînd în vedere progresele uriașe ale producției. Am văzut că a face pe toți producătorii proprietari instrumentelor de muncă pe bază individuală ar însemna să ne întoarcem

la producția mică, ar însemna să distrugem toate bunurile dobîndite ale civilizației.

Altă contradicție absurdă la care a ajuns societatea modernă, după cum am văzut, sînt crizele de supraproducție. Sînt oare aceste crize posibile în societatea socialistă? Evident că nu. O societate socialistă, după cum am văzut, e o mare și unică gospodărie, unde societatea administrează producția și o potrivește cu consumarea.

Dar să presupunem, cu toate acestea, că s-a produs într-un an o cantitate de produse mult mai mare decît era necesar. Va urma oare de aici cel mai mic neajuns? Deloc. Societatea socialistă nu produce doar pentru vânzare, speculă; ce-i pasă deci dacă vor rămînea produse în depozit — cu atît mai bine, n-are decît să micșoreze producțiunea pentru anul viitor, reducînd orele de muncă sau întrebuițînd munca de prisos pentru producerea altor articole pe care nu le are încă societatea.

Și aici avem dezlegarea altei contradicții importante. Noi am văzut cum în societatea de azi un progres repede în producție (o invenție genială generalmente aplicabilă) ar provoca mari nenorociri, lăsînd o mulțime de lucrători fără de lucru și provocînd o criză întinsă de supraproducție, de unde urmează că societatea a ajuns în contradicție cu progresul producției economice.

Altminteri e în societatea socialistă. Fiind o unică gospodărie, care produce pentru întrebuițare, și nu pentru schimb, orice progres în producere va fi numai folositor tuturor membrilor societății socialiste. Dacă s-ar face vreo invenție minunată care ar mări întreaga producție de două ori, atunci societatea socialistă, care e administratoarea producției, avînd o îndoită cantitate de productivitate a muncii, sau scade orele de muncă pentru toți membrii producători la jumătate, sau întrebuițează o jumătate din munca socială pentru producerea articolelor noi, sau alege un drum mijlociu; în orice caz deci, orice progres în producție va produce numai folos pentru toți și cu atît mai mare folos cu cît mai mare e progresul. Astfel, societatea socialistă *ajunge în completă armonie cu progresul producerii economice*.

În legătură cu cele spuse, mai e un fapt important despre care n-am pomenit în această serie de articole, dar

despre care am vorbit de mai multe ori în alte articole economice și literare.*

În societățile civilizate, moderne se produce nu pentru întrebuințare, ci pentru vânzare, speculă, pentru piață, și nici pentru piața internă, ci pentru piața universală. Această producere are drept unic regulator concurența; producătorii produc fără ca să știe cât trebuie pentru această piață enigmatică, fără ca să știe dacă alții n-au produs mai mult decât trebuie. Această producere anarhică și concurența individualistă modernă au niște urmări dezastruoase morale și materiale, ele sînt izvorul crizelor, ele produc acea nesiguranță a zilei de mîine, care amenință întreaga societate, începînd cu proletarii manuali și intelectuali și sfîrșind cu marii negustori și fabricanți.

În societatea socialistă, unde nu se produce pentru piață, unde producerea e administrată de societate și potrivită consumației, evident că dispăre producția anarhică, cu toate urmările ei. Asemenea societate socialistă, prin caracterul ei economic, reprezintă o vastă societate de asigurare mutuală și deci în ea *teama de ziua de mîine* va rămîne doar ca o jalnică amintire a trecutului.

În sfîrșit, ceea ce am văzut de mai multe ori, societatea socialistă nimicește contrazicerea fundamentală care există în societatea de azi între producerea colectivă și apropierea individuală, prefăcînd și pe aceasta din urmă în colectivă.

Și în felul acesta organizația socialistă dezleagă toate problemele vitale, dizolvă toate contrazicerile, distruge toate absurditățile economice la care a ajuns societatea modernă.

Tot așa, organizația socialistă a societății distruge toate contrazicerile și neajunsurile dureroase morale la care a ajuns cea modernă și deschide o cale largă și frumoasă pentru dezvoltarea morală a societății.

După cum am zis, e imposibil a preciza formele morale sociale într-o societate atît de deosebită de aceea de azi prin temelile ei economice, este însă o parte care se poate preciza cu siguranță, care urmează necesar din această organizație specială economică a societății socialiste.

* Vezi *Concepția materialistă a istoriei, Cauzele pesimismului în literatură și viață și Artiștii proletari intelectuali*.

E evident că într-o societate solidară și egalitară economică se vor dezvolta altminteri de puternic instinctele altruiste decât într-o societate bazată pe concurență, pe luptă, unde fiecare e nevoit să scoată bucata de pîine din gura vecinului său dacă nu vrea să piară el singur, unde luxul și desfrîul provoacă mizeria fără seamăn, unde unii sînt abrutizați și corupți de bogăție, alții de mizerie.

Și e iarăși sigur că într-o societate unde femeia va fi o producătoare egalitară economică cu bărbatul și asigurată materialmente se vor crea altfel de relații familiale decât într-o societate unde familia e bazată pe bani, zestre și are un corolar necesar: prostituția. Și e tot așa de sigur că într-o societate unde toți vor fi asigurați materialmente se vor dezvolta altfel de caractere decât într-o societate unde nesiguranța zilei de mîine prefăce pe oameni în mici la suflet, lași și cruzi.

Se înțelege că toate acestea par generalități, dar cînd ai ajuns să pătrunzi marea lege sociologică a transformării forțelor economice sociale în energii morale sociale, o lege de aceeași importanță pentru sociologie și etică ca și transformarea forțelor pentru fizică, atunci ești absolut convins de imensa superioritate morală a societății socialiste asupra celei de azi.

★

Viitorul economic, ca și cel moral, al societăților în a_mănuntele lui este, se înțelege, într-o parte însemnată ascuns ochilor noștri, dar societatea modernă ea însăși în mișcarea ei ni-l descoperă mai mult și ne convinge tot mai tare cîtă dreptate avem.

În privința priceperii viitorului societății am putea să ne comparăm cu un mecanic al drumului de fier care stă pe o mașină care are o lampă electrică pentru luminarea drumului de parcurs. În fiecare moment e numai o distanță mărginită luminată. Această distanță e cu atît mai mare, cu cît lampa e mai puternică și cu cît ochiul mașinistului e mai ascuțit. Dar, oricît de puternice ar fi ele, este o margine peste care nu pot să treacă, și mașinistul care vede clar împrejurul mașinii va vedea cu atît mai puțin clar și deslușit cu cît vederea lui se va apropia de această margine, iar dincolo de ea — întuneric beznă și necunoscut.

Dar ceea ce nu pot face lampa cea mai puternică și ochiul cel mai iscusit face mașina prin mișcarea ei. În fiecare moment, mergînd înainte, ea descoperă alte tere-nuri și locuri necunoscute. Astfel, societatea, prin mișca-rea ei înainte, descoperă tot mai clar și mai vădit niște lucruri asupra cărora pînă atunci erau posibile numai con-jecturi, presupuneri, și cu cît ea le arată mai bine, cu atît se vede mai clar cîtă dreptate avem noi, socialiștii. Și iată pentru ce un socialist conștient nu numai că nu se des-curajează cu cît îmbătrînește, ci capătă tot mai multă con-vingere de dreptatea cauzei lui. Bineînțeles, vorbesc de cei conștienți, care au pătruns socialismul, și nu de cei care [își] zic socialiști, dar îl pricep cît și protivnicii. Fie-care an aduce alte dovezi zdrobitoare, aduce alte fapte care arată descompunerea societății de azi, aduce alte ele-mente de trai pentru societatea socialistă, aduce alte arme pentru luptă și pentru victorie și deci putere nouă și en-tuziasm pentru socialiștii conștienți.

C. Dobrogeanu-Gherea

LUMEA NOUĂ (BUCUREȘTI), NR. 35, 36, 37, 40, 43, 44 ȘI 48 DIN 9, 10, 11, 14, 17, 18 ȘI 22 DECEMBRIE 1894

LEGEA MINELOR ȘI SOCIALIȘTII⁴⁴

I.

Legea minelor a d-lui Carp a provocat o mulțime de discuții ; a provocat o mișcare întreagă în țară ; aceasta nu poate să nu ne bucure. Pînă acum opinia noastră pu-blică se pasiona numai de sfzile ministeriale, de intrigile parlamentare ș.a.m.d. ; interesul deci care se arată pen-tru această lege de ordine economică e un progres netă-găduit pentru viața noastră politico-socială. Din neno-rocire, discuția urmată, cu cîteva excepții onorabile, n-a fost deloc la înălțimea la care trebuia să fie. Cauza aces-tei scoboriri a discuției e ușor de găsit : e nepregătirea ziaristicii și opiniei noastre publice a discuta legi eco-nomice ; pe urmă e spiritul de partid, de gașcă — dar, oricît de clar ne-am explica pricinile, faptul regretabil rămîne același.

Pentru guvernamentali legea e ideală, ireproșabilă, pentru opoziție legea e detestabilă. Nu-i vorbă, această tactică a partidelor noastre istorice pentru noi nu e ceva nou ; mai original e că unele elemente democratice, a căror judecată nu e influențată de buget, au admis cam același mod de a discuta legea minelor. Pentru dum-nealor, legea e sau bună, și atunci trebuie s-o lauzi, sau e rea, și atunci trebuie s-o înjuri, altă cale nu se află pentru ei. Și se știe ce fulgere și-a atras *Lumea nouă* fiindcă a îndrăznit să trateze chestia obiectiv și din punc-tul său de vedere, arătînd ce e în lege și cum e legea. Acest mod simplist de a judeca prin propoziții hotărîte, nenuanțate și neschimbate e mai totdeauna fals în ge-

neral, mai ales însă în cazurile speciale cînd avem a judeca legi economico-sociale.

O lege sau o reformă economică mai totdeauna se face de o clasă în folosul ei, deci atitudinea celorlalte clase către această lege va fi foarte diferită, fiecare clasă judecînd-o din punctul de vedere al intereselor ei.

Dar, chiar presupunînd că ar fi una din acele rare legi care încitva folosesc în adevăr întregii națiuni, tuturor claselor, încă fiecare clasă are să vadă în altă parte a legii folosul ei și în altă parte neajunsurile; și o parte a legii mai ales folositoare unei clase ori unei grupe de cetățeni va fi mai ales păgubitoare altei grupe și vice-versa. Aceasta se poate zice dinainte cu siguranță despre orice lege importantă economică, avînd în vedere deosebiri de clasă și antagonismul de interese ale felurilor de clase și antagonismul de interese chiar al indivizilor din aceeași clasă. Față cu această complexitate de interese deosebite și chiar contrarii atinse de o lege economică și de care totuși încitva, cel puțin, trebuie să [se] țină seama (vorbim de legi relativ mai drepte), e peste puțință de a califica o lege însemnată economică în totalitatea ei de bună sau rea, ci din punctul de vedere al fiecărei clase în parte și fiecărui partid care reprezintă interesele clasei respective legea va fi în anumit sens și în anumite puncte bună, în altele rea, legea va fi deci în totalitatea ei bună și rea totodată, și această contradicție nu e în judecata celor care o analizează, ci e în realitatea vieții sociale.

Dacă cele spuse sînt adevărate pentru orice clasă și partid, cu atît mai mult pentru clasa muncitorilor și partidul socialist al muncitorilor. Pentru că e posibil ca o lege însemnată economică să fie făcută numai și numai exclusiv în folosul uneia din clasele stăpînitoare și în paguba tuturor celorlalte, și atunci ea e în adevăr inclusiv bună pentru clasa pentru care e făcută, dar asta e peste puțință să se întimplă pentru clasa muncitoare, pentru că nu ea face legi, ci clasa stăpînitoare le face contra ei.

O dovadă pentru dreptatea ziselor noastre e însăși legea minelor a d-lui Carp. Această lege e cu desăvîrșire capitalistă, făcută în scopul de a stimula dezvoltarea capitalistă a țării, și cu toate acestea sînt tocmai clasele capitaliste, burgheze, care fac opoziție înverșunată

uneia sau alteia din părțile legii. Ce mirare dar dacă judecata socialiștilor asupra acestei legi pare a se contradice?

În adevăr, să vedem prin cîteva exemple care poate fi atitudinea socialistă față cu astă lege și față cu stabilirea producției miniere în țară.

Dintr-o parte, se înțelege, noi nu putem decît să fim foarte mulțumiți de faptul stabilirii producției miniere. Mai întîi, prin aceasta se ridică în general productivitatea țării, bogăția națională. De altă parte, producția minieră poate să formeze o bază solidă pentru industrializarea țării. Dezvoltarea productivității muncii, dezvoltarea industriei și a proletariatului industrial, dezvoltarea capitalismului, într-un cuvînt, este, după cum s-a explicat și în această gazetă, nu numai una din condițiunile de întărire a partidului socialist, dar e temelia pe care se va zidi însăși societatea socialistă. Din acest punct de vedere, noi trebuie să fim mulțumiți de legea minelor. Dar productivitatea muncii, dar îmbogățirea vor sluji în primul rînd și aproape exclusiv capitaliștilor, exploatorilor de mine, pe cînd proletariatul minier va fi nevoit să lucreze în ocne adînci, trăind în acea mizerie degradatoare și în acele primejdii grozave și neîncetate de care ne dau minele din străinătate, și acestea din urmă, desigur, nu pot să ne entuziasmeze.

Alt exemplu. Legea minelor, în principiu, recunoaște dreptul națiunii în anumite condiții să exproprieze proprietățile private, iar în dispozițiunile reale ale legii aplică încitva chiar acest principiu.

Noi, desigur, trebuie să fim foarte mulțumiți pentru recunoașterea acestui principiu și nu sîntem deloc supărați dacă el s-ar aplica proprietarilor mari de pămînt; dar legea minelor aplică același principiu și micilor proprietari țărănești, și în acest caz atitudinea noastră către lege se schimbă și, dacă astă exproprie e păgubitoare țărănimii, noi nu putem decît să protestăm. Alt exemplu. Legea minelor violează constituția noastră*. Dacă astă violare ar atinge interesele claselor domnitoare, atunci puțin ne-ar păsa, ba am trage chiar cu mulțumire încheierile noastre cum știu clasele domnitoare să respecte

* Articolul acesta a fost scris înainte de a se introduce modificările făcute de Senat.

legile fundamentale făcute de ele ; dar constituția noastră, cu toată aplicarea ei rea, e totuși încă un scut pentru libertățile noastre și ea dă puțință partidului socialist de a trăi și de a se dezvolta și deci partidul socialist trebuie să protesteze cu energie împotriva oricărei încercări de a se viola constituția. Din aceste câteva exemple și din cele spuse mai sus, socot că vor vedea cititorii acestui ziar că un organ socialist, vorbind despre o lege sau o reformă economică, poate să aducă în același număr chiar două articole — unul care laudă legea dintr-un punct de vedere, altul care o combate vehement din alt punct de vedere, fără ca asta să fie o contradicție —, contradicția fiind în legea sau mai bine și mai adevărat în viața reală modernă în care trebuie să se realizeze legea.

Mai e încă un lucru care trebuie să fie lămurit în atitudinea socialiștilor față cu legile ce se prezintă analizei lor, mai ales față cu importante legi economice.

Noi am spus mai sus că legile se făuresc de clasele domnitoare împotriva claselor muncitoare. Altădată aceste legi se formulau brutal, dar sincer, fără înconjur ; de cînd însă muncitorimea a început să se deștepte și să aibă o influență în stat, formularea, motivarea legii au ajuns o artă, legea trebuie să îmbrace o haină ideologică unde se vorbește de dreptate, de naționalism etc. Asemenea și apărarea și analiza unei legi au ajuns o artă pentru clasele domnitoare. Un partid politic burghez, reprezentînd o anumită parte a burghezimii, se va feri, cu drept cuvînt, să spună întreg adevărul, el va pune în evidență din lege ceea ce-i vine la socoteală, va mai ascunde ceea ce nu-i convine să se vadă într-însa, și această tactică pentru partidele burgheze e în adevăr cea practică, alta ar fi naivă.

Cu totul altceva e cu socialiștii, care reprezintă interesele muncitorilor. În interesul muncitorilor e ca fiecare lege să se arate așa cum este ea, să se arate brutal, sincer, fără înconjur, să se arate dezbrăcată de motivarea și formularea ei ideologică ; în interesul lor e să nu se lase nimic nezis sau în umbră, pentru că numai astfel se arată vădit că legile sînt făurite contra muncitorilor. Tactica socialiștilor trebuie să fie deci alta decît a partidelor burgheze la analiza unei legi, ei trebuie să spună fără înconjur, fără meșteșugiri adevărul, întregul adevăr, fiind siguri că adevărul întreg poate să

le fie numai în folos. Se înțelege că tuturor acelor care sînt învățați cu tactica *savantă* a partidelor burgheze tactica socialiștilor trebuie să le pară naivă. Treaba lor. Socialiștii doar nu se vor conduce după opinia adversarilor și celor care nu pricep socialismul. De acele câteva principii arătate mai sus se va conduce și scriitorul acestor rînduri în câteva articole consecutive, care vor urma mai la vale. Aceste câteva articole nu vor face o analiză completă a legii minelor și a expunerii de motive a ei — pentru aceasta s-ar cere un alt cadru decît un articol de gazetă —, ci se vor arăta câteva observații asupra legii și câteva observații care nu privesc direct legea, dar care sînt sugerate de ea.

II.

Avem mine sau nu ? Avem sau nu mine, iată o întrebare pe care și-a pus-o fiecare cînd s-a început zgomoasa discuție asupra legii minelor. Și întrebarea aceasta e, desigur, cît se poate de justificată. Pentru că e vădit că dacă n-avem mine, apoi toate discuțiile sînt zadarnice și întreaga lege e o fantezie ministerială ; e deci asemenea vădit că, înainte de toate, în expunerea de motive d-l Carp a trebuit să arate în scurt, cel puțin, ce-l face să creadă că avem acele mine despre însemnătatea cărora se vorbește în acea expunere.

Din nenorocire însă, tocmai despre aceasta proiectul de lege nu ne spune nimic. În expunerea de motive se vorbește despre importanța minelor pentru dezvoltarea industrială — un lucru de care sper că nimeni nu s-a îndoit —, ni se vorbește despre dreptul de proprietate într-un mod care arată că acela care a prezentat legea e nu numai un ministru, dar un om care studiază și cugetă, dar chestia primordială nu e atinsă deloc. D-l Carp are chiar prudența de a nu pomeni cu un cuvînt măcar de experiențele făcute în această privință de stat, o prudență cu atît mai justificată cu cît aceste experiențe au fost destul de *nereușite*. Această lipsă de date mai sigure lasă în voia fiecăruia să-și închipuie ce vrea asupra bogățiilor miniere ale țării noastre, și tocmai această nesiguranță impune, ca o datorie, fiecăruia să-și spună toate îndoielile în această privință. Aceasta am s-o fac

eu, fiind poate chiar, în citva, în dezacord cu prietenii mei de la *Lumea nouă* asupra acestei chestii.

De altminteră sînt și fapte stabilite în această privință, și anume, cum s-a arătat și în cîteva articole din *Lumea nouă*, în munții noștri sînt minerale felurite și de calitate bună. Acolo însă unde îndoiala e permisă și unde începe e cînd ne punem întrebarea dacă avem mine rentabile din punctul de vedere comercial, din punctul de vedere capitalist.

Noi nu formăm o gospodărie izolată de lumea întreagă. În acest din urmă caz, se înțelege, principala întrebare ar fi dacă avem minerale, și, odată găsite, ar trebui să le exploatăm, oricîte sacrificii ne-ar costa, pentru că sînt unele producții miniere care sînt însăși baza civilizației, după cum e fierul. Noi însă nu formăm, din fericire, astfel de gospodărie izolată, facem parte din mulțimea gospodăriilor civilizate, cu care sîntem legați prin felurite căi de comunicație, prin relații comerciale. În acest caz însă, întrebarea care se impune e dacă putem să avem mine rentabile nu din punctul de vedere al pieței naționale, ci din acela al pieței internaționale. Întrebarea e dacă putem să producem fier cel puțin tot așa de ieftin ca Germania, aramă ca Franța, plumb ca altele.

Din produsele miniere pe care le avem chiar în munții noștri, sînt unele pentru desfacerea cărora piața internă e mai mult decît neîndestulătoare (și, drept vorbind, afară de combustibil [cărbuni] nu vîd care product minier ar putea să se mulțumească cu piața internă), în acest caz însă trebuie să producem pentru export și deci trebuie să producem atît de ieftin încît, adăugînd prețul transportului și vămii, să fim încă în stare să concurăm cu produsele miniere străine. Care sînt acele dovezi ce ne-ar îndreptăți să avem iluzii atît de optimiste? Dacă ne vom mărgini însă a produce numai pentru piața internă, atunci această producere în cele mai multe cazuri, avînd în vedere piața restrînsă, nu poate fi făcută decît în mic; producerea în mic însă, după cum se știe, e mult mai costisitoare decît producerea în mare, și deci e îndoielnic iarăși dacă ea va putea concura cu cea străină.

Nu-i vorbă, în acest caz există un mijloc de apărare contra producerilor străine prin vămi, dar dacă e vorba să plătim mai scump decît acumă producerile miniere,

BIBLIOTECA ZIARULUI „LUMEA NOUĂ“

No. 1

LEGEA MINELOR

și

SOCIALIȘTIÎ

DE

DE LA OLT

PREȚUL: 50 BANI

BUCUREȘTI

«TIPOGRAFIA NOUĂ» GRIGORE PANAITESCU

1895

mai ales cele necesare tuturor, numai pentru cinstea de a avea mine naționale, apoi mai bine ne lipsim. Petrolul, în afară de sare, unicul product minier pe care-l avem în cantități mari pentru țara noastră, e tocmai acela care ne pune pe gânduri. Mai întâi nu ne pare tocmai exact ceea ce zice d-l Carp „că ceea ce avem astăzi nu sint decît niște slabe încercări în acele localități unde natura singură a făcut să apară țițeiul la suprafață“; au fost companii străine care au făcut sondaje adinci — astfel, compania americană care a făcut sondaje în Prahova (la Poiana) și, după ce a pierdut mai bine de un milion, a lăsat baltă toate instalațiile, convingindu-se că e în ade-văr mult petrol, dar *nu în cantități rentabile pentru exploatarea capitalistă*. În cît privește însă producția internă a petrolului, ea, după cum se știe, e susținută prin colosalele drepturi de intrare puse asupra petrolului străin, astfel că îl plătim mult mai scump decît l-am fi plătit dacă n-am fi avut mine de petrol, dacă îl aduceam din Rusia. Și să nu uităm că *lumina* e necesară tuturor, că petrolul se întrebuințează de toată clasa muncitoare, care plătește deci un impozit special cîtorva indivizi pentru a-i îmbogăți. Pentru astfel de industrie minieră vă foarte mulțumim.

Altă obiecție importantă în chestia minelor e următoarea: din toate produsele miniere, cel mai important e, desigur, combustibilul, cărbunele. El și încă fierul sînt adevăratele motoare ale civilizației moderne; combustibilul, cărbunele, e baza industriei moderne și, ceea ce e important pentru noi, nu numai industriei în general, dar și celei miniere în special.

Pentru exploatarea minelor de orice natură trebuie combustibil, și combustibil mult. Nu-i vorbă, îl avem în munții noștri unde sînt viitoarele mine presupuse: avem pădurile seculare. Dar despădurirea țării la șesuri de către burghezimea noastră rapace a pus în pericol viața economică a țării întregi, expunînd-o la inundații și la secetă. Distrugerea pădurilor seculare din munții noștri de către burghezimea capitalistă exploatare a minelor ar pune vîrf acestui pericol, ar fi un adevărat dezastru pentru țara noastră. Așadar, chiar condițiunea principală a dezvoltării industriei miniere e combustibilul, cărbunele. Avem noi oare acest combustibil? Antracit, după toate probabilitățile, n-avem deloc. Avem

lignit. Cu acest lignit însă nu se mai poate zice că nu s-au făcut experiențe; s-au făcut, și încă foarte costisitoare. Statul, el însuși, are mine de lignit; lignitul s-a întrebuințat la drum de fier și s-a dovedit că e combustibil prost, că e foarte periculos pentru sănătatea mecanicilor, fochiștilor, și, în sfîrșit, cardiful adus din Englitera e încă mai puțin costisitor decît lignitul național.

Aș putea să mai lungesc mult șirul argumentelor care mă fac să am oarecare îndoială în privința dezvoltării industriei miniere la noi. Dar pentru scopul meu și acestea sînt de ajuns. Pentru că, să ne înțelegem, eu nu vreau să afirm cu siguranță nimic, aceasta ar fi o îndrăzneală absurdă, se poate, în definitiv, să se găsească comori în pămînt de care nici nu visăm, dar, fiind reduși la presupuneri, am arătat aici numai cîteva din îndoilele mele, cred, destul de serioase. Oricum ar fi însă, chiar cei mai optimiști nu pot să nege că această lege are la însăși baza ei o parte foarte fantastică, și atunci se naște întrebarea: cum se poate ca tocmai d-l Carp, care se laudă atîta cu practicitatea lui, să prezinte tocmai acum *o lege fantastică*? Cum se poate ca d-sa să fantezeze acum, cînd criza economică a arătat și celor orbi cît de putred e organismul nostru economic și că trebuie măsuri practice, eroice și imediate pentru a preîntîmpina nenorociri și mai mari decît cele de acum?

III.

D-l Carp, minele și iarba fierului. Deci, după cum am zis, între multe nedumeriri la care dă loc legea minelor a d-lui Carp este și aceasta: cum s-a întîmplat ca d-l Carp, care se mîndrește atît cu spiritul său de om de stat eminent practic, să înjghebeze o lege care are bază atît de problematică, să nu spunem fantastică?

În adevăr, se știe cu ce vioiciune criticau junimiștii legile liberale. Pentru junimiști, liberalii au fost niște utopiști, niște idealști, introduceau legi europenești bune pentru Europa apuseană, unde aveau rațiuni de a fi în bazele reale ale vieții, pe cînd la noi legile acestea n-aveau, după junimiști, nici o rațiune de a fi; și fiecare lege liberală stîrnea amara ironie a junimiștilor. Și iată acum, la putere fiind, d-l Carp vine cu legea minelor și pune atîta importanță pe ea! În țările civilizate s-au

LEGEA MINELOR

SOCIALISTI

Legea minelor a d-lui Carp a provocat o mulțime de discuții; a provocat o mișcare întreagă în țară; aceasta nu poate să nu ne bucure. Până acum opinia noastră publică se pasiona numai de sfezile ministeriale, de intrigile parlamentare și a. m. d.; interesul deci, care se arată pentru această lege de ordine economică, ie un progres netăgăduit pentru viața noastră politico-socială. Din nenorocire, discuția urmată, cu câte-va excepții onorabile, n'a fost de loc la înălțimea la care trebuia să fie. Cauza acestei scorburi a discuției ie ușor de găsit: ie nepregătirea ziaristice și opiniei noastre publice a discuta legi economice; pe urmă ie spiritul de partid, de gască —

regulamentat minele existente, în țările civilizate legea asupra proprietății miniere e rezultatul unei lupte îndelungate între stat și proprietarii individuali ai minelor în exploatare; la noi însă se reglementează minele neexistente și care poate nici nu vor exista. Dacă nu se vor găsi mine rentabile, liberalii vor putea să se răzbune zicind d-lui Carp: „Ai criticat zeci de ani legile noastre liberale sub cuvint că țara nu e coaptă pentru ele și, când colo, ai făcut legi pentru care țara va fi coaptă după cel puțin o sută de mii de ani, când se va forma antracitul“.

De altminterea pe noi nu ne interesează acel moment psihic și social care a hotărît pe d-l Carp să prezinte această lege.

După opinia noastră, nașterea ei se explică astfel.

D-l Carp, deși n-a avut totdeauna dreptate în criticile sale contra liberalilor, e însă, între politicienii noștri, om cult și cap gânditor, e unul din puținii care pricep însemnătatea chestiilor economice — pină și cele mai contestabile dintre proiectele d-sale, cum e *majoratul*, tot arată o îngrijire pentru producția economică a țării, arată o pricepere că de acoloa atîrnă întreaga viață socială.

D-l Carp a venit deci la guvern cu unele idei, cu unele proiecte de reforme economice pe care sîntem departe de a le primi de bune, dar care, realizate, ar aduce oarecare îmbunătățire clasei muncitoare și o îmbunătățire a producției țării în general. Dar d-sa, cu toată inteligența d-sale, e membru al clasei dominante, pătruns de prejudițiile clasei, un om care n-a pătruns organizația societăților moderne, cu toate antagonismele ei, cu luptele ei de clase. Această nepătrundere l-a făcut să cadă într-un utopism atît de naiv și să creadă că poate să realizeze reforme potrivnice unei clase, bazîndu-se chiar pe ea, numai prin farmecul puterii politice pe care o are în mină; d-l Carp a fost atît de utopist încît a crezut că va putea să aducă îmbunătățiri economice în folosul țărănimii bazat pe oligarhia noastră politică. Și realitatea vieții s-a răzbunat cumplit contra utopismului nostru.

Se știe soarta importantelor legi economice ale d-lui Carp. Mai întii, când a venit vremea să le dea o formă practică, d-sa, în calitate de ministru conservator, a simțit că trebuie să facă unele concesii. Pe urmă au venit

proiectele de legi în consiliul de miniștri, unde au fost pieptănate rău de tot. După ce s-au mai dres cite ceva de membrii influenți ai partidului, de președinții Camerei și Senatului, au venit proiectele la Cameră, unde s-a început schilodirea generală. Din toate aceste concesii, pieptănări și schilodiri, legea vânzării bunurilor statului și [cea] a tocmelilor agricole s-au prefăcut în adevărate caricaturi, despre care vom vorbi altă dată. Același lucru l-a pățit d-l Carp cu alte legi mai puțin însemnate și a ajuns pînă acolo încît, tot cedînd, a alungat din școlile țării o parte din populația țării. Atunci, învins de tovarășia răilor, imbecililor și ignoranților, autoritarul și mîndrul Carp a plîns în mijlocul parlamentului de neocaz și umilire. Nu-i vorbă, și-a venit în fire d-l Carp și acuma face „bonne mine à mauvais jeu” sau, „făcînd haz de necaz”, se plimbă prin incinta Camerei cu jiletca deschisă și ca triumfător. Se înțelege că majorității foarte puțin îi pasă de aceste mutre : ea știe foarte bine că învinsul e d-l Carp, nu ea.

Acuma în urmă, d-sa a dat peste alt neajuns : s-a dezlănțuit o criză economică fără pereche în țara noastră.

D-l Carp, în însemnatul său discurs din Senat, desigur cel mai însemnat din cite s-au pronunțat în sesiunea aceasta, a dat vina *întreagă* a crizei pe *supraproducție*. Aceasta e perfect adevărat pentru crizele din celelalte state ; la noi însă, criza de *supraproducție* se complică și cu niște cauze speciale interne cît se poate de îngrijitoare. Avem prea bună părere de inteligența d-lui Carp pentru ca să credem că nu pricepe.

Și, dacă sîntem dezarmați față cu supraproducția din piața universală, față cu concurența Americii, putem să luăm măsuri contra cauzelor interne ale crizei. Dar aceste măsuri trebuie să fie măsuri radicale, eroice, și d-l Carp știe ce a pățit cu reforme mai puțin eroice.

Ce e dar de făcut ? Răspunsul e lămurit ca lumina zilei. Dacă n-ai reușit tu, om de stat, să-ți treci reformele pe care le crezi absolut necesare prin votul restrîns, trebuie să cauți autoritate morală și putere pentru realizarea acestor reforme în votul universal. Dar d-l Carp, pătruns încă de utopism cezarian, tocmai această soluție, unică, practică, o crede utopie. Dar atunci, încă o dată, ce e de făcut ? Conduc de utopie politică, în mrejele că-

reia se zbate încă, d-l Carp simte că nu e de făcut nimic ; și, tocmai din pricină că vede că nu poate face ceva serios, trainic și practic în împrejurările politice în care se găsește astăzi, s-a aruncat în fantezii, agățîndu-se de legea minelor, dîndu-i însemnătatea de regeneratoare economică a țării românești. După cum un om care a dat faliment, s-a ruinat, în setea lui după căpătarea averii pierdute, începe să umble după comori, astfel d-l Carp, dînd faliment cu reformele d-sale, a început să caute comorile ascunse ale pămîntului.

Și iată cum a ajuns d-l Carp să ne fabrice *iarba fierului* (legea minelor) menită să deschidă comorile ascunse ale pămîntului, asta pentru că s-a văzut ne în stare a ne da reforme practice. Se înțelege, poate să nimerască, și, după cum se întîmplă ca un om, tot căutînd comori, să dea, în sfîrșit, peste una, tot așa s-ar putea să găsească mine și d-l Carp. Noi am scris acest articol nu pentru a dovedi astă neputință, ci pentru a arăta acel moment psihic și social care a făcut pe d-l Carp să-i dea atîta însemnătate acestei legi, care are o bază practică atît de problematică.

De astă dată credea, în sfîrșit, d-l Carp că a nimerit-o. Cu oarecare dreptate d-l Carp putea să argumenteze cam astfel : „N-am reușit să trec reformele mele decît trunchiate și schilodite, fiindcă loveau în interesele tocmai ale acelor care trebuiau să le voteze, dar iată acum propun o lege a minelor ; minele nu există, nu s-exploatează, nu sînt ale nimănui ; dacă se vor găsi comori, ce au ei cu norocul meu ?”. Dar nici [de] data asta n-a nimerit-o ! D-l Carp n-a ținut seama de lăcomia, rapacitatea, perversitatea caracterului produse de sentimentul proprietății individuale, care prefăce pe proprietar într-un ciine care nici singur nu roade osul, dar nici pe altul nu-l lasă să se apropie de el.

Și astfel iarba fierului a d-lui Carp a făcut pe proprietarii noștri să-și arate colții, i-a făcut să înceapă o crîncenă opoziție, și astfel un guvern care n-a pățit nimic pentru că a împușcat pe țărani e zguduît pînă-n temelie din pricina unor mine care nu se știe măcar dacă sînt. N-a nimerit-o nici acuma d-l Carp, și, după toate probabilitățile, această lege va suferi niște operații ase-

mănătoare cu cele suferite de legea vinzării pământului statului și a tocmelilor agricole *.

Din partea noastră putem asigura pe d-l Carp că, dacă va propune o lege pentru locuitorii planetei *Marte* care ar atinge interesele proprietarilor de acolo, proprietarii din țara românească nu vor vota-o... din spirit de solidaritate cu proprietarii din *Marte*. Dacă nici astă din urmă lecție nu va sluji d-lui Carp pentru a-i arăta că nu se poate face nimic în țara românească fără votul universal, atunci, cu mare părere de rău, vom fi nevoiți să pierdem iluziile noastre asupra puterii d-sale de pricepere. De altminteri, d-l Carp prin concesiunile ce face în proiectul de lege proprietarilor, le-a dat singur arme contra d-sale.

IV.

Chestia proprietății și minele. Am zis că d-l Carp a dat singur arme victorioase potrivnicilor legii minelor tocmai prin faptul concesiunilor ce face proprietarilor. Citi orii vor vedea îndată câtă dreptate avem.

Prima dificultate în materie de mine, zice d-l Carp, este greaua și completa chestiune a proprietății.

Nu-i vorbă, noi nu sîntem aicea perfect de părerea d-lui Carp. După noi, cum au văzut cititorii noștri, prima dificultate în materie de mine e chestia dacă minele există.

Dar nu mai facem șicane și, admitînd că mine rentabile există, atunci prima chestiune importantă e în adevăr a proprietății. Să vedem deci cum dezleagă d-l Carp această chestiune.

Mai întii, d-sa începe printr-o arătare absolut limpede că proprietatea solului n-are absolut nimic a face cu [cea] a subsolului. Dacă, raționează d-l Carp, proprietatea solului e condiționată prin munca cheltuită în el (aceasta e teoria justificativă a proprietății funciare după economiștii burghezi), atunci cu ce s-ar justifica proprietatea subsolului, unde afară de meșterul dumnezeu n-a cheltuit nimeni nici o muncă? La acest argument s-ar putea adăuga încă unul: că proprietarul care cum-

* Aceste prevederi ale colaboratorului nostru exprimate înainte de venirea legii în Senat s-au realizat pe deplin.

pără pământ cumpără în definitiv productivitatea solului, dar nu pământul pînă în centru și mineralele. Mai departe, d-l Carp stabilește adînc deosebirea ce există între sol și subsol ca *proprietate* și, în sfîrșit, aduce argumentul cel mai hotărîtor că în toate statele civilizate afară de Englitera și Statele-Unite ale Americii proprietatea minelor nu e a proprietarilor de pământ. Din partea noastră putem adăuga că nici pentru Englitera aceasta nu e perfect exact.

Dar care e deducția logică la care trebuia negreșit să ajungă d-l Carp? Ea e perfect evidentă. Dacă proprietatea subsolului n-are nimica a face cu proprietatea solului, dacă mai toate țările nu-i recunosc proprietarului solului proprietatea subsolului, atunci *proprietatea subsolului la noi trebuie recunoscută statului, națiunii*. Așa e și practic și logic. Ce face însă d-l Carp? D-sa, luînd în mărturie pînă și *De Officiis* ale lui Cicero, dovedește că proprietarul solului nu e proprietarul subsolului, iar concluzia logică a d-sale este: „*Proprietarul suprafeței deci se recunoaște ca proprietar și al subsolului*“. Și pentru ce această ilogicitate monstruoasă? Pentru că, zice d-l Carp, „*ne-am sfiit de a periclita măsuri salutare pentru susținerea îndărătnică a unui principiu abstract*“.

Vă place logică? Să dovedești negru pe alb că proprietarii solului nu sînt și proprietarii subsolului, să arăți că ăst principiu e recunoscut mai de toate statele Europei și pe urmă tot ce ai arătat să declari de *principiu abstract*, de unde urmează că tocmai contrariul celor ce ai arătat e pentru d-ta principiu concret; nu e așa? Adevărul sfînt însă e că d-l Carp, prin această concesie făcută proprietarilor, nu numai c-a jertfit un mare principiu, dar a compromis hotărît, definitiv și pentru totdeauna, și în principiu și în practică, întreaga lege a minelor. Acesta e păcatul ei originar. D-l Carp a vrut să fie isteț, politician, a vrut să împace și capra și varza; și, cum se întîmplă în cazurile acestea, n-a împăcat pe nimenea, ci numai a dat arme potrivnicilor.

În adevăr, spunînd în principiu că proprietarul minei e proprietarul pământului, d-l Carp știa că astfel condamnă producțiunea minieră și, de aceea, recunoaște,

dintr-o parte, această proprietate, din altă parte o reduce la un drept iluzoriu. E evident că a ridicat contra-i pe toți proprietarii. D-l Carp n-a înțeles că proprietarul individual e ca dracul din poveste — dacă-i dai numai degetul, te trage pe urmă cu totul. Odată recunoscuți de proprietarii minelor, ei vor să fie proprietari în toată puterea cuvântului. „Dacă sînt proprietar — își spune moșierul român —, atunci ce ai d-ta cu proprietatea mea ; cum vii de-mi impui un tovarăș pe care nici nu l-am văzut în ochi și nu numai mi-l impui, dar stabilești dinainte condițiile, hotărîndu-mi 3% din venit ; cum dai dreptul fiecărui vagabond să vină să-mi găurească pămîntul meu ?” D-l Carp, ca om de stat, trebuia să prevadă toate aceste simțăminte individualiste, proprietărești. La aceste argumente s-a mai adăugat și spectrul străinismului. Capitaliștii străini vor acapara țara românească ! Și de astă dată cu oarecare drept cuvînt. Noi știm cît de puternice sînt companiile capitaliste miniere în occidentul Europei, ce influență deci vor căpăta ele la noi, unde puterea de rezistență e mult mai mică. Și astfel agitația contra legii îmbracă o pavază patriotică, obișnuită în noi pentru apărarea scopurilor necurate ale clasei domnitoare.

La aceste critici interesante ale proprietarilor se adaugă criticile curate și dezinteresate ale noastre, ale socialiștilor, ale democrației întregi. Noi îi zicem și generațiile viitoare îi vor zice d-lui Carp : „Cum ai putut d-ta, care ai recunoscut că proprietatea subsolului aparține națiunii, să depozedezi națiunea de drepturile ei asupra subsolului în folosul proprietarilor, capitaliștilor naționali și străini ? Cum ai putut să faci această depozedare cu știință, pentru că e făcută cu știință, dovadă expunerea de motive a legii”. Toate aceste critici și neajunsuri le-ar fi înlăturat d-l Carp dacă, consecvent cu sine însuși, ar fi declarat în lege marele principiu al dreptului națiunii asupra subsolului, dacă ar fi declarat subsolul de *proprietate națională inalienabilă*. Și în acest caz ar fi sfărîmat cele mai multe arme în mîna potrivnicilor. Nu ei, ci d-l Carp s-ar fi luptat atunci sub pavăza patriotismului, apărînd subsolul *națiunii* contra corbilor capitaliști. Întreaga platformă de agitație a potrivnicilor ar fi fost distrusă.

D-l Carp a fost într-o situație foarte avantajoasă pentru a da o soluție dreaptă și logică chestiei proprietății minelor ; însăși baza problematică a legii îl ajută — e foarte greu să te lupți acolo unde se află mine bogate în exploatare și unde deci interese puternice sînt în joc, dar la noi aceste mine nu există încă și nu știm cu siguranță dacă vor exista. În privința aceasta, foarte plină de învățămînt pentru noi e chiar Englitera.

Aici a durat sute de ani lupta între coroană și proprietarii pămîntului, pînă ce, sub domnia Elisabetei, proprietarii au învins : toate minele au ajuns proprietatea proprietarilor de pămînt, *afară de minele de argint și aur*. De ce s-a reușit a apăra pe acestea din urmă contra proprietarilor ? Pentru că ele nu existau pe vremea Elisabetei și deci era ușor să scapi din ghearele proprietarilor niște mine problematice. Acuma e aproape sigur că mine de aur și argint nu sînt în Englitera, dar în timpul Elisabetei lucrul nu era sigur.

Proprietarii se luptă cu înverșunare pentru interesele vădite și reale, mai puțin pentru interese problematice și foarte domol pentru chestii de principii.

În alte țări, pentru apărarea proprietății naționale a minelor au trebuit lupte înverșunate. În Franța, în timpul cînd burghezimea beată de victorie tăia capul celor îndrăzneți care i se puneau în cale, Mirabeau are curajul să se lupte contra pretențiilor burghezimii și după o campanie strălucită face pe Adunarea națională să declare minele de proprietate națională ; iar la noi d-l Carp, după ce recunoaște singur cît de neîntemeiată e proprietatea proprietarilor de pămînt asupra minelor, absolut fără nici o luptă, le recunoaște această proprietate. Dacă se impune în adevăr revizuirea constituției, atunci trebuie s-o ceară d-l Carp în folosul națiunii întregi, așa cum singur recunoaște că e drept. Frica de drumul cel larg, de soluții clare, logice : obiceiul omului de stat de a prefera soluții în doi peri au făcut pe d-l Carp să prezinte această lege hibridă, l-au făcut să compromită chestia minelor. De altminterea, d-l Carp ar fi trebuit nu numai să se lupte pentru ca minele să fie declarate de proprietate națională, de proprietate a statului, dar și exploatarea lor să se facă de stat.

Legea minelor și proprietatea *. Am zis că declararea minelor de proprietate inalienabilă a națiunii ar fi o măsură fără mult temei dacă totodată nu s-ar prevedea dreptul exclusiv al statului de a exploata minele.

E evident că nu e mare deosebire, mai ales în ziua de azi, când recunoști pe cineva de stăpîn pe vecie sau îi dai concesiune pe 90 de ani. Pentru noi, socialiștii, mai ales e absolut egal — pentru că sîntem absolut convinși că mult mai înainte de acest termen nu vor mai exista nici exploatare capitaliști, nici exploatați — darea dar a minelor pe un timp așa de îndelungat sau darea pe vecie e tot atîta. În caz deci dacă statul, în loc de a exploata minele în folosul său, le-ar concede pentru un timp îndelungat capitaliștilor, întreg neajunsul exploatareii capitaliste și toate argumentele contra acestei exploatare rămîn în picioare. Franța e cea mai bună dovadă pentru acest adevăr. Aici, deși subsolul e declarat de proprietate națională, companiile miniere cărora le-a fost concedată exploatarea au știut să aducă la nimica această proprietate.

Se va zice însă dar pentru explorări trebuie bani și deci statul ar trebui să facă cheltuieli foarte mari fără a fi sigur de succes, și dacă li se cedează capitaliștilor foloase mari, apoi ei vor avea de înfruntat și un rizic mare.

Această obiecție nu ne pare însă serioasă pentru că una din două : sau avem mine foarte bogate, după cum susține d-l Carp în *Legea minelor* (fără a dovedi), și atunci cele mai mari cheltuieli pentru găsirea lor sînt rentabile și deci a depozita națiunea de aceste bogății în folosul capitaliștilor naționali sau internaționali e o despoiere curată și îndrăzneată, sau nu sînt mine, și atunci pentru ce atîta zgomot și fanfare ?

Altă obiecție contra exploatareii minelor de către stat e că statul e un gospodar foarte prost. Aceasta e totuși fără temei. Statul nostru are în exploatare cea mai mare industrie a țării, industria transportului, drumurile de

fier, și, cu toate neajunsurile acestei administrări, ea e totuși mult superioară administrațiilor private, drumurile noastre de fier sînt administrate nemăsurat mai bine *decît au fost administrate de companiile capitaliste străine*. Asemenea statul nostru are în exploatarea sa unica producție bogată minieră a țării, sarea, și această producție e foarte bine administrată, statul nostru s-a arătat un administrator mult superior capitaliștilor noștri și chiar celor străini. Este deci evident că soluția aceasta ca statul să fie proprietar și exploatare de mine e nu numai dreaptă în principiul abstract, după cum susține d-l Carp, dar e și *unica soluție adevărat practică*.

Iar d-l Carp, prin inconsecvența d-sale, a compromis această chestie nu numai principial, dar și în practică. Credem că în felul inconsecvent după cum e organizată legea d-l Carp nu va atrage în țară nici capitaliști străini, nici capitaluri străine. Pentru că în adevăr ce împiedică mai ales sosirea capitalurilor mari din occidentul în orientul Europei ? Aceasta e nesiguranța, mai ales neîncrederea capitaliștilor mari din occident în justiția țărilor orientului Europei cînd în joc sînt milioane. Și trebuie să recunoaștem că astă neîncredere nu e cu totul fără temei. Prima condiție deci pentru a atrage capitalurile străine e ca afacerile în care ele sînt atrase să fie cît se poate mai puțin incurcate, supuse proceselor. E oare așa legea minelor ? Desigur că nu. După legea d-lui Carp, mai la fiecare mină vor lua parte trei tovarăși. Mai întîi e proprietarul pămîntului care a făcut legea minelor și proprietarul minei, acesta e un tovarăș fără voia lui, e un asociat pe care legea îl bagă în tovarășie cu oameni pe care nu i-a văzut în viața lui și îi fixează și un venit de 3 la sută. Se înțelege că ăst asociat fără voie se va socoti frustrat, și asta cu atît mai mult cu cît mina va fi mai bogată. Pe urmă vine exploatareul pe care d-l Carp îl pune în tovarășie cu 50 la sută din profitul net.

Drept vorbind aș vrea și eu, tare m-ar interesa să văd acea companie de capitaliști care ar primi să bage milioane în pămînt, să administreze o afacere de milioane și să plătească 50% (!!!) din venitul net aceluia care a descoperit mina, și asta în toată vremea cît va dura exploatarea. Afară de acești trei tovarăși cu voie și fără

* [Acest articol este reprodus după *Lumea nouă* din 20 ianuarie 1895].

voie mai e și statul, care, prin dispozițiile legii, se amestecă în afacerile exploatării și poate chiar să confiște în anumite condiții mina (cînd exploatarea ei ar fi fost părăsită pentru un timp). Poate să-și închipuie oricine la cite procese va da loc la noi în țară această înjghebare industrială. Într-o broșură scrisă contra minelor și subscrisă un național-liberal, între mai multe gogomănii se arată însă cu drept cuvînt de acumă chiar motive de procese numeroase. Și, oricît de explicită ar fi legea d-lui Carp în felul cum e înjghebată baza principală a legii, procese nenumărate sînt inevitabile !

Nu știu dacă vor înflori alte industrii în urma legii minelor, dar industria chițibușurilor avocățesti va înflori cu siguranță, și pentru avocați legea minelor poate ajunge în adevăr o mină nesecată. Subsemnatul nu sînt capitalist, nici național, nici internațional, dar dacă ar fi să fi avut capitaluri mari mai bine le băgam în construcția unui drum de fier în centrul Africii sau în industria spirtului după ce se va vota legea monopolului spirtului după d-l Cuza.

Deci marile capitaluri străine în adevăr vor veni în țară apoi numai într-un caz problematic, cînd în adevăr s-ar găsi bogății imense în pămîntul țării românești, dar în acest caz, încă o dată, cum de deposează d-l Carp societatea de aceste bogății după ce singur recunoaște că ale ei sînt ? Numai făcînd minele să fie ale statului s-ar putea vorbi cu adevărat despre o lege de protecție a muncitorilor, pentru că, chiar dacă ar fi excelentă legea de protecție propusă de d-l Carp (ceea ce nu e), această lege va fi platonică, puternicele companii capitaliste vor ști s-o reducă la nimica ; numai cînd minele ar fi ale statului și ar fi exploatare de el, o lege de protecție a muncitorilor votată acum ar putea să rămînă în putere.

Astfel dar, din orice punct de vedere am înfățișa chestia, soluția unică satisfăcătoare ar fi fost monopolizarea minelor de către stat. D-l Carp a văzut această soluție, a adus chiar argumente în susținerea ei, dar n-a avut curajul să meargă pînă la sfîrșit, să tragă toate concluziile logice din premisele d-sale chiar ; dumnealui a vrut să fie șiret, practic (!), să împace capra cu varza și, ca rezultat, *a compromis chestia minelor în principiu și în practică.*

Rămîne acumă să mai spunem citeva cuvinte asupra protecțiunii muncii din legea minelor, ceea ce vom face într-un alt articol.

VI.

Minele și protecția muncii. Legea d-lui Carp păstrează încă multe surprinderi aceloră care se ocupă de ea. Între alte surprinderi este și asta : s-a vorbit așa de mult asupra protecției muncitorilor din legea minelor și, în focul discuției, nu s-a băgat de seamă că în această lege nu există deloc măsuri de protecție a muncitorilor, ci cel mult o făgăduință nelămurită pentru viitor.

— Dar case de ajutor și asigurare ? — va zice cititorul.

Da, case de ajutor și asigurare sînt a muncitorilor : există, dar legi de protecție nu. Pentru aceia care nu sînt deloc familiarizați cu chestia, se va părea că ne jucăm cu cuvintele, adevărul însă e că între aceste două lucruri e o deosebire uriașă.

D-l Carp, care se inspiră în legile lui din legislația germană, trebuie să știe foarte bine noua deosebire care există între „*Arbeiterschutzgesetzgebung*“ (legiuirea protectoare a muncitorilor) și „*Arbeiterversicherung*“ (asigurarea muncitorilor).

Între aceste două serii de măsuri în folosul muncitorilor e o mare deosebire practică, principială și chiar o deosebire de origine. Pentru a pricepe mai bine această deosebire, trebuie să vedem, în citeva cuvinte, ce e și de unde provine protegirea muncii.

Legile protectoare ale muncii, deși au existat într-un fel încă în vîrsta de mijloc, în forma lor specifică de azi sînt un product al societății capitaliste.

Capitalismul burghez, după ce a despărțit pe muncitor de instrumentele lui de muncă, prefăcînd munca lucrătorului într-o simplă marfă, după ce a rupt toate legăturile de solidaritate care existau altădată între meșter și calfele lui — capitalismul, chiar de la începutul dezvoltării lui, s-a arătat un lăcom, nesățios și crud exploatare al muncii omenești. Avînd monopolul tuturor piețelor, capitalismului i-a trebuit muncă, pe cît se poate mai multă muncă, de aceea el a început să stoarcă, peste închipuirea omenească, munca lucrătorilor adulți, pe urmă a atras în ocele lui femeile, fetele și copiii nevîrstnici.

Și atunci, avînd în ocele lui întreaga familie lucrătoare, s-a început acea exploatare îngrozitoare despre care ne vorbesc anchetele oficiale. Bărbați, femei, fete, grămădiți în niște localuri oribile, muncind 18 ceasuri pe zi; copii mici de la 5 sau 6 ani muncind în ateliere și fabrici pînă la istovire, pînă ce cădeau jos de oboseală, toate acestea sînt nu excepții, ci fapte obișnuite, tipice, pe care le-au constatat anchetele guvernamentale. Această distrugere a vieții omenești a început să amenințe existența însăși a societății: dintr-o parte, direct prin creșterea mortalității, prin degenerarea poporului muncitor, din altă parte, prin revolte, prin organizări revoluționare formidabile ale muncitorilor. Sub amenințarea întîia și mai ales a doua, clasele domnitoare, ele înseși au început să facă legi pentru protejarea muncitorilor contra nesățîului și lăcomiei capitaliștilor. Se înțelege că la toate aceste măsuri legislative de protecție capitaliștii opuneau o rezistență desperată. Pe unde puteau, mai opreau votarea cîte unei legi; se înțelege că față cu această rezistență desperată a capitaliștilor legiuirea protectoare a muncii putea să se facă numai pas cu pas. Mai înainte ea s-a întins asupra copiilor, care pînă la o vîrstă anumită n-au mai putut fi întrebuințați la muncă; pe urmă protecția s-a întins asupra femeilor, s-a interzis întrebuințarea lor la lucrul de noapte; s-a interzis munca duminica și sărbătorile; s-a redus ziua de muncă la 12 ore, pe urmă la 11, la 10 și chiar la 9; s-a oprit așa-numitul Trucksistem, adică plățirea silită a salariului în mărfuri, un sistem prin care capitaliștii, după ce-i luau nouă piei lucrătorului în fabrică sau mină, îi luau și a zecea, afară din fabrică.

Se înțelege că aici nu putem să numărăm toate măsurile protectoare, am adus unele ca pilde. Cam acestea sînt în cîteva cuvinte istoria și originea protecției legale a muncii în Anglitera — țara clasică a capitalismului și a legislației uvriere — și celelalte țări civilizate-capitaliste.

— Ei bine, din toate acele măsuri și legi protectoare, ce a luat în legea minelor d-l Carp?

Nimica, afară de o promisiune vagă, făcută în treacăt într-un aliniat.

Un aliniat al articolului 81 zice:

„Raporturile exploatatorilor și ale exploratorilor de mine cu lucrătorii lor sînt supuse dispozițiunilor și regulamentelor ce se vor stabili pe baza legii de față“.

Atîta tot, dacă vă place. Cam puțin democratism pentru atîta zgomot cît se face din cauza lui.

Și ce a împiedicat pe d-l Carp de a preciza unele din măsurile mai importante protectoare? Prejudiciile clasei? Dar aceste prejudicii, foarte puternice odinioară, nu mai sînt așa de înrădăcinate acuma.

Elster, profesor de științe de stat din Breslau și specialist în materie de legislație uvrieră, zice în studiul său din Enciclopedie pentru științe de stat: „De la început a fost combătută această amestecare a statului în relațiile libere dintre lucrător și patron; acuma însă această opoziție a amuțit și în ziua de azi nici nu mai e nevoie de justificarea necesității amestecării statului pentru protejarea lucrătorilor“*.

Și d-l Carp ar fi putut să aducă sute de aceste mărturii ale învățaților străini, unii mai burghezi și mai conservatori decît alții. Mai mult decît atîta, d-sa ar fi putut aduce ca argument legislația uvrieră a vecinilor noștri. În Austria există o legislație protectoare uvrieră specială pentru lucrătorii din mine și, ceea ce e foarte important, acolo ziua maximală de muncă în mine e fixată la 10 (zece) ore. În Rusia chiar, în barbara Rusie, există o lege protectoare a muncitorilor.

Cum dar nu precizează nimica în această privință d-l Carp?

Și cu toate acestea, d-sa zice singur în expunerea de motive că munca din mine e „o muncă care sleiește repede forțele, e făcută în mijlocul unor pericole de tot momentul...“ și nu prevede nici o lege apărătoare pentru lucrători, în contra capitaliștilor care le vor *slei repede forțele*!

Știi ce au să răspundă apărătorii legii. „D-l Carp n-a putut prevedea măsurile protectoare pentru a nu stîrni o și mai mare opoziție contra legii; lăsați să treacă legea, să se înceapă exploatarea minieră, pe urmă se vor lua măsuri protectoare, fie pe calea regulamentelor, fie pe calea legilor“. Așa o fi. Dar cum cred dumnealor că dacă acuma, cînd nu e angajat nici un interes, cînd n-avem nici mine,

* Vezi *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, vol. I, p. 401.

nici uvrieri minieri, cînd toată legea e platonică și, totuși, un ministru nu îndrăznește să *propună măcar* o lege protectoare a muncii, ce va fi atunci cînd interese puternice se vor opune, cînd a lua o astfel de măsură va însemna să lovești în interesele milionarilor? Capitaliștii au știut să nimicească legile protectoare votate și apărute de un ministru ca Palmerston și într-o țară atît de legalistă ca Engiltera, dar la noi? Și, afară de asta, să o apere prietenii legii cum vor și cum pot să fie apărută cu succes, dar să nu vorbească de protecția muncii, care în legea de față nu există.

Dar, vor zice cititorii: legea prevede case de ajutor și asigurarea muncitorilor.

Da, acestea le prevede în adevăr, dar cît de puține pale fac aceste asigurări cînd n-au ca bază o legiuire puternică protectoare a muncii vom vedea imediat.

VII.

Protecția muncii și asigurările muncitorilor. După cum am văzut, protecția muncii e rezultatul unei lungi și grele lupte, unei glorioase lupte a proletariatului muncitor contra capitaliștilor și capitalismului. Nenumărate jertfe a costat fiecare pas făcut înainte pe calea protejării muncii, dar fiecare pas făcut înainte, fiecare victorie repurtată pe acest vast cîmp de luptă între capital și muncă, dădea noi puteri, noi arme de luptă muncii contra capitalului.

Căpătînd o zi de lucru regulamentată la 11 ore, lucrătorii începeau lupta pentru ziua de lucru de 10, pe urmă 9 și 8 ore; fiecare victorie cîștigată de lucrători slujea ca o armă pentru lupta ulterioară, pentru alte victorii.

Legiuirea protectoare a muncii nu împacă interesele antagonice ale claselor, nu face să înceteze lupta, ci o face mai puțin aspră și distrugătoare, mai civilizată.

În lupta capitalului cu munca, asta din urmă, fiind cu desăvîrșire dezarmată față cu cel dintîi, ar fi menită să fie măcelărită, distrusă; legiuirea protectoare mai înarmează munca, mai face armele capitalismului mai puțin ascuțite și astfel mai egalează în cîtva șansele luptei, însă nu distruge, bineînțeles, lupta însăși. Această luptă nu poate fi înlăturată în societatea de azi.

În societatea de azi, cu bazele ei economice-sociale, exploatarea muncitorului de către capitalist e necesară; fără

ea, fără ca să încaseze gratis, capitalistul, o parte din munca muncitorilor, nu e posibilă producția economică, nu e posibilă deci viața societății.

Lupta lucrătorilor contra capitaliștilor poate deci să aibă de rezultat în societatea de azi exploatarea mai puțin intensă, mai puțin crudă, dar nu dispariția exploatării. Și, fiindcă în societatea de azi nu se poate înlătura cu desăvîrșire exploatarea, nu se poate deci înlătura nici lupta exploataților contra exploataților, lupta va înceta în altă societate, cu alte baze economice, unde nu vor exista nici exploatați, nici exploatați și unde nu va exista nici luptă de clasă.

În societatea de azi, legiuirea protectoare a muncii nu numai că nu înseamnă dispariția luptei între capital și muncă, ci e, dimpotrivă, cel mai vădit semn de existența acestei lupte și de antagonismul dintre capitaliști și muncitori.

Fiecare lege nouă de protecție votată și afișată în fabrici, mine etc. e un *memento* lucrătorilor pentru toată lupta trecută între clasa lor și [cea] a capitaliștilor, fiecare inspecție din partea inspectorilor industriali cu scopul de a obliga pe capitalist să execute legile față cu lucrătorii e o nouă dovadă pentru lucrători de antagonismul intereselor lor cu ale capitaliștilor; fiecare efortare făcută pentru a căpăta alte legi protectoare, superioare, e cel mai bun argument pentru lucrători că în societatea de azi nu pot exista o împăcare și o armonie de interese între muncă și capital.

Acesta e în cîteva cuvinte caracterul pașnic, dar *revoluționar* al legiurii protectoare a muncii. Proletariatul muncitor a simțit toate acestea foarte clar prin instinctul său adevărat de clasă, socialismul — care e numai expresiunea teoretică a proletariatului muncitor — i-a tîlmăcit și i-a arătat la lumina științei acest caracter al legiurii protectoare a muncii.

Dar case de ajutor și asigurarea muncitorilor la bătrînețe etc...?

Aceste sînt, se înțelege, de asemenea rezultatul dezvoltării economice capitaliste, de asemenea rezultatul mișcărilor lucrătorilor; dacă n-ar exista amenințarea mișcării revoluționare a muncitorilor, cine s-ar mai gîndi la asigurarea lor? Dar, cum am zis, este și o însemnată deosebire între o serie de măsuri și cealaltă, în folosul mun-

citorilor, și prima deosebire e că în casele de ajutor și asigurări dispăre caracterul revoluționar, caracterul luptei de clasă. Ba chiar, dimpotrivă, s-ar părea la prima vedere că aici e o împăcare a intereselor.

Cînd statul și capitaliștii participă cu o sumă oarecare la casa de ajutor și de pensii, apoi aceasta are un aspect foarte filantropic și sentimental, se pare că ei dau din pricina bunătații lor, pentru că se gîndesc așa de mult la soarta bieților lucrători.

Cum vedem deci în casele de ajutor și în asigurarea muncitorilor — contrar măsurilor legale pentru protecția muncii — nu se vede caracterul antagonist al societății moderne, nu se vede lupta de clasă; măsurile acestea n-au un aspect revoluționar. Această împrejurare și aspectul filantropic al caselor de ajutor și al asigurărilor muncitorilor le-au făcut favorite unor utopiști burghezi învățați și unor oameni de stat burghezi. Apologiștii caselor de ajutor și asigurărilor au devenit Bismarck și Bismarckienii de catedră, pe nedrept numiți socialiști de catedră. Acela din urmă vedeau chiar în aceste asigurări o rezolvare a chestiei sociale. Utopiști absurzi, ei au vrut să rezolve chestia socială fără a atinge bazele economice de azi. Fără a atinge exploatarea capitalistă, ei au vrut să împace clasele în luptă prin farmecul unei pensioare garantate fiecărui muncitor. E o soluție foarte asemănătoare cu a lui *conu Leonida*, din frumoasa comedioară a lui Caragiale, unde conu Leonida de asemenea rezolvă chestia socială în țara românească propunînd ca statul să dea fiecărui român cîte-o pensie grasă.

Din altă parte, oamenii de stat, mai ales Bismarck, vedeau în casele de ajutor și în asigurările muncitorilor o armă de luptă împotriva social-democrației, prin aceste măsuri oamenii de stat au voit să ia apa de la moara social-democrației: asigurînd un ajutor și o pensioară muncitorilor, ei credeau că vor distruge orice teren pentru agitațiile socialiste. Popularitatea de care se bucură aceste măsuri între oamenii de stat se datorește tocmai faptului acesta că sînt socotite ca măsuri profilactice împotriva socialismului. Că toate aceste proiecte sînt utopii — utopii au rămas —, că socialiștii chiar din aceste arme îndreptate împotriva lor au făcut arme pentru întinderea puterii lor, dovada cea mai bună e social-democrația germană.

Am arătat în cîteva cuvinte deosebirea de origine și principii între protecția muncii și asigurarea muncitorilor.

Ca să arăt deosebirea la practică, iau următoarea pildă explicativă: d-l Carp, în expunerea de motive, recunoaște că munca în mine istovește iute puterile omenești și e grozav de periculoasă pentru însăși viața lucrătorilor. Să vedem care va fi atitudinea față de această constatare a preconizatorului protecțiunii legale a muncii și celui al caselor de ajutor și asigurărilor lucrătorilor.

Cel dintîi va zice: „Dacă ați constatat că munca aceasta istovește puterile omenești, să regulamentăm deci o zi de muncă rațională de opt ore, ca să nu istovească puterile lucrătorului, iar în privința pericolelor pentru viața muncitorului să impunem capitalistului ventilarea minei și alte măsuri pe cari ni le pune la dispoziție știința modernă — măsuri foarte costisitoare nu-i vorbă — pentru a preveni radical aceste pericole“.

Cel de-al doilea va zice: „Muncitorii se istovesc în mină, de muncă, hai să le facem o casă de ajutor de unde vor căpăta medicamente și un doctor cînd se vor îmbolnăvi de istovire — muncitorii sînt îngropați uneori de vii în ocnele adînci ale minelor, hai să facem o pensie copiilor lor...“.

Și aceste vorbe ale apologistului burghez vor fi cu atît mai sincere cu cît el simte că restabilind în cîtva *puterile istovite* ale muncitorului prin arta medicinală îl capătă iarăși în minele lui pentru a-l *istovi* mai departe.

Cred că din acest exemplu, e clară deosebirea practică între aceste două serii de măsuri luate în folosul lucrătorilor: prima, protecțiunea legală a muncii lovește în cauzele mizeriei lucrătorilor, casele de ajutor și asigurări în efecte.

Nu mai insist asupra deosebirilor.

Ar trebui poate să mai arăt cît de absurdă e pretențiunea utopiștilor burghezi care cred că prin casele de ajutor și asigurările muncitorilor dezleagă chestia socială și împacă clasele în luptă — aceasta o vom face altă dată.

De altmintrelea sper că oricine are capul ca oamenii și știe puțină economie socială trebuie să priceapă că aste măsuri pot în cel mai bun caz să facă o minimă parte din suma stoarsă de exploatare de la muncitori să se întoarcă muncitorului îndărăt, ceea ce e mult, dar nu în-

seamnă dezlegarea chestiei sociale, nici dispariția luptei de clasă, care presupune dispariția exploatării.

Dar, nefiind o dezlegare a chestiei sociale, casele de ajutor și asigurările muncitorilor organizate *bine și rațional* în folosul acestora din urmă în adevăr le sînt folositoare. Social-democrația deci, care nu e ceva deosebit de proletariatul muncitor, care e însuși proletariatul muncitor conștient, care nu poate să aibă alt interes decît al proletariatului, social-democrația apără și preconizează și ea aceste măsuri în folosul lucrătorilor, deși nepricepuții au crezut că ele vor ucide social-democrația.

Să vedem însă dacă oare casele de ajutor și asigurările muncitorilor propuse de d-l Carp sînt în adevăr *bine și rațional* organizate.

VIII.

Asigurarea muncitorilor și pomana boierească. Am arătat mai sus cum casele de ajutor și asigurările muncitorilor sînt preconizate în străinătate, mai ales în Germania, de unii oameni de stat ai burgheziei ca măsuri contra socialismului. D-l Carp, care se inspiră din legiurile germane, s-a grăbit să transcrie această naivitate (ca să nu întrebuițăm un cuvînt junimist mai obișnuit, dar mai puțin cuviincios). „Să dăm lucrătorilor noștri, zice d-sa, o organizare astfel încît să ne punem la adăpostul unor pericole care în țările cele mai mari amenință [nu] numai prosperitatea statului, dar care în țările cele mici amenință chiar existența lor“.

Foarte frumos, foarte patriotic și, mai ales, cuvinte foarte de efect pentru a încheia proiectul de lege.

Noi nu vom tulbura visurile frumoase ale d-lui Carp pînă ce nu vom avea mine și lucrători minieri. Ne e permis însă să întrebăm ce face d-l Carp pentru lucrători ca să-l îndrituiască să aibă niște vise așa de trandafirii. Asta vom vedea-o pe dată, studiind legea.

Înainte de a intra chiar în studierea mai adîncă a legii, trebuie să arătăm un fapt care dovedește cu ce ușurință legea a fost alcătuită: *casele de ajutor și de pensii au în vedere numai pe lucrători, dar nu prevăd nimica pentru lucrătoare.* La casele de ajutor și pensii iau parte numai bărbați și numai ei trag foloasele prevăzute de lege. În felul acesta, un lucrător, dacă se va îmbolnăvi, va fi cău-

tat gratis, iar o lucrătoare, o fată sau o femeie (divorțată sau văduvă), n-are nici un drept absolut la nici un ajutor ! Asemenea un lucrător, îmbătrînind, după 30 de ani de muncă va căpăta o pensie, o femeie însă și după 30 de ani de muncă poate să moară de foame. De ce-i femeie ? ! În caz de moarte prin accident, orfanii unui lucrător cap de familie vor primi o pensioară ; dacă însă o văduvă cu un copil mic a început să lucreze în mină și după cîțiva ani a fost ucisă de o explozie, copilul ei nu primește nimica. E și logic — cine l-a pus să fie copilul unei femei, și nu al unui bărbat ? !

Întocmirea casei de ajutor și de pensii a propuitorilor legii minelor arată că ei sînt foarte puțin deprinși cu caracterul producției industriale capitaliste. Astfel, legea ne spune că în caz de moarte prin accident a unui lucrător văduva lui va primi ca pensie 20 la sută din salariul bărbatului, dar, în schimb, nu prevede nimic pentru femeia fără bărbat în caz de boală, pentru copiii ei în caz de moarte etc... Aceasta arată că propuitorul legii îi consideră pe lucrătorii industriali ca pe niște mici funcționari care au leafă anume și ale căror femei șed acasă și cu vecinele lor pun lumea la cale ; se înțelege că la moartea funcționarului se dă o pensie văduvei lui, iar aceasta din urmă, nefiind un producător independent, ci numai un auxiliar al bărbatului, nu are nici un drept în afară de drepturile căpătate de bărbatul său. Lucrătorii însă nu sînt funcționari, iar femeile lucrătorilor sînt producătoare independente, ca și bărbații, deci a le considera ca pe femeile funcționarilor e o absurditate. D-l Carp poate să interzică munca femeilor în subsol, ceea ce nu credem, dar cu siguranță nu va opri munca femeilor în afară de mine și la fabricile ce sînt legate de producția minieră și care sînt supuse legii de față. Legea d-lui Carp a uitat o jumătate dintre lucrători.

Sperăm că se va găsi cineva la Senat sau Cameră să-i aducă aminte de această greșală gravă. De altminterea, greșeala e mai mult logică, practicește vorbind, nu știm, zău, dacă, așa cum e întocmită legea, pierde sau cîștigă femeile lucrătoare prin faptul că sînt scoase din ea ?

Am zis că aste case de ajutor și de pensii sînt de foarte puțin folos pentru lucrători dacă nu se bazează pe o legiuire protectoare temeinică a muncii.

În adevăr, ia să vedem ce dă aspect filantropic și democratic caselor de ajutor și de pensii propuse de d-l Carp?

Faptul că lucrătorii vor plăti silit cinci la sută din salariul lor pentru aceste case?

Desigur că nu.

Căci dacă ar fi vorba numai de contribuțiile lucrătorilor, apoi ei ar putea să se asigure tot așa de bine la societățile de asigurare sau să facă societăți de ajutor mutual, cum sînt multe în țară la noi.

Statul iarăși nu contribuie cu nimica pentru aceste case, aspectul lor filantropic și democratic le dă deci acestora numai faptul că patronul, capitalistul, contribuie și el cu o parte egală cu a lucrătorului. Dacă lucrătorul primește trei franci pe zi, el va plăti pentru casele de ajutor și pensii 15 bani pe zi și tot atîta va plăti pentru aceste case și capitalistul.

Dar, ca plata capitalistului să nu fie fictivă și să nu meargă tot din punga lucrătorului, trebuie ca exploatarea lucrătorului prin capitalist să fie regulamentată ziua de muncă, pentru că altminterlea capitalistul va ști să se despăgubească pentru partea sa, va ști s-o pună tot în spinarea lucrătorului. Așa, luînd pilda noastră, capitalistul, avînd a plăti 15 bani pe zi pentru un lucrător, îi va scădea lucrătorului din salariu plătindu-i 2 franci 85 de bani pe zi, sau, întrebuițînd o metodă mult mai obișnuită, capitalistul va prelungi ziua de lucru cu atîta cît îi trebuie să se despăgubească.

Așa, spre pildă, dacă ziua de lucru e de 12 ore, capitalistul va pune pe lucrători să lucreze 12 ore și jumătate, și astfel partea capitalistului tot lucrătorul o va plăti. Ba, avînd în vedere că lungimea zilei de muncă se întinde și asupra lucrătoarelor, pentru care capitalistul nu plătește nimic, el va face chiar un gheșeft bun asupra acestor asigurări, avînd pe deasupra încă și aerul de a fi filantrop.

Mi se va zice poate: „Lucrătorii n-au decît să nu primească prelungirea zilei de muncă, doar nu-s robi, ei contractează doar liber cu stăpîni”.

Dar toate legiurile de protecție ale muncitorilor ce sînt alta decît cea mai bună dovadă că așa-zisul contract liber între lucrător și stăpîn e robirea lucrătorului?

În ziua în care legiuitorul s-a amestecat în relațiile dintre stăpîni și lucrători pentru a apăra pe aceștia din

urmă contra celor dintii, el a recunoscut deci că a lăsat contractul liber între ei, va să zică a da pe lucrător în exploatare fără margini, în stăpînirea capitalistului, care va stoarce din el atîta muncă cît va voi. Legiurile făcute deci de clasele domnitoare din toate țările civilizate arată că dacă nu pui frîu lăcomiei capitalistului prin lege capitalistul stoarce atîta muncă din lucrător cît crede, și lucrătorul nu e în stare să se apere.

Este deci absolut evident că fără o protejare temeinică a muncii, în primul rînd, și mai ales fără reglementarea unei zile raționale de muncă, capitalistul va pune pe lucrător să plătească și partea lucrătorului și partea capitalistului, prin prelungirea zilei de muncă capitalistul va face ca lucrătorul să plătească 5 la sută ale lui și 5 la sută ale capitalistului, va face să plătească adică toate 10 la sută. Și aceasta nu din punctul de vedere socialist, după care orice ar plăti capitalistul tot din plusvaloarea scoasă de la muncitor va plăti, — nu, ci din punctul de vedere cel mai burghez.

Cum vedem deci, pomana pe care o face legea minelor lucrătorilor miroase prea din cale-afară a pomană boierească, dar adevăratul caracter crud ale acestei pomeni se va vedea mai jos.

IX.

Mine și lucrători. S-a văzut cît de problematic e folosul caselor de ajutor și pensii pentru lucrători fără o temeinică protecție a muncii; vom vedea îndată cum aceste instituții se întorc chiar în dauna lucrătorilor.

Am arătat cum legea minelor lasă regulamentul relațiilor între lucrători și capitaliști în grija unui regulament ce se va elabora mai în urmă.

De cine va fi făcut acest regulament? De administrația minelor.

Cred că fiecare om care cunoaște țara noastră și se gîndește la soarta lucrătorilor va fi, cu drept cuvînt, îngrijit de conținutul acestor regulamente viitoare. Această dispoziție a legii nu se aseamănă oare cu cea care ar fi luat-o legiuitorul făcînd o lege rurală și strecurînd în ea articolul următor: „Relațiile între țărani și arendași vor fi regulamentate de administrație printr-un regulament special”. N-ar fi oare acesta monstruos pentru toți aceia care

știu că administrația noastră în înțelegere cu proprietarii și arendașii calcă în picioare chiar legile făcute în folosul țăranilor ? Ce ar fi deci când relațiile între țărani și arendași ar fi lăsate să fie chiar regulamentate de administrație ?

Dar administrația minelor nu va fi oare tot o administrație românească și nu e evident oare pentru oricine cunoaște țara asta că aceste regulamente vor fi făcute în înțelegere cu capitaliștii, împotriva lucrătorilor ?

Ca să putem vedea cam ce fel de regulamente vor fi acestea, legea ne spune de acum, în privința caselor de ajutor și pensii, că un regulament special va determina cazurile „pierderii avantajelor oferite de această lege“, ceea ce înseamnă, cu alte cuvinte, că regulamentele vor prevedea cazurile când sumele depuse de lucrători pot să fie confiscate.

Poate să-și închipuie cineva *care vor fi aceste cazuri* când ele vor fi determinate de o *administrație românească* chemată să reguleze relațiile între stăpîni și lucrători.

Dar, ca să nu mai fie nici o îndoială în această privință, legea ne spune de acum foarte clar când vor fi confiscate sumele depuse de lucrători la casa de ajutor și pensii. Va pierde dreptul la ajutor și pensie „*lucrătorul care va fi dovedit că a silit pe un alt lucrător să participe la o grevă sau că a împiedicat lucrul aceluia care nu vor să se asocieze la grevă. Asemenea orice lucrător condamnat pentru delict sau crime*“.

Las la o parte acele monstruoase abuzuri care pot să se facă și care se vor face cu siguranță prin aceste articole ale legii. În privința aceasta, d-l Carp poate să ne spună că dacă vom bănuî corecta executare a legii, apoi știind cît de mult administrația noastră pîrtinește pe stă- orice lege e de prisos, deși și aici am putea obiecta că, pîni împotriva lucrătorilor, dumnealui ar trebui să nu-i dea în mină arme atît de periculoase.

Noi întrebăm însă pe d-l Carp altceva : cu ce drept scoate dumnealui pe lucrători din legea comună și făurește pentru ei pedepse speciale ? Pentru un delict oarecare, orice cetățean român e pedepsit cu atîta amendă sau cu atîtea zile de închisoare, afară de lucrătorii minieri, căroră, pe lîngă pedeapsa obișnuită, li se mai con-

fiscă și toate sumele ce au depus în casele de ajutor și de pensii instituite de d-l Carp.

Ce i-au greșit d-lui Carp viitorii lucrători minieri de instituie de pe acum pentru ei pedepse speciale neprevăzute pentru nici un om în țara românească, ba chiar oprite de constituție ?

Un lucrător de mine care va avea salar 800 de franci pe an va fi silit să plătească în casele instituite de d-l Carp *40 de franci anual* ! Lăsînd acum la o parte că în lipsă de regulamentarea zilei de muncă tot el va plăti și cei 40 de franci ai capitalistului, dar chiar suma plătită direct de el e enormă. Patru zeci de lei plătiți de o familie lucrătoare dintr-un buget de 800 de franci pe an reprezintă jertfe imense pentru lucrător și pentru copiii lui.

Să presupunem acum că un lucrător, după douăzeci de ani de muncă, face un delict oarecare. Ei bine, acest lucrător, afară de pedeapsa prescrisă de lege, va suferi încă o confisoare a tuturor sumelor depuse de el în timp de 20 de ani cu atîtea privațiuni, și nu numai el, ci și copiii lui pierd dreptul la orice ajutor, pentru că de s-ar întîmpla ca lucrătorul, după săvîrșirea delictului, să fie ucis printr-un accident în mină copiii lui nu mai au drept la pensie. Nu e oare monstruos aceasta ?

Și care sînt aceste delictе ? Insultarea unui inginer de mine e un delict pentru care, afară de pedeapsa prescrisă de lege, lucrătorului i se vor confisca toate sumele depuse în toți anii de el cu atîtea privațiuni imense !

Dar astfel de conflicte între lucrători și capitaliști, ori și oamenii lor, sînt, din nenorocire, necesare, de neînălăturat în lupta ce au de susținut lucrătorii pentru îmbunătățirea soartei lor — întreaga viață industrială a țărilor civilizate ne-o arată.

În lupta grea și dureroasă pe care o duce proletariatul contra capitaliștilor, în cazul scăderii salariilor, prelungerii zilei de muncă ș.a.m.d. se întîmplă o mulțime de aceste delictе provocate de stăpîni, dar săvîrșite de cei mai buni, energici și inteligenți lucrători, în apărarea cauzei lor.

Toți acești lucrători fruntași vor pierde dreptul la ajutor și pensie, vor pierde toate sumele depuse și toți anii cît au muncit. Sper că din acest exemplu se vede clar tendința acestor case de ajutor și de pensii instituite de d-l Carp. Ele vor servi pentru disciplinarea lucrătorilor,

ele vor fi o armă de luptă nu a lucrătorilor contra capitaliştilor, ci a acestora din urmă contra lucrătorilor.

Am întreba însă pe d-l Carp : cu ce drept gospodăreşte așa cu paralele lucrătorilor ? Lucrătorii nu plătesc de voie, legea minelor le impune ca o contribuție silită să dea cinci la sută din salar : noi am arătat că, în lipsa regulamentării unei zile legale de muncă, și celelalte cinci la sută tot de lucrători în definitiv vor fi plătite.

Odată punind mâna pe aceste sume vărsate de lucrători, d-l Carp începe să gospodărească cu ele parcă ar fi ale d-sale, începe să le confişte, să le întrebuițeze ca armă de admonestare a acelorași lucrători, le prefăce într-o armă împotriva lucrătorilor.

Curios democratism o fi și acesta !

De altminterlea, acest caracter vrăjmășesc al legii împotriva lucrătorilor se va vedea mai bine mai la vale.

X.

Lucrătorii minieri și protecția capitaliştilor. După articolul 127 și 130 din legea asupra caselor de ajutor și de pensii, e prevăzut că un lucrător care ar părăsi munca în mine fără voia lui — spre pildă cînd e licențiat [concediat] de capitalist din cauza lipsei de lucru —, atunci lucrătorul nu pierde dreptul la pensie și cotizațiunile depuse de el ; dacă însă schimbă serviciul și nu mai intră în mine, atunci pierde toate paralele depuse de el. Nici mai mult, nici mai puțin !

Ca să vedem cît de vrăjmășească e această dispoziție a legii față de lucrători, să luăm următoarea pildă.

Un lucrător muncește în mine 15 ani ; în acest timp, de multe ori rămîne fără de lucru din cauză, spre pildă, a contracțiunii producției în mine ; dar rabdă de frig și de foame așteptînd lingă mină pînă ce mersul afacerilor va face posibilă reintrarea lui la muncă. După 15 ani de serviciu se întîmplă o criză în producție care durează ani.

Lucrătorul nostru, neavînd de muncă, muritor de foame, pleacă în căutarea muncii, o găsește într-un colț al țării și rămîne acolo. După legea d-lui Carp, dacă acest lucrător reintră în mine, nu pierde drepturile lui, dacă însă rămîne la meseria lui cea nouă, pierde toate sumele ce le-a depus în timp de 15 ani.

Alt exemplu. Producția capitalistă e foarte variabilă : consistă din contracțiuni și dilatațiuni, depinde de cererea mărfurilor din piața universală. Într-un an înfloritor pentru producția minieră vor fi atrași în mine o mulțime de lucrători. Unui an sau unor ani de înflorire a producției urmează, după cum se știe, luni sau ani chiar de contracțiune a producției, cînd o mulțime de lucrători rămîn fără de lucru, și între ei, bineînțeles, pot să fie de aceia care au lucrat ani și ani în mine și deci ani întregi au contribuit pentru case de ajutor și pensii. Ce să facă acești lucrători ? Evident că trebuie să caute muncă în altă parte, negăsind-o în mine. Acești lucrători se împrăstie deci prin țară, apucîndu-se de alt lucru.

În acest caz însă nu se întorc în mine, pierd toate sumele depuse de ei în toată vremea cît au muncit.

Dar cum să se întorcă, de unde vor ști ei, împrăstiați cum sînt, că e nevoie de munca lor în mine ? Vor ține corespondență cu administratorii de mine ca să se prezinte la prima chemare a proprietarilor ? Dar dacă noua ocupație nu le permite să lase lucrul la prima chemare a capitaliştilor minieri, și acest *dacă* se prefăce în *sigur*, avînd în vedere că un lucrător n-are drept să lase pe stăpînul său fără a-l preveni cu cîteva săptămîni înainte. Dar, presupunînd toate aceste absurdități ca realizabile, pot fi foarte bine capitaliști minieri care să nu mai aibă nevoie, în total sau în parte, de lucrătorii licențiați, fie că nu le permite mersul afacerilor, fie că ei au înlocuit pe lucrătorii licențiați cu alții.

Ce fac toți acești lucrători rămași pe drumuri și care nu mai pot să intre în mine ?

Ei pierd toate sumele pe care le-au depus la casa de pensii toată vremea cît au muncit în mine.

Am văzut cum legea d-lui Carp confiscă sumele depuse de muncitori pentru delikte și crime ; acum vedem cum aceste sume sînt confiscate lucrătorilor prin lege pentru singura lor vină că au fost lăsați pe drumuri de capitaliști.

Această absurdă dispoziție a legii arată două lucruri foarte importante.

Primul e că întocmitorii legii nu pricep caracterul producției capitaliste.

D-l Carp, a *force* de a se gîndi la corporațiile ev-mediale, a uitat, se vede, că trăiește la sfîrșitul veacului al

nouăsprezecelea, în plină epocă a capitalismului, și se crede, se vede, în epoca corporațiilor. Astfel, noi am văzut cum d-sa uită cu desăvîrșire lucrătoarele și consideră femeia lucrătorului industrial ca femeia unui funcționar mic sau a unui meseriaș evumedial, a cărui nevastă făcea gospodărie și nu lua parte la meseria bărbatului. Acum noi vedem cum minele îi par d-lui Carp niște ateliere medievale unde numărul lucrătorilor era hotărît prin lege, unde lucrătorul nu putea fi licențiat prin capriciul stăpînului și unde lucrătorul nici nu putea să rămînă fără muncă.

Această absurdă dispoziție a legii arată însă încă ceva mult mai serios și mai trist, și anume că legea caselor de ajutor și pensii, așa cum e întocmită, leagă pe lucrător de mină și îl robește capitalistului și mai mult decît e robit muncitorul prin organizația capitalistă.

Și aceasta voi arăta-o imediat.

★

Noi am văzut că legea d-lui Carp pedepsește de fapt pe lucrătorul minier care ar schimba ocupațiunea sa cu confiscarea cotizațiilor lui pentru toți anii cît a muncit în mină; de fapt aceasta înseamnă deci că legea robește pe lucrătorul minei, și cu cît el va lucra mai multă vreme, cu cît deci va avea mai multe parale depuse, cu atît va fi mai legat de mină, mai robit capitalistului. Contractul liber între lucrător și stăpîn, care și el, cum am văzut, prezintă foarte puțină garanție pentru lucrător, acest contract e falsificat în folosul stăpînului. Capitaliștii vor putea să scadă, să se poarte mai mizerabil cu lucrătorii decît de obicei, și lucrătorul va trebui să sufere pentru că, plecînd din mină, pierde toate avantajele caselor de ajutor și pensii, toate cotizațiile, care reprezintă atîtea privațiuni pentru el. Dacă în mine salariul, spre pildă, va fi 3 lei pe zi, iar în alte feluri de muncă 3 fr. 50 bani, atunci muncitorii minieri, prin amenințarea trecerii la muncă mai bine plătită, ar sili pe capitaliștii minieri să le plătească și lor 3 fr. 50 bani pe zi. Avînd însă în vedere avantajele caselor de ajutor și pensii și avînd în vedere că, schimbînd meseria, lucrătorul pierde toate cotizațiile lui, capitalistul va plăti tot 3 franci pe zi, iar lucrătorul va prefera și astfel de condițiuni; mai bine să lucreze cu trei franci. Astfel, lucrătorul va fi frustrat cu cincizeci de bani

pe zi numai din cauza acestei legi, atît de democratică. Din acest exemplu se vede lămurit cît de adevărată e aserțiunea noastră că lucrătorul minelor va plăti tot el partea capitalistului la casele de ajutor și pensii; mai mult decît atîta: pe baza acestor case, capitalistul va pune pe lucrător să-i plătească cu virf și îndesat cotizația ce o dă în casele instituite de d-l Carp. Folosindu-se de aceste case, așa cum sînt întocmite, va avea capitalistul mai multă latitudine de a scădea salariile, de a prelungi ziua de muncă, de a stoarce pe lucrători, de a *paraliza lupta de dezrobire*.

Lupta lucrătorilor, ca orice luptă, e dusă sub conducerea unei elite lucrătoare. Sînt lucrătorii cei mai energici, mai culți, mai curajoși, mai devotați, care se împotrivesc unei exploatare exagerate, care capătă pentru ei și frații lor de suferință salarii mai omeneste, o zi de lucru mai scurtă, o purtare mai demnă etc.

Capitaliștii minieri, cum fac și frații lor în toate țările capitaliste, n-au decît să se înțeleagă ca să nu mai primească pe acești fruntași la lucru, și atunci aceștia din urmă nu numai că rămîn pe drumuri — un neajuns contra căruia legea în societatea de azi e neputincioasă —, dar vor pierde drepturile la pensii și toate sumele depuse în case.

E clar deci că, în felul cum e întocmită, legea va sta în mina capitaliștilor de a face pe cutare sau cutare lucrător să piardă toate drepturile cîștigate și toate sumele depuse de el.

Cred că e evident numai din aceste cîteva exemple date ce armă puternică de luptă și apăsare contra lucrătorilor va deveni această lege poreclită lege democratică de proteguire a muncitorilor. *Așa cum e întocmită, ea e o perfectă lege de proteguire a capitaliștilor contra muncitorilor.*

Am arătat mai sus cum toți legiuitorii, chiar burghezi, în țările civilizate s-au convins că a lăsa contractul liber între muncitori și capitaliști va să zică a lăsa pe muncitori într-o exploatare îngrozitoare a stăpînului, care-i storc și-i distrug fizicește și moralicește. Convinși de aceasta și împinși de muncitori, legiuitorii străini au făcut o serie întreagă de legi proteguitoare ale muncitorilor, prin care îi mai înarmează puțin pe aceștia din urmă și mai dezarmează puțin pe capitaliști și astfel fac lupta muncii con-

tra capitalului ceva mai puțin distrugătoare pentru muncitori.

D-l Carp însă, pînă una alta, lasă contractul liber între stăpîni și lucrători și, în loc de a apăra pe lucrători, dă o puternică armă de prisos în mîna capitaliștilor împotriva lucrătorilor.

Concluzia noastră e următoarea : ca institutele de ajutor și casele de pensii întocmite de d-l Carp să fie în adevăr folositoare lucrătorilor, trebuie, mai întîi și mai în general, să se ia măsuri temeinice de protejare a muncitorilor, iar în special să se modifice legea asupra caselor de ajutor și pensii în acest sens ca *nici într-un caz sumele depuse de lucrători să nu poată fi confiscate, iar în caz de a-și schimba muncitorul meseria după un an sau doi să i se restituie sumele depuse pentru casa de pensii*. În caz contrar îi prezicem d-lui Carp că, dacă vom avea mine și deci lucrători minieri, cea dintîi grevă a acestor lucrători va fi împotriva caselor d-sale de ajutor și pensii.

De la Olt

LEGEA MINELOR ȘI SOCIALIȘTII, BIBLIOTECA ZIARULUI LUMEA NOUĂ, NR. 1, BUCUREȘTI, TIPOGRAFIA, NOUĂ, 1895, 67 P.

TACTICA SOCIALIȘTILOR ROMÂNI

(Rezumat al conferinței ținute la „Clubul muncitorilor” din București în seara de 21 ianuarie de C. Dobrogeanu-Gherea)

Subiectul conferinței mele e : *Tactica socialiștilor români* ; ca punct de plecare pentru dezvoltarea lui, voi lua articolul meu : *Legalismul socialiștilor* *, publicat în *Lumea nouă* nr. 10.

Articolul acesta a ridicat cîteva obiecții din partea adversarilor noștri. Ziarele *Constituționalul* și *Țara* au scris două articole împotriva lui, și, fiindcă e tocmai în subiectul conferinței mele, voi răspunde și la acele obiecții.

Am arătat acolo că există o mare deosebire între starea legală a țării noastre și cea reală, de fapt. Evident că starea noastră legală e mult superioară celei reale, de fapt.

Acum patruzeci de ani s-a introdus la noi, ca stare legală, aceea din occidentul Europei. Moravurile feudale (iobage) au rămas însă și constituie în mare parte starea noastră reală de azi și determină colosala deosebire dintre ea și starea legală.

Starea legală fiind cea superioară, socialiștii sînt legalişti.

În articolul meu ziceam : „La noi starea legală, relațiile de drept, sînt mult mai superioare stării reale, relațiilor de fapt, pentru că o aplicare cinstită a legilor existente ar fi în primul rînd folositoare poporului muncitor și pentru că legile țării cinstit aplicate permit o creștere și o dezvoltare a social-democrației înseși”.

* [Vezi volumul de față, p. 183—185]

Și, pentru a plasticiza aceasta, scriam :

„Ca să ne facem o idee clară de adîncă deosebire ce este între starea noastră legală și cea reală, să ne închipuim că într-o zi, printr-o minune oarecare, țara noastră s-a prefăcut într-o țară unde legile sînt cinstite și strict aplicate, unde deci starea legală și reală s-ar potrivi perfect“.

În această țară utopică nu s-ar face legalmente nici o deosebire între mari și mici, bogați și săraci. Un proprietar sau un stăpîn care ar lovi pe un țaran sau slugă s-ar pedepsi tot așa de aspru după cum dacă aceștia din urmă s-ar face vinovați de aceeași faptă. Proprietarul sau arendașul care ar falsifica socotelile agricole ar intra în pușcărie. Un subprefect n-ar putea pedepsi nu numai să lovească în țaran, dar măcar să-l înjure — că așa e legea. Un ofițer ar putea să dea în judecată pe un soldat, dar prin propria putere n-ar putea nu numai să-l bată, dar măcar să-l înjure pentru că așa e legea. Alegerile în acea țară utopică ar fi absolut libere, după cum poruncește legea noastră neutopică, iar libertatea cuvîntului și a întrunirilor ar fi respectate la țară pentru țărani, după cum sînt respectate în orașe pentru boieri. Țăranii ar putea să facă asociații și întruniri unde să fie propagate orice idei, ar putea să facă manifestații pașnice nu numai fără a fi împușcați, dar fără ca să aibă cineva dreptul să se amestece în treburile lor — după cum e legea. Să-și închipuie numai cititorul acestea și toate celelalte relații cetățenești regulate în același fel numai după lege — nu e oare evident că această țară închipuită legală a fi nemăsurat superioară celei reale în care trăim ?

Chiar noi nu ne mai mirăm de deosebirea dintre starea legală și cea reală. Cu toții știți că bătaia e oprită de lege. Să ne închipuim un boier care trimite sluga la poliție ca să i se tragă o bătaie, nimic extraordinar nu vi se pare ; pe cînd închipuiți-vă o slugă care trimite pe boier la poliție să i se tragă o bătaie ! (ilaritate). Rîsul dv. însuși ne arată deosebirea. Ambele cazuri sînt egal nepermise de lege, totuși cu cel dintîi v-ați deprins ; cel de-al doilea vă pare extraordinar.

În obiecțiile aduse articolului meu : *Legalismul socialiștilor*, atît *Constituționalul* cît și *Țara* au recunoscut superioritatea stării noastre legale.

Constituționalul însă ne spune : „Dacă recunoașteți superioritatea acestei stări, veniți să lucrăm împreună pentru realizarea ei“.

Dar ce am zis eu ? Am arătat că noi, socialiștii, avem un scop, un ideal pe care trebuie să-l aducem la îndeplinire. Care sînt împrejurările în care lucrăm ? Cum am spus : E o stare reală, de fapt, cu moravuri feudale (iobage), și altă stare, legală, mult superioară celei dintîi. Iată *împrejurările* în care trebuie să lucrăm pentru realizarea scopului nostru ideal. Dar a constata împrejurările în care trebuie să ajungi la scop nu vrea să zică să-ți faci un scop din aceste împrejurări.

Constituționalul ne invită să lucrăm împreună numai pentru realizarea stării legale și să lăsăm deocamdată la o parte toate celelalte revendicări care tind la îndeplinirea scopului nostru final. Pricina acestei obiecții a *Constituționalului* e modul simplist al autorului în judecata fenomenelor sociale. Chiar pentru a face cu putință realizarea stării noastre legale, trebuie legi superioare și, mai înainte de toate, schimbarea actualului sistem electoral prin introducerea votului universal ⁴⁵, a revizuirii, adică a Constituțiunii. Trebuie ca relațiile dintre diferitele pături sociale să devină mai echilibrate. Să ne închipuim — și cred că o fi existat și chiar există — un ministru care să voiască ca starea legală să devină reală. Dar în zadar ar fi voința lui, el nu o poate face, căci, cum zicea chiar cea mai reacționară gazetă de la noi, *L'Indépendance roumaine*, el e prizonierul alegătorilor de azi și, aceștia fiind numai dintre aceia cărora le convine starea reală, de fapt, zadarnice vor fi toate eforturile acelui ministru. Numai o echilibrare a relațiilor dintre diferitele pături sociale ar putea aduce cea mai mare revoluție practică, adică împăcarea stării reale cu cea legală. Dar această echilibrare în relații nu poate fi atinsă decît prin introducerea sufragiului universal — adică o reformă și mai superioară.

Cauza greșelii făcute de *Constituționalul* rezidă în amestecul pe care mulți îl fac între fenomenele fizice și cele simple mecanice și fenomenele sociologice, istorice ; amestecarea a făcut pe oameni mai de seamă decît redactorul *Constituționalului*, cum e Spencer, să facă cele mai mari greșeli în sociologie. Să luăm o pildă. Avem două bucăți de lemn : una așezată mai sus, alta mai jos. Voim

să facem o nivelare, atunci ori coboară bucata dinții, ori ridică pe cea de-a doua pînă ce se nivelează. Ei, în fenomenele sociale nu e același simplism. Aici nivelarea cere adesea să ridicăm și mai mult partea înaltă, iar nu, cum propun junimiștii, să facem nivelarea cu partea cea mai jos pusă, adică, în cazul nostru, fiindcă starea legală e mai superioară, să facem legi care să se potrivească mai bine cu starea reală, de fapt, care e mai inferioară, adică să facem reacțiune.

Ziarul *Țara* a repetat obiecțiile *Constituționalului*, dar cu ironie ne-a întrebat : „Oare cînd veți ajunge să puteți căpăta proprietatea colectivă, tot legaliști veți rămîne ? Cum o să atingeți, în mod pașnic, un scop atît de revoluționar ?”. Și aici același simplism în judecarea fenomenelor sociale. Autorul articolului din *Țara* și-a zis : „Pe cît putem surprinde raționamentul autorului articolului în ches ie — ca să dai jos un epistat din funcție, trebuie să faci puțin scandal ; ca să dai jos un comisar, trebuie mai mult scandal ; ca să dai jos un prefect trebuie și mai mult scandal ; pentru un ministru, și mai mare scandal ; pentru rege trebuie scandal mare de tot — dar pentru ca să dai jos o societate întreagă ? Pentru asta trebuie să ai măcar un milion de morți ! Iată judecata celor de la *Țara* : cu cît mai mare scopul cu atîta mai violente mijloacele”.

Există aici o mare confuzie între mijloc și scop.

Anarhiștii cred și ei că prin mijloace violente vor provoca revoluționarea societății și raționează cam astfel :

„Multe, foarte multe revoluții mari sociale s-au făcut pe cale violentă, ia să întrebuițăm și noi violențe, nu vom ajunge oare la o mare schimbare socială ?”. Acest raționament s-ar potrivi cu următorul : un individ vede că e secetă, dar a observat că de cîte ori plouă lumea iese cu cortelele deschise și-și zice : „Ia să ies cu cortelul deschis, să vedem n-are să plouă !” (ilaritate).

Mijlocul nu este condiționat numai de scop, ci și de împrejurările în care lucrăm. De exemplu : vedem două pungi, una e în apă, alta într-un copac. Scopul nostru e să luăm pungile. Dar mijloacele de a le lua ? Evident că pentru ca să capeți una trebuie să te vîri în apă, pentru ca să capeți pe cealaltă trebuie să te sui în copac. Scopul a fost același, dar pentru a-l realiza ai fost nevoit să uzezi de mijloace diferite, fiindcă diferite erau împrejurările.

Dar să luăm un exemplu din viața socială : doi miniștri tot atît de răi și altul ; unul în Persia, altul în Belgia. Voim să-i returnăm. Ca să-l dăm jos în Belgia, vom face agitație prin ziare, prin întruniri, prin parlament. Dar în Persia ? Acolo, dacă faci agitație, poate să te omoare. Ei, cum îl răstorni ? Desigur că recurgi la cuțit și-l omori, căci altfel nu poți. Așadar, alegerea mijloacelor depinde de împrejurări.

Unul din cei mai mari social-democrați, bătrînul Liebknecht, răspunzînd, în Congresul de la Zürich, anarhiștilor și semianarhiștilor (cum e Nieuwenhuis din Olanda), care acuzau de reacționarism partidul social-democrat german pentru că, în loc să întrebuițeze mijloace revoluționare, agită prin presă, întruniri și iau parte cu boierii în parlament și întrebuițează mijloace reacționare, Liebknecht i-a răspuns :

„Nu există mijloace revoluționare și mijloace reacționare, există mijloace pentru scopuri revoluționare și există mijloace pentru scopuri reacționare”.

Iar cunoscutul social-democrat rus Plehanov, cu același prilej, a zis :

„Nu există mijloace revoluționare și mijloace reacționare, există mijloace care lucrează revoluționaricește și există mijloace care lucrează reacționaricește.”

Iată de pildă : munca de 8 ore pe zi e un mijloc pașnic și totuși lucrează revoluționaricește, pe cînd, de pildă, Don Carlos, care a omorît o mulțime de lume pentru ca să ajungă la tron, a lucrat reacționaricește.

Am amintit munca de 8 ore pe zi. Cît de revoluționar e acest mijloc de luptă ! Închipuiți-vă milioanele de lucrători lucrînd numai atîta cît e necesar în producție, și socialiștii vor cere și 6 ore și mai puține în raport cu cît va permite producția. Închipuiți-vă muncitorii dispunînd de 10 ore libere pe zi, asistînd la întruniri, frecventînd cursuri universitare etc... S-ar schimba întreaga față a lumii, și nu va fi acesta cel mai bun mijloc pentru socialism ? Și societatea nu va fi ea mai morală ?

Trec la altă chestie. Odată stabilit înțelesul termenilor : scop și mijloc, ni se poate face — și ni se face mereu — întrebarea : am voi să știm cum va fi schimbarea socială în occidentul Europei. Se va rezolva ea prin violențe sau nu ? La această chestiune e greu de răspuns. Mulți din socialiștii de frunte răspund : va depinde de

împrejurări; toți însă spun: am dori ca ea să fie pașnică.

Eu voi îndrăzni să-mi dau totuși părerea mea.

Sînt de părere că e o greșeală cînd cineva crede că va fi nevoie de coliziuni, sînt de părere că schimbarea va fi mai pașnică decît se crede de obicei; să luăm numai o pildă, o comparație.

Să presupunem că s-a dat jos un rege. S-a proclamat republică. Fi-va vreo mare schimbare? Deloc. Închipuiți-vă bine viața ce vă înconjoară: a doua zi, de pildă, croitorii ar croi înainte hainele, capitaliștii ar continua să mănînce și să digereze bine, circiumarii și-ar vinde rachiuul lor. Viața de familie ar fi aceeași. Nimic schimbat.

Închipuiți-vă însă o societate socialistă: nu mai e stat ca azi, nu mai e negoț, ci numai servicii publice, fiecare act social din viață se petrece altfel. Ei, cînd ne gîndim la aceasta, se poate ea face cu revoluție de stradă? Republică da. Dar societate socialistă nu.

Trebuie pas cu pas să meargă dezvoltarea societății. Nici cu bombe, nici cu mișcare de stradă. Din contră, cu astfel de mijloace poți da societatea îndărăt.

Iată de ce cred că schimbarea și în Occident va fi mult mai pașnică decît se crede de obicei.

Nu afirm însă că n-ar putea fi și violentă.

De multe ori ca să ajungi la un scop mare e nevoie de mijloace pașnice, ca să ajungi însă un scop mic adesea e nevoie de mijloace violente.

Socialiștii cu educație franceză au adesea această părere greșită că nu se va putea face schimbare socială fără violențe și de multe ori am constatat această lipsă de pricepere și la unii din socialiștii noștri.

Și acum trec la adevărul subiect al conferinței mele: *tactica socialiștilor români*.

Dacă nu e exclusă puțința că în Occident transformarea socială să dea loc la violențe, deși părerea mea e că nu va da loc, apoi la noi ea nu va putea fi decît cu desăvîrșire pașnică. La noi sîntem înțeleși. Dar să ne punem și pentru noi întrebarea dacă atunci cînd se vor apropia de transformarea socială în Occident noi vom avea tot o tactică pașnică. Răspunsul meu se prevede: schimbarea la noi va fi și mai pașnică.

Să ne întoarcem cu 10—15 ani în urmă. Atunci pe cînd ne dezvoltam teoriile noastre, cîțiva burghezi mai

învățați ne ziceau: „Bine, admitem socialismul din Occident, dar la noi e o plantă exotică, nu poate prinde în țara noastră“. Dar pentru ce deocamdată nu poate prinde n-au știut. A trebuit să le-o explicăm chiar noi. Am răspuns că e adevărat că e o plantă exotică și că n-ar putea prinde dacă n-am fi în legătură cu Europa. Tot așa a fost și cu liberalismul burghez la noi. După cum noi, socialiștii, nu avem azi toate condițiile pentru socialism, tot astfel burghezii n-au avut la '48 toate condițiile pentru capitalism. Și totuși a trebuit să urmăm Europa. (Unii spun: iată Rusia! Apoi să ne ierte, Rusia are capitalism foarte dezvoltat, ceea ce-i lipsește este regimul politic corespunzător dezvoltării economice.)

Și, cum liberalismul de la noi a făcut-o, va trebui s-o facem și noi: să urmăm Europa, numai cît, desigur, transformarea socială va veni la noi după ce se va fi realizat în Apus. Deci noi trebuie să ne pregătim elementele, să organizăm un partid numeros.

La aceste ale noastre argumente, burghezii și pînă azi ne-au rămas datori cu răspunsul.

Au trecut de atunci doisprezece ani. Noi nu vă hrănim cu iluzii că vom face societate socialistă peste 6 sau 8 sau 10 ani. Putem face însă legi de îmbunătățire imediată în starea muncitorilor.

Chiar presupunînd că s-ar dezvolta la noi un capitalism ca în Apus, încă nu am putea face nimic, căci intervine alt motiv: noi sîntem o țară mică, între două țări mari ca Austria și Rusia. Deci trebuie să așteptăm transformarea în societate socialistă a *țărilor capitaliste mari* din Apus. Asta dovedește și mai mult cît de pașnică va fi la noi, din punct de vedere al tacticii, trecerea la societatea socialistă. Solidaritatea socialistă va face totul. Cine se va împotrivi la noi? Ftizicele noastre partide politice?

Voi face o analogie:

Burghezia apuseană a învins feudalismul cu jertfe imense, dar la noi fosta strașnică revoluție la 1848? Azi așa revoluție se face aproape cînd ai de răsturnat un minister. Mișcarea revoluționară din 1848 a fost la noi aproape pașnică. Așa și acum nu putem preconiza decît mijloace pașnice.

Dar s-ar putea să ajungem la violențe.

De pildă, un guvern trădător de țară ne vinde Rusiei sau comite un *coup d'état* (o lovitură de stat) pentru a distruge libertățile publice. Nu cred așa ceva, dar presupun.

Atunci ar fi o trădare din parte-ne să vă îndemnăm la atitudinea pașnică. Atunci, din contra, vă chemăm la arme, dar atunci nu mai lucrăm pentru socialism, ci în contra celor care vor să distrugă civilizația, și burghezii onești vor fi cu noi.

Dar socialismul trebuie să fie pașnic acum, pașnic în viitor.

În Occident, socialiștii pregătesc o transformare socială, noi ne pregătim să primim acea transformare. Această idee voi dezvolta-o încă într-o altă conferință.

Ura și pica burgheziei noastre contra noastră provin sau din ignoranță sau ne urăsc (inconștient) ca sinceri apărători ai legalismului, nu ca socialiști.

Să presupunem un burghez din străinătate care zice : socialiștii vor să mă deposeze. Atunci ura ce se naște în el se explică.

Dar un burghez deștept de la noi și relativ de treabă își va zice : ori e o utopie socialismul în genere și atunci nu se va realiza nicăieri și deci nici la noi și atunci de ce să mă mai îndirjesc împotriva-i ? Ori nu-i o utopie, și atunci, realizându-se în apusul Europei, se va impune și la noi, și atunci în zadar m-aș împotrivi.

Întrebarea este : ce trebuie să facem noi aci când vedem că în Europa socialismul va ieși învingător ?

Trebuie să organizăm un partid politic al muncitorilor, manuali și intelectuali, căci, dacă socialismul va găsi un popor vlăguit, dezvoltarea lui va suferi ; trebuie să lucrăm pentru ridicarea culturală și morală a poporului, căci numai astfel socialismul va găsi condiții favorabile dezvoltării sale. Și toate acestea trebuie să le facem pe cale legală.

LUMEA NOUĂ (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 77 ȘI 78 DIN 25 ȘI 26 IANUARIE 1895

CONGRESUL NOSTRU*

Ziua a doua

La ordinea zilei chestia de reorganizare a partidului.

Se pune în discuție proiectul de reorganizare prezentat de d-nii Văleanu și Gentilis.

Se propune și se susține ședința secretă pentru discutarea acestei chestii. Cererea aceasta este combătută de *Gherea*, *Anghel*, *Dulceanu*, *Atanasiu* care combat asemenea și propunerea *Văleanu*, sub cuvânt că e prea lungă, că ridică obiecțiuni deja tranșate prin practica partidului și hotărârile congreselor anterioare [...]

Nădejde combate pe *Diamandi*, arătând că primul Congres a votat deja niște statute, că prin urmare cele ce se aduc sînt inutile. N-avem decît să propunem adăogiri sau schimbări la statutele deja existente.

Gherea se raliază și el la părerea lui *Nădejde* și spune că partidul nu de statute are lipsă, ci de energie și devotament.

Pusă la vot propunerea de a se ține ședință secretă, se respinge.

LUMEA NOUĂ (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 142 DIN 6 APRILIE 1895

* [Intervenție la Congresul al III-lea al P.S.D.M.R.].

Marile transformări sociale care se pregătesc nu pot fi prețuite la adevărata lor valoare nici măcar de aceia care le pregătesc, care iau parte directă la luptă; aceasta e adevărat în general, aceasta e adevărat și în special pentru transformarea socialistă care se pregătește acum și care e poate evenimentul cel mai mare din viața istorică a omenirii. Cauza acestei scurtimi de vedere e pe de o parte faptul că oamenii în general sînt prea mici față cu evenimentele mari pe care le pregătesc, pe de altă parte e perspectiva socială. După cum un munte mare nu poți să-l vezi în toate contururile lui cînd ești prea aproape de el, tot așa nu poți să-l vezi și să pricepi întreaga importanță a unui mare eveniment social cînd ești părtaș la el. Cîteodată însă un episod izolat al acestei lupte face să se lămurească și pentru cei mai scurți la vedere toată importanța nemăsurată a evenimentelor care se pregătesc. Unul din aceste episoade ale luptei socialiste, desigur, serbarea de 1 Mai. Această serbare, această manifestare solidară a muncitorimii internaționale, nu e numai unul din mijloacele de luptă pentru ajungerea la societatea socialistă, ci e deja începutul realizării societății socialiste în partea ei importantă: frăția și solidaritatea tuturor oamenilor în afară de rasă, nație și religie. Fenomenele sociale se cunosc și pot să fie prețuite mai bine prin comparație. Cînd treci cu ochiul sufletesc întreaga istorie dureroasă a omenirii de la triburile sălbatice, care se sugrumă între ele, pînă

la societatea modernă burgheză, unde națiile mari civilizate stau înarmate pînă-n dinți, gata la cel dintîi semnal să se sugrume unele pe altele și întreaga civilizație a omenirii, atunci pricepi imensa însemnătate a acestei serbări internaționale a muncii, unde milioane de muncitori, pe deasupra granițelor și tuturor prejudecăților religioase și șoviniste, își întind mîinile strigînd: *pace, muncă și frăție*.

C. Dobrogeanu-Gherea

LUMEA NOUA (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 153 DIN 16 APRILIE 1895

Anteproiectul instrucției ⁴⁷ a ridicat discuții foarte vii. Cu această ocazie s-au adus în dezbatere unele adevăruri, probleme sociale de cea mai mare importanță.

Una din aceste probleme a fost adusă în discuție de conservatorii noștri, mai ales de ziarul *L'Indépendance roumaine*. Iată în câteva cuvinte cum a prezentat această problemă ziarul conservator.

În țara noastră săracă, unde instrucția secundară și superioară e gratuită, sînt mulți tineri care primesc o instrucție secundară sau superioară. Acești tineri săraci n-au alt mijloc de trai decît instrucția lor. Statul român însă și societatea română nu sînt în stare să dea ocupație la toți, dîndu-le funcții, catedre, locuri de ingineri etc. ..., de aceea rămîn mulți și vor rămîne tot mai mulți fără ocupație și deci fără mijloc de trai. Acești proletari intelectuali sînt nenorociți, nefolositori sieși și periculoși pentru ordinea socială existentă. Remediul contra acestui rău ar fi împiedicarea claselor sărace de la instrucția secundară și superioară. Astfel vom scăpa de prisosul proletarilor intelectuali, ceea ce, în definitiv, va fi un bine și pentru viitorii proletari intelectuali — că se vor apuca de alte meșteșuguri — și va fi o garanție de liniște pentru statul român.

Iată în câteva cuvinte constatarea și argumentarea ziarului conservator.

Trebuie să declarăm că sîntem perfect de acord întrucît e vorba de constatarea faptelor.

L'Indépendance roumaine a constatat aici un fenomen social de cea mai mare importanță și care se cheamă *supraproducția proletarilor intelectuali*.

Acest fenomen social e analog și slujește de corolar unui alt fenomen — *supraproducției de mărfuri* — care are ca rezultat crize de supraproducție.

Noi am vorbit într-o serie de articole despre aceste crize și deci cititorii noștri știu ce înseamnă ele. În societățile civilizate capitaliste moderne se produc mai multe bogății, mărfuri, nu decît ar fi necesare societății — e evident că o societate nu poate să aibă niciodată prea multe bogății —, ci mai multe decît pot să fie vîndute; de aici criza de supraproducție, cu toate nenorocirile ei.

Asemenea, în societatea modernă capitalistă se produc mai mulți oameni instruiți nu decît ar fi necesar societății (e evident că o societate niciodată nu poate să aibă prea multă lumină și instrucție), ci mai mulți oameni instruiți decît pot să-și găsească ocupație, de aici supraproducția de proletari intelectuali, cu toate nefericirile ei. Acest *fenomen de supraproducție*, fie de produse economice, fie de oameni instruiți, nu e special nouă, ci ne e comun cu toate statele civilizate capitaliste; deosebirea e numai acolo că noi, intrați prea tîrziu în concertul țărilor civilizate capitaliste, suferim toate neajunsurile capitalismului fără să ne folosim de toate avantajele lui.

În adevăr, țările occidentale capitaliste suferă mult de crize de supraproducție, dar ele au început să sufere de aceste crize după ce au dezvoltat enorm productivitatea muncii, după ce au dezvoltat imens mijloacele de producție și au însutit bogăția națională. Iar noi — săraci, prăpădiți de săraci, cu mijloace de producere evumediale — suferim și noi de crize de supraproducție.

Asemenea, țările occidentale suferă de supraproducția proletarilor intelectuali, oamenilor instruiți, dar ele au început să sufere de acest rău după ce au ridicat enorm cultura țării, după ce au răspîndit imens instrucția în toate clasele sociale. Iar noi, ignoranți cum sîntem, atît de ignoranți încît cuvîntul ignoranță e prea slab pentru a o exprima, noi suferim de supraproducția oamenilor instruiți!

E trist, dar e adevărat. Și, oricît de trist ar fi acest adevăr, ori la cîte gînduri pesimiste ne-ar predispune comparația între noi și Europa occidentală, oricîte deducții

importante am face din fenomenul supraproducției înseși, adevărul rămîne totuși adevăr și trebuie să-l recunoaștem, și dacă am îndrăzni să-l negăm, faptele ne-ar da o dezmințire flagrantă. Cînd pentru un post de funcționar sînt zeci de postulanți, cînd pentru o catedră școlară sînt zeci de concurenți, cînd pentru cîteva catedre la școala de fete sînt o sută de concurenți, mai poate fi o îndoielă că avem o supraproducție de proletari intelectuali ? Și această supraproducție are să meargă crescînd, nu scăzînd.

Așadar, sîntem perfect de acord cu cele constatate de ziarul conservator, însă sîntem departe, foarte departe, pe cît se poate de departe, de a fi de acord în cît privește remediul de adus răului constat. Remediul pe care îl propune *L'Indépendance roumaine* arată că gazeta conservatoare, constatînd un fenomen social de atîta importanță, nu l-a priceput deloc și, de aceea, și încă din cauza intereselor de clasă, remediul pe care îl propune e nedrept, absurd. Aceasta o vom vedea mîine.

★

Dezbrăcate de orice frazeologie, constatarea și argumentarea ziarului conservator francez se reduce, cum am văzut, cam la următoarele : în țara noastră se produc prea mulți proletari intelectuali, ceea ce poate fi pericolul ordinii sociale existente, deci trebuie de restrîns într-un fel numărul acestor proletari, restrîngînd instrucția clasică secundară și superioară pentru clasele sărace. În societățile moderne însă, o parte infimă a celor care studiază învață știință pentru știință ; enorma majoritate studiază știința pentru a face din ea un mijloc de trai : cei care învață filologie, științe le învață ca să devină profesori, cei care învață la școala de poduri și șosele ca să devină ingineri etc...

Cînd zici deci că trebuie de restrîns numărul proletarilor intelectuali, asta înseamnă că trebuie de restrîns suma instrucției secundare și superioare în general în țară.

Înainte de a vedea pe cît e de justificată deducția ziarului conservator, ținem să constatăm următoarea contradicție flagrantă în care cad politicienii noștri.

Cînd e vorba de reforme democratice, obiecția stereotipă a politicienilor e următoarea : „Da, reforma e foarte frumoasă, nu zicem ba ; dar nu se potrivește cu țara noastră, care nu e destul de cultă ; lăsați să se lățească și să se mărească cultura, știința, și atunci vom fi copti pentru reformele cele mai democratice“.

Cînd însă e vorba de lățirea culturii superioare, ei găsesc că o avem prea multă, că e primejdioasă ordinii sociale existente. Astfel încît pentru reforme democratice sîntem prea incultii, iar pentru cultură prea învățați. Frumoasă logică !

Dar să lăsăm la o parte toate nenumăratele contradicții care s-ar putea constata și să trecem la chestiunea principală, și anume la deducția [pe] care o face ziarul conservator din fenomenul constat al supraproducției intelectualilor.

După dînsul, fiindcă creșterea proletarilor intelectuali — și deci implicit a instrucției secundare și superioare — poate să devină periculoasă întocmirii sociale de azi, de aceea trebuie de restrîns răspîndirea acestei instrucții. Dar oare nu vede *L'Indépendance roumaine* că aici se poate face o deducere mult mai dreaptă și mai adevărată, și anume : *fiindcă creșterea, răspîndirea instrucției secundare și superioare poate să devină periculoasă întocmirii sociale de azi, fiindcă ea nu se împacă cu întocmirea socială de azi, de aceea trebuie de reformat această întocmire socială*. Aceasta e unica deducție în însăși teza ziarului conservator, unica deducție dreaptă, adevărată și logică.

O întocmire socială nu e nici bună, nici rea în sine, ci poate fi rea sau bună după anumite împrejurări, după anumitul timp și loc. Pe de altă parte, cea mai bună întocmire socială se învechește, dacă putem să ne exprimăm așa, cu timpul devine tot mai puțin și mai puțin potrivită pentru societatea care crește și se dezvoltă mereu. Această nepotrivire între organizația socială și societatea pe care ea trebuie s-o cîrmuiască se manifestă prin fel de fel de fenomene sociale, unele mai dureroase și mai absurde decît altele. În societatea modernă capitalisto-burgheză s-au dezvoltat tocmai o mulțime dintre aceste fenomene care arată că întocmirea socială de azi nu mai corespunde cu toate nevoile sociale moderne și deci trebuie să fie negreșit modificată.

În mulțimea acestor fenomene simptomatice nu există mai dureroase și mai absurde decât acestea două : supra-producția economică și crizele de supraproducție și supraproducția intelectuală.

Cum nu e oare dureros de absurd ca societatea să sufere de crize de supraproducție de mărfuri, de produse agricole, spre pildă, cum a fost criza din anul acesta, să suferi de supraabundență când enorma majoritate a societății moare de foame? Cum nu e oare absurdism ca societatea să fie periclitată prin faptul că se răspîndește tot mai mult instrucția superioară?

Și nu e oare evident că, odată ce societatea a ajuns să producă fenomene sociale atât de absurde, ea trebuie să-și schimbe organizația, trebuie s-o schimbăm în așa fel încît cea mai gigantică producere de produse să-i fie numai binefăcătoare, dar nu să-i pericliteze existența prin crize de supraproducție; trebuie să schimbăm organizația socială așa fel încît cea mai mare răspîndire a instrucției superioare să-i fie de folos imens, dar nu să-i pericliteze existența prin crearea unui surplus de proletari intelectuali.

Iată fenomenul social pe care l-a constatat *L'Indépendance roumaine* și iată adevărul lui înțeles și adevărata-i însemnătate.

C. Dobrogeanu-Gherea

LUMEA NOUĂ (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 162 ȘI NR. 163 DIN 26 ȘI 27
APRILIE 1895

MORȚII NOȘTRI

Din Berlin ne vine știre tristă, peste măsură de tristă, despre moartea prietenului nostru *Iosif Bolocan*.

Acest nume scump într-un cerc restrîns de prieteni e, desigur, necunoscut cititorilor *Lumii noi*. Iosif Bolocan aparținea mulțimii anonime a luptătorilor pentru fericirea omenirii și, afară de aceasta, era așa de modest... încît e natural să moară necunoscut. El s-a născut în Piatra, a făcut liceul în țară și pe urmă a plecat în străinătate, unde studia științele fizico-chimice, mai înainte în Stuttgart, apoi în München și acum în urmă în Berlin. Dacă în țară suferea de lipsă, apoi în străinătate trăia într-o cumplită mizerie. După propria-i mărturisire, pentru el a devenit un ideal să fie sătul cîteva zile de-a rîndul. Se înțelege că un organism slăbit prin atîta mizerie n-a putut să reziste celei dintîi boli mai serioase, care l-a și ucis.

Bolocan a murit într-un spital al sărăcimii, „Caritas“. „N-am putut să intru într-un spital mai bun — scria înainte de a muri unui prieten — pentru că mi-au cerut 375 de lei, adică tocmai venitul meu pe un an întreg“.

Încă o parte dureroasă; cu două săptămîni înainte de a muri, Bolocan s-a cununat cu d-ra Lelia Neustein, o bună și convinsă socialistă și ea. Dacă adîncile regrete și profundele simpatii pot să aline în cîtva o durere atât de mare și ireparabilă, apoi primește-le, iubită prietenă, din partea tuturor prietenilor lui Bolocan, din partea tuturor socialiștilor români.

Bolocan era o natură atât de blândă, atât de simpatică, era un socialist atât de cult și convins, și cinstit încît nu credem ca cineva să poată auzi fără lacrimi trista știre despre moartea lui. Cititorii *Adevărului* trebuie să-și aducă, desigur, aminte despre seria de articole admirabile care s-au tipărit sub pseudonimul „Cer-Negură” și unde se arată și un temperament de scriitor și un om cu vederi largi, cu cultură serioasă, lucru atât de rar în ziaristica noastră. „Cer-Negură” era Bolocan. Tot el a scris un șir de admirabile corespondențe din Berlin în primele numere din *Lumea nouă*.

Bolocan a scris în ziarele socialiste, germane, era în relații cu conducătorii socialismului german, care au știut să-l prețuiască mai mult decît noi din țară.

Ah ! Anul din urmă a fost peste măsură de crud pentru social-democrația română. Păun și Rion, și Bolocan morți de moarte naturală — dacă a fi ucis de mizeriile lumii înseamnă a muri de moarte naturală —, iar Jurist, Horowitz și Iuga și-au curmat singuri zilele.

Ce înseamnă aceasta ? E oare numai un joc crud al soartei nemiloase sau cauza e mai puțin mistică, dar mult mai dureroasă ? Într-o societate rea, la un mediu social mizerabil pot să se adapteze cu mare succes canaliile, dar dintre cei cinstiți, buni, generoși pot să reziste numai cei înarmați cu o putere extraordinară de rezistență, iar cei mai slabi pier ca florile frumoase răsadite pe gunoi.

Nu e oare aceasta cel puțin una din cauzele morții premature a tuturor acestora : Păun, Rion, Bolocan, Jurist, Horowitz, Iuga, morți așa de tineri, aproape copii, copii atât de buni, atât de cuminți, atât de generoși și atât de nenorociți ?

C.D.G.

LUMEA NOUĂ (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 171 DIN 25 MAI 1895

Friedrich Engels a murit.

Iată o știre îngrozitor de tristă, care va face să tresară de durere inima fiecărui socialist.

Friedrich Engels, genialul teoretician socialist, marele înainte-mergător și întemeietor al social-democrației internaționale, sfătuitorul înțelept al socialiștilor din toate țările, nu mai este.

Cînd acum doi ani, m-am întîlnit cu Engels la Londra, el, cu toată vîrsta înaintată, era așa de bine, așa de sănătos, mintea lui genială era așa de clară încît nici prin gînd nu putea să treacă oarecui că fatala catastrofă era așa de aproape. Și numai cu o lună mai tîrziu l-am văzut pe Engels în Zürich, grozav de ostenit și îmbătrînit. Cînd i-am strîns mîna, zicîndu-i : „La revedere peste trei ani în Londra”, el mi-a răspuns cu glas obosit : „Cine știe, trei ani e vreme lungă, și eu sînt bătrîn”. Trista presimțire n-a fost înșelătoare și de acum nici eu, nici nimeni nu va mai vedea pe Engels al nostru, pe marele nostru dascăl.

Ca înaintea fiecărei pierderi mari și ireparabile, stai neputincios și pierdut și nu-ți vine a crede că așa nenorocire e cu putință, că ea în adevăr s-a întîmplat. Ne-am deprins așa de mult să legăm în mintea noastră întreaga mișcare a social-democrației internaționale de numele lui Engels încît multă vreme ne va fi încă peste putință să ne obișnuim cu acest adevăr trist și fatal că marele nostru învățător nu mai este. Și într-o privință desigur că pentru

multă vreme pierderea lui Engels este ireparabilă. Pentru că Engels nu era necesar numai prin perspicacitatea minții sale geniale, prin experiența lui revoluționară de o jumătate de veac, dar Engels era unicul care, prin situația lui excepțională între partidele social-democratice din felurite țări, putea sluji ca legătură între dinsele. Engels era întruparea însăși a internaționalismului socialist.

Ca înaintea fiecărei pierderi imense și ireparabile, sufletul ți se înecă de revoltă amară contra acestor legi imuabile, dar nedrepte, stupide și mizerabile ale naturii.

Cum se poate ca un Engels să moară când atîția neputincioși, netrebniți și neputincioși trăiesc, constituind o adevărată ofensă la adresa naturii creatoare ?

Cum se poate ca natura să distrugă un copil sublim al ei, creat într-o zi de lumină și de sărbătoare și oare lumină [el] a împrăștiat-o în toată viața lui, și să lase în viață atîția tîritori nemernici, copii ai întunericului și care întuneric împrăștie în jurul lor.

Și, dacă chiar Engels tot prin moarte sfîrșește, atunci pentru ce să mai trăiești, pentru ce să te mai lupți... dacă

Ori buni, ori răi, tot un mormînt !
Nu-i nimeni drac și nimeni sfînt !
Credința-i val, iubirea vînt
Și viața fum.⁴⁹

Dar nu, o viață ca a lui Engels consacrată întreagă luptei bărbătești chiar cînd se stinge nu trebuie și nu poate să sugereze gîndiri pesimiste și descurajatoare, ci chiar prin moarte cheamă la lucru, la luptă pentru semenii noștri.

Engels prin viața sa atît de bogată în întîmplări, în gîndiri, în simțiri, Engels a trăit sute de vieți.

Engels a avut o rară fericire pentru precursorii marii mișcări sociale de a vedea cu ochii rezultatele mărețe ale activității sale — în această privință, el a fost mai fericit decît genialul său prieten și frate de luptă, Karl Marx. El a putut să vadă cum genialele descoperiri științifice făcute de Marx și de dînsul s-au împrăștiat în lumea-n-treagă ; el a putut să vadă cum socialismul științific, ale cărui baze au fost puse de Marx și de dînsul, a ieșit triumfător din lupta cu fariseii și cărturarii claselor stăpînitore. Engels a putut să vadă cum armatele proletare

socialiste menite să transforme societatea de azi, zărite de Marx și de dînsul acum jumătate de veac, au crescut, s-au întărit, au ajuns armate formidabile, gata de luptă, sigure de izbîndă.

Cîte rînduri de vieți prețuiește așa viață? Dar Engels a văzut mai mult, el a văzut propria sa apoteoză. Cînd la Zürich prezidenta congresului internațional — revoluționara rusă Ana Kulișov — a anunțat că Engels e între congresiști, atunci, ca electrizat, întreg congresul s-a sculat în picioare aclamînd cu aplauze nesfîrșite pe Engels și ori de cîte ori se încerca să mulțumească turete de aplauze și strigăte nesfîrșite de bucurie și entuziasmul îl întrerupeau. Erau reprezentanții a optsprezece națiuni socialiste, care într-o însuflețire și entuziasm fără margini aclamau și sărbătoreau pe unul din cei doi întemeietori ai socialismului științific și ai social-democrației internaționale.

În acest moment, Engels a trăit propria lui nemurire. În acel moment, el trebuia să vadă și să simtă că genialele gîndiri ale lui și ale lui Marx au aprins gîndiri în creierii noștri, că simțirile calde din inima lor largă au încălzit inimile noastre, că activitatea lor ori a sa pentru binele și propășirea omenirii s-au prefăcut în activitate similară în noi, milioanele de social-democrați din lumea întreagă.

În acel moment, Engels trebuia să vadă și să simtă, și, desigur, a văzut și a simțit, că tot ce poate muri din el e numai aceea prin care se aseamănă cu ceilalți oameni, iar ceea ce a făcut din el un Engels și din marele lui prieten un Marx va trăi cît va trăi și omenirea. Aceasta e glorioasa nemurire pe care o întrevedeau așa neclar și de brutal religiunile mari.

Oh, nu, nici viața, dar nici moartea unor bărbați mari ca Engels nu pot să ne dea gînduri pesimiste și tînguiri neputincioase.

Din groapa deschisă a lui Engels,

„...din bubuitul frînt

Al bulgărilor de pămînt“

se ridică un glas dătător de putere, care zice: „*Muncește pentru binele semenilor tăi și vei fi*“.

Și milioane de socialiști în fața gropii marelui nostru dascăl vor zice cu inima îndurerată, dar cu hotărîre și bărbăție:

Engels a murit, să trăiască opera lui, *socialismul științific și social-democrația internațională*.

C. Dobrogeanu-Gherea

LUMEA NOUĂ ȘTIINȚIFICĂ ȘI LITERARĂ (BUCUREȘTI), ANUL I
(SERIA 2), NR. 8 DIN 31 IULIE 1895

Cristophe Thivrier, numit de prietenii săi în mod familiar Christon, s-a născut la 1841 la Commentry.

Încă din tinerețe Thivrier, deși simplu muncitor în mine, se amestecă în luptele politice. Sub Imperiu era sufletul societății secrete *Marianna*, care a făcut atîta sînge rău zbirilor imperiali. Din pricina propagandei sale neobosite printre frații săi de suferință, cari îl iubeau atîta, a fost gonit din mine, după ce 20 de ani își sleise puterile în infernul lor.

Atunci Thivrier fu nevoit să-și agonisească pîinea sa și a lor săi prin muncile cele mai anevoioase : a fost pe rînd salahor, agricultor, pe urmă circiumar. Mizeriile însă mai rău îl întăritau decît să-l descurajeze ; în zilele de lipsă de lucru cutreiera satele și centrele lucrătoare, povăduind și lămurind credința în revoluție.

Graiul lui țărănesc și stilu-i figurat captivau de la prima vorbă ; umorul iar nu-i lipsea ; astfel se explică popularitatea imensă de care se bucura printre lucrători.

Nici în fața burghezilor panamiști nu se deconcentra ; la ironii și batjocuri răspundea cu umorul lui admirabil.

În 1874 fu ales consilier municipal, iar în 1883 primar la Commentry. Fu revocat din astă din urmă funcțiune din pricina unei adrese către congresul socialist ținut la Bordeaux în 1888. Alegătorii însă se răzbună, alegîndu-l în anul următor consilier general și mai pe urmă deputat al departamentului *Allier*, împotriva reacționarului Martenot.

La alegerile din 1893 cîștigă victoria definitivă, zdrobind pe adversar cu 8 871 de voturi contra 6 535.

Cu toată modestia lui, se știe ce purtare demnă și energică a avut față cu turma guvernamentală și cu reacționarul de tristă memorie Dupuy, cînd a fost expulzat provizoriu din Cameră pentru că strigase : „Vive la Commune !“.

Thivrier e tipul militantului cinstit și sincer care și-ar fi dat pînă la cea de pe urmă picătură de sînge pentru cauza muncitoare.

La înmormîntarea lui civilă, care a avut loc la Commentry, o mulțime enormă de peste 15.000 de oameni asista. Erau reprezentați : grupul socialist din Parlament, comitetul revoluționar central, studențimea socialistă și o mulțime de comune și orașe din toată Franța.

S-au ținut discursuri de către prietenii : Viviani, din partea deputaților socialiști, Vaillant, prietenul intim al lui, din partea comitetului revoluționar central, Baudin, Turot, din partea ziarului *La petite République*, Chauvier, Gérault-Richard și alții.

Gérault-Richard exclamă la sfîrșit : „Jurăm pe mormîntul tău unirea tuturor socialiștilor Christophe, da o jurăm !“. Toți asistenții emoționați repetară jurămîntul.

...Un strigăt izbucni de-odată din piepturile celor 15.000 de oameni, un strigăt de speranță, ca o protestare teribilă împotriva bandei reacționarilor panamiști ; „Trăiască Comuna !“.

Pe urmă mulțimea, tăcută, mișcată peste măsură, defilează în fața mormîntului acestui viteaz printre viteji, apărător al cauzei proletare.

Să repetăm și noi jurămîntul fraților francezi și să strigăm ca ei : „Jurăm unirea tuturor socialiștilor împotriva reacțiunii burgheze !“.

C.D.G.

LUMEA NOUĂ ȘTIINȚIFICĂ ȘI LITERARĂ (BUCUREȘTI) ANUL I,
SERIA A II-A, NR. 9 DIN 7 AUGUST 1895

Măsurile încă atât de timide și de răzlețe luate de d-l Fleva pentru asigurarea corectei executări a legilor au fost întâmpinate cu mare bunăvoință și simpatie din partea tuturor nuanțelor democratice, din partea tuturor oamenilor cinstiți, chiar din partidele burgheze. Aceeași bunăvoință și aceeași simpatie s-au arătat față cu reforma comunală și reforma instrucției primare pe care ni le promit d-nii miniștri de interne și instrucție. Această bunăvoință și simpatie, foarte meritate de altminterlea, nu trebuie să ne facă să uităm un moment măcar că baza întregii vieți sociale e viața economică, că cheia care deschide bolta vieții sociale sînt schimbările și reformele economice, fără de care cele politice dau rezultate în general minime, iar uneori chiar contrare acelorora la care se așteptau reformatorii.

A, se înțelege, nu eu voi nega importanța în țara noastră a măsurilor pentru asigurarea strictei aplicări a legilor existente. De zeci de ani, prin scris și prin grai, cu orice prilej, am arătat ce disproporție și ce dizarmonie e între starea legală și starea reală în țară la noi; am arătat pricina acestei dizarmonii și imensa importanță a dispariției ei; dar tocmai pentru că-mi dau perfect seama de pricinile acestei dizarmonii eu nu cred că ea va putea să dispară fără de profunde schimbări economice, fără de ridicarea economică și deci culturală și morală a claselor apăsate, calicite, degenerate.

Fără de aceste reforme economice, chiar dacă d-l Fleva ar avea de zece ori mai multă energie și îndrăzneală, teamă ni-e că se va trezi în situația celui pustnic din legendele rusești care a voit să taie o pădure fermecată, dar cu cît tăia mai mult, cu atît creștea mai multă și mai deasă. Și teamă ni-e ca d-l Fleva să nu arunce singur, dacă nu i se va lua mai dinainte din mînă, securea cu care a început să lovească în pădurea fermecată, blestemată și atît de deasă a nelegiuirilor.

E foarte importantă autonomia comunală; prin ea comuna rurală va scăpa din robia rușinoasă a subprefecților; dar fără de ridicarea economică și deci culturală și morală a țăranilor comuna rurală va cădea în mîna țăranilor bogați, lipitorilor satului, burgheziei țărănești. Se înțelege că această din urmă stare de lucruri e totuși superioară celei dintîi, dar, desigur, nu acesta poate fi idealul nostru și nici măcar a acelorora care au luat inițiativa acestei legi.

Reforma promisă a instrucției primare e iarăși de cea mai mare importanță, și mai ales e importantă dispoziția prin care construcția școlilor se va face de stat printr-un împrumut special. Fără de aceasta, noi nu vom avea niciodată școli. Dar atîta vreme cît marea majoritate a țăranilor va fi într-o stare hibridă și absurdă nici proprietari, nici proletari — mai mult proletari decît proprietari —, atîta vreme cît vor munci într-un mod primitiv pămîntul, risipind în zadar munca, atîta vreme cît vor fi îndatorați pînă în gît proprietarilor și arendașilor și ruinați de acești din urmă, țăranii vara, în timpul muncilor agricole, nu vor putea da copiii la școală, avînd absolută nevoie de munca lor. Iar atîta vreme cît țăranii vor fi săraci lipiți pămîntului, ei nu pot să dea copiii la școală nici iarna pentru că n-au haine, cărți, și astfel școlile vor rămîne, în mare parte, tot pustii și tot vom fi cea mai analfabetă țară de pe continentul european.

Se înțelege, nu vreau deloc să micșorez însemnătatea reformelor politice; știu, foarte bine chiar, că reforme economice mai importante poporul muncitor le poate dobîndi numai avînd, ca unealtă de luptă, anumite drepturi politice. Dar atunci ne învîrtim într-un cerc vrăjit, din care nu putem ieși; reformele politice rămîn literă moartă fără cele economice, iar acestea din urmă nu

pot fi căpătate fără cele dintii. Ieșirea din acest cerc vrăjit e foarte simplă: trebuie de făcut, împreună cu anumite reforme politice, corespunzătoare reforme economice și, mai ales, nu trebuie de uitat că cele mai însemnate sint acestea din urmă.

C. Dobrogeanu-Gherea

LUMEA NOUĂ (BUCUREȘTI), ANUL II, NR. 403 DIN 12 IANUARIE 1896

CE ESTE SOCIALISMUL ?

O conferință a lui Const. Dobrogeanu-Gherea⁵⁰

Cu drept cuvânt, Dobrogeanu-Gherea, înainte de a intra în dezvoltarea conferinței sale *Ce este socialismul ?*, s-a întrebat dacă nu cumva ar fi trebuit să dezvolte mai întâi o conferință despre *Ce nu este socialismul ?* [căci] atîta a fost de fals învinuită, rău înțeleasă și calomniată doctrina socialistă.

Cînd întrebî adesea chiar pe un prieten al socialiștilor, el îți răspunde că socialismul dorește să vină o vreme mai bună, iar dușmanul îți răspunde că socialismul urmărește împărțirea averilor. La amîndoi e, în fond, aceeași lipsă de cunoștință.

Ce înseamnă împărțirea averilor ? Aceasta e o absurditate colosală. Ce să împarți ? Hîrtia-monedă de schimb ? Dar aceasta n-are absolut nici o valoare și ea poate foarte bine dispărea după o simplă măsură a unui guvern. Să împarți monedele de aur, argint, aramă ? Ar veni vreo 20—30 de lei de cap de om și ar ajunge să trăiești 2—3 zile. Ei, nu aceasta e rezolvarea problemei sociale. Atunci ce să împarți ? Casele ? Adică unul să ia un coș de casă, altul o podea, altul cărămizi ? Sau să împarți o fabrică ? Cum ? Să ia unul o roată a unei mașini, altul altă roată ?

Ceea ce conferențiarul și-a propus în special să trateze în această conferință este : *ce înseamnă societate socialistă ?*

Pentru aceasta trebuie mai întâi stabilit adevărul istoric că nu totdeauna lumea a fost cum este, că în diferite epoci trecute a avut altă structură economico-socială și în diferite epoci viitoare va avea o alta decît cea de azi.

Insistînd cu exemple asupra acestei chestiuni, conferențiarul a trecut apoi la comparația între dezvoltarea organismului omenesc și dezvoltarea organismului social și a constatat că,

precum organismul omenesc trece prin fazele de : copilărie, tinerețe, maturitate, înflorire (apogeul), apoi începutul declinului, bătrînețea, și, în fine, moartea, tot așa și organismul social are fazele sale de dezvoltare, începînd cu copilăria, evoluînd pînă atinge apogeul și în urmă începe declinul, care sfîrșește cu moartea — decît moartea societăților nu se aseamănă cu moartea organismului omenesc. Ei, societatea de azi, numită capitalisto-burgheză, a avut și ea copilăria, maturitatea, apogeul ei, acum a e în declin și se apropie de moarte. Socialismul, prin învățații lui cei mai autorizați, Marx și Engels, a recunoscut acestei societăți burghezo-capitaliste că a produs pentru progresul omenirii mai mult decît toate epocile trecute la un loc, ceea ce dovedește cît de departe e de socialism sentimentul de ură în potriua societății. Dar cea mai frumoasă fată devine cu timpul girbovă și... moare !

Pentru a arăta ce este societatea socialistă, conferențiarul zice că e neapărat să cunoaștem ce este societatea capitalistă ⁵¹.

LUMEA NOUĂ (BUCUREȘTI), ANUL II, NR. 457 DIN 7 MARTIE 1896

Fapte și evenimente de mare importanță istorică în domeniul creării individuale sau sociale nu pot să fie prețuite în adevărata lor valoare istorică de contemporanii acestor fapte și evenimente.

A trebuit mai bine de două sute de ani pentru o adevărată pricepere și prețuire a lui Shakespeare și mai mult încă pentru aceea a lui Dante.

Motorul cu abur după ce s-a inventat a rămas o vreme oarecare fără nici o întrebuințare, dar și după introducerea lui în industrie cine ar fi putut să prezică revoluția ce era menită să producă în toată viața socială ? Puteau oare să prevadă tovarășii de luptă ai lui Luther rezultatele reformei ⁵³ ? Ar fi putut oare, măcar aproximativ, să prevadă luptătorii stării a treia ⁵⁴ rezultatele enorme ale luptei lor pentru viitor ? Această lege a perspectivei istorice rămîne adevărată și pentru vremea noastră, decît acum ea se modifică întrucîtva, și anume în sensul că tot mai mult și mai mult se scurtează vremea necesară pentru prevederea rezultatelor evenimentelor istorice.

Această prevedere nu se datorește atîta superiorității noastre intelectuale asupra predecesorilor și strămoșilor noștri, cît înseși acțiunilor obiective din viața socială modernă. În vremea noastră, evenimentele istorice își arată rezultatele lor cu iuțeala aburului și electricității, astfel că e natural să avem o prevedere mai repede și mai sigură. Dovada cea mai strălucită a celor zise e ser-

barea de 1 Mai. Cînd, acum a şapte ani, la Congresul internațional din Paris⁵⁵, a fost făcută înfiia dată propunerea de a se hotărî ca ziua de 1 Mai să fie sărbătoarea internațională a muncitorilor, apoi nici propunitorul, nici congresul care a adoptat această propunere nu puteau să aprecieze însemnătatea pe care trebuia s-o capete această serbare. După hotărîrea congresului din Paris, serbarea de 1 Mai trebuia să fie o manifestare internațională a muncitorilor pentru reglementarea zilei de lucru la 8 ore. Se înțelege, această reformă e de o mare importanță practică, dar nu mai puțin e adevărat că însăși serbarea astfel mărginită nu mai avea atît de mare însemnătate și în orice caz ar fi putut să aibă numai o importanță vremelnică: pînă la reușita reformei înseși.

Dar nu s-a oprit numai aici însemnătatea marii serbări a lucrătorilor și în fiecare an se desemnează mai clar ceea ce a ajuns deja și va ajunge tot mai mult și mai mult această serbare, adică o manifestare a solidarității și frăției tuturor lucrătorilor conștienți în lupta lor pentru transformarea societății de azi în societate socialistă. Și astă însemnătate a căpătat-o această serbare cu toată opunerea unora dintre social-democrați cu influență, care doreau ca serbarea să nu piardă din însemnătatea practică hărăzită ei de congresul din Paris, să nu se piardă în cerul sentimentalismului nebulos. Dar viața reală și instinctul revoluționar al maselor au învins — acum e neîndoielnic că marea însemnătate a acestei serbări e în faptul că servește de expresie a solidarității și frăției în lupta tuturor lucrătorilor conștienți, tuturor socialistilor din lumea întreagă. Sensul și însemnătatea serbării de acum arată ce va fi ea în viitor — să sperăm nu într-un viitor atît de depărtat. Dacă serbarea de 1 Mai e acum o manifestare a solidarității tuturor lucrătorilor conștienți în lupta lor pentru transformarea societății antagonice, bazată pe lupte de clasă, într-o societate socialistă, apoi mâine după victorie, cînd nu vor mai fi antagonisme și luptă de clasă, această manifestare pentru luptă se va preface în manifestare pentru pace și frăție.

Și în acest sens serbarea de 1 Mai întrece prin însemnătatea sa toate serbările politice și religioase, chiar pe cele populare care au fost pînă acum. O serbare politică populară memorizează cîteodată un moment din

viața unui popor, cînd interesele tuturor claselor sînt solidarea — astfel e liberarea unui popor de sub jugul străin —, dar acest moment de solidaritate nu micșorează deloc toată vrajba și antagonismul care există într-o clasă și cealaltă și chiar între membrii aceleiași clase. Marile serbări religioase servă de manifestare a solidarității religioase între oameni și popoare de aceeași religie, dar iarăși acest moment de solidaritate nu micșorează nici antagonismul și ura între membrii aceleiași națiuni, nici lupta între popoare, și de cîte ori o mare serbare religioasă n-a fost martora unor războaie crude și distrugătoare între popoarele de aceeași religie.

*

Serbarea de 1 Mai servă chiar acum de manifestare a solidarității tuturor lucrătorilor conștienți, tuturor popoarelor civilizate: într-un viitor mai depărtat, ea va sluji de manifestare a solidarității și frăției tuturor popoarelor și oamenilor. Aci stau marea însemnătate istorică a acestei serbări pentru zilele noastre și enorma ei însemnătate istorică pentru viitor.

C. Dobrogeanu-Gherea

LUMEA NOUĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ (BUCUREȘTI), ANUL II,
NR. 24 DIN 21 APRILIE 1896

Prieteni,

Îmi cereți câteva cuvinte din amintirile mele asupra mișcării nihiliste la care eu însumi am luat parte. Dacă ați ști cât de greu e de satisfăcut cererea voastră! Și nu că n-aș avea nimica de spus, dar dimpotrivă e prea mult de zis asupra acestor vremi extraordinare: fapte, evenimente, imagini se grămădesc tumultuos în memorie și nu știi de unde să începi și nu știi ce să spui.

Cînd mă gîndesc la gigantica luptă a nihilismului rus, totdeauna mă cuprinde o adîncă, nesfîrșită părere de rău că nu s-a găsit, și de acum probabil nu se va mai găsi, un genial artist pentru a eterniza această luptă într-o operă nepieritoare. Și ce grandios subiect ar fi fost acesta pentru un mare artist! Ce mari, ce sublime caractere; unii prin puterea voinței, alții a inteligenței, alții prin nesfîrșită bunătate și blîndețe, alții prin iubire curată și neprihănită pentru semenii lor, toți printr-un devotament fanatic pentru marea lor cauză. Era parcă o generație creată într-adins, unde caracterele obișnuite care se întîlnesc zilnic au fost exaltate, mărite în proporții neobișnuite, aproape supraomenești. Cauzele mari cer caractere mari, și mișcarea nihilistă a fost o mare cauză, și caracterele și devotamentele trebuiau să fie mai puternice decît oriunde. Aci au fost hotărîtoare două pricini, care sînt totodată două mari contraste. Civilizația înaintată a Europei occidentale a pătruns în Rusia aproape barbară și a creat o pătură cultă, care stă sub

toate rapoartele la înălțimea culturală a aceleiași păтури din occidentul Europei.

Dar această civilizație n-a putut, natural, cu aceeași ușurință să schimbe întreaga întocmire politico-socială a Rusiei, care în mare parte, mai ales întru cît privește regimul politic, a rămas neatinsă, tot barbară. Și tocmai de aici au izvorît acele două mari contraste de care vorbim. Primul contrast izbitor e între cultura și civilizația înaintată a păturii culte-rusești — *intelighenția* — și înapoierea aproape barbară a țării. Al doilea mare contrast e, și mai ales era, între numărul inferior de mic al acestor oameni culți, înaintați, generoși și numărul covîrșitor de mare al celor rămași în afară de civilizație sau al celor cărora însăși civilizația le slujește de mijloc de îndobitocire a țării. Era natural ca în sufletul păturii culte înaintate să se nască o ură arzătoare împotriva stării barbare a țării, stare personificată în primul rînd în regimul politic despotice, și o năzuință neînrîntă către o schimbare a acestei stări nenorocite de lucruri, și iarăși era natural ca această ură și năzuință să fie cu atît mai mari cu cît era mai mare însuși contrastul dintre *intelighenția* și barbaria care o înconjura. Lupta între această *intelighenție* și regimul despotice al Rusiei era inevitabilă. Dar numărul celor care puteau să formeze cadrele de combatanți contra stării barbare de lucruri personificată prin regimul politic era, cum am văzut, infim de mic față cu puterea imensă în po-triva căreia ei se răsculau. De aici urma în mod firesc că nihilistii trebuiau să recompenseze prin calitate lipsa de cantitate și, fiind atît de infim de puțini față de adversarul lor, să arate cu atît mai multă voință, curaj, devotament, fanaticism.

Se înțelege că revoluționarii ruși n-aveau un calapod anume după care se forma un nihilist: fața întunecată, vorba misterioasă, porniri implacabile — într-un cuvînt un tip de nihilist după cum îl zugrăvesc romanele stupide de senzație. În mișcarea nihilistă au luat parte o mulțime de oameni, diferiți ca stare socială, ca stare culturală, ca porniri, gusturi, caractere.

Erau oameni din înalta aristocrație și lucrători din fabrici, erau savanți și de o cultură mediocră, erau oameni maturi (bătrîni nu erau mai deloc) și tineri aproape copii, erau oameni calmi, prudenți, și erau și impetuoși,

nesocotiți, oameni severi și oameni buni, blinzi, iertători. Dar deasupra acestei diversități de stări sociale, culturale, deasupra deosebirii profunde de caractere era cauza comună, erau condițiile implacabile ale luptei, care impuneau o unitate, care făceau o selecție necesară, care exaltau și măreau pînă dincolo de marginile posibilului unele caractere trebuincioase, folositoare luptei și lăsau în umbră [pe] cele indiferente, comprimau [pe] cele vătămătoare. Și în felul acesta se crea acea psihologie specială a nihilismului; atît de diferită a oamenilor și relațiilor obișnuite. Dar tocmai această psihologie atît de profundă, de neobișnuită și această unitate în marea diversitate de caracter și aceste condiții crude de luptă formează un subiect grandios, sublim pentru o genială operă de artă.

Dar și geniul artistului ar trebui să fie la înălțimea subiectului: un geniu mare epic pentru a povesti această luptă grandioasă, epică și, totodată, un mare geniu dramatic pentru a zugrăvi aceste suferințe adînci, sfîșietoare. Aceste două mari calități artistice foarte rar se întîlnesc cu aceeași intensitate la același artist.

Dintre marii scriitori contemporani ruși, Dostoevski a fost un protivnic mistic al nihilismului și l-a zugrăvit în caricaturi. Turgheniev avea profunde simpatii pentru nihilisti, dar nu-i cunoștea, și Tolstoi, unicul care ar fi fost la înălțimea problemei, a rămas totdeauna străin acestei mișcări.

Și iată cum nihilismul, ca atîtea alte mișcări grandioase revoluționare, n-a mai găsit pe acela ales, care l-ar fi nemurit și pe el și pe sine însuși într-o operă de geniu.

Un mare scriitor al viitorului poate îl va lua de pretext pentru o operă artistică, dar el nu va putea zugrăvi în definitiv decît oameni din epoca sa, și nihilismul va rămînea numai un pretext.

Istoria ?

Da, se înțelege, istoria va vorbi despre această luptă, care va fi una din cele mai mari glorii ale Rusiei, dar istoria presupunînd-o chiar o artă, după cum în parte cel puțin ar fi trebuit să fie, va da caracterul general al mișcării revoluționare, dar nu va putea să reînvie în imagini luminoase toată căldura dogoritoare a pasiunilor,

intensitatea urii, profunzimea iubirii, sfințenia jertfei de sine.

Și, afară de aceasta, istoria va vorbi despre eroii mișcării nihiliste, dar aceia necunoscuți, luptători de rînd ? — peste ei se va așterne marea tăcere. Despre una dintre aceste luptătoare umile, dispărută deja în „mare tenebrarum“, vreau să spun aici cîteva cuvinte.

* .

Am cunoscut pe Betty K... la Harkov la 1873. Era tînără, avea abia 19 ani, dar înfățișarea o avea și mai tînără, aproape un copil. Era de statură mică, dar atît de subțirică părea mai înaltă. Nu era o frumusețe, dar nespus de atrăgătoare. Avea o față inteligentă, nervoasă, frumoasă, și mai ales era frumoasă fruntea-i albă, nobilă, palidă și ochii mari, triști, severi, cercetători, care armonizau perfect cu tristețea feței.

Se zice că ochii sînt oglinda sufletului; de ochii Betty s-ar putea zice că prefăceau în oglindă ochii celorlalți, atît de mult pătrundeau cu ei în suflet. Era de un caracter necomunicativ și concentrat. În sine ea își măcina toate bucuriile, ca și durerile, iar ochii mari, triști, severi parcă stăteau acolo de strajă sub fruntea-i palidă pentru a apăra frămîntarea-i sufletească de privirile curioase.

Copil de 17 ani, ea a plecat la Zürich, dusă acolo de curentul de emancipare femeiască, ce pe atunci stăpînea inima și cugetul fetelor inteligente în Rusia.

Aici în Zürich a făcut ea cunoștință cu cîțiva revoluționari ruși, s-a pătruns de ideile lor și a hotărît împreună cu cîteva alte colege, între care era Bardina, mai tirziu celebră revoluționară rusă, să părăsească universitatea, să se întoarcă în Rusia, *să meargă în popor*. A merge în popor era prima formulă revoluționară cu care s-a început marea mișcare nihilistă. Tinerii de ambe sexe, îmbrăcați în cizme și haine țărănești, cu pașapoarte false de lucrători și lucrătoare se scufundau în masa țărănimii, „pentru a munci împreună cu ea, a suferi împreună cu ea și a-i duce vestea cea bună despre apropierea domniei binelui, [a] dreptății“. Pe cît era de utopică această mișcare n-am nevoie s-o spun, aici nu fac

critica nihilismului. Între cei dintîi porniți în popor era Betty K...

Pe drum spre Harkov, ea s-a oprit într-un sat la o cunoscută a ei pentru a observa moravurile țărănești, pentru a se obișnui cu viața țărănească. Rezultatele acestor observări au fost nespuse de triste și dureroase.

Pe Betty n-a speriat-o viața grea țărănească, plină de privațiuni și mizerii; pentru aceasta ea a fost pregătită, dar a spăimîntat-o pînă la nebunie purtarea crudă a țăranilor cu nevestele lor. În toate țările din lume, țăranii bat femeile, dar nicăieri nu sînt bătute nevestele atît de crud, sălbatic, neomenos ca în Rusia. Poate să-și închipuie oricine cum a spăimîntat această cruzime sălbatică pe acest copil gingaș, blînd, simțitor. Pe ea o chinuia nu numai mila adîncă pentru cele schingiuite, dar ea era rănită profund în idealul său: prin țăranime trebuia să se realizeze pace, liniște, iubire pe pămînt, și iată acum o jumătate de țăranime chinuind pe cealaltă jumătate.

În Harkov ne-am împrietenit intim cu Betty. Prietenie!

Cît de rece, banal sună acest cuvînt, cît de puțin exprimă el acest sentiment de iubire, de frăție, de devotament reciproc de atunci. Cuvîntul, se înțelege, nu e de vină, el a fost creat în vremuri prozaice, pentru relații obișnuite. Betty, cu puținii prieteni intimi pe care-i avea, era tot atît de comunicativă pe cît era de tăcută cu lumea cealaltă.

Ea vorbea mult și mereu, ca un refren trist și dureros, revenea aceeași frază;

— Nu poți să-ți închipui cît de crud bat ei femeile lor!

În curînd trebuia să ne despărțim cîțiva prieteni cîți am fost: venise vremea să ne punem vorbele în fapte. Eu plecam în sudul Rusiei, Betty mergea la Moscova.

Ziua din urmă, cîțiva prieteni am petrecut împreună. Era tristă această despărțire. Pe toți parcă [ne] apăsa ceva de care nu ne dădeam seama. Era presimțirea sigură că de acum nu ne vom mai revedea niciodată și erau deja semne prevestitoare de furtună care se dezlănțuia deasupra Rusiei, furtună care a nimicit două generații de oameni generoși, plini de viață. În fiecare zi primeau știri că cutare sau cutare a dispărut din rin-

durile frățești. Zic *dispărut* și nu arestat pentru că cuvîntul dispărut exprimă mai exact o arestare politică în Rusia. Un om tînăr, voinic într-o noapte dispăre din cercul familiei, [al] prietenilor și deasupra dispărutului se așterne o tăcere adîncă, misterioasă. A doua zi, nici o gazetă, nici printr-o aluzie măcar, nu poate să anunțe această întîmplare, cunoscutei tac plin de îngrijorare, înseși rudele șoptesc între ele, uitîndu-se cu grijă împrejur. Misterul acesta, spaima tăcută a publicului loveau mai mult imaginația și nervii decît înseși arestările, că pentru închisoare, exil, muncă silnică fiecare era pregătit.

Betty în ziua cînd ne-am despărțit era tristă, distrasă, vorbea puțin, și ochii[-i] erau mai cercetători. O, nu era grija de propria ei persoană, de asta nu se îngrijea ea niciodată, dar nu primise de mult știri de la prietenele ei din Moscova, unde tocmai atunci se făcuseră mai multe arestări. Și ochii Betty, distrași, căutau parcă în spațiu un răspuns, parcă întrebau: unde sînteți voi, dragele mele?, după cum mai înainte întrebau duios și muștrător: de ce bat ei femeile?

După cîteva zile, Betty era în Moscova, unde a găsit în siguranță pe toți din cercul revoluționar cărui aparținea și ea. Îmbrăcată ca lucrătoare, ea a început să colindeze atelierile și fabricile căutînd de muncă. În unele locuri n-aveau nevoie de lucrătoare, în altele o dădeau afară după cîteva zile, pînă ce s-a fixat pentru o vreme mai îndelungată într-o fabrică de cîrpe. Munca aici era grozav de grea și periculoasă. Trebuiau curățite și sortate cîrpele strînse de pe stradă și de pe gunoiul curților. Între cîrpe erau multe și din hainele sau rufele murdare de la oameni bolnavi de boale infecțioase, astfel că lucrătoarele (acolo lucrau mai mult fete de la 12 la 16 ani) riscuau să se îmbolnăvească de aceleași boli. În cîteva odăi strîmte lucrau o mulțime de fete. Aerul era otrăvit de putoare și încărcat de praf și de mici bucățele de țesături de bumbac și lînă care se ridicau din cîrpe. Acest praf pătrundea în ochi, în urechi, în gît, sub haine. Și aici se lucrau 16 ore pe zi! Acuma, în sfîrșit, Betty era între cei umili și suferinzi, în infern, după care era însetată. Și era uimitoare rezistența pe care o arăta Betty la această muncă istovitoare. După 16 ore de lucru, ea găsea încă vreme seara să citească

lucrătorilor și lucrătoarelor broșuri de propagandă, să le vorbească despre mizeria prezentă, despre mîntuirea viitoare. În timpul muncii o chinuiau de multe ori somnul, lipsa de odihnă. Lucrătoarele celelalte simțeau același chin și de multe ori înșelau vigilența supraveghetorului — un bețiv brutal și crud —, treceau în comoditate, unde adormeau cîteva minute, de multe ori însă erau trezite în bătai. Aici, chinuită de somn, a adormit odată Betty și a fost crunt bătută.

Ea urma să lucreze în aceeași fabrică, iar părinții, care o adorau, o așteptau în saloanele aerisite.

În vremea aceasta, jandarmii o căutau deja pretutindeni, și în curînd a și fost arestată.

Jandarmii s-au bucurat mult văzînd-o așa de tînără, slăbuță; credeau că vor afla multe de care aveau nevoie. Dar cînd, la prima cercetare, generalul jandarmilor a auzit vorba ei rară și hotărită, cînd a întîlnit privirea ei serioasă, liniștită, el a înțeles imediat — o, jandarmii ruși sînt admirabili psihologi! —, el a înțeles că dacă s-ar rupe cu clește de foc carnea bucată cu bucată din acest corp mic și slab, nu s-ar putea scoate o vorbă de trădare. Atunci ea a fost lăsată în pace în celula ei.

Celula închisoarei ar fi putut să fie un loc de odihnă pentru Betty. Caracterul concentrat, necomunicativ, contemplativ chiar ar fi putut să suporte închisoarea celulară mai ușor decît ceilalți, dar ea a fost aruncată acolo rănită de moarte de o boală care n-are nici leac, nici nume, dar care s-ar putea numi hyperestesie altruistă. Această boală — pentru că, oricît de sublimă ar fi sentimentele căroră ea le dă viață, tot boală trebuie s-o numim — consistă într-o sensibilitate exaltată, mărită peste măsură pentru suferințele altora și o mare indiferență pentru propriile dureri. E o groaznică suferință aceasta și incurabilă. Propriile dureri, oricît de mari ar fi ele, pot să fie alinate odată, dar durerile celor mulți, durerile lumii înconjurătoare sînt așa de mari, așa de multe, așa de continue, așa de constante încît inima în care încep ele să răsune cu atîta putere exagerată trebuie să se rupă. Așa s-a ucis, nemaiputînd suporta aceste suferinți, cel mai talentat dintre scriitorii ruși ai generației tinere: Garșin.

Betty, în scurta ei viață, a văzut prea multe și prea arzătoare suferințe ca să poată să le liniștească în celula ei.

Nu știi: o fi insuflat milă înșiși jandarmilor această fată slabă, serioasă, tăcută sau era opinia doctorului că închisoarea celulară o va duce la nebunie sigură, sau erau stăruințele disperate ale părinților, care au făcut ca Betty să fie liberată pe cautiune.

Dar se vede că sortit e jandarmului rus să facă rău chiar cînd vrea să facă binele. Dacă Betty putea să mai trăiască și cît putea să mai trăiască, apoi numai în exil sau închisoare, ar fi putut-o, oricît de straniu ar părea aceasta. Dacă Betty suferea mult, mai ales de suferința celorlalți închiși în aceeași sau în alte închisori, apoi această suferință era micșorată în sufletul și în conștiința ei prin faptul că și ea era închisă ca și dîșii. Dacă ea nu mai putea să-și facă datoria către cei apăsați, suferinzi, căroră și-a jertfit viața, apoi avea iarăși o justificare înaintea propriei ei conștiințe, atît de simțitoare, în faptul că o țineau închisă. Dar acuma, odată liberă, această mîngiere și această justificare au dispărut.

Liberă?

Dar de ce să fie tocmai ea liberă? De ce să fie tocmai ea o excepție dintre sute de închiși pentru aceeași cauză mare? Oare jertfa ei nu e tot așa de curată, oare nu e adusă din prisosul inimii, oare n-ar da ea ca și alții și altele sîngele sîngelui său pentru triumful cauzei? Și un alt gînd mai îngrozitor decît toate celelalte o tortura. Dar dacă prietenii și prietenele din același cerc revoluționar cu ea — toți închiși acuma și pentru care ea și-ar da de o sută de ori viața vor afla de eliberarea ei, nu va trece oare nimănui prin gînd că această libertate e rezultatul unei mărturisiri indiscrete, complezante?

Trădătoare!

Și acest gînd înfiorător îi dădea sudori de gheață, de moarte. Ce să facă? Să plece iar de acasă? Dar de data aceasta părinții, rudeniile stăteau vigilente de strajă, tratînd-o ca pe o bolnavă.

Să facă vreun fapt revoluționar, care ar aduce-o iarăși în închisoare?

Dar înșiși jandarmii ar întoarce-o acasă, tratînd-o ca pe o nebună, căci pe motivul de boală psihică fusese liberată.

Cercul de fier cu care au înconjurat-o părinții prin iubirea și îngrijirile lor era mai fatal și o strîngea și o durea de o mie de ori mai mult decît celula închisoarei.

Nesocotirii !

Descultă, cu crucea în mîna ridicată, cu cununa de spini împrejurul frunții palide și sîngerînde, pe drumul presărat cu urzici, pășind spre Golgota, iată după ce era însetat sufletul fetei lor, și ei au vrut s-o mîngîie cu zaharicale !

Și de afară veneau vești una mai rea decît alta. Poliția țarului, exasperată de atîta energie, curaj, devotament pe care le arătau nihilistii, a început o goană năpraznică, nebună. Arestările s-au început cu grămada, fără a căuta cine e vinovat, cine nu. Închisorile au devenit neîncăpătoare pentru atîția arestați. Din închisori veneau vești despre bătăi, chinuri. Toate acestea izbeau cumplit în inima bolnavă a [lui] Betty. O torturau nu numai compătimirea și mila pentru prizonieri, dar ea, în siguranță, în mijlocul belșugului, se simțea aproape complice a călăilor.

Ziua găsea încă destulă putere să se stăpînească, să pară liniștită, dar nopțile, nopțile plîngea ca nebună, mușca perna, își mușca mîinile de durere.

După primirea uneia din aceste vești, în culmea deznadejdei, ea a băut otravă.

Agonia a fost lungă, grozavă și ultimele-i momente au fost otrăvite nu de groaza morții, ci de spaima vaietelor care i se părea că vin din închisorile rusești.

*

Au trecut douăzeci de ani de la moartea Betty, și cu cît trăiesc mai mult, cu atît mi se luminează mai bine în minte imaginea ei curată, cu atît o simt, o pricep mai bine. Nu de mult am recunoscut-o citind viața *Bernadetei din Lourdes*. Acuma trei ani, am văzut-o în Italia, zgrăvită într-o biserică de un maestru vechiu. Era o

asemănare uimitoare, și mai ales semănau ochii : tot așa de mari, triști, îndurători, îndreptați spre cer, cu o expresie de credință nesfîrșită și hotărîre de a-și jertfi viața pentru această credință.

C. Dobrogeanu-Gherea

LUMEA NOUĂ (BUCUREȘTI), ANUL II, NR. 521 DIN 16 MAI 1896

Cititorii lucrării de față ⁵⁷ se vor mira poate ce caut eu, profan în ale medicinei, cu o cuvîntare la o lucrare medicală. Ei vor găsi un început de explicație în faptul că lucrarea aceasta a mult regretatului dr. Stîncă mi-a fost dedicată mie — dedicație însoțită de cuvintele măgulitoare că studiile mele literare și sociale au și ele o parte în lucrarea de față.

Dar pe deplin edificați vor fi după citirea a înseși lucrării acesteia; atunci ei vor vedea cum și de ce un om care se ocupă cu științele sociale are și el de zis aici cuvîntul său.

Medicina nu este o știință; ea este arta de a afla și lecu bolile omenești; dar, nefiind ea însăși o știință, se bazează totuși pe o serie întreagă de științe particulare, începînd cu cele mai simple, cum este fizica și chimia, și sfîrșind cu științele complexe, cum este fiziologia și psihologia.

Există însă o întreagă serie de cunoștințe omenești, o întreagă serie de științe care au fost excluse cu totul dintre cele pe care se bazează, și anume ca științe care n-au nimic comun cu ea. Acestea sînt științele sociale, cum este, de pildă, economia politică, istoria critică, sociologia propriu-zisă. Această excludere însă și această ignorare sînt absolut nejustificate.

În adevăr. Cu ce se ocupă științele sociale? Cu studiul vieții societăților, cu legile creșterii, funcționării, dezvoltării organismului social. Bineînțeles că organis-

mul social nu trebuie identificat cu un organism individual, biologic; dar nu mai puțin este adevărat că organismul social este tot un organism, iar individul-om face parte integrantă din acest vast organism, după cum, spre pildă, o celulă sau un organ face parte din organismul individual.

Cu ce se ocupă economia politică? În parte cu structura acestui vast organism; s-ar putea deci numi anatomia lui. Alte părți ale economiei politice, filozofia istoriei, sociologia se ocupă cu funcționarea acestui organism, cu legile creșterii și dezvoltării; s-ar putea deci numi fiziologia lui.

Dar această structură și funcționare a organismului social sînt oare indiferente pentru organismul individual omenească? Evident că nu. Organismul social este doar compus din organisme individuale și dacă viața, felul de a fi al organismului social, depinde de felul de a fi al oamenilor individuali, care-l compun, apoi, pe de altă parte, felul de a fi al indivizilor depinde de starea organismului social în care ei trăiesc. Structura, funcționarea normală sau anormală a organismului social au o influență hotărîtoare asupra vieții fizice și psihice a indivizilor care compun societatea.

...Și medicina se ocupă doar de viața fizică și psihică a omului! Cum poate dar să ignoreze ea întocmirea, structura, funcționarea organismului social, în care și prin care trăiește omul? Dar aceasta ar fi tot așa de absurd cum, de pildă, un medic, tratînd splina sau ficatul, ar ignora organismul omului în care și prin care trăiește și funcționează splina sau ficatul!

Care a fost cauza acestei ignorări a științelor sociale? Au fost oare anume împrejurări sociale, a fost oare starea înapoiată a înseși științelor sociale? Probabil și una, și alta. Atît este sigur însă că și acuma o mare parte din medici s-ar mira foarte mult dacă ar auzi că sociologia și economia politică au o legătură foarte importantă cu medicina.

Medicul practic știe bine că chlorosa e o alterare organică a singelui, care produce anumite boli. Dar dacă această alterare este produsă de mizeria economică, ca rezultat inevitabil al unei anumite structuri și funcționări a organismului social, aceasta puțin îi pasă. Medicul știe că microbul patogen produce oftică, dar că or-

ganizația socială pregătește acele piepturi vlăguite, înguste, îndurerate, menite parcă înadins să fie receptate pentru cultivarea microbului, aceasta nu-l privește.

Este o parte a medicinei unde priceperea rolului patogen al mediului social este mai clară: aceasta este igiena.

Igiena, prin însuși obiectul ei, care este „știința despre păstrarea sănătății și îndepărtarea pricinilor boalelor“, trebuie să vie negreșit în atingere cu cauzele sociale ale boalelor. De aceea, câmpul de vedere al igienistului este mai larg și în această privință igiena a avut o influență binefăcătoare asupra medicinei în general. Dar punctul de vedere al igienistului este departe de a avea claritatea și lărgimea trebuincioase. Igienistul vede cauza unor suferințe și boale nu numai în factorul natural cel mai apropiat — microbul, anume modificarea patologică în organism —, dar el vede și cel mai apropiat fenomen social, factorul patologic producător de boală; el nu pricepe însă legătura necesară între acest fenomen social și întreaga organizație socială al căreia cel dintii e numai un rezultat firesc, de aceea și priceperea lui teoretică este întunecată și activitatea practică de multe ori zădărnicită. Igienistul știe că oftica e produsă nu numai de microb, dar și de condițiile mizerabile ale vieții; el nu știe însă întrucât aceste condiții sînt un product necesar al organizării sociale. Igienistul știe nu numai că sifilisul e produsul unui microb și trebuie tratat cu mercur, ci știe, de asemenea, că lățirea boalei se datorește prostituției, care e un fenomen social; ceea ce nu știe însă de obicei igienistul e care sînt rădăcinile profunde din organizația economică și socială modernă care produc fenomenul prostituției.

Cîteodată igienistul este nevoit chiar să constate cele mai importante fenomene sociale, de obicei însă tocmai importanța lor socială nu o pricepe el. Se știe că ceea ce a contribuit la lățirea cu atîta furie a holerei în Hamburg a fost purtarea criminală a municipalității orașului. Pentru a-și aranja unele afaceri comerciale, edilii Hamburgului au ascuns cîteva zile faptul ivirii holerei, au aglomerat în taină cîteva sute de cadavre într-un șopron și au format astfel un îngrozitor focar de întindere a epidemiei, punînd în primejdie nu numai orașul, dar și Germania și întreaga Europă. Brouardel, celebrul

savant francez, intervievat deunăzi asupra pericolului ciumei, a răspuns că pericolul nu e mare, că știința are destule arme de luptă împotriva-i, dar că unica primejdie amenințătoare ar fi în caz cînd municipalitățile orașelor unde s-ar ivi ciuma ar tăinui faptul mai multe zile, din interese comerciale.

Astfel, igienistul este pus față în față cu multiplele interese ale societății și este nevoit să constate cele mai importante fenomene sociale; această constatare însă, de obicei este brutal empirică, și igienistul, constatînd faptul, nu pricepe care sînt acele pricini ce zac în structura și funcționarea organismului social și permit o dezvoltare atît de monstruoasă a antagonismelor de interese, o exaltare atît de bestială a individualismului încît un om cult, pentru un interes comercial de moment, să poată pune în primejdie îngrozitoare și rudele sale, și orașul său, și țara sa, și o întreagă lume.

Această constatare empirică a fenomenelor sociale ca factori patologici, fără însă a le pricepe întinderea și însemnătatea ca factori sociologici propriu-ziși, fără a pricepe rolul lor în structura și funcționarea organismului social, o asemenea constatare nu întunecă numai priceperea teoretică a igienistului, dar, cum am zis, îi zădărnicește în parte și activitatea practică, făcînd-o uneori de un comic irezistibil, asemănătoare cu activitatea satirică a unui ispravnic dintr-o scriere a unui satiric rus. Ispravnicul muscălesc, văzînd că în ținutul lui țaranii mor de foame, a dat un ordin ca oamenii să mănînce piine albă, ouă proaspete și friptură fiindcă știința a arătat în mod neîndoios că o abținere îndelungată de la mîncare strică stomacului.

Cîte ordine sanitare și la noi și aiurea nu se asea-mănă cu ordinul ispravnicului rus! Un igienist român constată, de pildă, starea mizerabilă a locuințelor țărănești și cît de vătămătoare sînt ele sănătății. Igienistul nostru însă nu pricepe cauzele complexe ale acestui fenomen întristător, nu pricepe acele cauze obiective, economice, pentru care, în parte, nu putem învinui pe ni-meni, căci au sărăcit, abrutizat, degenerat pe țăranul român și l-au împins să trăiască într-o cocină întunecoasă și umedă, în loc de casă. Dar, dacă el, nefiînd economist și sociolog, nu pricepe aceasta, el, în calitate de igienist știe cîți metri cubi de aer trebuie să aibă casa,

cum trebuie să fie situată etc. și de aceea va construi la Bușteni o vilă frumoasă, drăgălașă pe care va scrie *un model de casă țărănească nr. 1*, dînd astfel o formă concretă și arhitectonică ucuzului ispravnicului rus. În articolele regretatului dr. Stîncă asupra serviciului sanitar rural, se vor găsi destule exemple de acestea. Cum vedem, nepriceperea economică și sociologică are urmări rele nu numai teoretice, ci și practice.

Stîncă a fost unul dintre cei dintîi medici tineri în țara noastră care a priceput importanța cunoștințelor economice și sociologice pentru medic, care a priceput însemnătatea organizării sociale, a mediului social ca factor patologic, producător de suferințe omenești, fizice și psihice. Rezultatul acestei priceperi este lucrarea lui de față. Se înțelege, Stîncă n-a produs vreo revoluție în știință, el n-a făcut decît să-și aproprie anumite vederi deja existente în apusul Europei și să le expună în lucrarea de față, care, după însuși a lui mărturisire, este o simplă încercare. Meritul lui Stîncă este că a fost cel dintîi dintre medicii noștri care a abordat chestia medicală din acest nou punct de vedere, a expus-o într-o lucrare interesantă — și pentru medici, și pentru nemedici — și a avut îndrăzneala să prezinte această lucrare ca teză de doctorat în medicină, riscînd să-i fie refuzată pentru ideile noi și *subversive* — și o idee nouă mai totdeauna-i subversivă — conținute în ea.

Și Stîncă a făcut mai mult: el a avut îndrăzneala să trăiască viața lui, din nenorocire atît de scurtă, ca om și medic de plasă, medic țărănesc, în concordanță cu vederile largi și umanitare expuse în această carte.

Locul de medic de plasă, medic țărănesc, se socotește, și cu oarecare drept cuvînt, un loc de exil de către tinerii noștri medici. E firesc ca un tînăr doctor care studiază medicina în unicul scop de a face carieră să fugă de sat — căci, desigur, nu acolo poți face carieră medicală. Dar chiar un tînăr cu năzuințe mai înalte, cu iluzii mai multe, care vede în specialitatea sa nu numai o meserie propriu-zisă, ci și un mijloc de alinare a suferințelor omenești — și acest tînăr încă cu greu se va acomoda cu postul de medic țărănesc. Plecînd la țară, plin de iluzii, el va da de atîtea greutăți din cauza înșăși a organizării serviciului sanitar la sate, va da de mizeria țărănească, care în mare parte zădărnicește orice

ajutor medical, va da de ignoranța, de abrutizarea țăranului și va sfîrși sau printr-o completă dezinteresare de serviciul său, sau va fugi la oraș, făcînd pe decepționatul.

„Lasă, am avut și eu odată iluzii, știu ce sînt țăranii: bețivi, leneși, abrutizați; ce să cauți acolo?”

Și numai acela dintre medici care va avea lărgimea de vederi sociale și sentimentele umanitare ale unui dr. Stîncă, numai acela va ști ce să caute acolo.

Acesta nu se va deziluziona, el plecînd la țară știe foarte bine ce-l așteaptă, oricît de neagră ar fi realitatea, ea nu poate să fie mai neagră decît aceea pe care poate să și-o închipuie un om care a studiat și a priceput starea țăranimii în complexul întreg al organismului nostru social.

Pe de altă parte, lipsurile țăranimii nu pot să-l dezguste, ci trebuie să-i insufle milă și compătimire. El știe doar cauzele sărăciei înfricoșate de care țăranul, prin sine însuși, este atît de nevinovat. El cunoaște cauzele obiective economice care îl silesc pe țăran la nemuncă timp de șase luni pe an, el știe că beția pe cît există este pricinuită de foame, el știe că neajunsurile și fizice și morale țăranul le datorește unor cauze obiective a căror jertfă este, și știind și pricepînd clar toate acestea medicul poate să aibă numai milă și compătimire pentru țăranul nostru și dorința de a-l ajuta ca om și doctor. Dar medicul nostru știe mai mult, și anume că întreaga noastră civilizație orășenească se ține pe spatele țăranimii, că din munca ei se țin toate școalele și universitățile și deci tot lui datorește medicul și cunoștințele sale, și faptul că este medic... și astfel, alături de sentimente de milă și compătimire, în sufletul lui trebuie să se dezvolte și un sentiment de gratitudine și datorie către țăran, un sentiment cu atît mai adînc cu cît mizeria țăranului este mai mare.

Un medic țărănesc însuflețit de această pricepere și aceste sentimente a fost Stîncă.

Totîi care cunosc viața lui știu că dacă el ar fi luat tot așa de nereserios rolul de medic de plasă ca și alții, ar fi stat în sat la aer curat, mîncînd leafa și trecînd din cînd în cînd prin comune pentru a se înscrie, ca act de prezență, în condicele primăriei el ar fi trăit și acuma. Dar el a luat în adevăr în reserios rolul de medic țărănesc,

el muncea mult, muncea din greu știind la ce se expune, știind că poartă moartea în plămîinii lui atinși de ftizie.

Durerile fizice și morale ale țăranilor îl dureau și-l durea neputința de a aduce un ajutor mai radical. Stîncă muncea din răputeri să aducă pe cît posibil o alinare suferințelor și o aducea nu numai ca medic, ci și ca om, prin purtarea lui omenească, prin sfatul, prin lumina puțină cît putea aduce în coliba țărănească. Și Stîncă avea de luptat cu piedici excepționale. În primul loc sînt administrația și stăpînii satelor, care vād în orice purtare adevărat omenească cu țăranii un fapt subversiv și împotriva străinului Stîncă ei aveau arme neobișnuit de puternice. Pe urmă avea de luptat cu prevențiunile țăranilor înșiși împotriva medicului jidan. Nu știu pe cît a învins prevențiunile stăpînilor, dar pe acelea ale țăranilor le-a învins cu totul. Să treceți în Muntenia și Moldova prin satele unde a fost Stîncă medic ca să vă convingeți cu ce mulțumire și recunoștință vorbesc ei de doctorul lor Stîncă, cît jelesc plecarea lui și cît le pare rău că ceilalți doctori nu-i seamănă. Cît de mult îl durea pe Stîncă starea nenorocită a țăranimii arată următorul fapt foarte caracteristic :

Cu cîteva săptămîni înainte de a muri, Stîncă ajunsese într-o stare de slăbiciune că nu mai putea ieși din casă, moartea se apropia cu pași grăbiți, îi rînjea în față și el pricepea foarte bine rînjetul acesta sinistru, că era doar medic. Îi lipsea aerul din plămîinii îndurerați, îi vuia capul, și Stîncă, cu gheață la cap, scria articole despre starea rea sanitară a țăranilor, despre organizarea sanitară la sate, despre îmbunătățirile de adus în această organizare. Acestea nu sînt fantezii romantice, ci lucruri adevărate, ca însuși adevărul. Copil nenorocit al unui neam pribeag, el pînă la moarte s-a gîndit la mizeria omenească în general, la aceea a țăranului român în special.

Acest mare devotament se explică, bineînțeles, prin adîncile convingțiuni socialiste ale lui Stîncă.

Și, vorbind de socialism, nu înțeleg acel socialism care slujește spre mulțămire unor anumite sentimente de fanfaronadă și vanitate, nici acel socialism care servește de semn distinctiv unei anumite vîrste și care trece fatal împreună cu ea, nici acel socialism care se rezumă în

cîteva formule doctrinare, învățate pe de rost din reviste străine și vînturate prin întruniri publice, ci socialismul ca principiu activ, care, hotărînd convingțiunile omului, îi hotărăște pentru toată viața felul de a fi, de a trăi ; înțeleg socialism și socialiști așa cum a fost socialist doctorul Stîncă.

C. Dobrogeanu-Gherea

DR. ȘT. STÎNCĂ, MEDIUL SOCIAL CA FACTOR PATOLOGIC, IASI, 1897,
P. I—VIII

Cînd mergi cu vaporul pe largul rîu ucrainian Nipru, mai jos de orașul Kanev, pe malul Niprului, vezi o movilă cu o cruce de lemn. Cînd trece vaporul în dreptul movilei, publicul de pe punte își descoperă capul, cei credincioși își fac cruce. Dacă vei întreba ce înseamnă această ceremonie, ți se va răspunde nu fără o privire de bănuială (adică, ce D-zeu, nici atîta nu știi) că aici e îngropat pravedni (adică sfîntul, dreptul) Taras Sevcenco. În multe poezii și verbal, el a rugat pe prietenii săi ca să-l îngroape în o movilă de pe malul Niprului, rîu larg, iute și puternic, ce a fost atît de iubit și atît de cîntat de nefericitul poet. Sevcenco a voit ca bătrînul Nipru, trecînd pe lîngă mormîntul lui, să-i spună poveștile cîteodată vesele, dar mai des îngrozitoare ale poporului său. Să-i plîngă și după moarte, ca și cînd nu i-ar fi plîns destul în viață : și de atunci bătrînul Nipru, ducînd apele lui, cînd limpezi, cînd tulburi, în Marea Neagră, îi tot cîntă marelui și nefericitului poet, îi tot cîntă, îl tot plînge și îi tot spune. Și îi povestește poetului bătrînul Nipru că pe lumea asta totul se prefăce și se schimbă și, după cum el, bătrînul Nipru, trece cu alte ape pe lîngă mormîntul poetului, tot așa totul curge și se schimbă, și cu fiecare clipă se naște și se încheagă altă viață. Și-i mai spune că de la moartea lui multe s-au schimbat, că poporul lui s-a eliberat din iobăgie, dar că a căzut în altă robie, în alte dureri și suferințe, în alte lanțuri din care însă se va libera mai ușor. Și-i

mai spune bătrînul Nipru, ducînd apele lui, ba limpezi, ba tulburi, în Marea Neagră, că poporul muncitor din toată lumea civilizată începe să deschidă ochii de-a binelea, că începe să priceapă și ce e, și ce trebuie să fie, că din apus suflă un vînt din ce în ce mai puternic, un vînt de deșteptare, de reînviere, de prefăcere a întocmirilor obștești, că popoarele muncitoare încep să-și întindă mîinile peste granițe și, într-un gînd și suflet, să lucreze pentru dezrobirea lor desăvîrșită și deci pentru fericirea lumii întregi. Și va veni vremea cînd bătrînul Nipru, ducînd în Marea Neagră apele lui, sunînd din valuri, va striga nemîngîiatului poet : scoală, frate Taras, n-auzi ? Nu vezi că pămîntul e în sîrbătoare, că ceea ce ați visat voi, tu și cel de la Golgota, și aceea ce a murit tînguitoare în buruieni sub un gard și atîtea mii alții, n-auzi, nu vezi că visul vostru s-a îndeplinit și că pacea, iubirea și adevărata frăție domnesc între oameni ? Și atunci din Golgota, din mormîntul poetului, ca și din miile de morminte ale celor buni și drepti se va înălța un cînt, un imn sfînt care parcă dintr-o orgă imensă va psalmodia deasupra lumii întregi cîntul izbîndei, și din acest cînt curat, limpede, duios vor răsări cuvintele : „Fiți fericiți voi, oameni și popoare, și nu ne uitați pe noi, cei care prin durerile, prin suferințele, prin cel mai curat sînge din sîngele nostru am pregătit izbînda voastră“. Și popoarele nu-l vor uita.

C. Dobrogeanu-Gherea

LUMEA NOUĂ (BUCUREȘTI), ANUL III, NR. 834, DIN 20 APRILIE 1897

Într-unul din discursurile sale parlamentare, d-l P. Carp și-a arătat mirarea cum în țara românească se creează și lătesc niște legende absurde. Ca pildă d-l Carp dă legenda frazei ce i se atribuie, frază care ar fi menită să caracterizeze crezul și programul politic al junimismului. Lozinca ar fi : „Regele și dorobanțul“.

Iată istoria acestei legende. Răspunzînd unui liberal care susținea în Cameră că Ion Brătianu a făcut independența României, d-l Carp a zis că astfel de fapte nu pot fi atribuite unui singur om și dacă e vorba să dăm cuiva meritul acesta, apoi aceia sînt *regele și dorobanțul*.

Avut-a dreptate d-l Carp făcînd această afirmare ? Cred că da. Partea a doua, anume ceea ce privește pe *dorobanț*, e în afară de orice discuție ; după tipărirea memoriilor regelui, în care se vede rolul hotărîtor jucat de prințul Carol în declararea războiului, cred că și în partea întâia a afirmării sale d-l Carp are dreptate.

Într-o privință, fraza aceasta e numai și numai constatarea unui fapt.

Independența țării⁵⁸ a fost rezultatul unui război victorios, războiul a fost făcut de armată, deci cauza cea mai apropiată a independenței sînt armata și conducătorul ei, *regele și dorobanțul* rămînînd, bineînțeles, ca

* Acest articol e un fragment dintr-un articol mai mare⁵⁹ care va fi tipărit probabil în volumul al IV-lea din *Studii critice*.

o cauză mai depărtată și mai adîncă întreaga dezvoltare a țării.

Dar, oricum ar fi, aibă ori n-aibă d-l Carp dreptate, vorba e : ce legătură, ce asemănare e între spusa d-sale că regele și dorobanțul sînt cauza cea mai apropiată a independenței țării cu prefacerea regelui și dorobanțului într-un crez politic, într-un program politico-social, care ar însemna nu numai absolutismul monarhic, și deci nimicirea tuturor libertăților constituționale ale țării, dar și dictatura militară ?

Se înțelege că nu e nimic asemănător între aceste două înțelesuri ce se dau vorbelor în chestie.

Cum dar a putut să se prindă această legendă că d-l Carp a făcut din *Regele și dorobanțul* crezul și programul său politico-social ?

Ei cum ?

Foarte simplu !

Cuvintele s-au rostit, dușmanii politici care le-au auzit, mînați de patimi și de interese politice, le-au dat un înțeles pe care nu l-au avut, cei interesați le-au trimbițat în cîteși patru colțurile țării ; publicul incult, lesne crezător și deci foarte lesne sugestionat, a început să le repete, la rîndul său, și de astă dată cu bună-credință. Și astfel s-a creat legenda, trăiește și va trăi oricît ar protesta d-l Carp, asta pentru că legenda o repetă un domn nemăsurat mai puternic decît d-l Carp, d-l *Tout le monde*, da, toată lumea, opinia publică ! Și asta totdeauna are dreptate, căci e de bună-credință și are un argument *sui generis*, nebiruit, care sună cam astfel : „Tot trebuie să fie ceva ; ce dracul, unde nu-i foc fum nu iese !“.

*

Legenda „Regele și dorobanțul“ e departe de a fi unica. Dimpotrivă, e numai legenda tip. Țara noastră e bogată în asemenea legende. Nu e om politic, nu e un om cu nume cîtuși de puțin însemnat în politică, în literatură și știință pe seama căruia să nu se fi făurit fel de fel de legende, care îi falsifică gîndurile, cuvintele, actele publice și, de multe ori, cele private. Ceea ce la mahala sînt mahalagisme, la mica burghezie clevetirile băbești, în viața noastră publică sînt legende. Și

ca să dau încă o pildă din o ramură de viață mai restrînsă decît cea politică, din viața literară, îndrăznesc să iau ca pildă propria mea umilă persoană.

Sînt acum vreo zece ani, în cele dintîi ale mele studii critice am susținut următoarea teză : prima condiție a creării unei opere artistice e talentul, geniul artistic. Și opera de artă va fi cu atît mai mare cu cît talentul va fi mai mare. Puterea moralizatoare a unei opere de artă, înălțimea ei morală și socială atîrnă de înălțimea morală și ideală a artistului, de înălțimea morală a ideilor lui sociale.

Cu alte cuvinte, mărimea operei artistice atîrnă de mărimea talentului artistului, iar înălțimea morală și ideală a operei de înălțimea morală și ideală a artistului. Se înțelege că asta e un adevăr aproape banal și ca atare cu greu ar fi putut fi combătut de cineva. Dar s-au găsit cîțiva tineri care au voit să mă combată nu din dragostea literaturii, cu asta n-au ei nimic comun, dar a trebuit să mă combată pentru că erau... tineri și erau băieți săraci, și băiatul sărac trebuie să-și facă și el drum în viață. *Combaterea* mea e și ea unul din instrumentele de luptă în „struggle for life“.

Dar cum să combați lucruri vădit adevărate ?

În deznădejde de cauză, tinerii au alergat la următorul meșteșug. Întreaga parte a articolelor mele unde e vorba de talent artistic, s-au făcut că nici n-au văzut-o, au trecut-o cu vederea, au tăcut despre dînsa și pe urmă au *combătut* cam în modul următor : „Va să zică pentru d-l Gherea mărimea unei opere artistice atîrnă numai de înălțimea morală și ideală a artistului, de idealurile lui sociale, ceea ce în limba d-sale înseamnă idealuri socialiste. Deci adevărat artist e numai cel care e socialist, deci pentru d-l Gherea talentul nu e necesar, e destul să aibă omul idealuri sociale ca să fie artist. D-l Gherea deci, sub cuvînt de critică artistică, falsificînd adevărul, vrea să introducă în mod fraudulos ideile socialiste ș.a.m.d.“. Această boscărie literară s-a prins, s-au găsit alți tineri care au luat în seamă această *combatere* și au popularizat-o. Publicul, văzînd străduința și tonul răstit cu care vorbesc tinerii noștri, a crezut cel puțin în parte și el, și astfel legenda s-a creat. trăiește și probabil că va trăi. Și degeaba în toate articolele, timp de cîțiva ani, am dat iarăși și iarăși lămuririle necesare ;

degeaba e chiar faptul brutal că din patru studii mai mari pe care le-am scris e unul asupra lui Eminescu, care era conservator, altul asupra lui Caragiale, care e... să-i zicem conservator ; în sfîrșit, Coșbuc și Vlahuță nu se ocupă de politică și în orice caz socialiști nu-s.

Așa !

Parcă cei ce creează legende au nevoie de argumente !

Iată chiar acum un literat român, nelipsit de talent, într-un interviu ce i-a făcut ziarul *Epoca*, găsea chiar geneza și explicarea articolului meu despre Coșbuc în faptul că una din poeziile lui mi-a părut socialistă ; iar alt literat român lipsit de orice talent, interviuat și el, găsea că am introdus fraudă în literatura română.

Și cel puțin dacă numai naivii sau oamenii de rea-credință ar fi împrăștiatorii legendelor ! Cel puțin dacă criticii voluntari de la revista *Convorbiri literare* din epoca ei de decadență, cum sînt d-nii Negulescu, Dragomirescu, Evolveanu, Saint Pierre, Mehedinți, Antemireanu și alți analfabeți *, ar fi creatorii legendelor ! Din nenorocire însă, odată legenda fiind creată, sînt și oameni de talent care contribuie la lățirea ei. Astfel, nu de mult, un om cu foarte mult talent și cu foarte mult spirit, combătea teoriile critice care văd în năzuințele și idealurile sociale un fel de pomadă minunată cu care dacă freci pe cineva pe cap pe dată zisul îns capătă talent artistic.

Articolul era de spirit negreșit, dar...

Se înțelege, dacă legendele ar fi rare, atunci n-ar avea nici o însemnătate, din nefericire însă țara noastră e plină de aceste legende, și ele falsifică și strică grozav atmosfera noastră politico-socială și culturală, de aceea cred că *Lumea nouă* trebuie nu numai să se păzească să

* Analfabet, după însemnarea proprie a cuvîntului, înseamnă un om care nu știe a citi, cred însă că însemnarea cuvîntului trebuie lărgită asupra celor care nu pricep ce citesc, și asta din cauza perfecteii asemănări a unora și a altora. Cred că este o perfectă asemănare între un om care nu poate citi o carte și între cel care n-o poate înțelege. La urma urmei, pentru ambii cartea nu există, amîndoi nu pot trage folos din născocirea tiparului.

ia parte la lățirea legendelor create — aceasta merge fără doar și poate —, dar trebuie să și înceapă o campanie împotriva legendelor ori împotriva cui aceste legende false ar fi create.

Această campanie ar fi asemănătoare cu ceea ce a întreprins *Contemporanul* odinioară împotriva plagiatorilor și ar aduce același folos cultural.

C. Dobrogeanu-Gherea

LUMEA NOUĂ (BUCUREȘTI), ANUL IV, NR. 992 DIN 4 NOIEMBRIE 1897

CONGRESUL AL V-LEA AL SOCIAL-DEMOCRAȚIEI ROMÂNE*

Congresul admite următoarea *propunere* : Să se aleagă o comisiune de verificare compusă din trei membri, care să verifice raportul financiar al Consiliului general, precum și rapoartele financiare ale Societăților afiliate la partid. Această comisiune să-și prezinte raportul său în ziua a treia a congresului (I. C. Atanasiu, S. Edelstein, A. Borlacov, *Gherea*, I. V. Prenta). În urma acestei propuneri se proclamă aleși : Borlacov, Tabacovici și Rosenberg.

Se intră în discuțiunea raportului pronunțat de delegatul Consiliului general al partidului. [...]

Gherea : Este o vorbă românească „a critica e ușor, dar a lucra e greu“. E în firea omului să cugete că poate să facă un lucru, iar când se apucă să lucreze numai atunci vede bine toate greutatețile. Printre alte meserii ale mele, am avut și pe aceea de ferar.

Când m-am apucat să învăț meșteșugul eram student. Cu cultura de student, credeam că în trei săptămîni pot învăța ușor meseria, când m-am apucat însă de lucru am văzut cît e de greu, căci o lună mi-am ars mîinele cu fierul roșu, fără să fi putut ține bine fierul în clește.

Ceea ce e adevărat pentru muncitori e mult mai adevărat pentru politică. E adevărat că nu-ți arzi mîinele, însă îți arzi creierul, inima și sistemul nervos.

---

* [Intervenții.]

Acum cum e organizația țării noastre, nu se poate urma toate după tipic.

A trebuit inteligența și talentul lui Morțun ca să învingă toate piedicele și să ajungă acolo unde a ajuns astăzi. (Aplauze).

Morțun e singurul deputat socialist printre cei 183 de deputați din Cameră, închipuiască-și ori-cine cu câtă abilitate s-a strecurat Morțun printre toate stîncile acestea.

Dacă Morțun s-ar fi ținut de programul de la Erfurt, atunci n-ar fi dobîndit strălucitele succese de astăzi.

Ionescu a pus în discuție întreaga tactică teoretică și practică a partidului social-democrat din România.

Ne lăsăm conduși mai mult de fraze și nu căutăm să studiem cu stăruință starea politică și economică a muncitorilor din România. E neadevărat că putem lua cu sila votul universal. În Germania, un reacționar ca Bismarck a putut să dea votul universal. Și dacă în Belgia, muncitorii au dobîndit votul plural, în urma unor lupte uriașe, l-au dobîndit pentru că acolo muncitorii sînt luminați și proletarizați în adevăratul înțeles al cuvîntului.

În România însă, muncitorii se știe că nu sînt luminați ca cei din Belgia, Germania, Austria și Franța. Chestia aceasta e prea complicată și de aceea cred că nu se poate desbata în cîteva zile.

Deci, nu trebuie să aducem nimănui învinuiri cu atîta ușurință.

Cît privește chestia breslelor, vom discuta-o cînd va veni la ordinea zilei.

Congresul votează apoi următoarea *propunere*: Congresul, aprobînd raportul Consiliului general de activitatea partidului social democrat pe timpul expirat, trece la ordinea zilei.

(s.s.) Dobrogeanu Gherea, Achil Ioanide, Ștefan Petică, Al. Georgescu, M. Făgărășanu, V. I. Popovici și Th. V. Ficșinescu.

V. I. Prenta citește rapoartele membrilor și societăților afiliate la partid [...]

Discuțiunea se închide.

Congresul votează în unanimitate și aclamațiuni entuziaste următoarea *Moțiune*: Congresul recunoaște că tactica parlamentară a deputatului socialist V. G. Morțun e bună și în consecință, își exprimă călduroasele sale mulțumiri.

(s.s.) Frimu, Gherea, J. Kalber, Friedman, Ion Lazăr, Müller, Rosenberg, Da Rin, Ficșinescu, V. I. Popovici, A. Mayer, Ștefan Petică, S. Edelstein, Gh. I. Sprangate, I. C. Atanasiu, I. Banghereanu, I. Nădejde, Al. Borlacov, E. T. Roman, Făgărășanu, Giensberg [...] Al. Ionescu. Înainte de a intra în ordinea zilei, cer congresului să binevoiască a releva chestia mea personală de acum un an.

I. Nădejde: Cred că chestiunea aceasta se poate rezolva prin o moțiune de încredere dată lui Al. Ionescu. Am formulat și am depus pe birou o moțiune în acest sens.

Ghera: Se poate zice despre oricine după cum s-a zis despre Ionescu — că a lucrat „cu ușurință”. De aceea propunem moțiunea despre care a vorbit Nădejde [...] Discuțiunea se închide.

Ședința de seară [...]

Al. Ionescu. Declar că nu primesc nici o moțiune de încredere, căci aceasta însemnează o indulgență din partea congresului.

Ghera: Votîndu-se moțiunea, care se discută, asta însemnează o satisfacție pentru Ionescu. Prin aceasta se ușurează, pe de altă parte, lucrările congresului [...]

Discuțiunea se închide.

Al. Georgescu. După cum s-a zis că dl. Ionescu a lucrat „cu ușurință”, tot astfel putem să zicem și noi că judecătorii de la congresul trecut au lucrat cu ușurință. Dealtfel după cum a spus d. Gherea, asta se poate zice despre oricine. Totuși trebuie să dăm satisfacție lui Ionescu.

Ziua a doua

Reorganizarea breslelor [...]

Ghera: Prietenul Da Rin a spus cu, mici diferențe, ceea ce voiam să spun și eu. Pe de altă parte sînt și de părerea lui Nădejde și a lui Müller, — cu toate că o să spuneți: spiritul împăciuitoare al lui Gherea caută să îmbuneze și pe unul și pe altul. În această mare și importantă chestiune nu mai poate fi vorba de spiritul

impăciuitoar, ci de calea adevărată pentru organizarea breslelor.

Deși organizarea economică a muncitorilor e de o valoare netăgăduită, totuși nu cred să se găsească nimeni care să nege necesitatea organizării și luptei politice. E vorba însă de gradul și importanța breslelor, pe care le aveam de organizat.

E adevărat că la noi în țară am urmat după tactica germană dînd o mai mare importanță politicii. Germania însă, în timp de două, trei decenii, a avut o enormă dezvoltare industrială; în timpul acesta muncitorii germani s-au organizat economicește — și numai în urmă și-au îndreptat toate puterile în lupta politică.

În Anglia s-a întîmplat contrariu: instituțiunile democratice s-au dezvoltat treptat, treptat cu dezvoltarea economică a breslelor.

Fără să fi trecut prin aceeași evoluție, muncitorii din România s-au apucat de o dată de politică — neglijînd, prin asta absolut cu totul, organizarea economică. Aceasta e și cauza pentru care a luat naștere, în timpul din urmă, mica dezidență în partidul nostru. Într-adevăr o seamă de prieteni vor să facă în Capitală un club electoral. Mă mir cum nu s-a găsit nici un muncitor, dintre toți aceștia, ca să ceară și organizarea breslelor de muncitori, din care chiar ei fac parte.

E prea multă încordare politică! În provincie, cluburile trăiesc pe baze șubrede, căci ele au fost înființate într-un moment de entuziasm de cîțiva socialiști binevoitori care din diferite motive și nevoi au plecat — lăsînd pe muncitori să conducă singuri organizația lor politică. E foarte greu cu un club socialist-politic să poată trăi. Dovada avem clubul muncitorilor din Brăila și multe alte cluburi, care au căzut tocmai din cauză că muncitorii din port n-au fost organizați pe bresle. Exemplu dat de Săndulescu arată dreptatea celor spuse de mine. Săndulescu a spus că s-a alcătuit un cerc al unor lucrători fierari; în loc să-și vadă de nevoile și de interesele breslelor, s-au apucat să facă teorie și doctrină politică.

Oricine știe că prin bresle puternice muncitorii pot să capete treptat, treptat oarecare îmbunătățiri. Pentru socialism, organizarea muncitorilor în bresle puternice aduce un folos nemărginit de mare, căci după un an doi, fatal acele bresle vor veni la socialism, chiar dacă — de

și e absurd s-o credem asta — ar considera pe socialiști ca pe cei mai periculoși oameni din lume.

S-a zis că n-avem destule puteri. Într-adevăr, de unde voiți să le avem, cîtă vreme sînt foarte puțini muncitori care au venit la socialism.

Ca să-i atragi pe muncitori la socialism trebuie mai întîi să fie organizați în bresle puternice. Nu vreau să zic ca să se schimbe tactica politică a partidului, ci înțeleg ca să se lucreze mai mult pentru organizarea economică a muncitorilor.

Chiar dacă la început ne-ar înjura, dar la urmă muncitorii organizați în breaslă vor ajunge tot la aceleași cerințe și revendicări, la care am ajuns și noi socialiștii.

Bazat pe cele spuse pînă acum, am redactat următoarea propunere:

„Organizarea muncitorilor fiind îndatorirea principală a socialiștilor și partidului socialist, congresul invită pe membrii partidului de a întrebuița toate puterile pentru organizarea de bresle de muncitori. Refuzul unei bresle de a se alia la partidul socialist, de a face politica militantă sau de a admite învățăturile socialiste nu constituie încă un argument pentru un socialist de a nu lucra pentru organizarea și prosperarea acelei bresle, lăsînd ca vremea și propaganda socialistă să-i convingă pe muncitorii de utilitate luptei politice și de adevărul învățăturilor socialiste“.

Această moțiune împacă aproape și pe Nădejde și pe Da Rin.

Ședința se suspendă pentru 5 minute.

[...]

I. C. Atanasiu. E de netăgăduit că lupta politică trebuie să meargă mîină în mîină, cu lupta economică [...] Ca să aibă însă și o nouă politică, breslele și societățile de muncitori ar trebui să admită programul social-democrat după cum ne-a spus și *Gherea*, putem să adăugăm la moțiunea, care ne-a propus-o, această condițiune. [...]

I. C. Frimu. Numai prietenul *Gherea* a vorbit de reorganizarea breslelor și în provincie. Cred că trebuie să se aleagă și în provincie o comisiune, care să aibă însărcinarea specială ca să organizeze breslele [...]

Propunerea prietenului *Gherea* se contopește cu a prietenului Da Rin.

Președintele anunță că discuțiunea generală e deschisă [...]

Gherea : Prietenul Edelstein a spus că cunoaște destul chestia țărănească — și că ar dori numai să știe cine să facă propaganda la sate. Lucrul acesta mă miră — de oarece în privința chestiei teoretice și practice a propagandei socialiste la sate au fost discuțiuni aprinse în Franța, Germania etc... și nici acum, de și la discuție au luat parte oameni ca Bebel, Vollmar, Kautsky, Jaurès, Engels etc., chestia încă nu e limpezită. Or poate Edelstein e mai fericit și genial decît toți ?

Chestia asta e foarte grea și e imposibil s-o tratăm aici, în vremea scurtă, pe care o avem la dispoziție. E indiscutabil că numai atunci partidul socialist va însemna mult politiceste cînd se va baza și pe țărani.

Nădejde a spus că țărănimea e atît de desnădăjduită încît e gata să urmeze și pe un nebun. Deci, dacă e ușor să ridici satele, să faci mișcare socialistă printre țărani, nu cred că e tot atît de ușor a domina, a stăpîni o mișcare uriașă, care ar izbucni în urma propagandei la sate. Prin o propagandă imprudentă, să nu provocăm un pericol atît pentru țărănime cît și pentru partidul socialist.

O mișcare țărănească la noi în felul celei din nordul Ungariei ar fi după opinia mea, o mișcare nenorocită. Ceea ce putem și trebuie să facem pentru țărănime, ar fi să lucrăm din toate puterile pentru a ajunge ca instituțiile democratice ale țarei să devie o realitate și pentru țărani. Țăranul român, care are atîtea drepturi pe hîrtie, e lipsit de orice drepturi în realitate, afară de drepturi de a fi bătut și schingiuit. Să facem din țăran un cetățean conștient, care să se folosească de drepturile lui în lupta economică și politică. Acest program e foarte modest și moderat la prima vedere, dar colosal de important în fond. El poate să ajungă încă pentru mai mulți ani. Frazele obișnuite revoluționare, care aduc efecte foarte încete în oraș, pot să devie foarte primejdioase la sate. Acolo trebuie foarte multă prudență și foarte mult tact. Apărînd interesele țărănimii în marginile instituțiilor democratice existente, socialiștii vor avea țărănimea în partea lor, și atunci vor deveni în adevăr o putere politică.

Nădejde. Într-o vreme țărani știau că socialiștii le dau sfaturi [...]. Cred că *Gherea* nu e contra organizării țăranilor pe breslă, așa că la un moment dat, în înțelegere cu toate breslele din țară, să facă o *grevă generală* [...]

Gherea. Prin exemple, Nădejde a confirmat cele spuse de mine. Într-adevăr e foarte ușor de provocat o mișcare printre țărani, însă e greu de dominat.

Cînd vedem că mii de țărani nu pot și nu se pricep să se miște politiceste, datorita socialiștilor este să ridice nivelul țăranilor, — să oară din răspunderi respectarea drepturilor pentru țărani, scrise în legi.

De o cam dată, ar fi mulțumitor dacă țărani ar fi de fapt egali politiceste cu muncitorii din orașe.

Eu, în articolele mele, și Morțun, în discursurile sale, am arătat că cea mai mare revoluție în țara românească ar fi intrarea în legalitate, — respectarea legilor.

Ziua a treia

Tipografia, ziarul, finanțele. Înainte de a se trece la alte chestiuni : se agită ideea dacă pentru anii viitori n-ar fi bine să se schimbe timpul congresului [...]

Gherea. Am ținut la formă și de aceea am hotărît să ținem congrese. Foarte bine ! Dar cred că e destul de nemerit să nu se convoace congresele de cît din doi în doi ani. În timpul acesta, comitetul executiv al partidei va conduce afacerile și va controla pe consiliul general.

Petică : Sînt de perfect acord cu *Gherea*. Fiecare din noi avem o prea mare doză de imitație burgheză ; pentru că s-a zis că congresul e un parlament, unii au fost înșelați de această vorbă și țin, fără să știe poate nici ei singuri pentru ce, ca acest Parlament să se convoace cît mai des, neținînd seamă de marile jertfe pe care le necesită.

Al. Ionescu : Jertfele acestea sînt trebuincioase căci în timpul unui an se pot ivi turburări în partid și congresul trebuie să-și spună cuvîntul său în privința lor.

Propunerea de aminare a congresului susținută de *Gherea*, Atanasiu și Petică, se respinge.

Propunerea prin care se cere convocarea congresului pentru a doua zi de Paști se admite și se votează. [...]

Gherea. Sînt de părerea lui Nădejde de a se cere un impozit cît de mic de la fiecare membru al partidului, cum e de pildă în Germania. Aici, fiecare membru plătește cu o regularitate matematică cotizația sa către partid. Datorită acestei regularități, se zice chiar că Partidul social democrat din Germania are un foarte mare fond de rezervă. [...]

Ficșinescu. Eu cred că numai bazați pe un fond de rezervă am putea vinde gazeta cu 5 bani. [...]

Gherea. Cred că în această chestie nu ar trebui să se amestece congresul. Numai redacția și administrația știu nevoile gazetei.

În privința redactării, aci în congres găsesc nimerit să observ că prea s-a făcut pînă acum chestii personale din pricina cărora *Lumea nouă* are mulți vrăjmași. De aceea cred că n-ar strica mai multă băgare de seamă la redactarea informațiilor. [...]

Banchetul nostru

După închiderea congresului al 5-lea a social-democrației române, aseară la ora 8 a avut loc un frumos banchet la clubul german Arbeiter — Bildungs-Verein.

În tot timpul banchetului corul clubului german și corul clubului muncitorilor din Capitală au cîntat mai multe cîntece din repertoriul socialist.

Discursurile s-au pronunțat în 12 limbi.

Au vorbit prietenii:

Da Rin, Atanasiu, Nădejde, Jean Lazăr, Gherea, Borlacov, Edelstein, Sofia Nădejde, Țura, Frimu, Al. Ionescu, Günter, Müller, Pop, Al. Georgescu, Șt. Petică, Prenta, Ficșinescu, Figarovski, Tabacovici, Klein și V. I. Popovici.

Banchetul s-a încheiat cu Marseilleza, care s-a cîntat în limbile germană, franceză și română.

LUMEA NOUĂ (BUCUREȘTI), ANUL IV, NR. 1117, 1118, 1119, 1120, 1121, 1123 DIN 9, 10, 11, 12, 14, 16 APRILIE 1898

STUDIU CRITIC ASUPRA SOCIALISMULUI ÎN ROMÂNIA ⁶⁰

I.

*Socialismul român
este el o plantă
exotică?*

Paris, iulie... [1900]

Să mă scuzi, dragă prietene, de întîrzierea acestui răspuns. Ocupațiile mele, depărtarea de țară, întrebările la care trebuia să dau un răspuns lung cugetat — toate aceste sînt pricinile întîrzierii mele.

Pentru că, judecă singur, nu e glumă ceea ce mă întreb și la ce ceri un răspuns, și încă detaliat.

E oare posibilă o mișcare socialistă în țara românească luînd în seamă condițiile speciale țării noastre? Care e rezultatul muncii depuse de socialiști la noi în timp de 20 ani?

Care e pricina crizei socialiste de azi?

Ce cred despre intrarea unor căpetenii socialiste în partidul liberal?

Vezi bine că întrebările nu sînt ușoare și, dacă, după un proverb cunoscut, la o întrebare făcută de un prost de multe ori e greu să răspundă zece înțelepți, ce să mai zicem dar cînd întrebările sînt făcute de un inteligent ca tine, iar răspunsul trebuie să fie dat de un om așa de puțin înțelept ca mine? Unde mai pui depărtarea de țară, că toate trebuie să le judec după gazete (în schimb le citesc toate cu o asiduitate și un interes de care nici nu puteți să vă faceți o idee voi, care trăiți în țară). Cum

vezi, întârzierea era fatală. Mărturisesc că de la început eram chiar să nu răspund deloc.

Ce interes, gîndeam eu, poate să aibă opinia unui om puțin important ca mine și care par dessus le compte trăiește încă în străinătate?

Fiecare ar putea să obiecteze: „Așa judecă dumnealui pentru că e în străinătate, ia să-mi poștească în țară și atunci să stăm de vorbă“.

Și era să nu-ți mai răspund. Dar cu cît cugetam mai mult, cu atît vedeam mai clar că tocmai faptul că sînt departe de țară mă obligă să răspund. Cine știe? Poate tocmai faptul depărtării actuale de țară mă face să văd lucrurile mai limpede decît le văd cei ce trăiesc în vîlmășagul lor. În viața fiecărei grupări politice, literare, științifice sînt momente asemănătoare cu acelea prin care au trecut bravii constructori ai turnului Babel, și anume cînd se încep amestecarea limbilor și întunecarea judecății clare. În acest caz trebuie să pui o distanță între tine și lucrurile ce vrei să judeci — o distanță în timp sau în spațiu — ca să le poți judeca drept. E chestie de perspectivă sociologică.

Și dacă — așa gîndeam eu — cine știe, poate eu, care văd lucrurile așa de deosebit decît cei din țară, am dreptate, deși n-am nici experiența, nici priceperea lor?

Și atunci am decis să-ți răspund, și rezultatul acestei hotărîri sînt cele multe și mărunte care urmează. Dacă am dreptate sau ba, bineînțeles nu eu trebuie s-o hotărască.

*

Și acum fără nici o tranziție trec la întrebările tale.

„E oare cu puțință o mișcare socialistă la noi?“

S-ar părea că răspunsul negativ se impune și încă fără drept de apel sau recurs după ce nu numai potrivnicii socialismului, dar înșiși din căpeteniile socialiste au dat acest răspuns negativ, au declarat că după ani de luptă și muncă s-au convins că socialismul n-are încă teren în țară la noi fiindcă n-avem industrie, proletariat industrial etc.

M-aș închina singur înaintea acestui răspuns făcut după 20 de ani de muncă și luptă dacă nu m-ar opri următoarele considerații foarte serioase.

Că socialismul în țară e o importăție, o plantă exotică, că n-avem mare industrie și un proletariat industrial, asta o știam noi, socialiștii mai vechi, de acum dacă nu 20, apoi cel puțin 15 ani și nu ne-au trebuit 20 de ani ca să ne convingem de acest adevăr, care nu e altceva decît constatarea unui fapt evident. Și dacă de aici ar atîrna justificarea existenței socialismului în țară la noi, apoi el n-ar fi început să existe, pentru că, o repet, faptul era cunoscut de la început. Socialiștii însă chiar de atunci au răspuns acestor obiecții și au justificat existența lor printr-o serie de argumente care n-au pierdut nici acum nimica din valoarea lor, care au rămas în picioare prin faptul că nici atunci, nici acum nimenea nu le-a putut combate cu succes.

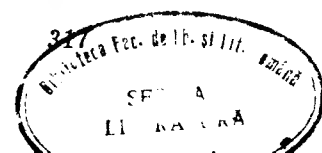
În adevăr, să ne aducem aminte de cele zise pe atunci de teoreticienii socialismului român. Știu că pentru socialiștii noștri toate acestea vor părea vechi, banale, banalizate mai ales prin faptul că au fost vînturate de 15 ani prin toate cluburile muncitoare din țară. Dar un adevăr banal sau banalizat nu încetează de a fi adevărat, iar spus la vreme poate să aibă puterea și valoarea „originalității“.

Ne obiectați, ziceau socialiștii adversarilor lor de acum 15—20 de ani, că socialismul la noi este o importăție străină, o plantă exotică.

E adevărat. Dar ce nu e la noi o importăție din străinătate și ce nu e la noi o plantă exotică?

Oare instituțiile noastre politico-sociale nu sînt importate din străinătate, parlamentarismul nu e? Însuși pactul nostru fundamental, Constituția, nu e importat din străinătate? Legile civile și penale care ne guvernează nu-s importate de acolo? Drumurile de fier, instituțiile de credit, organizarea serviciilor statului, știința noastră, arta noastră, înseși moravurile noastre le-am importat. Întreaga organizare, întreaga viață a statului, întreaga noastră viață socială e importată, de ce adică socialismul ar face o excepție? Pentru o țară mică rămasă în urmă în dezvoltarea ei și care intră în contactul statelor mai civilizate, mai înaintate, această importare e în-săși o lege a dezvoltării și vieții ei, de ce adică socialismul ar face o excepție de la această lege?

„Socialismul în țara românească nu izvorăște din înseși condițiunile și nevoile țării noastre pentru că n-avem

mare industrie și proletariat industrial“, zic adversarii lui.

Dar ce a izvorât din înseși aceste condiții ? Am introdus instituțiile burgheze liberale înainte de a avea o burghezime liberală, care să le ceară, am introdus instituții de credit înainte de a avea comerțul nevoie de ele, am introdus universități înainte de a avea profesori, teatre înainte de a avea actori, Codul Napoleon fără ca el să aibă rădăcină în viața de la țară etc. În țările occidentale înaintate și civilizate, care ne servesc de model, s-a născut o puternică burghezime care, după o luptă crâncenă și îndelungată, a creat instituții prielnice vieții și dezvoltării ei ; iar la noi s-au creat înainte instituțiile ca să ajute dezvoltarea unei burghezii naționale. Pentru țările înaintate în civilizație e adevărată importanta lege de fiziologie socială că funcția creează organul ; pentru țările mici, rămase în urmă și care *nolens volens* * trebuie să ajungă pe cei dinții, legea s-ar putea formula invers, la ele *organul creează funcția*.

În epoca noastră, a aburului și a electricității, a relațiilor continue și a schimbului neîncetat între națiuni, fiecare țară civilizată capitalistă e întru câțiva o provincie a tuturor țărilor civilizate, a lumii civilizate, iar o țară mică și rămasă în urmă în cultură și civilizație — cum e a noastră — e o provincie mică și înapoiată și deci cu atât mai mult trebuie să urmeze pe cele dinții. A spune că sînt imposibile existența și manifestarea socialismului în țara românească din cauza înapoierii ei în cultură și industrie ar fi tot așa cum s-ar zice că nu e posibilă manifestarea socialismului într-o provincie înapoiată a unei țări civilizate cum e Bretagna în Franța, Posnania în Germania etc. În aceste provincii înapoiate, socialismul desigur nu va avea aceeași putere, se va manifesta poate în alte forme, potrivite cu condițiunile speciale acestor provincii, dar se va manifesta desigur, provinciile înapoiate urmînd viața socială a țării întregi.

Afară de asta se exagerează cînd se iau ca unică condiție de manifestare a socialismului o mare industrie și un mare proletariat industrial. Desigur că e o condiție esențială, dar într-un sens mai larg socialismul e un produs al vieții și organizației capitaliste a societății. Orga-

* Voind-nevoind.

STUDIU CRITIC

ASUPRA

Socialismului în România

DE

UN VECHIŪ SOCIALIST

Este el o plantă exotică ? — Ce-a făcut el în România.
Criza socialistă în România. — Lupta politică și socială.
Intrarea socialiștilor la liberali.

BUCURESCI

EDITURA TIPOGRAFIEI «SPERANȚA», STR. BISERICA ENEL, No. 4.

1900.

nizația țării noastre însă e capitalistă, deși n-are industrie mare.

O organizație socială în de-a lungul traiului și dezvoltării ei produce anomalii și dureri și boli sociale, dar printr-o reacție, dacă viața și dezvoltarea societății e normală, tot ea produce și elemente de îndreptare și însă-nătoșire. Aceasta e o lege fundamentală a dezvoltării societăților omenești, a organismului social, analogă cu o lege similară din fiziologia organismului individual. Astfel, societatea și organizația feudală a societății au produs în timpul dezvoltării ei o mulțime de anomalii și dureri, iar ca o reacție îndreptătoare liberalismul burghez. Astfel, organizația capitalistă modernă produce o mulțime de anomalii și dureri, iar ca o reacție îndreptătoare și progresătoare — socialismul modern. Nu e nenormal dacă o organizație socială în dezvoltarea ei produce o mulțime de anomalii și dureri — asta, din nenorocire, pare a fi o lege inexorabilă a înseși dezvoltării societăților omenești. Dar ce nenormal ar fi dacă producând acestea n-ar produce și elemente îndreptătoare ! Deci nu existența socialismului ar fi o nenormalitate, ci lipsa lui.

Nimeni nu va putea nega că în țara noastră capitalistă nu se produc mari suferințe și dureri, chiar mai multe decât în Occident, pentru că la suferințele produse prin capitalizare se adaugă unele și mai mari, produse prin rămășițe de feudalism. Și atunci toți cei subjugati și loviți unde să caute dacă nu chiar îndreptarea soartei, apoi cel puțin un cuvânt de mângâiere, și mai ales unde să caute priceperea cauzelor relelor de care sufăr, întru cât s-ar putea ele îndrepta chiar în prezent și prin ce mijloace s-ar putea ajunge ca să dispară odată ? Unde să caute toate acestea dacă nu la socialism și la socialiști ?

Dar, lăsînd chiar la o parte toate aceste argumente, chiar dacă ele n-ar fi atît de convingătoare pe cît sînt în adevăr, ar rămîne încă o întrebare, pe cît de logică pe atît de clară, convingătoare, decisivă, și anume : *cum poate un socialist să nu fie socialist ?*

II.

Ce a făcut el în România

Socialismul presupune o anume pricepere a mersului dezvoltării societăților omenești, are deci o proprie filo-

zofie a istoriei. Socialismul presupune o anume pricepere și prețuire, valoarea practică socială și morală a principalelor fenomene sociale, mai ales a celor economico-sociale, care se petrec în societățile noastre capitaliste, și deci presupune o anumită relație către ele, o anume conduită față de ele, prin urmare socialismul presupune și o anumită morală : *morală socialistă*. Într-un cuvînt, socialismul presupune o anumită concepție socială asupra vieții sociale și o activitate socială și o conduită morală în armonie cu această concepție. Dacă un om s-a convins de adevărul învățăturilor socialiste, dacă s-a pătruns de concepția socialistă asupra vieții sociale, el nu poate să fie socialist în Franța și nesocialist în România sub cuvînt că aici sînt alte condițiuni sociale decît acolo. Aceste alte condițiuni îl obligă numai să-și modifice activitatea practică în raport, în concordanță cu ele, dar nu însăși concepția socială și morală socialistă. Și socialistul francez și cel român, lucrînd fiecare practicește altfel, pentru că lucrează în două medii deosebite, nu încetează prin aceasta de a fi socialiști. „*Se zice (acum o spun și unii socialiști) că în România nu e posibilă acuma o manifestare socialistă pentru că nu sînt destule elemente necesare nici în pătura cultă, nici în cea muncitoare*“.

Dar să presupunem că în țară n-ar fi decît un singur socialist convins — singur-singurel.

Or, prin aceasta că el ar fi singur, ar înceta de a vedea în felul lui fenomenele sociale din țară, ar căpăta o altă pricepere, o altă prețuire a lor ? Și pricepîndu-le în anume fel, dacă s-ar exprima prin scris sau grai asupra lor, n-ar fi oare moralmente obligat să susție felul lui de a vedea dacă îl crede cel adevărat ? Cu alte cuvinte : făcînd o presupunere redusă în absurd că în țară n-ar fi decît un singur socialist, acesta n-ar putea decît să rămină tot socialist și să se manifesteze și să lucreze ca atare. **Așadar e absurd de a vorbi de imposibilitatea unei manifestări socialiste în țara românească și e adevărat numai că felul lucrării, al manifestării socialiste, trebuie să fie altfel, după cum altfel vor fi și rezultatele dobîndite, întrucît altele sînt condițiunile sociale ale țării noastre.** Pentru că este evident că, dacă socialismul este același în orice țară capitalistă, aplicările lui practice, rezultatele ce va da, tactica ce va trebui să urmeze vor fi

Tip. „Cultura”, Cămpineanu 15.

altele intru atita, întrucît altele sînt condițiunile sociale de viață ale fiecărei țări.

Iată cu ce cuvinte, cu ce șir de dovezi și argumente clare și concise socialismul teoretic român de acum aproape 20 de ani și-a justificat și demonstrat dreptul lui de viață în țara românească. Ce s-a întîmplat de atunci? S-a arătat oare falsitatea lor? Eu nu m-am învrednicit să citesc măcar un singur argument serios împotriva-le și, dacă există așa ceva, te rog să-mi trimiți și mie să văd și eu.

Ai să spui desigur: *la ce toate aceste dovezi că socialismul are teren în țară la noi, la ce toate aceste argumente teoretice dacă practica a dovedit contrariul, dacă unii din vechii socialiști, ei înșiși afirmă că după 20 de ani de muncă s-au convins că au muncit degeaba?* Aici am ajuns la a doua întrebare, și anume: *ce au făcut socialiștii în țară la noi, ce rezultate a produs lucrarea lor?* Poate greșesc judecînd de departe, sau poate tocmai din cauza asta văd mai clar, dar îmi pare că afirmarea pesimistă a socialiștilor se datorește unei descurajări momentane — un lucru pe care l-au pățit alții mai mari decît ei.

De cînd există socialism pe lume, nu cred să fi făcut cineva pe lume mai mult pentru el decît Lassalle.

Acesta din urmă însă, cîteva săptămîni înainte de a muri, se plîngea amar de rezultatele activității sale, se plîngea că în altă țară, în Franța, el ar fi obținut rezultate imense, pe cînd în Germania a trebuit să se mulțumească cu unele meschine.

Socialiștii români n-au făcut, bineînțeles, nici pe departe cît Lassalle, ei n-aveau nici geniul lui, nici condițiile favorabile în care s-a manifestat el, dar nu e mai puțin adevărat că ei au făcut totuși o lucrare însemnată.

Socialiștii români au ridicat — cel puțin în centrele mai însemnate orășenești — nivelul moral, intelectual și social al muncitorilor industriali, așa de puțini cîți sînt ei.

Acum 20 de ani cînd, a început să se manifesteze socialismul în țară la noi, relațiile între lucrători și patroni erau asemănătoare cu acelea de la țară între proprietari și țărani.

Lucrătorii erau un fel de iobagi și la nivelul cultural și moral al iobagilor. Socialismul a ridicat mult acest ni-

vel, a făcut pe lucrător să se simtă om și pe patron să-l considere ca atare, a deschis ochii lucrătorilor asupra intereselor lor de clasă, a făcut pe cei mai inteligenți să priceapă mecanismul economic și tendințele economico-sociale ale societății moderne, și cîți lucrători sînt acum în țară la noi care pricep chestii politice și economico-sociale mai bine decît majoritatea parlamentarilor noștri? Socialismul român n-a putut să facă mult pentru țărănimea română, dar dacă a fost cineva care să muncească cînstit și devotat pentru desființarea rămășițelor de iobăgie feudală, precum și împotriva imenselor nelegalități și bașbuzucii care se petrec la țară, apoi aceștia au fost socialiștii. Și dacă s-a făcut vreo încercare serioasă și cînstită de a chema la viață cetățenească țărănimea, apoi de socialism a fost făcută. Socialismul a luat apărarea cauzei țărănești în toate ocaziile și *sînt zeci de mii de țărani care o știu*. Socialismul într-un timp de două generații a dat un ideal și un reazem moral celor mai bune și mai inteligente elemente din pătura cultă, a tineretului intelectual. În această privință, succesul socialismului român a fost chiar relativ mai mare decît în unele țări din occident. Și în ce vremuri defavorabile a făcut-o!

Exporturile favorizate de noile căi de comunicație, împrumuturile succesive, despădurirea țării și istovirea solului ei prin export de grîne, toate acestea au făcut să se abată o ploaie de aur asupra țării încît se părea că nu se va mai sfîrși. Îmbogățirea era așa de ușoară, carierismul atît de ademenitor! Și tocmai atunci a putut socialismul să facă pe cei mai buni să aibă ochii ațintiți asupra unui ideal mai înalt, să se gîndească la cei obișnuiți și suferinzi, la interesele superioare ale țării.

Socialismul român a pus în circulație o serie de idei noi economico-sociale și umanitare din care unele au pătruns pînă și printre adversarii lor (aceia dintre foștii socialiști care au intrat la conservatori, liberali, jumiști și care au dus acolo aceste idei pot s-o ateste).

Că socialiștii au avut o însemnată influență culturală și morală, aceasta o recunosc și adversarii socialismului; bineînțeles că ei, din punctul lor de vedere, socotesc această influență ca vătămătoare. Socialiștii au supus criticii din punctul de vedere al concepției lor socialiste întreaga viață politico-socială și morală a țării, au arătat de atîtea ori că mergem spre un faliment sigur material,

moral și intelectual. Acum o vede și un copil; acum 15 ani n-a vrut să o vadă nimeni.

Socialiștii n-au putut împiedica acest faliment, dar și-au făcut datoria. Socialiștii au desfășurat o activitate mare împotriva tuturor călcărilor de lege, împotriva lipsei de garanții legale personale în țară la noi, și campaniile socialiste împotriva schingiuirilor din armată, în contra torturilor de la poliție, a bașbuzuciiilor de la sate au rămas memorabile.

Socialismul român, împreună cu radicalismul, care și el e o creație a socialismului, a făcut mult — și asta e unul din rezultatele mai importante ale lui — pentru democratizarea țării.

Asta e atît de adevărat că și acum, în presă, o gazetă, ca să aibă trecere în public, trebuie să adopte o notă democratică, iar partidele noastre politice, simțind curentul făcut, caută, cel puțin în vorbă, să adopte fel de fel de etichete democratice.

În fine socialismul român, atîta vreme cît a fost și atîta vreme cît a avut influență mai mare, a împiedicat ivirea mai intensă a două curente deopotrivă de absurde, deopotrivă de periculoase, deși în deosebite sensuri, pentru existența țării noastre: antisemitismul devastatorilor de stradă și anarhismul.

A fost destul ca să slăbească socialismul, ca antisemitismul de stradă al devastatorilor din Iași și București să înceapă a înflori. Pe de altă parte, lipsa de cultură mai serioasă, destrăbălarea morală și intelectuală au făcut din țara noastră un teren foarte prielnic pentru dezvoltarea anarhismului. Dar de cîte ori el a încercat să ridice capul la noi în țară socialiștii îl doborau, fie pe cale de argumentare, arătînd toată stupiditatea lui teoretică, fie pe cale practică, excluzînd pe oricine care se manifesta partizan al anarhiei din toate cluburile socialiste și împiedicîndu-l să vină sub masca socialismului în contact cu muncitorii.

De cînd a slăbit socialismul la noi în țară, au început mișcări și curente jingoiste, antiumane, barbariste în politică, obscurantism, propovăduire de înlocuire a lui Laplace, Darwin, Pasteur prin minunile sfîntului Sisoe, în viața culturală: sarpelandanism, simbolism decadent și alte pornografii sadice în literatură.

Acum cînd începe să sufle cu putere asupra țării un vînt pestilential de reacționarism, de obscurantism negru medieval, de feroce ură de rasă și cînd nu se ridică nici o voce măcar din cele autorizate pentru a protesta în contra tuturor acestor puteri ale întunericului — pentru că toți s-au făcut oameni grav politici și nu pot să-și compromită situația —, acum trebuie să apară clar și pentru un orb ce importanță a avut socialismul în țară la noi !

Și, nota-bene, rezultatele enumerate mai sus au fost dobîndite *cu o sumă de eforturi și jertfe relativ mici*.

Și aici, cum vezi, sînt iar în dezacord cu unii dintre socialiștii din țară care afirmă că s-a făcut foarte puțin *cu eforturi imense și jertfe mari*.

Să ne înțelegem. E adevărat că sînt doi, trei socialiști care de bună seamă au făcut mari eforturi și sacrificii, peste chiar măsura puterilor lor, care și-au istovit toate puterile în serviciul cauzei socialiste. Sînt alți cîțiva care și-au făcut toată datoria și încă cîțiva care au ajutat pe cei dintîi, iar restul, majoritatea, sau n-au făcut nimica sau au împiedicat pe ceilalți să facă ceva. E adevărat dar că s-au făcut mari eforturi și sacrificii, dar cei care le-au făcut sînt foarte puțini și deci *suma acestor eforturi și sacrificii e relativ mică*.

Se înțelege că și eu sînt de acord că socialismul român n-a făcut cine știe ce lucru mare și cred și eu că ar fi putut face mai mult, dar cînd judeci activitatea socialiștilor români nu trebuie de luat ca termen de comparație și judecată ceea ce judecătorul în mod abstract ar fi vrut să se fi făcut fără să țină seamă de loc și timp, și nici nu trebuie luate ca termen de comparație alte țări unde sînt alte condiții.

Socialiștii români au trebuit să lucreze în țara noastră, cu toate neajunsurile ei, fiind și ei tot din țara asta, cu toate neajunsurile lor.

De altmintelea sînt și eu de părere că socialiștii noștri, chiar în condițiunile acestea defavorabile, ar fi putut face mai mult decît au făcut, ba nici n-ar fi ajuns la criza la care au ajuns dacă n-ar fi făcut o serie întreagă de greșeli importante.

Și iată-ne deci, dragă Teodorescule, ajunși și la a treia întrebare a ta, anume : *care sînt cauzele adevărate ale marii slăbiri a socialismului român, adevăratele cauze ale crizei socialiste din România ?*

III.

Criza socialismului român

Cauzele crizei socialiste la noi sînt incontestabil multiple. Așa desigur în primul rînd sînt condițiile neprielnice pentru dezvoltarea socialismului în țară la noi, condiții create de istorie, de care nimeni nu e vinovat. Astfel a fost *pregătirea nesuficientă* a socialiștilor noștri în socialism, astfel e faptul că mișcarea socialistă în mare parte a fost dusă de așa-numita pătură cultă, ale cărei interese personale sînt cu totul în altă parte decît la socialism, și dezacord între interesele personale și [cele] ideale *à la longue* e greu să dureze.

Unele din cauze sînt inevitabile, fatale, cum sînt condițiile neprielnice ale țării ; despre ele ar fi degeaba să vorbim, inevitabilul e inevitabil... și pace.

Altele însă ar fi putut fi evitate, acestea sînt greșelile făcute de socialiști, ei înșiși, care de ar fi fost evitate nu s-ar fi produs criza de acum. Deci ele sînt și trebuie socotite cauze ale crizei.

Despre aceasta trebuie să vorbească și să cugete fiecare socialist dacă nu pentru altceva, apoi ca să-și tragă învățăminte pentru viitor — pentru că criza socialistă, ca orice criză, e trecătoare și ar fi, desigur, mai mult decît trist dacă greșelile s-ar repeta și înainte. Aceste greșeli pot fi subsumate sub trei rubrici :

1) *Imitarea fără destulă critică a tacticii socialiste din Occident.*

2) *Politica și politicianismul.*

3) *Exagerarea nemăsurată a propriilor forțe.*

Ai să-mi permiți, dragă prietene, să spun cîteva cuvinte despre fiecare serie de greșeli în parte.

Am zis că socialismul ca o concepție socială și filozofică e același pentru orice țară capitalistă ; e evident însă că aplicările lui practice, tactica ce trebuie de urmat, rezultatele ce va da vor fi altele întru atîta întru cît altele sînt condițiile sociale de viață ale fiecărei țări.

Socialismul român încă de acum 15 ani a priceput perfect acest adevăr și cu o claritate și cu o precizie care nu lasă de dorit a tras și concluziunile [pe] care le comportă.

Plecînd de la marea deosebire ce există între noi și Occidentul Europei, mai ales în două puncte importante, cultura tînără și inferioară și lipsa de mare industrie și proletariat industrial, socialiștii noștri au dedus și prevăzut că socialismul nu poate deveni o forță hotărîtoare în țară la noi, lipsindu-i marea industrie și un proletariat puternic. Chiar într-un viitor mai mult sau mai puțin depărtat, cînd socialismul va triumfa în Occidentul Europei, el nu se va impune în țara românească prin propria lui forță, ci, ca și liberalismul burghez, va fi adus și impus prin Occident. Rolul socialismului român e deci de a pregăti pe cît e cu putință cadrele viitorului, rolul lui e de a lumina — un rol mai ales cultural și moral —, rolul lui de asemenea e de a fi apărător pe cît e cu putință al celor slabi și obijduiți, protestator împotriva nedreptăților strigătoare rezultate din rămășițele feudalismului nostru național, rolul lui e asemenea și mai ales un rol democratizator, și anume prin prefacerea în realitate a legilor democratice care nu există decît pe hîrtie. Astfel, după cum o știi foarte bine și tu, au fost schițate drumul socialismului român și condițiile speciale în care trebuia să se dezvolte la noi. În privința tacticii practice, voi zice următoarele: Din nenorocire, în această privință socialiștii români au făcut greșeli însemnate, cărora chiar se datorește în bună parte criza de azi, ei n-au știut întotdeauna să tragă concluziile practice din premisele lor teoretice, partea practică s-a arătat mult inferioară celei teoretice.

Dar chiar aicea socialiștii români au fost mai originali decît conservatorii sau liberalii care au imitat servil străinătatea, care, de pildă, au tradus întocmai Codul Napoleon și de-abia după 30 de ani au băgat de seamă că la țară, pentru relațiile între țărani, se potrivește ca nuca în perete.

Ca exemplu vom aduce legalismul socialiștilor români, din care ei au făcut una din bazele tacticii lor practice. Prin legalism nu înțeleg neieșire din lege; așa legaliștii sînt și socialiștii din Occident, ci legalismul în sensul

apărării legilor existente, lupta pentru a le procura o ființă reală.

Socialismul a fost cel dintîi care a înțeles, în toată însemnătatea lui, faptul mării nepotriviri între starea legală și starea reală în țară la noi, unde pe cînd starea legală, legile scrise sînt asemănătoare cu cele din Occidentul Europei starea reală în țară e încă în mare parte feudală, în orice caz nemăsurat inferioară celei dintîi.

Și aceste două stări trăiesc nesupărate una lingă alta, mai ales la țară: legile spun una, practica cu totul alta. A face deci ca legile democratice să devină o realitate e în fond a prefăce România într-o țară democratică, ceea ce înseamnă o adevărată revoluție socială. Și socialiștii au priceput asemenea că numai ei pot să se lupte sincer și rodnic în această direcție. În adevăr, dacă există acest straniu dezacord între starea legală și cea reală, el se datorește claselor dominante, care au tot interesul ca starea legală să nu devină o realitate. Statul din altă parte, întru cît reprezintă interesele tuturor claselor sociale, ar avea interes să apere starea legală, dar statul cu miniștrii cu tot e prizonierul oligarhiei noastre electorale și deci nu poate face mare lucru. Și chiar C. A. Rosetti, cu toată autoritatea lui, cînd a luat legalismul în serios a fost gonit de la putere.

Ca starea legală să devină o realitate e numai în interesul claselor muncitoare, al claselor apăsate, care suferă teribil de acest dezacord; deci numai socialiștii, ca reprezentanți ai intereselor clasei apăsate, au tot cuvîntul să se lupte pentru adevărata intrare în legalitate. Aceasta au priceput perfect socialiștii și au prefăcut legalismul într-un articol de program împrejurul căruia au grupat o bună parte din activitatea lor. Cîtă bătaie de joc a fost pentru acest legalism din partea radicalilor și a unora dintre socialiști care pînă la sfîrșit n-au priceput noima lui, o știi desigur ca și mine.

Din nenorocire, socialiștii noștri n-au știut să fie totdeauna atît de originali, n-au știut nici să tragă concluzii din propriile lor premise teoretice și, la rîndul lor, în bună parte au imitat în tactica și activitatea practică pe socialiștii din Occident, mai ales pe social-democrația germană. Se înțelege că rezultatele trebuiau să fie păgubitoare. Uneori activitatea identică cu aceea germană a socialiștilor din România dădea rezultate diametral

opuse, și nu e de mirat, avînd în vedere neasemănarea mare a condițiunilor sociale din țara noastră și din Germania.

Așa spre pildă :

Cînd un socialist spune lucrătorilor industriali din Germania că ei sînt puterea hotărîtoare în țară, că ei produc toate bogățiile țării, că pe spinarea lor trăiesc toți, că odată treziți și luminați ei n-au decît să pună mîna pe puterea politică pentru a transforma țara în interesul lor — toate acestea nu sînt nici ridicule, nici demagogice, pentru că sînt adevărate, corespund realității.

În Germania $\frac{3}{4}$ din toată producția țării e formată de proletariatul industrial, ei sînt zeci de milioane, socialiștii au deja milioane de alegători. Cînd însă la clubul muncitorilor de la noi se repetau aceleași fraze la cîteva sute de lucrători, dintre care marea majoritate nu știa ce e socialismul, între care erau cîțiva numai cu dreptul de alegători, atunci frazele acestea au fost ridicule și demagogice, producînd toate rezultatele rele ale demagogiei.

Asemenea cînd în Occident se exaltează rolul proletariatului manual și mișcarea socialistă față de rolul proletariatului intelectual, apoi această exaltare și acolo a produs rezultate rele. Se știe cît rău a făcut socialismului francez teoria așa-numită de *mains caillieuses*. Dar acolo cel puțin această exaltare corespunde unui fapt real, pentru că în adevăr forța și importanța proletariatului lucrător față cu pătura cultă din mișcarea socialistă sînt covârșitoare.

Cînd însă aceeași exaltare se făcea la noi, ea nu corespundea deloc realității, a fost demagogică față de lucrător și nedreaptă față cu pătura cultă, a băgat zizanie între aceste două elemente atît de necesare una alteia și, dezgustînd pe mulți din pătura cultă, a introdus, totodată, un spirit de particularism între unii din lucrători.

Și cîte și mai cîte neajunsuri au izvorît din această imitare fără critică a social-democrației germane !

Dar cea mai mare a fost băgarea socialismului în politică și în politicianismul parlamentar al țării.

Dar aici să ne înțelegem asupra cuvîntului, pentru că e politică și politică.

Cînd un socialist convins caută să convingă pe alții, cînd din punctul său de vedere supune criticii toate fe-

nomenale sociale ce se petrec înaintea lui, cînd prin scris sau prin grai caută să protesteze împotriva strigătoarelor nedreptăți care se petrec în societate, cînd organizează bresle și sindicate de muncitori sau cooperative de producere și de consumație și caută să le pătrundă de ideile și sentimentele de solidaritate socialiste ca să formeze astfel cadrele unui viitor mai bun — toate acestea sînt asemenea o activitate politico-socială, și încă în sensul cel mai bun al cuvîntului. Această activitate socialistă în Occidentul Europei e cea mai importantă, deși în aparență, prin zgomotul pe care-l face, pare a fi mai importantă cealaltă activitate mai special politică : lupta în alegeri și în parlament, lupta politică parlamentară.

Să le deosebim aceste două activități prin două denumiri deosebite, și anume pe cea dintîi *politico-socială* și cea [de]-la doua parlamentară. După cum am zis, activitatea de genul întîii există și în Occidentul Europei și e cea mai importantă, dar aproape exclusivă, iar cea de-a doua, redusă la proporțiile minime, poate de la început [să fie] cu totul neglijată.

De ce ?

Mai întîii și întîii pentru că la noi lupta și activitatea în genere vorbind politico-parlamentare nici pe de parte n-au aceeași importanță ca în țările occidentale.

La noi între organismul politic și organismul social al țării e atît de puțină legătură încît aceste două organisme par uneori a nu avea nimic comun și fiecare trăiește cu viața lui proprie.

În parlament se pronunță discursuri frumoase, se discută și se votează vrafuri de legi, se propun și se adoptă sau se resping mii de amendamente, toate acestea însă au foarte puțin a face cu viața reală a țării și o influențează foarte puțin, mai ales în bine.

Cauzele acestui fapt sînt multe, principalele sînt : tinerețea regimului nostru parlamentar și faptul că parlamentarismul la noi n-a avut la introducerea lui teren pregătît ca în Occident, ci a fost o plantă exotică.

Afară de asta, principala activitate a parlamentarismului e legislativă. La noi însă starea legală de fapt în cît privește mai ales relațiile cele mai importante între clasele dominante și muncitoare dominate nu există. Aceste relații sînt conduse de un codex uzual, rămas din iobăgie și care are foarte puțin a face cu legile oficiale.

Astfel dar, activitatea parlamentară cea mai principală, legislativă, e de la început lovită de sterilități — e o *activitate factice*.

IV.

Lupta politică și socială

Dar socialiștii au avut încă un cuvânt mult mai decisiv pentru a nu se confunda în politica și politicianismul țării : aceasta e imposibilitatea existenței înseși în condițiile actuale ale țării a unui partid însemnat, social-democrat.

Primordiala condițiune de existență [a] unui partid politic parlamentar sînt alegătorii — aceasta este mai mult decît evident : *Pas d'argent, pas de suisses**, zice dictonul cunoscut — tot așa : nu-s alegători, nu-i partid. Această putere electorală ar fi putut să dea socialismului numai proletariat industrial plus cel intelectual. Acesta în țară la noi e încă în fașă și chiar cît este e redus la neputință prin regimul nostru electoral.

Așadar, chiar premisele teoretice puse de socialiștii înșiși trebuiau să-i facă foarte prudenți în chestia politicii parlamentare.

Din nenorocire, socialiștii au fost asurzii de zgomotul pe care-l face politica la noi, orbiți de importanța ce și-o dă ea înseși.

Pe cît de puțin reală și mai ales binefăcătoare e influența politicii parlamentare asupra vieții țării, pe atît de mare importanță ea își dă sieși ; în această privință, importanța ei reală e invers proporțională cu importanța ei aparentă.

Cine nu știe că la noi toată lumea face politică, iarăși politică și numai politică ?

Întreaga opinie publică nu e preocupată decît numai de politica parlamentară.

Știința, literatura, arta, chestiuni economice, culturale, morale sînt fleacuri ; politica și iar politica e totul. Cînd e vorba de o remaniere ministerială, de ieșirea din minister a d-lui x și de intrarea d-lui y, apoi acest eveniment capătă o importanță colosală. Toate convorbirile publice, toate articolele de gazetă, întreaga opinie publică

* [Nu-s bani, n-ai mercenari]

e pasionată de acest eveniment — s-ar părea că de aicea atîrnă prezentul și viitorul țării. În realitate însă, acest eveniment are tot atîta influență reală asupra vieții și dezvoltării țării cît scăderea apei în lacul Cișmigiu asupra climei ei.

Această nemăsurată importanță ce se dă politicii parlamentare la noi, plus marea importanță reală ce are în adevăr în Occidentul Europei, și care de departe pare și mai mare decît e în realitate, au făcut pe socialiștii români să comită marea greșală de a se cufunda chiar de la începutul activității lor în politica și în politicianismul țării.

Rezultatele acestei activități au fost ceea ce pot să fie rezultatele unei activități factice.

Socialiștii au cheltuit cele mai multe și cele mai bune puteri ale lor pentru a-și da aere de un adevărat partid politic social-democrat, au făcut atîtea sacrificii și jertfe nu pentru a fi, ci pentru a părea.

Pentru că ce altă a fost această activitate neobosită cheltuită pentru a forma cluburi politice pînă și în cele mai îndepărtate orașe provinciale, însă fără membri care să priceapă ceva în socialism, și această alegere, după număr, după cantitate, în detrimentul calității și această organizare completă și pompoasă de partid cu comitete, consilii generale etc. ?...

Și acest fast atît de costisitor al congreselor ținute cu 120 de membri cînd partidul n-avea 100 de socialiști luminați și perfect convinși ; și discuțiile aprinse la congrese asupra condițiilor de alianțe politice cu alte partide cînd partidul avea numai cîteva sute de voturi în toată țara ; și punerea continuă de candidaturi în unele orașe pentru a-și număra puterile cînd invariabil partidul avea acolo 8 voturi. Și cîtă activitate, cît devotament, cîte jertfe pentru toată această activitate factice, și ce păcat că toată această activitate dezinteresată, profund cinstită, s-a distras de la destinația ei naturală în țara românească, de la ceea ce au numit ca politică socială, anume : în lucrare culturală și morală, în organizarea de bresle de lucrători și pătrunderea lor de ideile și idealurile socialiste, în propagarea socialismului etc. Atunci puterea culturală, morală și în mod indirect chiar cea politică ar fi fost alta. Zic chiar influența politică, pentru că între multe alte ciudățenii din țara noastră e și asta

că cei care stau în afară de politica militantă au de multe ori o influență indirectă care e mai mare decât a acelor care fac politică militantă. Așa-numitele „oculte“ din fiecare grupare politică, care fără să se amestece direct conduc totul, nu sînt un fenomen occidental, ci izvorăsc din înseși condițiile politico-sociale ale țării noastre.

Se înțelege, această calitate are o parte bună prin aceea că în timpul agitațiilor electorale și de la tribuna parlamentară s-au pus în circulație ideile socialiste. Dar acest bine a fost cumpărat prea scump prin faptul că s-a îndreptat întreaga activitate deja destul de modestă (foarte puternică ea nu poate fi în țară la noi) într-o direcție cu totul factice, făcînd pe socialiști, în timp de cîțiva ani, să piseze apa în piuă.

Cel mai mare neajuns al acestei activități — comun tuturor activităților factice, fără teren real — e că a dezagustat, istovit și descurajat pe cei mai mulți din luptătorii socialiști și i-a făcut să ajungă la concluzia falsă că manifestarea socialistă e imposibilă în țară la noi, ceea ce e profund greșit. De mult deja, adversarii socialismului au susținut că în condițiile speciale ale țării noastre nu este posibilă o manifestare socialistă, acum și unii socialiști, hipnotizați de *politică* și confundînd speciala manifestare a socialismului prin un partid politic cu manifestarea lui generală, nevăzînd în tot socialismul decât politică parlamentară, susțin și ei că nu e posibilă în țară la noi pentru moment o manifestare socialistă.

Adevărul însă e — și un adevăr foarte important — *că de bună seamă nu e posibil la noi un partid politic parlamentar social-democrat, dar e posibilă, foarte utilă și necesară manifestarea socialismului în sensul politico-social și care e cea mai importantă manifestare a lui.*

A treia serie de greșeli făcute de socialiști rezidă în faptul că ei și-au exagerat grozav puterile, nu și-au dat seama exact de propriile lor puteri. n-au știut să și le măsoare și să lucreze în consecință, să atace probleme în raport cu puterile lor reale, nu imaginare. Dimpotrivă, socialiștii noștri atacau probleme pentru care n-ar fi de ajuns înzecite forțe ca acelea pe care le aveau și, cum ajungeau să aibă un succes oarecare într-o direcție, se aruncau în altă direcție, fără să-și fi asigurat rezultate cit de puțin trainice în cea dintîi.

Această nerăbdare și lipsă de socotință, desigur, nu sînt particulare numai socialiștilor, e un păcat general al țării.

În Engiltera dacă un cerc de oameni reușesc să facă în vreun cartier sărac din Londra o operă umanitară, utilă, ei își dau toată viața pentru ea și socotesc că și-au făcut datoria. În Rusia, dacă un cerc de tineri, în timp de vreun an-doi au reușit să-și împrăstie ideile, ei se duc bucuroși în exil, în Siberia, socotînd că n-au trăit degeaba.

La noi însă, cînd un cerc de tineri generoși intră în lupta socială, ei are pretenția nici mai mult, nici mai puțin ca să regenereze întreaga viață socială a țării *du fond au comble* și dacă această intrare în viața politică n-ar însemna cel puțin un *punct istoric de la care va începe o altă viață*, atunci nu s-a făcut nimic. Cauza acestui fenomen e în primul rînd cultura noastră socială, așa de tinăra încă. Această cultură în Occident a făcut să pătrundă în spiritul păturilor culte priceperea imensității problemei regenerării sociale a unei țări. La noi această pricepere lipsește. Și iată de ce avem în fiecare lună cîte o altă „eră nouă“.

Afară de asta, aceia care fac politică parlamentară și socială la noi aparțin clasei noastre dominante, oligarhiei noastre naționale. Oligarhul însă, prin faptul că-i este permis totul în viață, pierde noțiunea și măsura adevărată a puterii lui. Popoarele muncitoare, care prin istoria lor grea și dureroasă și-au săpat bine în minte și suflet ceea ce nu se poate, au creat o serie întreagă de dictoane și proverbe înțelepte în această privință.

Astfel, poporul francez zice: „Qui beaucoup embrasse, mal étireint“*, iar poporul român zice foarte înțelept și el: „Să nu alergi după doi iepuri că nu prinzi nici unul“.

Socialiștii noștri care au început mișcarea n-au ieșit din popor, ci din oligarhia națională și poate de aceea au alergat nu după doi, ci după douăzeci de iepuri care fugeau în diferite direcții cu scop de a prinde nu numai pe toți, dar și cîțiva pe deasupra. Chiar de la început socialiștii — o mînă de oameni — au început să aibă un mare ascendent cultural și moral mai ales într-o revistă literară și științifică. De s-ar fi urmat cu insistență pe

* [Cine îmbrățișează mult, strînge puțin].

această cale, s-ar fi adus servicii neprețuite și socialismului și țării. Dar acestei reviste au urmat propaganda și organizarea cercurilor socialiste între studenții universitari, de acolo între muncitorii sătești, apoi organizarea muncitorilor de la orașe, cluburi politice, organizarea petiționarei din partea țăranilor pentru cererea de pământ, lupta politică, alegerea de deputați etc., etc., etc. Vertiginos au urmat una după alta, de la una s-a sărit la alta, fără să se fi asigurat vreun rezultat trainic în ceva, fără măcar să se fi asigurat că statul-major socialist s-a pătruns cu adevărat de învățăturile socialiste, de etica socialistă.

Un exemplu caracteristic de această nesocotință a fost eroarea de a funda o gazetă zilnică socialistă. Când nici Engllitera și nici Franța socialistă nu aveau încă o gazetă zilnică pe motivul că nu fuseseră în stare, n-aveau destule puteri pentru a susține o întreprindere așa de grea, micul și slabul partid socialist român fundează o gazetă zilnică !

Rezultatul a fost că gazeta în timp de 3—4 ani a absorbit toate puterile partidului, a paralizat orice altă activitate, astfel că nu gazeta a existat pentru partid, ci partidul pentru gazetă.

Iar partidul a fost mai slab, mai istovit ca oricând din pricina acestei nesocotințe în muncă, din pricina activității factice de partid politic, din pricina neînțelegerilor dintre socialiști, rezultatul iarăși în mare parte al acestei nesocotințe și al acestei activități factice — atunci socialiștii au abordat cea mai formidabilă dintre problemele politico-sociale de la noi : *formarea cluburilor politice țărănești, mișcarea țărănească*.

O, știu, socialiștii au vrut să cheme țăranimea la viață politică și, mai ales, au voit să dobândească domnia legilor la țară, garanții legale pentru țărani. Ei au voit să facă să devină o realitate întocmirea noastră democratică și pentru țărani. Ei au fost în limitele programului, au lucrat în acea direcție care era recunoscută de ani și care era cea mai importantă însărcinare a socialismului român.

Tendințe anarhice, învinuire de escrocherie sint cea mai mare calomnie și cea mai înfiorătoare nedreptate care s-a făcut vreodată unei grupări sociale. Știu că intențiile le-au fost pure și scopurile nobile. Dar, pentru

a aborda o problemă așa de vastă, socialiștilor le-ar fi trebuit puteri foarte mari pentru a rupe acele zăgazuri care despart România în două țări deosebite : satele și orașele românești. Și le-ar fi trebuit și mai multe și numeroase puteri conștiente socialiste pentru a ține această mișcare în marginile legaliste, în limitele scopului pentru care a fost făcută ca să nu debardeze, să nu crească peste capul lor, să nu ia o direcție și un drum care ar fi putut să devină fatale socialismului, pernicioase țăranimii și chiar țării. Și socialiștii n-au avut măcar atâtea puteri ca să-și mai țină gazeta !

Rezultatul a trebuit să fie, fatal, acela care a fost. Ca în fabulă, broasca socialistă a vrut să ajungă pe boul liberal și conservator și a pățit-o tot ca în fabulă.

V.

Intrarea socialiștilor la liberali

N-aș vrea, dragă amice, să crezi măcar un moment că toate aceste critici au de scop de a face vreo imputare socialiștilor noștri, că le bănuiesc ceva, că aș vrea să împrăținez meritele lor.

Ferească Dumnezeu !

Apoi mai întâi, vorba românului : după bătălie mulți voinici se arată. Ceea ce n-a fost limpede acum un an încă poate fi clar acum. Pe urmă tocmai eu recunosc că socialiștii noștri au făcut mai mult bine, incomparabil mai mult decât o cred ei înșiși.

Afară de aceasta, greșelile în lupta politico-socială ridică uneori foarte sus moralmente pe cei care le-au făcut.

Așa chiar în cazul de față. Socialiștii noștri — vorbesc de aceia care în adevăr au muncit și s-au devotat cauzei lor — au făcut o greșală că au luat în spate mult mai mult decât puteau să ducă. Dar ei au dus această greutate, care uneori se prefăcea în cruce, ei singuri au plătit această greșală și toate consecințele ei. Activitatea socialistă, pe cât realmente e posibil în țară la noi, e peste măsură de grea, dar socialiștii au abordat-o și au ajuns aproape să facă imposibilul. Ei au ajuns să aibă aproape un partid, să aleagă deputați, să țină ani

o gazetă zilnică etc. Ei au arătat ce poate o mare idee pusă în mișcare de un mare devotament. Dacă vreo doi din ei s-au retras din orice luptă socială, istoviți, sfârșiți de puteri, aceasta arată numai cât de istovitoare a fost munca, arată că ei n-au făcut socialism diletant sau de paradă, ei și-au cheltuit toate puterile pînă la istov în serviciul cauzei. Sînt convinși că în istoria socialismului internațional lor le e conservată o pagină frumoasă.

Dacă împotriva lor se ridică învinuiri din partea unora din lucrătorii socialiști pentru retragerea lor din luptă, asta arată încă o dată că la cluburile noastre s-a făcut prea multă politică și prea puțină educație morală.

Greșelile sînt și ele uneori foarte prețioase, și anume atunci cînd arată ce nu trebuie de făcut și dau indicații de ce trebuie făcut. Dar pentru asta trebuie de pus în relief greșelile așa cum le crede fiecare și tocmai asta și numai asta vreau să fac. În țară, după cum ni se pare, se trag concluzii greșite din criza actuală socialistă.

Unii socialiști, confundind manifestarea socialistă în general cu manifestarea ei politico-parlamentară, neagă pentru un moment posibilitatea oricărei manifestări socialiste, iar cei rămași socialiști, lucrătorii socialiști, care prin însăși existența lor dezmint afirmarea pesimiștilor, dau vina crizei pe alte cauze, tot așa de greșite. Așa, spre pildă, după unii această cauză ar fi stînd în faptul că socialiștii români n-au fost destul de revoluționari, n-au fost republicani, antidinastici, au fost prea legalisti etc. Dacă s-ar acredita opinia aceasta, ea ar deveni periculoasă și viitorului socialismului, și chiar țării.

Dacă eu, de aci, de departe, aș avea voie să dau sfaturi celor rămași socialiști, ca și celor ce vor veni de acum înainte spre socialism, le-aș spune următoarele :

Mai întîi și întîi să caute să se convingă, să se pătrundă bine de adevărurile socialiste, de concepția socialistă asupra vieții sociale, de morala socialistă. Evenimentele din urmă au arătat că între socialiști au fost și sînt mulți care sînt departe de a fi convinși și conștienți socialiști.

Odată pe deplin convinși — nu prin fraze sforăitoare, ci prin muncă, studiu, cugetare —, odată pătrunși de concepția socialistă, de idealurile, de morala superioară socialistă, timpul de activitate ce li se deschide chiar în țară la noi e destul de însemnat și rodnic.

Sînt în primul rînd propagarea socialismului, răspîndirea concepției și moralei socialiste, critica și analiza tuturor fenomenelor sociale ale țării din punctul de vedere al concepției socialiste.

Pe urmă sînt protestarea și lucrarea în marginea puterii fiecăruia împotriva acelor nedreptăți și fărădelegi speciale țării noastre, care sînt fărădelegi chiar din punctul de vedere al partidelor noastre politice ele înseși.

Apoi trebuie să vină organizarea muncitorilor în orașe, în bresle și societăți cooperative, lupta pentru îmbunătățirea, pe cît e cu putință a soartei lor, pătrunderea lor de adevărurile socialiste, de solidaritatea socialistă. Cînd socialiștii odată au să fie destul de puternici, cînd din altă parte proletariatul industrial se va dezvolta, va deveni o putere, iar țărănimea se va trezi și ea la viața politică, atunci va veni vremea pentru fundarea unui partid politic social-democrat. Dar și pînă atunci munca socială indicată mai sus nu e numai însemnată și rodnică, dar și foarte grea, în țară la noi mai ales. La noi, în condițiile morale și reale (nu legale) ale țării, lucrurile cele mai simple cer foarte multă muncă și sacrificiu și un mare devotament.

Ca un lucrător într-un atelier să-și apere demnitatea lui de om și lucrător, ca un judecător la țară să împartă dreptate deopotrivă la țărani și la boieri, ca un medic de plasă să-și facă datoria în toată conștiința și să protesteze în contra celor mai vădite fărădelegi care se petrec la țară, astea și altele de asemenea natură, care în alte țări sînt făcute de orice om cinstit, de orice convingție politică, cer la noi un mare devotament pentru binele obștesc, aproape un eroism.

Dar, tocmai pentru că se cere așa de mare devotament și uitare de propriile interese, numai un socialist poate să săvîrșească această operă.

Pentru a săvîrși o operă așa de grea, trebuie să fii pătruns de un mare ideal social și moral — și acest ideal, care în epoca trecută era idealul liberal, pentru epoca noastră e idealul socialist. Pentru un atare devotament și uitare de sine, trebuie să te simți că faci parte din acea imensă mulțime de lucrători ai viitorului care sînt împrăștiati în cîteși patru colțurile lumii, trebuie să simți, ca să poți rezista împotriva vrăjmașilor și împotriva unui mediu atît de insalubru, că în mica și modesta ta lucrare

conlucrezi la aceeași mare operă la care lucrează Bebelii, Liebknechții, Jauresii. În această direcție, nu numai activitatea unei organizații socialiste, dar activitatea fiecărui socialist răzleț e foarte binefăcătoare și rodnică. Dar pentru toate acestea trebuie ca socialiștii noștri să fie oameni convinși în toată puterea cuvântului, să se păzească de fraze sforăitoare și deșerte, mai ales de cele revoluționare-demagogice, de îndemnul la așa-numita practică revoluționară. Prin aceasta ei nu numai că vor compromite opera lor, ceea ce e un rău relativ, dar și viitorul socialismului în țară la noi, ceea ce e un rău cu mult mai mare.

Scrisoarea aceasta amenință să devină un op întreg și n-am zis încă nimica asupra faptului care a provocat-o chiar : *trecerea la partidul liberal a câtorva fruntași socialiști*.

Dar în urma celor de mai sus n-am să am multe de spus în această privință. După cum ai văzut, nu prea am iluzii multe în privința activității parlamentare în țară la noi. Nu neg însă că se poate face bine și pe această cale. Dacă s-ar putea împiedica cel puțin o parte, o parte din rău, dacă s-ar putea face ceva pentru prefacerea în realitate a fictivelor noastre instituții democratice, și încă ar fi mult, foarte mult.

E evident că un socialist convins poate să fie folositor luptând și pe calea politică parlamentară. Dar pentru această luptă n-avem un partid politic socialist și nu-l putem avea încă. E deci natural ca aceia care vor cu orice preț să facă politică s-o facă cu partidele celelalte.

Desigur că ar fi fost mai bine chiar de la început dacă gruparea socialistă, în loc de a se arunca în activitatea politică, ar fi dat voie și puțință acelor din membrii săi care ardeau de dorința acestei activități s-o facă cu partidul liberal, spre pildă, ocupându-se grosul grupului cu acea activitate socială despre care am vorbit mai sus.

De altmintealea asta nu e o noutate. Nu de mult, grupările socialiste din unele țări occidentale au procedat astfel. Și acuma încă majoritatea socialiștilor din Anglita și America nu fac politică pe seama lor, ci pe seama unuia din partidele burgheze.

Dar ce e de zis despre cei câțiva socialiști care au intrat în partidul liberal ?

Aceasta, desigur, schimbă chestia, dar de aici de departe nu pot să judec despre oportunitatea și utilitatea acestui pas.

Ipotetic însă admit că s-ar putea face și asta, dar cu condiția ca socialiștii să declare că rămân tot socialiști. După umila mea opinie acei câțiva socialiști la intrarea în partidul liberal ar fi trebuit să facă o declarație cam în termenii următori : „Domnilor, noi sintem și vom rămâne pentru totdeauna socialiști. Convicțiile noastre, concepția noastră socialistă, morala socialistă vor rămâne și mai departe ale noastre : ele sint rezultatul a ani de gândire, de luptă, și acestea nu se schimbă după împrejurări, ca o pereche de ghete. La noi însă, în țară, actualmente nu e și nu poate fi încă un partid politic parlamentar socialist. Pe de altă parte, lupta parlamentară, care ni s-ar impune în țară la noi în condițiile ei speciale e lupta pentru a preface parlamentarismul fictiv în realitate, pentru realizarea pe cât e cu puțință a instituțiilor noastre democratice, care sint numai pe hîrtie, a domniei legilor, a introducerii corectitudinii în afacerile publice etc. Toate acestea le aveți înscrise în programul dv. De aceea, noi venim între dv. nu ca să facem socialism militant — ceea ce ar fi absurd —, ci sincer, fără nici o *reservatio mentalis*, să lucrăm din toate puterile pentru democratizarea reală a țării în marginile chiar ale programului dv., și atîta vreme cît veți merge pe acest drum nu veți avea colaboratori mai sinceri, mai devotați, mai corecți ca noi, pentru că lucrînd așa noi rămînem fideli convicțiilor noastre socialiste“.

Acest limbaj sincer, franc, lipsit de echivoc, pentru moment, ar fi făcut, desigur, mai grea situația lor în partidul liberal, dar în schimb ar fi fost neprețuit pentru viitor, cînd le-ar fi făcut situația cu mult mai ușoară și mai limpede.

Așa însă cum s-a întimplat intrarea în partidul liberal, fără nici o lămurire și declarație, ea dă loc și va da în viitor și mai mult loc la fel de fel de echivocuri și situații false.

Astfel acum conservatorii consideră această intrare ca o stratagemă cu tot felul de scopuri infernale, revoluționare ; liberalii o consideră ca o pocăire : oameni tineri, copii generoși, au umblat cu capul în nori, dar cînd au dat de practica vieții s-au lăsat de fantazii copilărești.

În sfârșit, cei rămași în gruparea socialistă o consideră ca o trădare. Aceasta nu e just. În Occident, unde există un partid parlamentar social-democrat, trecerea unui socialist din partidul lui într-un partid burghez ar fi o ade-vărată și autentică trădare.

La noi însă, unde partidul social-democrat există nu-mai cu numele și unde nu poate încă să existe, intrarea unui socialist într-un partid burghez pentru a face poli-tică în concordanță cu convicțiile lui nu e deloc trădare. Numai viitorul, în acest caz, poate să arate dacă socialis-tul în chestie va ști să rămână fidel idealului lui socialist.

Așadar, cum vezi, după cum pot să judec de aici, de departe, nu sint necondiționat împotriva intrării citorva socialiști, care vor să facă politică parlamentară, în par-tidul liberal; de departe ar fi greu să mă pronunț. Sint însă împotriva felului cum s-a întimplat această intrare.

Ai să spui poate că aceasta e numai chestie de for-mă și nimic mai mult. O nu, e chestie aicea mai ales de fond. Millerand asemenea a intrat într-un guvern bur-ghez, unde conduce pentru moment cel mai important minister, dar el a declarat hotărît că a fost, este și va ră-mîne socialist.

Prin aceasta el a precizat întru cîtva și ce va face în minister, și la ce nu se va preta cît va rămîne acolo, și ce va face cînd împrejurările îl vor sili să părăsească gu-vernul.

Natural că în Franța sint alte împrejurări decît în țara noastră.

Dar în privința îndatoririi morale a unui socialist de a se declara ca atare, împrejurările tuturor țărilor con-stituționale rămîn aceleași.

Astfel o judec și eu de aici, de departe; poate n-am dreptate, dar o spun cum o înțeleg și cum o cred. Încă o dată, dacă am sau n-am dreptate să judece alții.

Un vechi socialist

STUDIU CRITIC ASUPRA SOCIALISMULUI ÎN ROMÂNIA. EDITURA TI-POGRAFICĂ „SPERANȚA”, BUCUREȘTI, 1900, 34 P.

DEOSEBIREA DINTRE SOCIALISM ȘI ANARHISM ⁶¹

Studiu sociologic

Anarhismul ravașolist ⁶² e, desigur, o boală socială, dar nu lesne trecătoare. Ca boală pricinuită de înseși de-fectele organizației sociale, ea miine-poi miine, va izbucni iarăși și iarăși va face să se ocupe lumea de ea.

Așadar, poate ai dreptate. Te rog însă să nu crezi că ceea ce mi-ai cerut e un lucru ușor; ba, nu-i ușor deloc, și greutatea în tratarea deosebirii dintre socialism și anarhism provine mai ales de la acesta din urmă.

Socialismul are o doctrină clară, solid construită, care a adunat în jurul ei milioane de prozești, desigur nu toți de aceeași părere în privința detaliilor doctrinei, dar cu toții de acord în privința esențialului ei.

Poți, desigur, fi pentru sau contra socialismului, nu poți însă să nu recunoști nici soliditatea logică a con-strucției doctrinei, nici claritatea ei.

Acestea însă constituie un mare avantaj pentru cine studiază și expune o doctrină.

Cu totul altceva e cu doctrina anarhistă. Despre ea s-ar putea zice ceea ce spune Cațavencu despre industria română: „E admirabilă, splendidă, dar nu există“. Cel puțin nu există ca o doctrină asupra căreia toți ar fi de acord.

Anarhiștii fac în primul rînd aplicarea anarhismului la propria lor cugetare: e o strașnică anarhie în cugeta-rea și teoriile lor.

În adevăr, cine sint teoreticienii recunoscuți ai anar-hismului de azi? Reclus, Kropotkin, Grave, Merlino?

Aceștia, dar mai ales cei doi dinții, sînt oameni de-o rară noblețe de suflet, de un mare devotament pentru idee, de un altruism înalt, dar sînt foarte slabi economiști și sociologi. Însăși noblețea de suflet, bunătatea de inimă nu-i lasă să tragă celc din urmă consecințe din teoriile lor; ei rămîn în drum și teoriile le sînt eclectice, sînt un amestec de anarhism umanitar, socialism individualizat, plus multă poezie utopică, umanitară.

Ceea ce însă e mai important e că anarhiștii militanți cei mai consecvenți — ravașoliștii — nu-i recunosc deloc de adevărați teoreticieni ai anarhismului, și cite un ravașolist mai violent găsește că n-ar fi deloc rău ca desființarea societății moderne să se înceapă prin suprimarea acestor apostoli falși, trădători ai adevăratului anarhism.

E greu în adevăr de găsit cîțiva anarhiști din cei militanți care să fie perfect de acord asupra doctrinei lor.

E adevărat însă că anarhismul reprezintă un mare principiu, o mare idee socială care e comună tuturor.

În lupta ce durează de mii de ani între societate și individ, anarhismul în ziua de azi reprezintă interesele individului împotriva societății — el ridică pe individ deasupra societății, îl exaltează, îl divinizează, îl preface aproape într-o entitate religioasă și prin aceasta, ipso facto, desființează și dizolvă societatea însăși.

Cel mai consecvent teoretician al anarhismului, în acest sens, e însemnatul filozof Max Stirner. Hegelian de mare talent, un cap dialectic distins, gînditor și filozof de elită, el — prin absoluta lui consecvență, dusă pînă la absurd — poate fi socotit ca adevăratul teoretician al anarhismului ravașolist modern, chiar mai mult decît discipolul său Bakunin. De aceea, în articolul de față am în vedere mai ales pe Stirner, ca teoretician, și pe ravașoliști, ca tacticieni ai anarhismului. Anarhismul eclectic al lui Kropotkin și Reclus nu reprezintă adevăratul anarhism, și ar fi nepotrivit pentru demonstrarea deosebirii clare și profunde dintre socialism și anarhism. Pentru arătarea acestei deosebiri a trebuit să iau și pe unul și pe altul în cele din urmă consecvențe ale lor, nu în formele lor atenuate, eclectice.

Pentru a nu mă cufunda în considerații și abstracții teoretice, care ar îngreua foarte mult priceperea articolului, am admis metoda următoare : în acest articol arăt

prin exemple concrete felul cum socialiștii și anarhiștii consideră principalele *categorii* sociale, cum sînt : *societatea, statul, morala, proprietatea individuală*, plecînd fiecare de la concepțiile lor teoretice și concluziile practice, ce trag din aceste considerații și concepții teoretice.

În felul acesta se arată *ad oculos* marea deosebire teoretică și practică ce există între ei.

Din punctul de vedere metodologic ar fi, desigur, multe de zis împotriva procedurii aces a, e însă cel mai potrivit și cel mai practic pentru un articol de revistă și pentru cititorii care nu s-au ocupat în special cu chestii sociologice, și aceștia, desigur, sînt marea majoritate.

Repet încă o dată că în articolul meu am în vedere mai ales anarhismul teoretic, consecvent, al unui Stirner, și cel practic, al unor Caserio și Lucheni, iar nu anarhismul eclectic al lui Kropotkin și Reclus.

Te previn, de asemenea, că articolul de față e un mic fragment, mai mult decît atîta, e un fragment fragmentar, și cred că nu poate să fie ceva mai fragment decît dacă e fragmentar.

Pentru moment nu pot să fac mai mult și nu cred că e necesar.

Și acum trec la chestie.

Prima și fundamentală deosebire dintre socialiști și anarhiști e felul cum înțeleg unii și alții societatea.

Pentru socialiști, societatea e un product *special* al evoluției universale și cel mai înalt product al acesteia; e culmea pînă unde ea a putut ajunge. Ca *product special* al evoluției universale, societatea e supusă legilor acesteia, pe de o parte, și legilor speciale sociale, particulare ei, pe de altă parte. Fiind un product *special* al evoluției, societatea nu-i deci o abstracție metafizică; ea are o existență reală și legi speciale, obiective, necesare — legi sociale. E adevărat că societatea nu înseamnă nimic fără indivizii care o compun, dar asta nu vorbește împotriva existenței obiective și reale a societății și a legilor sociale, după cum faptul că individul e format din celule nu vorbește împotriva existenței reale a indi-

vidului ca un product special al evoluției, cu legi cărora e supus, cum sînt legile fiziologice și psihologice.

Dacă societatea are legi speciale sociale sau sociologice, acestora e supusă viața societății, deci istoria ei, care e desfășurarea vieții sociale în timp și în spațiu. Istoria omenirii, prin urmare, nu-i nici rezultatul unui hazard, nici numai al voinței, inteligenței, activității oamenilor; ea e supusă legilor sociale inerente. E adevărat că istoria omenirii se face de oameni, prin intermediul voinței, inteligenței, activității, relațiunilor lor, dar toate acestea, la rîndul lor, atîrnă de mediul cosmic, pe de o parte, iar pe de altă parte de mediul social, de legile sociale — în epoca istorică, mai ales de acestea din urmă. Voința, inteligența și activitatea omului sînt niște factori ai dezvoltării istorice, dar, la rîndul lor, sînt influențați de alți factori; ele deci joacă în istorie un rol supus, fiind determinate de epoca și treapta culturală la care a ajuns societatea. Oamenii deci n-au făcut istoria după cum le-a venit la socoteală, ci, dacă s-ar putea zice așa, au *cooperat* la facerea ei și mai de multe ori au suferit ca ea să se facă în virtutea unor legi sociale independente de voința lor. Instituțiile, întocmirile sociale nu sînt, prin urmare, numai rezultatul nici al relei-voințe a unora, nici al buneivoințe a altora — ele sînt rezultatul unei lungi evoluții istorice, de neînlăturat, în care voința, inteligența, conștiința oamenilor sînt numai *unii* din factori, nu *unicii*, și care niciodată n-au fost atît de puternici încît să determine evoluția istorică. Întocmirile sociale, deci, au o necesitate obiectivă, nefiind determinate numai de conștiința și voința subiectivă a oamenilor. De asemenea, dispariția unor întocmiri sociale nu poate fi decît tot rezultatul aceleiași evoluții istorice, rezultatul legilor sociale care cîrmuiesc viața societății. Numai acum, în urmă, oamenii au început să aibă conștiința mai limpede despre legile sociale care cîrmuiesc societatea; această conștiință însă e foarte departe de a fi perfectă. Va veni o vreme cînd o altă organizație socială, pe de o parte — organizația socialistă —, iar pe de altă parte cunoștința mai perfectă a legilor sociale vor da putință oamenilor să-și facă în mod conștient istoria; pînă atunci, ei trebuie să sufere, ca în bună parte ea să fie făcută.

Această concepție socială hotărăște drumul pe care au să-l urmeze socialiștii, și anume: pe de o parte, ei au a studia viața societății, legile dezvoltării și prefacerile ei — aceasta e activitatea lor teoretică și rezultatul e doctrina socialistă; pe de altă parte, ei au a lucra pentru prefacerea treptată a acestei societăți în societate socialistă, către care o mîină evoluția socială, ei au a contribui ca prefacerea aceasta să fie mai puțin dureroasă, mai conștientă, mai rodnică și, pe cît aceasta poate atirna de activitatea omenească, mai accelerată.

Dar anarhiștii! Anarhiștii sînt și ei evoluționiști — cine nu-i evoluționist în vremea noastră! — *ei se opresc însă în evoluție, la individ*. Individul e acea culme la care a ajuns evoluția universală, care culme, după cum am văzut, pentru socialiști e societatea. În acest sens, anarhiștii admit legile necesare biologice, fiziologice, psihologice, nu însă și sociologice. Societatea pentru anarhiști e o adunare mai mare sau mai mică de indivizi și care are o existență reală întru atîta întrucît au această existență indivizii care o compun. Fiindcă fără indivizi nu poate exista o societate, de aci urmează că ea n-are o existență reală. Societatea, ca un product special al evoluției, cu o viață proprie și legi, stînd deasupra indivizilor, e o himeră, e o abstracție metafizică, inventată mai cu seamă de aceia care au avut interes să robească pe oameni și pentru aceasta le-au umplut capul cu fel de fel de iluzii și himere. Fiind o abstracție metafizică, neavînd propria ei viață, societatea, bineînțeles, nu poate avea legi speciale, sociale, obiective și necesare. Pot fi, și chiar sînt, legi necesare biologice, fiziologice, psihologice, dar legi sociale nu! Istoria deci e un product al activității indivizilor, al conștiinței, inteligenței și voinței lor; legi care condiționează mersul istoric desigur că sînt, dar aceste legi, pe de o parte, sînt legi cosmice, fizice, pe de altă parte, legi care privesc pe individ ca atare.

Întocmirile sociale sînt iarăși un rezultat al voinței, conștiinței, activității indivizilor, nedeterminate și nețăr-murite prin alte legi decît doar legile fizice ale naturii. Firește că, deoarece întocmirile sociale sînt datorite numai voinței și activității indivizilor, ele pot fi schimbate după plac și înlocuite cu altele, și această schimbare își găsește țăr-murirea numai în legile obiective naturale și

cele care privesc pe individ (fiziologice, psihologice), nu însă în vreo lege obiectivă socială.

Dacă instituțiile sociale sînt și au fost apăsătoare pentru mulțimea obișnuită, cauza e că minoritatea mai inteligentă, mai șireată, mai fără scrupule, a înșelat și prostătit majoritatea naivă și ignorantă. Aceste instituții vor exista pînă ce le va suferi mulțimea, pînă ce ea se va trezi și le va distruge, pentru că instituțiile sociale n-au vreo necesitate obiectivă în afară de dorința și voința subiectivă a indivizilor.

Din această concepție socială urmează logic și necesar activitatea teoretică și practică a anarhiștilor consecvenți.

Pe de o parte, anarhiștii trebuie să deschidă ochii mulțimii prostită, să-i arate toată urzeala șireată a minorității dominante, să-i arate cum e prostită, apăsată, exploatată — aceasta e propaganda teoretică. Pe de altă parte, anarhiștii au a lovi prin toate modurile și căile în întocmirea socială de azi spre a o distruge. Pentru că e evident că ceea ce e zidit numai prin voința arbitrară a oamenilor poate fi distrus printr-o voință arbitrară contrarie și înlocuit printr-o altă zidire mai convenabilă.

De aici, activitatea practică a anarhiștilor, propagandă prin fapt, răscoale, atentate etc.

Se înțelege că din aceste concepții sociale atît de deosebite urmează o deosebire tot așa de profundă în înfățișarea tuturor importantelor fenomene sociale.

Și mai întîi e o deosebire profundă în însuși idealul social al unora și altora.

Pentru socialiști, obiectul primordial al tuturor preocupărilor e societatea. Se înțelege, scopul socialiștilor e fericirea individului, dezvoltarea lui armonică în toate direcțiile, perfecțiunea lui fizică, sufletească, morală; dar acest scop nu poate fi realizat decît în societate și prin societate.

Individul, el însuși, e un product al mediului natural și al celui social.

De la început, în vremea preistorică și chiar la începutul vremurilor istorice, omul atîrnă mai ales de mediul natural; dar cu cît oamenii, prin faptul unirii lor în societate, se fac tot mai mult și mai mult stăpîni naturii înconjurătoare, cu atît se fac mai independenți de ea, cu atît ajung tot mai mult un product al societății. E

societatea, în sensul larg al cuvîntului, aceea care fasonază individul, îi dă fizionomia lui morală, intelectuală, sufletească și, în anume sens, chiar cea fizică. Însăși ereditatea, în anumit sens, e un fenomen social și nu numai individual. Un om la naștere moștenește o anumită organizație fizică și sufletească, anumite calități și potențe intelectuale, anumite predispoziții sufletești și morale. Dar toate acestea au fost acumulate prin societate într-un șir întreg de generații. A trebuit ca societatea, în decursul vremurilor, să acumuleze cîte puțin, pas cu pas, aceste calități intelectuale și sufletești, pentru ca la un timp dat ele să poată apare la un individ.

Fără societate, individul ar fi acum o fiară, dacă ar mai fi. Numai în societate și prin societate au putut să se dezvolte indivizii, să evolueze pas cu pas, pînă să se acumuleze în ei acele calități fizice și sufletești pe care le pot transmite urmașilor. Și numai în societate și prin societate pot ei să se dezvolte mai departe, acumulînd tot mai multe calități sufletești, tot mai multă perfecțiune omenească.

Societatea deci e adevăratul creator al omului ca om, ea creează omul, după cum funcția creează organul. Dar, dacă societatea fasonază pe om, felul cum îl fasonază atîrnă de felul societății, de mediul social, de acea atmosferă pe care o creează societatea și în care se naște, crește, se dezvoltă și se fasonază individul. Dacă o anumite societate, o anumite organizație socială, un anumite mediu poate să fie priincios pentru viața și dezvoltarea fizică și morală a individului, altă societate, alt mediu pot să fie fatale acestei dezvoltări, pot favoriza degenerarea individului în loc de dezvoltarea lui progresivă.

De aici urmează consecvent idealul socialist. Acest ideal e social, e societist, dacă putem să ne exprimăm așa.

Idealul socialist e o societate ideală, o organizație socială, un mediu social care ar favoriza dezvoltarea integrală a oamenilor, a tuturor oamenilor, dezvoltarea integrală și omnilaterală — fizică și sufletească, morală și intelectuală. Idealul socialist e o societate, o organizație socială care asemenea ar favoriza în același sens dezvoltarea ulterioară a indivizilor în generațiile viitoare.

Din această concepție socialistă a idealului urmează consecvent drumul practic care duce acolo: aceasta e treptata prefacere a organizației sociale, a mediului so-

cial, a instituțiilor și relațiilor sociale. Dacă societatea, organizația socială este aceea care face pe oameni așa cum sint și să trăiască cum trăiesc, atunci pentru a face ca să fie și să trăiască altmintrelea trebuie modificată organizația socială. Deci, cu alte cuvinte, pentru a schimba adânc, chiar sufletește și moralicește etc., pe oameni, trebuie schimbată înții organizația socială, relațiile sociale. Iată de ce socialiștii își îndreaptă mai ales activitatea lor spre schimbări și reforme sociale, adică ale instituțiilor, ale relațiilor de clasă, ale relațiilor economice și politice.

Pentru anarhiști, punctul de plecare și obiectul primordial al preocupărilor lor *nu e societatea, ci individul*. Scopul e același, fericirea individului, dezvoltarea omnilaterală a tuturor calităților lui fizice și sufletești, perfecțiunea sa; dar acest scop nu numai [că] nu poate să fie realizat prin societate, ca organizație socială, ci mai curînd ar putea fi realizat împotriva societății ca atare.

Aceasta din urmă, ca un supraorganism social, ca organizație socială ce stă deasupra individului, îi apasă conștiința și libertatea, pune tocmai piedici dezvoltării tuturor facultăților sale fizice și sufletești, ea e tocmai inamicul. A stărui în a perfecționa organizația socială e cum ai stărui să perfecționezi și să îmbunătățești regimul închisorii; scopul nu poate fi îmbunătățirea acestui regim, ci desființarea lui. Numai cînd individul se va libera din cătușele societății, din apăsarea ei, numai atunci el va putea să se dezvolte în toate direcțiile ca individ, numai atunci el își va atinge scopul. A lucra pentru schimbarea treptată a instituțiilor sociale sau chiar pentru schimbarea întregii organizații sociale va să zică a lucra pentru schimbarea unei apăsări prin alta, care poate fi chiar mai rea decît cea de azi.

Ceea ce se cere e tocmai distrugerea oricărei organizații sociale care ar sta deasupra individului, impunîndu-i regulile și normele ei. Numai atunci indivizii liberați din jugul societății, liberi, absolut autonomi, se vor uni și aranja ei între ei ca să trăiască fericiți, prin absolută libertate.

Se înțelege că și aceasta e un fel de societate, dar nu în înțeles de organism sau mai ales de supraorganism social. Acei oameni uniți își conservă absoluta autonomie

trăind de bunăvoie unul lîngă altul atîta vreme cît vor voi, cum vor voi, făcînd ce vor voi, nefiind împiedicați de nici o normă socială. *Ei nu dau din ei nimic*, ca prin suma acestor mărginiri ale voinței și personalității fiecărui să se formeze acel supraorganism social — *societatea*. Nu, ei trăiesc unul lîngă altul întregi, fără a da ceva din personalitatea lor, din individualitatea lor.

Așadar, scopul primordial al anarhismului e individul, mijlocul e iar individul, idealul iarăși individul — e un *ideal individualist*, nu *societist*, nu *socialist*.

De aici urmează și activitatea practică a anarhiștilor.

Pe de o parte, educarea anarhistă a individului, liberarea lui intelectuală, sufletească de toate prejudiciile, credințele, instinctele și sentimentele ce i-a inoculat societatea — asta e propaganda teoretică. De altă parte, distrugerea, prin orice mijloc, a organizației sociale, pentru liberarea efectivă a individului — aceasta e activitatea practică.

Pentru a urmări mai departe deosebirea dintre concepția anarhistă și [cea] socialistă, să mai arătăm cum, din punctul de vedere al uneia și alteia, ni se înfățișează unul din cele mai importante fenomene și categorii sociale, cum e, spre pildă, *morală*.

Morală, după socialism, e un fenomen social, ea își are obîrșia în relațiunile sociale și decurge din aceste relațiuni. Morala hotărăște normele de conduită a oamenilor unii față de alții, deci și conduita socială. Aceste norme de conduită își găsesc sancțiunea fie în opinia publică, fie în întocmirea juridică, fie, în sfîrșit, în sentimentele și conștiința individului însuși.

Dacă morală își are obîrșia și e condiționată de relațiile între membrii societății, aceste relații, la rîndul lor, sînt condiționate de întocmirea materială-economică (în primul rînd de organizarea producției și distribuirii bogățiilor) și de treapta culturală la care a ajuns societatea, cu alte cuvinte, de întocmirea socială — în sensul larg al cuvîntului. *Morală* deci, în fond, *au bout du compte*, e un product al întocmirii, al organizației sociale, ale cărei prefaceri, a cărei evoluție ea o urmează — e un product al evoluției sociale.

Ca atare, ca product al evoluției societății, morala e un factor pasiv, urmînd dezvoltarea societății, dar pînă la un punct e și un factor activ, avînd o contrainfluență asupra ei. Înălțimea morală atîrnă de treapta de dezvoltare economică și culturală la care a ajuns societatea. Ca product al evoluției sociale, morala nu e totdeauna aceeași, ci atîrnă de timp și loc. Ceea ce e moral într-un timp și o societate poate să fie foarte imoral în alt timp și altă societate.

Dar nu numai societățile felurite au o morală deosebită, ci chiar în aceeași societate sînt deosebite morale, întru atît întrucît sînt diferite clase : fiecare clasă avînd întrucîtva alte norme de conduită, între membrii aceleiași clase și între membrii claselor diferite, unii față de alții. Astfel că există nu numai morale deosebite sociale, dar și morale deosebite de clasă.

Morala, hotărînd normele de conduită a oamenilor unii față cu alții, ca și a claselor între ele, consacră totdeauna aceste norme de conduită, dîndu-le o sancțiune, fie pur etică, fie juridică. Relațiile însă între oameni și între diferite clase sînt în de-a lungul istoriei relații de luptă, de silnicie și dominare, și deci morala le dă consacrarea ei. Întru atîta întrucît înseși relațiile de silnicie și dominare sînt un product necesar al istoriei și corespund treptei de dezvoltare la care a ajuns societatea, ele nu sînt un fapt regresiv, nici reacționar, și nici morala care consacră anume norme de conduită, corespunzătoare acestor relații de silnicie și dominare, nu e regresivă sau reacționară. Ea devine însă și una și alta cînd consacră norme de conduită și precepte morale care nu mai corespund treptei de dezvoltare la care a ajuns societatea. Aceasta ea o face în interesul celor tari și privilegiați, ale căror putere și privilegii le susține, dîndu-le o consacrare morală, chiar atunci cînd ele nu mai corespund necesităților istorice și sociale. Morala, urmînd evoluția societății, ar fi atunci perfect adaptată la societate cînd ar corespunde întotdeauna treptei de dezvoltare economică și culturală la care a ajuns ea. Însă această ideală adaptare nu există.

De obicei, morala rămîne în urma dezvoltării sociale : adică, după ce societatea a ajuns la o treaptă de dezvoltare mai înaltă, care ar cere și schimbarea unor norme morale în sens superior, acestea întîrzie să șosească, mai

ales din pricina acelor clase care au interese să oprească mișcarea societății în sensul progresiv.

De altă parte, în fiecare societate care se dezvoltă, dacă sînt puteri sociale care tind s-o țină în loc sau s-o întorcă îndărăt, sînt și altele care o duc înainte, sînt germeii viitorului societății, cărora le corespund norme de morală superioară. Astfel deci, în aceeași societate există o dublă neadaptare morală : dintr-o parte, o stare morală inferioară, rămasă în urma stării reale (materiale și culturale) a societății, de altă parte, o stare morală superioară, care întrece societatea. Această dublă neadaptare morală dintr-o parte, plus lupta între moralele deosebite ale claselor diferite produc acele multiple și neșpus de dureroase conflicte morale care din antichitate pînă acum fac conținutul tragediei literare, pentru că fac, în bună parte, conținutul tragediei vieții reale.

Morala, urmînd evoluția societății, va fi progresivă dacă însăși societatea se dezvoltă, va fi regresivă dacă societatea regresează ; o societate care decade va avea o morală corespunzătoare.

În formele ei regresive și nesănătoase, morala a făcut mare rău, și nenumărate crime au fost făptuite în numele ei ; în formele ei progresive și sănătoase, ea a făcut un nemăsurat bine omenirii. Și, ca bilanț de bine și rău, se poate afirma că ea a fost un puternic factor de dezvoltare socială, de socializare a sentimentelor și ideilor, de fasonare și domesticire a bestiei omenești în omul sociabil și social, iar în formele ei superioare a fost un puternic factor de umanizare și înnobilare a oamenilor.

A distruge starea morală dintr-o societate sau a o înlocui cu o cu totul altă stare e absolut imposibil.

Dar să presupunem că printr-o minune, printr-o mișcare morală puternică venită de afară, s-ar introduce într-o societate noile forme morale, fundamental deosebite de cele vechi.

Ce s-ar întîmpla ?

Starea morală atîrnînd și izvorînd din starea economică, culturală și chiar psihică a societății, și toate acestea neputînd fi schimbate deodată, fiindcă evoluează încet, starea morală cea nouă ar veni în conflict cu societatea, cu organizația socială. Și fiindcă nu din morală izvorăște societatea, ci viceversa, de aceea formele morale noi ar fi distruse sau ar rămînea forme goale și s-ar

reconstitui în liniile generale (bineînțelese, nu în mod absolut.) starea morală cea veche, sau că cea nouă ar trăi numai ca o formă goală, ca spoială.

Din această concepție socialistă a moralei urmează consecvent activitatea etică a socialiștilor.

Morala izvorăște din relațiile dintre oameni, deci socialiștii au de lucrat pentru stabilirea unor mai drepte și mai superioare relații economice și politice între oameni, și aceasta chiar în societatea de azi. Și, lucrând așa, ei lucrează implicit și pentru superioare relații morale. Lucrând pentru o organizație socială superioară în viitor, ei, ipso facto, lucrează și pentru o morală viitoare superioară. În sfârșit, reprezentând în societatea actuală germenii societății viitoare superioare, ei au de propagat și de realizat normele morale superioare, pe cât acestea s-au dezvoltat deja în societatea actuală, ca prevestitoare ale unor vremuri mai bune.

Așadar, pentru socialiști, morala e un fenomen social care are origine socială, nu teologică sau metafizică; e un product necesar al vieții și dezvoltării sociale și își găsește explicația în legile acestei dezvoltări. Poate să existe o morală superioară sau inferioară, dar nu se poate o societate fără morală, după cum nu se poate o societate fără viață socială.

Cu totul alta e concepția asupra moralei a anarhistului consecvent.

După concepția aceasta, morala nu e un product necesar și natural al vieții și dezvoltării sociale, ci un product artificial. Relațiunile de morală decurg în adevăr din relațiunile dintre oameni, însă în acest sens că o minoritate mică și șireată — cea dominantă —, în interesul dominării sale, a creat și creează normele de conduită morală, prostind astfel majoritatea, mulțimea apăsată. De vreme însă ce morala cu normele ei de conduită a fost creată, ea, din pricina ignoranței, a robii nu numai mulțimea dominată și apăsată, dar întrucâtva pe dominatorii ei înșiși. Morala a devenit un instrument de robire a tuturor oamenilor, întrucât le impune anume norme morale, anume norme de conduită. Creată în scopul, social bineînțelese, de a domina, ea se prefăce cu vremea într-o entitate religioasă, metafizică, impersonală, care robește pe individ, pe toți indivizii. Morala deci își are originea sau în interesele dominării și apăsării, sau, în

ignoranța oamenilor; e sau un instrument conștient de apăsare, sau un prejudiciu. Și aceasta e adevărat nu numai de morala, de normele de conduită, întrucât ele sînt impuse din afară — de legile juridice sau de opinia publică —, dar chiar și de acele norme care sînt impuse de propriile sentimente și conștiința morală ale individului, și în unele privințe mai ales de acestea. Acestea din urmă sînt inoculate individului în scopul de a-l robi, au intrat însă în nervii și sîngele lui și întru atîta sînt cele mai rușinoase. O robie impusă de afară nu poate să constituie o rușine pentru individ pînă cînd el o simte și dorește să se libereze de ea; dar cea mai abjectă robie e aceea care s-a infiltrat în sîngele și conștiința individului, făcînd pe rob să idealizeze propriile sale lanțuri.

Ce este deci de făcut, avînd în vedere idealul anarhist, care este: individul absolut autonom, liber de orice apăsare, obligație, datorie, de oriunde ar veni ele?

E evident că trebuie distrusă morala ca atare, distruse toate normele de conduită existente și toate prejudiciile morale infiltrate individului. Prin propagandă, prin educație și prin propriul exemplu, trebuie scos din capul și sufletul individului prejudiciul moral.

Această concepție morală anarhistă a găsit un expriator de foarte mare talent în filozoful la modă Fr. Nietzsche; deosebirea e numai — și această deosebire e în favoarea anarhiștilor — că Nietzsche predică distrugerea tuturor normelor de morală și liberarea individului de sub dominația lor cu scop de a crea niște oameni excepționali, *supraoameni*, pe cînd anarhiștii cer același lucru în interesul fericirii neamului omenesc, al tuturor oamenilor. Dar dacă filozoful anarhist-aristocrat Nietzsche e de acord în această privință cu cei mai extremi și consecvenți anarhiști, în schimb anarhiștii democrați eclectici, ideologi și sentimentali din școala lui Kropotkin, Reclus, Grave se deosebesc în această privință de anarhiștii consecvenți.

Aceștia nu pot să considere în mod consecvent morala ca un product social necesar, pentru că atunci ar trebui să admită toate consecințele pe care le trag de aici socialiștii, după cum e relativitatea noțiunilor și regulilor morale și necesitatea unor stări morale, în de-a lungul istoriei omenirii, chiar inferioare, întrucât ele sînt

sau au fost un product al unor anumite stări economice-sociale și culturale.

Ei nu pot s-o admită pentru că, oameni mai ales de sentiment, ei nu pot să se împace cu necesitatea, nici măcar trecătoare, a unor stări morale pe care ei — în cele mai multe cazuri cu drept cuvânt — le socot inferioare și neumane. De altă parte, oameni de inimă, pătrunși ei înșiși de înalte sentimente umane și morale, ei nu pot să admită nici nihilismul moral al anarhismului consecvent, care, dezbrăcînd pe individ de orice obligație morală, îl duce drept la ravașolism. Ca orice eclecticici, ei aleg drumul mijlociu. Pe de o parte, admit că trebuie distrusă starea morală de azi, ca inferioară și neumană, iar pe de altă parte cer ca în locul celor distruse să fie inoculate alte noțiuni și sentimente morale pe care ei le cred superioare. Acestea din urmă, în gîndul lor, sînt menite chiar să fie pigmentul, resortul și conducătorul societății anarhiste.

Astfel, acești anarhiști, din punctul de vedere socialist, comit deodată două greșeli însemnate. Pe de o parte, din felul lor de a vedea, ar urma că ei consideră starea morală a unei societăți ca un product social artificial, care poate fi schimbat oricînd și înlocuit cu altul ad libitum, pe de altă parte ar urma că nu societatea și organizația socială produc și determină stările morale, ci invers : starea morală determină organizația socială.

Ar fi, desigur, foarte interesant de a urmări întrucît se deosebește concepția socialistă și [cea] anarhistă pe cît e vorba de alte importante noțiuni și categorii sociale, după cum sînt : libertatea*, familia, religia etc. Aceasta însă ne-ar duce prea departe și ar avea mai ales un interes teoretic, pe cînd ceea ce în mod practic interesează pe cititori e cum unii și alții consideră înseși bazele societății de azi, cum sînt : statul, starea juridică, proprietatea. Împrejurul acestora clocotesc pasiunile și se dă lupta, fie împotriva lor, fie pentru ele. Aici deci e un

* În privința libertății, a se vedea mai pe larg studiul meu *Robia și socialismul*, scris împotriva lui Spencer. [Vezi : C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 1, Editura politică, București, 1976, p. 224—285.]

imediat interes practic. De aceea vom trece și noi la aceste categorii sociale ca să învederăm deosebirea ce există între socialism și anarhism în ce privește relația către ele.

Statul n-a existat totdeauna. Triburile egalitare primitive n-au avut stat. El a început să se dezvolte din începuturile puterii publice născute în trib cu scop de a regula diferendele dintre membrii tribului și din necesitatea de a se apăra împotriva triburilor străine. Adevărata sa înfățișare însă statul a căpătat-o împreună cu dezvoltarea proprietății individuale și a claselor și luptei de clase, astfel că în forma lui mai dezvoltată el s-ar putea numi : *organizarea socială a luptei de clase*. Statul nu creează această luptă ; ea există fără el și e o *formă socială* a unei lupte universale, a luptei biologice pentru existență. Statul *organizează* numai această luptă, care fără el ar fi și mai distrugătoare, mai anarhică. Statul, în forma lui dezvoltată, e în bună parte rezultatul acestei lupte de clasă și la fiecare epocă socială exprimă relația putere a claselor. Statul, exprimînd lupta de clase și fiind și rezultatul acestei lupte, exprimă mai ales și apără interesele claselor dominante împotriva claselor stăpînite, ca atare deci are un mare element de silnicie și oprinare. Dacă relația putere a claselor se schimbă mulțumită dezvoltării economice, culturale, morale în folosul unei anumite clase, statul trebuie să se schimbe în consecință, uneori treptat, pașnic, alteori prin revoluții. Statul, fiind un product necesar al societății, evoluează împreună cu ea, își schimbă caracterul, pierde și va pierde tot mai mult în viitor din caracterul lui de oprinare.

În societatea egalitară socialistă, unde ne duce treptat evoluția socială, nu vor mai fi clase și luptă de clase. Acolo statul va pierde cu desăvîrșire caracterul lui de oprinare, se va preface și se va cufunda în organizarea socialistă a societății bazate pe solidaritate și armonie de interese ; a vorbi însă pînă atunci despre desființarea statului e o absurditate.

Mai întîi, e absurd și absolut imposibil a desființa o instituție care trăiește de mii de ani și a izvorît din necesitățile sociale dacă însăși prefacerea socială nu ne-a adus acolo, ceea ce e încă departe de a fi cazul acum. Dar să presupunem că s-ar putea ajunge la acest rezul-

tat, că elementele revoluționare ar putea să provoace o coliziune atât de mare, o răscoală atât de formidabilă a claselor apăsate încît statul, cu toate organele sale, să fie desființat pînă la rădăcină.

Ei, bine, ce s-ar întîmpla ?

Statul a izvorît din anumite necesități sociale, s-a dezvoltat împreună cu proprietatea individuală, exprimă și e rezultatul luptei de clasă. Aceasta din urmă însă și proprietatea individuală sînt rezultate necesare istorice ale treptei de dezvoltare economică-materială, culturală și morală la care a ajuns societatea. Statul e deci strîns legat de întreaga viață socială a unei epoci. Coliziunea însă de care vorbim, oricît de formidabilă ar fi, nu va schimba însăși epoca istorică, treapta de dezvoltare economică-socială, starea sufletească a unei societăți.

Statul deci, ca rezultat al acestei trepte de dezvoltare economică, culturală și morală, se va reconstitui cu siguranță și după toate probabilitățile — ca reacție împotriva coliziunii produse — cu un caracter mai oprimator pentru clasele dominate decît mai înainte*.

O astfel de tactică deci, care e tactica anarhistă, ar fi absurdă și criminală.

Absurdă : pentru că e bazată pe absoluta necunoaștere a caracterului societății și legilor dezvoltării ei ; criminală : pentru că impune claselor apăsate nenumărate și teribile jertfe pentru un rezultat nenorocit.

Din această concepție socialistă a statului rezultă tactica practică a social-democrației.

Social-democrația nu caută să distrugă statul — ceea ce ar fi o absurditate —, ea lucrează pentru transformarea socialistă a societății, deci pentru treptata atenuare și în viitor nimicirea desăvîrșită a caracterului oprimator al statului.

Socialiștii iau parte la viața și lupta în stat așa cum este el (lupte electorale, parlamentare, comunale etc.).

Socialiștii organizează clasele dezmoștenite într-un partid politic, chemîndu-le la viața politică, și aceasta cu dublu scop.

* Bineînțeles, vorbim aici despre tendința de a desființa statul, nu sfortarea revoluționară chiar, de a-l reforma în interesul unor anumite clase sau chiar al tuturor claselor (în caz de dominațiune străină). Această sfortare, bineînțeles, poate să fie foarte necesară, progresivă, binefăcătoare și încoronată de succes.

Primul e ridicarea puterii politice a claselor dezmoștenite față cu clasele dominante, ceea ce de la sine implică micșorarea caracterului oprimator al statului ; astfel e : votul universal, dreptul de întruniri, de coaliție etc. Al doilea scop e : prefacerea statului, pe cît e cu putință, dintr-un instrument de apăsare într-un instrument de apărare a claselor dezmoștenite. Astfel sînt legile de protecție a muncitorilor, legea de asigurări pentru bătrînețe, legea tocmelilor și altor relații agrare în sens proteguitor pentru țărani ș.a.m.d.

Același lucru e cu *legile sau starea de drept* ; și aci e aceeași deosebire între socialism și anarhism.

După socialiști, legile și relațiile de drept, *starea de drept* într-o țară e rezultatul *stării de fapt*, stării economice-sociale, culturale, morale, *rezultatul relațiilor de putere între felurite clase sociale, și starea de drept exprimă această stare de fapt*. Dacă s-ar întîmpla ca în relațiile de putere ale feluritelor clase, în virtutea transformării sociale, să se producă schimbări adînci, atunci și *dreptul* și legile țării ar suferi o schimbare corespunzătoare, înregistrînd și introducînd ele în relațiile de drept ceea ce s-a întîmplat deja în relațiile de fapt.

Se înțelege că în viața socială reală această adaptare a stării de drept la starea de fapt nu se face ca în carte, ci prin lupte între membrii societății și clasele sociale, lupte uneori pașnice, alteori violente sau sîngeroase. Aceste din urmă lupte și revoluții se întîmplă de obicei atunci cînd puterea materială și morală a unei clase cade în urma prefacerilor adînci economice și culturale care s-au întîmplat în societate, iar starea ei privilegiată de drept rămîne încă cea veche. În acest caz, *clasele privilegiate pe nedrept* — adică acelea a căror pozițiune de drept e superioară celei de fapt —, caută să-și apere privilegiile, iar *clasele nedreptățite* — adică cele a căror pozițiune de drept e inferioară celei de fapt —, caută să aducă legile, *starea de drept* în armonie cu realitatea lucrurilor, a faptelor reale, de aici conflict, care se rezolvă uneori numai prin revoluții sîngeroase.

De obicei, starea de drept merge și rămîne în urma stării de fapt. După ce, în urma transformărilor economice și sociale, s-au făcut prefaceri reale, care ar necesita schimbarea corespunzătoare în legile țării, acestea din urmă sînt totuși întîrziate din cauza opunerii clase-

lor interesate. De aici sforțarea tuturor reformatorilor de a grăbi aceste legi. Se întâmplă uneori, foarte rar, că starea de drept depășește starea de fapt. Acesta e în parte cazul țării noastre*.

Am zis că starea legală urmează celei reale, de fapt adică, după ce se schimbă relațiile de fapt, în același raport se schimbă relațiile de drept, starea legală. De aici ar urma că starea legală e pasivă și urmează vicisitudinile stării reale, de fapt. Această pasivitate însă a celei dintii e relativă și are și ea un element activ prin faptul că starea legală influențează, la rîndul ei, asupra stării de fapt și tinde, deși în anumite margini, s-o adapteze la ea.

Aceasta e, în cîteva cuvinte, concepția socialistă asupra dreptului sau, dacă voiți, filozofia dreptului a socialismului.

Din această concepție a dreptului rezultă, în mod consecvent, tactica socialistă față de legile existente.

Socialiștii luptă pentru ridicarea puterii economice și politice a claselor apăsate și prin aceasta — legile fiind rezultatul relațiilor de putere — clasele apăsate pot să capete și legi mai bune în folosul lor.

Pe urmă, luptă socialiștii pentru o mai grabnică realizare a acelor legi, care sînt cerute deja de starea reală a țării, dar pe care interesele claselor privilegiate le împiedică să fie votate sau aduse la îndeplinire după ce sînt votate. În fine, socialiștii luptă pentru aducerea la îndeplinire a unor legi care, strict vorbind, nu sînt cerute încă de relațiile de fapt existente, de starea reală a țării, dar care totuși — în virtutea principiului enunțat mai sus, că starea legală, în anumite margini, influențează starea reală —, pot să aibă o influență oarecare, fie în sensul îmbunătățirii stării materiale, culturale sau morale a muncitorilor, fie în înțelesul grăbirii prefacerii sociale în sensul socialist.

Netăgăduit că aici socialiștii pot să cadă în utopii, să ceară legi utopice, care devansează cu mult starea reală

* În unele din articolele mele economice-sociale, chiar și în unele din articolele mele literare, am arătat cum acest fapt dominează întreaga noastră viață socială de mai bine de un sfert de veac.

a țării și deci cu neputință de realizat. Aceasta atîrnă de tactul și priceperea lor.

Dar, întrucît ei luptă pentru schimbarea legilor, ei le admit ca atare în principiu.

Distrugerea oricărei stări legale, după concepția socialistă, e cea mai mare absurditate cu putință. Lasă că e imposibil a imagina măcar așa ceva, dar chiar dacă, prin vreo minune, s-ar putea provoca o astfel de coliziune care ar sfărîma toate legile și relațiile de drept existente rezultatul ar fi identic cu acela care ar urma distrugerii statului.

După cum am văzut, starea legală, starea de drept dintr-o societate exprimă relațiile de fapt, relațiile de putere existente; acestea din urmă însă sînt expresiunea treptei de dezvoltare materială, culturală și morală la care a ajuns societatea în virutea legilor transformării sociale. Coliziunea însă care ar distruge relațiile de drept existente nu va schimba doar, totodată, și treapta de dezvoltare materială, economică, culturală, psihică, morală la care a ajuns societatea, deci aceasta din urmă va produce negreșit aceleași relații de putere și se vor reconstitui, în liniile generale, aceleași relații de drept, desigur însă — ca reacție — cu un caracter mai apăsător decît înainte.

Așadar, după nenumărate jertfe, un rezultat negativ.

Se înțelege că, din punctul de vedere al filozofiei anarhiste, ajungem la cu totul alte concluzii în ce privește statul și legile.

După concepția anarhistă, statul nu izvorăște în mod necesar din starea economică, culturală, morală dintr-o anumită epocă și o anumită treaptă de dezvoltare, ci e un *product artificial social*, e rezultatul plănuirilor omenești, și anume al plănuirilor unei minorități șirete și rele împotriva unei majorități prostite. După definiția unui scriitor anarhist de talent, statul e complotul minorității împotriva majorității. Creînd statul, minoritatea dominantă a inoculat mulțimii un respect mistic pentru el, bazîndu-l nu numai pe legile făcute de oameni, ci pe însăși voința lui Dumnezeu.

Statul trăiește deci, pe de o parte, prin organizația lui însăși, organizație apăsătoare și oprinatoare, pe care i-au dat-o clasele dominante, iar pe de altă parte prin

ignoranța mulțimii și prejudiciile* ce i-au fost ino-
cuate.

Pentru a scăpa omenirea de stat, care e cel mai mare
inamic al liberei ei dezvoltări, al fericirii omenesti, trebuie
săpate și distruse amândouă temeliile pe care se ține. Pe
de o parte, trebuie arătată mulțimii prostite întreaga ma-
șinărie infernală care se ascunde în dosul statului și care
e menită să robească mulțimea claselor dominate — aceasta
e propaganda teoretică anarhistă; pe de altă parte, trebuie
distrus statul cu toată organizația lui, cu toate orga-
nele lui, începînd de la cel mai înalt — monarhul —
și sfîrșind cu cel din urmă jandarm, de unde atentate
și organizarea de revolte. Odată statul distrus, mulțimea
va deveni liberă și stăpînă pe soarta ei și își va aranja
viața spre mai marele bine al tuturor.

Statul, după această concepție, e un fel de dominație
străină, care odată distrusă și jugul străin scuturat, nația
devine liberă și independentă.

Statul fiind, după concepția anarhistă, complotul mi-
norității împotriva majorității, legile sînt fabricate de
stat tocmai în acest scop, al robirii și apăsării mulțimii,
legile sînt deci instrumentul acestei apăsări.

Legile și relațiile de drept — oricare ar fi ele — sînt
prin sine inele o negare a anarhismului, după cum
anarhismul prin sine însuși e negarea lor. O lege trebuie
să aibă o sancțiune, trebuie să fie executată în mod
coercitiv. O lege deci, prin firea ei, are un element de
silnicie împotriva individului. Individul însă, după cum
am văzut, trebuie să fie liberat de orice fel de silnicie
sau apăsare. Raporturile între indivizi nu trebuie să fie
determinate nici de relații de morală, nici de relații de
drept: acestea din urmă sînt în afară de individ, dea-
supra individului și deci apăsătoare pentru el.

Relațiile între indivizii absolut autonomi ai unei so-
cietăți trebuie să fie determinate (dacă putem întrebuița
această expresie absolut antianarhistă) *numai* de instinc-
tele, sentimentele, afinitățile, dorințele și *voința absolut*
liberă a indivizilor ei înșiși. Tot ce stă deasupra indivi-
zilor și caută să determine aceste relații trebuie nimicit.

Consecvenți cu concepția lor simplistă, anarhiștii caută,
prin așa-numita propagandă prin fapt, să distrugă orice

* [Prejudecățile].

sentiment de legalitate, și revolta împotriva stării legale
și de drept, oricare ar fi ea, e dogma de credință a
anarhismului.

Alt exemplu al profunde deosebiri e relația anarhis-
mului și a socialismului către o altă instituție esențială
proprietatea individuală.

După concepția socialistă, proprietatea individuală e
o formă de conviețuire și de relații economice-sociale
prin care omenirea *trebuia* să *treacă* în virtutea legilor
necesare ale transformării sociale. Această formă de viață
și aceste relații economice-sociale nu sînt veșnice. A fost
o vreme cînd ele n-au existat și va veni iarăși o vreme
cînd vor dispărea.

Proprietatea individuală a luat naștere acum cîteva
mii de ani, cînd a înlocuit o altă formă de conviețuire și
relații economice-sociale: comunismul primitiv.

De atunci, ea a suferit nenumărate schimbări (rămă-
șițele comunismului au supraviețuit multă vreme, iar cu
desăvîrșire n-au dispărut nici acum), dar, după caracterul
ei general, a rămas tot proprietate individuală. Ei i se
datorește contrastul dureros din societățile moderne al
unei sărăcii îngrozitoare, alături de concentrarea unor
bogății imense; dar tot ei, în bună parte, i se datorește
civilizația modernă cu toate minunile ei.

Cu vremea, această formă de proprietate începe să
devină, în loc de pîrghie, o piedică pentru dezvoltarea
societății; ea dezvoltă tot mai mult în societățile moderne
contradicții de neînlăturat, care tot mai mult îi minează
existența. Ea trebuie, fatal, să împărtășească soarta a
tot ce există pe lumea asta — trebuie să dispară.

În virtutea aceluiași legi ale transformării sociale,
proprietatea individuală va dispărea, cînd în societatea
socialistă proprietatea va îmbrăca o altă formă: colecti-
vistă, socialistă — proprietatea socialistă.

Dar pînă atunci proprietatea individuală e o nece-
sitate absolută și nici nu se poate închipui cum ar putea
o societate care n-a ajuns încă la forma de viață socialistă
să fie fără proprietate individuală. Dacă, prin vreo mi-
nune, puterea și statul ar cădea azi în mîna socialistilor
și ei ar decreta desființarea proprietății individuale și
înlocuirea ei cu proprietatea colectivă, apoi aceasta din
urmă, neavînd condițiunile necesare de existență pregătite
pentru traiul ei de evoluția economică-socială, de dezvoltare

tarea culturală și morală, n-ar putea să existe nici o săptămână. Asemenea, dacă s-ar desființa regimul marii proprietăți individuale și toate averile și capitalurile mari s-ar împărți între cei care muncesc (s-a arătat de atâtea ori cât de absurdă e însăși presupunerea aceasta, nu mai vorbesc de realizare), apoi acest fapt, după socialiști, nu numai că n-ar fi revoluționar, dar ar fi reacționar, ne-ar întoarce înapoi, la regimul micii proprietăți individuale și, în virtutea legilor economice inerente societăților moderne, am ajunge după o vreme oarecare iarăși la concentrarea averilor.

Socialiștii deci nu caută să desființeze proprietatea individuală, ceea ce ar fi absurd.

Socialiștii (social-democrații), prin lucrarea lor în direcția prefacerii socialiste a societății, caută să grăbească pe cât e cu putință sosirea acelei vremi când regimul proprietății individuale va trece în regimul proprietății socialiste. Iar pînă la vremea aceea, destul de îndepărtată, socialiștii se luptă pentru a mai tăia din colții regimului individualist, a mai micșora relele pe care le produce acest regim, și anume prin protecția economică a claselor muncitoare, asigurările muncitorilor, reducerea orelor de lucru, minimum de salar, regulamentarea relațiilor muncitorilor agricoli cu proprietarii în scop de a protegi pe cei dinții, și așa mai departe.

Se înțelege că concepția și tactica anarhistă sînt cu totul altele.

Fondatorii înșiși ai doctrinei anarhiste, Proudhon în Franța și Stirner în Germania, consecvenți cu teoria lor arhiindividualistă, au fost cei mai mari vrăjmași ai proprietății colectiviste sau socialiste și cei mai călduroși ciraci ai proprietății individuale. Proprietatea trebuie să rămînă individuală, mai individuală chiar decît acum dacă s-ar putea; însă să fie echitabil împărțită între membrii societății. La aceasta, după Proudhon, care a fost un economist foarte slab, se putea ajunge prin credit gratuit, iar după Stirner și mai simplu: fiecare individ să ia din tot ce este produs oricît îi trebuie și orice îi trebuie, și... basta.

Anarhiștii care au urmat acestor doi corifei ai anarhismului au înțeles și greșeala unuia, și simplitatea

altuia*. Ei au înțeles că cele mai mari și mai dureroase anomalii din societățile moderne sînt în legătură cu proprietatea individuală. Și, odată înțeles acest lucru, ei și-au zis „anarhiști-comuniști“, punîndu-se astfel în conracție flagrantă cu fondatorii anarhismului. Dar și aici anarhiștii au introdus metoda lor atît de simplistă, neștiințifică sau mai bine-zis antiștiințifică. În loc de a studia proprietatea individuală ca o categorie socială cu o vechime de mii de ani, a o studia în dezvoltarea ei evolutivă pentru a vedea rezultatele ei pozitive și negative; necesitatea ei istorică la o anumită epocă a dezvoltării omenirii; transformările ce a suferit, schimbările adînci care se petrec în ea în vremea noastră și schimbările adînci ce va suferi în viitor — în loc de acest studiu greu, lung, penibil, dar necesar, anarhiștii, credincioși metodei lor simpliste, raționează cam astfel:

E adevărat că proprietatea individuală face posibile așa de monstruoase anormalități sociale cum sînt: grămădirea unor imense bogății la un singur om, de o parte, și sărăcie îngrozitoare, de alta? E adevărat că tot ea face posibilă și favorizează dezvoltarea unor feroce sentimente egoiste și individualiste ș.a.m.d.? E adevărat?, da sau ba? Da. Apoi dacă da, dacă acestea sînt adevărate, atunci... delendum est.

Dar după acest delendum?

Ei, după aceasta, norodul, liberat de stat, de legi, de proprietatea individuală, de toate lanțurile și piedicile puse de clasele dominante în drumul dezvoltării libere a popoarelor, se va constitui în grupe autonome comuniste, după voința liberă și afinitățile individuale — iar dacă nu credeți — întrebați pe gravul sociolog Grave.

Încă un exemplu și cel din urmă: deosebirea între socialiști și anarhiști pe cât e vorba de relația lor către membrii individuali ai claselor dominante.

Pentru socialiști, pozițiunea socială, mai ales cea economică, a unui om se datorește în mică parte omului însuși; în cea mai mare parte, ea e rezultatul organizației sociale — pentru ea deci, el nu poate fi făcut responsabil. Dacă în societatea noastră există milionari

* Vorbesc de anarhiștii mai culți și mai cuminiți; cei rașoliști sînt perfect de acord cu teoria lui Stirner și, pe cât e cu putință, caută s-o pună în practică.

și proletari, aceasta se datorește organizației capitaliste moderne a societății : și unul și altul sînt un product necesar al acestei organizații, și unul și altul s-ar putea zice că împlinesc o anumită funcție în organismul social. Această funcție este impusă de organizația socială. Deci, dacă se poate învinui cineva, e aceasta din urmă, și nu individul. Un capitalist milionar și un lucrător proletar sînt deopotrivă un product necesar al organizației capitaliste moderne a societății, și unul e tot așa de puțin vinovat de situația lui ca și celălalt. E adevărat că milionarul, capitalistul, exploatează pe muncitor, că venitul celui dintîi e făcut din munca neplătită a muncitorului, din așa-numita *plusvaloare*, iar capitalul e aceeași plusvaloare capitalizată. Această exploatare însă e o *necesitate* în societatea capitalistă ; fără ea nu poate să existe și să se dezvolte această societate, pentru ea deci nimeni în parte nu poate fi făcut responsabil. S-ar putea zice că *exploatarea e impersonală* : exploatează *milionul*, care în societatea capitalistă *trebuie* să dea *plusvaloare* în orice mină s-ar găsi — a lui X sau a lui Y.

Ca să ne convingem mai bine, n-avem decît să ne închipuim același milion în bonuri închis într-o cutie și lăsat în drum. Oricine va pune mîna pe cutie va deveni un exploatator, un capitalist, un încasator de muncă neplătită, în formă de cupoane.

De aceea, nu e absolut nici o contradicție ca un milionar — fabricant, moșier, bancher etc. — să devină un consecvent socialist, rămînînd totuși milionar. Și aceia care cred că pun într-o grozavă dilemă pe un socialist bogat cînd îi zic că el trebuie să înceapă socialismul prin a-și împărți averea fac o aserțiune naivă, care arată absoluta nepricepere a socialismului. Milionul dat altora va continua în societatea noastră să aducă plusvaloare, să pompeze muncă neplătită. Iar dacă, supărat pe el pentru această pompare a plusvalorii, proprietarul lui l-ar distruge, atunci capitalul rămas în viață s-ar însărcina să pompeze el și partea ce s-ar fi cuvenit și celui dispărut. Singurul lucru pe care morala socialistă l-ar putea cere socialistului bogat e ca să-și întrebuinteze venitul în mod moral și superior omenesc, iar nu în lux și desfrîu, cum fac feciorii de bani gata.

Așadar, e clar că socialiștii nu se pot lupta împotriva indivizilor, întrucît aceștia sînt corecți din punctul

de vedere al cererilor legale și morale ale societății noastre capitaliste, ea însăși, ci ei luptă împotriva instituțiilor și organizației capitaliste sociale pentru a le transforma în sensul socialist în viitor și a mitija* relele ce decurg din ele în prezent.

Și social-democrația e așa de conștientă de toate acestea, știe așa de bine că pînă să vină vremea regimului proprietății colectiviste socialiste trebuie să trăim, și nu putem trăi decît sub regimul proprietății individuale, încît înfringerea acestui drept de proprietate din partea vreunui membru al social-democrației, cum ar fi : înșelarea, escrocheria, furtul, ea le pedepsește cu cea mai mare pedeapsă ce are la dispoziție : excluderea pentru totdeauna din toate organizațiile socialiste.

Bineînțeles că anarhiștii, consecvenți cu metoda lor și concepția lor simplistă, văd lucrurile cu totul altminteri.

Pentru ei fiecare om bogat e apropiator al plusvalorii, al muncii neplătite, al produsului muncii altuia, deci nu numai că e inamic, dar [e] și tâlhar și, prin urmare, trebuie tratat în consecință. A lua cu sila sau prin viclenie din averea unui om bogat nu poate fi o faptă moralmente reprobabilă, e mai curînd restituirea unui lucru furat. Și anarhiștii ajung pînă la imbecilitatea atentatelor individuale împotriva bogaților.

*

Sper că aceste exemple sînt îndestulătoare.

Iată două concepții fundamentale deosebite, care dau loc la două feluri de activitate practică diametral opuse.

Se înțelege că această deosebire fundamentală între concepția socială și tactica practică a unora și a altora trebuie să provoace o luptă acută între anarhiști și socialiști, cu atît mai violentă și acută cu cît e mai mare deosebirea dintre ei. Și, în adevăr, această luptă a și izbucnit, chiar din momentul apariției social-democrației și a anarhiștilor pe arena luptelor politice.

De cînd lupta a început în Internațională între bakuniștii anarhiști, de o parte, și marxiștii social-democrați, de alta, de atunci lupta aceasta urmează neîncetat, violentă, implacabilă și va dura atîta vreme cît vor fi socialiști și anarhiști.

* [Imblinzi].

Social-democrații acuză pe anarhiști că concepția lor socială e naivă și copilărească, iar tactica practică imbecilă și criminală.

E naivă și copilărească o concepție socială care face abstracție de întreaga dezvoltare a omenirii, cu toate necesitățile ei, iar marii probleme sociale moderne — în imensa ei complexitate — îi substituie citeva formule și deziderate umanitaro-sentimentale de o naivă simplicitate. E imbecilă și criminală tactica anarhiștilor pentru că duce la rezultate diametral opuse acelor pe care ei le așteaptă și provoacă poporul muncitor la o mulțime de jertfe dureroase pentru a ajunge la un rezultat negativ.

Aceia cărora le convine mai ales tactica anarhistă sînt reacționarii de orice fel. Tactica nebună a așa-numitei propagande prin fapt — atentate și asasinat anarhiste — stirnind oroare în opinia publică, reacționarii de tot soiul caută să se folosească de asemenea împrejurări și provoacă represalii împotriva tuturor acelor care lucrează în folosul mulțimii obișnuite, și mai ales împotriva social-democraților.

Tactica anarhistă convine așa de mult reacționarilor de orice fel încît, ori de cîte ori le trebuie vreo lege reacționară draconică, fabrică ei înșiși cîte un atentat anarhist. După social-democrați, anarhiștii se împart în oameni de inimă, dar naivi — uneori degenerați — și în agenți provocatori.

Din parte-le, anarhiștii acuză pe social-democrați de trădare a cauzei poporului.

Social-democrații înșală poporul muncitor — zic anarhiștii — cînd îi sugerează deșarta speranță că pe cale legală, pe calea luptei parlamentare, poate fi ameliorată starea lui tristă, deznădăjduită, înșelătorie cu atît mai mare cu cît îl deturneză de la singura cale adevărată și mîntuitoare, calea răzvrătirii revoluționare.

După anarhiști, socialiștii adorm și distrug energia revoluționară a poporului, îl înșală cu știință, se interpun între cele două armate inamice — a apăsătorilor și [a] apăsătorilor — și, dîndu-se de prietenii celor dintîi, în realitate lucrează în folosul celor din urmă. În felul acesta însă, social-democrații sînt mai periculoși decît armata inamică a apăsătorilor, pentru că sînt trădători strecurați în rîndurile proletariatului, falși amici, mai periculoși decît inamicii pe față, oameni care, servind propriile lor

ambiiții acum, sînt viitorii apăsători ai poporului muncitor cînd acesta se va libera de apăsătorii de azi.

Și acest antagonism merge așa de departe încît, pe cînd anarhiștii declară că cei dintîi care trebuie suprimați în timpul unei revoluții sînt conducătorii social-democrației, aceasta din urmă, chiar de pe acum, exclude din toate organizațiile social-democrate pe oricine s-ar dovedi că e anarhist, și primul lucru cu care pînă acum și-au început lucrările toate congresele internaționale socialiste a fost excluderea oricărei suflări anarhiste din acele congrese.

*

Înainte de a sfîrși aș dori să răspund la o bănuială sau obiecție ce neapărat trebuie să se nască în mintea cititorilor mei.

Mulți se vor gîndi cu drept cuvînt: „Dacă deosebirea între concepția teoretică și tactica practică a socialiștilor și anarhiștilor e așa de mare, dacă lupta ce duc unii împotriva altora — nu pe ascuns, ci la lumina mare a zilei — e atît de acerbă, cum se poate ca să se facă o confuzie atît de mare între unii și alții?”

Cauzele acestei confuzii sînt multiple, încît n-ar fi aici locul să le examinăm pe toate. Această confuzie, ca orice greșeală de altminteri, se bazează pe o părțică mică de adevăr.

Astfel, netăgăduit că între socialism și anarhism e și o asemănare oarecare. Și unii, și alții sînt împotriva organizației sociale moderne; și unii, și alții îi fac o critică acerbă și cîteodată, în focul luptei, cu aceleași fraze violente; și unii, și alții visează o societate în care n-ar exista toate nedreptățile și mizeriile de azi.

Dar aceste asemănări nu pot șterge deosebirile profunde. Socialiștii, cu drept cuvînt, obiectează că între liberalii individualiști, umanitariști, și manchesterieni, de o parte, și anarhiști, de alta, e o mai mare asemănare decît între aceștia din urmă și socialiști. Cu toate astea, desigur, nu se poate face confuzie între liberali și anarhiști.

Aceste asemănări, reale sau aparente, sînt însă în-deajuns pentru ca cei în ereză și ignoranți să facă regretabila confuzie.

Ignoranța e deci prima cauză a acestei confuzii. Cunoașterea socialismului nu e ușoară deloc, aprofundarea lui e cât se poate de anevoioasă. Publicul cel mare și chiar oamenii culți sau așa-ziși cunosc socialismul din fapte diverse ale gazetelor sau din acele pasaje din manualele de economie politică unde se vorbește de socialism, iar în cel mai bun caz din broșurile populare ale adversarilor sau prietenilor socialismului. A cunoaște socialismul din aceste surse, așa de puțin autorizate, e tot așa de greu cum ar fi a cunoaște medicina dintr-o broșură populară asupra căutării și vindecării bolilor.

Ignoranța e deci prima cauză a confuziei. Dar alta, și mai puternică, e *interesul politico-social*.

În luptele violente militante politico-sociale sînt interese puternice care comandă această confuzie.

Se știe însă că atunci cînd e vorba de lupte militante politico-sociale, de pasiunile politice încetează nu numai judecata rece, imparțială, dar încetează cea mai elementară argumentare logică. Mai mult decît atît : încetează constatarea adevărurilor evidente, a axiomelor matematice ele însele.

În luptele politice, de două ori două de multe ori nu numai că nu fac patru, dar nici cinci sau trei, ci un ceva care n-are nimic a face cu numerele abstracte matematice, spre pildă : un cornișon în oțet.

Asta e adevărat pentru luptele politice din alte țări, dar încă pentru țara noastră !

C. Dobrogeanu-Gherea

NOUA REVISTĂ ROMÂNĂ PENTRU POLITICĂ, LITERATURĂ ȘI ȘTIINȚĂ (BUCUREȘTI), NR. 31 DIN 1 APRILIE 1901, P. 289—303

SOCIALISMUL ÎȘI ARE OARE RAȚIUNEA ?... ⁶³

Socialismul are el oare rațiune de a fi în țările fără mare industrie, cum e țara noastră ? Și nu e oare mai bine ca socialiștii să se lepede de socialism decît să se încapățîneze într-o activitate socială pentru care nu există condițiuni necesare în țară la noi ?

Sînt convinși că însăși întrebarea astfel pusă e absurdă. Socialismul are o concepție a lui proprie asupra vieții sociale și deci acela care are această concepție și suma convingerilor și principiilor ce se referă la dînsa va fi socialist și trebuie să fie socialist în orice țară europeană va fi el : fie Franța sau Germania, fie Bulgaria sau Ungaria.

Socialismul are filozofia lui, și mai ales socialismul are filozofia istoriei lui, prin care înfățișează și judecă în anumit mod desfășurarea evenimentelor din istoria omenirii.

Socialismul înfățișează și judecă în modul lui special relațiile între oameni, unii față de alții, conduita lor, adică are o etică, o morală a lui.

Dar ceea ce deosebește și caracterizează în special pe un socialist sînt vederile și convingerile lui care se referă la viața economico-socială a societății.

Acela care are convingerea că organizația capitalistă modernă a societăților — adică acea organizare în care *capitalul* hotărăște și felul cum se produc bogățiile în societate, și felul cum se împart între membrii societății — nu este o organizare veșnică, ci trecătoare, care

trebuie să facă loc unei alte organizații sociale unde în locul capitalului e munca socialmente și raționalmente organizată, care va hotărî și producția și împărțirea bunurilor sociale, acela care are convingerea aceasta mai ales este socialist.

Intr-un cuvînt, un socialist are o sumă de principii și convingeri de ordine filozofică, etică, politică, economico-socială, care constituiesc aceea ce am numit o concepție proprie socialistă asupra vieții sociale, și cine are această concepție e socialist, oriunde ar fi el.

E evident că o țară cu o viață economică și culturală mai înaintată va fi nemăsurat mai prielnică pentru o activitate socialistă decît o țară înapoiată economiceste și culturalicește — și o activitate socialistă în aceasta din urmă nu poate să dea decît rezultate foarte modeste —, dar același lucru va fi cu orice altă activitate pe terenul economico-social și cultural, și aceasta deci nu poate să constituie un argument special împotriva activității socialiste.

Un socialist care avînd principii și convingerii * socialiste, le păstrează — dacă putem să ne exprimăm așa — pentru propria lui întrebuințare, acela e un socialist platonian.

Un socialist care caută să pună în acord viața sa privată cu convingerile sale socialiste e un socialist consecvent.

Un socialist care prin viu grai sau scris, sau printr-o altfel de activitate, caută să convingă pe alții de dreptatea principiilor sale și caută să influențeze viața reală în acord și în sensul convingerilor sale e un socialist militant.

Un socialist care trăiește în dezacord cu principiile sale e un socialist inconsecvent.

În sfîrșit, un socialist care lucrează chiar împotriva principiilor sale e un socialist necorespunzător.

Dar un socialist care e socialist într-o țară de mare industrie și e nesocialist într-o țară de mică industrie n-are — după modesta mea părere — nici un sens.

Să ne închipuim că un englez, credincios fervent, pătruns de înaltele învățături creștine, ar pleca din Angli-tera și s-ar stabili într-o țară mahomedană, spre pildă în

* [Convingeri].

Arabia. Stabilit acolo, el și-ar face următorul raționament : religia e un produs al unei anumite stări politice, economico-sociale, morale, culturale. Creștinismul în forma sa înaltă e produsul unei civilizații superioare și numai acolo poate să înflorească. Pentru Arabia însă — o țară semibarbară —, mahomedanismul e cea formă religioasă care rezultă din starea ei socială și culturală și deci creștinismul ar fi aci o plantă exotica ce n-ar avea rațiunea de a fi. Și, bazat pe acest raționament, englezul nostru, în loc de a face prozelitism creștin, în loc de a căuta să ridice pe mahomedani pînă la creștinism, s-ar preface el însuși, fără nici o *reservatio mentalis*... în mahomedan.

E serios aceasta ?

Și, cu toate astea, cam așa argumentează excelentul și vechiul meu amic I. Nădejde.

Ceea ce face ca chiar oameni de valoarea unui I. Nădejde să cadă într-o greșală așa de mare e confuzia pe care ei o fac între socialism în general și tactica socialistă în special.

Socialismul, ca o concepție socială a vieții, e, cu oarecare deosebiri, același pentru toți socialiștii.

Lucrarea practică însă a socialistului, socialismul aplicat, dacă s-ar putea zice așa, tactica pe care trebuie s-o urmeze socialiștii pentru a pune în practică învățămintele socialiste trebuie să fie deosebită în fiecare țară, după condițiile reale politice, culturale și economice ale fiecărei țări.

Și e evident că cu cît deosebirea în această privință va fi mai mare între două țări, cu atît și tacticile socialiste se vor deosebi mai mult.

E evident că lucrarea practică, tactica socialismului într-o țară de mare industrie ca Germania și într-o țară agricolă ca Bulgaria trebuie să fie profund deosebite.

Și din doi socialiști din care unul va căuta să aplice tactica socialistă cvasiortodoxă — greșit socotită ca unica socialistă — a social-democrației germane, iar altul va căuta să stabilească o tactică special convenabilă stărilor reale a Bulgariei cel din urmă va avea dreptate.

Ei bine, S. Sanielevici, ca și excelentul și vechiul meu prieten I. Nădejde fac tocmai această din urmă greșală și confuzie.

Ei confundă socialismul în general cu tactica social-democrată germană în special și din imposibilitatea reală a acesteia din urmă conchid la nerațiunea de a fi — absolut aparentă însă — a celui dintii.

Pe această greșală este bazată toată argumentarea lor.

C. Dobrogeanu-Gherea

ROMÂNIA MUNCITOARE (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 1 DIN 1 IANUARIE 1902

SERBAREA SOCIALISTĂ DE IERI⁶⁴

Întrunirea. — Declarațiile d-lui C. Dobrogeanu-Gherea. — Discursurile. — Banchetul

Ieri membrii Cercului socialist „România muncitoare”, cum și numeroși socialiști neînscriși încă în cerc s-au întrunit în număr de peste 600, în grădina Societății de dare la semn, spre a serba ziua de 1 Mai.

Au asistat dintre vechii socialiști d-nii C. Dobrogeanu-Gherea, Al. Ionescu, Al. Georgescu și întreg statul-major al vechiului club socialist.

D-l Dobrogeanu-Gherea, luînd informații asupra merului noii mișcări, a declarat că de data aceasta va fi o mișcare serioasă, fiindcă e condusă de muncitori.

Au luat pe rînd cuvîntul, pentru a explica însemnătatea zilei de 1 Mai, d-nii Grigoriu, Anagnoste, Frimu, Georgescu și alții.

După întrunire a avut loc un banchet intim.

Un cor de bărbați a cîntat numeroase cîntece revoluționare.

Rep.

ADEVĂRUL (BUCUREȘTI), ANUL XVII, NR. 5 824 DIN 20 APRILIE 1904

Definițiile și rezumatele socialiste, ca toate definițiile de altfel, n-au așa mare preț. Ceea ce e important e cunoașterea aprofundată și detaliată a unui subiect, aceea ce o definiție, desigur, nu poate da. Cu toate acestea, au și ele rostul și importanța lor.

De câte ori n-auzi întrebarea : dar ce e în definitiv societatea socialistă ? Ce e socialismul ? Ce e un socialist ? Răspunsul dat în câteva cuvinte clare, nu numai altora, dar chiar sieși, e de multe ori mai important decât s-ar părea.

Așadar, ce este societatea socialistă ? Societatea socialistă e acea formă și organizare a societății în care, în virtutea legilor de transformare socială, se va preface societatea capitalistă de azi. Sau societatea socialistă e acea formă și organizare a societății, care va înlocui societatea capitalistă de azi.

Caracterul distinctiv și esențial economic al acestei societăți va fi că toate instrumentele de muncă vor fi socializate, naționalizate. Caracterul distinctiv și esențial juridic va fi o adevărată libertate și egalitate, bazată pe egalitatea economică, pentru că în societatea capitalistă de azi și libertatea și egalitatea tuturor înaintea legii sînt făcute iluzorii prin lupta de interese și enorma neegalitate economică. Semnul distinctiv moral și sufleteș va fi o adevărată fraternitate bazată pe solidaritate de interese — în societatea capitalistă de azi, această frater-

nită e făcută iarăși iluzorie prin antagonismul vrăjmaș de interese și o înfrorătoare neegalitate economică.

La aceste câteva cuvinte de definiție socialistă, cineva ar putea să facă următoarea obiecție serioasă :

E evident, ar putea să zică cineva, că societatea de azi, cum au fost de altfel toate societățile trecute, se găsește în veșnică transformare și prefacere. Aceste nenumărate prefaceri, acumulîndu-se în societate, fac ca la un moment dat ea să-și schimbe forma ei socială. După cum apa încălzindu-se mereu rămîne tot apă pînă la anume grad și ajungînd acolo se prefacă în alt corp — abur, tot așa societatea, transformîndu-se mereu, la un moment dat se prefacă în altă formă, în altă organizație socială. Admitem deci că și societatea capitalistă, prin acumularea continuă a prefacerilor ce se operează în sînul ei, va trebui să se prefacă și ea în altă organizație socială. Dar de unde se știe că această formă sau organizare socială va fi socialistă și nu va fi alta, spre pildă, tot o organizație capitalistă în fond, dar sub o altă formă ?

Întrebarea și obiecția, cum se vede, sînt foarte serioase și temeinice. Dar tocmai la ele răspunde socialismul.

Ce este dar socialismul ?

Socialismul e o doctrină, sau mai bine zis un corp de doctrine, care se bazează pe toată știința modernă și care arată și dovedește cum, în ce fel, de ce societatea capitalistă de azi se transformă pas cu pas în societatea socialistă așa cum am definit-o mai sus, sau, vorbind ca un marxist, cum societatea capitalistă în dezvoltarea ei crește în societate socialistă.

Socialismul arată care sînt acele puteri materiale, care sînt acele forțe morale și sufletești care se dezvoltă în societatea de azi și o împing spre transformare socialistă, socialismul arată cum schimbările care se operează în mecanismul social al societății de azi o împing spre același sfîrșit. În fine, socialismul arată care clasă socială mai ales este aceea care, prin interesele ei vitale materiale și morale de clasă (proletariatul, muncitorimea), are menirea istorică de a realiza această transformare socială.

De aici urmează ce e un socialist și care e menirea lui. Socialist e acela care e pătruns de adevărurile, de

învățăturile socialismului și caută să lumineze și să pătrundă și pe alții de aceleași adevăruri și învățături.

Aceasta s-ar putea numi activitatea teoretică. De altă parte, socialistul caută să organizeze masele socialiste, în primul rînd proletariatul, în dublul scop de luptă : primul pentru îmbunătățiri imediate ale soartei celor obijduiți și apăsați și pentru îndulcirea tuturor relelor produse de societatea de azi, și al doilea în scop de a realiza mai curînd — bineînțeles, pe cît poate să fie vorba de accelerarea unui proces natural istoric — transformarea societății capitaliste în cea socialistă și de a face ca această transformare să fie cît se poate mai armonică, mai rodnică.

C. Dobrogeanu-Gherea

ROMANIA MUNCITOARE (BUCUREȘTI), ANUL I, SERIA A II-A, NR. 4
DIN 27 MARTIE 1905

DIN ETICA SOCIALISTĂ ⁶⁶

Un socialist conștient știe foarte bine că rezultatele muncii lui socialiste nu depind numai de eforturile, de energia, de devotamentul lui, ci și de acele condițiuni obiective istorice, de acel mediu istoric în care îi e dat să lucreze. Și e evident că într-un mediu social prielnic rezultatele aceleiași munci vor fi mult mai rodnice decît într-un mediu neprielnic, și e evident că într-o țară mai înaintată în cultură, în dezvoltarea ei industrială, economico-socială rezultatele muncii socialiste vor fi mult mai mari decît într-o țară rămasă în urmă în dezvoltarea ei economico-socială, culturală și e evident, într-un cuvînt, că rezultatele muncii socialiste în țări cum sînt Franța, Belgia sau Germania vor fi mult mai mari decît în țările rămase în urmă, cum sînt România, Bulgaria sau Serbia. Acestea sînt lucruri adevărate și evidente, și un socialist care le-ar nega ar arăta sau inconștientă, sau dorința de a face demagogie.

Cu totul altceva e cu consecințele care se trag din acest adevăr evident ; ele de multe ori sînt tot atît de nesigure și neexacte pe cît faptul însuși e de adevărat. Astfel, prima consecință care se trage și s-a tras este că, sub cuvînt că rezultatele socialismului în țările rămase în urmă nu pot fi decît foarte modeste în comparație cu țările înaintate, socialiștii din acele țări ar trebui să se lase de socialism și să treacă la partidele burgheze mai înaintate. Am arătat de mai multe ori absurditatea acestei concluzii.

Aici voi să spun câteva cuvinte despre o altă consecință falsă, și anume despre deprecierea valorii etice a muncii unui socialist ce lucrează în condițiuni obiective mai nefavorabile. Sub cuvînt că rezultatele acestei munci sînt relativ mici, în aceeași proporție i se reduc și meritul socialist și valoarea etică a muncii și strădania lui. Și aceasta o fac nu numai potrivnicii socialismului, dar chiar mulți socialiști și la noi, și în străinătate.

Aici se vede influența eticii mercantilo-burgheze a societății de azi, care vede și judecă totul prin prisma succesului și a rezultatului material. Un om mercantil modern care a făcut o afacere cu un capital de 100 000 de franci și a pierdut o parte din capital a făcut o afacere rea, dacă a cîștigat 20 000 de franci, a făcut o afacere bună, dacă a cîștigat 50 000 — o afacere excelentă. Și felul acesta mercantil de a judeca — după succesul și rezultatul material — omul modern îl introduce în toate relațiile omenești, în cele afective, ca și în cele etice, morale. Valoarea etică și socială a unei acțiuni omenești nu e judecată și prețuită după motivul care a inspirat-o, nu după efortul și cheltuiala de energie morală, după abnegația, devotamentul, jertfirea de sine cu care a fost săvîrșită, ci după succesul final, după rezultatul care l-a dat. Și acest fel de a vedea influențează pe unii, socialiști ei înșiși.

Etica noastră însă, etica socialistă, e alta. Ea judecă și prețuiește valoarea morală și socială a acțiunilor omenești tocmai prin motivul moral prin care aceste acțiuni au fost inspirate, prin devotamentul, dezinteresarea, abnegația cu care au fost săvîrșite. Și din doi socialiști care au lucrat și și-au ars toate puterile sufletești în serviciul cauzei socialiste, dar din care unul a lucrat într-un mediu foarte favorabil, iar celălalt într-un mediu nefavorabil e evident că cel dintîi va obține rezultate nemăsurat mai mari decît cel de-al doilea, dar valoarea morală, socială, valoarea socialistă a acțiunii lor va fi aceeași. Ba, fără teama de a greși, aș putea zice că valoarea moralo-socială a acțiunii celui din urmă e mai mare chiar decît a celui dintîi. Și iată pentru ce. Socialistul care lucrează într-un mediu foarte prielnic vede cu ochii rezultatele însemnate ale muncii sale, în aceste rezultate el găsește nu numai satisfacția și răsplata vădită a străduințelor sale, dar și un imbold și o încura-

jare pentru lucrarea sa ulterioară. Cheltuiala de energie pe care o face nu numai că nu-i scade puterile, ci le mărește pentru că în mediul favorabil înconjurător dă-tător de energie și putere el reînnoiește forțele sale. Pe cînd socialistul care lucrează într-un mediu defavorabil sau mai puțin favorabil de multe ori e redus numai la propriile sale puteri. În conștiința sa, în puterea convingerilor sale, în devotamentul pentru cauză, în conștiința datoriei împlinite trebuie să caute socialistul imbold la lucru, *în sine însuși trebuie să găsească putere pentru lupta sa*. Ce însemnează toate acestea pot spune numai aceia care ani îndelungați au muncit în condițiile acestea. Dar cu atît mai merituosă e lucrarea lor.

Toți acei socialiști care lucrează în condiții relativ mai puțin favorabile trebuie să aibă totdeauna în minte această superioară lege etică — că valoarea morală a unei lucrări sociale nu se judecă după rezultatele ei, în orice caz nu numai după rezultatele ei, ci mai ales după curățenia motivelor care au inspirat-o, de o parte, și după abnegație, devotament, energie și sacrificii, de altă parte.

C. Dobrogeanu-Gherea

ROMÂNIA MUNCITORE (BUCUREȘTI), ANUL I, SERIA A II-A, NR. 14
DIN 5 Iunie 1905

MAREA REVOLUȚIE RUSEASCĂ

Interviu cu d-l C. Dobrogeanu-Gherea

I

D-l Gherea arată asemănările și, mai ales, deosebirile dintre revoluția rusă și cea franceză

Trăim într-o mare vreme istorică. Cei mai culti oameni bănuiesc numai importanța revoluțiunei rusești, abia viitorul va arăta toată măreția ei, după cum în sinul nepătruns al viitorului ascunse sînt urmările ce această enormă zguduire trebuie să le producă. Rusia, țara aceasta de atît de mulți temută, e numai de foarte puțini cunoscută și de aceea se manifestă și atît de puțină pricepere pentru uimitoarele evenimente ce se petrec acum într-însa. Am voit să rugăm o persoană competentă ca să arate cititorilor noștri revoluția rusă sub toate aspectele ei; să arate cauzele care au produs-o, modul cum s-a produs, urmările ce va avea. O asemenea persoană competentă este necontestat marele nostru critic și sociolog d-l Const. Dobrogeanu-Gherea. Rus de origine, d-sa a urmărit de aproape tot ceea ce se petrece în Rusia și, înarmat pentru priceperea evenimentelor — după frumoasele cuvinte ale lui Lassalle — cu toată știința secolului, e mai în măsură ca oricine să lumineze marele eveniment istoric ce se petrece colo sub ochii noștri, sub influența căruia stăm, desigur, în acest moment. Am cerut d-lui Gherea să ne acorde un interviu și d-sa a binevoit să ne satisfacă cerința. La gura sobei, în care focul pîlpîia, am putut asculta mai bine de o oră cel mai frumos curs de istorie, sociologie, etică...

Nici nu se putea să nu vorbesc, chiar la prima întrebare pe care am pus-o d-lui Gherea, de asemănarea ce există între revo-

luția rusă și cea mare franceză. D-l Gherea m-a întrerupt, găsind că tocmai această comparație merită ca să insiste mai mult asupra ei.

— Comparația — mi-a spus d-l Gherea — nu mi se pare tocmai potrivită. Necontestat că la suprafață există o asemănare între cele două revoluții. Incendii, vărsări de sînge, ezitări din partea monarhilor, lupta reacțiunii etc. etc. Această încercare de căutare de asemănări însă, pe care am găsit-o în presa noastră, ca și în cea germană sau franceză, mi se pare banală. E poate în firea omului să caute totdeauna, în fața unui fenomen nou, asemănările lui cu altul vechi. Mai ales scriitorii obțin prin aceasta ușor un efect. De aceea vedem și în literatură persoane ocupîndu-se mereu de a găsi asemănări între opera unui literat și a celui alt. Germanii au pentru acest soi de critici și un nume special foarte potrivit, ei le zic Ähnlichkeitsjäger, adică vînători de asemănări. Acești vînători, dintre care se găsesc mulți în breasla gazetarilor, au făcut și cu revoluția rusă ceea ce fac în literatură. Sigur că revoluția rusă are asemănări cu cea franceză, dară mult mai însemnat pentru priceperea ei este să găsești, să vezi deosebirile dintre cele două revoluții, pe care le desparte mai bine de un secol.

— Ați avea bunăvoința de a insista asupra acestor deosebiri?

— De vreme ce ți-am acordat interviul, trebuie să-ți spun tot ce, după mine, poate contribui la priceperea revoluțiunii, tot ce poate înlesni aprecierea ei pe baze științifice.

Și d-l Gherea începu:

— În primul rînd, momentul istoric în care se face revoluția rusă este cu desăvîrșire altul decît acela în care s-a făcut cea franceză. Ajunge să vezi cuceririle tehnice și transformările sociale produse de ea în decursul ultimului secol pentru ca să înțelegi aceasta. Apoi mai trebuie să ai în vedere deosebirea dintre cele două țări în

care revoluțiile s-au produs. Franța era locuită de un popor omogen ; existau oarecare deosebiri de clase, dar clasa proletară nu atinsese nici importanța, nici numărul pe care le are astăzi. Rusia este o țară locuită de sute de popoare : ruși, ruteni, estoni, finlandezi, polonezi, tătari, evrei, armeni, grigoreni [georgieni], lituani etc. etc. Printre aceste popoare domnește o diferență enormă de cultură. Un savant ar putea studia evoluția culturii studiind numai culturile diferitelor popoare din Rusia, începînd de la ghiliacii, locuitori ai Kamciatkăi, care sînt încă antropofagi, și isprăvind cu clasa aceea intelectuală care se mișcă pe culmile culturii omenești.

Mai e ceva. Revoluția actuală din Rusia, ca și cea franceză, nu poate spera să obție mai mult decît drepturile și libertățile politice. Pe cînd însă în Franța burghezia a luptat pentru aceste drepturi cu concursul unui proletariat inconștient, care credea că odată cu cucerirea lor vine și emanciparea lui, în Rusia burghezia luptă alături de un proletariat absolut conștient de evoluțiunea istorică.

Proletariatul rus știe că tot singele ce-l varsă și toate sacrificiile ce face nu aduc realizarea idealului său ; că el scoate în fond castane din foc pentru alții, care mîine îl vor oropsi relativ poate tot atît de mult cît țarismul ; totuși el luptă asemenea soldaților care dau asaltul unei pozițiuni strategice importante pentru cucerirea unei cetăți. Cu cucerirea acelei pozițiuni cetatea n-a căzut ; cucerirea ei va mai cere victime multe, dar fără acea pozițiune strategică nu se poate spera de a se lua vreodată cetatea. Cu alte cuvinte, muncitorimea e conștientă că în Rusia nu se poate face decît o revoluție burgheză și totuși ea, care o face, care o plătește cu singele ei, este o muncitorime socialistă, dușmană burgheziei, de care e dușmănită. De aci rezultă mari încurcături, și nu e de mirat că s-au găsit socialiști, așa-zișii „ekonomiști”⁶⁷, care s-au opus luptei politice, recomandînd lupta pentru maximul de libertăți și avantaje economice.

Toate acestea fac — a continuat d-l Gherea — ca revoluția rusă să fie mult mai grea și mult mai complexă. Sînt prea multe și prea diferite interese care caută

să fie satisfăcute, prea multe și prea diferite idealuri care mină pe oameni la luptă.

Dar mai e o deosebire mare între revoluția franceză și cea rusă. Cea dinții a schimbat fața Europei, ea a luptat pentru ceva cu desăvîrșire nou, a proclamat o viață nouă, necunoscută pînă atunci, a creat o ideologie nouă. Revoluția rusă luptă pentru lucruri vechi, care în restul Europei există demult — ea luptă pentru realizarea ideilor pe care revoluția franceză le-a răspîndit în toate statele civilizate ale lumii. E aceasta o deosebire fundamentală între revoluția rusă și cea franceză — aceasta deși actuala revoluție din imperiul țarului cere mai multe sacrificii, mai multe victime, mai mari vărsări de sînge decît a cerut aceasta din urmă — azi în luptă pentru drepturile elementare ale omului.

Și acum gîndește-te că la toate aceste dificultăți se adaugă faptul că țarismul, din sistem, a lăsat masa tuturor acestor popoare în cea mai neagră ignoranță, că n-a făcut nimic pentru luminarea lor și privește și la eroismul și devotamentul ce-l desfășoară pătura cultă și proletariatul intelectual și vei vedea și mai bine măreția revoluției rusești, unica comparație cu cea franceză, care e cea jus-ă...

— Sau poate nu, căci mi se pare că revoluția rusă e mai grandioasă...

— Poate !...

Înterupem un moment, pentru ca să revenim apoi asupra partidelor care fac revoluția și a celor care au interes ca autocrația să se mențină.

II

D-l Gherea arată care sînt partidele cărora se datorește revoluția, precum și pe aceia care au interes s-o împiedice

Pentru priceperea revoluțiunei este în primul rînd necesar să vezi cine o face. Auzim mereu relatîndu-se despre diferite partide, nu prea le cunoaștem pe aceste partide nici prin programele lor, nici prin faptele lor. Am cerut și în această privință lămuriri d-lui Gherea, și iată ce ne-a spus :

— Numeroase partide au lucrat în această revoluțiune. Au lucrat de mult timp și au lucrat așa încît lumea a rămas într-adevăr uimită de cele ce a văzut. Cîtă vreme alla numai despre actele de curaj și teroristice individuale, avea admirație pentru acești oameni, care sacrificau totul pentru idee. Admirația s-a prefăcut însă în uimire cînd lumea a văzut că în Rusia, în mijlocul celor mai înverșunate persecuțiuni, s-au putut organiza masele muncitoare. Meritul în acest caz este al partidelor socialiste, în primul rînd al socialiștilor-revoluționari ⁶⁸. Acest partid a dat pe cei mai admirabili martiri, precum pe Sazonov, care a comis atentatul contra marelui duce Sergiu, și pe Balmașev, care a pus capăt zilelor cîinelui sîngeros Pleve ⁶⁹.

Acest partid, a cărui metodă teoretică este slabă, s-a dovedit în practică de o tărie extraordinară. El n-a agitat numai printre orășeni, ci s-a dus și la țară, organizînd pe cît posibil și pe țărani. Alături de socialiștii-revoluționari, deși teoreticește în luptă cu dîșii, se află partidul social-democrat al muncitorilor ruși. Acest partid admite teoriile marxiste și, dacă în alegerea mijloacelor practice a fost mai puțin fericit, în constatările și prevederile sale teoretice, care au ajutat mult ca lupta să se organizeze pe baze solide, a fost admirabil, căci a prezis și prevăzut tot ceea ce s-a întîmplat acum în Rusia. Acest partid este, la rîndul său, divizat în două părți: în grupul majorității (Bolșeviki), sub conducerea lui Lenin, și acela al minorității (Menșeviki), sub conducerea lui Plehanov ⁷⁰. Afară de aceasta, fiecare națiune are partidul ei socialist, care, pe lîngă altele, urmărește autonomia națională, și alături de acestea mai există Federația muncitorilor evrei, „Der Bund” ⁷¹, cum i se zice, care a jucat un însemnat rol în această revoluție.

Mai adaugă partidul poporanist ⁷², care face trecerea dintre socialiști și burghezi, și apoi diferitele partide liberale, de la nuanța cea mai radicală pînă la cea mai moderată, și vei avea partidele care au făcut revoluția.

Pe toate aceste partide le despart multe și numeroase chestiuni teoretice și practice, una mare însă le unește — lupta contra țarismului.

D-I Gherea s-a oprit un moment, apoi a continuat:

— Și cît de grea este lupta pentru aceste partide. Apoi nu trebuie uitat că în Rusia lipsește cu totul școala politică. A face politică este acolo o crimă; a fi bănuít numai că faci politică e o crimă! Cine îndrăznea să se ridice numai puțin era imediat arestat, trimis în Siberia. Această completă lipsă de libertate de mișcare face ca convingerile căpătate să ducă pe om pînă la fanatizare. Și, după cum raskolnicul * e gata să meargă la moarte pentru că voiește să facă altfel semnul crucii, idealistul rus nu ezită să moară pentru convingerile sale teoretice.

Și aceasta îți arată cît de originale, de deosebite sînt condițiunile în care se dă lupta în Rusia. Și lupta se dă, deși nici o clasă socială din Rusia nu are interes să menție țarismul. Acesta a existat numai mulțumită lipsei oricărei organizații politice.

— Dar acum țarismul s-a dat învins, el a dat Constituția!

— Prin acordarea Constituției, lucrurile s-ar mai putea liniști dacă n-ar fi elementele reacționare, care, cu puține excepții de interese foarte personale, doresc menținerea statu-lui-quo. Acești reacționari sînt însă foarte puternici și pînă acum au reușit să împiedice ca drepturile să se dea. Întrucît însă aceste drepturi există de fapt, revoluționarii și le-au luat. Dealtfel, Witte, care a fost totdeauna un slujitor credincios al țarismului, e acum sincer partizan al Constituției; țarul, de asemenea, de astă dată sincer. Căci țarul s-ar simți mult mai bine ca monarh constituțional. Reacționarii se sprijină însă pe marii duci, care sînt cei mai aprigi dușmani ai constituționalismului, fiindcă acesta i-ar împiedica să jefuiască după voie și le-ar lua puterea nelimitată ce o au astăzi. Acești mari duci — în total treizeci și două de familii — au cel mai mare interes ca autocrația să fie menținută pentru ca să continue a se îmbogăți. Și cum se îmbogățesc! Ajunge să-ți spun că marele duce Sergiu a lăsat 400 000 000 ruble, adică un miliard de lei. Și cei-

* [Schismaticul.]

laltî mari duci nu sînt mai săraci. Ei bine, gîndește-te cum trebuie să jefuiască acești oameni pentru ca să strîngă asemenea averi într-o țară nespus de săracă cum este Rusia, în care — statistica o dovedește — 400 000 de oameni mor pe fiecare an de foame.

Pe lîngă acești mari duci, stîlpîi reacțiunii îi formează camarila, care e compusă din oameni ajunși fără a avea aptitudini, ca faimosul Frederiks sau sîngerosul Trepov.

Cum înțelege această reacțiune să combată pe revoluționari și să susție țarismul — iată ce mi-a arătat amănunțit d-l Gherea și ce voi arăta cititorilor în numărul de miine.

III

D-l Gherea arată cum luptă reacționarii contra revoluției, dacă această luptă poate fi eficace și jertfele ce cere revoluția

Cititorii au luat cunoștință de partidele care au făcut și fac revoluția, precum și de grupul care luptă pentru menținerea statu-lui-quo. Asupra modului cum luptă acest grup, d-l Gherea a binevoit să-mi spuie următoarele :

Totul este în Rusia altfel decît aiurea, altfel decît în timpul revoluției franceze. Atunci au luptat două partide cu convingeri bine hotărîte și pentru convingerile acestora : partidul revoluționar și cel reacționar sau conservator. În Rusia, luptă toată inteligența, tot ce ar putea asigura viitorul patriei, ce e îngrijată de acest viitor, pentru libertate. De altă parte se află, cum am mai spus, un grup foarte restrîns de oameni fără nici o capacitate sau merit, mari duci, datorînd nașterii lor situația, lipsei de scrupul sau hazardului. Cum luptă acești oameni contra libertății, poți vedea după știrile ce vin acum din Rusia. Mase de desculți și derbedei se găsesc poate și în alte orașe mai mari, dar așa cum se găsesc în Rusia sînt un produs special al țarismului. Fără nici o cultură, fără nici un mijloc de existență, acești derbedei sînt gata întotdeauna la jafuri și omoruri. Și această drojdie a societății, care se află întotdeauna sub privegherea poliției, a fost trecută sub protecția poliției, care i-a înlesnit

furtul și omorul. Unde aiurea ar fi cu puțință un asemenea spectacol ? Unde aiurea oameni în fruntea statului ar putea concepe planul acesta infernal de a organiza fosta și viitoarea populație a temnițelor și a lăsa curs pasiunilor ei celor mai rele pentru a-și apăra situația ? Aceasta este eminentemente rusesc, este unul din roadele cele mai caracteristice ale țarismului autocrat. Și e locul să spun aici că à quelque chose malheur est bon, căci două fenomene mari au arătat absurditatea autocratismului : războiul, care a arătat că Rusia oficială nu este un stat organizat, ci o bandă de hoți, care fură de stinge, și *masacrele*, care arată cum hoții de sus au trebuit în cele din urmă să-și caute sprijinitori printre hoții de jos. Orice viață de stat regulată a încetat astfel : nu mai există nici autoritate, nici lege. Nu revoluția, ci contrarevoluția a răsturnat în modul cel mai radical ordinea publică.

E ceva diabolic în procedarea aceasta a reacționarilor, care organizînd masacrele au urmărit un triplu scop : 1) a canaliza mișcarea, îndreptînd-o împotriva evreilor ; 2) a teroriza partidele revoluționare ; 3) a arăta țarului poporul căruia voiește să-i dea libertăți și a-i spune : uite ce face poporul acesta înainte de a i se da libertăți — ce va face după aceea ? Afară de aceasta, reacționarii, care se tem de străinătate, mai urmăresc două scopuri : să arate opiniei publice străine, care joacă un mare rol, că poporul rus nu e copt pentru libertăți și — *last not least* * — să cîștige de partea sa marea finanță, fără sprijinul căreia nu mai poate dăinui.

— Și credeți că reacțiunea își va atinge scopul ce urmărește ? Credeți că țarul va retrace Constituția ?

— E greu să răspund la această chestiune așa de-a dreptul. Conducătorii revoluției au comis însă o mare eroare... Cînd prin greva generală au smuls țarului cunoscuta promisiune, ar fi trebuit să ceară o cheazășie că promisiunea se va respecta. Această cheazășie ar fi fost

* [Last but not least (fam.) — ultimul dar nu cel mai puțin însemnat].

o imediată și generală amnistie pentru acuzații și condamnații politici. Așa însă s-au mulțumit cu promisiuni vagi, care din capul locului erau dubioase. Căci manifestul spune că țarul acordă libertățile în calitate de autocrat. Or, în logica autocrației este ca să-și rezerve dreptul de a lua ceea ce acordă; ea dă, tot ea poate lua. Și dacă judeci ceea ce s-a petrecut de fapt, vei trebui să-mi dai dreptate! Țarul acordă libertăți, numește pe Witte ca prim-ministru, menține însă pe Trepov cu toate puterile de dictator. Witte e șeful teoretic, Trepov e șeful real al statului. Și atât de departe merge aceasta încât țarul acordă amnistia, iar Trepov o aplică cum voiește, reținând în închisorile Petersburgului peste o sută de liberali și revoluționari, tocmai cei mai însemnați și mai de valoare. Si astfel se manifestă din nou toată neputința țarismului; revoluționarii își iau drepturi fără să-l întrebe, reacționarii execută voința lor fără să țină seama de a lui. Și în asemenea condițiuni mai întrebi dacă Constituția va rămâne sau nu? Mi s-ar părea mai justă întrebarea dacă va rămâne țarismul? De Constituție nu mai încape îndoială. Nimeni nu mai are puterea de a înăbuși mișcarea liberală și revoluționară. Dar Rusia are rezerve colosale reacționare, rezerve de oameni inconștienți, dar care pot face ce vezi. De acești inconștienți reacționarii se vor folosi pentru a întârzia de fapt acordarea libertăților, pentru a smulge pentru cităva vreme aceste libertăți cîștigate cu jertfe de sînge cum nu s-au mai pomenit în istorie!

— Cum? Revoluția franceză...

— N-a cerut atîta sînge, n-a costat viața atîtor fii dintre cei mai nobili și mai buni ai patriei. Dacă iei mișcarea revoluționară de la cunoscutul complot al decabriștilor*, enormă e seria martirilor, a victimelor țarismului crud și fără de judecată. Și apoi mai gîndește-te, cum ți-am mai spus, că revoluționarii francezi au luptat pentru ceva nou, cu totul necunoscut, pe cînd cei ruși luptă pentru ceva cunoscut și aplicat în tot restul lumii cu cele mai bune rezultate!

* [Decembriștilor. 73]

D-l Gherea a încheiat astfel această parte a interviului ce a binevoit să ne acorde:

— Mă rezum deci: cred că libertățile cîștigate vor putea fi întîrziate, dar nu vor mai putea fi împiedicate cu desăvîrșire. Succesul revoluției este definitiv, deși nu complet. Revoluția completă nu se va putea face decît în mod spasmodic; vom mai asista deci la scene emoționante și poate grozave. Triumful dreptății nu e însă departe.

Mîine despre personalitățile revoluțiunei și despre d-l d-l Witte, care joacă un rol atît de mare.

IV

D-l Gherea vorbește despre persoanele care s-au distins în actuala revoluțiune și despre oamenii noi pe care revoluția i-a produs și-i va produce încă

Ajungem la un capitol interesant al interviului cu d-l Gherea. Care sînt oamenii mari în actualele evenimente, o caracterizare a lor, iată ce am întrebă, iată ce l-am rugat pe d-l Gherea să ne arate. D-sa a binevoit a răspunde și la aceste chestiuni cu competența cunoscută. Cititorii vor înțelege că o convorbire despre care am putut face numai în treacăt notițe și în redarea căreia sînt redus aproape exclusiv la memoria mea nu poate apare decît cu multe lacune în acest ziar. Ea rămîne totuși foarte interesantă și arată numai cît de interesantă a fost la origine, cînd interlocutorul meu vorbea singur, nu prin intermediul modestului meu condei.

D-l Gherea a început prin a-mi vorbi de revoluționarii socialiști.

— Întrebarea ce mi-o puneți — a zis d-l Gherea — mi-au mai pus-o mulți. Pînă acum, cel puțin pentru cei străini de mișcarea revoluționară, nu s-au manifestat încă bărbații fruntași care să se impuie atențiunei tuturor. Aceasta se explică prin condițiunile speciale ale Rusiei.

Țarismul n-a lăsat niciodată un talent ca să se coacă. Cum se ridica vreunul, era sugrumat. Jeleabov — un om cu necontestate calități de bărbat de stat, un cap genial — a murit spânzurat, iar Mișkin, un om cu un talent oratoric uimitor, însoțit de un fond serios de cunoștințe și un devotament cu adevărat rusesc, a murit împușcat în fortăreața Schlüsselburg. Rusia posedă un mare număr de oameni tineri, cu deosebite talente politice și de oameni de stat. Am putut să mă conving și personal de aceasta. Nici unul dintr-înșii însă nu putea să se manifesteze și să se desfășoare la lumina zilei. Astfel au ajuns a fi cunoscuți de Europa numai acei oameni, în cea mai mare parte membri ai partidului socialistilor-revoluționari, care au comis atentate contra reacționarilor. Și acești oameni pot da o idee despre forțele vii ce stau ascunse. Gîndește-te la Balmașev, un tânăr de 20 de ani. Nici Pleva nu îndrăznea să-l execute. L-a chemat la dînsul și două ore a insistat asupra lui ca să semneze o cerere de grațiere către țar. Zadarnic ! Balmașev observă numai rîzînd, după aceste două ore : „Eu văd că d-voastră vă vine mai greu să mă ucideți decît mie ca să mor !“.

D-1 Gherea se oprește un moment evident mișcat, apoi continuă :

— Și acum fă-ți idee de eroii anonimi ai revoluțiunii. Gîndește-te la acei conducători anonimi ai partidului social-democrat, care în Rusia, reține bine : în Rusia, au organizat muncitorimea așa încît au putut după poruncă să provoace și să oprească greve, au luminat muncitorimea așa încît au putut face cu succes apel la dînsa pentru ca să vie să moară pentru idee și să moară apărînd pe evrei de furia bandelor. Asta în Rusia, unde orice om bănuie că revoluționar era amenințat de temniță, iar de secole țarismul lucrează sistematic la îndobitocirea mulțimii, la ațîțarea ei contra evreilor. Dacă în aceste momente, cînd civilizația și umanitatea sînt călcate în picioare, demnitatea omenească a mai licărit în Rusia, aceasta se datorește eroilor anonimi care sînt cu atît mai măreți, mai vrednici cu cît n-au pentru devotamentul lor nici mîngîierea laudei celor de o seamă, nici satisfacerea vanității omenești, care la atîția — căci, de ! oameni sîntem — e adeseori martorul faptelor frumoase. Cît devo-

tament nu le-a trebuit pentru ca în Rusia să organizeze acest partid social-democrat, care avea comitete în aproape toate centrele, și ale cărui comitete au ajuns în Caucaz, de exemplu, o așa putere încît chiar guvernatorul general s-a văzut silit să parlamenteze cu dînsule. Și, ca să-ți mai citez un exemplu, același partid social-democrat prin așa-zisul „Krimski Soliuz“ („Federația Crimei“) a organizat întreaga flotă a Mării Negre, organizație pentru tăria căreia a fost simptomatic cazul cuirasatului „Fotemkin“. Același lucru l-a făcut la nord partidul social-democrat pentru flota baltică. Ei, își dă oare lumea seama cît devotament, cîtă muncă și cît curaj îi trebuie unei miini de oameni ca să pătrundă în mod eficace cu propaganda într-un corp al armatei ? Printre toți acești organizatori și conducători sînt, desigur, multe talente, mulți oameni mari, și cînd libertatea se va stabili și aceste suflete se vor putea dezvolta în voie, atunci vor apare abia acele nume pe care un mod greșit de a pricepe istoria ne-a învățat să le considerăm ca indispensabile pentru priceperea evenimentelor.

*

Și ce am spus despre socialiști e adevărat și pentru liberalii din burghezie. Lasă că talentele mari ale acestuia au trecut în lagărele radicale, dar și întrucît au fost moderate nu s-au putut manifesta în voie, deoarece asupra lor atîrnau exilarea administrativă și întemnițarea samavolnică. Totuși Congresul zemstvelor⁷⁴ a permis să se distingă oameni de mare valoare, ca, de pildă, Rodicev, un om cu un mare talent oratoric, Petrunkevici, care a fost de multe ori exilat, contele Heiden, președintele congresului, care ca președinte al societății economiștilor a întreținut și propagat multă vreme spiritul moderat liberal ; în sfîrșit, mai trebuie să-ți citez pe prinții Șahovskoi, Dolgorukov și Trubețkoi, care și în timpul din urmă s-au arătat a fi oameni de curaj și caracter. În aprecierea tuturor acestora ar trebui să ții seamă că țarismul, autocrația, n-a permis nimănui să se manifesteze pe cale politică și a silit pe mulți să-și îndrepte activitatea spre literatură, știință, căutînd să propage pe această cale ideile liberale. Și Europa cunoaște și asemenea mari

bărbați ai Rusiei? Cunoaște pe neuitații Cernișevski și Mihailovski, și pe Gorki și Tolstoi, a căror influență este colosală...

Pe mine despre domnul de Witte.

V

Cîte ceva despre domnul de Witte

În convorbirea ce am avut-o cu d-l Gherea nu se putea să nu ajungă vorba și la acel bărbat care în acest moment reprezintă, pentru europeni cel puțin, speranța că lucrurile se vor liniști în Rusia. Domnul de Witte este personajul care a putut să cucerească într-o măsură oarecare încrederea țarului, deși reprezenta ideile liberale. Cititorii vor fi surprinși ca și mine, de modul cum apreciază d-l Gherea pe Witte; vor vedea că acest bărbat nu este un mare liberal, cum a știut să facă pe o lume să-l creadă, deși nu este un reacționar.

★

— Să vorbești de Witte în aceste momente — a spus d-l Gherea — e foarte greu. Evident că are cea mai mare bunăvoință de a realiza oarecare reforme liberale; nu are însă puterea. Cum ți-am mai spus, pînă acum Witte e șeful teoretic al guvernului; cel practic este Trepov. Trepov e mai puternic chiar decît țarul — pentru că țarul, cu sfatul lui Witte, propune, iar Trepov dispune... tocmai pe dos. Poate că acum lucrurile se vor schimba, deoarece se anunță că Trepov a demisionat, dar pînă acum așa a fost cum am spus. Ei bine, din aceste fapte se poate vedea că țarul nu-i un om întreg, dar că nici Witte nu este. Altfel nu accepta în momente grele puterea, tolerîndu-l pe Trepov alături de dînsul, pe Trepov, despre care știa că reprezintă principiul contrar aceluia în vederea căruia țarul l-a chemat la cîrma statului. D-l de Witte este, desigur, un om foarte inteligent și mai viclean decît inteligent, dar liberalismul lui mai are nevoie să se manifeste prin fapte. Liberalii nu pot uita că acum doi-trei ani el a adresat țarului un raport confidențial prin care îi recomanda să ia măsuri contra zemstvelor liberale, care

amenințau foarte grav autocrația. Poate că îți vei fi aducînd aminte ce senzație enormă a produs publicarea acestui raport în ziarele europene de către revoluționari, care reușiseră să-și procure o copie după el. Contrazicerea dintre protestările liberale ale lui Witte și sfaturile reacționare ce dădea în taină țarului au produs o deplorabilă impresie...

— Nu credeți deci în sinceritatea d-lui de Witte?

— Nu aceasta vroi s-o spun astăzi, din contră astăzi cred în sinceritatea lui. D-l de Witte nu-i nici liberal, nici reacționar, el este oportunist. Dacă n-a fost sincer liberal, a devenit acum liberal sincer. E un om, cum știi, foarte inteligent și a înțeles că acum nu poți fi un bun sfetnic al țarului decît recomandîndu-i să acorde oarecare măsuri liberale. Apoi este un om foarte vanitos și-i suride mult ideea de a fi nu numai primul președinte al unui minister constituțional, ci să treacă și drept reformator al Rusiei. Trebuie să o afirm însă cu toată tăria că domnul de Witte nu este omul ce s-ar cere în aceste momente grele. Acum s-ar cere un om cu adevărat mare, un bărbat integru nu numai în ce privește cîntărea materială sau formală, un om de mare putere morală, avînd adînci convingeri liberale și un devotament fără margini pentru cauza liberală. La acestea ar trebui să se adauge o putere de voință care nu ar ceda odată cu moartea. Numai un om dotat cu asemenea calități ar putea trece cu succes prin actualele greutăți. Și, dacă aceste calități s-ar cere oricum și pretutindeni de la un bărbat menit să desăvîrșească opera unei asemenea revoluțiuni, cu cît mai mult nu trebuie cerut de la un sfetnic al lui Nicolae II.

Poate că puterea de voință, unicul lucru ce avea Trepov, l-a susținut atîta pe lîngă țar, care sau se simte atras, sau e sub autoritatea oamenilor ce au această calitate, care lui îi lipsește cu desăvîrșire. Vom vedea dacă d-l de Witte va avea măcar această putere de voință. Cînd a trebuit s-o aibă, cînd a putut impune condițiuni, în momentul chemării sale la cîrmă, n-a avut-o.

★

— Dar poate că momentul, împrejurările îl vor face mare!

— Asta se poate tocmai pentru că, după cum ți-am spus, e atât de inteligent și de viclean. El mai are însă de luptat cu o mare greutate. D-l de Witte nu se bazează pe nimeni în aceste momente grele. Ai putut vedea câte greutatea a avut în alcătuirea guvernului. Țarul recurge la dînsul de nevoie, dar în fond are o profundă antipatie pentru el. Marii duci îl dușmănesc pentru că îl consideră ca pe purtătorul ideilor liberale. Liberalii, radicalii și partidele socialiste însă nu-l iubesc pentru că-l știu că a fost altădată unul dintre cei mai energici susținători ai țarismului. Primul prim-ministru constituțional nu se poate deci baza pe nimeni și trebuie, în definitiv, să se sprijine tot pe țar. În asemenea condițiuni trebuie noroc și condiții extraordinar de favorabile pentru ca Witte să se poată menține. În tot cazul, după ce liniștea se va stabili și dacă libertățile acordate vor rămîne definitive, Witte va trebui să facă loc unui guvern ieșit din sînul partidelor liberale.

VI

D-l Gherea arată că, departe de a fi o primejdie, o Rusie liberală va garanta pacea și liniștea Europei

Este o părere pe care o întâlnești acum foarte des că dacă Rusia autocrată a fost o primejdie pentru Europa cu atât mai virtuos va fi o Rusie liberală; cea dintîi este slabă înăuntru, un uriaș cu picioare de lut; cea din urmă va fi un gigant cu sufletul mare. Am rugat pe d-l Gherea, ca încheiere a interviului ce ne-a acordat, să se pronunțe și asupra acestei păreri.

★

— Dintre toate părerile greșite ce domnesc, aș putea zice, bîntuie, acum despre Rusia, aceasta este cea mai greșită. Rusia autocrată a fost o primejdie pentru Europa și o primejdie mare; ea a fost o piedică pentru orice mișcare liberală, un sprijin pentru toate apucăturile medievale. Rusia liberală intră în rîndul statelor civilizate: războaiele în asemenea stat nu mai depind de voința unei persoane sau [a] unei clii; voința poporului, opinia publică decide. Or, opinia publică civilizată,

poporul întreg nu poate avea un interes mai mare decît pacea. Țarismul, prin firea lui, nu poate trăi decît întinzîndu-se mereu și cotropind tot ce este împrejurul său. Rusia constituțională nu poate trăi decît limitînd cercul activității sale, descentralizînd guvernarea prin acordarea de libertăți și de autonomie la diferitele popoare care compun marele imperiu.

Autocrația nu poate trăi decît din cuceriri noi. Devenită azi stăpînă pe o bucată de pămînt nou, pe o populație nouă, ea le stoarce pînă la singe și cînd le-a sărăcit nu-i mai rămîne decît să caute noi pămînturi, noi popoare de stors. Autocrația e deci din fire cuceritoare. În interesul ei este să împiedice ridicarea popoarelor prin cultură și bogăție; unde se așază, ea distruge și pustiește și cînd a transformat o țară într-un adăpost de cerșetori supuși și resemnați, care știu că țarul e departe și că trebuie să moară de foame fără a protesta, pornește la noi cuceriri. O Rusie democrată are interese cu totul opuse și atât de adevărat este aceasta încît revoluționarii ruși au luptat întotdeauna pentru liberarea popoarelor apăsate. Ajunge să-ți amintesc că la 1863 a luptat de partea polonezilor, pentru libertatea lor, bunul rus Herzen; același Herzen care a făcut în această privință atât de bine deosebirea între țarism și democrație cînd a spus: „Fiecare popor nou, fiecare țară nouă pe care țarismul le cucerește formează un inel nou în greul lanț cu care autocrația încă ușează poporul rusec“.

★

— Dealtfel — a continuat d-l Gherea —, atitudinea tuturor liberalilor și revoluționarilor îți arată ce ar face o Rusie nouă. Toate partidele rusești înaintate sînt de acord asupra unui punct: că este în interesul Rusiei înseși ca diferitele naționalități să fie provocate a se pronunța prin plebiscit asupra situațiunei ce vor să aibă. Unele popoare nici nu vor să se despartă de o Rusie liberală; cele mai multe, în special polonezii, se mulțumesc cu o autonomie administrativă. Incolo, de ce s-ar despărți de Rusia, care reprezintă pentru produsele țării lor un imens și foarte rentabil debușeu? Dealtfel, la Congresul zemstvelor, nici n-a fost discuție asupra acestor chestiuni. În unanimitate s-a votat că trebuie acordată

Poloniei autonomia și că naționalitățile trebuie să fie lăsate a se pronunța asupra soartei ce vor să-și creeze. Și, dacă ai aceasta în vedere, trebuie ca români să ne bucurăm cu deosebire. Prin instituirea Rusiei moderne, un milion și jumătate de români, printre care eroi oțeliți în luptele marii revoluțiuni, gata să facă jertfe și să-și dea și viața pentru dreptate, vor deveni liberi. De pe acum îi vezi mișcându-se, îi vezi scoțind ziare românești și căutând să dea iar avânt celor mai scumpe bunuri naționale. Oare acest milion și jumătate de români, deveniți oameni ca toți oamenii, nu vor conta în luptele românismului ?

Un moment de repaus, și d-l Gherea urmă în aceeași ordine de idei :

— Dar asupra restului Europei stabilirea unei Rusii moderne nu crezi că va avea un efect înviorător ? În definitiv, lumea întreagă trăiește astăzi încă din roadele revoluției franceze ! Marile principii ale acesteia începură să fie aruncate în odăile de vechituri ale rechizitelor istoriei și dreptului, dar revoluția rusă nu le dă oare putere nouă de viață ? Privește cum Austria e gata să acorde sufragiul universal, și dacă în Ungaria a început să sufle vântul acela liberal pe care îl simțim și noi indirect — oare revoluția din Rusia să nu aibă nici o parte în aceasta ? Este absurd să te temi de Rusia liberală cită vreme, se înțelege, ești liberal. Reacționarii, cei care trăiesc pe spinarea popoarelor, care aveau un sprijin necondiționat în autocrație, ei da, ei trebuie să se teamă. Dar noi, noi ceștia care trăim în libertate, care știm că libertatea e atmosfera în care se dezvoltă toate faptele bune și frumoase, noi să ne temem ? În întreaga lume civilizată este numai o voce : moartea țarismului e un bine pentru omenire ; Rusia liberală, de asemenea ! Descoperindu-ne în fața miilor de martiri care au dat singele lor pentru a cimenta libertățile cîștigate, să ne hotărîm a imita exemplele mărețe și a lupta fără preget pentru tot ce-i bun, ce-i omenesc, ce-i frumos !

Cu aceasta convorbirea s-a terminat. N-am pana d-lui Gherea, n-am cunoștințele d-sale, n-am puterea d-sale de pătrundere ! Interviurile — așa cum le-am scris eu —, după scurte notițe pe care mi le puteam face, atît mă captivase interlocutorul meu, sînt departe de a reda tot ce mi-a spus d-l Gherea. Voi fi fericit însă dacă și așa am mijlocit mai buna pricepere a evenimentelor din Rusia, am determinat pe unul sau altul să se ocupe de ele din punctele de vedere notate.

B.

ADEVĂRUL (BUCUREȘTI), ANUL XVII, NR. 5 820, 5 821, 5 822, 5 823, 5 824
ȘI 5 825 DIN 28, 29, 30 ȘI 31 OCTOMBRIE, 1 ȘI 2 NOIEMBRIE 1905

Pe cînd în Conferința de la Algesiras⁷⁵ durează discuțiuni interminabile între diplomați, al căror rezultat poate fi cea mai mare crimă și monstruozitate socială, un război între popoarele ajunse la culmile civilizației moderne — Franța, Anglia, Germania —, în Belgia, la Bruxelles, s-a adunat de asemenea o conferință, aceea a Biroului Internațional Socialist. Aicea reprezentanții autorizați ai proletariatului celor trei națiuni civilizate — Jaurès, Vaillant, Bebel, Kautsky, Hyndman, Keir Hardie — au declarat de comun acord un război, războiul cel sfînt, război războiului.

Froletariatul celor trei țări, ca și proletariatul tuturor țărilor civilizate, e invitat ca *prin toate mijloacele de care dispune* să împiedice această catastrofă oribilă : războiul.

Parcă îi aud zicînd pe oamenii așa-numiți practici : utopie, visuri sentimentale, războiul nu va pieri atîta vreme cît vor exista oamenii, el a fost, este și va fi. Pentru un om politic și cugetător burghez practic, tot ce n-a fost și nu este e o pură utopie, încît acele imense transformări sociale, noi, care se realizează mereu și mereu în viața socială, scapă cu totul din strîmtul orizont, din strîmtul cerc de cunoștințe și pricepere a omului practic. Se înțelege, nu zic că nu există utopii și utopiști, și încă utopii copilărești. Așa, spre pildă, credința că războiul va trăi veșnic, cît va trăi omenirea, e o utopie, și încă una copilărească. Dealtfel, teoreticienii socialiști sînt aceia

tocmai care au arătat cum războiul a fost o necesitate în societățile trecute și de ce a rămas încă inevitabil în societățile moderne, civilizate, capitaliste.

În societățile burgheze moderne se petrece o veșnică și necurmată luptă de interese materiale potrivnice : e lupta între indivizi, lupta în sinul aceleiași familii, lupta între diferite grupe sociale, lupta de profesii, lupta între clasele sociale și, în sfîrșit, lupta și concurența aprigă economică între națiuni.

Această luptă, cu dezvoltarea capitalismului, nu numai că nu se îmblînzește, ci, dimpotrivă, se întetește și devine tot mai aprigă și mai crudă. Lupta între națiunile capitaliste diferite se face mai ales pentru întinderea colonială. Acestei întinderi însă îi este pusă o stavilă prin înseși marginile restrînse ale planetei noastre. Dar tocmai de aceea lupta pentru întinderea colonială e mai strașnică, mai feroce. Această luptă veșnică, necurmată, a tuturor împotriva tuturor, prin tocirea simțului de solidaritate și umanitate, face posibilă aparițiunea acelor crize sîngeroase care în mijlocul aceleiași națiuni se cheamă războaie civile, iar între națiuni diferite războaie naționale ; și aceeași luptă, prin exaltarea tuturor instincțelor rele, prin exaltarea intereselor brutale materiale ale claselor stăpînitoare ale diferitelor națiuni, face războaiele inevitabile.

Organismele sociale moderne sînt otrăvite, bolnave de frigurile cîștigului și ale luptei intereselor potrivnice și aceste friguri latente, în evoluția lor, duc firește la izbucnirea crizelor acute, care se cheamă războaie. Și numai în altă societate, cu o altă organizare socială, unde lupta veșnică de interese antagonice va fi înlocuită prin solidaritatea intereselor armonice, numai acolo, în societatea socialistă, războaiele vor deveni o imposibilitate absolută, numai acolo, în societatea socialistă, se vor realiza în toată plenitudinea lor cuvintele aceluia care a zis : Pace vouă.

Și socialismul teoretic a arătat, de asemenea, că nu numai în societatea socialistă, care este un ideal mai îndepărtat, războaiele devin o imposibilitate, dar că sînt, în sinul însuși al societăților capitaliste burgheze, puteri lăuntrice care lucrează pentru înlăturarea războaielor chiar acum, cel puțin între națiunile cele mai civilizate. Din aceste puteri, însemnate și hotărîtoare sînt mai ales

două. Prima e dezvoltarea puternică și încontinuu a tehnicii științifice industriale în general, iar ca rezultat al ei dezvoltarea tehnicii războinice în special. Fiecare știe ce vertiginos se dezvoltă știința aplicată la industrie și în aceeași proporție se dezvoltă mașinăria, utilajul industrial. Dar și mai vertiginos se dezvoltă mașinăria, utilajul, tehnica de război. Inventivitatea minții omenеști pentru uciderea oamenilor n-are pereche în nici o altă ramură a activității omenеști și în această privință am făcut progrese uriașe, ca nicăiri. Ce nevinovat joc de copii e un război din vremurile trecute în comparație cu îngrozitorul și distrugătorul război ruso-japonez! Și ce neînsemnat e acest din urmă în comparație cu un război care s-ar face acum între două state civilizate, cum sînt Franța și Germania! Și ce puțin însemnat ar fi acesta din urmă în comparație cu un război care s-ar face între aceleași țări peste 15—20 de ani, cînd toate explozibilele și toate mașinăriile de distrugere vor fi nemăsurat mai puternice decît acum!

Un război în aceste condiții e distrugător și nimicitor nu numai pentru cel învins, ci și pentru învingător. Rezultatul unui astfel de război e un faliment financiar pentru amîndoi beligeranții, pustiirea năstrușnică a țării, distrugerea culturii și a civilizației.

În astfel de condițiuni, evident, un război începe să devină o imposibilitate. Nu numai opinia publică va opri o astfel de grozăvenie, dar războiul în acest caz devine o pură pagubă chiar pentru clasele dominante, în folosul cărora el se face. Astfel, războiul prin însuși excesul lui devine o imposibilitate, uciderea de oameni e distrusă prin excesul de ucidere. Un hegelian ar zice că războiul, ca orice categorie socială, în evoluția lui, ajunge la propria sa negare.

Dezvoltarea tehnicii războinice este un factor social obiectiv și este un altul subiectiv este un factor social cel dintîi: acesta e creșterea priceperii, conștiinței și conștiinței poporului muncitor. Popoarele muncitoare în țările civilizate și mai ales proletariatul acestor țări, organizat și luminat de învățăturile socialismului modern, popoarele acestea muncitoare încep să înțeleagă minunat că războaiele moderne nu numai că nu sînt făcute în interesul lor, ci, dimpotrivă, contra intereselor lor; războaiele sînt făcute numai în interesul claselor domni-

toare. Popoarele muncitoare încep să înțeleagă perfect că chiar dacă se întorc învingătoare din război ele aduc doliul și mizeria în familiile lor și de multe ori o scădere de drepturi politice și o creștere de robie economică drept trofee de învingători. Învingătoare sau învinse, ele au numai de pierdut dintr-un război.

De altă parte, popoarele muncitoare din țările civilizate încep să priceapă perfect că interesele lor nu numai că nu sînt protivnice intereselor muncitorilor din țările vecine, ci le sînt identice. De aici o dezvoltare crescîndă a simțului de solidaritate și frăție între popoarele muncitoare, mai ales între proletariatele țărilor civilizate. Proletarul francez începe să socotească pe proletarul german aceea ce el e în adevăr pentru dînsul după interese și simțăminte de solidaritate — un frate.

Or, cu această pricepere clară de interese și cu aceste sentimente crescînde de solidaritate și de frăție între proletariatele diferitelor țări civilizate, e oare posibil ca un proletariat al unei țări să fie mînat la uciderea, masacrarea și exterminarea unui proletariat din altă țară fără să murmure? Evident că nu. Și cu atît mai puțin cu cît proletariatul va deveni mai conștient și mai puternic organizat.

Membrii Conferinței internaționale din Bruxelles cer proletariatului țărilor civilizate să oprească prin toate mijloacele această monstruoasă crimă: războiul. Și dacă ei se adresează proletariatului e că știu că de va voi e în stare să o facă. Pentru aceasta el are multe mijloace, din care aci vom pomeni unul din cele mai sigure — greva generală. Am văzut cu toții, acum în urmă, cum slabul și puțin organizatul proletariat rus, printr-o grevă generală, a oprit în loc viața socială a întregii țări și a silit țarismul să facă concesii largi. Ce va fi cînd puternicul, luminatul și admirabil de bine organizatul proletariat german și francez, spre pildă, ar uza de același mijloc? Ce ar fi dacă în aceeași zi în care s-ar declara război între Franța și Germania proletariatul acestor două țări, de comun acord, ar declara greva generală?

Atunci întreaga viață socială a acestor țări s-ar opri în loc, armatele respective n-ar putea nici măcar să se puie în mișcare și ar da un aspect tragico-comic, aspectul a două fiare gata să se sfîșie, dar care nu pot nici măcar să ajungă una la alta ca să se încaiere.

Și atunci, în loc de mâinile crispate de ferocitate și ură, care se întind peste graniță pentru a ucide și a sugruma, se vor întinde mâini ca să stringă mâini de frați.

Din ziua în care proletariatul țărilor civilizate va fi destul de puternic și va voi, războiul declarat războiului de Conferința internațională de la Bruxelles se va sfârși prin învingerea completă și definitivă a celui din urmă, cel puțin între țările cu adevărat civilizate, iar învingătorul va fi : *Pacea*.

C. Dobrogeanu-Gherea

ROMÂNIA MUNCITOARE (BUCUREȘTI), ANUL II, SERIA A II-A, NR. 1
DIN 5—12 MARTIE 1906 :

SERBAREA DE ÎNȚII MAI⁷⁶

Aceia care la Congresul internațional⁷⁷ au propus ziua de Înții Mai ca zi de manifestație internațională a proletariatului nu și-au dat, desigur, ei înșiși seama ce însemnătate va căpăta această zi în viața omenirii. În gândul lor, această manifestare urmărea scopuri imediate și concrete, cum e, spre pildă, reducerea zilei de lucru la opt ore. Când partidele muncitoare au cerut această reducere, burghezimea răspundea că această reformă nu poate fi făcută decât în mod internațional, de toate principalele popoare industriale. Altfel, primul popor care ar admite-o s-ar pune într-o situație de concurență inferioară față cu rivalii săi, ceea ce ar avea de rezultat slăbirea industriei și, indirect, înrăutățirea stării materiale a lucrătorilor ei înșiși. Prin manifestația de Înții Mai, partidele muncitoare puneau deodată această cerere, o puneau în mod internațional. Dar, în curînd, ziua și serbarea de Înții Mai căpăta o însemnătate mai vastă. În această zi se manifestează unirea și solidaritatea tuturor popoarelor muncitoare în lupta pentru îmbunătățirea imediată a soartei muncitorilor, precum și unirea și solidaritatea în lupta lor pentru emanciparea definitivă a muncitorimii și împreună cu ea a întregii omeniri din lanțurile ce au mai rămas, din robia economică. În acest sens, această manifestare și serbare ia proporția unei mari serbări a muncii în general.

Ca atare, serbarea aceasta întrece în însemnătatea ei toate serbările populare ce au fost vreodată, întrece în însemnătatea ei marile serbări religioase.

În adevăr. În serbările religioase sînt de asemenea exprimate simțăminte de unire și solidaritate între oamenii aceleiași religii. Dar religiunea n-a putut nici să distrugă lupta fratricidă între oameni, nici chiar să o atenueze simțitor și de aceea n-a putut nici măcar să proclame unirea și solidaritatea reală între oameni prin serbările ei. Neputînd să o facă aicea pe pămînt, ea a transplantat această unire și solidaritate în cer.

Oamenii, în marile serbări religioase, se unesc și se înfrățesc nu ca oameni din viața reală, cu interesele lor de toate zilele, ci ca frați în Christ, în Mohamed sau Iehova, frați în abstracție. Această unire și înfrățire din serbările religioase e deci abstractă și fictivă, pe cînd unirea, solidaritatea și înfrățirea ce proclamă ziua de 1 Mai, serbarea muncii, e din viața asta de pe pămînt, e reală și adevărată.

Altă deosebire foarte importantă este următoarea: marile serbări religioase, după ce cheamă numai la o înfrățire abstractă și nu reală, apoi și asta caută s-o realizeze numai între membrii aceleiași religii: creștină, mahomedană, evree etc... Și cîteodată zilele de mari serbări religioase sînt zilele de predilecție pentru masacrarea semenilor din alt neam și religie.

Serbarea însă de Întîi Mai cheamă la înfrățire reală pe muncitorii din toate neamurile și din toate religiunile.

Dar tocmai pentru că serbarea aceasta e atît de plină de însemnătate socială și de înțeles omenesc, ea nu va dispărea nici în viitor, ci va deveni și mai mare în scurgerea timpurilor.

Azi ea e serbarea de înfrățire, dar și de luptă pentru emanciparea definitivă a muncii. Mîine, cînd luptele de azi vor fi încoronate de izbîndă, cînd emanciparea se va desăvîrși, serbarea de Întîi Mai va fi o serbare de victorie, de aducere-aminte a luptelor trecute, serbare de amintire pentru luptătorii ce au adus izbînde, pentru neamurile și anonimele gloate proletare.

Și... pe cît se poate vedea în întunericul viitorului depărtat !

Cînd însuși ecoul îndepărtat al luptelor de azi va înceta, cînd înseși amintirile vii ale luptelor trecute vor muri, prefăcîndu-se în istoria moartă, atunci serbarea de Întîi Mai va fi serbarea iubirii și serbarea înfrățirii universale.

C. Dobrogeanu-Gherea.

ROMÂNIA MUNCITOARE (BUCUREȘTI), ANUL II, SERIA A II-A, NR. 7
DIN 16—23 APRILIE 1906

DIN IDEILE FUNDAMENTALE ALE SOCIALISMULUI ȘTIINȚIFIC

*Conferință ținută în sala Cercului
„România muncitoare” în ziua
de 28 mai 1906⁷⁸*

V-am spus într-unul din articolele din *România muncitoare*⁷⁹ că dacă cineva v-ar întreba, cu scopul poate de a vă încurca, știind bine cât de grele sînt în general definițiile, dacă, zic, cineva v-ar întreba: „Ce este societatea socialistă despre care se vorbește atîta?”, d-voastră puteți să răspundeți scurt și clar: „Societatea socialistă e acea formă a societății care, în virtutea legilor de dezvoltare socială, va înlocui societatea capitalistă de azi”. Răspunsul va fi pe cât de limpede, pe atîta de categoric și sugestiv. Pentru că, desigur, în starea cunoștințelor de azi mai nu e om care să nu priceapă sau să nu știe că formele sociale evoluează, că nici o formă socială nu e veșnică, că deci trebuie să moară și forma socială de azi și să fie înlocuită cu alta.

O obiecție poate să vă facă interlocutorul d-voastră, și cu foarte mult temei. El poate să vă spuie: „Foarte bine, e adevărat și evident că nici o formă de conviețuire socială nu e veșnică, după cum nimic nu e veșnic pe lumea asta, și deci și societatea capitalistă va fi înlocuită. Dar de unde știm noi că acea viitoare societate va fi tocmai socialistă și nu altfel, oricum o fi ea?”.

La aceasta răspundem: Apoi tocmai asta e unul din scopurile socialismului științific ca doctrină. Socialismul științific, în primul rînd, arată cum, de ce, în ce fel, prin ce puteri lăuntrice sociale societatea de azi capitalistă se transformă în societate socialistă. Și, tocmai pentru că

noi știm că societatea de azi ajunge la societate socialistă, de aceea sîntem socialiști.

Aicea, chiar de la început, sînt nevoit să fac o mică digresiune asupra termenului socialism ca știință, socialism științific. În străinătate, în Germania, patria însăși a socialismului științific, chiar între socialiști s-a iscat o aprigă polemică dacă socialismul e o știință, dacă e științific. Polemica a fost deschisă de cunoscutul socialist german Ed. Bernstein printr-o conferință la Cercul studiilor sociale al studenților din Berlin. În această conferință care purta titlul „Wie ist wissenschaftlicher Sozialismus möglich?” („Cum e cu putință socialismul științific?”), Bernstein, cu o mare desfășurare de știință teoretică, filozofică, dar foarte confuz, caută să dovedească ba că nu e posibil socialismul ca știință, ba că nu e posibil socialismul științific. Deși, după propria mărturisire a lui Bernstein, toată tema asta nu are importanță decît strict teoretică, deloc practică, totuși s-a iscat o mare polemică, care durează încă.

Și acum în urmă cunoscutul învățat Werner Sombart, profesor la Universitatea din Breslau, unul din cei mai mari cunoscători ai mișcării sociale, în cartea lui din urmă asupra socialismului⁸⁰, reia iar polemica și se asociază la opinia lui Bernstein.

După părerea mea, neînțelegerea din această polemică se datorește confuziei care se face între termenii știință și științific. Și, pentru ca să nu ne cufundăm în înaltele abstracțiuni ale metodologiei, clasificării și terminologiei științifice, am să vă dau un exemplu clar, care are să vă limpezească gîndirea mea. Acest exemplu e medicina.

Ce este medicina, o știință sau ba? Pentru marele public, nici o îndoială nu încap. Apoi dacă n-ar fi știință de ce ar trebui studenții s-o studieze atîta amar de ani?

Marele savant și logician englez John Stuart Mill, din punctul de vedere tocmai al metodologiei, clasificării și terminologiei științifice, așază medicina între arte, nu între științe.

Ca să vorbim popular, medicina e arta de a lecu boalele omenești. A fost o vreme cînd ea se baza pe cunoștințele empirice ale babelor și preoților, și atunci medicina a fost empirică, nu științifică. Acum însă medicina, această artă de a lecu boalele omenești, se ba-

zează pe o serie întreagă de discipline științifice ; pe o serie întreagă de științe, cum sînt, spre pildă : fizica, chimia, mineralogia ; pe științele biologice, cum sînt : botanica, anatomia, fiziologia, microbiologia și altele. Așadar, medicina, deși nu e propriu-zis o știință, dar e profund științifică.

Și absolut același lucru trebuie de spus despre socialism. Socialismul e o doctrină care se bazează și își ia întreaga argumentație, în primul rînd, din științele sociale, istorice și morale, dar și din științele biologice și chiar din generalizările științelor fizico-chimice — socialismul e științific pentru că se bazează pe întreaga știință a veacului. Și dacă socialismul a ajuns, din empiric și utopic, științific, și dacă noi știm acuma hotărît unde mergem și drumul care trebuie să-l urmăm și unde vom ajunge ; și dacă sîntem convinși că lupta de azi va duce la victoria de mîine, asta în primul rînd o datorăm marelui nostru dascăl Karl Marx.

Se înțelege, socialismul nu datează numai de la el, el e vechi, foarte vechi. La sfîrșitul veacului al XVIII-lea și în prima parte a veacului al XIX-lea, el a dat o literatură bogată, o eflorescență varie și abundentă și a fost reprezentat prin trei oameni de geniu : Fourier, St. Simon și Owen, de la care s-a adăpat și Marx. Oamenii de geniu, cu o puternică intuiție artistică și cu marea lor inimă, ei simțeau, vedeau și pricepeau toate neajunsurile societății înconjurătoare, presimțeau unde pot duce aceste neajunsuri și cu ochi de artiști, cu puternicul lor spirit intuitiv-artistic se uitau, presimțeau și vedeau adînc și pătrunzător în viitor. Dar ceea ce făcea puterea creațiunii lor — spiritul intuitiv, artistic, bogăția fanteziei — aceea era și slăbiciunea lor. Ei erau mai mult artiști decît oameni de știință. Și ceea ce în primul rînd a ruinat creațiunea lor e metoda falsă întrebuintată de ei — metoda raționalistă. Încetători peste măsură în puterea minții omenești, a rațiunii suverane, ei își făceau cam următorul raționament. Dacă mintea, rațiunea omenească ne arată care sînt dezarmoniile, neajunsurile, defectele societății, dacă tot prin ea putem să ne deslușim cum anume trebuie să scăpăm de cutare neajuns, să corijăm cutare defect social, de ce adică, prin rațiunea noastră, n-am putea să inventăm, să construim o astfel de organizație socială perfectă, încît să nu mai fie acolo

nici o dezarmonie, nici un neajuns, nici mizerie, nici lacrimi, nici dureri : o societate ideală. Ceea ce se cere numai e o rațiune, o minte puternică și o fantezie inventivă, bogată.

Și, bazați pe acest raționament, pe această metodă raționalistă, utopiștii s-au pus pe lucru, pe inventat mășinării sociale ideale. Se înțelege de la sine că societățile ideale construite de fiecare inventator purtau pecetea personală a inventatorului și se deosebeau după temperamentul, inima, spiritul, mintea, fantezia fiecăruia. Puteți să vă închipuiți ce ar fi devenit o societate dacă ar fi început să-și cioplească și recioplească organizația ei socială după fantezia, foarte bogată de altfel, a fiecărui inventator. Cînd citești aceste planuri utopice de construcții ale unor societăți ideale, vezi, alături de izbucniri de adevărate genii, niște lucruri ridicole și copilărești, care te fac să rîzi.

Marx a priceput toată greșeala acestei metode raționaliste și toată zădărnicia acestor construcțiuni utopice. Marx a înțeles înainte de teoreticienii organismului social, cum sînt Spencer, Schäffle sau Lilienfeld, și mult mai profund decît dînșii că societatea este și ea un organism viu, nu un organism biologic, un organism omenesc, dar un fel de supraorganism viu, care are viața lui, legile lui de dezvoltare. El a priceput că, după cum nu poți să cioplești un organism omenesc după voie, sub cuvînt ca să-l faci mai perfect, după cum nu poți unui corp omenesc să-i pui încă o pereche de ochi îndărăt, ca să vadă și cu ceafa, sau încă un nas, ca să miroasă și cu spatele — oricît ar fi aceasta de avantajos în alte privințe —, tot așa nu poți să procedezi astfel și cu societatea. El a înțeles că o societate are o lungă istorie, de mii de ani de viață, creștere și dezvoltare și ca să pricepi ce e de făcut spre binele societății trebuie să cunoști organizarea ei, legile ei de dezvoltare, *istoria ei*, și din ea, din *istoria reală a societății*, trebuie să deduci și socialismul ei.

Și astfel Marx a pus socialismul pe o bază reală istorică, dîndu-ne și o metodă nouă de cercetare, realisto-istorică, în loc de raționalisto-utopică de altădată. Această așezare a socialismului pe bază reală istorică și această metodă nouă de cercetare pe care ne-a dat-o e prima mare descoperire și meritul lui Marx. Și, aplicînd propria

sa metodă, Marx a studiat dezvoltarea istorică a omenirii și a văzut că ceea ce face în primul rînd conținutul întregii istorii e lupta pentru interes între oameni, lupta între grupuri sociale, lupta între clase sociale. Și astfel Marx ne-a dat teoria lui a luptei de clase, a doua mare și nemuritoare descoperire a lui. Făcînd această descoperire, el și-a spus : foarte bine, lupta de grupuri sociale, lupta de clase dă adevăratul conținut al istoriei omenirii, dar care e puterea lăuntrică care creează grupurile sociale și clasele și le pune în mișcare, care e temelia pe care se construiește întreg mecanismul social ? Și el a găsit această putere și temelie, ea se cheamă felul cum oamenii produc bunurile sociale și le împart între ei, organizația producției și distribuirea bogățiilor. Aceasta este a treia mare și nemuritoare descoperire a lui Marx.

Ca să pricepeți puțin mai clar și mai plastic sensul și importanța acestor descoperiri mari, am să-mi permit să vă dau un exemplu cu un ceasornic.

Știți că sînt ceasornice foarte complicate. Pe cadran sînt arătători care arată anul, ziua, ora, minuta, secunda, ba ceasornicul ne și deșteaptă din somn. Ei, cum poate să facă ceasornicul toate aceste minuni ?

Deschideți capacele ca să vă dumiriți și ce vedeți ? O groază de roate și roțițe în mișcare, ceea ce vă mărește numai nedumerirea. Iar un om simplu, văzînd toată comedia aceasta, zice : „Nu, aice nu e lucru curat, trebuie să fie vreun duh nevăzut care pune în mișcare toată comedia asta“. Dar iată că vine meșterul ceasornicar și vă arată cum printr-o savantă aranjare a roților și roțițelor și a mișcărilor lor, prin mișcarea și frecarea acestor roți și roțițe — dacă ar fi ființe vii, am zice prin lupta lor — se mișcă arătătorii pe cadran și ne arată toate minunățiile de care am vorbi.

Dar după ce ați înțeles minunea aceasta vă rămîne încă o întrebare : Cine și ce pune în mișcare mașinăria asta complexă ?

Și iată că meșterul vă desface ceasornicul, vă arată în fundul lui o roțiță închisă, iar în ea o coardă subțire și îngustă de oțel, care, prin puterea elasticității, pune în mișcare mașinăria toată și al cărei rezultat este : măsura-re scurgerii vremii veșnice.

Și așa e. și cu societatea. Cînd o consideri pe din afară, în manifestările ei exterioare, vezi palate sump-tuoase și colibe dezvelite, bogăție trufașă și sărăcie umi-

C. DOBROGEANU-GHEREA

Din Ideile Fundamentale

ALE

Socialismului Științific

CONFERINȚĂ

*ținută în sala Cercului „România Muncitoare” în ziua de
28 Maiu 1906*

BUCUREȘTI

**TIPOGRAFIA „SPERANȚA” STRADA BISERICA ENEI No. 4
1906**

lită, vezi veșnica mișcare și forfoteala veșnică, alergarea după ciștig și onoruri, gelozie și invidie, luptă de interese între indivizi, grupe, clase, popoare, vezi războaie singeroase. Se învîrtesc vertiginos roțile sociale ale norocului, ridică sus pe unii, zdrobesc pe alții, se aud strigăte de triumf și răcnete de durere, șoapte de iubire și înțepări de ură, chiote de veselie și scrișnet de dinți. Și uluiți, căuflind să se lumineze, stau oamenii de sute și mii de ani înaintea propriei lor creațiuni — a societății lor, istoriei lor — întrebînd : Cum s-a întocmit întreaga această atît de complexă mașinărie socială, care e resortul și pivotul istoriei omenirii ?

Dumnezeu din cer, răspund credincioșii. Spiritul abstract al omenirii în realizarea lui, răspunde metafizica împreună cu un Hegel. Mintea, rațiunea omenească reală, răspund raționaliștii. Și iată că vine Marx și, deșurubîndu-ne mașinăria socială, arată cum se mișcă roțile sociale, cum mișcarea, frecarea și lupta de grupuri și clase sociale formează conținutul istoric al istoriei omenirii și cum organizația materială, economică a producției și distribuirii bogățiilor e temelia pe care se clădește mecanismul social, și această temelie și luptă de clase e resortul și pivotul istoriei omenirii *.

În privința aceasta, Marx poate să fie comparat cu Darwin, cu care, dealtfel, are multe comune în multe privințe. Mii de ani au stat uimiți oamenii înaintea regnului vegetal și animal întrebîndu-se cu mirare : Cum s-au produs toate aceste nenumărate specii vegetale și animale ? De unde vin, cine sînt, cum s-au format ? Și a venit Darwin și prin cîteva legi geniale descoperite de el — cum e lupta pentru existență, selecția naturală, fixarea caracterelor dobîndite prin ereditate — a răspîndit lumina în această mare de întuneric. Ceea ce a făcut Darwin în biologie a făcut Marx în sociologie.

Dacă din cele spuse pînă acuma vă dați seama cît de puțin de marea însemnătate a legilor sociale descoperite de Marx, atunci puteți să vă dați asemenea seama

* Despre societățile preistorice, a căror temelie și resort e [o formează] mai ales mediul geografic și dezvoltarea forțelor [formelor] sexuale-familiare, am vorbit în conferința mea *Concepția materialistă a istoriei*. [Vezi volumul de față, p. 9—33.]

de marea ignoranță ce domnește în această privință în public, chiar cel cult.

Foarte caracteristic și sugestiv s-a arătat această ignoranță cu ocazia mișcărilor studențești din urmă⁸¹. Mișcărilor studențești, pe cît se pare, aveau de scop să facă pe high-life-ul nostru, care vorbește bine franțuzește, să vorbească prost românește. Se pare că de aci ar trebui să rezulte o nouă înflorire a literelor române... Dar nu despre asta e vorba. E vorba că în timpul acestor mișcări s-a vorbit strașnic de mult de lupta de clase. Potrivnicii studențimii acuzau pe studenți că ei provoacă lupta de clase. Studenții răspundeau că, ferească Dumnezeu, nici gînd n-au să facă așa pozna. Iar politicienii dădeau a înțelege șiret că, sub guvernul actual, e natural să se provoace lupta de clase, dar vin ei la guvern și au s-o facă să dispară ca prin minune. Toate aceste discuții produceau impresia că lupta de clase nu ar fi un principiu de existență a societăților istorice, după cum e în adevăr, ci un fel de jucărie căreia un student poate să-i dea drumul, iar un politician poate s-o oprească.

Am enunțat cîteva principii și legi descoperite de Marx. Să facem acuma aplicarea acestor principii făcînd analiza unei organizații sociale din punctul lor de vedere. Pentru aceasta, desigur, cea mai potrivită este societatea de azi, societatea capitalistă, în care trăim și luptăm. Se înțelege că această analiză putem s-o facem numai foarte superficial, scurt, sumar, altfel am ieși prea mult din cadrul unei conferințe.

*

Ca să pricepem ce este societatea noastră capitalistă, trebuie mai întîi să ne dăm seama ce e capitalul, care, după cum vedem, i-a dat chiar numele.

Pentru publicul neștiutor și pentru economiștii vulgari, orice bogăție existentă e capital. Această definiție este o greșeală vulgară pentru că ea nu ne lămurește ce funcție are capitalul în societate.

Școala clasică a economiștilor englezi a priceput greșeala, a priceput că noțiunea capitalului trebuie să ne dea, să ne arate lucrarea lui în societate, funcțiunea lui socială, și, pricepînd aceasta, economiștii englezi au răspuns : Capitalul sînt bogățiile care servă de instrumente

de muncă, de producere — cum sînt fabricile, atelierele, minele, pămîntul ș.a.m.d. Această noțiune, această definiție e, desigur, superioară celeilalte, dar nici ea nu e exactă pentru că nu ne arată funcțiunea *specifică* a capitalului în societatea noastră *specială*. Karl Marx, care avea darul artistic de a lumina o întreagă stare de lucruri printr-o imagine sau o comparație, a răspuns economiștilor englezi : Un negru e un om de rasă neagră și astfel va rămîne el în orice organizație socială ; numai în o societate sclavagistă însă el se face rob. Tot așa instrumentele de muncă vor fi instrumente de muncă în orice organizație socială și numai în societatea noastră capitalisto-burgheză ele se prefac în capital.

Care este deci această proprietate specială, care prefăce, în societatea noastră, instrumentele de muncă în capital, care este funcțiunea specială a capitalului în societatea noastră modernă ?

Această proprietate a lui e de a-și apropria o parte din munca omenească, această funcțiune a lui e de a-și însuși o parte din rezultatele muncii omenești, de a percepe muncă neplătită. Instrumentele de muncă în societatea noastră au deci un fel de funcție de perceptor, care percepe în folosul lor, sau mai bine zis al detentorilor * lor, o parte din produsul muncii omenești, și întru atîta, întrucît fac această percepere, ele sînt capital ; altfel sînt simple instrumente de muncă. De pildă : iată un țăran care pe bucățica lui de pămînt cultivă lucruri de hrană pentru familia lui. Această bucățică de pămînt este, se înțelege, un instrument de muncă, dar nu e capital. Cînd însă țăranul va tocmi un lucrător care să lucreze bucata lui de pămînt sau va închiria această bucată de pămînt altuia pentru un preț oarecare și deci prin aceasta va percepe în folosul său o parte din munca omenească, atunci această bucată de pămînt, acest instrument de muncă se prefăce în capital.

S-ar părea că aicea e numai o chestie de subtilitate, adevărul însă e că a pricepe bine ce sînt capitalul și funcțiunea lui socială însemnează a pricepe societatea noastră modernă pînă în cele mai nepătrunse adîncimi ale ei. De aceea să mergem mai departe cu cercetările noas-

* [Deținătorilor.]

tre și să vedem cum îndeplinește capitalul funcțiunea lui de perceptor al muncii neplătite.

Această percepere el o face nu în cîmpul distribuirii, împărțirii bogățiilor sociale, ci în cîmpul producerii lor. Să mergem deci și noi acolo ca să vedem capitalul la lucru.

Să luăm ca exemplu o fabrică, fie una de mașini. Pentru a produce mașini, fabricantul va cumpăra fel de fel de mărfuri. Aicea o mică digresiune, un mic ocol.

În societatea noastră modernă capitalistă, întreaga producție se face pe baza producerii de mărfuri, de valori de schimb. În organizațiile trecute, cea mai mare parte a produselor se produceau ca valori, ca lucruri de întrebuințare. În gospodăria țărănească medievală se produceau grîu, țesături de haine ș.a. pentru propria întrebuințare. Tributul pe care-l plătea servul, clăcașul stăpînului era tot în aceste produse de întrebuințare. Dacă un meșteșugar făcea o căruță pentru un țăran, acesta din urmă îi dădea pentru aceasta alte valori de întrebuințare — grîu, țesături și altele —, deci peste tot valori de întrebuințare și numai o mică parte din întreaga producție se vindea ca marfă. În societatea capitalistă însă, întreaga producție a societății se prefăce în marfă, astfel încît lucrătorul unei mari fabrici de încălțăminte trebuie să-și cumpere din prăvălie, sub formă de marfă, chiar ghetetele făcute de el. Capitalistul are atît de mult tendința de a prefăce toate în mărfuri încît prefăce în marfă nu numai bunurile materiale, ci și valorile morale, ca cinstea, iubirea și altele.

Să ne întoarcem acum îndărăt, după acest mic ocol. Am zis că pentru a produce mașini fabricantul va cumpăra mărfuri : fier, aramă, cărbuni. Aceste mărfuri el le plătește după valoarea lor de schimb. Valoarea de schimb a unei mărfi este egală cu cîtimea de muncă necesară pentru producerea ei, sau, cum zic economiștii, cu cheltuielile necesitate de producerea ei. Fabricantul produce mașina, în ea au intrat mărfuri în valoare, să zicem, de zece mii de lei. La vînzare, el va lua tot zece mii de lei — fiindcă nimenea nu dă pentru un lucru mai mult decît costă, decît face. Dar atunci nu e nici o afacere, nu iese nici un cîștig și fără cîștig nici un capitalist n-ar lucra, așa că ar trebui să înceteze întreaga producție în societate.

Din fericire pentru capital și capitalist, în piață, între multe mărfuri, se găsește un negustor special care are de vinzare o marfă foarte originală. Negustorul e muncitorul, iar marfa lui, unica lui marfă, pe care trebuie s-o vîndă ca să poată trăi, este forța lui de muncă. Capitalistul cumpără această marfă, forța de muncă a muncitorului, după valoarea ei, după costul ei, adică cheltuielile necesare pentru producerea ei — ceea ce în cazul de față însemnează cheltuielile necesare pentru întreținerea muncitorului și a familiei sale. Aceasta e valoarea forței de a munci și atîta, în termen de mijloc — citeodată mai puțin, citeodată mai mult —, plătește capitalistul muncitorului pentru marfa lui, forța lui de muncă.

Veți obiecta desigur : Ei bine, atunci iar nu mai este nici o afacere ! Dacă capitalistul plătește muncitorului valoarea întreagă a muncii lui, atunci nu-i rămîne nici un ciștig și nu mai poate fi vorba de exploatarea muncii lucrătorului deoarece i se plătește întreaga valoare a mărffii lui, a forței lui de muncă. În aparență așa este. Decît aceea e un mic clenci, mic, dar care face posibilă existența capitalismului, a societății capitaliste însăși, și anume *forța de muncă e unica marfă care poate, reproducîndu-se, să producă mai mult decît costă ea*. Așa, spre pildă, dacă fabricantul plătește lucrătorului patru lei pentru o zi de lucru de 12 ore, lucrătorul reproduce valoarea forței lui de muncă, valoarea acestor patru lei, în șase ore, iar în restul de șase ore creează un plus de valoare, care nu mai costă pe capital nimic și pe care capitalul și-l însușește gratuit. Productul acestei munci în plus pe care capitalul și-o însușește fără s-o plătească se numește plusvaloare. Și, așa cum face capitalistul cu un lucrător, așa face cu toți, și, așa cum se face în fabrica de mașini, se face în toate fabricile, în toate atelierele, așa și la lucrul pămîntului, care este și el un fel de fabrică, așa se face mai toată producția în țările capitaliste.

Pentru o mai mare limpezire a celor ce vor urma, să luăm ca pildă o țară capitalistă mică, în care întreaga producție anuală este egală cu două miliarde — două mii de milioane de lei. Să presupunem că o jumătate din această producție, un miliard, primesc toți muncitorii, de toate categoriile — manuali și intelectuali —, ca plată pentru munca lor ; iar a doua jumătate, al doilea miliard,

va reprezenta suma plusvalorii naționale. Întîia jumătate o vor lua toți muncitorii la un loc, salariații, proletariatul ; a doua, toți capitaliștii la un loc, burghezimea.

Așadar, pe baza acestui fel de producție capitalistă, care se face prin vînzarea forței de muncă, vedem îndată cum se creează două mari clase deosebite : de o parte muncitorimea, proletariatul, care reprezintă munca, de altă parte burghezimea, care reprezintă capitalul. Să mergem mai departe. Am văzut că în societatea capitalistă se produc numai mărfuri. Acestea trebuie vîndute, și iată o clasă puternică, nouă, negustorimea. Capitalul, instrumentele de muncă sînt și ele diferite și se împart mai ales în două grupe mari : capitalul industrial și pămîntul. Iată dar două mari clase capitaliste — industriale și agrarii. Pentru a face o fabrică sau un atelier, trebuie bani și citeodată fabricantul n-are deajuns și atunci se împrumută de la acela care are. În felul acesta se creează o clasă de bancheri, reprezentanții banilor lichizi, care în dezvoltare ulterioară se prefac în mare finanță, institute de credit ș.a.m.d. Casele de locuit se prefac în societatea capitalistă în capital — ele se construiesc pentru a fi închiriate cu apartamentul sau în total ; iată deci clasa capitalistă a proprietarilor de case.

Și astfel se creează o mulțime de clase, de grupe, de grupulețe. Fiecare clasă se desface iarăși în subdiviziuni, precum : marii, mijlocii și mici industriali, marea, mijlocia și mica negustorime, marii financiari, bancheri și micii cămătari ș.a.m.d. Un întreg caleidoscop de clase, grupe, cete, grupulețe cu diviziuni și subdiviziuni.

Această societate trebuie apărută pe dinafară și pe dinăuntru, trebuie asigurate dominația și privilegiile de clasă, trebuie garantată organizația ei, trebuiesc apoi felurite servicii publice, de instrucție, sanitare și altele. Și iată statul cu felurite clase și grupe de funcționari, cu serviciile lui publice, cu armata lui.

Și astfel vedem cum, pe baza de producție mai sus pomenită crește, se dezvoltă un întreg organism social. Aceasta este statica socială, e organismul social în repaus, e anatomia societății.

Să vedem acum viața acestui organism, dinamica lui, fiziologia lui : organismul social în mișcare, în funcțiune. Dacă anatomia societății trebuie să o căutăm mai

ales în felul de producție, fiziologia ei o căutăm mai ales în felul de distribuire, de împărțire a bogățiilor.

Să trecem dar la distribuire și, pentru aceasta, să reluăm iarăși exemplul nostru cu societatea mică capitalistă-industrială, care produce în total două miliarde pe an. Se înțelege, d-voastră puteți să luați un exemplu real, spre pildă Franța, cu producția ei anuală de 30 de miliarde. Am luat un exemplu ipotetic, mai mic, pentru ușurința demonstrării. Așadar, mica noastră națiune capitalistă produce anual, în total, două miliarde. Aceasta e suma totală care există și poate să fie împărțită între toate clasele, grupele și grupulețele sociale. Pentru ea va începe lupta. De ce? Foarte natural. Pentru că ori de câte ori este o sumă de împărțit, cu cât unul ia mai mult, cu atîta altora le rămîne mai puțin. De aici lupta.

Mai întîi și întîi este lupta între cele două mari clase fundamentale ale societății — muncitorimea proletară și burghezimea capitalistă. Proletariatul, prin cereri de mărire a salariului, prin organizații de rezistență, prin sindicate, prin greve, prin neîncetata luptă zilnică, va căuta să-și mărească partea ce i se cuvine ca plată pentru forța lui de muncă, să zicem, de la un miliard la un miliard și două sute milioane. Burghezimea capitalistă, la rîndul ei, prin reduceri de leafă și altele, va căuta să reducă această parte, să zicem, la opt sute de milioane. Ca rezultat al acestor lupte presupunem, cum am zis mai sus, că muncitorimea, proletariatul, va primi un miliard. Rămîne încă un miliard. De aci să scădem două sute de milioane pentru stat, presupunînd că atîta e bugetul statului. Rămîn atunci opt sute de milioane care trebuie să se împartă între clasele, grupele și grupulețele capitaliste. Din împărțirea acestei plusvalori naționale, din împărțirea acestor opt sute de milioane va urma o luptă aprigă între ele. Fiecare clasă, fiecare grup, fiecare grupuleț, fiecare individ va lupta să-și aproprie sieși mai mult, ceea ce, desigur, va face ca altora să le rămînă mai puțin.

Cum și în ce fel va urma această luptă? Modurile sociale ale ei sînt nenumărate, ar trebui volume pentru descrierea lor. Spre pildă, clasa capitalistă agrară va căuta, prin stat, să puie vamă asupra produselor agricole străine ca astfel să-și poată vinde mai scump grîul, porumbul și celelalte. În acest chip, ea își va realiza un profit mai mare, va rupe o bucată mai mare din plusva-

loarea națională în folosul său. Dar prin scumpetea traiului vor pierde toți ceilalți. Scumpindu-se întreținerea vieții, se va scumpi și marfa lucrătorului, forța lui de muncă. Deci toți ceilalți capitaliști, în special cei industriali, vor fi nevoiți să plătească forța de muncă a lucrătorului mai scump, să plătească salarii mai mari. Așa că, în bună parte, ce va cîștiga clasa capitalistă agrară va pierde cea industrială. De aceea, clasa capitaliștilor industriali va țipa strașnic împotriva acestor vămi. În schimb, clasa capitaliștilor industriali, la rîndul ei, va căuta prin toate mijloacele să capete vămii protectoare pentru mărfurile produse de ea și să joace aceeași festă agrarilor și celorlalte grupe de capitaliști.

Clasa negustorească va căuta să cumpere cît se poate mai ieftin de la fabricanți, fabricanții vor căuta să vîndă cît mai scump. Aceeași luptă între grupa marilor negustori și detailiști* și aceeași luptă între membrii fiecărei grupe ca să capete o porție mai mare din plusvaloarea națională în folosul său.

Sau să luăm ca pildă statul. Statul va căuta să mărească cît se poate de mult bugetul. Contribuabilii se vor lupta să plătească cît se poate mai puțin. Odată bugetul stabilit, în exemplul nostru, la două sute de milioane, va începe lupta între feluritele grupe de funcționari pentru mărirea lefurilor. Dar întreg bugetul statului — și asta e mult mai important — trebuie să-l plătească contribuabilii, adică toate grupele, grupulețele și clasele sociale, și iată o luptă aprigă între grupurile și clasele sociale pentru a scăpa pe cît se poate de biruri și a le pune în spinarea celorlalte clase sociale. Există niște cărți, manuale, strașnic de groase, asupra impozitelor directe și indirecte. Iar sensul ultim al întregii filozofii de acolo e lupta între feluritele grupe sociale pentru a arunca greutatea birurilor din spinarea sa în spinarea vecinului. Se înțelege că în lupta aceasta, ca în orice luptă, cel mai tare biruie și, de aceea birurile, în cea mai mare parte, cad în spinarea celor nevoiași și slabi.

* [Negustori cu amănuntul.]

Am vorbit pînă acum despre luptele interne din o societate. Să spunem acum cel puțin cîteva cuvinte despre luptele între diferitele națiuni capitaliste, despre luptele economice pentru convențiuni, tarife, piețe de desfacere a mărfurilor și pentru colonii. Ca să pricepem aceste lupte trebuie, după metoda noastră, să ne lămurim din însăși baza vieții sociale — din forma și relațiile de producere a bogățiilor. Am văzut că la bază e capitalul, care cumpără forța de muncă a muncitorului. Dar muncitorul produce mai mult decît primește, deci cu salariul, cu echivalentul pe care îl primește el, nu poate să răscumpere tot produsul pe care l-a produs, ci numai o parte. Și întreaga muncitorime proletară, care lucrează în aceste condiții, iarăși nu poate să răscumpere întreg produsul național produs de ea, ci numai o parte.

Dar, poporul muncitor formînd imensa majoritate a națiunii și deci pe cel mai important cumpărător, e natural ca societatea capitalistă să aibă totdeauna o mulțime de mărfuri pe care n-are cui să le vîndă, să aibă, cum se zice, o supraproducție de mărfuri. Aceasta este o supraproducție latentă; dar este și alta acută și care rezultă din modul anarhic de a produce bogățiile.

În societatea capitalistă, după cum v-am spus, nu se produc lucruri de întrebuințare pentru producători, ci valori de vînzare, mărfuri. Și se produc nu numai pentru piața internă, ci și pentru continentele depărtate, pentru cele patru colțuri ale lumii. Cu cît produce și vinzi mai mult, cu atîta cîștigi mai mult. Iar tehnica modernă pune la îndemînă instrumente de producere formidabile. Fabricantul nostru, pentru orientarea lui cît să producă, n-are alt mijloc de știință decît prețul mărfii. Dacă prețul mărfii — rezultat din oferta și cererea din piață —, dacă starea pieței e bună, dă un cîștig însemnat, fabricantul produce, produce în mod nesocotit, nebun. Dar el nu știe cît produc alții în țara lui, dar încă în alte țări îndepărtate. Și acolo se produce tot atît de febril, nesocotit dacă starea pieței e bună. Și se adună grămezi peste grămezi de mărfuri. Și iată vreo întimplare socială, te miri ce, vreun război în Abisinia sau un mare faliment în America, și se arată că sînt prea multe mărfuri produse. Atunci se începe panica. Toți vor să vîndă, nimenea nu vrea să cumpere, mărfurile se depreciază teribil, fabricanții și negustorii mari nu mai pot să facă față plăților,

dau faliment. Se închid fabricile, zeci de mii de lucrători rămîn pe stradă, fără de lucru, pe stradă rămîn și mulți negustori și fabricanți. Toți aceștia, ruinîndu-se — fie prin faptul că nu mai pot cumpăra ca înainte din alte branșe de producție neatinse încă de criză, fie prin faptul întimei legături ce există în general între toți producătorii —, tirăsc și pe alții în vîltoarea crizei. De aici alte falimente, alte închideri de fabrici, alte mii de oameni pe stradă, iar sărăcia și ruina se întind ca pecinginea.

Pe urmă, după ce scade producția, se nimicesc atîtea mărfuri și vieți omenști, din nou se încep activitatea și dansul producției.

Supraproducția latentă e boala latentă, care roade zi cu zi viața societății moderne, iar în timpul crizelor acute această supraproducție amenință serios însăși viața societăților capitaliste. Care este deci leacul împotriva acestei boli? Exportul. Trebuie de exportat marfă cît se poate de multă, nu numai pentru cîștig, aceasta se pricepe de la sine, dar și pentru a scăpa de supraproducție, de grămădire de mărfuri, sub greutatea cărora sînt amenințate să fie strivite societățile capitaliste. De aceea lupta pentru piețe de desfacere, pentru convenții de export, pentru tarife, de aceea, mai ales, lupta pentru colonii, unde se poate exporta mai cu siguranță și de unde poate să fie înlăturat exportul oricărei alte țări concurente.

Dar în lupta pentru piețe de desfacere și mai ales pentru colonii, al căror număr e atît de limitat, biruie cel mai puternic. De aici înarmările din ce în ce crescînde ale societăților capitaliste, armate din ce în ce mai numeroase, bugete militare imense, a căror greutate striveste societățile de azi, de aici războaiele moderne sîngeroase pentru dobîndirea coloniilor. Un om care nu cunoaște organizația intimă economico-socială a societăților capitaliste se miră cu drept cuvînt: cum se poate ca o țară bogată, pentru o cîrpănoasă colonie din Africa, în care poate să exporteze 10 sau 20 de milioane pe an, al căror cîștig va fi de cîteva milioane, cum se poate ca, pentru această sumă neînsemnată, o țară să riște un război sîngeros, în care să piardă zeci de mii de vieți omenști și miliarde de lei?

Dacă m-ați ascultat cu atenție, acumă pricepeți cum se poate asta. Piețele de desfacere și mai ales coloniile,

afară de câștigul pe care-l aduc, sînt canale prin care se scurge prisosul (supraproducția) mărfurilor, care altfel ar inunda țara și ar pricinui dezastre.

Luptele internaționale și războaiele sînt deci necesități inexorabile pentru societățile capitaliste.

Și aici o mică reflecție. Se zice că leproșii care trăiesc izolați pe o insulă, ca să nu răspîndească infecția leprei, după o vreme oarecare încep să creadă că leproșia e o stare normală a omului. Astfel și noi, trăind mereu între anomaliiile sociale, începem să nu ne mai mirăm chiar de cele mai absurde dintre ele. În adevăr, ce poate să fie mai absurd decît supraproducția latentă sau acută? Cum se poate ca o țară să sufere și să se înăbușe de prea multă bogăție, de prea multe mărfuri? Și cum se poate mai ales asta cînd o imensă majoritate a aceleiași țări suferă tocmai din lipsa aceluiași mărfuri? Deja asta e o anomalie absurdă. Ea devine însă o monstruozitate cînd o populațiune întreagă suferă de lipsa de bunuri pentru că a produs prea mult, cînd producătorii umblă goi și desculți pentru că au produs prea multe haine și încălțăminte. Și monstruozitatea aceasta nu mai are nume cînd două popoare pornesc un război sîngeros, se măcelăresc unul pe altul, ca să scape de mărfuri de care, cu toate acestea, cei dintîi ar avea o imperioasă nevoie. Adevărat balamuc. Și, ca simptom, aceasta arată că societatea capitalistă începe să ajungă la degenerescență și la senilitate.

★

Am văzut deci pînă acum lupta în sînul societăților moderne între indivizi, grupe, clase, națiuni diferite, lupte pașnice și violente și războaie sîngeroase.

E o luptă socială asemănătoare cu „lupta pentru existență”, lege descoperită de Darwin, și care are aceeași importanță în sociologie ca și cea darviniană în biologie.

Am vorbit de lupta din sînul unei țări capitaliste și de lupta internațională dintre diferite țări. Să spunem acum cîteva cuvinte despre solidaritatea specială care se dezvoltă în țările capitaliste. Noi zicem solidaritate specială pentru că există și o solidaritate generală, care se dezvoltă între oameni prin faptul că trăiesc în aceeași societate. Această solidaritate va exista oricînd.

În societatea capitalistă se dezvoltă o solidaritate specială, care atîrnă de felul luptei ce se petrece în ea, cum s-ar zice în știință, solidaritatea din societatea capitalistă este corolarul luptei ce se petrece în sînul ei. Este evident că, fiind două clase în luptă, se dezvoltă în ele simțăminte de luptă una față cu alta, dar în același timp și simțăminte de solidaritate în sînul aceleiași clase. Așa, spre pildă, în lupta între clasa proletară și cea burgheză se vor dezvolta simțăminte de solidaritate în sînul fiecărei clase — proletarii se vor simți solidari față de burghezi, burghezimea față de proletariat. Burghezimea agrară, în lupta ei pentru scumpirea produselor pămîntului în folosul său, se va simți solidară față de toți consumatorii, fie burghezi sau muncitori, după cum și aceștia se vor simți solidari, în lupta lor de a ieftini produsele de hrană, față de burghezimea agrară. Și astfel, după cum se distribuie și se împart grupările pentru lupta în societate, tot așa se împart între ele și sentimentele și legăturile lor de solidarizare.

Dar sînt grupe și clase sociale permanente, în care, prin organizare și luptă socială și prin felul de trai, se dezvoltă un anume fel de a simți și de a gîndi, se dezvoltă o specială psihologie, viața sufletească de clasă. Și nu e nevoie de mare bătaie de cap pentru a se convinge de acest adevăr. Luați ca pildă cîteva clase, boieri vechi și mari proprietari de pămînt, negustorime, lucrători industriali și țărănime. Iată patru clase mari. Mai poate fi oare îndoială de adîncă deosebire care există între ele? Între un boier high-life și un țaran plugar e o adevărată prăpastie în felul lor de a simți, de a gîndi, de a pricepe lucrurile și viața înconjurătoare. Nu este numai o adîncă deosebire de cultură — aceasta din urmă de multe ori lipsește și unuia, și altuia —, dar felul întreg de a gîndi și de a simți e altul.

Și aici dăm de o altă genială idee a lui Marx, și anume: felul de producere și împărțire a bogățiilor într-o societate, împărțind-o în grupe și clase și punîndu-le pe acestea în luptă socială și politică, nu numai că hotărăște viața politică și socială a acelei societăți, ci și felul ei special de a simți, de a gîndi, psihologia ei.

Cea mai înaltă expresie însă a simțirii sociale este literatura, cea mai înaltă expresie a gîndirii sociale e filozofia, și pînă și felul acestora, după Marx, e hotărit de

felul de producere și împărțire a bunurilor sociale. Această teorie, cea mai înaltă și abstractă din teoriile lui Marx, e și cea mai contestată. Regret că nu pot să insist aici, n-avem vreme și am ieși prea departe din cadrul acestei conferințe.

Și așa simt că pe unii dintre d-v. vă ia îndoiala. Cum se poate ca felul de producere și împărțire a bogățiilor să fie temelia și deci întrucitva cauza întregii organizări sociale — nu numai a celei materiale și politice, ci și a celei sufletești? Se înțelege, o deplină convingere nu se face prin o conferință; pentru aceasta trebuie studiată istoria dezvoltării societăților omenești. Aici mai mult vă indic numai problema și, pentru o mai mare limpezire a ei, am să vă dau încă un exemplu sau am să fac încă o presupunere.

Să presupunem că s-a făcut o modificare adâncă în felul de producere și împărțire a bogățiilor în societatea noastră și să vedem cam ce ar urma de aici.

Noi știm acum care este cea mai simplă relație de producere în societatea capitalistă: este capitalistul care cumpără forța de muncă a muncitorului, ce are proprietatea de a reproduce peste costul ei încă un plus pe care îl numim plusvaloare. Să presupunem acum că marfa muncitorului, forța lui de muncă, n-ar avea această proprietate de a produce un plus asupra valorii sale, că ar reproduce pur și simplu această valoare. Ce s-ar întâmpla? N-ar mai exista atunci plusvaloare. Neexistind plusvaloare, n-ar exista o clasă capitalistă, a cărei menire și sens este de a o încasa. Neexistind plusvaloare, n-ar exista toată acea luptă, pe care am văzut-o, între diferite grupe sociale pentru împărțirea ei. Dacă muncitorul ar reproduce numai valoarea muncii lui, el ar primi în salariu o sumă egală cu aceea cât produce, deci ar răscumpara întreg produsul lui și nici n-ar mai putea fi vorba de supraproducție, nici de crize de supraproducție, nici de lupte pentru colonii și războaie din aceste pricini. Neexistind toate aceste grupări sociale, toate aceste clase în luptă pentru împărțirea plusvalorii, nu s-ar fi dezvoltat acea specială psihologie de grupe și clase, acel mod special de a simți și gândi caracteristic societății capitaliste ș.a.m.d.

Încît, cum vedeți, modificînd temelia societății capitaliste, felul cum se produc și se împart bogățiile, se

surpă întreg edificiul, întreaga organizație socială se duce în praf și fum. Se înțelege, o societate nu poate să trăiască fără o organizare socială oarecare și deci ea se va clădi fie pe temelia asta modificată, fie pe alta, dar aceea ar fi o altă societate. Ar fi acolo alte grupări, în luptă sau ba, și alta ar fi împărțirea lor pe întreaga întindere a societății, ar fi alte relații sociale, s-ar dezvolta altă psihologie a grupărilor, într-un cuvînt, aceea ar fi o altă societate, o altă epocă istorică, o altă civilizație.

V-am arătat pe scurt temelia pe care este așezată societatea capitalistă, precum și organizarea ei de grupuri și de clase în luptă. Pe această temelie și cu această organizare a crescut, s-a dezvoltat și a mers tot înainte societatea capitalistă, dînd naștere la nenumărate și cumplite mizerii, dar săvîrșind totodată și o operă grandioasă de progres în toate ramurile activității omenești, o operă care întrece tot ce au săvîrșit la un loc trecutele organizații sociale. Vi s-a vorbit de atîtea ori aci la cerc de aceste nenumărate mizerii și, dealtfel, le cunoașteți din propria-vă viață. Aci să vă spun cîteva cuvinte despre opera grandioasă săvîrșită de actuala societate capitalistă, operă despre care vi se vorbește mai puțin.

Pentru aceasta am să vă citez cîteva pasaje răslețe din arhigeniala lucrare a lui Marx și Engels, din *Manifestul Comunist*, unde într-un stil concis și în vorbe lapidare e zugrăvită această operă:

„Burghezimea întîia oară a arătat ce-i în stare să facă munca omenească. Ea a făcut alte minuni decît piramidele egiptene, decît apeductele romane și decît catedralele gotice; a condus cu totul alte expediții decît migrațiunile de popoare și cruciadele.

Burghezimea nu poate trăi fără să revoluționeze instrumentele de producție, deci modul de producere, și, prin urmare, toate raporturile sociale”⁸².

Și mai departe:

„Spre marea mîhnire a reacționarilor, ea a luat industriei temelia ei națională. Vechile industrii naționale sînt nimicite și pe zi ce merge se tot nimicesc. Ele sînt înlo-

cuite prin industrii noi, a căror introducere a ajuns pentru țările civilizate o chestie de viață⁸³.

Și în altă parte :

„Burghezimea tirăște spre civilizație chiar și pe națiunile cele mai barbare, prin îmbunătățirea repede a tuturor instrumentelor de muncă și prin mijloacele de comunicație foarte lesnicioase⁸⁴.

Și în altă parte :

„De-abia o sută de ani și ea a creat puteri de producție mult mai mari și mai colosale decât toate generațiile trecute la un loc. Supunerea puterilor naturii, mașinăriile, întreprinderea chimiei în industrie și agricultură, vapoare, drumuri de fier, telegrafe electrice, desțelenire de continente întregi, navigabilitatea fluviilor, popoare ieșite parcă din pământ — ce veac s-ar mai fi gândit că atâtea puteri de producție dormeau în sinul muncii sociale⁸⁵.

Așa scria Marx acum 60 de ani ! Ce ar mai fi scris acum !

S-a zis de atâtea ori că Marx e cel mai mare detractor, defăimător al capitalismului. Dar din pasajele citate aci vedeți că, cu același drept, el se poate numi și cel mai mare apologist al lui.

Dar nu, Marx n-a fost nici detractor, nici apologist. Marx a fost un mare om de știință, dar, și mai mult decât atîta, a fost un geniu și, ca atare, a avut darul, dat numai geniilor, de a descoperi raporturi noi între fenomene și de a vedea un fenomen complex sub toate fețele sale, sub toate raporturile. Și tocmai așa a văzut el capitalismul și l-a arătat zămislit în noroi și în sânge și cum a dus o viață ignobilă, dar, totodată, a arătat ce operă mare de civilizație și de progres a săvîrșit, a arătat așa pentru că așa este, pentru că așa e adevărat.

O întrebare s-ar putea naște : de ce în toată propaganda socialistă, care se face aici și oriunde în străinătate, se vorbește mai mult de opera negativă, de mizeriile capitalismului și mai deloc de opera lui pozitivă și progresivă. Aceasta e foarte natural, explicabil și chiar legitim. În lupta mare dintre capital și muncă, burghezimea și proletariat, fiecare se luptă cu armele sale : Burghezimea exaltează binefacerile capitalismului, socialiștii, reprezentanți ai proletariatului, arată toate ticăloșiile lui. Fiecare cu armele lui. Cînd stau în fața unei armate ina-

mice, n-am să spun inamicului : „ia ascultă, onorabile, tunurile d-tale sînt îndreptate rău și ghiulele vor trece peste capetele noastre“. Nu cumva ? Treaba lui. Afară de asta, muncitorimea suferă atît de mult de la capitalism încît îi trece gustul să mai vadă și să audă despre frumusețile lui.

Dar ce-i unilateral rămîne unilateral, și nepriceperea și a părții pozitive a capitalismului poate să aibă urmări practice rele chiar pentru muncitorime, și iată cum :

Împotriva capitalismului există o dublă luptă — din partea proletariatului socialist și din partea partidelor reacționare. Proletariatul și socialiștii se luptă pentru a merge înainte spre societatea socialistă. Reacționarii, reprezentanți ai trecutului, ca ultramontanii, clericali, iuncherii, boierii vechi, luptă împotriva capitalismului, ca să întoarcă, de s-ar putea, mersul societății înapoi spre privilegiile vechi. Dorind să atragă în partea lor forța muncitorimii, reacționarii de tot soiul își însușesc critica societății actuale făcută chiar de socialiști și chiar limbajul socialiștilor și formează partide care au la coadă denumiri de socialiști, de sociali și altele. Așa, spre pildă, partidul catolicilor-sociali din Germania și Belgia, partidul creștin-social din Austria. Acești reacționari spun proletariatului cam următoarele : „Fraților, nu vedeți cum vă împilă capitalul ? Capitalul a prefăcut munca voastră în marfă, v-a luat nevasta și copiii la fabrică și v-a distrus viața de familie. Capitalul a depravat femeile și fetele voastre, a stricat toate credințele religioase și a introdus religia banului. De aceea, fraților, să mergem la preasfîntul nostru Papa de la Roma să ne absolve de toate păcatele ce a introdus capitalismul și să ne întoarcem la credințele și la viața mai liniștită a strămoșilor noștri, la viața de altădată“.

Muncitorii, proletarii conștienți răspund cam astfel : „E foarte adevărat, domnilor, tot ceea ce spuneți despre capital și despre relele care ni le face. Dar în ceea ce privește întoarcerea înapoi spre credințele și viața de altădată, apoi acest voiaj vă rugăm să-l faceți fără noi — mergeți d-voastră la Papa de la Roma, călătorie bună și sprîncenată. Iar noi, noi vom merge la Bebel și Jaurès“.

Și mai spun proletarii conștienți : „Noi, vîslașii viitorului, ne străduim ca, prin apele tulburi și furtunoase ale capitalismului, să ducem barca societății spre țarmu-

rile scăldate în lumină ale socialismului, dar nu s-o îndreptăm către stîncile întunecoase și mohorîte ale trecutului medieval“.

Așa răspund muncitorii conștienți. Dar sînt și neconștienți, aceștia se prind în lanțurile demagogiei reacționare. Astfel e partidul centrului catolic, cum și sindicatele creștine și creștine-independente din Germania, care au zeci de mii de membri între lucrătorii industriali. Astfel e partidul reacționar-antisemit din Austria, supranumit creștin-social, care se bazează nu numai pe mica burghezie, dar și pe mii de proletari.

Nepriceperea rolului capitalismului în toată întinderea lui și sub toate raporturile produce confuzie mai ales în țările în care capitalismul nu s-a dezvoltat încă de tot, în țările care au rămas în urmă în dezvoltarea lor capitalistă — cum sînt Rusia, Bulgaria, Serbia sau țara noastră.

În țările acestea, mai ales intelectualii, mai idealiști, mai generoși, sînt expuși să cadă în multe greșeli, cum s-a întîmplat cu cei din Rusia. Și de ce tocmai intelectualii vom explica imediat prin cîteva pilde concrete.

Să presupunem că un lucrător industrial pleacă din țara noastră sau Rusia, unde capitalismul nu s-a dezvoltat încă în toată întinderea lui, pleacă într-o țară occidentală — Franța, Germania, Belgia, Engllitera —, unde capitalismul e în floare, și intră acolo într-o fabrică ca lucrător. Cum are să se oglindească în capul și inima lucrătorului nostru tot acest mediu nou, această viață nouă, în comparație cu aceea pe care a lăsat-o în țara lui? Mai întîi el va vedea o societate cu un nivel cultural mai înalt, relațiile între oameni mai omenești, o civilizație și o cultură cu un nivel mai ridicat decît în țara lui. Cînd are să compare condițiile de muncă din această țară nouă cu acelea din țara lui, va vedea din proprie experiență că, deși sînt destul de mizerabile și acolo, în Occident, dar tot sînt mai omenești decît în țara sa. Deci cînd un intelectual idealist aicea, în țară, va începe să-l sperie pe acest lucrător cu dezvoltarea capitalismului la noi și cu toate mizeriile legate de această dezvoltare, lucrătorul nostru, desigur, are să răspundă: „Lasă, domnule, nu te speria, că la noi doar e și mai rău decît acolo. Și afară de aceasta, cu dezvoltarea capitalismului se creează și mai bune condiții de luptă pentru clasa

noastră muncitoare, căci noi, ca și frații noștri din Occident, luptăm ca prin capitalism să ajungem la socialism“.

Să luăm acum un alt exemplu, un țaran român, așa-numit mic proprietar, un adevărat țaran român, care trăiește fără cele mai mici garanții personale legale, care se zbate toată viața în mizerie și moare de pelagră în coliba lui de troglodit. Să presupunem că acest țaran a fost dus în Occident și pus la munca cimpului. Ce are să vadă el acolo? Va vedea pe micul proprietar zbătîndu-se și el în nevoi, îndatorat capitaliștilor, cu pămîntul ipotecat și totuși trăind incomparabil mai bine decît el, țaran român. Va vedea pe proletarul agricol din Occident, cel mai sărac și mai nenorocit dintre toți, va vedea din propria lui experiență că viața acestuia este totuși mai omenească decît viața țaranului român. Și cînd se va întoarce acasă și intelectualul nostru idealist va începe să descrie toate pericolele ce-l amenință prin dezvoltarea capitalismului în țara noastră țaranul, cu bunul-simț dezvoltat de greutatea nemăsurată ale vieții, scărpinîndu-se după ceafă, îi va răspunde: „De, domnule, e rău cu rău, dar parcă-i mai rău fără de rău...“. Și cu această zicătoare, care este rezultatul unei lungi vieți de mizerii, țaranul va formula unul din cele mai profunde adevăruri ale filozofiei istoriei omenirii — pentru că fiecare reformă mare în omenire a fost, pentru poporul muncitor cel puțin, un rău fără de care însă ar fi fost și mai rău.

Acuma, să luăm pe tînărul nostru intelectual, idealist și generos, din țările rămase înapoi în dezvoltarea lor capitalistă, cum sînt Rusia, România ș.a. Intelectualul idealist, aparținînd de obicei claselor mai avute ale societății, nu cunoaște suferințele și mizeria economico-socială din propria lui experiență, ci din studiu și cugetare. Ideile lui generoase, compătimirea pentru suferințele poporului și simțămintele de revoltă împotriva nedreptăților sociale la el sînt mai mult de natură și origine intelectuală. El le cunoaște, și unele și altele, din studiu, din cărți. Izvorul nostru de studiu însă e mai tot din Occidentul european, mai toate cărțile vin de acolo. Dar în acele cărți cu conținut social sînt descrise nu mizeriile care înconjoară pe intelectualul nostru și care sînt mult mai mari decît cele din Occident, nu mizeriile țărilor înapoiate în capitalism, ci acelea de acolo, din țările cu un capitalism

deja dezvoltat. E foarte natural ca intelectualul nostru, care n-are destulă cultură și pătrundere pentru a pricepe procesul istoric real și fenomenele atât de încurcate economico-sociale, e natural, zic, ca acest intelectual să-și spună :

„Dacă capitalismul duce la astfel de rezultate, atunci mai bine lipsă, atunci să facem tot ce e posibil ca țara noastră să nu treacă prin capitalism dezvoltat“. Și, odată ajuns la această concluzie, ce-i rămâne de făcut intelectualului nostru ? Îi rămân două căi — altele nu există : Sau să apere instituțiile înapoiate existente și să-și întoarcă privirile la trecut, și în acest caz, cu cele mai bune intenții și fără ca să o priceapă, să cadă în cel mai cras reacționarism. Sau să se încumeteze să găsească o cale nouă, pe care n-a mers încă omenirea și prin care să ocolească capitalismul, și în acest caz să cadă în raționalism utopic antimarxist, un utopism de care, după cum ați văzut, ne-a liberat Marx.

Aicea, în câteva cuvinte, aveți explicația psihologică și intelectuală a unui curent important, care s-a născut printre intelectualii ruși, care a numărat și numără mulți oameni distinși și talentați. Acest curent se numește *narodnicestvo*, în traducere literară română poporanism.

Poporanismul a apărut și la noi. El nu și-a precizat încă bine fizionomia, n-a arătat nici calea pe care voiește să meargă, nici mijloacele de care vrea să se servească, nici unde vrea să ajungă. E încă într-o stare nebuloasă și amorfă, dar, așa cum este, el seamănă într-adevăr cu cel rusesc : că are și el bune intenții, dar din lipsa de pătrundere a fenomenelor economico-sociale ajunge la același amestec de reacționarism și de utopie.

Am făcut poate prea multe dezvoltări aci, dar am avut un scop practic important, și anume să vă arăt că sînt două lupte împotriva capitalismului, una socialistă, și deci progresivă și revoluționară, și alta reacționară. E de cel mai mare interes practic de ținut bine și clar în minte aceasta, mai ales în țările înapoiate, ca a noastră. Și nu numai poporanistii, dar și socialistii trebuie să țină bine seama ca în învălmășagul luptei să nu dea cu oștea socialistă în gardul reacționar. E adevărat că noi, socialistii, avem o armă puternică împotriva unei atare greșeli și confuzii : aceasta e metoda științifică de cercetare pe care ne-a dat-o Marx. Dar arma e armă și trebuie să

știi s-o mînuiești ca nu cumva să te rănești pe tine însuși, în locul adversarului.

Și acum țin să vă arăt, printr-un exemplu concret, cum cercetarea unui fenomen, unui fapt social ne deschide vaste orizonturi asupra organizării sociale în care trăim și la cîte urmări practice de natură socială și morală ne conduce această cercetare.

Fenomenul despre care voi să vă vorbesc este o societate pe acțiuni. Desigur, știți ce va să zică o atare societate. În societățile capitaliste, din cauza progresului tehnicii și lărgirii nemăsurate a pieței de desfacere a mărfurilor, se cer capitaluri din ce în ce mai mari pentru întreprinderea unei afaceri. De aceea se asociază mai mulți capitaliști, mari și mici, pentru a ridica întreprinderea, iar forma sub care se face această asociație e, de obicei, societatea pe acțiuni. Să presupunem că pentru o întreprindere, fie niște mine de cărbuni în Transvaal, în Africa de sud, e nevoie de zece milioane de lei. Se tipăresc atunci zece mii de acțiuni a o mie de lei una, care se împart între capitaliști și se vînd în piață. Cine vrea poate să cumpere o acțiune și să participe la exploatarea afacerii. După ce s-au vîndut toate acțiunile și s-au realizat cele zece milioane, se începe exploatarea minei. Și la fiecare sfîrșit de an cîștigul, adică o parte din produsul muncii lucrătorilor din mină, se împarte ca dividende între acționari.

În țările industriale, sub această formă începe să se facă mare parte din exploatarea capitalistă. Mai toate societățile străine de exploatare a petrolului în țară la noi sînt societăți pe acțiuni.

Acuma, cînd știm ce este o societate pe acțiuni, să presupunem că un tolstoian, un adept al teoriilor religioase-sociale ale marelui scriitor rus Tolstoi — de ce un tolstoian și ce sînt teoriile acestea vom vedea îndată —, să presupunem, zic, că un tolstoian, în Rusia sau la noi, are mai multe din aceste acțiuni. La un timp dat, el taie cupoanele și încasează printr-un bancher atîția lei de fiecare acțiune, rezultatul muncii lucrătorilor din sudul Africii. Și atunci tolstoianul nostru face următoarea reflecție : „Cum se poate așa nedreptate ? Eu șed în București, nici nu-i cunosc pe lucrătorii din Transvaal, nici ei n-au habar de mine, pînă și Transvaalul îl cunosc abia din auzite, și iau în fiecare an o parte din munca lor, din

străduința lor. E nedrept și e păcat“. Și, revoltat, tolstoianul aruncă acțiunile pe fereastră. Trece un om, ridică acțiunile și începe el să taie cupoanele și să incaseze astfel produsul muncii lucrătorilor din Transvaal. Vede tolstoianul că a nimerit cu oiștea în gard, de aceea își reia acțiunile și, aducându-și aminte că există focul, care purifică și distruge totul, aruncă acțiunile în foc, iar cenușa o împrășteie în vânt. „Și acum — zice tolstoianul ușurat — am scăpat de păcat și pe lucrători de o mică parte de exploatare“.

Ce se întâmplă însă ? Acolo, în minele din Transvaal, se va lucra înainte, se va produce plusvaloarea, care se va împărți între acțiuni și acționari ca și înainte, și, acțiunile tolstoianului nostru neprezentându-se la împărțea, partea lui va fi trecută la fondul de rezervă sau va intra, în alt mod, în punga celorlalți acționari. Deci, după cum vedem, o fi scăpat, n-o fi scăpat tolstoianul nostru de păcat, dar pe lucrători nu i-a scăpat nici de cea mai mică părticică de exploatare.

Sînt multe urmări foarte importante care pot să fie trase din exemplul nostru sau, vorbind în stil evanghelic, din parabola noastră. Întîi e *indestructibilitatea* exploatării în societatea capitalistă. În această societate, exploatarea omului prin om nu poate să fie nimicită nici în total, nici în parte. Exploatarea capitalistă, cum am văzut, nu o ia nici focul, și ea, ca Phenix, renaște din propria sa cenușă. Și noi știm, din dezvoltările dinainte, de ce. Am văzut doar că organizația societății actuale capitaliste e astfel făcută, mașinăria e astfel întocmită, încît ea împarte produsul național în două părți : una, valoarea necesară, care revine muncitorilor, și alta, plusvaloarea, care revine capitalului, asemenea unei mașini de treierat, care împarte și aruncă într-o parte grîu și în altă parte neghină. Tot ce se poate face, după cum am văzut, e să mărim partea care se cuvine muncitorilor și deci să micșorăm exploatarea. Dar ca să se desființeze de tot exploatarea nu se poate, după cum nu se poate ca mașina de treierat să țeară sau mașina de cusut să fabrice lumînări de spermanțetă — nu îngăduie mecanismul. Va veni o altă societate, cu altă organizație socială, cu alt mecanism social, societatea socialistă, și acolo în adevăr va dispărea exploatarea.

A doua urmare importantă este *impersonalismul* exploatării capitaliste. Exploatarea în societatea capitalistă dezvoltată tinde să devină tot mai impersonală, anonimă. Miile de lucrători care lucrează într-o întreprindere pe acțiuni, zecile de mii și sutele de mii care lucrează în trusturi, adică în tovărășiile societăților pe acțiuni, toți aceștia nu cunosc pe aceia care îi exploatează, acțiunile fiind împărțite în cîteșipatru colțuri ale lumii. Și nici capitaliștii nu cunosc pe lucrători. Față în față nu mai stau capitalistul și muncitorul, ca altădată, ci capitalul, în cea mai pură a lui formă, și munca.

A treia urmare foarte importantă este *internaționalismul* exploatării. Exploatarea, cu cît se dezvoltă capitalismul, devine tot mai internațională. Un capitalist care trăiește în Olanda sau America exploatează pe lucrătorii din Buștenari sau Cîmpina ; unul din Franța, pe cei din Rusia ; unul din Germania, pe cei din America ; unul din Belgia, pe cei din Africa ș.a.m.d. Cu dezvoltarea capitalismului încep să stea față în față nu capitalistul național exploatînd pe muncitorul național, nici capitalul național exploatînd munca națională, ci capitalul internațional care exploatează munca internațională.

A patra urmare, aceasta nu e importantă în sine, dar are un interes deosebit pentru conferința noastră și, ca s-o pricepem, trebuie să cunoaștem mai întîi, pe scurt cel puțin, teoria tolstoianului, despre care am pomenit.

Tolstoi e poate cel mai mare scriitor al veacului și unul din cei mai mari scriitori ai omenirii. Dar Tolstoi n-a rămas numai scriitor, el a vrut să fie și filozof și reformator al omenirii. Ca atare, el a scris foarte multe scrieri cu un caracter religios-filozofic și economico-social. Din tot noianul acesta de scrieri se poate degaja, în cîteva cuvinte, următoarea esență a învățăturilor lui Tolstoi. Cauza tuturor relelor din societățile noastre și din cele trecute e că omul nu s-a condus după legea indicată lui de Dumnezeu. Dumnezeu a zis să nu ucizi, și oamenii se masacrează ca fiarele. Dumnezeu a zis să nu dorești bunurile altuia, să măninci piinea ta din sudoarea frunții tale, și oamenii se exploatează unul pe altul. Dumnezeu a zis să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși, deci să trăiești ca frați, și oamenii trăiesc în ură și zavistie ca vrăjmași.

Ce e dar de făcut ? întreabă Tolstoi. Și răspunde : să ne întoarcem la poruncile date de Dumnezeu. Nu la poruncile deformate și falsificate de cler și popi în folosul celor mari și tari, ci la adevăratele porunci ale lui Dumnezeu și atunci vor dispărea ura, răutatea și exploatarea și va începe domnia dreptății și frăției pe pământ.

Socialiștii, zice Tolstoi, doresc și ei stabilirea dreptății și a frăției, îndeplinirea legii lui Dumnezeu pe pământ, dar drumul pe care merg și pe care vor să aducă această lege e greșit și rău. Ei propagă și organizează lupta, ațită lupta și ura de clase, voiesc răsturnarea unei organizări sociale și înlocuirea ei cu alta, deci măresc încă lupta, zavistia și ura între oameni, măresc păcatul pe pământ. Ori, nu măbind păcatul se poate scăpa de păcat, ci, dimpotrivă, micșorându-l.

Ce e dar de făcut ? Să ne pătrundem, zice Tolstoi, de legea lui Dumnezeu și să trăim întocmai după prescripțiile ei. Cei privilegiați să se lepede de privilegiile lor, capitaliștii de capital și exploatare și să înceapă să muncească și să-și cîștige pîinea în sudoarea frunții lor. Cu cît se va mări numărul celor ce vor trăi după legea lui Dumnezeu, cu atîta va dispărea tot mai mult păcatul de pe pământ. Azi unul, mâine altul, și cînd, odată, toți se vor pătrunde de legea dumnezeiască și vor începe să trăiască după porunca ei, atunci păcatul va dispărea cu totul și pe pământ va începe domnia dreptății, frăției, iubirii.

Aceasta este, în cîteva cuvinte sumare, filozofia religioasă și socială a lui Tolstoi. Și, cu toată naivitatea ei, ea arată, fără îndoială, o mare înălțime sufletească și o inimă caldă la genialul scriitor. Dar să vedem această teorie aplicată, s-o vedem la fapte și de aceea să ne întoarcem la tolstoianul nostru.

Acuma știm de ce a aruncat tolstoianul nostru averea lui, capitalul lui. Dar noi mai știm că prin aceasta n-a distrus nici o părticică din exploatare, ci numai a făcut ca rezultatul ei să intre în alte buzunare. Deci a făcut o gogomănie. Ba nu, a făcut mai mult decît o gogomănie.

În adevăr. Societatea actuală, pentru a cărei organizare nimeni dintre noi nu e moralmente responsabil, ea fiind rezultatul unui proces istoric de mii de ani, această organizare socială a dat pe mîna tolstoianului nostru o

avere, un capital, ceea ce este în societatea noastră o foarte mare forță, o mare putere socială. Și tolstoianul nostru, om bun, idealist generos, în loc ca să întrebuințeze această putere în bine, pentru alinarea suferințelor, pentru luminarea muncitorimii ș.a., în loc de acestea, el o aruncă și ea trece în mîinile altora, care n-au principiile lui și care o vor întrebuința la joc de cărți pe la Monaco sau în alt desfriu. Tolstoianul nostru deci, avînd puțința de a mări binele pe pământ, mărește răul și astfel face nu numai o gogomănie, ci o faptă de-a dreptul imorală. După această ispravă, tolstoianul nostru sau tolstoienii noștri — în Rusia s-au format colonii întregi de tolstoieni —, tolstoienii noștri se prefac în muncitori, ca, după preceptul maestrului, să trăiască în sudoarea frunții lor — se prefac, să zicem, în zugravi. În piața de muncă, ei vor mări oferta de brațe muncitoare, deci prin concurența lor vor mări plusvaloarea — vor mări exploatarea. D-voastră știți ce luptă amară există între capitaliști, care caută să aducă muncitori străini ca să reducă salariile, și lucrători, care caută să împiedice venirea muncitorilor străini ca să-și poată conserva sau mări salariile. Tolstoienii noștri ar juca în piața muncii rolul acestor muncitori străini, ei ar mări exploatarea și ar reduce salariile, ar reduce bunul trai al muncitorilor.

Așadar, noi vedem de o parte o teorie admirabilă, dorință sinceră și fierbinte de bine și dreptate — zic sinceră și fierbinte pentru că nimenea nu-și leapădă averea și se face simplu muncitor dacă n-are inimă caldă și suflet însetat de dreptate. Dar, ca rezultat al acestei teorii, rezultatul activității practice este : o gogomănie dublată de o imoralitate — mărirea exploatării, scăderea bunului trai al celor exploatați.

Deci ce urmează de aici ? Urmează că nu sînt de ajuns inimă caldă și dorință de bine. E adevărat că fără inimă largă și caldă nu s-a făcut nimic bun și trainic pe pământ, dar inima trebuie să fie condusă de ceva, sau mai bine zis de cineva. Și acest cineva e o veche cunoștință a noastră, ea se cheamă capul. Și nici capul nu-i de ajuns așa cum ni l-a dat Dumnezeu. Ci în acest cap trebuie să punem cunoștințe sistematizate, știință. În el trebuie să aprindem făclia cunoștinței și a adevărului, și această lumină va lumina și ne va arăta drumul cel drept

care duc spre bine. Numai așa vom fi siguri că, dorind binele, binele vom face și nu, fără a dori, contrariul.

Și deci cea din urmă concluzie care reiese de aici și, nădăjduiesc, și din toată conferința mea este următoarea :

Să învățăm, să învățăm și iar să învățăm ⁸⁶.

*

Din însuși sensul conferinței se vede că aici n-am tratat subiectul întreg, ci e numai un fragment.

Ar fi trebuit să vorbesc și despre acele puteri lăuntrice care duc societatea noastră în mod firesc și neînălăturabil către o altă organizare, către organizarea socialistă. Pe urmă ar fi trebuit să arăt ce este acea organizație socialistă nu ca un produs al fanteziei, ci ca un rod firesc al dezvoltării societății actuale. Apoi ar fi trebuit să arăt care este acea putere care va trebui să aducă la îndeplinire această transformare.

Dar mai ales ar fi trebuit să vorbesc despre socialism în țară la noi. Socialismul, ca doctrină, e același pentru toate țările. Dar chiar în țările cele mai asemănătoare după gradul lor de dezvoltare capitalistă, cum sînt Franța, Germania, Anglia, Belgia etc., el se deosebește după felul lui de a fi.

Cu atît mai mult deci trebuie să se deosebească felul lui de a fi în țările rămase în urmă în dezvoltarea lor capitalistă, cum e țara noastră.

Despre toate acestea vom vorbi cu alt prilej, fie prin conferințe, fie prin scrieri. Tot atunci vom lămuri unele chestiuni care au fost atinse aci numai în treacăt, cum e, de pildă, chestiunea crizelor de supraproducție, crize care tind tot mai mult a se preface din acute și periodice în crize cronice, fapt din care potrivnicii marxismului trag multe încheieri greșite : apoi chestiunea deosebirilor ș.a. care, încă o dată, au fost aci atinse absolut în treacăt.

Dealtfel, despre toate aceste chestiuni am vorbit în mod răzleț în toate scrierile mele în curs de douăzeci și cinci de ani. Dar, tocmai pentru că sînt spuse răzleț, sper să mai revin asupra lor într-un chip mai sistematic.

C. DOBROGEANU-ĞHEREA, DIN IDEILE FUNDAMENTALE ALE SOCIALISMULUI ȘTIINȚIFIC, TIP. „SPERANȚA”, BUCUREȘTI, 1906

DIN TRECUTUL DEPĂRTAT

Un fragment din amintirile mele ⁸⁷

Trecuseră trei sau patru săptămîni ; zic, trei sau patru pentru că în închisoarea celulară, unde timpul se scurge așa de uniform și monoton și unde ești lipsit de scrisori, reviste, gazete, de orice contact și relație cu lumea din afară, pierzi repede șirul și numărătoarea vremii.

Și vremea trecea grozav de încet, uniform și monoton.

Aceeași celulă mică și întunecoasă, aceiași pași greoi ai paznicilor în coridor, același ochi care te pîndește și te urmărește prin micuța fereastră de la ușă, o fereastră de îngustimea unui deget. Adică ochiul se schimba odată cu schimbarea paznicilor, însă din celulă se vedea, sau mai bine-zis se simțea, numai un ochi, un ochi viu, dar lipsit de anume culoare și formă, un ochi desprins de tot restul trupului, un ochi de-sine-stătător, un ochi paznic, urmăritor al tuturor mișcărilor tale.

Dealtfel mult n-avea de văzut și de urmărit acest ochi misterios.

Primele săptămîni le-am petrecut într-o neîncetată plimbare prin odăită ; dimineața, la amiază, seara, noaptea, în afară de cîteva ceasuri de somn, umblam și iar umblam, mă zbuciumam încontinuu dintr-un colț într-altul al odăii. Era o veșnică alergare, asemănătoare aceleia a unei fiare închise într-o cușcă ; e doar aceeași nevoie de descărcare a energiei fizice, cu deosebire numai că omul, și intelectualul mai ales, în afară de descărcarea

energiei fizice, mai are încă nevoie, are mai ales nevoie de descărcare psihică, de liniștirea zbuciumului sufletesc.

Un om dotat cu o mare pătrundere sufletească ar putea după felul cum se plimbă prizonierul prin odaie, mai încet sau mai repede, mai liniștit sau mai zbuciumat, după măsura, timbrul, după ritmul acestei plimbări să înțeleagă cam ce se petrece în sufletul aceluia ce se frământă zi și noapte prin celula întunecoasă. Și gândurile care mă frământau în lungile și nesfârșitele plimbări prin celulă au fost, cel puțin în primele săptămâni, cam aceleași.

Mai întâi mă gindeam la ai mei. Ce se petrecea acolo? Plecasem dimineața de acasă, din Brăila, cu vaporul la Galați. La prînz, nevasta și copilul mă așteptau cu masa, după cum le spusese. N-am venit. Și n-am venit nici seara, nici a doua zi la prînz, nici a doua zi seara, nici a treia zi și nici a patra — și iată au trecut atîtea săptămîni.

În prima zi, cei de acasă fuseseră, desigur, liniștiți: „Cine știe ce l-o fi reținînd acolo?!“. A doua zi, liniștea s-a turburat printr-o urmă de supărare: „Înțeleg să întîrzie dacă are treabă; dar să nu ne dea de știre?“ Pe urmă liniștea și supărarea s-au prefăcut în teamă; apoi a venit grija, pe urmă frica, apoi spaima și, în sfîrșit, groaza și dezolarea. „Nu-i și nu-i, și nici o urmă!... Unde-i? A căzut în Dunăre, a fost ucis! Dar cum, fără nici o urmă?!“ Și în fiecare zi, în drumul lung și neîncetat pe care-l făceam prin odaie, re trăiam întreaga dezolare a celor de acasă, cu toate amănuntele ei triste, bineînțeles așa cum mi le închipuiam și mi le cream cu propria mea imaginație.

Într-o seară primesc o telegramă iscălită de o binecunoscută soră de caritate, prin care eram rugat ca a doua zi s-o întîlnesc la gara rusească din Galați. Această gară fusese construită provizoriu pentru transportarea munițiilor și trupelor rusești pe linia Galați-Reni, o linie de asemenea provizorie.

Telegrama nu avea nimic straniu și alarmant pentru mine. Sub numele de Robert Jinks, supus american, aveam afaceri cu Crucea roșie rusească și foarte adesea intram chiar pe vapoarele sanitare ce circulau pe Dunăre și unde eram pe teritoriul rusec; de ce dar nu m-aș fi dus la stația rusească din Galați, care era pe te-

ritoriul românesc? Și totuși în noaptea aceea am dormit rău, atît de rău cum nu dormisem de mult.

A doua zi dis-de-dimineață eram la debarcaderul vaporului ce făcea cursa dintre Brăila și Galați. Pe debarcader stătea un maior rus, șeful spitalului militar rusec din Brăila. Mi s-a părut că mă aștepta și că era mulțumit de plecarea mea. Îmi venea să mă întorc îndărăt... dar am plecat înainte. La Galați am luat o trăsură și am pornit spre gara rusească. Cînd am intrat pe peron — un pod lung și lat de scînduri, care ducea la două căsuțe modeste ce serveau ca local de stație —, a venit în goană o trăsură, și din ea s-a scoborît un om voinic, înalt, spătos, cu o șapcă trasă pe ochi. Îl mai văzusem de cîteva ori pe lîngă casa mea din Brăila, avusesem chiar o oarecare bănuială că mă spiona. M-am oprit brusc pe peron — și era să mă întorc înapoi. Dar un sentiment de rușine, nejustificat, m-a reținut: „Ce Dumnezeu, ar fi un act de poltronerie... Sîntem doar pe teritoriul român. Peste un sfert de oră am să plec de aici și are să-mi fie rușine de închipuirile mele“. Am mers înainte și am intrat într-un coridor îngust, lung și întunecos ce ducea la o ușă în fund. Și pe cînd întrebam pe un militar ce mi-a ieșit înainte unde aș putea să văd pe sora de caritate, acel om înalt, spătos, cu șapca trasă pe ochi, urmat de mai mulți jandarmi, a năvălit deodată pe aceeași ușă pe care intrasem și eu și m-a împins repede într-o cameră prin ușa din fund. Înăuntru, îndărătul unui mic birou, stătea în picioare un om mic, uscățiv, bătrîn, cu puțină barbă albă, îmbrăcat în plină uniformă de colonel de jandarmi.

Colonelul m-a primit cu cuvinte grăbite, cărora stăruia să le dea un accent de solemnitate: „*Imenem gosudaria arestuii vas* — în numele țarului te arestez“ și pe urmă, și mai grăbit către civilul cu șapca trasă pe ochi: „Zarembowski, du-te fuga și plătește birja domnului; spune că dumnealui are afaceri aicea, fă să plece îndată, dar fără să bănuiască ceva“.

Peste un minut am auzit zgomotul surd al unei trăsurii ce se depărta.

Și din tot ce se petrecea în jurul meu zgomotul acesta era acum singurul lucru însemnat...

Nu știu ce m-a impresionat atunci mai mult: faptul însuși al arestării — la urma urmei, în fundul inimii de

cite ori nu mă așteptasem la așa ceva? — sau mutra colonelului de jandarmi...

În zilele din urmă venise de câteva ori pe la mine în Brăila un om bătrîn, mic, uscățiv, cu puțină barbă albă și îmbrăcat în haine simple de mic negustor; se recomandase ca agent de transport al firmei „Warschawski” și mă rugase, ca pe unul ce cunosc mai bine țara, să-i dau diferite informații privitoare la negoțul lui. I-am dat bucuros toate deslușirile cerute. Părea un om bun și cumsecade, deși cam inoportun și insinuant. Se juca cu fetița mea de doi ani, o lua pe genunchi, o dezmiarda și zicea că-i e dor de copii, că în Rusia are și el nepoți tot așa de mici. Acest pretins negustor și agent al lui „Warschawski” era colonelul care mă aresta acum; era, cum am aflat pe urmă, colonelul de jandarmi Merklin, șeful jandarmeriei din ariergarda armatei ruse. Și acest colonel făcea pe simplul spion, și acest bătrîn săruta duios copilul ca să-l piardă pe tată-său. Ce meserie scirboasă!... Și revolta surdă ce se ridica cu putere în sufletul meu mi-a permis să rămîn în aparență perfect liniștit și cu aceeași liniște aparentă să mă urc peste un sfert de ceas, însoțit de Merklin, Zarembowski și trei jandarmi, în trenul special de un singur vagon care mă aștepta se vede de mai de mult și care m-a transportat la Reni și de acolo în Rusia.

Pe urmă... pe urmă au venit închisorile din Bender, Kiev, Kursk, Orel, Tula, Moscova și... acuma închisoarea secției a treia din Petersburg, unde stau și unde re trăiesc în fiecare zi toate evenimentele din urmă. Și amintirea acestor evenimente îmi răscolește iarăși toată revolta sufletului. Nu pentru că am fost arestat — cînd m-am afiliat la organizațiile socialiste propagandiste din Rusia, știam doar ce mă așteaptă; dar modul mizerabil și cu totul neuzitat cum am fost arestat! O dispariție misterioasă și romantică, parc-ar fi din romanele lui Ponson du Terrail!⁸⁸ Asta mă dezespera. Și revolta, ridicîndu-mi moralul și energia vitală, aducea după sine momente de mare satisfacție și mîndrie. Erau momente de așa mîndrie și mulțumire de sine cum puține am mai avut de atunci în viață. Era mîndria de a suferi pentru o cauză mare, imensă, istorică: liberarea unui popor; și o satisfacție egoistă a amorului propriu, că împotriva ta sînt mobilizate puteri din cele mai mari ale unui imens

imperiu. Și toate aceste gînduri și sentimente diferite, și dezolarea, și revolta, și mîndria, și dorul de muncă și de luptă pentru cauză, și indignarea de a nu putea vesti măcar pe ai mei unde sînt, și revolta împotriva felului mizerabil și cu totul neuzitat în care fusesem arestat — toate acestea convergeau și provocau aceeași idee obsedantă, aproape fixă: trebuie să fiu liber, trebuie să evaderez, trebuie să mă întorc în țara românească. „Trebuie să evaderez” — gîndul acesta m-a urmărit din primul moment al arestării mele și mi-a fost sugerat în mod firesc chiar de felul banditesc în care fusesem arestat. Dacă aș fi fost arestat în Rusia în mod comun, ca toți ceilalți, probabil m-aș fi desemnat mai ușor.

Și așa, frămîntîndu-mă din colț în colț în celula mică, îmi făuream fel de fel de planuri de evadare, le făuream și le trăiam. Planurile erau unele mai fantastice decît altele. Era un drum atît de lung și așa de greu de făcut, și erau atîtea greutăți de trecut și atîtea pericole de învins!... Dar eu treceam toată calea asta atît de lungă, învingeam toate greutățile, triumfam de toate pericolele și ajungeam cu bine la Prut. Prutul îl treceam cu contrabandiștii — îl trecusem doară o dată — și pe neașteptate apăream între ai mei — nevasta!... copilul!... prietenii!...! Și-n urechile mele răsuna deslușit un țipăt de bucurie, amestecat cu uimire și cu spaimă: „Tu ești!...!? De unde...?!... Ce...?! Cum...?!”. Iar eu, mîndru, vesel, liniștit, rîzînd: „Unde am fost, dă-i dracului că n-a fost bine... Dar nici eu nu eram nebun să rămîn acolo... Adică altă treabă n-aveam?”. Mă uitam împrejur, în celula mică, joasă, la salteaua de paie... reveneam la realitate și repetam cu hotărîre: „Am să evaderez! Voi fi trimis în Siberia, în exil administrativ, la munca silnică — tot una: am să evaderez”; am să evaderez, de asta am fost sigur. Simțeam în mine toate resursele trebuincioase: și energie, și îndemînare, și tinerețe, și revoltă, și mai ales dorința, și credința neînvinsă că trebuie să evaderez. Trebuie!...

Așa e, dar numai după ce voi fi trimis în Siberia. Dar de aici, din închisoarea secției a treia, din celulă?! De aici nici vorbă nu putea fi. Așa îmbrăcat în caraghioase haine cazone, în pantaloni și cămașă lungă de pînză groasă, păzit zi și noapte, fără nici o legătură cu lumea de afară..., dar însuși gîndul de evadare ar fi o nebunie.

Așa dară, după ce voi fi trimis în Siberia. Dar pînă atunci? Știam foarte bine că prietenii de ai mei au stat trei și patru ani în închisoarea preventivă celulară. Nu-i vorbă, unii din ei au fost pe urmă liberați; nu s-au găsit împotriva lor destule dovezi de vinovăție. Dar trei-patru ani îngropat de viu în celula asta! Și pînă atunci?!

O, neputință, cel mai nenorocit din sentimentele ome-nești!...

Și așa, zbuciumîndu-mă din colț în colț, mi-am făurit un plan de liberare. Era un plan naiv, copilăros, aproape ridicol, copil firav al revoltei și neputinței. Nu-mi făceam nici o iluzie. Eram convins de naivitatea și zădărnicia planului. Dar n-aveam ce pierde; era și o variație în viața asta atît de monotonă. Și, afară de asta, cine știe?

Cine știe?

Și într-o zi m-am apropiat hotărît de ușă și am început a bate cu putere. Zgomotul produs în mijlocul acelei veșnice liniști și monotonii era așa de tare încît m-a asurzit parcă și pe mine însumi. Coridorul a înviat ca prin minune. Se auziră pași grăbiți. Ochiul apărui repede la fereastră și dispărui tot așa de repede. Peste cîteva minute, ușa se deschise și intră supraveghetorul.

— Domnule — zise el cu glas sever dar politicos; pe atunci era încă ordin de a trata politicos pe prizonierii politici ce stăteau în închisoare preventivă —, domnule, ați bătut la ușă. De ce? Ce doriți?

— Vreau să vorbesc chiar acum cu directorul închisorii.

— Bine — a răspuns scurt, militărește supraveghetorul și s-a retras încuind, bineînțeles, ușa după dînsul.

Peste vreo jumătate de ceas, ușa se deschise iar și intră directorul închisorii. Dacă supraveghetorul fusese politicos dar sever, directorul era politicos și insinuant.

— Ai vrut să-mi vorbești; sînt la dispoziția d-tale. Cu ce te pot servi?

— Da, domnule, doresc să vorbesc personal cu șeful secției a treia, generalul Drenteln; am să-i fac o comunicare, dar numai dumisale personal.

— Cu excelența sa generalul Drenteln — repetă directorul, și fața lui luă deodată un aer îngrijat, serios, grav, evlavios, ca acela al unui fanatic religios cînd îi

pomenești de însuși domnul Isus Hristos. — Bine, domnule, am să raportez.

Și înainte de a pleca directorul începu să examineze cu grijă și atenție patul, pereții goi, plafonul, parcă i-ar fi fost teamă să nu dispar prin acoperiș tocmai acum, cînd, printr-o convorbire eventuală cu însăși excelența sa generalul Drenteln căpătăm o importanță deosebită.

Eram perfect sigur că voi fi dus și ascultat la secția a treia, că voi avea o audiență la generalul Drenteln.

Ceea ce dezespera totdeauna pe jandarmii ruși era mutismul preveniților politici, refuzul de a vorbi, de a da orice fel de explicații sau depoziții, și de aceea era foarte încurajată vorba sub toate formele. Oricît de inocență ar fi părut o depoziție [a] unui prevenit, din ea se putea trage o concluzie cu totul neașteptată fie pentru dovedirea vinovăției acuzatului, fie pentru descoperirea complicilor; și vorba cvasiparadoxală a celui diplomat: „Dați-mi trei vorbe scrise de un om și am să fac să fie condamnat la moarte” căpăta în Rusia o aplicație practică sinistă.

Peste două sau trei zile, nu-mi mai aduc bine aminte, a intrat la mine un căpitan de jandarmi, urmat de un soldat care-mi aducea hainele mele civile. Acest căpitan, pe cît se pare, era atașat cu serviciul la închisoare.

Era cea mai stupidă și respingătoare mutră dintre toți ofițerii de jandarmi pe care i-am văzut cît am stat în Rusia. O mustață groasă, neagră, sprîncene groase ce atîrnau deasupra ochilor, o frunte surprinzător de mică, îngustă și un aer întunecat, și un glas tot așa de întunecat și răgușit.

— Vă rog să vă îmbrăcați; avem să mergem la secția a treia.

M-am îmbrăcat fără grabă, fără emoție; nu așteptam nici un rezultat de la demersul meu. Dar... cine știe?

Peste un ceas am fost introdus într-o odaie lungă, îngustă, ocupată aproape în toată lungimea ei de o masă acoperită cu postav verde. La mijlocul mesei, într-un fotoliu, ședea un general încă tînăr, foarte elegant, blond, cu ochii albaștri, cu barbete blonde. La o extremitate a mesei ședea un căpitan de jandarmi, tot blond, subțire, înalt și cu un aer inteligent și simpatic, încît uitîndu-mă la dînsul mi-a trecut prin minte: „Dar acesta ce caută între jandarmi?”. La extremitatea cealaltă a mesei se-

dea un domn civil în haine negre. În fața generalului era un scaun, pe care, cu foarte multă afabilitate, cu perfectă politețe a omului din lumea mare, am fost poftit să iau loc.

— Așadar — începu generalul cu un aer surizător de perfect gentleman și cu un glas vesel, amabil, de *bon enfant* —, așadar ați exprimat dorința de a vorbi excelenței sale generalul Drenteln. Din nenorocire generalul e foarte ocupat și nu poate să vă primească. Dar ceea ce aveți de spus puteți să ne spuneți nouă. Dacă doriți, căpitanul va consemna cele spuse de d-voastră și eu, și d-l procuror Poskocin — arătînd către domnul civil — vom transmite textual vorbele dv.

Fără voie am ridicat ochii ca să văd pe „domnul procuror Poskocin“, celebrul procuror Poskocin, pe care-l cunoșteam doară așa de bine din reputație — tristă și mizerabilă reputație !

— Da, vreau în adevăr să fac o comunicare generalului Drenteln, dar *personal* generalului Drenteln.

Domnul procuror Poskocin ridică nervos și supărat din umeri, generalul cu o căutătură veselă, afabilă, de *bon enfant* îl liniști și cu același aer către mine :

— Dar aceasta e imposibil, absolut imposibil. D-voastră sînteți un om inteligent. Judecați singur. Avem sute de deținuți politici, în fiecare zi se arestează alții. Ce-ar fi dacă toți ar dori să vorbească numai cu generalul Drenteln. Nu vedeți că i-ar fi fizicește imposibil să-i asculte măcar ? În schimb vă dau cuvîntul meu, *cuvîntul meu*, că am să-i transmit textual, *textual*, vorbele dv.

Ce eram să fac ? Am ezitat un moment și pe urmă m-am hotărît să vorbesc. În definitiv era totuna.

— Bine, domnule general, am să vă spun ce am de zis și sper că le veți transmite generalului Drenteln.

Dv. știți, desigur, că am fost arestat în România de colonelul Merklin, dar poate nu cunoașteți și împrejurările în care am fost arestat.

Mă refugiasem din Rusia în țara românească din cauze politice și trăiam acolo ca emigrant politic. România însă e o țară constituțională, și Constituția română, pactul fundamental al țării, ia sub scutul ei pe toți emigranții politici, nepermițînd nici măcar extrădarea lor. Am trăit dar sub scutul și ocrotirea legilor țării, ca

toți ceilalți cetățeni români. În mod legal, colonelul Merklin putea să mă ia din țara românească numai cerînd pe cale regulată extrădarea mea. Or, dumnealui n-a procedat în modul acesta legal, ci într-un mod absolut incalificabil. Dumnealui mi-a întins o cursă într-o țară străină și m-a luat de acolo cu de la sine putere, conspirînd nu numai împotriva mea, ci și împotriva țării românești. Prin aceasta dumnealui nu numai că a comis o monstruoasă ilegalitate față de mine, dar a călcat în picioare și toate uzanțele și principiile dreptului internațional față cu o țară amică. Și, ca să vedeți cît de monstruos și ilegal este ceea ce a făcut colonelul Merklin, închipuiți-vă că un polițist român ar veni în Rusia, s-ar ampara * cu de la sine putere de un cetățean rus și l-ar tîri în România. Cum vi s-ar părea o asemenea procedare ?

Față cu această procedare monstruoasă și ilegală, cer dar să fiu retrimis în țara românească.

Am vrut să vorbesc personal generalului Drenteln pentru că chiar acum un an dumnealui a stat în țara românească în calitate de comandant al ariergardei armatei ruse, cunoaște țara și legile ei și deci va pricepe mai bine toată monstruoasa ilegalitate săvîrșită de colonelul Merklin.

Nu sînt orator, nici avocat, dar de data asta am ple-dat bine ; era doar propria mea cauză, și era așa de limpede și așa de dreaptă. Vorbisem clar, logic, convingător, dar cuvintele mele impresionară în mod deosebit pe fiecare din cei de față. Generalul rămase absolut impasibil, tot așa de surizător și bine dispus, parcă ceea ce spusese eu ar fi fost o anecdotă fără nici o relație reală cu noi, cei de față. Căpitanul era evident tulburat — cazul era așa de neobișnuit ! Dar procurorul ? Procurorul era neprețuit. Toată vremea cît vorbisem, dădea nervos din cap, din umeri, se agita pe scaun și cînd am terminat s-a ridicat repede și a început să se miște nervos pe lingă colțul mesei ; apoi cu glas răstît către mine :

— Asta era să ne spui ? ! Vezi minune ! Foarte bine a făcut colonelul Merklin. Noi i-am fi foarte mulțumiți și recunoscători dacă ne-ar aduce tot așa pe toți emigranții din Elveția, Franța și Englitera !...

* [De emparer (fr.) — a pune mina pe.]

— Dar nu e vorba aici de mulțumirea și recunoștința d-tale — am ripostat eu indignat de atita nerușinare — ; e vorba de o monstruoasă ilegalitate și de călcarea în picioare a tuturor principiilor de drept internațional !...

— *Ce drept !... Ce internațional !...*

Generalul, văzînd situația stupidă și penibilă în care se pusese d-l *procuror*, interveni repede, privind senin și surizător la d-l *procuror* și apoi adresîndu-se afabil către mine (cred că tot așa de afabil și grațios mi-ar fi citit sentința de condamnare la moarte, nu știu însă dacă tot așa de senin și surizător ar fi ascultat propria sa condamnare) :

— Foarte bine, domnule — zise prietenos d-l general. Am ascultat foarte atent tot ce mi-ați povestit și am s-o transmite cuvînt cu cuvînt excelenței sale generalului Drenteln ; rezultatul vi-l vom comunica cuvînt cu cuvînt — mă însoți amical generalul pe cînd ieșeam din odaie urmat de doi jandarmi.

Peste un ceas, îmbrăcat iarăși în pantaloni și cămașă lungă de pînză groasă, îmi urmam veșnica plimbare prin celulă.

„Rezultatul vi-l vom comunica“.

Cunoșteam eu acum rezultatul și dealtfel nu-mi făcusem nici o iluzie ; și totuși parcă pierdusem ceva, parcă se făcuse mai gol în jurul meu. Cine știe ? Poate că în vreun colț ascuns al sufletului, scăpat de sub controlul evidenței și al logicii, trăia totuși o urmă de speranță.

Și cu toate acestea, împotriva tuturor așteptărilor, un rezultat a fost, și încă unul pe care nu puteam nici să-l prevăd.

Au trecut cîteva zile. Într-o dimineață a venit iarăși căpitanul de jandarmi.

Cu un glas ce era menit să fie prietenos și afabil și stăruind să dea feței sale urite și întunecoase o expresie pe cît se poate mai plăcută și mai veselă, mi-a spus : Vă aduc o veste bună. Ați reclamat excelenței sale generalului Drenteln pentru felul ilegal în care ați fost arestat. Generalul a găsit că aveți dreptate și a dat ordin să fiți liberat. Vă felicit. Chiar azi veți fi liber. Am ordin să vă întreb unde doriți să plecați.

— Firește că în țara românească, după cum am cerut — răspunsei eu cu un ton degajat, care era menit să

arate că vestea adusă nu mă mira deloc și că o așteptam ca foarte firească, deoarece avusesem atîta sfîntă dreptate. Mi se părea atunci, nu știu de ce, că dacă aș fi trădat o prea mare bucurie sau emoție aș fi compromis tot rezultatul cîștigat.

— Foarte bine, am să iau informații cînd pleacă trenul spre sud ; dealtfel veți fi nevoit să mai așteptați pînă deseară — sînt atîtea formalități ! Așadar, la revedere și vă felicit încă o dată.

Căpitanul a dispărut.

Ce-i asta, vis sau realitate ? E cu putință ? Generalul Drenteln a găsit cererea mea dreaptă ! Mofturi ! Acolo atotputernic e *procurorul* Poskocin. Dar ce interes ar avea el să mă înșele ? Absolut nici unul. Dar atunci ?!...

Și, izbindu-mă așa din colț în colț, mi s-a părut că am găsit, în sfîrșit, explicația limpede și lămurită a liberării mele. Probabil că nevasta și prietenii mei din țară au dat, în sfîrșit, de misterul dispariției mele, de mizerabila înjghebare a colonelului Merklin. Atunci au intervenit la guvernul român. Guvernul român, revoltat de îndrăzneala unui ofițer rus de a opera pe teritoriul român ca într-un codru, a cerut explicații guvernului rus. Acesta însă, pentru a evita o neplăcere diplomatică și un scandal în presa apuseană — guvernul rusesc a ținut totdeauna să treacă în ochii Occidentului drept stat civilizat — și pentru a da o satisfacție României, a hotărît să mă elibereze și să mă retrimită în România. În definitiv, ce importanță așa de mare aveam eu pentru guvernul rusesc ca să riște o neplăcere diplomatică și un scandal în presa apuseană ? Asta trebuie să fie ! Desigur, asta. Și pe măsură ce mi se lămurea în minte evidența acestei explicațiuni intra în sufletul meu și siguranța că chiar azi voi fi liber. Respiram mai ușurat ! Un punct de îndoială rămînea încă : era înfățișarea căpitanului, felul cum vorbea, cum mă felicită, expresia feței lui respingătoare.

Da, desigur, niciodată vestea cea bună n-a fost anunțată de un înger mai urît. Dar în definitiv ce e de vină el că este așa de urît și respingător ?...

Ușa se deschide iar. De astă dată intră un alai întreg : căpitanul de jandarmi, directorul închisorii și în urma lor un jandarm ce aducea hainele mele.

— Sînt vesel — zice insinuant directorul închisorii — ; sînt vesel că totul s-a sfîrșit așa de bine pentru d-ta. Și

acuma iacă ce : fiindcă te liberezi, trebuie să primești hainele și toate lucrurile d-tale. Iată surtucul, vesta, paltonul, ceasul, iată și portmoneul cu treizeci și patru de ruble și copeici. Atîta a fost, nu-i așa ? Acuma te rog să-mi iscălești în acest registru de primirea lucrurilor și a banilor.

Directorul deschide un registru și-mi întinde condeiul.

— Cînd pleacă trenul spre România ? — întreb eu, lăsînd pe director cu condeiul întins.

— A, da, — intervine căpitanul —, trenul d-tale spre sud pleacă seara. Ai toată vremea. În două ceasuri, desigur, toate formalitățile vor fi îndeplinite.

— Da, da, — confirmă directorul —, în două ceasuri, desigur. Și aveți destulă vreme, veți mai aștepta încă destul și la gară.

Și mi se pare că în căutătura vicleană ce schimbă directorul cu căpitanul e o înțelegere ascunsă, o batjocură.

Iscălesc în registru, și alaiul pleacă în ordinea în care a venit.

Am rămas singur și am început să mă îmbrac ; dar hainele mele erau mizerabil cusute ; altfel cum s-ar explica că nu reușeam cu nici un preț să bag piciorul în pantaloni și nici mîna în mîneca surtucului, iar găurile de la vestă se potriveau așa de rău cu nasturii încît îmi era aproape cu neputință s-o închei. Haine gata, nu de comandă !...

În sfîrșit sînt îmbrăcat și iar încep să alerg prin odaie ; dar mult mai ușor ca altădată, probabil pentru că acuma sînt îmbrăcat în hainele mele proprii. Așa dară sînt liber ! De astă dată nu mai poate fi nici o îndoială. Am primit nu numai hainele, dar și lucrurile toate, și banii, și am iscălit și în registru. Dar... și deodată îmi aduc aminte de căutătura de înțelegere schimbată între căpitan și director. Atunci ea nu-mi produsese nici o impresie, acuma însă sînt nevoit să întrerup alergarea mea prin odaie și să mă așez pe pat.

Mofturi ! Cine știe cîte treburi au ei împreună, și poate mi-a și părut. Afară de asta, peste două ceasuri are să se vadă. Două ceasuri !... Lungi au mai fost, probabil cele mai lungi ceasuri din viața mea.

Se însera cînd ușa se deschise din nou și căpitanul intră iar, îmbrăcat c-o manta peste tunică.

— În sfîrșit !... Ești, desigur, nerăbdător. Ce vrei, atîtea formalități. Dar acum s-au isprăvit. Mergem. Nu-i vorbă, ai să mai aștepti destul și la gară.

Ies în coridor, căpitanul după mine. În coridor ne așteaptă directorul.

— Călătorie bună ! — zice el insinuant. — Călătorie bună... *nie pominaiete nas lihom* *.

Cobor scările din coridor, dar mi se pare că merg tot pe loc plan și în mintea mea se formulează un adevăr psihologico-filozofic : vezi, oricît de rău e omul și oricît de mizerabilă îi este îndeletnicirea, dar sînt totuși momente cînd se trezește și în el un sentiment omenesc.

În mijlocul curții așteaptă un cupeu mare înhămat cu doi cai puternici. O fereastră a cupeului e deschisă. Pe capră, lingă vizitiu, un jandarm înarmat. În cupeu, pe locurile de dinapoi alți doi jandarmi, iar în față, două locuri, pentru mine și pentru căpitan.

M-am oprit brusc :

— Unde mă duceți ?

— La fortăreața Petropavlovsk — răspunse, rînjind cu plăcere nespusă, căpitanul.

Scîrba, revolta, necazul, sentimente inferioare de obicei, dar atît de binefăcătoare și sfinte cîteodată !...

M-am urcat cu o liniște aparentă în cupeu și am început să vorbesc căpitanului de lucruri indiferente — parcă nu s-ar fi întîmplat nimic. Fața căpitanului, de obicei întunecată, se întunecă și mai mult ; ochii mici se ascunseră sub sprîncenele dese, fruntea se făcu parcă și mai mică. Îi stricam una din cele mai mari voluptăți ale bestiei omenești, voluptatea cruzimii.

Și, cu cît se întuneca mai mult căpitanul, cu atîta deveneam eu mai vorbăreț. Făceam observații asupra crimpeiilor din priveliștea Petersburgului, pe care-l vedeam prin fereastra cupeului ce zbura în goana cailor. Făceam o comparație între orașele de nord și cele de sud, între climatele calde și cele reci. Dacă jandarmii nu cunoșteau cele ce se petrecuseră în timpul zilei, trebuiau să se mire mult de ceea ce vedeau : era parcă nu mă ducea căpitanul pe mine la fortăreața Petropavlovsk, cea mai înfricoșată din toate închisorile politice (închisoarea din fortăreața

* O vorbă rusească de petrecere la drum : Să nu ne pomeniți de rău.

Schlüsselburg nu exista încă pe vremea aceea), ci parcă-l duceam eu pe căpitan acolo.

Iar dacă cunoșteau cele petrecute, atunci în capetele lor de oameni simpli și de jandarmi trebuiau să-și explice astfel scena la care asistau : „Vezi, căpitanul e așa de supărat pentru că răul pe care a vrut el să-l facă tînărului de alături nu și-a ajuns scopul ; iar tînărul acesta e așa de mulțumit pentru că răul pe care vrea să-l facă căpitanului își ajunge scopul“.

*

Era tîrziu noaptea cînd, după toate formalitățile îndeplinite — nesfîrșite și înjositoare formalități —, colonelul Bogorodsky, comandantul închisorii, urmat de căpitan și de trei jandarmi ai fortăreței, au plecat din noua mea celulă. S-a închis ușa, s-a întors cheia grea, pașii s-au depărtat. Am rămas singur.

Eram grozav de ostent — m-am așezat pe salteaua de paie. Capul mi-era greu, simțeam un tumult de gînduri multe, multe, dar nedesluite, și același tumult de sentimente în inimă. M-am uitat împrejur.

Era o celulă mică, joasă, aproape sinistă : „Asta este celula din fortăreața Petropavlovsk“ — mă gîndeam eu. Și deodată un gînd mi s-a deslășit în minte și un sentiment în inimă, un gînd și un sentiment la care, o mărturisesc, nu m-aș fi așteptat atunci. Era un gînd de mîndrie adîncă, întovărășit de un sentiment aproape de beatitudine : m-am învrednicit și eu să stau închis la fortăreața Petropavlovsk.

De unde au izvorît acest gînd și acest sentiment ? Au izvorît ele oare din necesitatea religioasă a martiriului, adînc înrădăcinată în sufletele tuturor acelor care provoacă împotriva lor imensele forțe sociale în numele unui suprem ideal ? Sau din altă necesitate, mai egoistă, dar înrudită cu cea dintîi — necesitate de a-și crea în propriul său suflet un aliat și un susținător împotriva unor forțe imense de covîrșitoare ? Sau din mîndrie și vanitate omenească, sentimente care, orice s-ar zice, întovărășesc și ele într-un grad sau altul toate acțiunile noastre, chiar

și cele mai pure ? Sau poate mai bine din toate aceste surse împreună ? Cine știe ! E așa de mult de atunci ! ... Mai bine de un sfert de veac.

C. Dobrogeanu-Gherea

CALENDARUL MUNCHI PE ANUL 1907, BIBLIOTECA „ROMANIA MUNCITOARE“, NR. 6, CERCUL DE EDITURĂ SOCIALISTĂ, BUCUREȘTI, 1906, P. 67—88

UN MIC RĂSPUNS LA O MICĂ RECENZIE⁸⁹

În numărul 7/907 al revistei *Viața românească*⁹⁰ a apărut o mică recenzie asupra conferinței mele *Din ideile fundamentale ale socialismului științific*, datorită amicului meu personal și fostului prieten de idei și convingeri, G. Ibrăileanu. Această mică recenzie cere neapărat un mic răspuns. Așadar, după volumul lor, recenzia și răspunsul la ea se vor potrivi perfect, se vor deosebi însă în formă și fond.

Recenzia lui Ibrăileanu e foarte blajină și binevoitoare în formă și foarte aspră în fond, pe când răspunsul meu e blajin și prietenesc și în formă, și în fond. Această deosebire ține probabil de vîrsta care ne tocește voioșia polemică.

Ibrăileanu începe prin a-și exprima simpatiile sale pentru mine, simpatii pe care le am și eu pentru dînsul în aceeași măsură — de asta poate să fie sigur Ibrăileanu; sînt amiciții care, orice s-ar zice, rezistă dintelui rozător al vremii. Bineînțeles însă că prietenia noastră nu-l împiedică pe Ibrăileanu să-mi facă multe și severe observații critice. Dealtfel sîntem și aicea de acord — o prietenie care ar împiedica exprimarea unei convingeri n-ar merita acest nume. Aceste observații critice le vom cita textual, însoțindu-le pas cu pas de propriile noastre observații.

„După d-l Gherea — zice Ibrăileanu — s-ar părea că azi pe tot globul pămîntesc societățile omenești s-ar compune din ace-

leași clase, că modul de producere și împărțire al bogățiilor ar fi același“.

Dacă după d-l Gherea „s-ar părea“ așa ceva, atunci stăm rău cu dumnealui și, cu toată politețea cuvenită, trebuie să presupunem că anii nu iartă pe nimenea. Dar să mergem mai departe.

„Așa, d-l Gherea, deși vorbește în *România*, zugrăvește «societatea modernă» ca o societate în care stau față în față mai ales clasa capitalistă și cea proletară; arată că cea mai mare anomalie a «societății moderne», «capitaliste», e *supraproducția*; explică politica, înarmările, războaiele din «societatea modernă» ca rezultînd din necesitatea «exportului» mărfurilor, pentru a crea o supapă de siguranță în contra «supraproducției» etc. Dar sînt țări pe glob în care nu sînt capitaliști și proletari, în care «anomaliiile» nu vin din «supraproducție», în care războaiele n-au ca pricină scurgerea în afară, în colonii, a «supraproducției». Cine ar face anatomia și fiziologia unei țări din centrul Africii, chiar înarmat tot cu doctrina lui Marx, ar găsi alte clase, alte antagonisme, alte cauze ale războaielor decît cele pe care le arată d-l Gherea ca fiind caracteristice pentru «societatea modernă», cum ar găsi, făcînd istoria Atenei ori a Romei, iarăși alte clase, alte antagonisme, alte cauze ale războaielor“.

Și aici sînt perfect de acord cu Ibrăileanu și mă măgulesc cu ideea că am contribuit și eu cît de puțin, prin scrierile mele sociale, la priceperea acestui adevăr foarte important, că alta e anatomia și fiziologia unei societăți din centrul Africii, și alta aceea a unei societăți moderne capitaliste; că alte clase și antagonisme au fost la Roma și Atena și altele la noi. Dar să mergem mai departe.

„Făcînd anatomia societății noastre românești, disecînd-o în clase, făcînd fiziologia societății noastre românești, cercetînd adică modul de producere și împărțire a bogățiilor, vom găsi oare că analiza d-lui Gherea ni se potrivește? Vom găsi față în față mai ales două clase antagonice, capitaliști și proletari? Anomalii, mizerii din cauza «supraproducției de mărfuri»? Tendințe războinice, înarmări în scopul de a ne păstra ori asigura debușuri pentru export?

Răspunsul nu poate fi decît negativ“.

Și aici sînt cam de acord... dar nu tocmai. Așa, spre pildă, sînt de acord că nu vom găsi la noi față în față mai ales două clase antagoniste, capitaliști și proletari, și iarăși sînt de acord că nu sîntem o țară colonială și nu vom face războaie pentru cucerirea de colonii în Africa; dar că analiza conferinței nu s-ar potrivi deloc țării românești, asta nu!

Așa, spre pildă, dacă Ibrăileanu va voi să se dumi-rească asupra manifestării legii de supraproducție în țară la noi, să nu întrebe pe economiștii noștri. Să întrebe pe un agricultor experimentat, și acesta-i va explica că pe vremurile de recoltă rea, cînd el speră că cel puțin cu prețuri bune să-și micșoreze deficitul recoltei, supraproducția de grîne de pe piața universală îi reduce prețurile sub cost și amenință să-l ruineze și pe el, și țara. Iar cînd e recoltă bună, și cînd e și românul să zică „Doamne ajută“, prea marea producție din Argentina și din Rusia reduce prețurile la ridicol și iar îl amenință cu ruina și pe dinsul, și țara. Și astfel trăiește românul veșnic cu frica în sîn de această lege de supraproducție, de a dracului ce este ea.

Iar cînd Ibrăileanu va dori să se dumi-rească asupra războaielor să nu întrebe pe oamenii noștri politici. Să întrebe pe un exportator experimentat, pe un negustor serios și cult, și acela are să-i explice că antagonismele și conflictele noastre internaționale, ca și ale altor țări moderne, au la bază motive economice; că dacă am fi în stare să facem războaie, asta ar fi doar pentru a ne asigura exportul nostru de grîne, de vite, de porci, și dacă se va face vreodată monstruoasa abominațiune a unui război cu Bulgaria, acest război se va face pentru portul Constanța, pentru o bucată din Dunăre și pentru alte interese mari economice legate cu acestea, iar nu pentru a mai tăia nasul bulgarului ca să nu se creadă mai al dracului decît este. Iar cînd Ibrăileanu va dori să se lămu-rească asupra *capitalismului nostru* și antagonismelor economice din societatea noastră să nu întrebe pe sociologii noștri. Să întrebe... pe Ibrăileanu de altădată, și acela are să-i explice că în societatea capitalistă *capital* nu e numai fabrica sau atelierul, ci și *pămîntul*, care e chiar un capital foarte caracteristic; că relațiile dintre proprietari și arendași, de o parte, și țărani, de altă parte, deși întune-

NUMĂRUL 10—MAI 1908

C. DOBROGEANU-GHEREA . Un mic răspuns la o mică recenzie.

ÎN numărul 7 907 al revistei „Viața Românească“, a apărut o mică recenzie asupra conferinței mele „Din ideile fundamentale ale socialismului științific“, datorită amicului meu personal și fostului prieten de idei și convingeri, G. Ibrăileanu. Această mică recenzie, cere neapărat un mic răspuns. Așa dar, după volumul lor, recenzia și răspunsul la ica se vor potrivi perfect, se vor deosebi însă în formă și fond.

Recenzia lui Ibrăileanu ie foarte blajină și bine-voitoare în formă și foarte aspră în fond, pe cînd răspunsul meu ie blajin și prietenesc și în formă și în fond. Această deosebire ține probabil de vîrsta care ne tocește vioșia polemică.

Ibrăileanu începe prin a-și exprima simpatiile sale pentru mine, simpatii pe care le am și ieu pentru dinsul în aceeași măsură—de asta poate să fie sigur Ibrăileanu; sunt amiciții cari, orî-ce s'ar zice, rezistă dintelui rozător al vremii. Bine-înțeles însă, că prietenia noastră nu-l împiedecă pe Ibrăileanu să-mi facă multe și severe observații critice. De altfel suntem și aicea de acord o prietenie care ar împiedeca exprimarea unei convingeri, n'ar merita acest nume. Aceste observații critice le vom cita textual, însoțindu-le pas cu pas de propriile noastre observații.

„După d. Gherea, zice Ibrăileanu, s'ar părea că azi, pe tot globul pămîntesc, societățile omenești s'ar com-

cate și viciate prin rămășițe de feudalism, sînt totuși relații semicapitaliste ; că relațiile și antagonismele acestea sînt antagonisme de *capital* și *muncă*, viciate și întunecate prin rămășițe de feudalism ; că legile abstracte sociale ale capitalismului, descoperite de Marx, manifestîndu-se în realitate într-un mod întrucîtva deosebit chiar și în fiecare țară capitalistă, după împrejurările reale ale acelei țări, cu atît mai mult se vor manifesta altfel într-o țară înapoiată capitalistă, cum e țara noastră ; că aceasta nu împiedică însă ca România — prin relațiile ei interne de producție și distribuire a bogățiilor — să fie o țară semicapitalistă ; iar prin faptul că într-însa se produc mărfuri, valori de schimb, iar nu valori de întrebuințare, și prin relațiile ei pur capitaliste cu alte țări ca țară exportatoare, ea, deși o țară înapoiată, să rămîie totuși o țară *înapoiată capitalistă* ; că pentru acea „*ocolire a capitalismului*“, pe care o visează acum Ibrăileanu sub influența unor teorii ce cad în desuetudine chiar în țara în care au luat naștere, ne-am trezit acumă tîrziu, fiindcă ar fi trebuit să ne gîndim la așa ceva acum 50 de ani, și încă și atuncea ar fi fost în zadar, dar încă acumă, cînd stăm cu mîinile și cu picioarele în capitalism ; că, în sfîrșit, visarea asta de a „*ocoli capitalismul*“ seamănă foarte mult cu aceea a unui marinar care, trezindu-se în corabie în mijlocul mării și văzînd toate greutățile și pericolele legate de această călătorie, în loc să vislească curajos ca să meargă spre ținta supremă, țărnișurile viitorului, ar încerca să scoată corabia la mal ca s-o tragă pe uscat... pentru a ocoli oceanul.

Dar asta, fie zise numai în treacăt — nici loc n-avem pentru discuții teoretice — și în specie ; iar în general se înțelege că sînt perfect de acord cu Ibrăileanu că nu sîntem o țară colonială ca Anglia și nici măcar ca Germania.

Să mergem mai departe :

„D-l Gherea, în conferința sa, zugrăvește foarte bine «societățile capitaliste» (Germania, Anglia, Belgia etc.) ; dar societatea noastră nu e de felul acesta. Nu e aici locul a intra în amănuntele chestiei ; se va vorbi, desigur, altă dată în această revistă și cu mai multă competență decît o pot face eu“.

Și aici sînt de acord mai ales cu partea întîia, că d-l Gherea în conferința sa zugrăvește foarte bine societățile capitaliste. Mai departe.

„Sîntem gata să admitem că «societatea socialistă», adică proprietatea colectivă, încetarea antagonismului de clase cu toate urmările lui mizerabile, este un ideal înalt și *realizabil*. Desigur că în spre acea formă merge societatea omenească. Dar acea formă socială nu poate rezulta din *dorința* noastră, n-o putem făuri noi, ea se va naște fatal din alta, premergătoare, pentru că, cum spune și d-l Gherea, Marx a dovedit că organismul social se dezvoltă ca oricare altul, după legi, adică prin cauze determinate. O stare produce pe alta. Dar sînt aceste «legi» aceleași pretutindeni și întotdeauna ? Acest lucru nu l-a putut dovedi d-l Gherea și nici din Marx nu rezultă el“.

Aici sînt perfect de acord în totul și în parte. Și mai mult decît atîta : „*acest lucru*“ nu numai că nu rezultă din Marx, dar din Marx rezultă tocmai contrariul. Sînt economiști și sociologi burghezi care cred sau au crezut că legile economico-sociale ale societății noastre capitaliste sînt veșnice, că ele au guvernat societățile trecute, guvernează pe cele prezente și vor guverna și pe cele viitoare. Marx a arătat că nu există veșnice legi sociale, că nu numai societățile din centrul Africii au alte legi decît societățile civilizate, dar chiar fiecare țară, în fiecare epocă istorică a dezvoltării sale, are alte clase, alte antagonisme și alte legi sociale. Aceasta e una din marile descoperiri ale lui Marx, și eu, ca marxist, nu numai că n-am căutat să dovedesc contrariul, dar am căutat, firește, să afirm și să explic spusele maestrului. Ei atunci ? Atunci vede și Ibrăileanu că trebuie să fie vreo încercătură aici. E evident că sau eu dezic cele ce am spus în toată viața mea, sau Ibrăileanu n-a priceput conferința. Și fără supărare — între prieteni supărare nu încap — e mai probabil cazul al doilea. În adevăr, să vedem ce am spus eu. Am ținut o conferință pentru lucrătorii socialiști și am vrut să fixez bine în mintea lor că o societate e un organism social, care se dezvoltă în puterea unor legi, și nu o jucărie pe care putem s-o schimbăm după dorințele și fanteziile noastre. Am vorbit deci despre unele legi ale societății moderne capitaliste, descoperite de Marx. Aceste legi însă,

ca legi abstracte sociale, se manifestă în pura lor formă, dacă putem să ne exprimăm așa, în țările înaintate capitaliste, cum e Belgia, Germania, Anglia, și mult mai complex și mai încurcat în țările înapoiate capitaliste, cum e țara noastră. Și pentru a nu complica un subiect, care și așa era prea complicat pentru o simplă conferință, am vorbit despre manifestarea acestor legi având în vedere țările capitaliste occidentale.

Așadar, în acea parte a conferinței unde am vorbit despre legile descoperite de Marx și de manifestarea lor, am vorbit de Belgia, Anglia, Germania, și nu de țara noastră. Iar când, la sfârșitul conferinței, am spus câteva cuvinte despre țara noastră în legătură cu altă chestie (cu poporanismul, nu cu legile marxiste) am subliniat cu tot dinadinsul că țara noastră nu e țară capitalistă ca cele din Occident, ci țară înapoiată capitalistă, semicapitalistă, ca Rusia, Serbia, Bulgaria. Sper că e clar. Da, e foarte clar; dar eu sînt om prevăzător și de aceea, tipărind conferința, mi-am zis: „Dar dacă cineva va crede totuși că cele tipărite aici se referă *tale quale* * țării noastre?”. Și atunci am tipărit o postfață, în care spuneam că despre socialismul astfel cum se prezintă el în țara noastră, așa de mult deosebită de țările occidentale, voi vorbi altă dată. Iată textual ce spun acolo:

„Dar mai ales ar fi trebuit să vorbesc despre socialism în țară la noi. Socialismul, ca doctrină, e același pentru toate țările. Dar chiar în țările cele mai asemănătoare după gradul lor de dezvoltare capitalistă, cum sînt Franța, Germania, Anglia, Belgia etc., el se deosebește după felul lui de a fi.

Cu atît mai mult, deci, trebuie să se deosebească felul lui de a fi în țările rămase în urmă în dezvoltarea lor capitalistă, cum e țara noastră.

Despre toate acestea vom vorbi cu alt prilej” **.

Din exces de prevedere am făcut ca pictorul acela care, după ce a zugrăvit un leu, a scris dedesubt: „Acesta este un leu, și nu un ciine”; iar Ibrăileanu, după ce a citit ce era scris dedesubt, întreabă cu mirare: „Ce fel de ciine o fi și ăsta cu o coamă ca de cal?”. Mă întreb: cum se poate ca un om cu cultura, inteligența și perfectă bună-

* [Așa cum este, neschimbat.]

** [Vezi volumul de față, p. 438.]

credință a unui Ibrăileanu să facă o greșeală așa de mare? Pentru dezlegarea acestei enigme, căci enigmă este, vom cita și restul recenziei lui Ibrăileanu; poate acolo să găsim dezlegarea.

„Noi însă credem că socialismul, dacă se va realiza odată pe acest pămînt, se va realiza pentru că se va fi realizat mai întîi în Apus — așadar putem «ocoli» capitalismul; pînă atunci trebuie însă să vedem care sînt nevoile *reale* și *remediabile* ale clasei dezmoștenite — la noi *țărănim*ea — și să luptăm pentru satisfacerea acelor nevoi spre a păstra neamul acesta, căci o nație *nu trebuie* să piară de foame și de întuneric; și din alt punct de vedere, spre a-l *păstra viu* pentru progres, pentru ca să poată primi odată și formele superioare de viață socială.

Căci altfel, dacă «societatea viitoare» nu va mai găsi aici, între Carpați și Dunăre, și chiar între Tisa și Nistru, *acest* popor, pentru ce mai trăim, pentru ce să mai luptăm noi, care nu putem trăi și lupta decît ca *români*?

În numele dar chiar al științei lui Marx, noi respingem concepția posibilității unui partid *socialist*, în înțelesul pe care îl are în Apus, în țara noastră”.

Un lucru va trebui să-mi conceedă și mie Ibrăileanu: că pe vremea noastră noi scriam mai clar și mai deslușit decît acum. În adevăr, ce este limba pythiană * din pasajul citat, unde o mulțime de sublinieri, care ar trebui să mai limpezească sensul, îl întunecă mai rău prin ascunsul și ocultatul ce par a cuprinde? Și sincer și prietenește vorbind, dar clar și deslușit, ce cuprinde acest pasaj decît următoarea dilemă: sau avem în țară socialism și un partid socialist, și atunci nația va muri „de foame și de întuneric”, nu va fi „*păstrată vie*” pentru progres, „societatea viitoare nu va mai găsi aici, între Carpați și Dunăre, și chiar între Tisa și Nistru, *acest* popor”, și atunci „pentru ce să mai trăim, pentru ce să mai luptăm etc...” ; sau avem în țară poporanism liberal, și atunci nația va înflori, neamul va fi „*păstrat viu*” pentru progres, societatea viitoare „va găsi” aici, între Carpați și Dunăre, și chiar între Tisa și Nistru, *acest* popor, și atunci, bineînțeles, avem pentru ce să mai trăim, să luptăm etc... E o dilemă din care, după vorba lui Caragiale, nu putem

* [Enigmatică.]

ieși. Se înțelege că și alegerea, chestiunea odată pusă astfel, nu e greu de făcut ; că românul demult a zis : decit cu un popor mort la cîștig, mai bine cu unul *viu* la pagubă. Dacă citim însă mai cu atenție și ne silim să descifrăm cuvintele subliniate : *nevoile reale, remediabile, țărănimea, păstrat viu, acest popor, ca români*, atunci începem să ne dumirăm că aicea e vorba tot de „înstrăinare sufletească“, de „jertfirea nevoilor și durerilor reale ale poporului pe altarul unui program abstract“, de „proletarizarea țărănimii“ ș.a.m.d. E tot aceeași critică acerbă ca și în articolul lui Șărcăleanu⁹¹, numai făcută într-un stil mai blajin. Și atunci începe să ni se lămurească toată enigma : conferința mea, citită cu ideile preconceptuate ale unui poporanist și din punctul de vedere al polemicii dintre narodnicii și marxistii ruși, a putut să-l inducă în eroare pe Ibrăileanu și să-l facă să vadă într-însa ceea ce nu conține.

Și acuma am și eu o rugămintă de făcut lui Ibrăileanu. Îl rog să-și aducă aminte de acea mișcare socialistă la care a luat parte doar și el. Să-și aducă aminte de acea generație de tineri care au consacrat mai toată activitatea lor țărănimii și apărării intereselor ei, și asta nu o vreme scurtă, ci aproape 15 ani. Să-și aducă aminte de toată activitatea de atunci, agitația de atunci, organizarea petiționării în masă către parlament, candidaturile socialiste puse în colegiile țărănești, agitația din alegeri și alegerea socialistilor. Să-și aducă aminte cum în timp de 15 ani și mai bine au stat la straja intereselor țărănești, oricînd și oricum au putut s-o facă. Să-și aducă aminte că însăși criza socialistă a fost provocată de cluburile țărănești, unica încercare serioasă în țara noastră de a chema la viață cetățenească țărănimea — se înțelege pe calea legilor (dealtfel, socialistii au fost totdeauna unicul factor politic cu adevărat legalist, principal legalist în țara asta). Pe urmă, după ce-și va împropăta în memorie această lungă activitate practică, să-și aducă aminte iarăși de literatură socialistă țărănească din vremea aceea, răspîdită în reviste, gazete și broșuri. Să-și aducă aminte măcar de programul socialistilor de pe vremuri *Ce vor socialistii români*, o lucrare scrisă acum aproape treizeci de ani.

Treizeci de ani !

„Cum curge vremea și ne îngroapă“.

Să revadă acolo programul agrar cu cererile acelea de trecere a pămîntului la obștile țărănești și altele, moștenite pe urmă de poporaniștii noștri. Să vadă acolo moti-vările teoretice ale programului, moștenite de asemenea în parte de poporaniști, să vadă acolo imprecățiile împotriva acelor care ar propovădui ori ar lucra pentru proletarizarea țărănimii și, cînd are să-și aducă bine aminte de toate acestea, să se întrebe : este oare vreo asemănare, este oare măcar ceva comun între acea tinerime și activitatea ei, așa cum a fost, și acea tinerime și activitate așa cum o zugrăvește Șărcăleanu în articolul d-sale ? Și rog să se bage bine de seamă că eu nu discut aici, nu discut deloc dacă socialistii de atunci au făcut bine sau rău aceea ce au făcut ; nu discut dacă lucrînd așa cum au lucrat au rămas consecvenți cu ideile lor social-democratice, marxiste, nu discut teoriile din programul socialist de atunci : *Ce vor socialistii români*. Ba, în privința aceasta, trebuie să mărturisesc că socotesc unele propoziții teoretice de acolo ca naive și nu sînt acum cu totul de acord cu felul cum e tratată acolo problema agrară și [cu] soluțiile date ei (nu degeaba trăiește omul o viață de om — mai învață ceva), după cum sînt și mai puțin de acord cu felul cum e tratată problema agrară și cu soluțiile date ei de poporaniștii noștri (despre problema noastră agrară sper să mă explic altă dată). Dar aici nu e vorba de discutarea faptelor, ci de un lucru mult mai ușor, de constatarea lor.

Și faptele sînt așa. Dintr-o parte o tinerime care, mai ales în Moldova, a pus toate puterile ei în serviciul cauzei țărănești și din altă parte, după d-l Șărcăleanu, o tinerime care, aducînd pe *malurile Bahluiului* niște înalte idei abstracte, dar absolut nepotrivite pentru țara noastră, s-a înstrăinat într-atîta de țară și de țărănimea ei încît a uitat că țărani sînt și ei „oameni vii cu nevoi reale și grele și ca oameni vii au și ei dreptul să-și spună cuvîntul...“. Dintr-o parte o tinerime care a luptat și a suferit pentru cauza țărănimii, din altă parte, după d-l Șărcăleanu, una care a considerat țărănimea „ca un material de experimentație pentru aplicarea formulelor abstracte...“. Dintr-o parte o tinerime care profera imprecății împotriva acelor care ar propovădui ori lucra pentru proletarizarea țărănimii (vezi programul socialist de atunci), din altă parte, tot după d-l Șărcăleanu, o tinerime care preconiza prole-

tarizarea țărănimii „spre a-și pregăti materialul comod pentru experimentarea celor mai înalte idealuri ale veacului...”.

E vreo asemănare măcar ?

Și atunci sîntem aici înaintea unei alte enigme, pentru că o enigmă e și aici, deoarece cultura, priceperea și perfectă bună-credință a lui Șărcăleanu sînt în afară de orice discuție. Și această enigmă se explică iarăși destul de ușor. Șărcăleanu nici n-a fost în țară, nici n-a cunoscut perioada cea mai rodnică a activității socialiste și nici literatura socialistă de pe atunci, împrăștiată în broșuri, reviste, gazete, apeluri electorale etc., mai toate dispărute acum, iar judecata d-sale asupra activității socialiste de atunci o face prin analogie și prin reminiscență a oamenilor și lucrurilor din altă parte — da, a oamenilor și a lucrurilor.⁹² Astfel, vorbind despre tinerimea intelectuală de pe vremuri, Șărcăleanu o zugrăvește ca pătrunsă și chinată de probleme etice, filozofico-sociale, pe intelectualul român îl zugrăvește între altele astfel : „Și intelectualul solitar, în cununa-i de spini — setea-i de ideal și armonie sufletească —, și-a urmat, stingher și înstrăinat, mersu-i trudit spre Golgota veșnicei căutări...” . Eu, de cînd sînt, n-am văzut așa un contribuabil român în țară la noi și nimenea nu l-a văzut, prin simplul cuvînt că n-a existat. În altă țară da, acolo l-am cunoscut și noi cu Șărcăleanu, puțin și din propria-ne experiență.

Și tot așa și cu polemica poporanistă împotriva marxiștilor. În Rusia în adevăr s-au vărsat lacuri de cerneală și s-au cheltuit munți de hîrtie în polemica dintre poporanisti și marxiști pe tema antițărănismului marxiștilor, care jertfesc interesele reale ale țărănimii pe altarul unui program abstract sau care propovăduiesc proletarizarea țărănimii spre a-și pregăti materialul comod pentru experimentarea idealurilor lor. Se înțelege că și acolo învinuirile acestea au fost nedrepte. Dar acolo, avînd în vedere de o parte felul cum puneau chestia agrară marxiștii ruși și de altă parte dogmatismul unora dintre ei, s-a putut da măcar *formal* un prilej pentru astfel de învinuiri și pentru o atare polemică. Dar la noi nici nu se putea naște o astfel de polemică, și socialiștii au fost învinuiți pentru orice, afară de preconizarea proletarizării țărănimii. Dealtfel, cum am văzut, greșeala lui Șăr-

căleanu e foarte explicabilă, dar nu și aceea a lui Ibrăileanu. Pentru că, o repetăm, Șărcăleanu nici n-a fost pe vremea aceea în țară, nici n-a cunoscut mișcarea socialistă țărănească de pe vremuri și nici literatura din vremea aceea, iar apropierea unor evenimente uneori împiedică mai mult cunoașterea lor decît o ajută ; pe cînd Ibrăileanu a fost contemporanul acestei mișcări, a luat parte și la literatura, și la activitatea de atunci și, în loc să dea el lui Șărcăleanu elemente reale necesare pentru formarea judecății d-sale, a luat el elemente de la Șărcăleanu pentru formarea judecății lui. Apoi n-am spus eu întotdeauna că în țara noastră (deci și pe malurile Bahluiului) toate merg invers și anapoda, și asta chiar în virtutea unei legi inexorabile, căreia sînt supuse societățile rămase în urmă în dezvoltarea lor capitalistă !

Despre țara toată vom mai vorbi poate și altă dată, iar despre urbea de pe malul Bahluiului putem să dăm și acum exemple cît de multe. Așa, spre pildă, în altă parte o baie se face unde este și apă ; pe malul Bahluiului s-a făcut baie pe un loc mai uscat decît Sahara și clienții vin fiecare cu porția lor de apă de acasă ca să se spele acolo. În altă parte, un abator mare se face unde sînt vite multe de tăiat ; pe malul Bahluiului, vastul abator stă închis și așteaptă ca oamenii noștri de stat să obție printr-o convenție deschiderea granițelor noastre pentru vitele străine ca să avem ce tăia în el. În altă parte, un tramvai electric se face cînd sînt pasageri, care să meargă într-însul ; pe malul Bahluiului, tramvaiul aleargă toată ziua gol puscă prin străzile orașului și așteaptă ca înmulțirea populației urbei să-i aducă și ceva pasageri. În altă parte, un edificiu mai mare universitar se face cînd studenții nu mai încap în cel vechi ; pe malul Bahluiului, cite un profesor universitar caută în zadar prin vastele săli ale universității noi urmele vreunui student. În altă parte, judecățile celor absenți se fac după elementele și datele martorilor prezenți ; pe malul Bahluiului, judecățile celor prezenți se fac din elementele și datele celor absenți. Așa e legea. Și următorul fapt ne arată cît e de inexorabilă ! D-l ministru al instrucției publice, pentru a mai popula pustietatea universității ieșene, a vrut să creeze cîteva sute de catedre noi. Se știe că planul acesta a fost zădărnicit prin greva generală a sindicatelor unite ale profesorilor universitari

din București și Iași.⁹³ Să presupunem însă că măsura aceasta s-ar fi realizat; s-ar fi înfrint oare acea lege? Nu, deloc, numai manifestarea ei ar fi fost alta, și anume: în toată lumea, un profesor ține de pe catedra universitară prelegeri mulțimii de studenți ce stau în bănci; pe malul Bahluiului, mulțimea de profesori ar fi stat în bănci și ar fi ținut în cor o prelegere unicului student ce ar fi stat pe catedră. Dacă e lege, e lege, n-ai ce să-i faci.

Ianuarie 1907

C. Dobrogeanu-Gherea

VIITORUL SOCIAL (IAȘI), ANUL I, NR. 10, MAI 1908, P. 241—251

DIN REVOLUȚIA RUSĂ

Una din caracteristicile revoluțiunei rusești, și a tuturor revoluțiunilor de altfel, este marea exasperare a pasiunilor, care produce pe de o parte caractere și fapte nemăsurat de mari, eroice, virtuți neprețuite, iar pe de altă parte, o abjectă și singeroasă dezlănțuire de bestialitate.

De aceste contraste izbitoare e plină revoluția rusească. Acea bestialitate sălbatică singeroasă, care se arată în închisorile rusești, în beciurile aresturilor, în expedițiile de pedeapsă și în pogromurile și masacrele înfricoșătoare ce le întovărășesc, este îndeobște cunoscută. Ea a îngrozit doar lumea întreagă.

Iată un nou exemplu pînă unde poate să meargă această dezesperare a bestialității. În guvernământul Nijni-Novgorod, tribunalul militar a achitat pe un copil de 14 ani, găsimdu-l absolut nevinovat. Bandele sîngeroase însă, revoltate că le scapă această jertfă nevinovată, au asasinat pe avocatul copilului și au ucis și pe judecător.

Și alături de această dezlănțuire de bestialitate, cite fapte mari, eroice! Una din caracteristicile revoluției rusești este și eroismul copiilor. Nici într-o revoluție copiii n-au luat o parte așa de mare, așa de eroică, și nici într-una n-au fost atîția copii condamnați și executați. Pentru psihologia acestor mici revoluționari e caracteristic următorul fapt pe care-l povestește un scriitor rus, Voevodin. Într-o familie se află o veste grozavă, dar

și atât de obișnuită, că fiul cel mai mare a fost executat. În mijlocul desperării familiei întregi, un copil de 11 ani se aruncă în genunchi înaintea icoanei mamei domnului, și plângând și în gura mare, se roagă: „Mamă curată, fă-mă mare, și dă-mi putere ca să răz bun moartea fratelui meu“.

Se știe că acela care a împușcat pe contele Ignatiev era un tânăr, aproape un copil. Când mamă-sa își frîngea miinile de durere înaintea supliciului, copilul o mîngîia: „Mamă dragă, tu știi că n-am făcut în viața mea nimic care să te supere și știam doar că cu fapta mea îți zdrobesc inima; dar trebuia să fac așa, trebuia doar să plîngă o mamă ca să înceteze plînsul celorlalți“.

În Pokrovsk, din guvernământul Samara, doi copii, dintre care unul avea zece, și celălalt opt ani, în capul unei mulțimi de mai multe mii de oameni, escortau pe deputatul ales N. Kamar. Și vorbele lor inspirate erau așa de calde și pline de înțeles încît plîngea mulțimea toată, plîngea și deputatul.

Și același contrast de lumină și întuneric pretutindenea, același contrast și în Dumă⁹⁴. În manifestările de veselie și mare înălțare sufletească ale unei tinerimi culte și neprihănite și ale unui proletariat eroic și generos intrau în Dumă, la deschiderea ei, o sută cincizeci de socialiști.

Sînt oameni care au urcat piscurile gîndirii omenești și care și-au însușit cele mai nobile sentimente ale epocii. Ei visează iubirea între oameni, o societate de frați, și sînt gata să-și dea oricînd viața pentru acest vis. Și pe aceeași poartă a Dumei a intrat un alt corteg^{*}. Într-un cupeu mare, tras de patru cai și îmbrăcat în steaguri naționale moscovite; înconjurat de o mulțime de huligani sălbatici și sîngeroși, care, țipînd și chiuind, purtau icoane și prapuri bizantine, își făceau intrarea în Dumă Crușevan, organizatorul masacrelor femeilor și copiilor de evrei, spre mai marea glorie a autocratismului rusesc. Se poate un mai izbitor contrast? Și însăși existența acestei Dume, după compunerea ei cel mai democrat parlament din lume, dar nevoită să lucreze cu un guvern sîngeros și reacționar, care cere legi și bugete de la o Dumă pe ai cărei susținători și partizani îi masacrează în

* [Cortegiu.]

afară de Dumă — nu este aceasta oare nu numai un contrast, dar una din cele mai tragice ironii pe care le cunoaște istoria? Și guvernul, autocratismul, birocrațismul rusesc, a vrut să dea o dovadă că știe să ajungă, în construirea acestor contraste tragice, pînă la o înălțime în adevăr necunoscută în istorie.

E un obicei în Rusia ca în zilele mari să se arate clemența imperială. Pentru o zi mare cum e ziua de deschidere a Dumei, și încă a unei Dume atât de democrate, se aștepta lumea la o clemență oarecare, la o amnistie cît de redusă. Nu-i vorba, se impunea o amnistie cît de largă. Oare nu este iarăși un contrast absurd ca să ții închiși o sută de mii oameni, dintre care cel puțin nouăzeci de mii sînt vinovați că au lucrat pentru realizarea acelei Dume pe care tu o chemi acum ca să legiferezi cu ea? Dar Rusia e învățată cu astfel de contraste absurde și dureroase și de aceea aștepta acea amnistie anodină, care de obicei sună astfel: „Sînt amnistiați toți acei cărora autoritățile nu le vor găsi nici o vină“.

Dar birocrația rusă s-a întrecut pe sine însăși. Într-un ordin expres al guvernului către guvernatorii din provincie, s-a poruncit ca cei condamnați la moarte să nu fie executați în ziua deschiderii Dumei; ci a doua zi...! Astfel, acea tortură oribilă și neomenească pe care o suferă cel condamnat în așteptarea morții să fie prelungită cu 24 de ore! *Ca semn de clemență pentru deschiderea Dumei, celor condamnați să le fie prelungită cu 24 de ore MOARTEA...*

O, noi, cei din veacul al douăzecilea, avem nervii tari, sîntem obișnuiți cu tragediile groaznice, dar într-un viitor mai depărtat, cînd oamenii vor simți mai adînc și mai cald, cine știe dacă acea zi nu va fi însemnată ca o zi de doliu, ca o zi în care a fost ucisă *Clemența*...

C. Dobrogeanu-Gherea

ROMÂNIA MUNCITOARE (BUCUREȘTI), ANUL III, SERIA A II-A, NR. 1
DIN 4-11 MARTIE 1907

JUDECATA POSTERITĂȚII ȘI JUDECATA CONTEMPORANILOR⁹⁵

În tinerețele mele, și eu, și întreaga generație din care făceam parte ne pasionam strașnic pentru problemele de ordin filozofic, social și poate, mai ales, etic. Așa era momentul istoric în care trăiam. Ca să te jertfești unei cauze mari, trebuie să ai o sentimentalitate și o mentalitate corespunzătoare. Discutând aprins, pasionându-se și pătrunzându-se în mod religios de chestiunile de conduită etică, de datorie către sine însuși, către ideal, către poporul din a cărei muncă trăiești și te cultivi, generația aceea se pregătea pentru drumul spre Golgota.

Între altele ne pasiona, se înțelege, și chestiunea judecății oamenilor, a opiniei publice, a posterității — judecata istoriei ca sancțiune a faptelor omenești. Acela care luptă, se zbuțumă, își dă inima și sufletul pentru aproapele său, acela care se jertfește, moare, suferă martiriul pentru poporul său unde și în ce își va găsi răsplata? Pentru cel credincios, răspunsul e ușor: în cer, în rai, răsplata o dă Dumnezeu. Dar pentru cel ce a pierdut naivele credințe strămoșești? Acela își găsește răsplata cât trăiește în simpatiile tovarășilor de luptă și în conștiința datoriei împlinite, iar după moarte în recunoștința urmașilor, în judecata istoriei.

Pe cel ce se jertfește și moare pentru poporul său, poporul nu-l va uita, ci-l va pomeni veșnic cu evlavie și recunoștință. Se poate oare o răsplată mai frumoasă? Pe când cel ce trăiește numai pentru sine dispare fără

urmă, cel ce se jertfește pentru alții trăiește în recunoștința posterității, devine nemuritor.

Această concepție morală a răsplății ne părea pe atunci strașnic de înaltă, pe când de fapt ea nu era decât morala curentă mercantilo-burgheză, purtând toate caracterelor societății moderne, până și în termenii de plată și răsplată.

Într-o zi, o întâmplare a dat o mare lovitură concepției noastre morale, iar prilejul pentru aceasta a fost generoasa dramă a lui Schiller *Don Carlos*. Ar fi de prișos, cred, să mai spun că citeam cu evlavie pe Schiller și că operele lui cele mai favorite ne erau *Wilhelm Tell* și *Don Carlos*. O, cu ce venerație ne închinam noi înaintea marelui idealist, marchizul Posa, câtă compătimire și caldă simpatie aveam pentru bietul Don Carlos și cum îl uram din fundul sufletului pe tiranul de rege și părinte, Filip al II-lea... Și iată că citim într-o zi cum că din colbul cronicilor vechi un istorician a scos niște documente care dovedesc că Don Carlos a fost un ticălos și un stricat, marchizul Posa un intrigant și un mizerabil, iar Filip al II-lea un părinte bun, nenorocit și demn de compătimire*.

Puteți să vă închipuiți ce perturbare morală a produs în noi această descoperire. Cum? Vrea să zică e posibil ca un om care-și dă toată inima și tot sufletul pentru semenii lui să fie nu numai huluit, torturat și lapidat de contemporani, dar chiar și în viitor; grație unui complex imbecil de împrejurări, grație nepriceperii voite sau nevoite a unui istorician, acest om bun și drept să trăiască în mintea și în sufletul posterității ca un ticălos și un mizerabil, iar în schimb un altul, rău, crud, mizerabil, grație aceluiași sau altor împrejurări, să trăiască în mintea și sufletul posterității recunoscătoare ca un om bun, drept, sfânt. Dar atunci unde e *dreptatea*? Și, dacă există nedreptăți mari ce trăiesc *veșnic* și dacă fapta ta bună poate să rămâie nu numai veșnic nerăsplătită, dar și pentru vecie prefăcută în contrariul ei, atunci există oare dreptate, etică în general? Și atunci pentru ce să mai trăiești, să suferi, să te jertfești? Și câți vor fi în felul acesta osîndiți pe nedrept de judecata urmașilor, de judecata istoriei? Fi-vor mulți, fi-vor nenumărați?

* Pe urmă s-a dovedit că tot Schiller avea dreptate.

Privind cu băgare de seamă în jurul nostru, ne convingem că trebuie să fie nesfârșit de mulți. În adevăr, dacă judecățile posterității le putem cu greu controla, pe cele ale contemporanilor însă cu mare ușurință. Sint doar judecățile ce se fac zilnic în jurul nostru. Și ce judecați ! Începînd cu mahalagioaica ce-și clevește vecinele toată ziua, urmînd cu prietenul care-și „aranjează” pe amici, trecînd peste ziaristul care judecă cu dezinvoltură despre toți și despre toate și ridicîndu-te pînă la opinia publică, pînă la marele Galeoto, care judecă și osîndește în ultima instanță, ce mulțime imensă, nesfârșită de judecați strîmbe, false, nedrepte !... Dar oare judecățile posterității, ale istoriei, nu sint rezultatul judecății contemporanilor ? Și atunci judecata posterității, rezultatul judecății nesfârșitelor generații de contemporani, nu trebuie să fie oare o întreagă hecatombă de osîndiți fără de cuvînt, și osîndiți pe vecie ? Ne îngrozim, ni se revoltă tot simțul de dreptate cînd auzim că un om a fost prin greșeală osîndit și că și-a făcut osînda. Dar iată o întreagă hecatombă de spectri, a acelor ce pe nedrept au fost osîndiți de posteritate ! Și de ce micime, de ce frică și de ce lașitate trebuie să fie pătruns sufletul omului față cu această stăpînire rușinoasă !... Și omul credincios e pătruns de același sentiment de micime, de frică și de lașitate față de Dumnezeu sau judecătorul suprem, fiindcă nu știe niciodată sigur cum are să-i iasă procesul. Dar omul cu adevărat credincios are cel puțin un respect adînc pentru judecătorul său, îl crede milostiv și drept. Dar să atîrni de un judecător care poate să te condamne nu numai în viața asta, dar și în cealaltă, pe vecie, fără ca să ai încredere în nepărtinirea lui, fără ca să ai măcar stimă pentru dînsul — se poate o robie mai degradatoare ? Și atunci unde și în ce să-ți găsești reazem pentru viața ta morală, sancțiune pentru faptele tale, stimul moral pentru activitatea ta ?! Și, mai ales, unde e concepția etică liberatoare, care să scape pe om de acea înjositoare robie ? Unde să-ți găsești armonia sufletească ?

Chinuitoare întrebări.

Au trecut anii, am trăit, am suferit, am muncit, am citit pe Spinoza, Goethe, filozofia științifică modernă, cea clasică germană, am studiat pe Marx, și a venit liberarea, împreună cu concepția etică liberatoare.

Reazemul sufletesc, sancțiunea morală a faptelor noastre, stimulul activității noastre etice nu trebuie căutate în afară de noi, numească-se ele opinie publică, judecata posterității, a istoriei sau a lui Dumnezeu ci centrul de gravitate etic trebuie strămutat din afară înlăuntrul omului, în conștiința noastră morală, în înseși faptele noastre.

După cum nu piere nimic în marele tot care se numește Univers, nici un atom de materie, nici o undă de energie, tot așa nu piere nimic din viața și activitatea sufletească, socială. Fiecare om, care trăiește în societate, de la cel mai umil pînă la cel mai mare, după cum înrîurește și schimbă prin activitatea sa materială mediul material în care trăiește, tot așa înrîurește și schimbă prin viața sa psihică, socială și morală mediul psihic, social și moral. Aceste schimbări, odată produse, nu mai dispar, cum nu dispăre nimic în lume, ci trăiesc mai departe, trăiesc veșnic în lumea morală, răspîndindu-se într-însa ca undele călătoare ale unei mări, ce merg veșnic, fără de sfîrșit, spre... *aeternitas*.

În aceasta stă viața veșnică a omului.

Draper⁹⁶, pare-mi-se, a spus că în spațiul îngust al camerei în care trăiește omul se întipărește și se înregistrează nu numai viața lui materială, dar și cea psihică, astfel că întregul lui zădărnici sufletesc ar putea fi descifrat de pe pereții odăii de un om dotat cu cunoștințe supraomenești.

Tot așa un om dotat cu cunoștințe supraomenești ar putea citi viața morală a fiecărui om întipărită în acest imens nesfârșit și etern mediu ambiant care se numește lume. Prin urmare, omul trăiește în adevăr veșnic în faptele lui morale, care sint așa cum le-a făcut el și așa vor rămînea în eternitate ; viața morală viitoare și-o crează omul însuși prin felul cum trăiește viața trecătoare de aici, în bine și frumosul moral, sau în oprobriu.

Dar atunci omul nu mai depinde moralmente de gura lumii, de opinia publică, de judecata urmașilor, a istoriei ?... Se înțelege că nu. Bă nici chiar de judecata cerească n-are de ce să se tulbure. Să sune trîmbițele judecății din urmă ; eu nu mă prezint înaintea ei. Ce poate face însuși Dumnezeu faptelor mele morale cînd ele odată create își urmează înainte pe vecie mersul lor nestrămutat ca destînul ?... Dacă însă prin modul vieții

mele trecătoare sînt eu însumi creatorul vieții mele morale viitoare, care nu poate de nimenea și de nimic să fie schimbată, aceasta însemnează deplină, definitivă liberare a omului de toate lanțurile vedeniilor religioase și ale nălucirilor sociale și împreună cu spectrul „gintei dure-roase” osîndite la infern de judecata cerească dispăre și spectrul acelei hecatombe de osîndiți pe nedrept de judecata posterității; și una, și alta devin basme feroase, bune de speriat copiii și naivii. Iar omul emancipat în fine pe deplin de această robie înjositoare, robia morală, omul liber, senin, recăpătînd cel mai mare bine omenesc, armonia sufletească, poate pași, senin și liniștit, printre semenii săi, iar deviza conduitei lui poate să fie minunatele și mîndrele cuvinte ale marelui florentin :

„Segui il tuo corso e lascia dir la gente“ *

„Segui il tuo corso“...; bine, dar care „corso“, care e drumul ce duce spre bine?... Așa e, sînt singur creatorul nemuririi mele morale prin suma binelui și a frumosului moral ce voi făptui în această viață pămîntească. Dar ce e bine? Ce e rău? Pe care drum trebuie să merg ca să realizez cea mai mare sumă de frumos moral?

Chinuitoare întrebări...

Și la aceste chinuitoare întrebări răspunsul mi l-a dat marxismul. Aceia care au citit ceva din Marx sau, mai bine, asupra lui Marx nici nu bănuiesc că marxismul nu e numai un complex de geniale analize economice, o doctrină economico-socială, dar el conține o filozofie a istoriei, o etică, o întreagă concepție a vieții.

Binele și răul nu sînt creațiuni absolute ale dumnezeirii, ci creațiuni foarte relative ale societății. Un om care ar fi singur pe lume n-ar putea să aibă nici cea mai mică noțiune de bine sau rău. Numai relațiunile dintre oameni creează sentimentele și noțiunile morale. Așadar, binele și răul, precum și drumul ce duce la ele, n-au prin ele însele semne distinctive după care să poată fi cunoscute, ci se pot distinge și pricepe numai din relații omenești. Relațiile însă dintre oameni se schimbă grozav de mult de-a lungul evoluției omenirii, după diferitele

epoci istorice, și împreună cu ele se schimbă și noțiunile de bine și de frumos moral, și ceea ce azi e bine mîine poate să fie rău.

O epocă istorică se deosebește prin felul traiului material al oamenilor, și fiecărui fel material de trai îi corespunde o anumită ideologie, o anumită etică. Fiecare epocă istorică are deci și o etică a ei proprie. Această etică nu e omogenă pentru toată societatea, după cum nu e omogenă nici societatea însăși, ci e împărțită în clase, care prin lupta lor dau întregul conținut al istoriei. Din aceste clase, unele, prin traiul și lupta lor socială, sînt regresive, tind să ducă societatea înapoi, iar altele sînt progresive, adică prin traiul și lupta lor duc societatea spre progres și lumină; și după cum e tendința socială a claselor așa e și etica lor. În fiecare epocă istorică există astfel o etică inferioară și o etică superioară; aceasta din urmă reprezintă tocmai aspectul etic al luptei acelei epoci spre progres, spre lumină. De această ideologie, de această activitate și luptă, de această etică superioară a epocii tale leagă-ți activitatea ta și conduita ta morală, pătrunde-te de cele mai înalte idealuri ale vremii tale și atunci ești sigur că vei merge pe drumul cel adevărat, pe drumul cel drept; atunci, senin, poți să-ți urmezi calea, avînd ca deviză minunatele și mîndrele cuvinte ale marelui florentin :

„Segui il tuo corso e lascia dir la gente“.

Pentru epoca în care trăim, această activitate și luptă, și idealurile ei înalte, și etica ei superioară se rezumă în cuvîntul *Socialism*.

C. Dobrogeanu-Gherea

VII TORUL SOCIAL (IAȘI), ANUL I, NR. 5, DECEMBRIE 1907, P. 409—414

* [Dante : „Urmează-ți drumul și lasă lumea să vorbească“.]

POST-SCRIPTUM
SAU CUVINTE UITATE ⁹⁷

Articolașul de mai sus — un mic fragment din același articol din care s-a mai tipărit un fragment în *Viitorul social* ⁹⁸ nr. 5 — a fost scris acum mai bine de un an ; dealtfel și după forma și spiritul lui se vede că a fost scris înainte de martie anul trecut. Oribilul anul trecut ! Acuma, după apariția seriei de articole ale d-lui Stere, articolul meu ar fi fost scris altfel și ca formă și mai aprofundat. Seria de articole ale d-lui Stere apărute în *Viața românească* sub titlul comun de *Social-democratism sau poporanism* ⁹⁹ ridică multe, variate și importante probleme sociale, le tratează într-un mod serios, cere deci și un răspuns la fel.

Se înțelege, nu sînt de acord nici cu metoda în care sînt tratate aceste probleme, nici cu argumentele, deducțiunile și concluziunile la care ajunge autorul lor, ceea ce, bineînțeles, nu mă împiedică să recunosc importanța problemelor și seriozitatea cu care sînt tratate.

Sper (regret că nici de astă dată nu pot întrebuița un termen mai afirmativ) să răspund mai tîrziu la acele articole și să tratez acele probleme din punctul meu de vedere ¹⁰⁰. Aici, în acest mic *post-scriptum*, n-am, bineînțeles, pretenția să răspund la toate ; aici vreau numai, în strictă legătură cu articolașul de mai sus, să atrag atenția asupra unui neajuns care e comun acestei serii de articole ale lui Stere și articolului lui Șărcăleanu ¹⁰¹ despre Goga și din care reies mai multe inconveniente : acesta e necunoașterea sau ignorarea mișcării socialiste

din țară de la începuturile ei și a literaturii acestei mișcări. Se înțelege, cunoașterea aceasta e destul de grea ; deoarece, după cum am spus și în articolul de mai sus, această literatură e împrăștiată în broșuri, ziare, reviste, dintre care unele au devenit o raritate bibliografică. Dar eu nu fac aici învinuiri, constat numai un fapt care, indiscutabil, are consecințe regretabile. Acea literatură conține, desigur, și multe *iluzionisme* și teoretice și practice, importate sau ale noastre proprii — iluzionisme de pe vremuri ; asta se înțelege și *apriori* : unele lucruri sînt scrise doar acum treizeci de ani !

Dar, citind acea literatură, d-l Stere ar fi găsit și lucruri a căror seriozitate n-ar putea s-o nege nici d-sa și, mai ales, ar fi găsit că unele chestii și probleme ridicate de d-sa au fost deja tratate acum un sfert de veac, cu altă metodă și din alt punct de vedere ; ar fi găsit că la unele obiecții ridicate de d-sa s-a dat deja un răspuns, ar fi găsit că unele argumente pe care le aduce acum au fost refutate de atunci. Și atunci d-sa s-ar fi găsit în următoarea dilemă : sau și-ar fi schimbat unele din vederi și unele din concluzii, sau ar fi fost nevoit să aducă alte și noi argumente și astfel să-și adîncească studiile și investigațiunile, ceea ce ar fi chiar un avantaj pentru articolele d-sale.

Așa să luăm, de pildă, însăși ideea centrală și obiectul principal al acestor articole. Aceasta pare a fi, după cum arată și titlul : că social-democratismul marxist n-are teren, n-are condițiuni sociale de viață, n-are vreo justificare pentru a exista în țară la noi, pe cînd ceea ce în adevăr trebuie să ființeze în țara noastră e poporanismul. Asta vrea să dovedească autorul. Or, această chestie, dacă socialismul, social-democratismul are ori n-are teren, justificare, drept la existență, dacă e sau nu o plantă exotică, această chestie a fost discutată de acum un sfert de veac. Și nici nu se putea altfel. E evident că socialismul, oriunde ar apărea, și mai ales în țările înapoiate, e combătut teoreticește de la început, și de la început trebuie să-și arate dreptul lui la existență. Și argumentele aduse împotriva lui sînt cam aceleași, adică : că el n-are condițiuni sociale de existență, că neavînd mare industrie și proletariat industrial, tocmai clasa ale cărei tendințe sociale social-democratismul le reprezintă și ale cărei interese le apără, socialismul n-are ce căuta

în țările lipsite de proletariat. Aceste obiecțiuni la d-l Stere sînt numai mai sistematic, mai științific expuse decît altădată, în fond ele sînt aceleași. Să rezum aici în cîteva cuvinte răspunsurile date atunci, modernizîndu-le sau, mai bine zis, contemporanizîndu-le întru atîta întru cît luăm ca prilej obiecții și discuții de acuma, în-colo fondul întreg al argumentării e același, scos aici mai în relief și mai sistematizat.

★

Socialismul e o plantă exotică, socialismul e o importanță străină ce n-are teren de existență în țară la noi pentru că n-avem substratul social care să-i fi dat naștere, n-avem nici industrie, nici proletariat industrial ca în Occident. Așa e, faptul e adevărat, n-avem acest substrat social, n-avem proletariat industrial ca în Occident (să nu se uite că discuția aceasta a fost făcută acum mai bine de un sfert de veac, azi aserțiunea aceasta nu e în aceeași măsură adevărată ca atunci). N-avem proletariat, dar burghezime avem? Evident că nu. Aceste două categorii sociale moderne, burghezimea și proletariatul, sînt strîns și indisolubil legate una de alta. Nu se poate burghezie fără proletariat, după cum nu se poate proletariat fără burghezie, ele se dezvoltă în aceeași vreme și în aceeași măsură; cu cît mai puternic ca clasă e proletariatul, cu atît și burghezia, și viceversa. Burghezimea și proletariatul sînt tot așa de indisolubil legate una de alta ca polul pozitiv și [cel] negativ în magnet. Deci în aceeași măsură în care n-avem proletariat ca o categorie socială, n-avem nici burghezime. D-l Stere știe asta și de aceea, în articolul d-sale despre poetul Goga, ironizează pe marxistii români pentru că au inventat pe malul Bahluiului nu numai un proletariat neexistent, ci și o burghezime neexistentă, „aruncînd mantia de «Tiers Etat» pe umerii bietului Titircă inimă-rea”¹⁰².

Așadar, în aceeași măsură în care n-avem proletariat, n-avem nici burghezime. Or, expresia teoretică a burghezimii e liberalismul — în politică partidul liberal — și deci dacă nu putem avea socialism, neavînd proletariat, nu puteam avea nici liberalism și partid liberal, neavînd burghezime ca în Occident. Și atunci? Și ce avem noi ca în Occident? Avem noi oare o clasă de pro-

prietari rurali, stăpînitori de veacuri ai pămîntului, care își apără privilegiile și tradițiile grupîndu-se într-un partid politic conservator, sau conservatorul nostru în imensa majoritate a cazurilor, e tot Titircă inimă-rea îmbogățit, care a cumpărat moșii și face aici în țară pe landlordul englez sau pe baronul teuton, în apărarea privilegiilor străvechi feudale? Se obiectează că socialismul n-are la noi acele condițiuni sociale care i-au dat naștere în Occident și i-au permis acolo să crească și să se dezvolte. Bine. Dar ce are la noi aceste condițiuni? Să luăm un exemplu important de tot, și anume: întocmirea noastră politico-socială, constituțională, întocmirea noastră juridică, legile care ne guvernează, toate acestea au rezultat oare din înseși condițiunile interne ale vieții noastre sociale, au rezultat oare din necesitățile imperioase ale vieții noastre naționale? Am avut noi oare o dezvoltare seculară de tehnică economică, o creștere și dezvoltare a producției a venit ea oare la un timp dat în conflict cu niște instituții feudale învechite, care nu permiteau o dezvoltare ulterioară, și acest proces și progres economic a creat oare anume clase, un proletariat industrial, copil încă, dar deja vînjos și voinic, o mică și o mare burghezime, armata și generalii, care au doborât întocmirea veche feudală și au înlocuit-o printr-o întocmire burghezo-capitalistă, liberalo-constituțională? Am avut noi măcar ceva din acest proces social și din aceste condițiuni sociale sau, dimpotrivă, am introdus instituțiile, legile capitaliste burgheze înainte de a avea măcar capitalism și burghezime? Acestea din urmă au început să se dezvolte mai tîrziu, ele se dezvoltă cu greu și acuma, iar d-l Stere, conform teoriilor poporaniste, neagă chiar și acuma, după patruzeci de ani de dezvoltare, existența lor la noi în țară și puțința lor de a exista în viitor. Și atunci! Și atunci!

Și aici n-avem doar a face cu un fapt social de deta-liu, ci cu unul foarte important, e vorba de însăși întocmirea politico-socială a țării, pe baza căreia, de bine de rău, trăim și ne dezvoltăm de mai bine de 40 de ani. Și ceea ce e adevărat pentru toată această întocmire e, bineînțeles, adevărat și pentru elementele ei. Dar cu întocmirile noastre de ordin intelectual, cultural, artistic, cu ele stăm altfel? Ce sînt, spre pildă, univer-

sitățile noastre? În străinătate, în Occident, universitățile erau rezultatul unei duble dezvoltări, culturalo-științifică de o parte și economico-socială de altă parte. De o parte era dezvoltarea mare științifică, grămădirea imensă de cunoștințe, care cerea instituirea unor instanțe superioare de control, de specializare, de regulare și de dezvoltare ulterioară științifică; din altă parte era progresul economic, tehnic, industrial, care cerea specialiști în domeniul vieții economice, practice. Am avut noi oare aceste condițiuni necesare, din care au rezultat universitățile, sau am trecut la universități direct de la ceaslovul lui Lazăr¹⁰³ și fără să avem măcar profesorii universitari *necesari*, iar limbile rele spun că, afară de foarte puține și onorabile excepții, nu-i avem nici acum. Și în domeniul artelor, al teatrelor, al muzeelor etc. nu-i același lucru? Dar ce să mai vorbim de întocmirile politico-sociale sau de cele culturale, înseși întocmirile din domeniul materialo-economic, acest fundamentul fundamentorum al societății, care, ca atare, nu poate fi transplantat, care trebuie să se dezvolte din înseși măruntaiele societății; unele din aceste întocmiri n-au fost oare introduse la noi ca o plantă exotică? Să luăm, spre pildă, drumurile de fier, unul din cei mai importanți factori ai vieții economico-sociale. Drumurile de fier, ca invenție, ca principiu tehnic, au fost inventate cu sute de ani înainte de Stephenson, dar ele n-au putut să ia ființă decît ca rezultat al unei lungi evoluții economice. Au trebuit o dezvoltare extraordinară a producției, o dezvoltare mare a orașelor, o imensă diviziune a muncii în societate și, ca rezultat, o necesitate de mari și intense transporturi ș.a.m.d., au trebuit toate acestea ca să poată lua ființă drumurile de fier. Am avut noi aceste condițiuni sociale sau, dimpotrivă, tocmai drumurile de fier au determinat și determină crearea acelor condițiuni, devenind astfel o cauză, în loc de a fi un efect? Noi am introdus drumurile de fier și vagoane de cel mai modern confort, trase de mașini de ultima perfecțiune a construcției, și ele treceau (și trec încă) pe lângă lanurile țărănești lucrute cu plug de lemn, ca în evul mediu, pe lângă bordeiele învelite și dezvelite, ca în timpurile preistorice, care se uită cu mirare și ironie tristă la această... plantă exotică, ce n-are nici o rădăcină în viața reală a țării. Și nu e oare același lucru cu introducerea celor din urmă invențiuni tehnice

în agricultura sau industria noastră începîndă? Dar instituțiile noastre de credit, organizate după ultimul model occidental? Acolo ele au evoluat și s-au dezvoltat din adîncile necesități economice, corespunzînd, prin organizația lor treptată, fiecărei trepte de dezvoltare a producției și distribuției bogățiilor; noi am introdus instituții de depozit cam înainte de a avea ce depozita și instituții de circulație cam înainte de a avea ce să circule. Ce însemnează deci toate aceste fapte? Însemnează un lucru important, foarte important, cît se poate de important. *că aici avem a face cu un fenomen general al vieții noastre sociale, că nu numai socialismul e o plantă exotică, ci în același fel și sens e o plantă exotică întreaga noastră viață de stat modern; nu numai socialismul nu rezultă din condițiunile adînci sociale ale vieții noastre naționale, ci în același fel și sens nu rezultă din ele mai toate fenomenele vieții noastre moderne.* Dar aceste fapte însemnează și mai mult, ele însemnează un lucru importantisim, că aici avem a face cu o lege însăși a dezvoltării noastre sociale, *cu o lege a dezvoltării societăților înapoiate, rămasă în urmă în dezvoltarea lor socială, în dezvoltarea lor capitalistă.*

Priceperea acestei legi e o condițiune indispensabilă și neapărată pentru priceperea tuturor fenomenelor sociale speciale țărilor semicapitaliste.

Această lege se explică prin însăși situația și condițiile reale sociale ale acestor țări. *Țările rămasă în urmă intră în orbita țărilor capitaliste înaintate, ele se mișcă în orbita acelor țări și întreaga lor viață, dezvoltare și mișcare socială sînt determinate de viața și mișcarea țărilor înaintate, sînt determinate de epoca istorică în care trăim, de epoca capitalisto-burgheză. Și această determinațiune a vieții și mișcării sociale a țărilor înapoiate prin cele înaintate e însăși condiția necesară de viață; și în această alergare ele sînt nevoite să facă de multe ori în ani ceea ce celelalte, care le-au distanțat așa de mult, au făcut în secole; tempoul deci și de multe ori însuși caracterul mișcării lor trebuie să fie altul decît al țărilor înaintate capitaliste, de aceea mișcarea lor și toate manifestațiunile vieții lor sociale se fac de multe ori prin sărituri, prin zigzaguri, sînt sau par a fi anormale.*

Așa, una din marile descoperiri sociologice ale lui Marx e și aceasta, că formele politico-sociale ale socie-

tății depind de fondul economico-social, că formele politico-sociale se schimbă după ce s-a făcut o schimbare corespunzătoare în felul de producere și împărțire a bogățiilor economice, după ce s-a făcut o schimbare corespunzătoare în fondul material al vieții sociale, că forma, cu alte cuvinte, urmează fondului. Dar iată vedem însă că în țările înapoiate capitaliste, cum e țara noastră, s-a introdus o formă politico-socială fără a avea un fond corespunzător, care fond se dezvoltă în urmă — la noi e deci contrariul celor ce zice Marx, e fondul care urmează formei. Contrazic oare societățile înapoiate capitaliste legile lui Marx, contrazic ele oare o concepție sociologică generală, pentru care iarăși nimeni n-a făcut așa mult ca Marx și marxismul, și anume acea concepție : că transformările sociale nu depind de planurile, dorințele și fanteziile noastre, ci ele izvorăsc și trebuie să izvorască din înseși condițiunile de viață reală ale societății ? Se înțelege că aici nu e nici o contrazicere. Decît — și aici cred că, la rîndul meu, nu voi fi contrazis de nimeni — aceste legi și aceste concepții sociologice trebuie să fie bine și corect pricepute. Or, cînd Marx a formulat legile lui și a vorbit de societate, el a avut în vedere societatea *în general*, el a vorbit de societatea capitalistă ca atare, a vorbit de societatea capitalistă ca de o treaptă de dezvoltare a societăților, dar nu de fiecare societate în parte, chiar cînd acea societate e semicapitalistă ; se înțelege că în acest din urmă caz legile lui — dacă înțelegem bine ce e o lege socială — vor suferi modificări, întrucît mai ales acele țări n-au ajuns încă a fi țări capitaliste propriu-zise. Asta e una la mînă. A doua e și mai importantă în cazul de față, și anume cînd vorbim de *condițiunile sociale reale*, din care pot să rezulte anumite transformări și fenomene sociale, trebuie să avem în vedere și să ținem seamă de *totalitatea condițiunilor sociale* ale acelei țări, nu numai de o parte, nu să le ciuntim. Or, tocmai acest din urmă lucru îl fac de obicei sociologii noștri cînd, vorbind de condițiunile sociale reale ale țării, o izolează în mintea lor de alte țări și uită că, *dacă țara noastră e un organism social-național, ea face însă parte dintr-un alt organism social superior, e în relații strînse de viață și condițiuni sociale cu alte țări mai înaintate, care determină chiar în bună parte condițiunile noastre de viață națională ; uită de epo-*

ca istorică capitalistă în care trăim și care influențează și modifică procesele de viață ce se petrec în țară, uită de toate condițiunile sociale reale care rezultă de aci pentru țara noastră. Și de aceea multe lucruri le par plante exotice, care la noi n-ar avea teren și rădăcină, pe cînd dacă ar vedea și pricepe totalitatea condițiunilor reale ale țării și-ar schimba, desigur, opinia.

O mare și clară dovadă pentru cele spuse aici ne-o dă Rusia. Acum și pentru cei orbi e evident că marea nenorocire a Rusiei, care a adus-o la marginea prăpastiei, e că n-a știut la vreme să introducă o întocmire politico-constituțională, că n-a știut să devie la vreme, acum cel puțin un sfert de veac, *politicește* aceea ce numesc nemții *eine bürgerliche Gesellschaft* *. Or, Rusia, dacă exceptăm Polonia, nici azi, dar încă acum un sfert de veac, n-a avut acele condițiuni economico-sociale și n-a avut acele clase care au necesitatea și au dobîndit întocmirea politico-socială constituțională în Apus. S-ar părea că aici avem o contrazicere absurdă și nerezolvabilă : o societate care are o imperioasă necesitate de niște instituțiuni care nu rezultă din necesitățile vieții sale. Această contrazicere însă e numai aparentă și rezultă dintr-o neîndeșulătoare și defectuoasă orientare și analiză sociologică. Dacă considerăm Rusia nu ca o țară izolată robinsoniană, ci în relațiile ei cu țările înaintate, dacă luăm în seamă epoca în care ea se dezvoltă, o *epocă al cărei conținut, caracter și puteri motrice sociale sînt date nu de ea, ci de țările înaintate capitaliste, dacă considerăm toate schimbările și mișcările sociale pe care le introduc în organismul social rusesc aceste relații și această epocă*, dacă, într-un cuvînt, considerăm condițiunile sociale ale Rusiei în sensul cel larg, în totalitatea lor, atunci numai vom vedea clar că întocmirea politică constituțională era o necesitate imperioasă, rezultantă din *totalitatea condițiunilor ei sociale* și că neîmplinirea acestei necesități a fost una din cauzele principale care au adus acest colos, cu imensele lui rezerve de putere și bogăție, la marginea prăpastiei.

Această lege a dezvoltării societăților rămase în urmă în dezvoltarea lor capitalistă și necesitatea de a considera *totalitatea condițiunilor sociale* scapă de obicei din

* [O societate burgheză.]

vederea sociologilor noștri; de aci și polemica dusă de partidele noastre politice pe tema copierii străinătății, pe tema introducerii plantelor exotice ș.a.m.d.

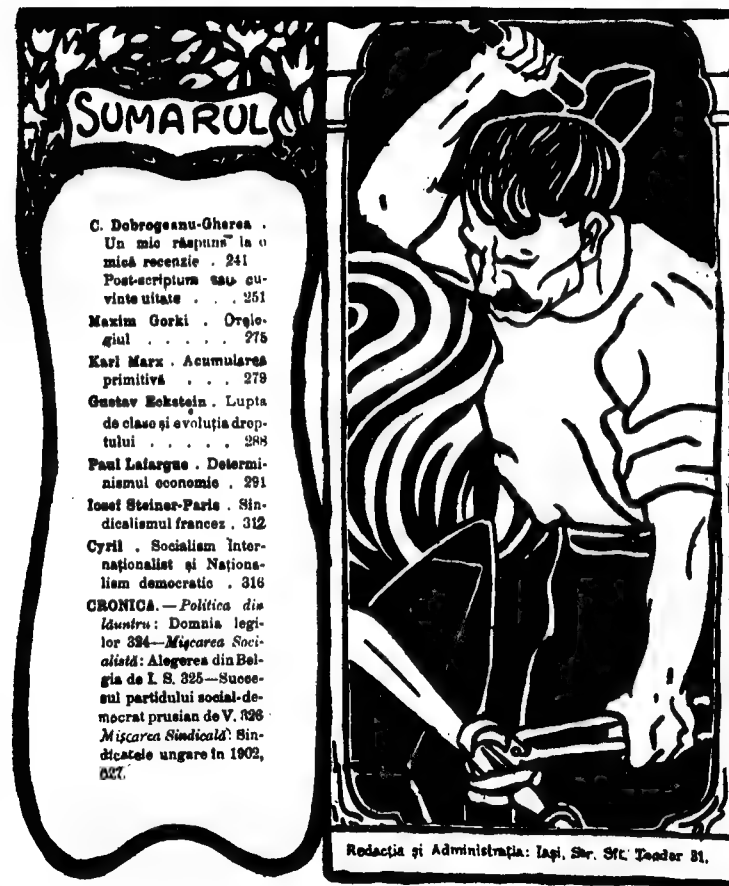
Se știe ce polemică acerbă au dus conservatorii noștri, și în special doctrinarii lor, junimiștii, împotriva liberalilor, care, după dumnealor, au copiat și au adus planta exotică a instituțiilor constituționale din Franța, pe cînd dumnealor n-au adus doară teoriile lor de stat, estetica lor, filozofia lor din Germania, spre pildă, pentru că Kuno Fischer și Schopenhauer și alții au fost autentici români și numai naturalizați nemți. În schimb se cunoaște iarăși polemica acerbă a liberalilor împotriva junimiștilor pe tema cosmopolitismului și antipatriotismului acestora din urmă pentru că au adus niște teorii, idei și concepții străine de neam, pe cînd d-nii liberali și-au adus [pe] ale lor de la Michelet, Quinet și alții și au tradus constituția belgiană pînă și cu greșelile ei gramaticale.

Acuma în urmă, poporaniștii noștri pe aceeași temă ironizează pe socialiști, care au adus teoriile lor marxiste, cum zice cu ironie Șărcăleanu, din „inima lumii“, pe cînd poporaniștii au adus pe ale lor tocmai de la *periferia ei*. Se înțelege, eu nu neg deloc că aceste împrumuturi din străinătate, făcute fără pricepere, sistemă, alegere, pot să devie un rău și că, exagerate, duc chiar la ridicol. La sfîrșitul articolului de sus am arătat eu însumi, sub forma unor glume polemice exagerate, ridicolul la care duce imitarea fără critică, dar asta e altceva. Aplicarea exagerată și fără critică a unui principiu va duce, se înțelege, la ridicol, de oricine ar fi făcută, deși trebuie să recunoaștem și să mărturisim că orientarea în privința asta în țările înapoiate e foarte grea. Leacul împotriva acestor exagerări e, se înțelege, tactul, simțul de măsură, practica și lupta vieții și... *vremea*, dascălul nostru, al tuturor.

D-l Stere în articolele d-sale ironizează pe lucrătorul român, calfa de cizmar, care, zice d-sa, e, desigur, un cetățean onorabil, dar nu e un proletar în sensul occidental al cuvîntului, și, minus ironia, d-l Stere are dreptate. Și nu că n-am avea și noi proletarii noștri. O, nu, în privința aceasta stăm destul de bine și frumos. Așa, afară de cîteva zeci de mii de proletari orășenești, avem, după d-l Creangă¹⁰⁴, cinci sute de mii, iar după d-l mi-

WIITORUL SOCIAL

ANUL I, VOL. II Revistă Lunară

nistru A. Carp¹⁰⁵ șapte sute de mii de țărani lipsiți cu totul de pământ, deci proletari. Astfel că avem șansa să devenim o țară eminentemente proletară. Dar calfa de cizmar nu e proletarul în sensul proletariatului occidental, care a dat naștere și conținut luptei socialiste, după cum și țăranul nostru fără de pământ e încă un semiobag, nu proletar agrar în sensul occidental — aici d-l Stere are dreptate. Aș întreba însă : calfa de cizmar sub ce formă poate să-și apere interesele sale ? Sub formă de corporații medievale ? Nu. Dacă el nu e o categorie economică în sensul proletariatului occidental, nici calfă medievală nu e, el nu e nici una, nici alta. Afară de asta, el e producător liber, politicește el e cetățean liber și egal cu toți ceilalți, iar ca cetățean al unei epoci istorice date el știe de antagonisme de clasă, de acelea dintre capital și muncă, de lupta pe care o duc frații lui de muncă din străinătate, de obiectivul acestei lupte ș.a.m.d. și, când e vorba de apărarea intereselor sale, el le apără sub ultima formă occidentală a sindicatelor muncitorești social-democratice ; tocmai după cum și burghezimea noastră, care nu e nici ea o categorie economică burgheză în sensul celei occidentale, își apără interesele ei nu sub forma de starostii medievale, ci sub ultima formă de Cameră de comerț (o servilă și, de aceea, absurdă traducere din franțuzește, *Chambre de Commerce*) sau sub formă de cartele și trusturi americane.

S-ar putea oare zice calfei noastre de cizmar următoarele : syndicatele muncitorești, antagonismele de clasă și dintre capital și muncă, lupta proletariatului, emanciparea muncii, astea sînt bune și adevărate, dar d-ta fă-te că nu le pricepi, pentru că n-ai ajuns încă o categorie economică ca proletarul din Occident. Se înțelege că cizmarul ne va trimite la plimbare. Și atunci când el se va pătrunde de învățăturile social-democratice marxiste și va stărui să trăiască și să influențeze viața lui înconjurătoare în sensul acestor învățături, atunci va fi un bun social-democrat, ca și tovarășul lui din străinătate, deși nu e o categorie economică ca cel din urmă.

Bineînțeles că toate acestea se potrivesc cu atît mai mult lucrătorilor noștri, cu cît ei devin lucrători industriali chiar în sensul occidental.

E evident că fenomenele acestea unui adversar al socialismului trebuie să-i pară rele și neplăcute, după cum

unui social-democrat trebuie să-i pară bune și agreabile ; dar amîndurora deopotrivă, *dacă sînt oameni culți și văd clar lucrurile, trebuie să le pară necesare, fatale și inevitabile.*

*

În cît privește cele ce se afirmă asupra exotismului socialismului ca o concepție, ca o credință economică și etico-socială, acestea sînt și mai greșite. E moda acum la noi să se zică : în Occident, în Germania, aș fi socialist, iar în Rusia liberal. Dar cum se poate una ca asta ? Socialismul e o concepție întreagă a vieții, care conține o metodă de cercetare a ei, care are o filozofie a istoriei a ei, etica ei, e o concepție teoretică, socială și etică care obligă la o anumită activitate practică. Cum poate deci această concepție să fie adevărată în Belgia și falsă în Bulgaria ? Acesta e un nonsens. Sau concepția e adevărată, și atunci e adevărată și în Olanda și în Rusia, sau nu e adevărată, și atunci nu e nicăieri.

Se înțelege, socialismul ca concepție economică și etico-socială e un rezultat al unei anumite epoci, anume al epocii capitalisto-burgheze, e un produs al anumitelor împrejurări reale istorice, economice și culturale. Dar, odată produs socialismul ca concepție, el nu mai poate varia după împrejurările variabile ale diferitelor țări, încît cineva să poată fi socialist într-o țară și liberal în alta ; asta e un nonsens, după cum ar fi un nonsens ca cineva să fie darvinian într-o țară și antidarvinian în alta. *Ceea ce variază în adevăr sînt împrejurările reale, istorice, ale diferitelor țări și, după ele, aplicabilitatea practică a concepției socialiste și de aici activitatea practică a socialistului.* Aceasta, în adevăr, poate să varieze de la o țară la alta. Ceea ce caracterizează însă pe un socialist, îl determină și îl plasează ca atare nu e realitatea vieții sociale și nici problemele sociale ce rezultă din această realitate, ci *atitudinea lui față cu această realitate și aceste probleme, activitatea lui față de ele, atitudine și activitate condiționate de concepția și convingerile* lui socialiste.* Realitatea vieții sociale, împrejurările ei, problemele care rezultă din ea ne sînt date de dezvoltarea

* [Convingerile.]

istorică a societății, de istoria ei; în existența acestei realități, așa cum este ea, n-avem nici un merit și nici o vină, ea ne e dată ca un fapt social, și atita tot. Și această realitate socială și istorică nu ne arată care e conservator, liberal sau socialist, ci aceasta ne-o arată *activitatea și atitudinea* fiecăruia dintre ei față cu această realitate istorică, atitudine și activitate condiționate, la rindul lor, de interese și lupta de clase și hotărâte de concepțiile și convingțiile sociale respective. Împrejurările reale de la o țară la alta fiind însă deosebite, și activitatea socialistului de la o țară la alta poate să se deosebească; și poate să se deosebească uneori așa de mult încât să pară aproape opusă. Așa, spre pildă, pot să-mi închipui foarte bine ca un socialist, și încă un consecvent socialist, să lupte într-o țară pentru protejarea industriei prin taxe vamale, iar în alte țări împotriva acestei protejări. Întrucât și într-un caz, și într-altul pleacă de la concepția lui socialistă, el rămîne un foarte consecvent socialist, pentru că schimbarea atitudinii lui nu depinde de schimbarea concepției, sentimentelor și convingțiilor lui sociale, ci de schimbarea împrejurărilor în care se petrece activitatea lui. *De aceste împrejurări variabile depinde felul activității unui socialist, nu însă socialismul lui.* Aici e întregul nod al chestiunii și cauza greșelii și confuziunii atît de răspîndite: *de la schimbarea obiectivului luptei, a împrejurărilor ei, de la varierea materialului asupra căruia lucrează socialismul, se conchide la schimbarea și varierea a însuși socialismului — aici e greșeala.*

Se înțelege că, în țările rămase în urmă în dezvoltarea lor capitalistă tocmai din cauza acestei înapoieri, problemele care se impun sînt de multe ori de-a dreptul burgheze. Așa, spre pildă, cum am arătat, în Rusia această mare problemă e prefacerea statului birocrato-feudal într-un stat constituțional-burghez. Oare din faptul că social-democratul, ca și constituțional-democratul rus au același obiectiv pentru lupta lor — dobîndirea libertăților constituționale — urmează că social-democratul rus a încetat de a fi socialist și s-a prefăcut în constituționalist? Desigur că nu.

Obiectivul luptei e același și de aceea și unul, și altul pot să meargă în lupta lor multă vreme paralel și alături; dar motivele adînci ale acestei lupte, clasele so-

ciale către care se adresează unul și altul pentru dobîndirea reformei, conținutul și întinderea reformei cerute, scopul apropiat și cel depărtat către care tind unul și altul și pentru care cer reforma, toate acestea sînt deosebite și de multe ori profund deosebite, în conformitate cu interesele de clasă pe care le reprezintă, cu concepția și convingțiile sociale ale unuia și altuia; și astfel față de același obiectiv de luptă, față de aceeași problemă socială unul rămîne consecvent social-democrat, iar altul constituțional-democrat burghez.

Nepătrunderea acestora dă loc la două feluri de greșeli: unele din partea adversarilor, altele chiar din partea adepților înșiși ai socialismului. Adversarii spun socialistilor că, dacă sînt probleme atît de importante care se impun societăților înapoiate capitaliste și care sînt de natură burgheză, de ce socialiștii n-ar intra în rîndurile burgheziei ca să lupte pentru realizarea lor? Pe de altă parte, socialiștii, intimidați de această argumentare cvasilogică, încep a nega cu totul sau a contesta importanța acestor probleme sub cuvînt că ele sînt burgheze. Greșeala unora și a altora, după cum am mai spus-o rezidă în lipsa de orientare clară în aceste chestiuni atît de complexe. Se înțelege că sînt probleme burgheze care se impun societăților înapoiate capitaliste, se înțelege că aceste probleme sînt uneori foarte importante *dar față cu aceste probleme social-democratul are propriul lui rost, propriul lui rol necesar, deosebit de al tuturor celorlalți și determinat de concepția și convingțiile lui socialiste.*

Sper că e destul de clar. E adevărat însă că din faptul că social-democratul are de lucrat în țările înapoiate asupra unui material social și față de probleme sociale condus de o concepție izvorîită din viața țărilor înaintate, ce au în cîtva alte probleme și alt material social, e adevărat, zic, că din acest fapt rezultă pentru social-democratul țărilor înapoiate multe și varii greutăți de orientare, de orientare și teoretică, și practică. E adevărat că, din cauza acestor însemnate greutăți de orientare, sînt posibile iarăși multe greșeli și teoretice, și practice; exemple de acestea ne-ar putea da, din nenorocire destule, spre pildă, mișcarea socialistă din Rusia. Ne-ar da, desigur, și cea românească. Și cea mai comună greșeală e disproporționata importanță dată unor probleme pentru că ele au atare importanță în țările înaintate și neglijă-

rea relativă a unor probleme foarte importante pentru țările înapoiate pentru că n-au aceeași importanță în țările dezvoltate capitaliste ș.a.m.d. *De aceste greșeli însă de vină nu e concepția socialistă, ci aplicarea ei greșită, și leacul ei...* vremea, dascălul nostru, al tuturor.

Dar de aceasta nu poate fi vorba aici, asta privește deja aplicarea principiului — și noi, după cum am zis, vorbim aici din principiu și în principiu. Și pentru mai marea lămurire a principiului vom lua încă un exemplu, de astă dată din viața țării noastre — acest exemplu e problema dezvoltării noastre capitaliste și industriale, problema industrializării țării. Această problemă, ca și cea din Rusia, despre care am vorbit mai sus, e de natură burgheză, nu socialistă; deosebirea e numai că problema din Rusia e o problemă politică, pe când cea de la noi e economică. Să vedem care va fi atitudinea feluritelor grupări și concepții sociale față de această problemă. Clasa proprietății noastre latifundiare este și va fi împotriva dezvoltării industriale. Dezvoltarea industrială ar distra atenția și protecția statului de la agricultură la industrie, ar distra de acolo și forțele producătoare și de aceea: ce ne mai trebuie industrie când avem agricultură, din care decurg foloase așa de însemnate pentru... marii agricultori. Poporaniștii consecvenți sînt, ca și conservatorii agrari, împotriva dezvoltării capitaliste și industriale a țării, dar în acord cu concepția lor din cauze și motive cu totul diferite. Poporaniștii consecvenți socotesc capitalismul și industrialismul ca o mare nedreptate socială, îl socotesc ca un rău în sine și, de aceea, vor să ne retragem din drumul dezvoltării moderne capitaliste la o parte, să ne organizăm acolo pentru propria-ne întrebuințare o democrație rurală semisocialistă și, stînd în această idilă rustică, sunînd din buciom și cîntînd din fluier, să așteptăm pînă ce carul progresului modern, trecînd prin gropi, prin toate piedicile, pericolele și mizeriile drumului capitalist, va ieși, în sfîrșit, în drumul cel larg al societății socialiste realizate; atunci ne suim și noi în car și mergem înainte pe calea largă a societății viitoare. În felul acesta, șireți cum sîntem, vom înșela vigilența istoriei și *vom ocoli capitalismul*.

D-l Stere nu e un poporanist consecvent și pricepe importanța unei dezvoltări industriale în sensul celei occidentale, dar *nu crede în posibilitatea unei atare dezvoltări*

la noi; și în sprijinul părerii lui aduce, dealtfel, foarte serioase argumente poporaniste. Se înțelege că, consecvent cu felul lui de a vedea, e de părere că nici nu trebuie să ne batem capul și să luptăm cu imposibilități. În sfîrșit, eu, ca social-democrat marxist, cred că concepția poporanistă, cu ocolirea capitalismului, e o himeră naivă, că sîntem deja în capitalism, că dezvoltarea capitalistă-industrială ni se impune, că trebuie să o dorim ca pe un mare progres asupra stării noastre înapoiate, că o dezvoltare capitalistă-industrială e posibilă, și nu numai posibilă, dar și necesară, și nu numai necesară, dar e chiar o condiție de existență în viitor a țării, o condiție de a fi ori a nu fi. Iată deci cum din deosebite concepții sociale rezultă deosebiri profunde în priceperea aceleiași probleme sociale și de aci rezultă, bineînțeles, și atitudini cu totul deosebite practice, activități sociale cu totul diferite față de ea. Se va zice poate: așa e, atitudinea conservatorului agrarian, a poporanistului consecvent și a social-democratului față de problema dezvoltării capitaliste și industriale a țării e profund deosebită din cauza însăși a concepțiilor sociale respective deosebite; dar nu e același lucru cu burghezimea capitalistă cultă și reprezentantul ei politic, liberalismul luminat; atitudinea acestora din urmă față de problema industrializării țării e aceeași ca și a social-democratului, și ei pricep, sau trebuie să priceapă, și posibilitatea, și necesitatea, și importanța superioară și vitală a acestei dezvoltări pentru însăși existența țării. Dat fiind însă că problema aceasta e de natură burgheză, după cum o recunoașteți singur, de ce n-ar intra social-democrația în rîndurile burghezimii liberale, pentru ca, cu puteri comune și unite, să realizeze această industrializare, chit că pe urmă, după ce împreună cu industria se va crea un puternic proletariat industrial, social-democrația să înceapă propria ei existență în forma și pe baze occidentale? Obiecția aceasta s-a făcut de atîtea ori.

Și este ceva adevărat într-însa. E adevărat că este o asemănare în atitudinea social-democratismului și liberalismului luminat, bineînțeles vorbesc de un liberalism luminat față de problema dezvoltării capitaliste și industriale a țării, întrucît și unul, și altul pricepe importanța și necesitatea ei vitală și întrucît și unul, și altul au de dus o luptă comună împotriva tuturor rămășițelor feu-

dale ce stau în calea dezvoltării capitalismului industrial în țările înapoiate. Dar, dacă este o asemănare, cite deosebiri în schimb, în priceperea problemei și, dacă lupta e asemănătoare, cite deosebiri reies pentru această luptă deja din faptul că unul și altul se adresează în lupta lor la clase sociale deosebite ! Și mai întâi e o deosebire profundă în înseși motivele sociale și etice, în îndemnul sufletești ale activității unuia și altuia.

În adevăr, care sînt motivele și îndemnul burghezimii capitaliste și liberalismului în lupta lor pentru dezvoltarea industrială ? Evident că motivele sînt materiale, dorința de îmbogățire. Și nu spun aceasta cu vreun gînd de reprobare. O, nu ! Social-democratul marxist nu e un călugăr moralizant. El știe foarte bine că interesul material a fost cea mai puternică pîrghie a progresului omenirii, știe că interesul de îmbogățire a fost unul din acele îmbolduri care au făcut ca burghezimea să creeze marea civilizație burgheză ; dar nu acesta e domeniul motivelor de activitate social-democrată. Aici e aici. Social-democrația tinde spre industrializarea țării, pentru că un stat industrial creează relații omenești superioare statelor înapoiate, cum sîntem noi ; în societatea industrială se creează mai bune condiții de trai pentru muncitorime, condiții materiale, morale, intelectuale, se creează și mai bune condiții de luptă pentru emanciparea muncii. În societatea industrială se creează posibilități și elemente pentru dezvoltarea ulterioară a societății, la termenul cărei dezvoltări social-democrația își întrevide idealul. Iată care e domeniul motivelor social-democrației rezultînd din concepția socială și convincțiile socialiste. Se înțelege că și activitatea practică ce rezultă dintr-o concepție și din motive așa de deosebite de cele ale burghezimii va fi și ea foarte deosebită, uneori ireductibilă. Așa, spre pildă, burghezimea capitalistă, în interesul dezvoltării industriale, va cere protecția statului sub forma, să zicem, a taxelor vamale urcate asupra articolelor de importare străină. Social-democrația, chiar în marginile în care această protecție e în adevăr necesară pentru dezvoltarea industrială — cererile industriei născînd întrec de obicei cu mult aceste margini — social-democrația va avea de luptat ca sacrificiile ce trebuiesc făcute să atingă cît se poate de puțin interesele muncitorimii și ale claselor nevoiaș, să nu fie făcute pe spinarea lor. Altă pildă. Pro-

ducția capitalistă-burgheză e bazată pe exploatarea claselor producătoare, dealtfel ca și toate celelalte forme de producție anterioare ei (vorbim de vremurile istorice), aceasta e, desigur, o necesitate pentru existența însăși a acestor societăți. Dar această exploatare, după cum ne arată istoria dezvoltării industriale, e foarte intensă mai ales la început, atunci mai ales exploatarea ia niște forme cu totul exagerate și deșănțate, care sînt foarte păgubitoare înseși dezvoltării industriale ca atare, întrucît tind să degradeze și chiar să distrugă elementul cel mai important pentru dezvoltarea industrială — pe lucrător. Rolul social-democrației e să lumineze muncitorimea, să-i ridice nivelul cultural și moral, să organizeze rezistența ei împotriva acestei exploatare deșănțate, pentru ca astfel să capete mai bune condiții de trai. Și, lucrînd așa, social-democrația lucrează și pentru interesele bineînțelese ale dezvoltării industriale. Așa d-l Stere, în unul din articolele d-sale, arată foarte bine că una din condițiile esențiale ale unei dezvoltări industriale e lucrătorul sănătos la trup și suflet, inteligent, cult, avînd spirit de independență morală și politico-socială, cum e, spre pildă, lucrătorul american. Lipsa unui astfel de lucrător la noi în țară e chiar unul din principalele argumente ale d-lui Stere din care deduce imposibilitatea creării la noi a unei industrii ca cea din Occident. Deci social-democrația, întru cît se străduiește pentru crearea unui astfel de lucrător, lucrează și pentru interesele bineînțelese ale dezvoltării noastre industriale, deși aceasta poate fi împotriva intereselor *momentane* ale unor industrii. Burghezimea grupează lucrătorii în industrii, subiectivicește în interesul îmbogățirii ei de clasă, obiectivicește în interesul producției țării.

Social-democrația îi grupează, mai întâi, pentru apărarea intereselor lor de clasă muncitoare, al doilea pentru a-i preface într-un element de dezvoltare intelectuală, morală și democratică a țării și, în sfîrșit, îi grupează pentru a-i preface în *forța și elementul conștient* al dezvoltării sociale, la termenul căreia e, cum am zis, *idealul*. Am putea să înmulțim foarte mult aceste exemple pentru a arăta că *față cu toate problemele sociale importante ale țărilor semicapitaliste va fi același lucru ca și cu problema industrializării țării. Față cu toate problemele impor-*

tante ale țării, atitudinea și teoretică, și practică a social-democrației va fi mai mult sau mai puțin deosebită de a celorlalte grupări sociale întru cât mai mult sau mai puțin deosebite vor fi concepția și convingerile lor sociale, întru cât va fi deosebită concepția lor asupra lumii. Felul teoretic și practic de a pricepe aceste fenomene, metoda de cercetare a acestora, valoarea lor etică, motivele sociale și etice ale activității — de aici, bineînțeles, însăși activitatea practică —, într-un cuvânt întreaga atitudine socială a social-democratului se va deosebi de a altora întru cât se deosebesc concepțiile lor sociale. Se înțelege, orientarea socială și teoretică și practică e foarte grea chiar în țările occidentale înaintate capitaliste, unde relațiile sociale, economice sînt mult mai clare ca în țările înapoiate; cu atît mai grea deci va fi această orientare în țările înapoiate, semicapitaliste. Se înțelege că această greutate a orientării poate duce la greșeli fie teoretice, fie practice, dar aceasta aparține deja domeniului aplicării principiului, de care nu ne ocupăm aici. În principiu însă e, cred, destul de clar chiar *a priori* — din cele puține, prea puține zise mai sus — *că social-democrația, chiar și în țările înapoiate, are propriul ei rost, are propria ei lucrare de îndeplinit, are propriul ei domeniu de activitate, determinat de propria ei concepție a[supra] oamenilor și a lucrurilor*. Această lucrare în societate trebuie s-o facă ea, pentru că nimeni n-o va face în locul ei.

Dar această lucrare, această activitate, dar rezultatele ei în țările înapoiate nu pot fi decît foarte modeste în comparație cu aceeași lucrare și rezultate din țările înaintate capitaliste. Fie. Deși în anumite împrejurări și în unele privințe — cum sînt, spre pildă, lucrarea și influența culturală și morală — ele pot fi tot așa de importante. Dar chiar așa să fie, apoi mai înții aceasta n-ar fi ceva specific social-democratismului din țările înapoiate, ci și celorlalte concepții și activități sociale; și în orice caz rămîne adevărată vechea vorbă: „Mon verre est petit, mais je bois dans mon verre“¹⁰⁶. Și afară de asta și mai presus de toate stă următorul fapt și considerație. Nici în țările înaintate social-democrația nu trebuie să considere activitatea sa numai sub aspectul și cu criteriul succeselor brilante momentane, iar în țările înapoiate social-democrația cu atît mai mult trebuie să

considere activitatea sa sub acel aspect și cu acel criteriu pe care l-a dat marele Spinoza pentru orice activitate omească — estetică, etică sau politico-socială: *Sub speciae aeternitatis*.

*

Mă opresc, și cred că e și vremea. Aceasta e doar un post-scriptum, nu altceva. Aici nu poate fi, bineînțeles, nici vorba de a discuta chiar în treacăt multele chestiuni importante ridicate de d-l Stere în articolele d-sale, chiar prea multe pentru cadrul acestor articole. Scopul meu, după cum am și spus, e mult mai modest. În acest mic post-scriptum am vrut numai să reinviu unele din argumentele și considerațiile zise altădată, împrăștiate prin trecutele scrieri socialiste și..., cum văd, uitate*. Și, vai, cum se uită de ușor în țara noastră chiar lucrurile cele mai recente, parcă ar fi... cuvinte din bătrîni!

Că cunoașterea celor zise și făcute e necesară, asta nu mai cere nici o dovadă, e necesară în multe privințe; între altele și pentru evitarea unor quiproquo-uri**, ca acela al amicului meu Ibrăileanu cînd vrea să mă învețe că în societatea antică au fost alte antagonisme sociale ca [și] în cea capitalistă modernă, că nu sîntem o țară cu un capitalism dezvoltat, ca Belgia și Englitera, că legile sociale nu sînt imuabile ș.a.m.d. Sau cînd însuși d-l Stere se străduiește să dovedească social-democrației și democrației în general că în țară la noi tactica și calea violențelor revoluționare nu pot și nu trebuie să fie întruînțate. Și nu că dumnealui n-are dreptate, *aici*, dimpotrivă, are perfectă dreptate — decît, dacă e ceva care e zis, rezis, făcut, dovedit și cu alt fel de puternice argumente dovedit, cu argumente hotărîtoare, dovedit definitiv, apoi desigur e aceasta. Și din aceste dovezi definitive teoretice au urmat consecvent o tactică și o cale practică — faimoasa și clasică *cale legală* —, pe care socialiștii au urmat-o și o urmează, iată mai bine de un sfert de veac. Și, fiindcă lucrurile adevărate și clare nu

* Cele zise aici sînt, cum am spus mai sus, contemporaneizate numai prin prilejurile și polemicile noi și duse uneori pînă la ultima consecvență.

** [Quiproquo (fr.) — confuzie, încurcătură.]

cer multe cuvinte și disertațiuni, mă încumet ca să reprodus aici în câteva cuvinte toate aceste argumente *definitive*.

Primul, decisiv și el, e teoria, practica, tactica social-democrației occidentale ea însăși, sau mai bine zis a social-democrației universale. Se știe că social-democrația *tuturor țărilor constituționale* nu admite nicăieri tactica violentă revoluționară, iar social-democrația germană a inventat chiar un termen special de batjocură pentru o astfel de tactică, zicându-i *revolutionärer Putsch*, unde cuvântul *Putsch* însemnează un amestec de *bluff* și înscenare ridicolă. Cauza acestei relații negative față de tactica pucisto-revoluționară (ca să românizăm și noi un termen german) din partea social-democrației universale e foarte de înțeles și clară. În vremea noastră se poate concepe și pricepe o revoluție politică cu scopuri progresiste sau reacționare, pentru schimbarea unui rege cu altul, a unei monarhii în republică sau a unei republici în monarhie. Revoluția odată făcută, noul rege sau președinte de republică guvernează mai departe cu aceiași miniștri sau cu alții, cu același parlament sau cu altul, cu aceeași administrație sau cu alta, și mașina socială, după mai multe zguduiri, încurcături și nepotriviri, reîncepe să funcționeze, producând rezultate mai bune sau mai rele, după felul și scopul cu care a fost făcută revoluția. Dar o revoluție socialistă? Societatea socialistă presupune o bază și o organizație economico-materială de trai cu desăvârșire alta ca acum, relații economice între oameni cu totul deosebite de azi, relații internaționale economice asemenea. Ca să poată exista o astfel de organizație economică, *un trai de toate zilele cu desăvârșire deosebit de cel de azi*, trebuie să se producă o corepunzătoare schimbare în moravurile și în morala oamenilor, trebuie să se producă o schimbare corespunzătoare în cultura omească. *Într-o societate socialistă, toate relațiile sociale, și cele materiale-economice, și cele morale și culturale și juridice, sînt profund deosebite de cele de azi, și ca o atare societate să poată exista, ea trebuie să aibă pregătite condițiunile obiective materiale necesare traiului ei și condițiuni subiective morale și culturale.* Dacă deci am presupune că social-democrația, prin vreo minune oarecare, printr-o revoluție violentă, conjurație etc..., ar reuși să puie mîna pe mașina socială, această mașină

socială n-ar putea să funcționeze nici 24 de ore ca o societate socialistă tocmai pentru că n-are încă dezvoltate condițiunile necesare obiective și subiective de trai; și după foarte scurtă vreme s-ar reconstitui societatea cea veche, burgheză, probabil în condițiuni mai rele și mai puțin prielnice pentru proletariatul social-democrat. E dar de ultima evidență pentru cei care știu cite ceva din socialism că prefacerea societății burghezo-capitaliste în societate socialistă e *un proces de o complexitate imensă, și această prefacere nu se poate deci efectua decît ca un proces de creștere și dezvoltare organică socială, ca un proces de creștere gradată organică din societatea capitalistă în societatea socialistă, „Hineinwachsen“**, cum zic așa de bine social-democrații germani. E adevărat că în însăși social-democrația occidentală există o divergență de păreri și o polemică în privința următorului fapt. Cînd societatea va crește, se va dezvolta și va ajunge să aibă deja condițiunile de trai necesare obiective și subiective pentru o societate socialistă, atunci trecerea ei din societatea actuală în cea viitoare, acea ultimă etapă a prefacerii sociale, se va face oare în chip pașnic sau în chip violent revoluționar? Cred că toate aceste speculațiuni asupra viitorului despărțat sînt destul de zadarnice, dar, oricum ar fi, ele nu influențează întru nimic tactica actuală, și pentru timpurile de față social-democrația e unanimă în a condamna o tactică pucisto-revoluționară ca rea, absurdă și ridicolă. Dar, dacă ea e absurdă în societățile înaintate occidentale, ea ar fi înzecit de ridicolă și absurdă în societățile înapoiate, cum e, între altele, țara noastră. Noi nu numai că nu avem condițiuni obiective și subiective de existență pentru o societate socialistă — acestea, cum am văzut, nu le au încă nici societățile capitaliste înaintate —, noi n-avem încă în parte condițiunile obiective și subiective pentru existența unei societăți burghezo-capitaliste ca cele din Occident. Noi trebuie să dezvoltăm încă forțele noastre productive, trebuie să prefacem relațiile noastre economice, trebuie să schimbăm încă moravurile noastre semiorientale, relațiile noastre semi feudale de morală, de cultură, de drept uzual ca să ajungem să avem condițiuni subiective și obiective de trai pentru o societate dezvoltată.

* [Creștere, integrare în.]

tată burghezo-capitalistă, nu socialistă. Ce noimă deci ar putea să aibă la noi o tactică violentă revoluționară cu scopuri social-democratice? Asta ar fi curat, dar curat cum s-ar face conjurații, atentate și înscenări revoluționare pentru a preface deodată un copil de cinci ani în flăcău de înșurat.

Argumentele de mai sus sînt luate din teoria și practica social-democrației occidentale; dar este unul mai important, întrucît e luat din însăși viața și condițiunile sociale adînci ale țării noastre și care arată că social-democrația română nu numai că nu poate și nu trebuie să urmeze o tactică pucisto-revoluționară în țară la noi, dar trebuie să fie legalistă, și nu numai legalistă ca social-democrația occidentală, ci, îndeosebi de ea, legalistă din principiu. Aceasta fiind de foarte mare însemnătate, îmi voi permite să insist în mai multe cuvinte chiar în acest *post-scriptum*.

Una din cauzele obișnuite, aș putea zice cauza clasică a revoluțiunilor sociale, e dezacordul și antagonismul între fondul economico-material, moral și cultural al societății și forma ei politico-socială, *între starea ei reală de fapt și între starea ei formală de drept*. O societate se dezvoltă, își dezvoltă puterile productive, se schimbă și crește economicște. Cu dezvoltarea materială se schimbă relațiile economice între oameni, se creează grupări și clase noi, se deplasează puterea materială între clasele cele vechi. Împreună cu creșterea economică se dezvoltă și crește cultura, iar împreună cu schimbările economice se schimbă relațiile între oameni, și împreună cu ele moravurile, morala societății.

Față cu aceste schimbări adînci ale fondului social, ale stării reale de fapt a societății, stă de obicei o întocmire politico-socială, o stare de drept învechită, ultima redută a claselor vechi sociale privilegiate, care găsesc aici un ultim refugiu al privilegiilor lor. De aici de obicei conflict singeros între noua stare reală de fapt și starea veche de drept; între fondul social — starea nouă de fapt — reprezentat prin grupările, clasele și interesele dezvoltate în urmă și între forma politico-socială — starea veche de drept — reprezentată prin clasele privilegiate de această întocmire politică. O astfel de stare de lucruri avem acum în Rusia. În Rusia, după desființarea iobăgiei rusești (*krepostnicestvo*) s-au dezvoltat for-

țele productive economice, s-au modificat mult relațiile economico-materiale și, împreună cu ele, moravurile, morala, s-a dezvoltat foarte mult în clasele mijlocii și superioare cultura; aceasta din urmă pe de o parte sub influența culturii occidentale, pe de alta prin faptul că toate forțele vii ale Rusiei, înlăturate de la trebile publice, s-au concentrat în cultivarea spiritului. Față cu acest fond social superior, această stare reală de fapt atît de schimbată, stă o formă politică, o stare formală de drept absolutisto-țaristă, birocrato-asiatică, care nu mai corespunde cu fondul social, o haină veche care nu mai încapă pe corpul crescut al Rusiei și care crapă în toate direcțiile. În acest dezacord adînc dintre fondul social și forma politico-juridică și în conflictele acute ce rezultă de aici — conflicte agravate încă prin condițiile speciale istorice ale Rusiei, întinderea ei imensă, mulțimea de popoare care o populează, așa de deosebite ca limbă, treaptă de dezvoltare economică, culturală — găsim explicația stării anarhico-revoluționare a Rusiei, din care Dumnezeu știe cum va scăpa. Dar starea noastră în această privință e oare asemănătoare cu a Rusiei? Nu numai că nu e asemănătoare, dar nu e nici deosebită, ci *diametral opusă*.

În Rusia, starea de drept a rămas în urma stării reale de fapt, la noi, dimpotrivă, starea reală de fapt a rămas în urma celei de drept; la noi, contrar Rusiei, starea de drept e superioară celei reale de fapt.

La noi, acum mai bine de patruzeci de ani, era cam următoarea stare reală de fapt: o treaptă economică de dezvoltare foarte înapoiată, relații economice semif feudale, moravuri semiorientale, o stare culturală primitivă; pe acest fond social, pe această stare reală de fapt, s-a altoit o stare formală de drept luată din Occident, o stare de drept care corespundea și era produsă de o stare de fapt, de o stare economică, morală și culturală incomparabil superioară nouă. Dar odată cu introducerea acestei întocmiri politice și juridico-sociale superioare nu s-au schimbat în mod corespunzător și organizația și relațiile economice; dimpotrivă, acestea au rămas în bună parte semif feudale; și tot așa și relațiile care izvorăsc dintre dînsule au rămas și ele aceleași. *De aici a urmat un dezacord profund între starea noastră formală de drept superioară și starea reală de fapt inferioară, un dezacord*

care a avut de rezultat că starea noastră legală a rămas, cel puțin în parte, nerealizată, a rămas numai pe hîrtie. Rezultatul — de o foarte mare importanță pentru întreaga noastră dezvoltare socială — a fost că, pe lângă regimul legal, s-a creat un regim de ilegalitate, sub care, în parte cel puțin, trăim și acuma. Bineînțeles că aici nu poate fi vorba de a analiza toate consecvențele [consecințele] acestui fapt social de foarte mare importanță pentru întreaga noastră dezvoltare socială — pentru aceasta ar trebui un alt articol sau mai multe; și sper să revin mai pe larg altădată —, aici voi atinge numai în câteva cuvinte acele consecvențe care sînt în legătură directă cu subiectul articolului nostru. Urmările acestui regim de ilegalitate au fost foarte deosebite pentru felurile clase sociale. Pentru clasele dominante și oligarhia politicianistă, regimul de ilegalitate avea de urmare (și are încă, deși nu în aceeași măsură) că aceste clase și această oligarhie pot uza și abuza de lege, o pot și eluda în relațiile lor cu cei mai mici și mai umili, și în special cu poporul muncitor.

În țară la noi domnește în relațiile dintre cei mari și tari, de o parte, și cei mici și slabi, de alta, nu legea, ci bunul plac și interesele celor tari; aceasta e, cred, un fapt care nu mai cere nici o dovadă. Cei tari nu sînt legați de lege în relațiile lor cu cei mici (vorbind, bineînțeles, relativ, nu absolut), ei își valorează interesele lor față de cei mici după lege dacă le convine, în afară de lege dacă le e util. Aceasta a ajutat la prosperarea materială a claselor oligarhice, nu însă și la prosperarea lor morală, sufletească și culturală, nu, deloc, dimpotrivă! Asupra claselor muncitoare, acest regim de ilegalitate a avut o influență dezastruoasă.

Clasele muncitoare (mai ales cele sărace de la țară) trăiau și trăiesc încă lipsite aproape de protecția legii, scoase de fapt din lege, cel puțin întrucît privește relațiile lor cu cei tari (nu e vorba, bineînțeles, de absolut). Cei slabi n-au cele mai elementare garanții legale personale, n-au garanția legală a persoanei lor, a averii lor, a familiei lor, a muncii lor, acele garanții legale personale fără de care însăși viața e depreciată și pierde orice valoare. Pentru a arăta ce influență dezastruoasă a avut și are acest fapt asupra vieții morale, sufletești și culturale a poporului muncitor și, bineînțeles, și asupra energiei lui

de muncă și a vieții lui materiale, ar trebui scris un articol special, care ar fi pe cît de lung, pe atît de trist. Întronarea regimului de legalitate pentru clasele de jos în general, pentru clasele muncitoare în special e deci o problemă de cea mai mare importanță, care atinge interesele lor cele mai vitale, e, pentru ele, desigur, cea mai importantă problemă politico-socială, bineînțeles nu și economico-socială. Ca să pricepem toată importanța acestei probleme pentru clasele muncitoare, ajunge să ne aducem doar aminte (și, nu-i vorba, e așa de ușor de uitat aceasta, ca tot ce are puțină realitate) că întocmirea noastră politico-socială, starea noastră de drept e aceea din Belgia, din Occidentul european civilizată; realizarea stării noastre de drept ar însemna deci, nici mai mult nici mai puțin, decît introducerea unor relații de drept la noi la țară asemănătoare cu acele din Occidentul european; țaranul nostru, de pildă, într-o situație legală în relațiile lui sociale asemănătoare cu aceea a țaranului belgian... e un vis! Afară de marea însemnătate pe care ar avea-o realizarea stării noastre de drept pentru cele mai vitale interese ale claselor de jos, ea mai are încă și o altă importanță mare.

Am zis mai sus că starea noastră formală de drept, fiind superioară, dar, totodată, în dezacord cu starea noastră reală de fapt, a rămas în bună parte numai pe hîrtie. Aceasta e adevărat, dar adevărat nu absolut, ci numai în parte. O stare formală de drept, odată introdusă, tinde tot mai mult, prin însăși existența ei, să se realizeze în viață. Din altă parte, e adevărat, cum am zis, că starea de drept e un rezultat al stării de fapt, un reflex al dezvoltării economico-materiale, morale și culturale a societății. Aceasta nu vrea să zică însă că starea de drept e o categorie socială absolut pasivă, care urmează în mod pasiv dezvoltarea economică și culturală a societății, ba nicidecum, ci, la rîndul ei, această categorie socială formală influențează starea reală economico-culturală. Cînd deci o întocmire politico-socială, o stare superioară formală de drept, e introdusă într-o societate înapoiată, în care nu găsește un substrat real corespunzător în starea reală de fapt — după legea sociologică enunțată mai sus —, această stare superioară de drept tinde, în măsura realizării ei, să influențeze și starea inferioară de fapt în sensul său.

tinde s-o ridice pină la ea *. Cu alte cuvinte, starea legală, pe măsură ce se realizează, influențează în sens progresiv și moravurile și cultura și, mai mult decât s-ar crede, chiar dezvoltarea economică a societății, e deci un factor civilizator pentru țara noastră. E destul de evident deci că în țara noastră social-democrația trebuie să lupte pentru realizarea stării legale, a regimului de legalitate, aceasta în dubla sa calitate: de reprezentantă a intereselor claselor muncitoare, de apărătoare a intereselor celor slabi și nedreptățiți și de campioană a pro-pășirii țării către un tip de societate mai înalt. Totodată, lupta ei trebuie s-o ducă împotriva regimului de ilegalitate, atât de funest claselor apăsate. În această luptă, social-democrația ar putea să meargă alături și împreună cu toate grupările și elementele adevărat democratice din țară, pentru că regimul de ilegalitate împiedică dezvoltarea democratică a țării și e funest tuturor claselor *Demos-ului* ¹⁰⁷. În schimb, ilegalismul e foarte prielnic claselor dominante, sau unora din aceste clase, și îndeosebi e folositor oligarhiei noastre politice, care e chiar în parte o creație a acestui regim.

E de ultima evidență, că dacă poate exista undeva un regim de ilegalitate, trebuie să fie puternice interese care să-l susțină, căci de n-ar fi folositor nimănui și deci păgubitor tuturor el n-ar putea să existe nici o zi; în 24 de ore s-ar realiza, în totalitatea ei, domnia legilor. Dacă acest regim funest poate exista și înflori, e evident că trebuie să fie puternice interese care-l susțin, cărorale e folositor, și nu e, cred, greu de ghicit cui folosește, cui prodest.

Acum cred că e clar de ce am zis că este și trebuie să fie o deosebire importantă între atitudinea și tactica legalistă a social-democrației române și cea a social-democrației occidentale. În adevăr, social-democrația germană, de pildă, e, de asemenea, legalistă, dar pentru ea legea e un mijloc pentru scopurile ei de transformare pe cale pașnică a societății actuale burgheze în societate socialistă. „Pe noi, zicea Bebel, legalismul nostru ne face să prosperăm și ucide pe adversarii noștri“. Legalismul

* Acest fapt, ca și altele dealtfel, a scăpat din vedere doctrinarilor conservatorismului nostru în lupta lor cu liberalii împotriva introducerii instituțiilor înaintate burgheze.

e deci pentru ei o chestiune de tactică și de tact. La ei, starea legală, fiind adecvată cu starea reală, se confundă împreună cu ea, formînd aceeași realitate socială; social-democratul, fiind și luptînd împotriva realității sociale existente, *ipso facto* luptă în aceeași măsură și împotriva stării legale, expresia adecvată a acelei reale de lucruri, iar tactica legalistă e un mijloc pentru realizarea anumi-tului scop.

Pentru un social-democrat român, legalismul e, de asemenea, un mijloc, ca și pentru cel german, dar legea, afară de asta, e pentru el și un scop în sine încă pentru multă vreme*.

Ar fi încă multe de zis, dar am depășit și așa, demult, marginile unui *post-scriptum*.

Toate cele de mai sus, zise și dezvoltate teoreticește altădată, au fost formulate într-o singură frază lapidară în parlamentul român, acum vreo 15 ani, de reprezentanții socialiști — atunci cînd a avut și socialismul român reprezentanți în parlament —; această frază sună astfel: „Cea mai mare revoluție în țara românească ar fi întronarea domniei legilor“. Da, desigur, aceasta ar fi o revoluție mai mare și mai importantă decât cea de la patruzeci și opt. Prin revoluția de atunci a fost proclamată o stare de lucruri pe hîrtie, ceea ce nu e, desigur, de puțină importanță; prin întronarea domniei legilor, *înțeleasă în sensul vast de mai sus*, cele de pe hîrtie s-ar introduce în moravurile și viața reală a țării, ceea ce, desigur, e mult mai greu, mai greu, dar și mai rodnic.

Ultimul cuvînt. Sînt absolut convins că prin clara sa activitate teoretică, ca și prin cea practică, social-democrația română a făcut și face imposibil în țară la noi pucismul revoluționar ca și sminteala anarhismului, de care n-au fost cruțate țările mai înaintate ca noi în cultură.

★

* Bineînțeles că aicea vorbim de legea în genere, ca expresia unei anumite întocmiri politice și juridico-sociale, și nu de fiecare lege specială în parte. Lupta pentru modificarea unora din ele, precum e legea electorală, e mai mult decât justificată prin totalitatea condițiunilor vieții noastre sociale.

Mă opresc de-acum de-a binelea ! Constat cu destulă mirare că *post-scriptum-ul* acesta a depășit de mult și ca întindere, și ca conținut însuși articolul. De, o fi și aici manifestarea aceleiași legi de dezvoltare a societăților înapoiate de care am vorbit mai sus : în țările înaintate, un *post-scriptum* e o mică și neînsemnată adăugire la un articol, în țară la noi articolul e o neînsemnată adăugire la *post-scriptum*. Apoi dacă așa e legea !...

C. Dobrogeanu-Gherea

VIITORUL SOCIAL (IAȘI), ANUL I, NR. 10, MAI 1908, P. 251—274

UN INTERVIU
CU TOV. DOBROGEANU-GHEREA
Campania pentru votul universal

La întrunirea care a avut loc duminică la Ploiești¹⁰⁸, a asistat și tov. Gherea. Firește că oricând e o mare mulțumire intelectuală să asculți vorbind pe tov. Gherea ; dar în împrejurările de astăzi, când muncitorimea organizată de la noi a pornit lupta pentru cucerirea votului obștesc, părerile și sfaturile marelui nostru tovarăș au o însemnătate netăgăduită. Problema reformei electorale nu poate decît să cîștige în expunerea precisă și limpede a celui mai profund cunoscător al doctrinelor sociale ; iar clasa muncitoare va înțelege astfel mai lămurit cît de îndreptățite sînt, din punct de vedere științific, năzuințele și luptele ei. Convins că voi face astfel un mare serviciu cititorilor acestui ziar, am rugat pe tov. Gherea să-mi acorde un interviu. La auzul cuvîntului „interviu“, fruntea tov. Gherea s-a înnourat. Numai după ce i-am arătat că nu e vorba de unul din acele banale interviuri pe care le acordă politicienii noștri, ci că i-l cer spre deplina luminare și folosul clasei muncitoare, numai astfel tov. Gherea s-a hotărît să-mi răspundă.

— Mă întrebi dacă în momentele acestea de tulburări balcanice¹⁰⁹ e bine să începeți acțiunea pentru cucerirea votului universal. Ca socialist cred că orice moment e potrivit. Niciodată nu e prea devreme sau prea târziu. Votul universal trebuie să fie prima revendicare a proletariatului, căci fără dreptul cetățenesc orice încercare de dezrobire economică va fi zădărnicită, va fi sfărîmată de oligarhia stăpînitoare. Nu numai socialismul, dar nici măcar democratismul cel mai palid nu va fi o

realitate în țara asta, cît timp vor dăinui colegiile res-trinse. Acum, dacă socotesc că orice moment e potrivit, nu încapе vorbă că momentele de criză sînt adeseori cele mai prielnice mișcărilor proletare. Proclamarea independenței bulgare, conștiința cetățenească pe care au dovedit-o locuitorii unui stat educați sub regimul votului universal au trebuit să deschidă ochii multora și la noi. Nemulțumirile ce se manifestează tot cu mai multă tărie împotriva politicii noastre externe sînt poate întiile semne ale trezirii conștiințelor¹¹⁰. Rămîne de văzut dacă promotorii acestor manifestări se vor mulțumi să declame, să arunce în atmosfera înfierbîntată a sălilor de întrunire cuvinte și amenințări zadarnice sau dacă vor înțelege că a venit vremea să clădească o operă durabilă pe temeliea celei mai esențiale reforme democratice, votul universal. În orice caz și oricare ar fi căile urmate și soarta agitațiilor proiectate, proletariatul socialist are datoria să iasă din inacțiune, să-și spuie el cuvîntul, să pornească el lupta pentru cucerirea votului obșteșc.

— Tov. Gherea, nu credeți că partidele politice vor fi silite să acorde reforma electorală, chiar dacă muncitorii n-ar da nici un semn de viață ?

— Nu. Din propria lor inițiativă, partidele politice nu se vor atinge niciodată de colegiile cenșitare. Numărul mic al alegătorilor actuali și felul cum se fac alegerile prezintă prea multe foloase politicienilor și fracțiunilor politice ca să se renunțe așa de ușor la un mijloc practic și simplu de guvernare și de spoliațiune a averii publice. Nu numai că nu se va acorda nimic de bunăvoie, dar prevăd o luptă îndelungată și intensă. Toate forțele noastre unite abia vor putea smulge cînd și cînd cite un punct numai din marea reformă electorală. Dar perspectiva aceasta, în loc să ne descurajeze, trebuie să ne oțelească. Trebuie să ne spunem, trebuie să repetăm muncitorimii că cu cît lupta va fi mai grea, cu cît nu ne vom putea bizui decît pe propriile noastre puteri, cu atît și meritul nostru va fi mai mare, cu atît se va dovedi că în aceste zile, de materialism brutal, de mohoreală, de lipsă de idealuri, singur proletariatul socialist reprezintă forța cea mai înaltă de civilizație și de progres.

— Dar oare cucerirea votului universal va răsplăti vreodată îndeajuns munca și luptele noastre ? Oare cînd dreptul de vot va aparține tuturor locuitorilor starea de lucruri actuală se va schimba definitiv spre bine ?

Tov. Gherea clătină din cap, îngîndurat și trist :

— Votul universal nu e leacul universal. Nu e bine să ne facem iluzii prea mari. Dreptul de vot nu va schimba deodată fața lumii și faptele oamenilor. Adevărul e că oamenii vor continua multă vreme să fie răi, invidioși, cruți cu semenii lor și totdeauna gata să exploateze munca altora. După cîștigarea votului universal vor trece poate ani îndelungați în care partidele politice vor desfășura aceeași priveslște întristătoare — de corupere, de preocupări josnice, de anarhie intelectuală și morală. Poate că tocmai noi, socialiștii, vom triumfa mai greu în sufletul întunecat al mulțimilor. Poate că adversarii noștri, naționaliști, antisemiți și alții, care se adresează patimilor și instincțelor celor mai comune de ură, ne vor lua înainte.

Dar iarăși perspectiva aceasta nu trebuie să ne înghețe entuziasmul. Să ne spunem că votul universal nu e un țel, ci o școală. În această școală, în care noi vom fi liberi să propovăduim, să afirmăm doctrina noastră de dezrobire și de înfrățire universală, încet dar sigur, vom găsi tot mai multe suflete și minți capabile să înțeleagă idealul nostru și să se jertfească pentru dînsul. Astăzi nu ne putem adresa decît unui număr restrîns de muncitori ; atunci, cînd votul universal va chema mulțimile mari la viața cetățenească și socială, ne vom putea adresa acestor mulțimi.

În inima lor vom sădi setea de lumină și nevoia unei vieți mai drepte și mai bune. Principiile mari ale socialismului, dacă nu vor triumfa din ziua întii, vor găsi însă în votul universal mijlocul cel mai bun de răspîndire și infiltrare în straturile profunde ale poporului. Votul universal, nefiind leacul universal, va fi unealta și pîrghia cea mai puternică a viitoareii propășiri omenești.

Și într-aceasta, în lipsa de interes imediat, în abnegația cu care proletariatul luptă pentru smulgerea unei reforme care nu va folosi decît generațiilor depărtate, stă încă o dată dovada că muncitorimea organizată re-

prezintă singura forță socială de civilizație și de progres. Pe cînd toate clasele societății nu văd și nu se îngrijesc decît de interesele zilei de astăzi, proletariatul socialist sacrifică interesele lui imediate realizării unei lumi pe care cine știe cînd vor apuca-o urmașii noștri.

Tov. Gherea rămase pe gînduri. În ochii măriți și blinzi străluci o clipă viziunea lumii viitoare.

ROMÂNIA MUNCITOARE (BUCUREȘTI), ANUL IV. SERIA A II-A,
NR. 45 DIN 19 OCTOMBRIE 1908

RĂZBOI SAU PACE?

Va fi ori nu va fi război? Iată o întrebare pe care și-o pune fiecare cu grijă amestecată cu groază. Dar cînd observi toate zbuciumările diplomației moderne, toate tribulațiunile puterilor europene, cînd vezi cum discută, intervin amical și neamical, se sfădesc, se împacă, iar se sfădesc, se amenință reciproc, mobilizează, demobilizează, trimit armate la graniță, le retrag, iar le trimit, cînd vezi cum în fiecare zi răspîndesc știri alarmante de război pentru ca să le dezmință a doua zi, cînd vezi toate acestea, apoi la sentimentul de grijă și groază se amestecă fără voie și un sentiment de un comic irezistibil. Puterile europene se aseamănă acum foarte mult cu acel evreu din anecdotă care, stînd la răspîntie, se lega, provoca și amenința toată lumea pentru că-i era strașnic frică de bătaie.

Care e explicația acestei frici de război în diplomația de azi? Altădată doar pentru cauze mult mai neînsemnate s-ar fi făcut zece războaie. Am dat și altădată explicația de ce războaiele devin tot mai mult și mai mult neprobabile; s-o mai repet și aici în cîteva cuvinte.

K. Marx a arătat atît de luminos cum, în societatea modernă capitalistă, burghezimea, capitalismul nici nu pot să existe fără să revoluționeze neîncetat, mereu și mereu, fără să ducă tot la mai mare și mai mare perfecțiune mijloacele de producție, tehnica industrială. Dar împreună cu dezvoltarea nemăsurată a tehnicii industriale — rezultat necesar și fatal al dezvoltării societății

capitaliste — se dezvoltă știința aplicată la industrie, iar împreună cu ele și mai mult chiar decât amîndouă se dezvoltă industria și tehnica războinică, industria, tehnica și știința măcelării de oameni.

În această privință am ajuns în zilele noastre la niște rezultate cu adevărat fantastice. Nu de mult se discuta invenția unui tun monstru care prin electricitate ar putea să arunce niște ghiulele cu explozibile la distanțe enorme, care egalează depărtarea de la Londra la Paris. În cazul deci al unui război, Londra și Paris, cele mai mari orașe din lume, ar putea să se distrugă reciproc fără să se mai deranjeze deplasîndu-se de acasă. Nu-i vorbă, pentru moment, invenția aceasta pare încă o fan-tezie, dar cine ar putea garanta că mîine, poimîine nu va deveni o realitate? Interesul pe care-l arată cei puternici, inclusiv împărații, aeronauticii, baloanelor dirijabile nu e dictat de iubirea de știință și progres, ci de interese militare. O flotilă de baloane dirijabile ar putea de acolo, de sus, aruncînd explozibile puternice într-o noapte, în cîteva momente, să fulgere și să distrugă orașe întregi, armate întregi.

Dar, afară de tehnica și invențiile războinice care vor deveni o realitate în viitor și acelea care există de acum și din care multe sînt ascunse de guvernele respective și necunoscute cu tot spionajul militar, și cele existente sînt îndestulătoare pentru a preface un război de azi într-o distrugere și pustiire fără seamăn.

Într-o conflagrație europeană în ziua de azi, cînd milioane de soldați înarmați cu arme moderne, cu tehnica războinică de azi ar porni pe ucidere și jaf, ar fi un măcel îngrozitor, care întrece închipuirea omenească, și ar fi un măcel absurd, grozav, lipsit de acel element romantic și cavaleresc pe care l-au avut războaiele în trecut, cînd războinicii se luptau piept la piept, pe cînd acum s-ar măcelări mai ales la distanță, fără să se vadă măcar. Și alături cu un măcel fără seamăn ce s-ar alege din cîmpiile înflorite ale societăților civilizate, ce s-ar alege din industria lor, de cultura lor, de toată această muncă și cultură acumulate în de-a lungul secolelor, de zeci și zeci de generații?

Un război general între țările civilizate ar amenința cu ruina, și materială și culturală, lumea întreagă, un astfel de război ar avea de urmare un faliment finan-

ciar, economic, material și cultural, și, fiindcă în societățile moderne viața economică a unei țări e intim legată de viața celorlalte, acest faliment, și material și cultural, s-ar întinde de la țările învinse la cele ale învingătorilor. Or, în acest caz, războiul amenință nu numai interesele claselor muncitoare, asta se înțelege de la sine, dar și interesele claselor dominante ale țărilor învinse, și chiar și [pe] ale celor învingătoare. Chiar pentru învingători, pierderile imense ale unui război european nu pot fi compensate prin foloasele posibile. În felul acesta însă, războiul, chiar și pentru clasele dominante, devine nu numai o afacere nerentabilă, dar de-a dreptul dezastruoasă. Și aici tocmai avem cea mai bună garanție a păcii.

O altă garanție a păcii este tot un rezultat al dezvoltării societăților capitaliste, acesta e proletariatul socialist. Cunoscutul învățat W. Sombart, în lucrarea lui din urmă asupra lui K. Marx, socotește la douăzeci de milioane numărul acelor proletari din lumea întreagă care stau sub influența socialismului marxist¹¹¹. Douăzeci de milioane! O armată imensă de proletari! Și să nu uităm că aceste douăzeci de milioane de proletari reprezintă floarea, fruntea clasei muncitoare, partea ei cea mai cultă și conștientă, și e natural ca restul de sute de milioane să fie mai mult ori mai puțin sub influența acestorlalți. Or, pentru proletarii socialiști și pentru socialiști în general, războiul e o abominațiune, o ucidere și măcelărire de frați. Spiritul de solidaritate al omenirii în general, al muncitorilor proletari în special a pătruns adînc în conștiința oamenilor, și mai ales în a lucrătorilor, și armatele doar sînt formate mai ales din ei. Armatele de acum nu mai sînt acelea ce au fost altădată. Dar mai important decît acele zeci de mii de proletari conștienți care pleacă în război sînt acele milioane și milioane care rămîn. Cine garantează că după ce vor începe groaznicele măceluri și pustiiri nemaipomenite aceste milioane nu vor apuca de piept pe conducătorii popoarelor și nu-i vor întreba: Ce faceți cu viața și singele copiilor noștri, ce faceți cu avutul, cu cultura însăși omenească pentru care au muncit și au suferit sute de generații? Rusia semi-barbară a făcut un război peste mări și peste țări și s-a ales cu o revoluțiune internă¹¹², ce va fi cînd războaiele se vor petrece în mijlocul însuși al popoarelor civilizate?

Faptul că războiul în ziua de azi a devenit o întreprindere nu numai peste măsură de riscantă, dar cu cea mai mare probabilitate o întreprindere dezastruoasă, faptul că războiului poate să-i urmeze și un dezastru politico-social, acestor fapte se datorează că clasele conducătoare, guvernării, diplomații, oamenii de stat au devenit așa de prevăzători, așa de prudenți, așa de iubitori de pace. Oamenii de stat, care nu demult încă socoteau congresele interparlamentare de pace ca niște copilării umanitare, utopice, acum iau parte la aceste congrese, cancelarii imperiilor ospătează pe congresiști și îi tratează cu șampanie — oamenii de stat în ziua de azi s-au îmbolnăvit cu toții de un pacifism acut.

De această stare de lucruri și de această stare de spirit pare că își dă seama mica Serbie când cu atita îndrăzneală și temeritate provoacă lumea întreagă.

„Ori îmi dați — zice Serbia — ceea ce cer eu, ori fac război“.

„Dar cum poți să faci război — intervin amical marile puteri : Anglia, Franța, Germania, Rusia, Italia —, cum poți să te lupți, țară mică, săracă, dezorganizată, cu un colos ca Austria ?“

Iar Serbia pare a răspunde : „Dar ce aveți voi cu paguba mea ? Asta mă privește. Vorba e, îmi dați ce cer eu, că altfel fac război și dau foc Europei întregi“. Și socoteala Serbiei poate să nu fie tocmai așa de greșită.

Cînd te gîndești însă că, cu toată prudența diplomaților, cu toate că sîntem în veacul al XX-lea, cît de puțin trebuie ca să se dezlănțuiască un război care ar avea de urmare măcelărirea a sute de mii de oameni, distrugerea avutului strîns în sute de ani, periclitarea însăși a culturii omenesci, nu poți să-ți comprimi un gînd amar și descurajator ? Oh ! cît de barbari sîntem încă !

C. Dobrogeanu-Gherea

ROMANIA MUNCITOARE (BUCUREȘTI), ANUL V, SERIA A II-A, NR. 1,
2, 3 DIN 1, 5, 8 MARTIE 1909

GHHERA DECORAT

Interviu expres ¹¹³

Întîlnind ieri pe cunoscutul nostru critic d-l C. Dobrogeanu-Gherea și știind că ministrul instrucțiunii îi acordase o așa de meritată distincțiune, mă grăbesc să salut pe literatul decorat :

— Felicitările mele, coane Costică, la mai mare ! Ai fost decorat cu „Bene-Merenti“ cl. I.

— Da, am văzut din ziare, cu toate că nu mi s-a comunicat încă decretul. Regret însă că mă găsesc în neplăcuta situație de a nu putea primi această distincție, care mă măgulește, dar pe care principiile mele îmi interzic de a o accepta.

— Va să zică nu accepți ?

— Se înțelege. Cu toate că e totdeauna greu de a refuza ceea ce ți se oferă, în definitiv, cu bunăvoință, cu atît mai mult cu cît aceasta ar putea fi interpretat de unii ca o lipsă de delicatețe sau o reclamă personală, cu totul străină firii mele, dar nu pot face altfel pentru că, încă o dată, principiile mele mă opresc de a primi orice soi de decorație.

★

Am strîns cu căldură mîna criticului nostru gîndindu-mă cu mulțumire că tot se mai găsesc în țara noastră oameni care nu se dezminț.

R.

DIMINEAȚA (BUCUREȘTI), ANUL VI, NR. 1836 DIN 2 APRILIE 1909

N-am pretenția să arăt aici toate foloasele sindicalismului, vreau să indic numai în citeva cuvinte unele din caracterele lor principale.

Aceste foloase s-ar putea împărți în două categorii : unele de ordin material, altele de ordin moral, intelectual. Cele dintîi sînt chiar prin natura lor mărginite, despre cele de-a doua categorie se poate însă zice, cu drept cuvînt, că sînt nemărginite. Să mă explic.

Cele mai importante foloase materiale ca rezultat al luptei sindicale sînt : mărirea salariului și reducerea orelor de lucru. Se înțelege însă că și una, și alta au anumite margini, și anume în productivitatea muncii, de o parte, și în întinderea exploatării muncii, de altă parte. În adevăr. Să ne închipuim un atelier unde sînt ocupați o sută de lucrători și patronul cîștigă cincizeci de mii de franci anual. În acest caz, patronul va încasa de la fiecare lucrător o plusvaloare de 500 de franci și lucrătorul ar avea șanse prin lupta lui să-și ridice salariul, să zicem, cu un franc pe zi ; cîștigul patronului fiind și mai mare, lucrătorul ar avea șanse să-și ridice salariul în aceeași proporție, dar în orice caz această ridicare e mărginită prin însăși suma plusvalorii ce încasează patronul.

Dar, dacă acest folos material e mărginit, asta nu vrea să zică că nu e important. O, nu, e de cea mai mare importanță. Un franc sau doi franci pe zi mai mult e enorm, aceasta reprezintă o îmbunătățire esențială în hrana, locuința, îmbrăcăminte și întreaga viață materială

a familiei unui lucrător. Același lucru e cu reducerea orelor de lucru, care are și ea anumite margini, și, după cum se știe, proletariatul internațional luptă pentru reducerea orelor de lucru la opt ceasuri pe zi.

Dar dacă foloasele materiale care rezultă din sindicalism sînt prin firea lucrurilor mărginite, foloasele morale, culturale sînt cu drept cuvînt nemărginite. Cu cît s-a ridicat cultura lucrătorilor prin sindicate o arată *Trades-Unions* engleze și *Gewerkschaften* germane. În sindicatele germane se face de multe ori darea de seamă a cărților pe care le citesc lucrătorii, și numai acolo vezi la ce grad de cultură au ajuns ei. Alături de cărți serioase de literatură clasică, vezi cărți de istorie, de științe exacte și de multe ori cărți abstracte de filozofie. Sindicatele germane dau foarte des la lumină monografiile sociologice și lucrări de statistică care ar putea fi invidiate de profesori universitari. Cine ar putea să prețuiască acest imens folos cultural produs în primul rînd de asocierea lucrătorilor între ei ? Pe urmă vine marele folos moral. În loc să petreacă la cîrciumă, la berărie, lucrătorul, în ceasul lui de odihnă, merge la sindicatul lui, se ocupă de interesele materiale și morale ale breslei lui, prin aceasta se lărgeste nu numai orizontul lui intelectual, dar se lărgeste în inima lui și simțămîntul solidarității omenеști, care cuprinde pe tovarășii lui de breaslă de la început, pe întreg poporul muncitor în urmă, cînd lucrătorul devine mai conștient. Dacă un tată bun, numai prin faptul înnobilitorului simțămînt de iubire de tată, devine cetățean mai bun, ce să mai zicem de acela al cărui simțămînt de solidaritate cuprinde breasla întreagă, poporul întreg !

Un alt folos foarte însemnat al sindicalismului e ridicarea demnității de caracter, a puterii de rezistență și a curajului lucrătorului în lupta lui pentru viață. În societatea capitalistă, omul în general, lucrătorul în special e supus unor forțe și legi sociale dezorganizate cum e : libera concurență, legea ofertei și a cererii ș.a.m.d., niște legi economice și forțe sociale oarbe, care îi distrug puterile de rezistență, care îl robesc, îl fac slab și laș față cu niște puteri pe care nici nu le pricepe și ale căror urmări numai le simte așa de greu și amar. Prin cultură, lucrătorul de o parte începe să priceapă aceste legi, iar prin sindicate, prin asociere cu tovarășii lui de muncă

el se simte mai tare, mai hotărît, mai sigur în înfruntarea tuturor urmărilor acestor forțe sociale oarbe.

★

Am arătat aici unele din principalele foloase culturale și morale ale asocierii, ale sindicării lucrătorilor, care sînt, dealtfel, foarte cunoscute și comune tuturor țărilor civilizate sau semicivilizate. Dar sînt alte foloase și sînt alte probleme care se impun lucrătorilor organizați ai unei țări, în concordanță cu condițiile ei speciale de viață. La noi, una din problemele speciale care se impun sindicatelor noastre e lupta împotriva ilegalității și împotriva samavolniciei nemaiauzite a stăpînirii și a claselor dominante față cu muncitorimea. Am arătat, în altă parte, marea importanță a problemei ilegalismului pentru întreaga noastră viață socială¹¹⁵, iar într-un studiu la care lucrez acum¹¹⁶ voi arăta cauzele lui adînci economico-sociale. Dar muncitorul n-are nevoie să citească analiza regimului de ilegalitate, el îl simte pe spinare, în toată viața lui. Lipsa de garanții legale e la noi unul din relele cele mai mari ale vieții muncitorești. Și această ilegalitate față de omul mic și nevoiaș ia uneori proporții cu adevărat barbare, înfiorătoare.

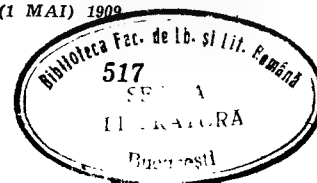
De cîte ori nu citim în gazete că vecinii polițiilor din cutare și cutare oraș au reclamat că nu mai pot să doarmă din cauza vaietelor și a strigătelor de durere ce se ridică din beciurile polițiilor noastre. Și cititorul îmbuibat al gazetei mai că e gata să compătimizească pe bieții vecini, care sînt deranjați în somnul lor, iar gazetarul, de obicei, face o morală prefectului ca să-și mai astimpere copiii. Și numai cînd grozăveniile trec orice margine, cînd torturatorii în furia lor bestială omoară victima, atunci opinia publică se mai alarmează, gazetele mai protestează, se fac chip[urile] niște anchete și, după obiceiul țării, torturatorul se alege cu cîteva săptămîni de arest și cu o avansare în urmă, ca o compensare pentru dezagrementele suferite. Și nimenea nu se gîndește să pătrundă, cu imaginația numai, în aceste vizuini de grozăvie, unde sînt torturați bătrîni, neveste, fete, nevîrstnici aproape copii. Și acestea se petrec în orașe, chiar în capitală, dar ce grozăvenii se petrec acolo, în întunecimea satelor ! Totdeauna m-au tulburat și revoltat adînc aceste vestigii mizerabile ale feudalismului inchizițional.

Dar într-o zi am avut și eu satisfacția să citesc prin gările noastre niște afișe mici, cu mai multe maxime morale, ca următoarea : „Cruzimea înjosește pe om“ ș.a.m.d.

Mă gîndeam : „Se înțelege, e o copilărie și o naivitate a crede că poți să corijezi moravurile barbare învechite prin maxime morale afișate prin gări. Dar, în sfîrșit, e un început, opinia publică începe să se alarmeze“. Încolo ce era ? Erau maxime afișate de S.P.A. — *Societatea pentru protecția animalelor*. Într-o țară unde bătaia și maltratarea sînt o instituție de stat, unde vecinii nu pot dormi din cauza vaietelor de durere ale torturaților, unde în beciurile poliției se torturează ca în evul mediu, se formează o societate pentru protecția animalelor ! Se poate o mai sîngeroasă ironie a întregii noastre deșertăciuni sociale ! Se va zice : „Bine, e adevărat că în beciurile polițiilor noastre se torturează încă, sînt vestigiile barbariei trecute, totuși aceste cazuri de tortură sînt rare“. Se înțelege, cazurile de torturare pînă la moarte sînt rare, atît ar mai trebui să fie și dese (celelalte fără sfîrșituri așa de tragice sînt mult mai dese), dar e vorba că fiecare muncitor trăiește sub amenințarea, sub veșnica amenințare că fără nici o vină, prin o denunțare falsă, prin vreo năpastă el și ai lui pot să ajungă în beciurile poliției, la discreția absolută a torturatorilor. Ce influență degradatoare, distrugătoare trebuie să aibă acest fapt asupra caracterelor, asupra întregii vieți muncitorești ! Ceea ce se impune în primul rînd sindicatelor noastre organizate este lupta împotriva regimului nostru de ilegalitate în general, un regim care depreciază întreaga viață a muncitorului, și o luptă aprigă împotriva acestor mizerabile vestigii barbare din beciurile polițienestii. Prin aceasta, ei nu se vor juca a sentimentalism ca societatea S.P.A. Ei vor face, de asemenea, o societate de protecție și apărare, dar aceasta va fi o societate de apărare și de protecție a onoarei, a demnității omenești, a vieții lor și a părinților lor, a copiilor lor și prin aceasta ei se vor erija, totodată, în adevărații apărători ai legii împotriva destructorilor ei.

C. Dobrogeanu-Gherea

ROMANIA MUNCITOARE (BUCUREȘTI), ANUL V, SERIA A II-A,
NR. 14 DIN 18 APRILIE (1 MAI) 1909

Este cunoscută vorba unui filozof că „în luptele politice, când patimele sînt aprinse, adevărurile cele mai evidente se prefac în nonvalori, și în luptele sociale 2×2 nu fac patru, ci o luminare de spermanțet“. Astfel, din cauza pasiunilor luptelor politice, sînt întunecate și nimicite adevărurile în chestia Racovski.

Racovski anarhist ! De unde ? Cum ? Ce ?

Nu-i vorbă, și anarhist să fi fost, tot nu putea să fie expulzat din țară de îndată ce este cetățean. Se înțelege, sînt tot felul de anarhiști : și Ferrer, Kropotkin, Reclus sînt anarhiști. Deci nu e vorba că Racovski *n-ar putea* fi anarhist, dar vorba e că *n-a fost și nu e*. Și sper că, la noi în țară, nimeni poate mai mult decît subsemnatul nu e autorizat să se pronunțe în toată cunoștința de cauză în asemenea chestiuni.

Mai întii în teorie :

Am scris și m-am ocupat toată viața de chestia anarhismului, față de social-democratism în special ; și unele din lucrările mele, cum e aceea despre teoreticianul anarhist Stirner ¹¹⁸, au fost privite și în străinătate ca lucrări însemnate. Îmi pare rău că de data asta sînt nevoit să mă laud singur.

Apoi, ca practică.

Directorul *Voinței naționale* ¹¹⁹ a recunoscut de atîtea ori că mișcarea socialistă de acum douăzeci și cinci de ani fusese începută pe baze și cu caracter anarhist — și eu am fost acela care am întors-o pe calea social-demo-

cratismului marxist ; pe de altă parte, foștii mei prieteni de idei — care se găsesc acuma nu numai în partidul liberal, dar și în cel conservator și în cel junimist — vor putea mărturisi cîte silințe mi-am dat, în de-a lungul unui sfert de veac, pentru a ține mișcarea asta în marginile social-democratice și a nu o lăsa să alunece pe panta anarhismului. Și doară lucrul acesta nu e tocmai ușor la noi, unde există atîta anarhie în cugetare și în fapte.

Și cunosc pe Racovski așa cum nu-l cunoaște nimeni : îl cunosc de copil, îl cunosc așa cum îmi cunosc propriii mei copii. Ei bine, afirm cu absolută siguranță că Racovski n-a fost niciodată și nu este anarhist. Mai mult decît atîta : în toată viața lui politică și oriunde a luat parte la viața politică, a combătut anarhismul cu ultima energie și ultima vehemență.

Se va zice, poate, că sînt influențat de propriile mele sentimente și de simpatia caldă ce [o] am pentru Racovski. Dar atunci cum se face că tot de această părere este și toată social-democrația din străinătate ? Și cum poate să fie anarhist un om care face parte din Biroul Socialist Internațional ? Știu doară și profanii că un anarhist ar putea tot așa de puțin să facă parte din Biroul Socialist Internațional pe cît de puțin ar putea face parte un preot catolic militant.

Dealtfel au simțit și potrivnicii lui Racovski că e prea din cale afară absurdă afirmarea că el e anarhist față de o lume întreagă care știe contrariul. Și atunci au insinuat că în adevăr Racovski a fost și este social-democrat în străinătate, dar că în țară el lucrează ca anarhist.

Dar ce ar fi putut determina pe un om de corectitudine și sinceritate a lui Racovski să facă o schimbare de front și, după o vreme îndelungată de social-democratism în străinătate, să-și compromită întreaga viață, făcută din lupte și sacrificii, prin pornirea unei acțiuni anarhiste tocmai la noi, adică într-o țară care mai puțin decît oriicare alta se pretează la anarhism ? Este serios aceasta ?

Să lăsăm însă considerațiile logice. Faptele sînt întotdeauna mai convingătoare. Ei bine, pe cînd nu ni se citează *nici un fapt* care ar dovedi anarhismul lui Racovski, eu voi cita două fapte care arată absurditatea acestor aserțiuni.

Întiiul fapt.

Se știe că anarhiștii socotesc ca o trădare a ideilor lor participarea la luptele politico-parlamentare. Or, la ultimele alegeri parțiale, ridicându-se chestia dacă socialiștii trebuie să ia parte la luptă, pe cînd toți eram pentru abținere de teama că după o atît de lungă întrerupere, partizanii socialiști nefiind destul de numeroși, rezultatul ar putea fi ridicol, Racovski, prin scrisori și o serie de articole, a cheltuit întreaga sa energie pentru a determina pe lucrători să ia parte la alegeri cu riscul chiar de a obține un număr ridicol de voturi, numai și numai ca muncitorimea să se afirme ca partid deosebit, social-democrat și legal.

Al doilea fapt și mai caracteristic.

În *România muncitoare*, la un moment dat, unii din tinerii socialiști au publicat traduceri de articole franceze revoluționare, în care se vorbea de acțiunea directă, sabotaj și altele, bineînțeles, nu cu aplicație la țara noastră, ci ca o ilustrare a unor anumite curente din Franța.

Și atunci Racovski, temîndu-se tocmai că muncitorii ar putea să nu sesizeze nuanța și să fie înclinați a aplica la noi niște idei care nici în Franța n-au rost, a intervenit el cu toată energia de care e capabil și nu s-a lăsat pînă cînd traducерile herveiste¹²⁰ n-au dispărut din gazetă. Astfel, Racovski, pretinsul anarhist, veghează și de departe ca mișcarea lucrătorilor să nu alunece pe o pantă anarhistă, ci să rămîie o mișcare social-democrată. Și astea nu sînt vorbe : colecția *României muncitoare* e de față.

Prin urmare ce fel de anarhist o mai fi și ăsta ?

Socot că de astă dată chiar și potrivnicii cei mai înverșunați ai lui Racovski, care sînt de bună-credință, se vor convinge că au greșit.

Și acum să vedem ce este și cu anarhismul mișcării sindicaliste române.

C. Dobrogeanu-Gherea

ADEVĂRUL (BUCUREȘTI), ANUL XXI, NR. 7 246 DIN 7 NOIEMBRIE 1909

MIȘCAREA SINDICALISTĂ ÎN ROMÂNIA

*Este ea anarhistă sau nu ?*¹²¹

Se asurzește lumea, de doi ani de zile, cu anarhismul sindicalismului român. Dar în ce constă anarhismul acesta ? Cel mult în asemănarea de nume dintre sindicalismul român și sindicalismul revoluționar francez. Dar asemănări de nume se găsesc multe. N-avem noi și un sindicat al marilor proprietari ?

Altă dovadă a anarhismului sindicaliștilor s-a căutat în violența lor de limbaj și în însuși diapazonul luptei, prea ridicat. Fie. Dar este asta ceva specific sindicaliștilor ? Violența de limbaj nu este oare caracteristica generală a tuturor luptelor și discuțiilor de la noi ? Iată un adversar hotărît și convins al socialismului — dar un om cult, inteligent și de bună-credință — d-l C. Rădulescu-Motru, care într-un articol recent își punea chiar ca problemă de rezolvat de ce la noi tonul presei socialiste este mai puțin violent decît al ziarelor de partid ? Și atunci ?

Să admitem însă că limbajul sindicaliștilor e prea violent și diapazonul prea ridicat, dar nu-și are lucrul acesta explicația firească în condițiile anormale în care a fost pus sindicalismul la noi ?

Să recapitulăm faptele :

Exista în țară un partid social-democrat, avînd un strălucit și foarte numeros — poate chiar prea numeros — stat-major de membri ai păturii culte. La un moment

dat, întregul stat-major intelectual trece la un partid advers.¹²² Muncitorii rămân dezorientați, cu atât mai mult cu cât prea numerosul stat-major intelectual le atrofiase spiritul de inițiativă și conducere. Se înțelege că dezorientarea aceasta nu putea să dureze veșnic. Făcându-se o întrunire de protestare¹²³ împotriva barbariilor rusești, participanții, în număr de câteva mii, au o plăcută surprindere când constată că sînt *tot ei*, tot aceiași care alcătuiau, pînă nu de mult, armata socialistă. Va să zică, armata exista, mișcarea putea și trebuia să reînceapă chiar din acest moment. Lipsea numai un conducător. Ei bine, s-a găsit și acesta în persoana lui Racovski¹²⁴, om tînăr, cult, energic, plin de viață, absolut devotat, îndeplinind toate condițiile pentru o asemenea misiune.

Mișcarea reîncepu și — lucru foarte natural după o asemenea epocă de comprimare — porni în mod mai zgomotos.

Ce se întîmplă însă ? Guvernării noastre, în loc să păstreze față de această mișcare atitudinea ce se păstrase mai tot timpul și față de cea trecută — ceea ce ar fi avut de rezultat o mișcare pașnică precum fusese și înainte, numai de astă dată cu un caracter pur muncitoresc și pur social-democrat —, guvernării noastre din primul moment încep s-o trateze ca pe o mișcare anarhist-teroristă. Sute de lucrători expulzați, drepturile de întrunire, de organizare, de cuvînt, cu care se învățaseră lucrătorii, sau stingherite, sau — uneori — direct suprimate ; lucrătorii trimiși „la urma lor“ ca vagabonzi, de îndată ce trec dintr-un oraș într-altul pentru propagarea ideilor — și întreaga mișcare decapitată prin exilarea conducătorului, adică a omului care, avînd răspunderea morală a mișcării, prezenta o garanție tocmai că aceasta va rămîne eminentamente social-democrată.

Or, nu există mijloc mai sigur de a prefăce o mișcare socială pașnică într-una anarhico-teroristă decît acela de a o trata ca atare.

N-au lipsit însă nici provocările directe la anarhism. Membrii secției noastre a treia se înscriau în organizațiile muncitorilor, deveneau deci „tovarăși“ și în această calitate țineau discursuri, spunînd că trebuie fapte, nu vorbe și făcînd apel direct la bombe. Astfel, sub cuvînt că manevrează pentru descoperirea unor anarhiști neexistenți, poliția căuta să creeze anarhiști existenți.

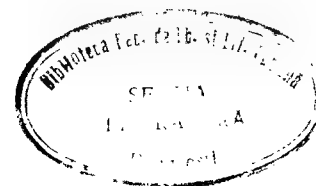
În astfel de condiții nu sînt de mirare nici limbajul violent, nici diapazonul ridicat. De mirare, cu adevărat de mirare, e că mișcarea aceasta n-a devenit în adevăr anarhistă și lucrătorii, dimpotrivă, cu orice ocazie și cu toată energia repudiază anarhismul.

Explicația acestui fenomen, pe cît de îmbucurător pe atît de neînțeles la prima vedere, e următoarea : mai întîi, educația social-democrată, teoretică și practică ce timp de douăzeci de ani s-a dat lucrătorilor și care le-a intrat adînc și în cap și în suflet ; pe urmă e faptul că în țările constituționale orice mișcare modernă de lucrători caută, prin însăși logica lucrurilor, să devie o mișcare social-democrată, și, în sfîrșit — ceea ce nu-i mai puțin important — este influența lui Racovski el însuși, care, deși exilat, nu era omul să se ia după resentimente personale, ci a urmat să influențeze mișcarea, imprimîndu-i caracterul social-democrat, căci el pricepea foarte bine că primejdia pentru o mișcare de lucrători la noi în țară nu poate să vie de la *lege*, ci de la *illegalitate*.

Iar concluzia : reîntrarea în legalitate. În țara noastră, unde starea legală este civilizată-occidentală, iar fondul vieții e în bună parte încă semifeudal și oriental, intrarea în legalitate este încă un remediu pentru multe rele. Intrarea în legalitate față de mișcarea social-democrată a lucrătorilor și tratarea ei ca o mișcare legală și social-democrată, așa cum este ea în realitate și cum și trebuie să fie ; și intrarea în legalitate față de Racovski, dîndu-i-se posibilitatea largă și prin nimic împiedicăta ca să-și dovedească dreptatea cauzei sale față cu țara și justiția ei.

C. Dobrogeanu-Gherea

ADEVĂRUL (BUCUREȘTI), ANUL XXI, NR. 7247 DIN 8 NOIEMBRIE 1909

1 — Textul de față se reproduce după broșura *Concepția materialistă a istoriei*. Conferință ținută la „Cercul studiilor sociale” din București (22 martie 1892). Ediția I a apărut în Stabilimentul grafic I. V. Socec, București, 1892; o a doua ediție a apărut în același an. Studiul a fost tradus în limba franceză și publicat în revista *L'Ère nouvelle* (Paris), anul II, nr. 1, ianuarie 1894, p. 1—24; în ziarul *L'Étudiant socialiste* (Bruxelles), anul III, nr. 6, 7, 8; anul IV, nr. 8, 9, 10, 15, 16; anul V, nr. 2 din 1 și 15 martie, 15 aprilie 1893; 25 martie—10 aprilie, 10—25 aprilie, 25 aprilie—10 mai, 1—15 noiembrie, 15 noiembrie—1 decembrie 1894, 15 decembrie 1894—1 ianuarie 1895. Ediția a III-a a apărut la Cercul de editură socialistă, București, str. Sf. Ioanica nr. 5, 1919, 40 p. O a patra ediție s-a tipărit în colecția „Biblioteca socialistă”, Cercul de editură socialistă, București, 1920, 32 p. Broșura a mai fost tradusă în limba bulgară în 1894, iar o nouă ediție în 1927; în limba sîrbă, la Belgrad, a apărut în 1912; după unele informații, lucrarea a apărut și în limba rusă. A fost reeditată, de asemenea, în: C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice* (ediție adnotată și comentată de Horia Bratu), vol. I, București, E.S.P.L.A., 1956, p. 1—22. Integral a apărut în C. Dobrogeanu-Gherea, *Scrieri social-politice* (sub îngrijirea lui D. Hurezeanu), Editura politică, București, 1968, p. 267—291. Rezumate ale conferinței au apărut în ziarele *Democrația socială*, anul I, nr. 13 și 14 din 29 martie și 5 aprilie 1892; în *Munca*, anul III, nr. 6 din 29 martie 1892; în *Soțial-democrat* (Sofia), nr. 2/1892, p. 264—267. — 9

2 — Este vorba de lucrarea *Societatea primitivă* a lui Lewis H. Morgan, apărută în 1877 la Londra, sub titlul *Ancient Society, or Researches in the lines of human progress from savagery through barbarism to civilization*. — 12

3 — În volumul de *Opere* ale lui Karl Marx și Friedrich Engels, citatul folosit de C. Dobrogeanu-Gherea este astfel: „Potrivit concepției materialiste, momentul hotărîtor în istorie este, în ultimă instanță, producția și reproducția vieții nemijlocite. Dar această producție este și ea de două feluri: pe de o parte, producerea mijloacelor de subzistență — alimente, îmbrăcăminte, locuință — și a uneltelor necesare în acest scop; pe de altă parte, producerea omului însuși, perpetuarea speciei. Rînduiriile sociale în condițiile cărora trăiesc oamenii dintr-o anumită epocă istorică și dintr-o țară sînt determinate de ambele feluri de producție: de treapta de dezvoltare pe care se află, pe de o parte, munca, iar pe de altă parte familia. Cu cît munca este mai puțin dezvoltată, cu cît cantitatea produselor ei și deci și avuția societății este mai limitată, cu atît predomină în orînduirea socială legăturile de gîntă” (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 27—28). — 14

4 — În volumul de *Opere* ale lui Marx și Engels, citatul este: „Desființarea matriarhatului a însemnat *înfrîngerea pe plan istoric universal a sexului feminin*” (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 60). — 18

5 — Congresul socialist internațional de la Paris s-a desfășurat în zilele de 14—20 iulie 1889; au luat parte delegați ai mișcării muncitorești și socialiste din 19 țări, printre care Germania, Anglia, Suedia, Belgia, Bulgaria, Italia, Rusia, România ș.a. Delegația română, formată din: G. Mani, D. Voinov, E. Racoviță, I. Procopiu, M. Săulescu, a luat parte activă la dezbaterile congresului în spiritul principiilor marxiste, respingînd încercările de infiltrare a altor curente de idei, nemarxiste, în-deosebi a anarhismului. Congresul a hotărît, între altele, ca ziua de 1 Mai să constituie sărbătoarea muncii pe care partidele socialiste din toate țările s-o aniverseze în fiecare an, ca Zi internațională de luptă și înfrățire a tuturor muncitorilor. — 38

6 — Articolul *Internaționalismul* a mai fost publicat în: *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea a II-a (1890—1900), București, Editura politică, 1964, p. 88—89.

Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1879—1892, București, Editura politică, 1973, p. 765—766. — 41

7 — Articolul *Socialismul și republica* a fost publicat în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea a II-a (1890—1900), București, Editura politică, 1964, p. 90—92 : în *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1879—1892*, București, Editura politică, 1973, p. 771—775. — 48

8 — Se are în vedere marea guvernare liberală de sub președinția lui Ion C. Brătianu, care s-a aflat la cîrma statului, cu mici întreruperi, între 24 iulie 1876 și 29 aprilie 1886. — 53

9 — Se referă la guvernul conservator de sub președinția lui Las-căr Catargiu aflat la cîrma statului între 27 noiembrie 1891 și 9 decembrie 1894. — 53

10 — În document se face referire la insurecția muncitorilor din Paris (23—26 iunie 1848), prima mare bătălie de clasă în condițiile societății capitaliste. Lupta proletarilor parizieni a fost crunt reprimată de generalul Cavaignac. — 55

11 — Comuna din Paris, proclamată la 18 martie 1871, constituie prima guvernare proletară din lume, care a organizat în chip nou viața economică, socială și politică în capitala Franței. Forțele reacționare interne refugiate la Versailles, cu sprijinul intervenției străine, organizează atacuri succesive asupra Comunei; ultimul punct întărit al comunarilor, fortul Vincennes, cade la 29 mai 1871. În timpul luptei pentru apărarea Comunei și în zilele următoare înăbușirii acesteia, masacrele reacțiunii (au fost uciși peste 20 000) au zguduit întreaga lume, stîrnind un puternic val de protest. Clasicii marxism-leninismului s-au referit în lucrările lor la însemnătatea istorică a Comunei, la învățămintele ei pentru lupta revoluționară a proletariatului. Mișcarea muncitorească și socialistă din România a cîstit an de an Comuna din Paris prin întruniri și demonstrații, prin numeroase articole apărute în coloanele presei socialiste (a se vedea *Comuna din Paris și mișcarea muncitorească și democratică din România*, București, Editura politică, 1972). — 55

12 — Se are în vedere faptul că Ludovic Napoleon Bonaparte, nepotul lui Napoleon I, ales președinte al Republicii franceze (10 decembrie 1848), a acționat în direcția întăririi puterii personale și, prin lovitura de stat de la 2 decembrie 1852, se proclamă împărat al francezilor sub numele de Napoleon al III-lea. — 55

13 — Se referă la „mișcarea boulangistă” din 1886—1889, care a urmărit instaurarea unei dictaturi militare în Franța sub conducerea generalului George Boulanger. — 55

14 — Studiul *D-l Maiorescu* a fost republicat și în ziarul *Munca*, anul III, nr. 18, 19, 20, 21, 22 și 23 din 21 și 28 iunie, 5, 12, 19 și 26 iulie 1892 și în : C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice* (sub îngrijirea lui Horia Bratu), vol. II, București, E.S.P.L.A., 1956, p. 359—383; fragmente în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea a II-a (1890—1900), București, Editura politică, 1964, p. 260—263. — 62

15 — În iunie 1892, T. Maiorescu a ținut la Ploiești conferința *Condițiile progresului omenirii*. C. Dobrogeanu-Gherea a răspuns mentorului junimist prin articolele *D-l Maiorescu*, apărute în *Democrația socială și Munca*. La scurtă vreme apare broșura *C. D. Gherea sau socialiștii și progresul*, semnată S.I.M., Stabilimentul de arte grafice „Progresul”, Ploiești, 1892, 24 p., ca răspuns la articolele sale din presa socialistă. — 62

16 — C. Dobrogeanu-Gherea se referă la studiul *Un răspuns d-lui prim-ministru I. C. Brătianu la discursurile sale de la Craiova și sala Ateneului în privința proprietății* (vezi *Opere complete*, vol. 1, București, Editura politică, 1976, p. 13—39). — 87

17 — Congresul socialist internațional de la Bruxelles a avut loc în zilele de 16—23 august 1891. S-au discutat : problema luptei împotriva anarhismului și a războiului, sărbătorirea zilei de 1 Mai ca Zi a solidarității internaționale a muncitorilor, organizarea profesională a muncitorilor, rolul sindicatelor în luptele economice ale proletariatului. Delegația română, formată din C. Mille, G. Diamandi, D. Țăranu și I. Radovici, a prezentat un raport asupra activității mișcării muncitorești și socialiste din România, în care se relevă rolul acesteia în societatea românească, legăturile sale internaționaliste, aplicarea creatoare a marxismului la condițiile concrete din fiecare țară. Totodată, delegația română a propus înscrierea pe ordinea de zi a viitorului congres a punctului referitor la preocuparea socialiștilor față de problema agrară și situația țărănimii muncitoare. — 91

18 — Se referă la Programul Partidului Național Liberal adoptat la Congresul de la Iași din 8 noiembrie 1892. Congresul a confirmat alegerea, în iunie același an, a lui Dimitrie A. Sturdza ca președinte al partidului. — 95

19 — Reforma agrară legiferată la 14 august 1864 a constituit unul dintre cele mai importante acte legislative înfăptuite în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Potrivit prevederilor legii, țărani au fost eliberați de servituțiile feudale și împrietărit cu pământ din proprietățile statului și ale moșierilor în proporție directă cu numărul vitelor de muncă pe care le posedau. În acest fel, un număr de aproape 468 000 de familii țărănești au primit 1 766 000 ha de pământ, despăgubirea urmînd a fi plătită în timp de 15 ani. Reforma a deschis calea dezvoltării într-un ritm mai intens a capitalismului în agricultura României, deși nu a înlăturat bazele puterii economice a moșierimii, care a mai continuat să dețină și după reformă aproximativ 75% din totalul suprafeței de pământ. Din această cauză, o mare parte a țărănimii a fost nevoită să arendeze loturi de la marii proprietari, fapt pentru care s-au menținut forme semif feudale de producție, ca dijma, învoielile agricole, rușfe-turile etc. — 109

20 — Este vorba de Regulamentul organic, introdus în Țara Românească (iulie 1831) și în Moldova (ianuarie 1832), calificat de K. Marx drept „o expresie pozitivă a goanei după su-pramuncă legalizată prin fiecare paragraf” (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 250). Regu-lamentul menținea, în esență, organizarea de stat feudală (pe care încerca să o modernizeze), constituind o aspră legislație agrară. El a favorizat însă dezvoltarea capitalismului și, prin dispozițiile aproape identice pentru Moldova și Țara Româ-nească, a înlesnit într-o oarecare măsură unificarea instituțiilor în Principatele Române cu scopul de a ușura transformarea lor într-o gubernie țaristă. — 110

21 — Se referă la „așezămintele agrare” din aprilie 1851, care reglementează relațiile agrare din Moldova și Țara Românească pînă în 1864. Deși n-au satisfăcut decît interesele boierimii con-servatoare, aceste legiuri reprezintă un moment însemnat în procesul transformării proprietății feudale în proprietate bur-gheză. Clăcașul începe a fi considerat ca un „chiriaș” pe pămîntul boierului, ca un om liber, și nu ca un aservit. În felul acesta se deschidea în bună măsură drumul boierilor pentru acapararea întregului pământ al clăcașilor. — 110

22 — Autorul se referă la acțiunea guvernului liberal de sub președinția lui Ion C. Brătianu, care a adus în discuția Adu-nării Deputaților proiectul de lege privind constituirea Do-

meniilor Coroanei Regale, formate din 12 moșii, în suprafață de 118 286 ha, din care 67 198 ha de pădure. Prin legea adoptată la 1 octombrie 1884, regele putea exploata aceste terenuri di-rect sau în arendă, fiind scutit de orice taxe de orice natură. Constituirea Domeniilor Coroanei a dus la accentuarea curen-tului antimonarhic în rîndul maselor de la sate și orașe, ostile lui Carol încă de la venirea sa, în 1866, pe tronul României. Din interese politicianiste, conservatorii aflați în opoziție au com-bătut legea, ca mai tîrziu, ajungînd la guvern, s-o aprobe în totul. — 119

23 — Conferința lui C. Dobrogeanu-Gherea despre *Programul practic*, ținută la Clubul muncitorilor din București în ziua de 19 decembrie 1892, a fost publicată rezumativ în ziarul *Munca*, anul III, nr. 45 din 27 decembrie 1892 și republicată de *Lucră-torul (Galați)*, anul I, nr. 11 din 10 ianuarie 1893. — 126

24 — Se are în vedere dezbaterile proiectului de program al Par-tidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, redactat de o comisie formată din Ioan Nădejde, V. G. Morțun, Al. Io-nescu, Al. Gh. Radovici, C. Mille, Al. Georgescu, A. Bacalbașa, și publicat în ziarul *Munca*, anul III, nr. 43 din 13 decembrie 1892 și în *Democrația socială*, anul I, nr. 50 din 13 decembrie 1892. — 126

25 — Vezi adnotarea nr. 11. — 128

26 — Este vorba de aniversarea ziarului *Munca*, apărut la 25 fe-bruarie 1890 ca organ social-democrat al Clubului muncitorilor din București și care a avut un rol deosebit de important în pregătirea politică, ideologică și organizatorică a Congresului de constituire a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, în 1893. Devenit organ al partidului, ziarul *Munca* continuă să apară pînă la 23 octombrie 1894, cînd este înlocuit cu *Lumea nouă*. — 129

27 — Partizan al unor reforme în favoarea țăranilor și a de-mocratizării țării, C. A. Rosetti, în calitate de ministru de in-terne în guvernul I. C. Brătianu, aduce în 1881 în dezbaterile corpurilor legiuitoare un nou proiect de modificare a legii în-voielilor agricole. Pentru a argumenta necesitatea stringentă a ameliorării soartei țărănimii, Rosetti a întreprins o largă an-chetă în legătură cu efectele legislației în vigoare asupra con-dițiilor de viață ale țăranilor. Deși Rosetti a fost silit să demisioneze în 1882 datorită opoziției întâmpinate cu prilejul adu-cerii în discuție a proiectului de lege, acesta a fost în cele din

urmă adoptat la 14 mai 1882, după ce a suferit unele modificări în sens negativ din partea opoziției. — 135

28 — Se referă la noua lege a tocmelilor agricole adoptată de Adunarea deputaților în ședința din 11 mai 1893, care prevedea unele măsuri menite a contribui la îmbunătățirea soartei economice a țăranilor. — 138

29 — Articolul *Chestiunea agrară la Congresul Internațional de la Zürich* s-a publicat în : C. Dobrogeanu-Gherea, *Scrisori social-politice* (sub îngrijirea lui D. Hurezeanu), București, Editura politică, 1968, p. 191—194. — 145

30 — Lucrările Congresului socialist internațional de la Zürich s-au desfășurat în zilele de 6—13 august 1893, luând parte 440 de delegați din 25 de state din Europa, America și Australia. Din România a participat o delegație formată din C. Dobrogeanu-Gherea, C. Mille, I. Digrim, I. Radovici și Gr. Panaitescu. Congresul a dezbătut o serie de probleme referitoare la întărirea marxistă a partidelor muncitorești, combaterea anarhismului, acțiunea politică și economică, relațiile dintre partid și syndicate. Raportul delegației române a determinat adoptarea unei rezoluții în problema agrară vizând activitatea partidelor socialiste pentru organizarea muncitorilor agricoli alături de rîndurile proletarietului. Cu acest prilej, C. Dobrogeanu-Gherea are o nouă întrevvedere cu F. Engels, după ce, inițial, îl întâlnise la Londra. — 145

31 — Vezi adnotarea nr. 11. — 152

32 — Articolul anunțat de C. Dobrogeanu-Gherea despre *Dizidențele din partidul socialist* n-a mai apărut. Aspecte ale temei și îndeosebi ale luptei pentru menținerea și întărirea rîndurilor mișcării muncitorești din România sînt tratate într-o serie de alte materiale aflate în cuprinsul volumului de față. — 156

33 — Articolul *Anarhiștii și socialiștii* a fost reprodus de ziarul *Lumea nouă*, anul IV, seria a II-a, nr. 1 din 22 noiembrie 1898. — 161

34 — Articolul *Insemnătatea zilei de 1 Mai* a fost republicat în ziarul *Lumea nouă*, anul V, seria a II-a, nr. 22 din 19 aprilie 1899. — 164

35 — Vezi adnotarea nr. 5. — 164

36 — Conferința lui C. Dobrogeanu-Gherea, cu tema *Teoria salariilor* a avut loc în ziua de 21 mai 1894 la Clubul muncitorilor din București. — 168

37 — Textul conferinței lui C. Dobrogeanu-Gherea despre *Ziarul nostru zilnic* a fost reeditat în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea a II-a (1890—1900), București, Editura politică, 1964, p. 108—111. — 176

38 — Congresul de constituire a P.S.D.M.R. din 31 martie—3 aprilie 1893, ale cărui lucrări au fost prezidate și de C. Dobrogeanu-Gherea, a hotărît editarea unui organ zilnic al partidului, hotărîre confirmată de Congresul partidului, din 20—22 aprilie 1894. În virtutea acestui fapt, la 2 noiembrie 1894, a apărut la București pînă la 1 octombrie 1900 cotidianul *Lumea nouă*. — 176

39 — În urma modificării Constituției a fost adoptată, la 29 iunie 1844, noua lege electorală, care împarte corpul electoral, după criterii cenzitare, în trei colegii pentru Adunarea deputaților și în două colegii pentru Senat. — 179

40 — Articolul *Legalismul socialiștilor* a fost republicat și în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea a II-a (1890—1900), București, Editura politică, 1964, p. 444—445 ; fragmente în *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. Documente*, București, Editura politică, 1974, p. 107. — 183

41 — Se are în vedere Manifestul lansat de gruparea din Iași a Partidei socialiste din 19 aprilie 1887, prin care se expune poziția tactică principială a socialiștilor români față de partidele politice ale claselor dominante. Prin acest manifest, socialiștii chemau masele să se abțină de la orice manifestări ostile regelui Carol sosit la Iași, organizate de „Opoziția unită”, în vederea răsturnării guvernului liberal. Poziția tactică a socialiștilor ieșeni, deși inițial n-a avut rezultatul scontat, s-a bucurat de aprecieri pozitive din partea celorlalte organizații socialiste din țară și chiar din străinătate. Organizațiile socialiste din Iași și București, printr-un comunicat comun dat publicității, stabileau tactica unitară de acțiune față de partidele politice în funcție de politica acestora : conservatoare, liberală sau radicală. — 183

42 — Unele din articolele apărute în serialul *Proprietatea și legea minelor*, și anume : *Evoluția proprietății, Dispariția fatală*

a proprietății, *Priceperea falsă a socialismului, Ce e socialismul?*, *Urmările organizației socialiste*, au fost reunite în broșură sub titlul: C. Dobrogeanu-Gherea, *Pagini socialiste*, apărută în colecția „Cartea muncitorului”, nr. 3, București, Tipografia „Progresul” [1918], 32 p. În nota însoțitoare, la p. 3, se spune: „Paginile ce urmează au fost publicate acum un sfert de veac de *Lumea nouă* și pe cât știm nu au fost adunate în broșură până acum. Le dezgropăm, adînc convinși că în sfertul de veac ce a trecut peste ele vremea nu a schimbat nimic din valoarea lor culturală și educativă-socialistă, iar dacă ar fi să dezvoităm noi ideile ce ele cuprind nu am putea-o face mai bine decît marele nostru dascăl a făcut-o”. Studiul în întregime a mai fost publicat în *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1893-1900*, București, Editura politică, 1969, p. 276—298. Fragmente (*Ce e socialismul?*) au apărut în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea a II-a (1890—1900), București, Editura politică, 1964, p. 451—456; *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. Documente*, București, Editura politică, 1974, p. 179—289. — 186

43 — Legea minelor a fost adoptată de Adunarea deputaților la 21 aprilie 1895 și a fost modificată la 19 aprilie 1900. Ea cuprindea în titlul XVIII, articolele 107—138, unele dispoziții relative la Casa de ajutor și la Casa de pensii, organizate pentru a veni în ajutorul muncitorilor care lucrau în mine, cariere și stabilimentele și fabricile dependente de industria mineritului; modul de funcționare defectuos al acestor organisme a redus însă mult eficacitatea legii. — 186

44 — Studiul *Legea minelor și socialiștii* a apărut într-o serie de nouă articole în *Lumea nouă*, anul I, nr. 65, 66, 67, 70, 84, 85, 88, 89, 90 și 91 din 13, 14, 15, 18, 20 ianuarie, 2, 4, 7, 8, 9 și 10 februarie 1895. În același an, cu excepția articolului *Legea minelor și proprietatea*, studiul a fost editat sub formă de broșură: *Legea minelor și socialiștii*, sub semnătura De la Olt, Biblioteca ziarului *Lumea nouă*, nr. 1, București, Tipografia nouă, 1895, 67 p., însoțit de următoarea notă: „Față cu însemnătatea proiectului de lege a minelor, atît din punctul de vedere al bogației generale a țării cît și din punctul de vedere al soartei ce se creează viitorilor lucrători minieri din România, redacția *Lumii noi* a crezut de cuviință să dea la lumină broșura de față care cuprinde o serie de articole publicate în acest ziar. Cu această broșură se inaugurează totodată Biblioteca ziarului

„*Lumea nouă*””. Prima parte a studiului a fost republicată și în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea a II-a (1890—1900), București, Editura politică, 1964, p. 456—458; fragmente în *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. Documente*, București, Editura politică, 1974, p. 518—520. — 211

45 — În activitatea pentru dobîndirea votului universal, socialiștii români au folosit o gamă multiplă de manifestări politice atît în rîndul maselor muncitoare, cît și de la tribuna Parlamentului, căutînd să atragă în această acțiune unele grupări și reprezentanți ai burgheziei care aveau o orientare democratică. În acest scop, din inițiativa P.S.D.M.R. s-a creat în 1895 „Liga votului universal”, la care au aderat și persoane cu vederi burghezo-democratice de la redacțiile ziarelor *Adevărul*, *Românul* ș.a. — 251

46 — Articolul *Supraproducția intelectualilor* a fost reprodus în: I. Gherea (C. Dobrogeanu), *Studii critice* (sub îngrijirea lui Barbu Lăzăreanu), vol. IV, București, Editura „Alcalay”, 1925, p. 89—95; C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice* (ediție adnotată și comentată de Horia Bratu), vol. I, București, E.S.P.L.A., 1956, p. 352—356. — 260

47 — Se are în vedere proiectul de lege asupra învățămîntului secundar și superior propus de guvernul conservator de sub președinția lui Lascăr Catargiu și votat de Adunarea deputaților abia în ședința din 24 martie 1898 și modificat ulterior în mai multe rînduri. — 260

48 — Articolul *Friedrich Engels* a fost reprodus în: I. Gherea (C. Dobrogeanu), *Studii critice* (sub îngrijirea lui Barbu Lăzăreanu), vol. V, București, Editura „Alcalay”, 1927, p. 293—297; C. Dobrogeanu-Gherea, *Scriseri social-politice* (sub îngrijirea lui D. Hurezeanu), București, Editura politică, 1968, p. 194—197; *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1893—1900*, București, Editura politică, 1969, p. 361—363; *Friedrich Engels în publicistica română*, București, f.e., 1970, p. 202—204; *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. Documente*, București, Editura politică, 1974, p. 722—725; în *Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă. 1870—1900* (sub îngrijirea lui T. Avramescu), București, Editura „Minerva”, 1975, p. 545—548; Fragmente au apărut în *Lumea nouă*, anul III, nr. 926 din 14 august 1897. — 267

49 — Este vorba de poezia *Moartea lui Fulger*, de G. Coșbuc. — 268

50 — Conferința lui C. Dobrogeanu-Gherea cu tema *Ce este socialismul?* a avut loc la Clubul muncitorilor din Ploiești în ziua de 3 martie 1896. Fiind anunțată de ziarul *Lumea nouă* încă din 14 februarie 1896, la conferință au participat numeroși muncitori socialiști atât din localitate cât și din București și Cimpina. — 277

51 — Iată cum prezenta în continuare reporterul ziarului *Lumea nouă* rezumatul conferinței lui Gherea:

„Aci Dobrogeanu-Gherea a făcut o magistrală expunere de ce înseamnă crizele de supraproducție în industrie și agricultură, cum aceste crize își întind influența lor pînă în părțile cele mai îndepărtate, producînd schimbări în trai, în viața morală, culturală, artistică etc., etc. A trecut apoi la a doua mare caracteristică a epocii capitalist-burgeze: producerea în colectiv, și dezvoltînd-o și pe aceasta, în marginile ce-i erau permise, a trecut la o a treia mare caracteristică a societății de azi: nesiguranța zilei de mîine. Cît de măreață și nobilă a fost gîndirea exprimată după dezvăluirea tuturor suferințelor ce rezultă pentru omenire din alcătuirea socială așa cum a ajuns azi:

— Mă mir cum de oamenii din zilele noastre sînt nu așa de răi, dar așa de buni!

După incomparabila analiză a relațiilor economico-sociale din epoca burghezo-capitalistă, conferențiarul a atacat, în fine, punctul culminant al conferinței: *ce este societatea socialistă*, și aci, stăpîn pe elementele căpătate în cursul dezvoltărilor de pînă acum, Dobrogeanu-Gherea s-a arătat un virtuos al dialecticii, și, dacă e să admitem sentința lui Marmontel că dialectica e nervul elocvenței, atunci Dobrogeanu-Gherea a fost într-adevăr elocvent. Imposibilitatea ivirii crizelor de supraproducție datorită dezvoltării statisticilor, aranjarea deci a producției universale, apoi producerea pentru consumare și nu pentru schimb: iată în liniamente generale primele binefaceri mari ale societății socialiste.

Desigur că cele spuse pînă aci nu pot avea cea mai mică pretenție de a fi rezumatul admirabilei conferințe a lui Dobrogeanu-Gherea: sînt numai reminiscențe cît se poate de fugitive, scrise la o masă de redacție, avînd ceasornicul înaintea ochilor. Ceea ce sînt convins e că din marele număr de ascul-

tători care umpleau sala nu s-ar fi găsit unul căruia după finirea conferinței, punîndu-i-se întrebarea:

— Crezi tu în viitorul socialismului, să fi putut răspunde:

— Nu!“ *Sullivan*

„*Memento*. Dobrogeanu-Gherea a promis pentru luna aceasta o conferință la Clubul muncitorilor din Capitală. Subiectul *Socialismul ca știință și ca artă*. Conferința fiind pregătită pentru aceia ce au deja oarecare cunoștințe în această materie, prietenii și tinerimea cultă sînt, în special, avizați să asiste“ (*Lumea nouă*, București, anul II, nr. 457 din 7 martie 1896).

Conferința anunțată cu titlul de mai sus nu știm să fi avut loc. — 278

52 — Articolul *Insemnătatea istorică a lui 1 Mai* a fost tradus în limba bulgară și publicat în *Rabotnicesko Delo* (Sofia), anul II, nr. 2, aprilie 1904, p. 193—196; în *România muncitoare*, anul I, seria a II-a, nr. 7 din 18 aprilie (1 mai) 1905; în *Socialismul*, anul XIV, nr. 94 din 1 mai 1920; în *Viața sindicală*, anul II, nr. 42 din 1 mai 1922; în C. Dobrogeanu-Gherea, *Scrisori social-politice* (sub îngrijirea lui D. Hurezeanu), București, Editura politică, 1968, p. 197—200. — 279

53 — Reforma lui Martin Luther, întemeietorul protestantismului german, în esență, a constatat în negarea rolului bisericii catolice și al clerului ca mijlocitori între om și divinitate, în afirmarea mîntuirii prin credință și în proclamarea autorității exclusive a textelor biblice. — 279

54 — Autorul are în vedere sub numele de starea a treia burghezia și masele populare care au luptat împotriva rînduielilor feudale în revoluția franceză de la 1789. — 279

55 — Vezi adnotarea nr. 5. — 280

56 — *Prefața* lui C. Dobrogeanu-Gherea la cartea *Mediul social ca factor patologic*, a dr. Șt. Stîncă, a mai apărut în studiul *Un medic socialist. Ștefan Stîncă*, de I. Felea, „Biblioteca socialistă“, nr. 99, Editura P.S.D., București, 1947, p. 5—12. Fragmente în *Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă. 1870—1900* (sub îngrijirea lui T. Avramescu), București, Editura „Minerva“, 1975, p. 668—669. — 292

57 — Lucrarea dr. Ștefan Stîncă *Mediul social ca factor patologic* a fost susținută ca teză de doctorat în medicină în 1891 și a apărut într-o nouă ediție, la Iași, în 1897, în Tipografia „H. Goldner“, 107 p. + XIV. — 292

58 — Adunarea deputaților, în ședința sa din ziua de 9 mai 1877, a votat în unanimitate proclamarea independenței de stat depline a României. Acest act istoric a fost pecetluit prin jertfa de sînge a armatei române în războiul neahtîrării din 1877—1878, purtat pe cîmpul de bătăie în vestitele lupte de la Plevna, Grivița, Smîrdan, Vidin, Rahova. Rolul determinant în asigurarea victoriei l-au avut masele populare, ca și unele personalități marcante, progresiste ale vremii. — 302

59 — Articolul *Legende* s-a reeditat în : I. Gherea (C. Dobrogeanu), *Studii critice* (sub îngrijirea lui Barbu Lăzăreanu), vol. IV, București, Editura „Alcalay”, 1925, p. 153—158; în C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice* (ediție adnotată și comentată de Horia Bratu), vol. II, București, E.S.P.L.A., 1956, p. 384—387. — 302

60 — În ediția de față s-a folosit textul din broșura *Studiu critic asupra socialismului în România, de Un vechi socialist*, București, Editura tipografiei „Speranța”, 1900, 34 p. Inițial studiul a apărut în ziarul *Adevărul*, anul XIII, nr. 3940, 3941, 3942, 3943, 3944 din 16, 17, 18, 19 și 20 aprilie 1900, sub titlul *Socialismul român. Este el o plantă exotică?*, însoțit de următoarea notă a lui Ion Teodorescu, prim redactor : „Îndată după intrarea unei părți din socialiști la liberali, *Adevărul* a făcut o anchetă asupra motivelor ce au determinat această mișcare politică, pentru care publicul nu prea fusese pregătit, cît și asupra noii situații create socialismului în România. Eu personal m-am adresat la unul din vechii luptători... După o lungă întîrziere, datorită unei mature cugetări, amicul meu — care deocamdată ține mult să rămînă un simplu anonim — mi-a răspuns cu o voluminoasă și extrem de interesantă scrisoare. O dau astfel precum am primit-o, fără cea mai mică modificare. Ea va urma în 4—5 foiletoane succesive. Iată-o”. Ziarul socialist *Lumea nouă*, sub titlul *Socialismul român. Este el o plantă exotică?*, republică imediat studiul în nr. 53, 54, 55, 56 și 57 din 23 și 30 iulie, 6, 13 și 20 august 1900, însoțit de cîteva rînduri, și anume : „Ziarul *Adevărul* a publicat în cîteva foiletoane o importantă scriere cu titlul acesta, datorită *Unui vechi socialist*, actualmente în străinătate, care confirmă vederile noastre în privința mișcării socialiste din România. O împărtășim și cititorilor noștri, recomandînd-o atențiunii lor”. Sub titlul *Studiu critic asupra socialismului în România*, de C. Dobrogeanu-Gherea, a mai fost publicat în revista *Facia*, anul I, nr. 23, 24, 25, 26 și 27 din 14, 21 și 28 august, 4 și 27 septembrie 1910, p. 357—359, 373—376, 389—392, 407—410 și însoțit, la rîndul său, de următoarea notă a

redacției : „Acum zece ani, în 1900, după trecerea cîtorva socialiști la liberali, a apărut, sub titlul de mai sus, o broșură, iscălită «Un vechi socialist». Broșura a apărut sub forma unor scrisori adresate unui prieten. Autorul ei era d-l C. Dobrogeanu-Gherea. Retipărim acum cea mai mare parte dintr-însa, fiindcă, deși au trecut zece ani de atunci, ea are totuși un caracter de actualitate, care face impresiunea că a fost scrisă în vederea problemelor și a discuțiilor de idei care agită azi țara noastră. Pentru cei mai mulți dintre cititorii noștri, broșura d-lui Dobrogeanu-Gherea este ca și inedită, fiindcă sau n-au luat pe vremuri cunoștință de cuprinsul ei, sau o vor fi uitat. Angajăm pe cititorii noștri în mod cu deosebite stăruitor ca să urmărească cu atenție expunerea autorului. Ei vor găsi condensat pe scurt întreaga teorie a socialismului aplicat țării noastre și nevoilor noastre, o cercetare critică a acțiunii publice a fostului partid socialist — după părerea noastră mișcarea de azi are mult de învățat din critica aceasta — și o întîmpinare la argumentele pe care le-au întrebuițat pe vremuri foștii socialiști pentru a fugi din partid. Argumentele d-lui Gherea nu și-au pierdut nici azi valoarea. Ele pot servi admirabil ca o bază de discuție în contra «tinerimii generoase» și a tuturor acelor : poporaniști și reacționari, care vorbesc de socialism ca de o plantă exotică. Credem că aducem un folos real atît mișcării socialiste, cît și tuturor acelor care vor să cunoască de aproape complexul ideilor care se leagă de existența partidului socialist în România și de trecerea generoșilor la liberali, dînd la lumină acest studiu, care, după cum am spus, va fi pentru cei mai mulți absolut inedit”. O nouă ediție a broșurii, sub titlul : C. Dobrogeanu-Gherea, *Socialismul în România. Este socialismul la noi o plantă exotică?*, a apărut în colecția „Biblioteca proletariatului”, nr. 4, /1918/, 20 p. Integral, s-a tipărit în *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1893—1900*, București, Editura politică, 1969, p. 807—830; fragmente în *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. Documente*, București, Editura politică, 1974, p. 587—591. — 315

61 — Studiul, însoțit de o scrisoare adresată de C. Dobrogeanu-Gherea lui C. Rădulescu-Motru, a fost republicat în revista *Viitorul social*, anul I, nr. 9, aprilie 1908, p. 169—194; un important fragment, sub titlul *Statul*, referitor la concepția marxistă asupra statului, a fost reprodus în *Socialismul*, anul IX, nr. 36 din 14/27 februarie 1919. — 343

62 — Termen legat de numele lui François Claudius Koenigstein, zis Ravachol (1859—1892), anarhist francez, autor a numeroase atentate; arestat, a fost ghilotinat. — 343

63 — Articolul a apărut însoțit de următoarea notă a redacției ziarului:

„Prietenii de altădată ai socialismului: S. Sanielevici în revista *Economia națională* și vechiul și încercatul socialist I. Nădejde în *Noua revistă română*, au susținut amândoi că socialismul în țara românească n-are rațiunea de a fi. Produs al țărilor cu viață economică înaintată, al țărilor cu mare industrie, el n-are nici un teren într-o țară ca a noastră, lipsită de această industrie, și deci socialismul trebuie să dispară, iar socialiștii cîți au rămas să se prefacă în burghezi cinstiți.

România muncitoare s-a adresat vechiului socialist C. Dobrogeanu-Gherea cerindu-i opinia în această privință. D-l Gherea ne trimite un răspuns căruia îi dăm loc în numărul de față și pentru care comitetul nostru de redacție îi aduce cele mai călduroase mulțumiri“.

A fost publicat sub titlul: *Socialismul își are rațiunea?*, în *Calendarul muncii pe anul 1908*, Biblioteca „România muncitoare“, nr. 10, Cercul de editură socialistă, București, 1907, p. 25—28. Cu acest prilej au fost omise următoarele două pasaje: „Și, cu toate acestea, cam așa argumentează excelentul și vechiul meu amic I. Nădejde. Ceea ce face ca chiar oameni de valoarea unui I. Nădejde să cadă într-o greșală așa de mare e confuzia pe care ei o fac între socialism în general și tactica socialistă în special“; „Ei bine, S. Sanielevici, ca și excelentul și vechiul meu prieten I. Nădejde fac tocmai această din urmă greșală și confuzie“.

A fost reprodus integral în „Adevărul“ (Budapesta), anul XI, nr. 25 din 20 iunie 1913 și reeditat în *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1900—1909*, București, Editura politică, 1975, p. 71—73. — 371

64 — Interviu și informare reproduse în *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1900—1909*, București, Editura politică, 1975, p. 183. — 375

65 — Articolul a fost publicat și în *Social-democrația* (Iași), anul I, nr. 6 din 14 iulie 1918; reeditat în *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1900—1909*, București, Editura politică, 1975, p. 233—235. — 376

66 — Articolul, dintr-o evidentă eroare tipografică, a apărut sub titlul: *Din elita socialistă*. A fost republicat în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II (1900—1921), partea I (1900—1907), București, Editura politică, 1966, p. 247—248. — 379

67 — Adepții „economismului“ — curent oportunist în social-democrația rusă, promovat la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea — erau grupați în jurul revistelor *Rabociaia Misl* (*Gîndirea muncitorească*) și *Rabocce Delo* (*Cauza muncitorească*); ei limitau sarcinile proletariatului la lupta economică și negau rolul conducător al partidului clasei muncitoare, ploconindu-se în fața caracterului spontan al mișcării muncitorești; ca o urmare firească, subapreciau importanța teoriei revoluționare. — 384

68 — Socialiștii-revoluționari, partid mic-burghez din Rusia, a luat ființă la sfîrșitul anului 1901—începutul lui 1902 prin contopirea mai multor cercuri și grupuri narodnice; concepțiile lor reprezentau un amestec eclectic de idei narodnice și revizioniste. — 386

69 — Locul interpreților în aceste evenimente este schimbat. Socialistul-revoluționar E. S. Sazonov l-a ucis la 15 iulie 1904 pe V. K. Pleve, om de stat reacționar, din 1902 ministru al afacerilor interne al Rusiei țariste. Studentul S. V. Balmașev, socialist-revoluționar, l-a împușcat la 2 aprilie 1902 pe ministrul afacerilor interne D. G. Sipeaghin, fapt pentru care, la 3 mai 1902, a fost spînzurat. Serghei Aleksandrovici Romanov (1897—1905), mare duce, guvernator general al Moscovei și comandant al trupelor din regiunea militară Moscova, a fost ucis de socialistul-revoluționar I. P. Kaleaev. — 386

70 — La Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. (17/30 iulie—10/23 august 1903) s-a produs sciziunea între adepții curentului leninist aflați în majoritate (bolșevici) și cei ai lui L. Martov, în minoritate (menșevici). G. V. Plehanov nu era atunci liderul menșevicilor. După congres, el s-a situat pe o poziție împăciuitoare față de oportuniști, alăturîndu-se mai tîrziu menșevicilor. — 386

71 — Bundul (Uniunea generală a muncitorilor evrei din Lituania, Polonia și Rusia) a fost creat în 1897. — 386

72 — Sub termenul de Partid poporanist trebuie înțelese diversele grupuri de orientare narodnică care mai ființau în Rusia. — 386

73 — Este vorba de răscoala din 14 decembrie 1825 a unei părți din garnizoana Petersburg sub conducerea unor revoluționari din rîndul nobilimii; a fost înăbușită în mod crunt de țarism. — 390

74 — În 1904—1905 au avut loc mai multe congrese ale zemstelor, care au întreținut iluzia unei liberalizări a regimului existent în Rusia acelor ani. — 393

75 — Conferința de la Algeiras (Spania) s-a ținut la începutul anului 1906 cu participarea marilor puteri Franța, Anglia, Germania, Italia, Rusia pentru a rezolva criza marocană. S-a definit cu această ocazie noul raport de forțe existent între marile puteri. Franța a primit un ajutor hotărîtor din partea Angliei, demonstrîndu-se astfel Germaniei soliditatea antantei franco-engleze. Rusia țaristă, slăbită de războiul cu Japonia și avînd nevoie de ajutorul finanței franceze, i-a acordat acesteia sprijinul său diplomatic. Ca urmare, conferința a recunoscut formal egalitatea intereselor economice ale marilor puteri în Maroc, dar asigurarea „ordinii interne” în țară și controlul asupra poliției marocane se transmiteau Franței. A fost un succes important al imperialismului francez, care i-a înlesnit ulterior cucerirea Marocului. — 400

76 — În *România muncitoare*, anul IV, seria a II-a, nr. 7 din 13—20 aprilie 1908 (sub titlul *Intîi Mai, serbarea înfrățirii*) și anul VI, seria a II-a, nr. 13 din 18 aprilie 1910 (sub titlul *Serbarea muncii*), sînt reproduse fragmente din acest articol. Textul integral a fost republicat în *Socialismul*, anul IX, nr. 75 din 1 mai 1919. — 403

77 — Este vorba de Congresul socialist internațional de la Bruxelles. — 405

78 — Conferința a fost anunțată, ca parte integrantă a ciclului de expuneri organizat de Cercul „România muncitoare” din București — cu participarea unor cunoscuți oameni de cultură, ca D. Voinov, dr. I. Cantacuzino —, în ziarul *România muncitoare*, anul II, seria a II-a, nr. 9 din 30 aprilie 1906. În nr. 15 din 11—18 iunie 1906, același organ de presă semna la rubrica *Știri*: „Anunțăm că importanta conferință a tov. C. Dobrogeanu-Gherea va apare în curînd în broșură; din această cauză nu vom mai face darea ei de seamă în ziar”. După o primă ediție, în 1906, studiul a fost republicat în „Biblioteca socialistă” a Editurii P.S.D., ediția a II-a, București, 1944; edi-

ția a III-a (cu o introducere biografică de C. Titel-Petrescu), București, 1945; ediția a IV-a, București, 1946. — 408

79 — Este vorba de articolul *Din etica socialistă*, publicat în *România muncitoare*, anul I, seria a II-a, nr. 14 din 5 iunie 1905 (vezi volumul de față, p. 379—381). — 408

80 — Se referă la lucrarea lui Werner Sombart, *Sozialismus und soziale Bewegung* (1897, trad. în franceză în 1901). — 409

81 — Este vorba de manifestația de stradă a studențimii bucureștene, care a avut loc, din îndemnul lui N. Iorga, la 13 martie 1906, în semn de condamnare a cosmopolitismului claselor dominante. — 415

82 — Într-o ultimă traducere, citatul sună astfel: „Abia burghezia a arătat ce este în stare să realizeze activitatea omească. Ea a realizat opere minunate, dar de cu totul altă natură decît piramidele egiptene, apeductele romane, catedralele gotice; ea a întreprins cu totul alte expediții decît migrațiunea popoarelor și cruciadele. Burghezia nu poate să existe fără a revoluționa neîncetat uneltele de producție, deci relațiile de producție și prin urmare toate relațiile sociale” (K. Marx, F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, în *Opere*, vol. 4, București, Editura politică, 1963, p. 469). — 427

83 — „Spre marea mîhnire a reacționarilor, ea i-a smuls industriei de sub picioare terenul național. Străvechile industrii naționale au fost distruse și continuă să fie distruse pe zi ce trece. Ele sînt înlăturate de industrii noi, a căror introducere devine o chestiune vitală pentru toate națiunile civilizate...” (K. Marx, F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, în *op. cit.*, p. 469). — 428

84 — „Burghezia, prin rapida perfecționare a tuturor uneltelor de producție, prin comunicațiile infinit înlesnite, antrenează în civilizație toate națiunile, pînă și pe cele mai barbare” (K. Marx, F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, în *op. cit.*, p. 470). — 428

85 — „Burghezia a creat, în cursul dominației ei de clasă, care datează de abia o sută de ani, mult mai multe și mai uriașe forțe de producție decît toate generațiile trecute laolaltă. Subjugarea forțelor naturii, mașinismul, aplicarea chimiei în industrie și agricultură, navigația cu aburi, căile ferate, telegraful electric, desțelenirea unor întregi continente, fluviul făcute navi-

gabile, populații întregi ieșite ca din pământ — care dintre secolele trecute ar fi putut să bănuiască că în sinul muncii sociale dormitau astfel de forțe de producție!” (K. Marx, F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, în *op. cit.*, p. 470—471). — 428

86 — Pină aici a fost textul propriu-zis al conferinței. Gherea a mai adăugat, drept postfață, când a publicat conferința în broșură, ceea ce urmează. — 438

87 — Aceste amintiri dezvăluie o pagină dramatică din viața lui Gherea. Recunoscut de agenții ohranei țariste veniți cu armata rusă în timpul războiului de la 1877—1878, el a fost răpit în mod brutal (deși beneficia de un pașaport american, sub numele de Robert Jinks) la Galați, în toamna anului 1878, și dus în Rusia. După ce a cunoscut ororile închisorilor țariste, a fost implicat în procesul grupului revoluționar narodnic, cunoscut ca „Procesul celor 193”, și deportat fără termen în localitatea Mezen, de lângă Marea Albă. Va reuși să evadeze și după numeroase peripeții, trecând și prin Londra și Paris, în toamna lui 1879 se va reîntoarce în România. Amintirile au fost reunite într-o broșură, tipărită în Biblioteca „Lumen”, București, 1910; republicată sub titlul *Amintiri din trecutul îndepărtat*, în colecția „Scriitori români”, publicație săptămînală, București, Editura „Alcalay”, 1916; un larg fragment este publicat în *Lupta zilnică*, anul XI, nr. 107 din 10 mai 1915. Reeditată, sub titlul *Din trecutul depărtat*, în I. Gherea (C. Dobrogeanu), *Studii critice*, vol. IV (sub îngrijirea lui Barbu Lăzăreanu), București, Editura „Alcalay”, 1925, p. 63—83. Sub titlul *Amintiri din trecutul îndepărtat* s-a tipărit din nou, în volumele: C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice* (ediție adnotată și comentată de Horia Bratu), vol. II, București, E.S.P.L.A., 1956, p. 388—400; C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice* (ediție îngrijită și prefăcută de Horia Bratu), București, „Biblioteca școlarului”, Editura tineretului, 1957, p. 309—325 (fragment); C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice* (antologie, prefăcută și tabel cronologic de Z. Ornea), București, Editura „Minerva”, 1976, p. 371—386 (fragment). — 439

88 — Romancierul francez Pierre Alexis Ponson du Terrail (1829—1871) s-a remarcat mai ales prin romane-foileton ce i-au adus o mare popularitate, cunoscut fiind și astăzi ciclul *Rocambole*. — 442

89 — Acest răspuns a lui Gherea a fost republicat, cu unele omisiuni, în *Presa muncitorească și socialistă din România*,

vol. II (1900—1921), partea a II-a (1907—1916), București, Editura politică, 1968, p. 81—86. — 454

90 — Recenzia a apărut de fapt în revista *Viața românească*, anul I, nr. 7, septembrie 1906, p. 137—139. — 454

91 — Articolul lui Șărcăleanu (pseudonimul lui C. Stere) la care Gherea face referiri în studiul de față a apărut în *Viața românească* (anul I, nr. 1, martie 1906, p. 50—77), sub titlul *Cîntarea pătimirii noastre*. — 462

92 — C. Stere vine la Iași din Basarabia în 1892, aureolat de trecutul său revoluționar, ce a cunoscut și experiența amară a exilului siberian, dar, în același timp, înarmat cu concepții de esență narodnică, pe care le vom regăsi în programul ideologic al poporanismului român. — 464

93 — Este vorba de greva corpului universitar din București și Iași de la începutul anului 1907 împotriva legii de funcționare a învățămîntului superior propusă de ministrul instrucțiunii publice, C. Dissescu; se vizau crearea unor noi catedre universitare și restrîngerea altora. Ca urmare a opoziției manifestate de senatele celor două universități, Parlamentul a respins proiectul de lege. — 466

94 — Duma de Stat a fost o adunare legislativă reprezentativă a Rusiei țariste între 1906 și 1917, creată în scopul abaterii maselor de la calea de luptă revoluționară. — 468

95 — Studiul, însoțit de o scrisoare adresată lui Ion Sion, reprezenta, în concepția autorului, partea introductivă a răspunsului pe care Gherea se pregătea să-l dea poporanismului. Au fost publicate fragmente în *Socialismul*, anul XIV, nr. 98 din 9 mai 1920. *Calendarul muncii pe 1925*, București, 1925, p. 58—60; reeditat în: I. Gherea (C. Dobrogeanu), *Studii critice*, vol. IV (sub îngrijirea lui Barbu Lăzăreanu), București, Editura „Alcalay”, 1925, p. 166—174; însoțit de o introducere biografică a lui Ilie Moscovici, în „Biblioteca socialistă”, Editura P.S.D., 1945; în C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice*, vol. I (ediție adnotată și comentată de Horia Bratu), București, Editura de stat pentru literatură și artă, 1956, p. 411—416; în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II (1900—1921), partea a II-a (1907—1916), București, Editura politică, 1968, p. 67—70; C. Dobrogeanu-Gherea, *Scrieri social-politice* (sub îngrijirea lui D. Hurezeanu), București, Editura politică, 1968, p. 200—206. — 470

96 — Este vorba de Henry Draper (1837—1882), astronom american. — 473

97 — Studiul a fost editat imediat după apariție, ca broșură, sub titlul *Cuvinte uitate*, în Biblioteca „Viitorul social”, nr. 7, Editura revistei *Viitorul social*, Iași [f.a.]. Un fragment, sub titlul *Regimul legal și regimul de ilegalitate* a fost reprodus în „Adevărul”, an. XX, nr. 6751 din 17 iunie 1908, și altul, sub titlul *Rolul și atitudinea socialistului*, a fost publicat în *Viitorul social*, anul I, seria a IV-a, nr. 1, octombrie 1946, p. 10—13. Reeditat: în C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice* (ediție adnotată și comentată de Horia Bratu), vol. I, București, E.S.P.L.A., 1956; în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II (1900—1921), partea a II-a (1907—1916), București, Editura politică, 1968, p. 86—101; C. Dobrogeanu-Gherea, *Scrieri social-politice* (sub îngrijirea lui D. Hurezeanu), București, Editura politică, 1968, p. 206—233; fragmente au fost reproduse în *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. Documente*, București, Editura politică, 1974, p. 121—122; 526—527. — 476

98 — Se referă la *Judecata posterității și judecata contemporanilor* (vezi volumul de față, p. 470—475). — 476

99 — Studiul lui C. Stere, *Social-democratism sau poporanism*, a apărut în *Viața românească*, anul II, nr. 8, 9, 10 și 11, august, septembrie, octombrie și noiembrie 1907, p. 170 — 193, 313—341; anul III, nr. 1 și 4, ianuarie și aprilie 1908, p. 49—75 și 59—80. — 476

100 — Gherea își va relua pe larg demonstrația în *Neotobăgia*. — 476

101 — Vezi adnotarea nr. 91. — 476

102 — Supranumele lui Jupîn Dumitrache, cunoscut personaj din comedia lui I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*. — 478

103 — Este vorba de Gh. Lazăr (1779—1883), cărturar iluminist, fondator al învățământului în limba națională în Țara Românească, cunoscut și prin manualele sale școlare, larg răspindite. — 480

104 — Se referă la cunoscuta lucrare a lui G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, București, 1907. — 484

105 — Anton Carp, ministru al guvernului liberal din martie 1907, a condus Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor până la 1 aprilie 1908, când s-a creat un nou minister, al Industriei și Comerțului, al cărui interimar a fost până la 2 iunie 1908; a rămas titular la Ministerul Agriculturii și Domeniilor. — 486

106 — Mai cunoscută este forma: „Mon verre n'est pas grand, mais je bois dans mon verre”, proverb, care în românește este similar cu: „Decît în țară străină cu pită și slănină, mai bine în satul tău cu mălaiul cît de rău”. — 494

107 — *Demos*, denumire dată în Grecia antică păturilor oamenilor liberi cu depline puteri politice dintr-un oraș. — 502

108 — În cadrul campaniei pentru vot universal declanșată de Uniunea Socialistă din România, a avut loc în ziua de 12 octombrie 1908, la Ploiești, o mare întrunire, cu care prilej i-a fost solicitat lui C. Dobrogeanu-Gherea interviul menționat. — 505

109 — Autorul are în vedere evenimentele care au avut loc în cursul anului 1908 în Peninsula Balcanică: revoluția „Junilor turci”, proclamarea independenței și regatului bulgar, anexarea Bosniei și Herțegovinei de Austro-Ungaria. — 505

110 — Se referă la curentul larg și intens de opinie care se manifestă tot mai mult la începutul secolului al XX-lea împotriva alianței României cu Puterile Centrale, de reorientare a politicii noastre externe în sensul unei politici independente. — 506

111 — Vezi adnotarea nr. 80. — 511

112 — Gherea menționează războiul ruso-japonez (1904—1905), din care țarismul a ieșit înfrînt, grăbind astfel izbucnirea revoluției burghezo-democratice din 1905—1907 în Rusia. — 511

113 — Interviul a fost acordat de Gherea reporterului ziarului *Dimineața* la 31 martie 1909. A fost reprodus în *România muncitoare* (anul V, seria a II-a, nr. 10 din 5 aprilie 1909. Supliment), sub titlul *Tovarășul Gherea decorat*, însoțit de nota: „Ziarele zilnice au anunțat că eminentul nostru tovarăș și cunoscutul critic literar a fost decorat de Ministerul Instrucțiunii cu medalia «Bene-Merenti» cl. I. Un reporter al «Dimineții», avînd ocazia să-l întîlnească zilele trecute, l-a întrebat dacă are cunoștință, la care tov. Gherea a răspuns”. — 513

114 — Articolul a fost reprodus în *Revista ideei*, nr 3 (LXXXIII), 1909, p. 36—37, cu următoarea notă a lui P. Mușoiu : „Într-un număr recent din «România muncitoare» apare un articol de Dobrogeanu-Gherea. Acest articol mi se pare nu numai vrednic de semnalat, ci de adus, fără întârziere, cât mai mult la cunoștința obștească. Drept aceea el și vede lumina în coloanele noastre“. — 514

115 — Se referă la studiul *Post-scriptum sau cuvinte uitate*, publicat în *Viitorul social*, anul I, nr. 10, mai 1908 (vezi volumul de față, p. 476—504). — 516

116 — Este epoca în care Gherea lucra intens la *Neoiobăgia*. — 516

117 — Articolul a fost reprodus în *România muncitoare*, anul V, seria a II-a, nr. 76 din 8 noiembrie 1909. — 518

118 — Vezi studiul *Anarhia cugetării*, în C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 2, București, Editura politică, 1976, p. 451—471. — 518

119 — Se referă la Ioan Nădejde. — 518

120 — Termen provenit de la numele lui Gustav Hervé (1871—1944), adept al unor măsuri tactice de esență anarhistă în acțiunile proletariatului, propagate prin ziarul *La guerre sociale*, pe care l-a fondat în 1908. — 520

121 — Articol reprodus în *România muncitoare*, anul VI, seria a II-a, nr. 77 din 12 noiembrie 1909. — 521

122 — Se referă la momentul trecerii unor foști conducători ai P.S.D.M.R., în februarie 1900, în cadrul Partidului Național Liberal. — 522

123 — Este vorba de manifestația de la 24 ianuarie 1905 din București, în sala Băile Eforiei, ca semn de solidaritate cu revoluția din Rusia. Adunarea s-a înscris ca o dovadă a creșterii în amploare a mișcării revoluționare a proletariatului român și, în același timp, ca o expresie elocventă a sentimentelor internaționale ale clasei noastre muncitoare. — 522

124 — Cristian Racovski a fost unul dintre fruntașii mișcării muncitorești din România în perioada de la începutul veacului al XX-lea. — 522

A

Alecsandri, Vasile. — 106, 111.

Anagnoste, Vasile. — 375.

Andrieux. — 36.

Anghel, Constantin D. — 166, 257.

Antemireanu, Alexandru. — 305.

Arsache, Apostol. — 112, 117.

Atanasiu, Ion C. — 257, 307, 309, 311, 313, 314.

B

Bacalbașa, Anton C. (Toni). — 166, 167.

Bacalbașa, Const. C. — 93.

Bachofen, Johann Jakob — 16.

Bakunin, Mihail Aleksandrovici. — 344.

Balmașev, Stepan Valerianovici. — 386, 392.

Banghereanu, Ion T. — 309.

Bardina. — 285.

Bastiat, Frédéric. — 12, 171.

Baudin. — 273.

Bălcescu, Nicolae. — 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109.

Bebel, August. — 312, 400, 429, 502.

Beldiman, Alexandru V. — 44, 46, 94.

Bernadette Soubirous. — 290.

Bernardin de Saint-Pierre, Henri. — 305.

Bernstein, Eduard. — 409.

Bibescu, Gheorghe. — 102.

Bismarck, Otto von. — 35, 36, 236, 308.

Block, Maurice. — 173.

Bogorodsky. — 452.

Boerescu, Vasile. — 110, 116.

Bolocan, Iosif. — 265, 266.

— Cer-Negură. — 266.

Borlacov, Alexandru. — 307, 309, 314.

Boulanger, Georges. — 55.

Brătianu, Dimitrie C. — 180.

Brătianu, Ion C. — 59, 102, 107, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 125, 302.

Brentano, Franz. — 153.

Brouardel, Paul. — 294.

Buckle, Henry Thomas. — 12,
17, 20, 22, 31.
Burns, John Elliott. — 155.

C

Caragiale, Ion Luca. — 127, 236,
305, 461.
Carnot, Marie François Sadi. —
45.
Carol I, regele României. —
302.
Carol de Bourbon (Don Carlos),
conte de Molina. — 253, 471.
Carp, Anton — 486.
Carp, Petre P. — 135, 138, 139,
140, 141, 142, 143, 144, 186,
211, 212, 215, 218, 219, 221,
222, 223, 224, 225, 226, 227,
228, 229, 230, 231, 232, 233,
237, 238, 239, 240, 242, 243,
244, 245, 246, 247, 248, 302,
303.
Caserio, Santo. — 345.
Catargiu, Lascăr. — 45, 53.
Cațavencu (I. L. Caragiale). —
343.
Cernișevski, Nikolai Gavrilovi-
ci. — 394.
Champion, Henry Hyde. — 155.
Chauvriér. — 273.
Cicero, Marcus Tullius. — 225.
Cîmpineanu, Ion C. — 104.
Comte, Auguste. — 12.
Constans, Jean. — 36.
Constantinescu, Alexandru. —
166.
Coșbuc, George. — 305.
Cramer. — 158.
Creangă, G. D. — 484.
Crușevan, P. A. — 468.
Cuza, A. C. — 230.
Cuza, Alexandru Ioan. — 114.

D

Danieleanu. — 187.
Dante, Alighieri. — 279, 474.
Da Rin, Al. — 309, 311, 314.
Darwin, Charles Robert. — 15,
31, 325, 414, 424.
Diamandi, George. — 167, 257.
Dioghenide, Eduard. — 44, 45,
47, 51, 52, 54, 56, 57, 58.
Dissescu, Const. G. — 187.
Dobrogeanu-Gherea, Constan-
tin. — 5, 6, 7, 33, 96, 126, 128,
166, 167, 168, 175, 176, 185,
210, 249, 257, 259, 264, 271,
276, 277, 281, 291, 299, 301,
304, 306, 307, 308, 309, 311,
312, 313, 314, 356, 370, 374,
375, 378, 381, 382, 383, 385,
387, 388, 391, 392, 394, 396,
397, 398, 399, 404, 407, 438,
453, 454, 455, 458, 459, 466,
469, 475, 504, 505, 506, 507,
508, 512, 513, 517, 520, 523.
— C.D.G. — 37, 40, 42, 61, 89,
132, 144, 149, 153, 156, 160,
163, 165, 266, 273.
— I. Vasiliu. — 47, 52, 58, 94,
125.
— De la Olt. — 248.
— Un vechi socialist. — 342.
— Robert Jinks. — 440.
Dolgorukov, Pavel Dimitrevici.
— 393.
Dolgorukov, Piotr Dimitrevici.
— 393.
Don Carlos (F. Schiller). — 471.
Dostoevski, Fiodor Mihailovici.
— 284.
Dragomirescu, Mihail. — 305.
Draper, Henry. — 473.
Drenteln. — 444, 445, 446, 448,
449.

Dulceanu, D. Z. — 257.
Dupuy, Jean. — 273.

E

Edelstein, S. — 307, 309, 312,
314.
Elisabeta I, regina Angliei. —
227.
Elster, Ludwig — 233.
Eminescu, Mihail. — 305.
Engels, Friedrich. — 7, 12, 13,
14, 18, 204, 267, 268, 270, 271,
278, 312, 427.
Epureanu, Costachi M. — 113.
Evolceanu, Dumitru. — 305.

F

Fabre, Armand Joseph. — 129.
Făgărășanu, M. — 308, 309.
Ferrer, Francisco. — 518.
Ferrero, Guglielmo. — 22.
Ficșinescu, Theodor V. — 308,
309, 314.
Figarovski, L. — 314.
Filip al II-lea, rege al Spa-
niei. — 471.
Filipescu, Nicolae. — 85.
Filitis, Constantin A. — 121.
Fischer, Kuno. — 484.
Fleba, Nicolae. — 274, 275.
Florescu, Valentin. — 166.
Fourier, François Marie Char-
les. — 410.
Foustel de Coulanges (Numa
Denis). — 12.
Frederiks. — 388.
Friedman. — 309.

Frimu, Ioan C. — 309, 311, 314,
375.

G

Galeoto. — 472.
Garșin, Vsevolod Mihailovici.
— 288.
Georgescu, Alexandru. — 166,
308, 309, 314, 375.
Georgescu, Tache. — 167.
Géraul-Richard. — 273.
Ghica, Ion. — 100, 105, 106, 107,
109, 111, 113.
Gianni, Dimitrie. — 97, 98.
Giensberg, B. — 309.
Goethe, Johann Wolfgang. —
472.
Goga, Octavian. — 476, 478.
Golescu, Alexandru G. — 101,
104, 106, 107, 108.
Golescu, Nicolae G. — 102, 104.
Gorki, Maxim. — 394.
Grave, Jean. — 343, 355, 365.
Grigoriu, Ștefan. — 375.
Guesde, Jules. — 152.
Gumplowicz, Ludwig. — 12.
Günter. — 314.

H

Hardie, James Keir. — 400.
Hegel, Georg Wilhelm Frie-
drich. — 201, 414.
Heiden, P. A. — 393.
Heliade-Rădulescu, Ion. — 101,
102, 103, 104, 105, 106.
Herzen, Aleksandr Ivanovici.
— 397.
Horowitz. — 266.
Hyndman, Henry Mayers. —
155, 400.

I

Ibrăileanu, Garabet. — 454, 455, 456, 458, 459, 460, 461, 462, 465, 495.
 Ignatiev, Alexei Pavlovici, conte. — 468.
 Ioanide, Achil. — 308.
 Ionescu, Alexandru. — 166, 167, 308, 309, 313, 314, 375.
 Ionescu de la Brad, Ion. — 109.
 Ionescu-Rion, Raicu. — 266.
 Iuga. — 266.

J

Jaurès, Jean. — 152, 312, 400, 429.
 Jeleabov, Andrei Ivanovici. — 392.
 Jurist. — 266.

K

Kalber, Jean. — 309.
 Kamar, N. — 468.
 Kautsky, Karl. — 312, 400.
 K., Betty. — 285, 286, 287, 288, 289, 290.
 Klein. — 314.
 Kogălniceanu, Mihail. — 110, 114.
 Kopp. — 159, 160.
 Kronawetter. — 158.
 Kropotkin, Piotr Alekseevici. — 343, 344, 345, 355, 518.
 Kulișov, Ana. — 270.

L

Laplace, Pierre Simon. — 31, 325.

Lassalle, Ferdinand. — 126, 170, 171, 323, 382.
 Lazăr, Gheorghe. — 480.
 Lazăr, Ion. — 309, 314.
 Lenin, Vladimir Ilici. — 386.
 Leonida (I. L. Caragiale). — 127, 236.
 Liebknecht, Wilhelm. — 253.
 Lilienfeld-Toal, Pavel Fedorovici. — 411.
 Loria, Achille. — 22.
 Lucaci, dr. Vasile. — 181.
 Lucheni, Luigi. — 345.
 Luther, Martin. — 279.

M

Mac-Mahon, Patrice, conte de. — 45.
 Magheru, Gheorghe. — 100, 102.
 Maioreescu, Titu. — 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 89.
 Malthus, Thomas Robert. — 171.
 Martenot. — 272.
 Marx, Karl. — 12, 31, 153, 171, 172, 204, 268, 270, 278, 410, 411, 412, 414, 415, 416, 425, 426, 427, 428, 432, 455, 458, 459, 460, 461, 472, 474, 481, 482, 509, 511.
 Mathieu. — 34.
 Mavrogheni, Petre. — 116.
 Mayer, Al. — 309.
 Mehedinți, Simion. — 305.
 Merklin. — 442, 446, 447, 449.
 Merlino, Saverio. — 343.
 Michelet, Jules. — 484.
 Mihailovski, Nicolai Konstantinovici. — 394.

Mill, John Stuart. — 12, 171, 409.
 Mille, Constantin. — 166.
 Millerand, Alexandre. — 152, 342.
 Mirabeau, Honoré Gabriel Riqueti, conte de. — 227.
 Mișkin, Ippolit Nikitici. — 392.
 Morgan, Lewis Henry. — 12.
 Morțun, Vasile G. — 166, 167, 308, 313.
 Müller, H. — 309, 314.

N

Napoleon I Bonaparte. — 318, 328.
 Napoleon al III-lea, împărat al Franței. — 35, 55, 107, 114.
 Nădejde, Ioan. — 166, 167, 257, 309, 311, 312, 313, 314, 373.
 Nădejde, Sofia. — 314.
 Năsturel-Herescu, Constantin. — 102.
 Negulescu, Petre P. — 305.
 Neustein, Lelia. — 265.
 Newton, Isaac. — 31.
 Nicolae al II-lea (Romanov), țar al Rusiei. — 395.
 Nietzsche, Friedrich. — 355.
 Nieuwenhuis, Ferdinand Dome-la. — 91, 173, 253.

O

Odobescu, Ioan. — 103.
 Owen, Robert. — 410.

P

Palmerston, Henry Temple. — 234.

Panu, George. — 44.
 Pasteur, Louis. — 325.
 Păucescu, Grigore George. — 135, 137.
 Păun-Pincio, Ion. — 266.
 Penestorfer. — 158.
 Petică, Ștefan. — 308, 309, 313, 314.
 Petrovici, Gheorghe. — 167.
 Petrunkevici, Ivan Ilici. — 393.
 Phenix. — 434.
 Plehanov, Gheorghe Valentino-vici. — 253, 386.
 Plevé, Viaceslav Konstantinovici. — 386, 392.
 Ponson du Terrail, Pierre Alexis, viconte. — 442.
 Pop. — 314.
 Popovici, V. I. — 308, 309, 314.
 Porumbaru, Emanoil. — 61.
 Posa (F. Schiller). — 471.
 Poskocin. — 446, 449.
 Pourbaix. — 36.
 Prenta, I. V. — 307, 308, 314.
 Prometheus. — 71.
 Proudhon, Pierre Joseph. — 109, 114, 364.

Q

Quinet, Edgar. — 484.

R

Racovski, Cristian. — 518, 519, 520, 522, 523.
 Radovici, Alexandru G. — 166, 182.
 Rădulescu-Motru, C. — 521.
 Reclus, Jean Jacques Elisée. — 343, 344, 345, 355, 518.
 Ricardo, David. — 170, 171.

Rodicev, F. I. — 393.
 Roman, E. T. — 309.
 Romanov, Serghei Aleksandro-
 vici (mare duce). — 386, 387.
 Rosenberg, D. — 307, 309.
 Rosetti, Constantin A. — 44,
 97, 101, 102, 103, 104, 106, 107,
 108, 109, 111, 112, 113, 115,
 116, 118, 122, 124, 135, 329.

S

Saint-Simon, Claude Henri de
 Rouvroy, conte de. — 410.
 Sanielevici, S. — 373.
 Say, Jean-Baptiste. — 171.
 Sazonov, E. S. — 386.
 Săndulescu, Constantin. — 310.
 Schäffle, Albert. — 411.
 Schiller, Friedrich. — 471.
 Schopenhauer, Arthur. — 484.
 Sevcenco, Taras. — 300, 301.
 Shakespeare, William. — 31,
 279.
 Sliachtici. — 159.
 Smith, Adam. — 170, 171.
 Solomon, Ioan. — 103.
 Sombart, Werner. — 409, 511.
 Spencer, Herbert. — 12, 17, 20,
 22, 32, 251, 356, 411.
 Spinoza, Baruch (Benedictus
 de). — 472, 495.
 Sprangate, Gh. I. — 309.
 Stadnicki. — 159, 160.
 Stephenson, George. — 480.
 Stere Constantin. — 476, 477,
 478, 479, 484, 486, 490, 493,
 495.
 — Șarcăleanu. — 462, 463, 464,
 465, 476, 484.
 Stirmer, Max (pseud. lui Kas-
 par Schmidt). — 344, 364, 365,
 518.

Stîncă, Ștefan — 292, 296, 297,
 298, 299.
 Sturdza, Dimitrie A. — 45.

Ș

Șahovskoi, D. N. — 393.

T

Tabacovici, Ion. — 307, 314.
 Taine, Hippolyte Adolphe. —
 12.
 Tell, Christian. — 102, 103.
 Teodorescu, Ion. — 327.
 Thiers, Adolphe. — 128.
 Thivrier, Cristophe. — 272, 273.
 Timuș, G. D. — 166.
Titircă inimă-rea (I. L. Cara-
 giale). — 478, 479.
 Tolstoi, Lev Nikolaevici. — 284,
 394, 433, 435, 436.
 Trepov, Dimitri Feodorovici. —
 388, 390, 394.
 Trubețkoi, Serghei Nicolaevici.
 — 393.
 Turgheniev, Ivan Sergheevici.
 — 284.
 Turgot, Anne Robert Jacques.
 — 170.
 Turot. — 273.
 Tzela. — 106.

Ț

Țura. — 314.

U

Ulise (Homer). — 116.
 Umberto I, regele Italiei. — 37.

V

Vaillant, Edouard. — 152, 273,
 400.
 Văleanu, Constantin. — 257.
 Vernescu, Gheorghe. — 45.
 Vexler, Max (pseud. Gentilis).
 — 257.
 Viviani, René. — 273.
 Vlahuță, Alexandru. — 305.
 Voevodin, P. I. — 467.
 Voinescu II, Ion. — 102, 104.
 Voinov, Dimitrie. — 166.
 Vollmar, Georg Heinrich. — 312.

W

Wilhelm al II-lea, împărat al
 Germaniei. — 35.
Wilhelm Tell (F. Schiller). —
 471.
 Witte, Serghei Iulevici, conte.
 — 387, 390, 391, 394, 395, 396.

Z

Zarembowski. — 441, 442.

INDICI DE ORGANIZAȚII, CONGRESE, INSTITUȚII

- Adunarea națională franceză. — 152, 227, 273.
- Asociația Internațională a Muncitorilor (Internaționala I). — 129, 367.
- Biblioteca „România muncitoare”. — 453.
- Biblioteca ziarului „Lumea nouă”. — 248.
- Biroul Socialist Internațional. — 400, 519.
- Camera de comerț. — 486.
- Caritas (spital). — 265.
- Cercul de editură socialistă. — 453.
- Cercul de studii sociale ale studenților din Berlin. — 409.
- Cercul socialist „România muncitoare” din București. — 375, 408.
- Cercul studiilor sociale din București. — 9, 33.
- Cercul studiilor sociale din Iași. — 95.
- Clubul Arbeiter-Bildungs-Verein din București. — 314.
- Clubul muncitorilor din Brăila. — 310.
- Clubul muncitorilor din București. — 168, 176, 249, 314.
- Comitetul executiv. — 168.
- Comuna din Paris. — 7, 55, 128, 129, 152, 273.
- Consiliul Comunei. — 128.
- Conferința de la Paris (22 mai-19 august 1858). — 111.
- Conferința internațională de la Algesiras (1906). — 400.
- Congresul Partidului național-liberal de la Iași (8 noiembrie 1892). — 97.
- Congresul I al Partidului social-democrat al muncitorilor din România (31 martie-3 aprilie 1893). — 257.
- Congresul II al Partidului social-democrat al muncitorilor din România (20-22 aprilie 1894). — 166, 167.
- Congresul III al Partidului social-democrat al muncitorilor din România (4-5 aprilie 1895). — 257.

- Congresul V al Partidului social-democrat al muncitorilor din România (7-9 aprilie 1898). — 307, 308, 309, 314.
- Congresul socialist internațional de la Bruxelles (1891). — 91, 145, 173.
- Congresul socialist internațional de la Londra (1896). — 145.
- Congresul socialist internațional de la Paris (1889). — 38, 39, 40, 164, 165, 280, 405.
- Congresul socialist internațional de la Zürich (1893). — 145, 148, 149, 153, 165, 253, 270.
- Convenția de la Paris (1858). — 111, 164, 165.
- Crucea roșie din Rusia. — 440.
- Duma de stat. — 468, 469.
- Federația Crimeii. — 393.
- Federația social-democrată din Anglia. — 155.
- Ministerul de Finanțe. — 102.
- Parlamentul României. — 222, 331, 462, 503.
- Adunarea deputaților (Camără). — 60, 110, 113, 122, 124, 125, 139, 180, 222, 239, 302, 308.
- Senat. — 122, 124, 139, 213, 222, 224, 239.
- Partidul catolic din Germania. — 430.
- Partidul clasei muncitoare din România
- Partidul muncitoresc (Partida muncitorilor) din România. — 6, 46, 61, 93, 96, 99, 181, 256.
- Partidul social-democrat al muncitorilor din România. — 5, 97, 126, 147, 167, 257, 307, 308, 313 (Consiliul general. — 166, 167, 307, 308).
- Partidul socialist român (din România). — 53, 61, 155, 181, 182, 213, 214, 311, 312, 336, 341, 461.
- Social-democrația română (Partidul social-democrat). — 92, 97, 108, 122, 158, 167, 183, 185, 266, 307, 332, 333, 334, 339, 342, 492, 493, 494, 498, 502, 503, 521.
- Partidul (partida) conservator. — 53, 85, 96, 99, 116, 119, 138, 328, 341, 519.
- Partidul conservator din Anglia. — 177.
- Partidul creștin-social din Austria. — 429, 430.
- Partidul (partida) junimist (tinerii conservatori). — 53, 81, 84, 85, 96, 116, 219, 519.
- Partidul laburist independent. — 155.
- Partidul liberal din Anglia. — 177.
- Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia. — 386, 393.
- Partidul național-liberal (Partida liberală). — 53, 81, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 107, 116, 119, 120, 121, 122, 125, 138, 219, 328, 340, 341, 478, 519.
- Partidul radical. — 53, 93, 94, 98.
- Partidul radical din Serbia. — 90.
- Partidul social-democrat din Austria (social-democrația austriacă). — 155, 156, 160.

Partidul social-democrat din Franța (Partidul muncitorilor). — 91, 92, 155.
 Partidul social-democrat din Germania (social-democrația germană). — 52, 56, 90, 91, 92, 155, 236, 253, 314, 329, 373, 496, 502.
 Partidul socialiștilor-revoluționari din Rusia. — 386, 392.
 Petropavlovsk (fortăreață). — 451, 452.
 Potemkin (crucișător). — 393.
 Regal (hotel). — 34.
 Regulamentul organic. — 110, 112, 117.
 Reichstag. — 151.

Schlüsselburg (fortăreață). — 392, 452.
 Socec (editură). — 33.
 Societatea de dare la semn din București. — 375.
 Societatea pentru protecția animalelor. — 517.
 Societatea secretă Marianna. — 272.
 Speranța (editură). — 342, 438.
 Uniunea generală a muncitorilor evrei din Lituania, Polonia și Rusia (Bundul). — 386.
 Universitatea din Breslau. — 409.
 Universitatea din Paris. — 67.
 Warschawski (firmă comercială). — 442.

INDICE DE ZIARE ȘI REVISTE

Adevărul (București) — cotidian. — 5, 44, 94, 187, 266, 275, 399, 520, 523.
Calendarul muncii (București) — 5, 453.
Constituționalul (București) — cotidian junimist. — 135, 186, 249, 250, 251, 252.
Contemporanul (Iași) — revistă științifică și literară. — 306.
Convorbiri literare (București). — revistă de cultură. — 305.
Critica socială (Iași) — revistă socialistă sub direcția lui I. Nădejde și V. G. Morțun. — 5, 96, 125.
Democrația socială (Ploiești) — gazeta Partidului muncitorilor din județul Prahova. — 5, 37, 40, 62, 89.
Dimineața (București) — cotidian. — 5, 513.
Epoca (București) — ziar conservator. — 53, 305.
L'Independence roumaine (București) — cotidian. — 34, 251, 260, 261, 262, 263, 264.

Kölnische Zeitung. — 180.
Lumea nouă (București) — organ zilnic al social-democrației române. — 5, 185, 210, 211, 216, 229, 248, 249, 256, 257, 259, 264, 265, 266, 276, 278, 291, 301, 305, 314.
Lumea nouă științifică și literară (București) — supliment săptăminal al ziarului „Lumea nouă”. — 5, 271, 273, 281.
Lupta (București) — ziar radical. — 44, 93, 94.
Munca (București) — organ social-democrat. — 5, 42, 44, 47, 52, 58, 61, 93, 94, 127, 129, 130, 144, 149, 153, 156, 160, 163, 165, 167, 175, 181, 182.
Națiunea (București) — cotidian. — 180.
Noua revistă română pentru politică, literatură și știință (București). — 5, 370.
La petite République (Paris). — 273.

România muncitoare (Bucureşti) — organ socialist central. — 5, 374, 378, 381, 404, 407, 408, 469, 508, 512, 517, 520.

Românul (Bucureşti) — ziar liberal-radical. — 110, 111, 113, 114, 118, 126.

Le Temps (Paris). — 180.

The Times (Londra). — 180.

Timpul (Bucureşti) — cotidian al Partidului conservator. — 61, 85.

Țara — ziar politic cotidian. — 249, 250, 252.

Viața românească (Iași) — revistă sub direcția lui C. Stere și P. Bujor. — 454, 476.

Viitorul social (Iași) — revistă socialistă sub direcția dr. C. Racovski, George Grigorievici și M. Gh. Bujor. — 5, 466, 475, 476.

Voința națională (Bucureşti) — cotidian al Partidului național-liberal. — 518.

INDICE DE NUMIRI GEOGRAFICE

A

Abisinia. — 422.

Africa. — 83, 88, 230, 433, 435, 455, 456, 459.

Algesiras. — 400.

Allier (departament). — 272.

America. — 18, 20, 21, 22, 23, 30, 39, 77, 83, 84, 91, 195, 340, 422, 435.

Anglia (Englita). — 29, 32, 39, 74, 152, 153, 155, 169, 177, 184, 193, 225, 227, 232, 234, 310, 335, 336, 340, 372, 400, 430, 438, 447, 458, 460, 495, 512.

Apus (Occident). — 254, 255, 256, 320, 324, 327, 328, 329, 330, 331, 335, 430, 431, 449, 460, 461, 478, 479, 480, 483, 486, 487, 493, 497, 499, 501.

Arabia. — 373.

Argentina. — 456.

Asiria. — 74.

Atena. — 455.

Australia. — 39.

Austria. — 155, 157, 158, 159, 233, 255, 308, 398, 429, 430, 512.

B

Babilon. — 74.

Bahlui. — 463, 465, 466, 478.

Belfast. — 152.

Belgia. — 27, 36, 39, 169, 184, 193, 253, 308, 379, 400, 429, 430, 435, 438, 458, 460, 487, 493, 501.

Bender. — 442.

Berlin. — 151, 265, 266, 409.

Bordeaux. — 272.

Botoșani. — 61.

Brăila. — 310, 440, 441, 442.

Breslau. — 233, 409.

Bretagne. — 87, 318.

Bruxelles. — 36, 91, 145, 173, 400, 403, 404.

București. — 9, 33, 34, 42, 47, 52, 58, 61, 94, 101, 103, 127, 129, 130, 144, 149, 153, 156, 160, 163, 165, 167, 175, 182, 185, 210, 248, 249, 256, 257,

259, 264, 266, 271, 273, 276,
278, 281, 291, 301, 306, 310,
314, 325, 342, 356, 370, 374,
375, 378, 381, 399, 404, 407,
433, 438, 453, 466, 469, 508,
512, 513, 517, 520, 523.
Bulgaria. — 66, 67, 156, 371,
373, 379, 430, 456, 460, 487.
Buștenari. — 435.
Bușteni. — 296.

C

Caracal. — 100.
Carpați (munți) — 461.
Caucaz (regiune). — 393.
China. — 83.
Cișmigiu (lac) — 333.
Cîmpina. — 435.
Commentry. — 272, 273.
Constanța. — 456.
Craiova. — 100.

D

Dunărea. — 114, 440, 456, 461.

E

Egipt. — 74.
Elveția. — 36, 447.
Erfurt. — 309.
Europa. — 21, 24, 34, 37, 39,
57, 66, 67, 76, 85, 86, 87, 88,
91, 92, 105, 106, 154, 177,
178, 181, 219, 226, 229, 249, 253,
255, 256, 261, 282, 283, 294,
296, 328, 329, 331, 333, 385,
392, 393, 396, 398, 410, 512.

F

Franța. — 32, 36, 39, 45, 46,
50, 54, 55, 56, 86, 87, 91, 92,
114, 128, 137, 151, 152, 153,
155, 169, 216, 227, 228, 273,
308, 312, 318, 321, 323, 336,
342, 364, 371, 379, 384, 400,
402, 403, 420, 430, 435, 438,
447, 460, 484, 512, 520.

G

Galați. — 166, 440, 441.
Galiția. — 159.
Gand. — 114.
Germania. — 21, 35, 36, 39, 44,
45, 52, 54, 90, 91, 92, 137,
151, 152, 153, 155, 158, 169,
216, 238, 294, 308, 310, 312,
314, 318, 323, 330, 364, 371,
373, 379, 400, 402, 403, 409,
429, 430, 435, 438, 458, 460,
484, 487, 512.
Golgota. — 301, 464.

H

Hamburg. — 294.
Harkov. — 285, 286.
Hawai. — 15.

I

Iași. — 95, 97, 125, 183, 299,
325, 466, 475, 504.
India. — 30.
Islaz. — 100.
Italia. — 35, 36, 39, 66, 156,
290, 512.

J

Japonia. — 83.

K

Kamciatka. — 384.
Kanev. — 300.
Kiev. — 442.
Kursk. — 442.

L

Londra. — 27, 36, 145, 267, 335,
510.
Lourdes. — 290.

M

Madrid. — 36.
Marea Neagră. — 300, 301, 393.
Mogoșoaia (Podul). — 66.
Moldova. — 99, 118, 298, 463.
Monaco. — 437.
Moscova. — 286, 287, 442.
Muntenia. — 99, 102, 118, 298.
München. — 265.

N

Nijni-Novgorod (gubernie). —
467.
Nipru. — 300, 301.
Nistru. — 461.

O

Olanda. — 253, 435, 487.
Orel. — 442.

P

Panama (istm). — 120.
Paris. — 7, 36, 38, 39, 40, 55,
66, 67, 103, 111, 128, 129,
152, 164, 165, 280, 315, 510.
Persia. — 74, 253.
Petersburg. — 390, 442, 451.
Piatra Neamț. — 265.
Piața Teatrului Național. —
183.
Plevna. — 115, 116.
Ploiești. — 37, 40, 62, 89, 182,
505.
Poiana. — 218.
Pokrovsk. — 468.
Polonia. — 111, 159, 398, 483.
Posnania. — 318.
Prut. — 443.

R

Reni. — 440, 442.
Roma. — 12, 36, 429, 455.
România. — 5, 6, 7, 40, 44,
53, 57, 86, 87, 88, 92, 95, 96,
98, 99, 107, 157, 166, 182, 302,
308, 310, 313, 315, 317, 320,
321, 323, 327, 328, 329, 333,
337, 342, 374, 375, 378, 379,
381, 404, 407, 408, 431, 443,
446, 447, 448, 449, 450, 453,
455, 456, 458, 469, 503, 508,
512, 517, 520, 521.
Rusia. — 36, 37, 92, 98, 99, 104,
105, 106, 109, 111, 218, 233,
255, 256, 282, 283, 284, 285,
286, 287, 335, 382, 384, 386,
387, 388, 389, 390, 391, 392,
393, 394, 395, 396, 397, 398,
399, 430, 431, 433, 435, 437,
442, 443, 445, 446, 447, 456,

460, 464, 469, 483, 487, 488, Tula. — 442.
489, 490, 498, 499, 511, 512. Turcia. — 98, 99.

S

Sahara. — 465.
Samara (gubernie). — 468.
Serbia. — 90, 379, 430, 460, 512.
Siberia. — 335, 387, 443, 444.
Spania. — 35, 36, 39.
Statele Unite ale Americii. —
18, 83, 225.
Stuttgart. — 265.
Sulina. — 137.

T

Tarnov. — 106.
Tisa. — 461.
Transilvania. — 157, 158.
Transvaal. — 433, 434.

U

Ungaria. — 156, 157, 312, 371
398.

V

Valea Prahovei. — 218.
Versailles. — 128.

X

Xeres. — 36.

Z

Zürich. — 145, 149, 153, 165
253, 267, 270, 285.

CUPRINS

Prefață	5
Concepția materialistă a istoriei	9
Farse lugubre	34
1-iu Mai	38
Internaționalismul	41
Puterea legendelor	43
Socialismul și republica	48
Popor și democrație	53
Apărătorii libertăților publice	59
D-l Maiorescu	62
Un semn bun	90
Tactica liberală	95
Programul practic	126
Banchetul Comunei	128
1-iu Mai	130
Reforme agrare	133
Chestia agrară la Congresul internațional de la Zürich	145
Marșul triumfal al socialismului	150
Disidențele în partidul socialist.	154

Votul universal	157
Anarhiștii și socialiștii	161
Însemnătatea zilei de 1 Mai	164
Al doilea Congres al Partidului Social-Democrat al	
Muncitorilor din România. Intervenție	166
Teoria salariilor	168
Ziarul nostru zilnic	176
Legalismul socialiștilor	183
Proprietatea și legea minelor	186
Legea minelor și socialiștii	211
Tactica socialiștilor români	249
Congresul nostru. Intervenție	257
1 Mai	258
Supraproducția intelectualilor	260
Morții noștri	265
Friedrich Engels	267
Thivrier	272
Reforme politice și economice	274
Ce este socialismul ?	277
Însemnătatea istorică a lui 1 Mai	279
Din viața nihilistilor ruși	282
Prefață la lucrarea <i>Mediul social ca factor patologic</i> , de Șt. Stîncă	292
Pe malul Niprului	300
Legende	302
Congresul al V-lea al social-democrației române. In-	
tervenții	307
Studiu critic asupra socialismului în România	315
Deosebirea dintre socialism și anarhism	343
Socialismul își are oare rațiunea?...	371
Serbarea socialistă de ieri	375

Definiții socialiste	376
Din etica socialistă	379
Marea revoluție rusească. Interviu	382
Război războiului	400
Serbarea de Întîi Mai	405
Din ideile fundamentale ale socialismului științific	408
Din trecutul depărtat. Un fragment din amintirile	
mele	439
Un mic răspuns la o mică recenzie	454
Din revoluția rusă	467
Judecata posterității și judecata contemporanilor	470
Post-scriptum sau cuvinte uitate	476
Un interviu cu tov. Dobrogeanu-Gherea. Campania	
pentru votul universal	505
Război sau pace ?	509
Gherea decorat. Interviu expres	513
Din problemele sindicalismului	514
Este Racovski anarhist ?	518
Mișcarea sindicalistă în România. Este ea anar-	
histă sau nu ?	521
Adnotări	524
Indici	547